

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

JOURNAL OF LIBERAL ARTS, UBON RATCHATHANI UNIVERSITY

ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2567 | ISSN 2697- 6358 | ONLINE

ชาติ | อำนาจละมุน | ทุนกับอ้อย
เกษตรอินทรีย์ | ความทุกข์ตรม | อารมณ์ขัน
ตัวละครหลายมิติ | ชีวิตผู้ช้า | เตะลาวเต๋อ

บทบรรณาธิการ

บทความในวารสารเล่มนี้ประกอบด้วยประเด็นทางวิชาการที่หลากหลายทั้งด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปศาสตร์ที่มาจากงานวิจัยและงานวิชาการ รวมทั้งมีการนำเสนอแนวคิดใหม่ๆ ทางภูมิศาสตร์มนุษย์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและภูมิศาสตร์ ได้แก่ การใช้แนวคิดภูมิศาสตร์แบบโลกพันทาง (Hybrid Geographies) และ มโนทัศน์ยุคสมัยแห่งทุน (Capitalocene) วิเคราะห์กรณีไร่อ้อยในภาคอีสานภายใต้ระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมของการใช้ที่ดินขนาดใหญ่ในจังหวัดมุกดาหารที่เห็นการมองสังคมอีสานผ่านภูมิศาสตร์มนุษย์ ในบทความของ ธนานนท์ โสมอ่อน และชยา วรธนะภูติ เรื่อง “มองไร่อ้อยแต่ไม่ได้เห็นแค่ ‘อ้อย’: เครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารในมนุษย์สมัยจากมุมมองทางภูมิศาสตร์มนุษย์”

บทความเรื่อง “เสียงร่ำไห้จากป่าดงหมุ่: ความจนและความทุกข์ตรมทางอารมณ์จากการแย่งยึดที่ดิน กรณีนโยบายทวงคืนผืนป่าดงหมุ่ แปลง 2 จังหวัดมุกดาหาร” ของกิติมา ขุนทอง ทำให้เห็นบทบาทของทุนขนาดใหญ่ที่เข้าไปขูดรีดทรัพยากรร่วมของชุมชนจนสร้างความทุกข์ทางสังคมจากการสูญเสียทรัพยากร ขณะที่บทความเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรรุ่นใหม่: กรณีศึกษาเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ประเทศไทย” ของมงคล ดั่งเขียว และคณะ เน้นให้เห็นว่าการทำเกษตรอินทรีย์ของคนรุ่นใหม่ให้สำเร็จต้องอาศัยปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจที่ซับซ้อนหลากหลายประการ วารสารฉบับนี้ยังมีบทความด้านวรรณกรรมที่สะท้อนความหลากหลายและซับซ้อนของตัวละคร ได้แก่ บทความเรื่อง “ตัวละครหลายมิติในนวนิยายแปลเรื่อง ‘คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง’ ของเดวิด แกรนน” ของเจือง ถิ หั่ง

บทความเรื่อง “บทสำรวจการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล” โดย ณัฐนิช ฉ่ำเฉื่อย พัชรินทร์ สิริสุนทร และกมลเกศ โปธิกนิษฐ สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมที่ปลูกฝังยังเด็กมายาวนานผ่านกิจกรรมหน้าเสาธงในสถานศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไทย ส่วนบทความเรื่อง “การเปลี่ยนผ่านจากระบบการปกครองแบบจารีตสู่รัฐสมัยใหม่ของสยามในช่วงหลังการปฏิรูประบบราชการ: กรณีอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ในทศวรรษ 2430-2470” ของศุภกิตต์ หอไชย ทวีศักดิ์ เผือกสม และ ณัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว ชี้ให้เห็นถึงความเป็นพลวัตของสังคมไทยที่ถูกทำให้เปลี่ยนผ่านจากสังคมจารีตสู่สังคมสมัยใหม่ผ่านการปฏิรูประบบ

ราชการของสยามเมื่อช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ที่มาพร้อมกับความรุนแรงและการขูดรีดของรัฐต่อประชาชน ขณะที่บทความเรื่อง “การศึกษาอำนาจละมุนของเงินผ่านสถาบันขงจื้อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนของสถาบันอุดมศึกษาไทยในจังหวัดเชียงราย และจังหวัดเชียงใหม่” โดยยุทธพงศ์ จันทรวรินทร์ และคณะ พยายามนำเสนอให้เห็นพลังของอำนาจละมุนของเงินผ่านสถาบันขงจื้อส่งผลต่อบทความของเงินในภูมิภาคเหนือของไทย

สำหรับบทความด้านภาษาพบว่าบทความ “กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันและการใช้ภาษาในช่องยูทูบ “Ananped” โดย สุชานันท์ คุณุ และอรทัย สุทธิ ทำให้เห็นว่าการสร้างอารมณ์ขันและการใช้ภาษาในช่องยูทูบมักเน้นการใช้คำภาษาต่างประเทศมากที่สุด นอกจากนี้ บทความเรื่อง “คุณค่าของข่าวผลงานของนักศึกษานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี บนเว็บไซต์เดอะลาวเด้อ” โดย ชีระพล อันมัย และมัธยา ธาณี สะท้อนความกำกั่งระหว่างคุณค่าข่าวและความน่าสนใจของเนื้อหาข่าวในหลากหลายมิติ เช่น ศิลปวัฒนธรรม บันเทิงและกีฬา สังคมและการศึกษาและการเมือง เป็นต้น และบทความสุดท้ายเป็นบทความวิชาการของชีระพล บัวกระโทก เรื่อง “ชีวิตผู้ซ้ำ” ตัดตนกับบริบททางประวัติศาสตร์ในอัตชีวประวัติของมหาสิลา วีระวงส์” ได้ชี้ให้เห็นถึงเรื่องราวความทรงจำ ประสบการณ์และตัวตนในอดีตของมหาสิลา วีระวงส์ ภายใต้บริบทของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอุดมการณ์ทางการเมืองหลายฝ่าย

รองศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์
บรรณาธิการ

สารบัญ

Table of Contents

เรื่อง	หน้า
Content	page
มองไร่อ้อยแต่ไม่ได้เห็นแค่ “อ้อย”: เครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารในมนุษย์สมัย จากมุมมองทางภูมิศาสตร์มนุษย์ More-than-sugarcane: Mukdahan Province Sugarcane Network in the Anthropocene from the Human Geographies Perspective ธนานนท์ โสมอ่อน และชยา วรธนะภูติ Thananon Som-on and Chaya Vaddhanaphuti	1
เสียงร่ำไห้จากป่าดงหมู: ความจนและความทุกข์ตรมทางอารมณ์จากการแย่งยึด ที่ดิน กรณีนโยบายทางคืนผืนป่า ป่าดงหมู แปลง 2 จังหวัดมุกดาหาร Cries from Pa Dong Moo Forest: Poverty and Emotional Suffering from Land Grabs- A Case Study of the Forest Reclamation Policy in Pa Dong Moo Plot 2, Mukdahan Province กิติมา ขุนทอง Kitima Khunthong	42
ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรรุ่นใหม่: กรณีศึกษาเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ประเทศไทย Key Factors Affecting the Success of Young Farmers in Organic Farming: A Case of Farmers in the Upper Northeastern Region of Thailand มงคล ดั่งเขียว, กฤติยา ทองคุ้ม, ตะวัน ฉัตรสูงเนิน, และทศพร คิวประสพศักดิ์ Mongkon Duangkiew , Krittiya Tongkoom , Tawan Chatsungneun , and Tossapond Kewprasopsak	69
ตัวละครหลายมิติในนวนิยายแปลเรื่อง “คติฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืน จันทร์เต็มดวง” ของเดวิด แกรนน์ Round Characters in David Grann’s Translated Novel Killers of the flower Moon เจือง ถิ หั่ง Truong Thi Hang	102

สารบัญ

Table of Contents

เรื่อง	หน้า
Content	page
บทสำรวจการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล	139
An Exploration of the Nationalism through Ideological Installation in Front of Public-School Flagpoles	
ณัฐนิช ฉ่ำเฉื่อย, พัชรินทร์ สิริสุนทร, และกมลเลิศ โปธิกนิษฐ	
Nutthanit Chamchueai, Patcharin Sirasoonthorn and Kammales Photikanit	
การเปลี่ยนผ่านจากระบบการปกครองแบบจารีตสู่รัฐสมัยใหม่ของสยามในช่วงหลังการปฏิรูประบอบราชการ: กรณีอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ในทศวรรษ 2430-2470	170
A Transition from a Traditional to a Modern State after the Siamese Administrative Reform: A Study of the Phrom Phiram District during the 1890s-1930s	
ศุภกิตต์ หอไชย, ทวีศักดิ์ เผือกสม, และณัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว	
Supphakit Hochai Davisakd Puaksom and Nattaphong Sakulleaw	
การศึกษาอำนาจละมุนของจีนผ่านสถาบันขงจื้อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนของสถาบันอุดมศึกษาไทยในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่	206
A Study on China's Soft Power through the Confucius Institute on Chinese Curriculum Administration in Thai Universities in Chiang Rai and Chiang Mai Provinces	
ยุทธพงศ์ จันทร์วรรณ, ฉัตรกฤษ รัตน์จิตต์, ช่อชิง เมธาธารณ์กุล และวนิพพล มหาอาชา	
Yuthpong Chantrawarin, Chatkrit Ruenjitt, Sosing Methatarnkul, and Wanippol Mahaarcha	

สารบัญ
Table of Contents

เรื่อง Content	หน้า page
กลวิธีสร้างอารมณ์ขันและการใช้ภาษาในช่องยูทูป “Ananped” Techniques for Creating Humor and the Language Used on the YouTube Channel 'Ananped' สุชานันท์ คุณุ และอรทัย สุทธิ Suchanan Khunu and Orathai Sutthi	244
คุณค่าของข่าวผลงานของนักศึกษานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี บนเว็บไซต์เดอะลาวเด้อ The Newsworthiness Produced by Ubon Ratchathani University’s Communication Arts Students on The Louder Website ธีระพล อันมัย และมัธยา ธานี Teerapon Anmai and Matthaya Thanee	272
“ชีวิตผู้ซ่า” ตัวตนกับบริบททางประวัติศาสตร์ในอัตชีวประวัติของ มหาสิลา วีระวงส์ “Sivid Phukha” Self and Historical Context in the Autobiography of Maha Sila Viravong ธีรพล บัวกระโทก Theerapol Buokratok	301

มองไร้อ้อยแต่ไม่ได้เห็นแค่ “อ้อย”: เครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหาร ในมนุษยสมัยจากมุมมองทางภูมิศาสตร์มนุษย์¹

More-than-sugarcane: Mukdahan Province Sugarcane Network in the Anthropocene from the Human Geographies Perspective

ธนานนท์ โสมอ่อน² และ ชยา วรธนะภุติ³

Thananon Som-on and Chaya Vaddhanaphuti

Received: May 3, 2024/ Revised: October 1, 2024/ Accepted: October 22, 2024

บทคัดย่อ

การทำความเข้าใจวิถีชีวิตของระบบนิเวศด้วยมโนทัศน์มนุษยสมัยมักตั้งคำถามจากความรู้ในลักษณะของศาสตร์แบบผู้เชี่ยวชาญและอธิบายปัญหาวิถีชีวิตเชิงนิเวศโดยมุ่งเป้าไปที่มนุษย์ทุกคนอย่างเหมารวม อีกทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นในอุตสาหกรรมการเกษตรอ้อยในปัจจุบันก็ถูกนำเสนอต่อสาธารณชนในลักษณะเช่นเดียวกับการนำเสนอวิถีชีวิตของระบบนิเวศด้วยมโนทัศน์มนุษยสมัย บทความนี้ต้องการเปิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนคำอธิบายเพื่อแสวงหาความเป็นไปได้ใหม่ในการทำความเข้าใจปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ในสังคมและระบบนิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการประกอบสร้างเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติและศึกษาเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารในฐานะส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ในมนุษยสมัย โดยนำแนวคิดภูมิศาสตร์แบบโลกพันทางและมโนทัศน์ยุคสมัยแห่งทุนมาใช้ในการทำความเข้าใจภายใต้ความสัมพันธ์ใน

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตเรื่อง “อ้อย”: ภูมิศาสตร์พันทางและนิเวศวิทยาการเมืองในเขตเศรษฐกิจมุกดาหาร

² นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Graduate Student, Department of Geography, Faculty of Social Science, Chiang Mai University)
E-mail: thananon.s26@gmail.com

³ อาจารย์ประจำภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Lecturer, Department of Geography, Faculty of Social Science, Chiang Mai University) E-mail: Chaya.v@cmu.ac.th

ลักษณะวัฒนธรรมชาติที่ผู้กระทำกรทั้งที่เป็นมนุษย์และไม่ใช่มนุษย์มีปฏิบัติการร่วมกันในแต่ละพื้นที่และเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปนำไปสู่การทำความเข้าใจกระบวนการประกอบสร้างเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหาร โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ การสนทนากลุ่ม และการศึกษาเอกสารเพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

จากการศึกษาพบว่า กระบวนการร่วมกันประกอบสร้างเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารของมนุษย์และไม่ใช่มนุษย์มีเป้าประสงค์เพื่อให้อุตสาหกรรมการเกษตรอ้อยสามารถเข้ากับเงื่อนไขแบบเสรีนิยมใหม่และปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารเป็นภาพสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเกษตรในจังหวัดมุกดาหารที่มีลักษณะของยุคสมัยแห่งการเกษตรแปลงใหญ่ ซึ่งไปกันได้ดีกับโมทัศน์ยุคสมัยแห่งทุน

คำสำคัญ: อ้อย มนุษย์สมัย โลภพันทาง ยุคสมัยแห่งทุน พหุภววิทยา

Abstract

The understanding of ecological crises through the Anthropocene framework often draws on expert-driven knowledge and tends to generalize ecological issues by attributing them uniformly to all of humanity. Similarly, current challenges in the sugarcane agricultural industry are presented to the public in a manner that aligns with this Anthropocene perspective. Consequently, this article seeks to open space for exchanging alternative explanations and to explore new possibilities for understanding the socio-ecological challenges we face today. The article aimed to investigate the processes of constructing the sugarcane network in Mukdahan Province, focusing on the relationship between humans and nature, and to analyze this network as part of the broader Anthropocene phenomenon. This article applied the concepts of Hybrid Geographies and the Capitalocene to examine the natureculture relationships, in which human and non-human actors co-act across shifting spatial and temporal contexts. These

interactions contribute to the construction of the sugarcane network in Mukdahan Province. The study adopted a qualitative research approach, collecting data through in-depth interviews, observations, focus group discussions, and document analysis. The acquired data were, then analyzed using content analysis to deepen the understanding of this network's construction processes.

The study reveals that the co-construction of the sugarcane network in Mukdahan Province by both human and non-human actors was aimed at aligning the sugarcane agricultural industry with the conditions of neoliberalism. The ongoing phenomena within this network reflects a transformation of the agricultural landscape in Mukdahan, characterized by the features of the Plantationocene, which are closely aligned with the concept of the Capitalocene.

Keywords: Sugarcane, Anthropocene, Hybridity, Capitalocene, Ontological Pluralism

บทนำ

ความหวานชวนให้เราจินตนาการถึงรสชาติที่ช่วยให้อาหารและเครื่องดื่มอร่อยขึ้น สิ่งแรกที่หลายคนจะนึกถึงในทันทีเมื่อกล่าวถึงความหวานก็คือน้ำตาลและเมื่อกล่าวถึงน้ำตาลโดยเฉพาะน้ำตาลทรายซึ่งพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันก็ชวนให้นึกถึงที่มาของน้ำตาลทรายซึ่งส่วนใหญ่ก็ถูกผลิตขึ้นจากอ้อย เรารับรู้รสหวานแล้วทำให้เรากลับไปสนใจถึงที่มาของมันแสดงถึงการคิดในมิติทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ของอ้อยและน้ำตาลทรายจากการเดินทางของอ้อยที่มีจุดเริ่มต้นในเกาะนิวกินีก่อนคริสตกาลไปยังพื้นที่อื่นโดยเฉพาะภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกผ่านการค้าขายและเคลื่อนย้ายของคน การเข้าไปสู่วัฒนธรรมอาหรับทำให้การทำน้ำตาลจากอ้อยเป็นที่รู้จักและการแลกเปลี่ยนทางระหว่างโลกอาหรับและทวีปยุโรปได้นำพาน้ำตาลจากอ้อยเข้าสู่ทวีปยุโรปในช่วงของยุคกลางของประวัติศาสตร์ยุโรปแต่องค์ความรู้เกี่ยวกับอ้อยในวัฒนธรรมอาหรับไม่ได้แยกขาดจากองค์ความรู้ที่ได้จากวัฒนธรรมในเอเชียได้ จนกระทั่งอ้อยเดินทางไปด้วย

กับโคลัมบัสในการเดินทางสู่โลกใหม่ครั้งที่สองของโคลัมบัสและถูกปลูกครั้งแรกที่เกาะซานโตโดมิงโกหรือประเทศโดมินิกันในปัจจุบัน การเดินทางสู่ทวีปอเมริกาของอ้อยกลายเป็นส่วนสำคัญของสามเหลี่ยมการค้าของลัทธิจักรวรรดินิยม นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 อ้อยและน้ำตาลทรายกลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากทาสและแรงงานข้ามถิ่น ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีไอ้มน้ำในโรงงานได้นำพาอ้อยเข้าสู่อุตสาหกรรมการผลิตขนาดใหญ่และเป็นส่วนหนึ่งของระบบการค้าระหว่างประเทศ (Mintz, 1985; Wannaphin & Surattanakawikul, 1999)

การเข้าสู่ระบบการค้าระหว่างประเทศของน้ำตาลทรายมีอิทธิพลต่อการเพาะปลูกอ้อยเพื่อใช้ในอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายในประเทศไทยอย่างแยกไม่ออก เมื่อพิจารณาในมิติประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของไทยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์พบว่าปัจจัยหนึ่งของการก่อรูปลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมไทยที่ส่งผลต่อปัจจุบันคือบทบาทของคนจีนที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายในช่วงเวลาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม โครงสร้างทางเศรษฐกิจภายใต้ระบบเจ้าภีษยานุรักษ์ของรัชกาลที่ 1 สมัยรัตนโกสินทร์ที่เก็บภาษีซ้ำซ้อนและการที่ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สุดของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ทำให้อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายตกต่ำลงจนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ที่รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายนำพาอ้อยและโรงงานน้ำตาลไปสู่ภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศมากขึ้น (Hantrakool, 1999)

นับตั้งแต่การมีบทบาทที่เพิ่มขึ้นของรัฐบาลในช่วงทศวรรษที่ 2490 ในการส่งเสริมอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายผ่านการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายฉบับแรกในปี 2504 ทำให้อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายมีพัฒนาการมากขึ้น (Hantrakool, 1999) อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายกลายเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญในระบบเศรษฐกิจของไทยและอาจกล่าวได้ว่าเป็นระบบอุตสาหกรรมการเกษตรที่มีระบบจัดการที่ดีกว่าพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ดังที่พบว่าอ้อยกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ และไทยเป็นประเทศที่ส่งออกน้ำตาลจากอ้อยเป็นอันดับที่สองของโลกในปี 2019 (World Integrated Trade Solution, 2019) อย่างไรก็ตาม อ้อยไม่ได้มีความสำคัญเพราะสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายมีแรงกดดันจากข้อจำกัดของการผลิต เช่น ที่ดิน แรงงาน และสภาพแวดล้อม ที่ทำให้เกิดการต่อรองทางอำนาจระหว่างกันของผู้มีส่วนได้เสียใน

อุตสาหกรรมน้ำตาล ซึ่งมาพร้อมกับมาตรการทางเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐ (Kosaikanont, 2013)

การดำรงอยู่ของอ้อยในสังคมไทยก่อให้เกิดคำถามที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายจากผู้คนหลากหลายกลุ่มที่ได้รับผลกระทบ เช่น การเกิดอ้อยไฟไหม้ อุบัติเหตุทางถนนจากการขนส่งอ้อยเข้าโรงงาน ความผันผวนของราคาอ้อย แรงกดดันจากภาครัฐ แรงกดดันจากองค์การการค้าโลกและประเทศผู้ผลิตน้ำตาลส่งออก รวมทั้งการกักตุนและลักลอบส่งออกน้ำตาลทรายไปประเทศเพื่อนบ้าน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้มาพร้อมกับสถานการณ์ในปัจจุบันที่โลกกำลังเผชิญกับวิกฤติหลายประการ ทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การระบาดของโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำ และความตึงเครียดทางการเมืองในภูมิภาคต่างๆ ของโลก แต่ทว่าสิ่งที่เห็นประเด็นสำคัญคือปัญหาของการตั้งคำถามต่อสถานะของปัญหาและวิกฤติที่กล่าวไปข้างต้นมักจะถูกรอบงำด้วยความรู้หรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นสำคัญ ซึ่งพยายามแยกโลกทางธรรมชาติออกจากโลกทางสังคม และสถาปนาความเป็นศาสตร์สำหรับผู้เชี่ยวชาญที่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในวงกว้าง อีกทั้งพยายามมองปัญหาแบบแยกส่วน อย่างไรก็ตาม ปัญหาหรือวิกฤติต่างๆ ไม่ได้มีแค่มิติทางวิทยาศาสตร์ยังมีมิติอื่นๆ โดยเฉพาะมิติทางการเมืองอีกด้วย (Latour, 1993 as cited in Ganjanapan, 2021)

การมองโลกในลักษณะของขั้วตรงข้ามหรือทวิภาวะ เช่น ธรรมชาติกับมนุษย์ ธรรมชาติกับวัฒนธรรม ศาสตร์กับอศาสตร์ เมืองกับชนบท โลกกับท้องถิ่น พัฒนากับไม่พัฒนา เป็นต้น การมองเช่นนี้นำไปสู่การตั้งปัญหาหรือมองปัญหาและวิกฤติ โดยยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางและนำเอาวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียวมาใช้เพื่อตรวจสอบและทำความเข้าใจปัญหาและวิกฤติต่างๆ (Chuengsatiansup, 2016; Ganjanapan, 2021) ดังนั้น แลกเปลี่ยนในประเด็น “โลกเดือด” ของแอนโทนีโอ กูเตอร์เรส เลขาธิการสหประชาชาติในช่วงกลางปี 2023 ซึ่งมีใจความสำคัญเพื่อสื่อสารไปยังมนุษยชาติเกี่ยวกับวิกฤติของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่จะรุนแรงยิ่งขึ้นหากไม่มีการลงมือทำอะไรสักอย่าง (UN News, 2023) การสื่อสารในลักษณะดังกล่าวเป็นแนวทางเดียวกับข้อเสนอเกี่ยวกับยุคสมัยในปัจจุบันที่อ้างถึง “มนุษย์สมัย” (Anthropocene) เพื่อสื่อถึงยุคสมัยที่มนุษย์เป็นตัวการสำคัญในการทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุลและสร้างความผันผวนให้กับโลก โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงธรรมชาติโดยมนุษย์จากกิจกรรมต่างๆ เช่น การปล่อยก๊าซเรือนกระจกขึ้นสู่ชั้น

บรรยากาศ การทำลายพื้นที่ผิวดินเพื่อขยายพื้นที่เกษตรกรรม และปล่อยของเสียลงสู่แหล่งน้ำจากอุตสาหกรรมและการตั้งถิ่นฐาน นี่เป็นหลักฐานว่ามนุษย์ได้ทิ้งร่องรอยไว้ในกระบวนการที่บดบังทางธรณีวิทยา ดังนั้นข้อเสนอในทางธรณีวิทยาจึงเห็นว่าควรมีการแยกชั้นการทับถมที่เกิดจากมนุษย์ออกจากสมัยโฮโลซีนโดยเรียกสมัยดังกล่าวว่า “มนุษย์สมัย” เพื่อแผ່งนัยให้มนุษย์ตระหนักถึงปัญหาที่กำลังเกิดขึ้น (Crutzen & Stoermer, 2000 as cited in Hutangkura, 2021)

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเกษตรในพื้นที่จังหวัดมุกดาหารในช่วงทศวรรษที่ 2560 โดยเฉพาะการลดลงของพื้นที่ปลูกอ้อยและการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังได้ทำให้เห็นลักษณะหนึ่งของการปลูกพืชเงินสด (Cash Crop) ที่เป็นเรื่องของกระแสนิยมในการปลูกพืช (Crop Booms) (Hall, 2011) ในพื้นที่ศึกษาบริเวณหมู่บ้านโดยรอบโรงงานน้ำตาลแห่งหนึ่งในจังหวัดมุกดาหาร นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2530 ในบริเวณที่เป็นพื้นที่ไร่นิยมเพาะปลูกอ้อยซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยังโรงงานน้ำตาลเข้ามาตั้งในบริเวณดังกล่าว แต่ทว่านับตั้งแต่ราคาอ้อยขึ้นต้นตกลงในช่วงทศวรรษที่ 2550 และการเข้ามาตั้งโรงงานรับซื้อมันสำปะหลังในปี 2548 ทำให้ภูมิทัศน์ของพื้นที่ไร่นาในบริเวณดังกล่าวเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในช่วงทศวรรษที่ 2550-2560 ประกอบกับความกังวลของโรงงานน้ำตาลในประเด็นของปริมาณอ้อยที่ส่งโรงงานลดลงพร้อมกับการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารขึ้นในปี 2558 ที่ผลกระทบซึ่งจะเกิดขึ้นกับคนในพื้นที่และอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายในพื้นที่ซึ่งมีความไม่แน่นอนต่อผลลัพธ์ที่จะตามมา

บทความนี้เชื่อเชิญให้ผู้อ่านได้ร่วมทำความเข้าใจไปพร้อมกันถึงแนวทางในการศึกษาประเด็นทางสิ่งแวดล้อม ประเด็นทางภูมิศาสตร์ หรือในกรณีนี้ก็คื “อ้อย” อย่งไรที่พ้นไปจากการอธิบายในลักษณะเดียวกับการอธิบายวิกฤติเชิงนิเวศของมโนทัศน์มนุษย์สมัยที่มนุษย์เป็นตัวการสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ โดยมีคำถามการวิจัยคือ 1) กระบวนการร่วมกันประกอบสร้างเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติในลักษณะที่ไม่แยกขาดจากกันเป็นอย่างไรและมีสิ่งใดเป็นเงื่อนไขสำคัญของกระบวนการประกอบสร้างเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหาร 2) ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารเป็นไปในลักษณะใด นอกเหนือจากการอธิบายวิกฤติเชิงนิเวศภายใต้มโนทัศน์มนุษย์สมัยและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวได้อย่างไร วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้ประกอบด้วย 1) เพื่อศึกษากระบวนการร่วมกันประกอบสร้างเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารของมนุษย์และไม่ใช่มนุษย์ 2) เพื่อ

ศึกษาเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารในฐานะส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ในมนุษย์สมัยผ่านข้อถกเถียงระหว่างมโนทัศน์มนุษย์สมัยกับมโนทัศน์ยุคสมัยแห่งทุน "เนื้อหาของบทความนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 7 ส่วน เริ่มต้นจากส่วนที่หนึ่ง **บทนำ** ส่วนที่สอง **เราจะเข้าใจอ้อยได้อย่างไร** เป็นการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติด้วยแนวคิดภูมิศาสตร์แบบโลกพันทางและข้อถกเถียงเกี่ยวกับมโนทัศน์มนุษย์สมัยกับมโนทัศน์ยุคสมัยแห่งทุน ส่วนที่สาม **แล้วเราจะศึกษาอ้อยอย่างไร** นำเสนอระเบียบวิธีวิจัยและแนวทางการศึกษาของบทความ ส่วนที่สี่ **ข้อเขียนเรื่อง “ป่าอ้อย ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดมุกดาหาร”** ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติผ่านข้อเขียนว่าด้วยการ “มีชีวิต” ร่วมกันของสรรพสิ่งในไร่อ้อยและพื้นที่ที่โดยรอบพร้อมกับบทวิเคราะห์และอภิปรายข้อเขียนดังกล่าว ส่วนที่ห้า **ข้อเขียนเรื่อง “เมื่ออ้อยออกเดินทางจากไร่”** ศึกษากระบวนการอ้อยและน้ำตาลทรายผ่านการเคลื่อนย้ายของอ้อยจากห้องไร่สู่โรงงานและกลไกเชิงสถาบันในการควบคุมและจัดการอ้อยพร้อมกับบทวิเคราะห์และอภิปรายข้อเขียนดังกล่าว ส่วนที่หก **อ้อยนั้นเป็นอะไรกันแน่ หรือจริงๆ แล้วอ้อยนั้นแหละที่เป็นปัญหา?** ท้าความเข้าใจความเข้าใจความเป็นพหุภววิทยาของอ้อยและสำรวจพรมแดนที่ปรา่เลื่อนของเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “อ้อย” และในส่วนสุดท้าย **เครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารกำลังบอกอะไรกับเรา** เชื้อเชิญให้ตั้งคำถามต่อความเป็นไปของอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายกับวิกฤติเชิงนิเวศที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ผ่านวิวาทะระหว่างมโนทัศน์มนุษย์สมัยและมโนทัศน์ยุคสมัยแห่งทุน พร้อมทั้งเป็นบทสรุปส่งท้ายของบทความ"

เราจะเข้าใจอ้อยได้อย่างไร

“เราจะศึกษา “อ้อย” อย่างไรในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติที่ไม่ได้แยกขาดกันและเผยให้เห็นกระบวนการ ปฏิบัติการ และเงื่อนไขที่ผลิตสร้างทวิภาวะให้กับโลกธรรมชาติและโลกทางสังคม” เป็นจุดออกตัวของการเริ่มต้นศึกษาผ่านงานศึกษาของ ชยา วรธนะภูติ และรัตนาภรณ์ พุ่มน้อย (Vaddhanaphuti & Phumnoi, 2018)

ภูมิศาสตร์แบบโลกพันทาง

งานของชยาและรัตนาภรณ์เป็นงานศึกษาทางภูมิศาสตร์มนุษย์ที่สนใจสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (non-human) ในความสัมพันธ์ระหว่างโลกทางธรรมชาติและโลกทางสังคม-วัฒนธรรมที่ไม่ได้แยกขาดจากกันและไม่เคยแยกขาดจากกันโดยนำเอาแนวคิดภูมิศาสตร์

แบบโลกพันทาง (Whatmore, 2002) ของนักภูมิศาสตร์อย่างซาราห์ วัตมอร์ (Sarah Whatmore) มาศึกษาโดยสนใจไปที่พหุภววิทยาของ “ปลา” ในลุ่มน้ำยมและการประกอบสร้างเครือข่ายในโมโนทัศน์ “โลกพันทาง” (hybridity) และขบขันให้เห็นมิติทางพื้นที่และเวลาออกมาโดยมุ่งไปที่พื้นที่ของปฏิบัติการพร้อมกับการนำเอาเรื่องของผัสสะและสุนทรียะเข้ามาทำความเข้าใจร่วมด้วยซึ่งทำให้เห็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่เรียกว่า “วัฒนธรรมชาติ” (natureculture) โดยความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นบนกระบวนการของการหลอมรวม (assemblage) จากการประกอบกันของความสัมพันธ์เชิงโครงข่ายพื้นที่ (topological relation) ที่ทำให้เรารู้และจินตนาการถึงสรรพสิ่งที่ลื่นไหลและไหลเวียนไปมาอย่างไม่สิ้นสุดไม่ว่าทั้งใกล้หรือไกลที่สัมพันธ์กับความสัมพันธ์เชิงภูมิลักษณะ (topographical relation) ณ สภาวะหนึ่ง (ดู Vaddhanaphuti & Phumnoi, 2018)

แนวคิดภูมิศาสตร์แบบโลกพันทางในแง่หนึ่งก็ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำการ (actor-network theory) ที่ตั้งคำถามกับกระบวนการในการประกอบสร้างความรู้และความจริงในลักษณะของศาสตร์จนมีความเสถียรและเป็นที่ยอมรับในสังคมในฐานะที่เป็นกล่องดำชนิดหนึ่งที่ผู้คนจะยอมรับและนำไปใช้มากกว่าที่จะสนใจที่มาของมัน (ดู Sangkhamanee, 2016, 2021; Lave, 2015) นอกจากนี้ยังสนใจที่ผู้กระทำการในฐานะการปรากฏอย่างสร้างสรรค์ของการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งมีชีวิต อุปกรณ์เทคโนโลยี และปฏิบัติการเชิงวาทกรรมตลอดจนผู้คนที่มีปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน (Whatmore, 2008) อย่างไรก็ตามการศึกษาในแนวทางของแนวคิดภูมิศาสตร์แบบโลกพันทางแตกต่างจากทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำการตรงที่มุ่งความสนใจไปยังการศึกษาพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ของการมีชีวิตมากกว่าพื้นที่เชิงนามธรรมซึ่งร่วมจัดรูปการเชื่อมโยงกันของผู้กระทำอย่างแตกต่างและหลากหลาย อีกทั้งยังเน้นย้ำในการทำลายทิวภาวะของธรรมชาติกับสังคมที่อยู่บนกระบวนการจัดรูปเชิงพื้นที่ (spatial configuration) และตั้งคำถามกับการสถาปนาการจัดการเชิงพื้นที่รวมทั้งการทำให้พื้นที่หนึ่งๆ กลายเป็นพื้นที่ที่ปราศจากหรือแยกขาดจากสิ่งอื่น ดังนั้นหัวใจของแนวคิดดังกล่าวจึงเป็นการนำสรรพสิ่งกลับเข้ามาทำให้พื้นที่เต็มไปด้วยความโกลาหลต่อการจัดการพื้นที่ให้เป็นระเบียบผ่านความตระหนักต่อพื้นที่ในสามประเด็นได้แก่ การหลอมรวมตัวตน การเคลื่อนย้าย และความสัมพันธ์ (Whatmore, 2008)

กล่าวอย่างถึงที่สุดงานศึกษาของซยาและรัตนภรณ์ (Vaddhanaphuti & Phumnoi, 2018) ได้เชื้อเชิญให้นักภูมิศาสตร์ในประเทศไทยขยายพรมแดนของการศึกษา

ทางภูมิศาสตร์ได้ทดลองวิธีวิทยาที่หลากหลายเข้ามาใช้ในการศึกษาทางภูมิศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ผัสสะศึกษา และวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีศึกษา ในแง่หนึ่งแนวทางแบบดังกล่าวได้ช่วยเผยให้เห็นความเป็นจริงที่หลากหลายจากการมีภววิทยาที่แตกต่างแต่เท่าเทียมกัน (flat ontology) (DeLanda, 2004 as cited in Chuengsatiansup, 2016) หรือที่โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์อ้างถึงลาตูร์เกี่ยวกับการทำความเข้าใจโลกในลักษณะพหุภววิทยาช่วยเปิดพื้นที่ในการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ที่ไม่ได้ผูกติดอยู่กับการมองแบบใดแบบหนึ่งที่ถูกสถาปนาขึ้นจากความเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาใดสาขาหนึ่งเพื่อให้เราสามารถแลกเปลี่ยนและทำความเข้าใจโลกที่ซับซ้อนได้อย่างเข้าใจ (Latour, 2013a as cited in Chuengsatiansup, 2016) ทว่างานศึกษาของชยาและรัตนารณ์แม้จะเผยให้เห็นกระบวนการและที่มาของปฏิบัติการและภววิทยาอย่างหลากหลายในเครือข่ายปลาลุ่มน้ำยม อย่างไรก็ตามงานดังกล่าวไม่ได้ตั้งคำถามโดยตรงเพื่อชี้ชวนให้เห็นมิติเชิงวิพากษ์ต่อระบบทุนนิยมที่อำพรางอยู่ในเครือข่ายปลาในลุ่มน้ำยมอย่างประเด็นของกระบวนการทำให้เป็นสินค้าของปลาภายใต้อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่

การเมืองของภววิทยา

จักรกริช สังขมณี (Sangkhamanee, 2021) ได้ชวนพิจารณาถึงข้อจำกัดของการศึกษาด้วยแนวคิดทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำการเนื่องจากการมองความสัมพันธ์เชิงภววิทยาในลักษณะแบนราบจึงอาจละเลยและมองข้ามมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจของสรรพสิ่งที่ไม่เท่าเทียมกัน อย่างไรก็ตามการศึกษาแนววิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีศึกษาก็ได้ช่วยขยายแนวทางการศึกษาในลักษณะดังกล่าวจากที่สนใจที่มาและกระบวนการของเครือข่ายกว้างออกไปสู่การทำความเข้าใจเงื่อนไขของภววิทยาที่มีต่อกันของสรรพสิ่งซึ่งไม่ได้มีความสถิตเสถียรและดำรงอยู่มาก่อนในลักษณะของภววิทยาหนึ่งเดียวแต่มีลักษณะที่หลากหลายและเลื่อนไหลในลักษณะของพหุภววิทยาเพื่อมองหาความเป็นไปได้ใหม่ๆ ให้ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งบนโลกใบนี้หรือกล่าวอีกแบบก็คือการศึกษาการเมืองของภววิทยา (Sangkhamanee, 2021 และ ดูเพิ่มเติม Sismondo, 2023 เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีศึกษา)

ยุคสมัยแห่งทุนในฐานะการวิพากษ์มนุษย์สมัย

ในทัศนะของผู้เขียนการมองหาความเป็นไปได้ใหม่ๆ ได้ชวนให้ตั้งคำถามกับการอธิบายวิกฤติระบบนิเวศที่สรรพสิ่งกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบันซึ่งเก่งกิจ กิติเรียงลาภ (Kitirianglarp, 2021) ได้เชื่อเชิญให้เราสำรวจวิวัฒนาการเกี่ยวกับสาเหตุของวิกฤติระบบนิเวศ

ระหว่าง เจสัน มัวร์ (Jason W. Moore) นักภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์กับทิมอธี มอร์ตัน (Timothy Morton) นักปรัชญาสายกวีวิทยาแบบเน้นวัตถุโดยข้อเสนอเกี่ยวกับบมโนทัศน์นิเวศโลก (World Ecology) มัวร์ได้เสนอว่าความสัมพันธ์ระหว่างโลกทางธรรมชาติกับโลกทางสังคมไม่ได้แยกขาดจากกันและอยู่ร่วมกันผ่านสิ่งที่มัวร์เรียกว่า Oikeios หรือโครงข่ายชีวิต (Moore, 2013 as cited in Kitirianglarp, 2021) ซึ่งทำให้เห็น กระบวนการสร้างสรรค์ชีวิตแบบหนึ่งเดียวเชิงซ้อน (singular metabolism) (Moore, 2014 as cited in Kitirianglarp, 2021) ซึ่งไปกันได้ดีกับนักวิชาการสายหลังมนุษย์นิยม ต่างจากวิธีการของมอร์ตันที่ติดอยู่กับทวิภาวะระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่เป็นไปในลักษณะเดียวกับการศึกษาของนักวิชาการสายมนุษย์นิยมในการอธิบายวิกฤติเชิงนิเวศ นอกจากนี้สิ่งที่มัวร์ชี้ให้เห็นคือทวิภาวะข้างต้นเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ของระบบทุนนิยมนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 โดยมีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์สามประการได้แก่ การปฏิวัติเกษตรกรรม มนุษยนิยม และจักรวรรดินิยมที่ทำให้ระบบทุนนิยมกลายเป็นนิเวศโลกที่เข้าไปจัดการปริมณฑลอื่นของโลกที่ครอบคลุมทั้งมิติทางสังคมและทางธรรมชาติมิใช่แค่เรื่องของระบบเศรษฐกิจเท่านั้น คำว่านิเวศข้างต้นจึงไม่ใช่เพียงแค่เรื่องทางชีววิทยาเท่านั้นแต่ยังรวมถึงเรื่องทางสังคมด้วยภายในระบบนิเวศเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันระบบทุนนิยมก็ทำให้ธรรมชาติกลายเป็นสิ่งที่อยู่นอกปริมณฑลทางเศรษฐกิจไปพร้อมกันเพื่อที่จะสามารถใช้ประโยชน์แบบปราศจากมูลค่าได้จากธรรมชาติ การแยกโลกทางธรรมชาติกับโลกทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในกระบวนการสะสมทุนพร้อมกับชุดริตมมนุษย์ในปริมณฑลของการผลิตซ้ำชีวิต มัวร์จึงไม่เห็นด้วยกับบมโนทัศน์มนุษย์นิยมที่กล่าวโทษมนุษย์ทุกคนโดยปราศจากความเข้าใจประวัติศาสตร์ของระบบทุนนิยม สำหรับมัวร์ “ยุคสมัยแห่งทุน” (capitalocene) (Moore, 2015;2018 as cited in Kitirianglarp, 2021) เป็นบมโนทัศน์ที่เข้าใจได้มากกว่าในการทำความเข้าใจวิกฤติระบบนิเวศที่ระบบทุนนิยมเข้าไปจัดการโลกธรรมชาติไปจนถึงโลกทางสังคมในทุกมิติของชีวิต การทำความเข้าใจระบบนิเวศโลกที่ปัจจุบันได้กลายเป็นนิเวศโลกแบบทุนนิยมของมัวร์จึงมีมิติที่น่าสนใจและช่วยในการทำความเข้าใจและแสวงหาวิธีการใหม่ๆ ในการรับมือวิกฤติเชิงนิเวศที่สรรพสิ่งกำลังเผชิญ (Kitirianglarp, 2021)

กล่าวโดยสรุปข้อเสนอของแก่งกิจจึงนำพาให้เราสนใจมิติทางปรัชญาของวิกฤติเชิงนิเวศเพื่อช่วยให้ขยายการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างโลกทางธรรมชาติและโลกทางสังคมในลักษณะของภูมิศาสตร์แบบโลกพันทางที่ขยาและรัตนากรณเสนอไว้ที่แต่เดิม

สนใจเพียงกระบวนการและที่มาของการประกอบสร้างเครือข่ายในลักษณะวัฒนธรรมชาติเท่านั้นแต่ยุคสมัยแห่งทุนได้เสนอให้จำเป็นต้องสนใจมิติเชิงวิพากษ์ต่อระบบทุนนิยมเพื่อช่วยให้การทำความเข้าใจการเมืองของภาววิทยาและการจัดการสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันให้มีมิติที่หลากหลายมากขึ้น อีกทั้งกระบวนการสร้างสรรค์ชีวิตแบบหนึ่งเดียวเชิงซ้อนก็ช่วยทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในปริมณฑลของการผลิตและการผลิตซ้ำมากขึ้น ดังนั้นผู้เขียนจึงใช้แนวคิดของภูมิศาสตร์แบบโลกพันทางในการทำความเข้าใจกระบวนการร่วมกันประกอบสร้างเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารและโซ่มโนทัศน์ยุคสมัยแห่งทุนในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารเพื่อสร้างบทสนทนากับการอธิบายวิกฤติเชิงนิเวศด้วยมโนทัศน์มนุษย์สมัย กล่าวได้ว่างานศึกษาของนักวิชาการไทยทั้งสองงานได้เติมเต็มกันและกันทั้งในแง่ของการทำความเข้าใจโลกแบบพหุภาววิทยาจากงานภูมิศาสตร์แบบโลกพันทางและในแง่ของการทำความเข้าใจโลกแบบหนึ่งเดียวเชิงซ้อนพร้อมกับการวิพากษ์ระบบทุนนิยมในฐานะระบบโลกที่เข้าไปจัดการทุกอณูของชีวิตจากงานยุคสมัยแห่งทุน

แล้วเราจะศึกษาอ้อยอย่างไร

บทความนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา (Qualitative method) โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ด้วยวิธีคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) จำนวน 8 กลุ่มซึ่งประกอบไปด้วย ชาวไร่อ้อยในพื้นที่ศึกษาที่ยังคนปลูกอ้อยส่งโรงงาน 3 คน ชาวไร่อ้อยในพื้นที่ศึกษาที่เลิกปลูกอ้อยส่งโรงงาน 1 คน คนทำงานในไร่อ้อยที่ทำงานรับจ้างในฤดูที่อ้อยกับชาวไร่อ้อย 2 คน ตัวแทนจากโรงงานน้ำตาลซึ่งเป็นผู้บริหาร 1 คน คนทำงานในโรงงานน้ำตาลที่เป็นและเคยเป็นพนักงานประจำ 2 คน เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ที่ทำงานด้านวิชาการเกษตร 1 คน ตัวแทนจากหน่วยงานรัฐในระดับนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ 1 คน ตัวแทนจากสมาคมชาวไร่อ้อยจังหวัดมุกดาหาร 1 คน ตัวแทนจากหอการค้าจังหวัดมุกดาหาร 1 คน ผู้นำหมู่บ้าน 1 คน และคนในหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่ศึกษาและพื้นที่โดยรอบโรงงาน 6 คนที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเกษตรในพื้นที่ศึกษาได้ รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 20 คน โดยมีพื้นที่ศึกษาคือหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงโรงงานน้ำตาลในพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร โดยเน้นไปที่หมู่บ้านป่าห้วย ตำบลบางทรายใหญ่เป็นสำคัญซึ่งเป็นที่ตั้งของ

โรงงานน้ำตาลและพื้นที่ของตำบลบางทรายใหญ่ก็เป็นส่วนหนึ่งของเขตเศรษฐกิจพิเศษ
มุกดาหาร

บทความนี้ได้ดำเนินการวิจัยด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการเก็บ
รวบรวมข้อมูลจากภาคสนามประกอบไปด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ (แบบ
มีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม) และการสนทนากลุ่ม (ใช้กับคนในพื้นที่) ในระหว่างช่วง
เดือนมกราคมถึงมิถุนายน 2565 เป็นระยะเวลา 6 เดือน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้เขียนได้ใช้เวลา
และอยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษาเพื่อทำกิจกรรมร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางรายในไร่อ้อยและ
การสังเกตการณ์ในไร่อ้อยและพื้นที่โดยรอบบริเวณหมู่บ้านและโรงงานน้ำตาล นอกจากนี้
ผู้เขียนได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสารร่วมด้วย เครื่องมือในการเก็บรวบรวม
ข้อมูลประกอบไปด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เครื่องบันทึกเสียง และตัวผู้วิจัย บทความนี้ได้
ปฏิบัติตามแนวทางของจริยธรรมการวิจัยในคนในการปกป้องผู้เข้าร่วมการวิจัยซึ่งได้ผ่าน
การพิจารณาโดยคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รหัส
โครงการวิจัย CMUREC 64/204 และได้รับการรับรองเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2564

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเก็บรวบรวมจากภาคสนามและการวิจัยเอกสารโดย
ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการทบทวนวรรณกรรมเพื่อให้
สามารถนำแนวคิดและมโนทัศน์มาปรับใช้ (conceptualization) สำหรับการทำความเข้าใจ
เข้าใจและอภิปรายผลการศึกษาของบทความนี้ รวมทั้งการติดตามสถานการณ์และข่าวสาร
จากช่องทางสื่อสารมวลชนต่างๆ เกี่ยวกับอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายเพื่อให้มีบริบท
ที่กว้างขึ้น แนวทางการศึกษาของบทความนี้จึงสนใจลักษณะที่ข้ามระดับทางพื้นที่ (scale)
ที่ไม่ใช่เพียงการศึกษาอ้อยภายในไร่อ้อยแต่สนใจไปยังหมู่บ้านป่าหวาย เขตเศรษฐกิจพิเศษ
มุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร กรุงเทพฯ ประเทศไทย และนานาชาติ การที่อ้อยในรูปหรือ
สถานะต่างๆ รวมทั้งผู้คนและสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์อื่นๆ เคลื่อนไปและเคลื่อนมาในลักษณะข้าม
พื้นที่และระดับพื้นที่แล้วแต่มีส่วนประกอบสร้างเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารที่
จำเป็นจะต้องนำมาพิจารณาในการวิเคราะห์ข้อมูล เพราะฉะนั้นพื้นที่สำหรับบทความนี้จึง
ไม่ใช่เพียงพื้นที่หลังของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ในตัวเองแต่พื้นที่
นั้นเป็นทั้งปรากฏการณ์ที่ดำเนินไปอย่างไม่สิ้นสุดและเป็นกระบวนการของการหลอมรวม
สรรพสิ่งภายใต้ความสัมพันธ์ที่โลกทางธรรมชาติและโลกทางสังคมไม่ได้แยกขาดจากกัน
ตำแหน่งแห่งที่ของผู้เขียนในฐานะเครื่องมือในการวิจัยจึงพยายามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งใน
พื้นที่ในลักษณะดังกล่าว

ถัดไปในส่วนที่สามของบทความผู้เขียนมีความตั้งใจที่จะถ่ายทอดออกมาในรูปแบบข้อเขียนเชิงชาติพันธุ์พินธิในช่วงครึ่งแรกของการนำเสนอและมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการในการนำเสนอเพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงปรากฏการณ์ที่อยู่ในพื้นที่ผ่านข้อเขียนที่ประกอบขึ้นจากบทสนทนากับผู้คนและประสบการณ์เชิงผัสสะและปฏิบัติการระหว่างผู้เขียนกับสรรพสิ่งที่อยู่ในพื้นที่บริเวณไร่อ้อยโดยมีเป้าหมายสำหรับข้อเขียนให้มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะวัฒนธรรมชาติซึ่งสามารถอ่านได้หลายแบบโดยในแต่ละย่อหน้ามีวาระที่ต้องการนำเสนอในตัวเองและทุกย่อหน้าในข้อเขียนเชิงชาติพันธุ์พินธิก็เติมเต็มกันและกันเพื่อในท้ายที่สุดนำไปสู่บทวิเคราะห์และอภิปรายที่ผู้เขียนจะได้นำข้อเขียนเชิงชาติพันธุ์พินธิมาอภิปรายเสนอในเชิงแนวคิด

ข้อเขียนเรื่อง “ป่าอ้อย ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดมุกดาหาร”

(1) จากช่วงปลายฝนต้นหนาวจนถึงต้นฝนของอีกปี ณ ไร่อ้อย ในบริเวณหมู่บ้านคันดินที่ถูกยกทรงเอาไว้โดยรถไถและต้นกล้าของอ้อยที่ถูกปักเอาไว้เริ่มเติบโตแตกใบออกมาเป็นกอจากที่เคยมองไปเป็นสีน้ำตาลของดินเป็นส่วนใหญ่เริ่มแทนที่ด้วยสีเขียวของกออ้อยและมีกลิ่นเขียวเหมือนหญ้าไซยามามากกว่าแต่เดิมที่ค่อนข้างเหม็นฝุน การขี่รถจักรยานยนต์ผ่านบริเวณดังกล่าวในแต่ละวันจะได้เห็นหรือได้ยินหรือบางครั้งก็ได้กลิ่นบางอย่างซ้ำบ้างใหม่บ้างผสมปนเป ช่วงปลายฤดูหนาวจะได้ยินเสียงเครื่องยนต์แรงเครื่องอยู่บ่อยครั้งผสมกลิ่นควันของรถไถที่เข้าไปไถพรวน กลับกันในช่วงต้นฤดูหนาวจะได้ยินเสียงรถบรรทุกพยายามเร่งเครื่องเพื่อออกตัวหลังจากหลบลมหรือเพื่อเข้าไปขนเอาอ้อยไปส่งโรงงาน แต่วันใดที่ผ่านแล้วเห็นไร่อ้อยเริ่มโล่งเตียนพร้อมกับฝุ่นหรือเศษต่างๆ ก็สามารถคาดเดาได้ว่ามีรถเริ่มเข้ามาตัดอ้อยในไร่ ช่วงต้นฤดูหนาวไร่อ้อยจะมีชีวิตชีวาอยู่ไม่น้อย กล่าวคือต้นอ้อยที่เคลือบไผ่ไปตามแรงลมพร้อมกับกลิ่นแห้งและคันคายเหมือนกลิ่นของหญ้าแห้ง อีกทั้งมีคน รถ และเครื่องจักรมากมายเข้าออกอยู่ตลอดทั้งวัน เมื่อเข้าฤดูร้อนไร่อ้อยก็กลับมาเงียบงันอีกครั้งมีเพียงบางวันที่ชาวไร่อ้อยแวะเวียนเข้าไปดูอ้อยที่ตนเองปลูก

(2) อ้อยเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงปลายฤดูหนาว-ต้นฤดูร้อน แต่ทว่าในปีที่ผู้เขียนอยู่ในสนามช่วงต้นเดือนเมษายนไร่อ้อยเริ่มออกสีเขียวสะพรั่ง เสียงบ่นของพี่ไข่ชาวไร่อ้อยจากหมู่บ้านดงเย็นถึงสภาพอากาศในช่วงดังกล่าวซึ่งเป็นช่วงฤดูแล้งภายใต้ปรากฏการณ์ลานีญาทำให้มีฝนตกเยาะกว่าปกติสำหรับช่วงหน้าแล้ง (ต้นปี 2565)

“ตกแต่เดือนกุมภาพันธ์ กุณภา มีนา เมษา เมษาหนาวหนิ มันมีอยู่
ไสเมษาหนาว เขามีแต่ฮ้อน” (Pi Khai, Interview, 2022)

อย่างที่ทราบกันดีว่าอ้อยเป็นพืชชอบน้ำ เพราะฉะนั้นการมีฝนเป็นสิ่งที่ดีสำหรับชาวไร่ อ้อย อย่างไรก็ตามฝนที่ตกเยอะเกินไปทำให้จัดการไร่อ้อยได้ยากลำบาก อ้อยกับน้ำฝนช่วง เข้ากันได้ดีเกินไปเสียจนชาวไร่อ้อยอย่างพี่ไข่ต้องออกปากบ่นและทำให้พี่ไข่ต้องแฉะเวียนไปดู ไร่บ่อยขึ้นในช่วงดังกล่าวเพื่อที่ว่าถึงเวลาที่จะเข้าไปไถกลบดินได้หรือยัง หากปล่อยให้ฝนตก ไปเรื่อยแล้วไม่เข้าไปดูว่าต้องเริ่มไถกลบเมื่อใดแล้วผลที่ตามมาคืออ้อยจะสูงเกินที่รถไถจะ เข้าไปได้และถ้าหากขับเข้าไปอาจทำให้ไปยอดของอ้อยหักได้ อย่างไรก็ตามการไม่เข้าไปไถ กลบจะทำให้อ้อยเติบโตอย่างที่ไม่ควรจะเป็นและยากต่อการจัดการไร่อ้อย ดังนั้นการ ติดตามพยากรณ์อากาศจากข่าวในหลายช่องทางจึงเป็นเรื่องสำคัญของชาวไร่อ้อยเห็นได้ จากบทสนทนาเกี่ยวกับชาวฝนฟ้าที่เกิดขึ้นของผู้เขียนกับชาวไร่อ้อย การที่ชาวไร่อ้อยมี ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพอากาศในแต่ละปีช่วยให้บริหารจัดการไร่อ้อยได้ง่ายขึ้นซึ่งมีผล โดยตรงกับการกำจัดวัชพืชหรือที่พี่ไข่เรียกว่า “เฮ็ดให้มันสะอาดมันกะงาย” พุดให้ชัดเจน ขึ้นคือช่วงที่รถไถเข้าไปไถได้ก็ใช้รถไถไถกลบพรวนดิน ส่วนช่วงที่อ้อยเริ่มเป็นลำต้นก็ให้ หมั่นเข้าไปกำจัดหญ้าและวัชพืชด้วยการดายหญ้าหรือเอาเครื่องตัดหญ้าเข้าไปตัดเนื่องจาก ส่งผลเกี่ยวโยงไปสู่ช่วงของการตัด นอกจากนี้ชาวไร่อ้อยต้องสังเกตและสรรหาเทคนิคจาก การปรับใช้ของตนเองในการดูแลและจัดการไร่อ้อยนอกจากความรู้เชิงวิชาการที่เกิดจาก ห้องทดลองหรือพื้นที่ไรทดลองของโรงงานและหน่วยงานภาครัฐไปจนถึงสถาบันการศึกษา ที่ถูกเผยแพร่หรือมานำเสนอให้ได้ทำความเข้าใจ

(3) ชาวไร่อ้อยอาจเหนื่อยน้อยลงในการต้องไปทำกิจกรรมในไร่อ้อยเนื่องจากการ เข้ามาของเครื่องจักรช่วยทุนแรงของชาวไร่อ้อยได้ไม่ว่าจะเป็นเครื่องปลูก รถไถ และเครื่อง ตัด แต่ทว่าไม่ใช่ทุกคนที่สามารถเข้าถึงได้เพราะจำเป็นต้องใช้เงินทุนจำนวนหนึ่งในการ ลงทุนซื้อเครื่องจักรเหล่านี้ ดังนั้นชาวไร่อ้อยที่ไม่มีเครื่องจักรมักแก้ปัญหาด้วยการไปว่าจ้าง ผู้ที่มีเครื่องจักรให้มาจัดการให้ แต่ถ้าใครอยากมีเครื่องจักรเป็นของตัวเองก็สามารถไปกู้มา ชื้อได้จากโรงงานซึ่งมีบริการให้กู้ยืมเพื่อซื้อเครื่องจักรและผ่อนหรือหักจากเงินค่าขายอ้อย เพราะด้วยเงื่อนไขของเวลาและแรงที่ต้องเสียไปดังนั้นเครื่องจักรจึงมีความจำเป็นอย่างมาก สำหรับการทำให้ไร่อ้อยซึ่งเป็นแปลงเกษตรขนาดใหญ่เห็นได้จากชาวไร่อ้อยรายย่อยใช้ที่ดิน 5-10 ไร่ในการปลูก อย่างไรก็ตามชาวไร่อ้อยบางรายต้องเช่าที่ดินเพื่อปลูกอ้อยอย่างกรณี

ของป่าแดง ชาวไร่อ้อยบ้านป่าห้วยได้สะท้อนถึงช่วงเวลาที่ถูกอ้อยส่งโรงงานก่อนจะเลิกทำไป

“เฮามันบ่มีเวลาลีเฮ็ด ดินเฮากะเช่า เช่าสามปี เอาค่าเช่าลวงหน้า
นำ ก็เลยหยุด ฆ่าหญ้าก็ได้จ้าง จ้างเปิดสุแนว ผู้เขาเฮ็ดหลายๆ
กะได้อยู่แล้วอันนี้ก็เฮ็ดปีละ 4-5 ไร่ บ่ได้ปลูกหลาย มันบ่มีคน
เบ็ง” (Aunty Dang, Interview, 2022)

การมีเครื่องจักรทุนแรงเข้ามาเป็นเรื่องที่จำเป็น อย่างไรก็ตามการเข้าถึงเครื่องจักรก็เป็นอีก
หนึ่งประเด็นที่เราต้องกลับมาทบทวนกันว่าการพัฒนาเทคโนโลยีจะช่วยส่งเสริมคุณภาพ
ชีวิตที่ดีของผู้คนได้อย่างไรเพราะข้อสังเกตที่น่าสนใจจากคำบอกเล่าของน้ำแดงและน้ำม่วง
สองสามีภรรยาที่คลุกคลีอยู่ในพื้นที่ซึ่งสะท้อนให้เห็นอีกด้านของการปลูกอ้อยที่ดูเหมือนว่า
อ้อยจะจัดการได้ง่ายและเป็นไปตามที่ชาวไร่อ้อยต้องการหากมีการลงแรงและลงเงินกับการ
ปลูกอ้อยและถ้าหากลงทุนในจำนวนมากก็จะทำให้การจัดการง่ายขึ้นไปด้วย

“คนนำบ้านแต่ก็ปลูกอ้อยให้เขาเช่าปลูกให้เขาซื้อๆ ไปเอาปุ๋ยมาเงิน
ค่างเขาก็จำเป็นต้องปลูกใช้หนี้ไป” (Uncle Dang, Interview,
2022)

“แต่ก็มันต้องใช้คนหลายเต้ปลูกอ้อย” (Aunty Maung,
Interview, 2022)

(4) ตัดภาพกลับมาช่วงปลายฤดูฝน-ต้นฤดูหนาวของอีกปีหลังจากการเพาะปลูก
เมื่อถึงคราวที่อ้อยโตเต็มที่สิ่งที่ชาวไร่อ้อยสนใจจึงหนีไม่พ้นความงามของต้นอ้อย ใน
ความเห็นส่วนใหญ่ของชาวไร่อ้อย “อ้อยที่งาม” คืออ้อยที่ลำต้นใหญ่และยาวรวมไปถึง
สะอาด ครั้งแรกที่ผู้เขียนไปตัดอ้อยในไร่ที่ลุงศักดิ์จากบ้านคำตุนาง ผู้ดูแลไร่อ้อยให้เจ้าของ
ที่ดินใกล้โรงงาน ลุงถึงกับออกตัวว่า “อ้อยมันบ่งงามเด้อ มันเป็นอ้อยต่อ ลิเบ็งอยู่บ้อ”
(Uncle Sak, Interview, 2022) อ้อยต่อเป็นอ้อยขึ้นจากตอที่หลงเหลือจากการตัดครั้งแรก
ที่เป็นอ้อยยอดจึงทำให้มีลำต้นที่เล็กลงและถ้าหากไม่มีการบำรุงที่ดีหลังจากการตัดอ้อย
ยอดก็ทำให้ลำต้นของอ้อยตอยิ่งเล็กลงไป แต่ทว่าอ้อยต่อเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวไร่อ้อยได้กำไร
เพราะไม่ต้องลงทุนไปกับการปลูกและต้นทุนก็ถูกกว่าการบำรุงอ้อยยอดเพียงแต่บำรุงตอ
อ้อยให้ลำต้นโตขึ้นแล้วตัดส่งโรงงานเป็นอ้อยต่อที่สามแล้วส่งขายโรงงานทำรายได้
กลับมาให้กับชาวไร่อ้อย อย่างไรก็ตามการทำอ้อยต่อต้องวางแผนการใช้ที่ดินให้ดีเพราะ

ต้องมีแปลงสำหรับอ้อยยอดและอ้อยต่อที่แยกกัน ความงามของอ้อยยังทำให้ชาวไร่อ้อยสามารถหาคนที่รับจ้างตัดให้มาทำงานได้ง่ายขึ้นเพราะว่าอ้อยที่สะอาดคือบริเวณที่โคนต้นไม่รกทำให้ตัดง่ายไม่ต้องเสียเวลามาตายหญ้าและกำจัดวัชพืชก่อนตัดประกอบกับอ้อยที่มีความงามคือลำต้นใหญ่และยาวทำให้ตัดได้เยอะและถนัดมือกว่าอ้อยลำต้นเล็กซึ่งต้องออกแรงมากกว่ากัน เมื่อพูดถึงการตัดแล้วก็ต้องพูดถึงการแข่งกับเวลาเพราะเมื่อเราตัดไปแล้วกองทิ้งไว้จำเป็นต้องนำส่งเข้าหีบอ้อยของโรงงานในเวลาที่รวดเร็วภายใน 2-3 วันเพื่อไม่ให้สูญเสียค่าความหวานและน้ำหนักรวมโดยมีอุณหภูมิของอากาศเป็นตัวแปรที่ส่งผลต่ออ้อยที่ถูกตัดทิ้งไว้เนื่องด้วยค่าความหวานและน้ำหนักรวมที่ลดลงส่งผลต่อเงินที่จะได้อีกด้วย

(5) เมื่ออ้อยโตเต็มที่มีคนมีคำเรียกไร่อ้อยว่า “ดงอ้อย” หรือ “ป่าอ้อย” อ้อยสูงยาวปกคลุมเรียงกันแทบมองไม่เห็นพื้นของดิน ลมหนาวในช่วงต้นฤดูหนาวพัดมาเป็นระยะสอดรับกับอ้อยอย่างเป็นจังหวะตามแรงลมมีเสียงของใบที่ลมกระทบเคลือนไหวและส่งเสียงราวกับว่าต้นอ้อยมีชีวิตในแบบที่อยากจะเป็น ในจังหวะเดียวกันที่แมนชายหนุ่มรับจ้างทั่วไปจากบ้านคำฮีและพี่หญิงแพนสาวของพี่แมนโดยมีลุงศักดิ์ ชาวไร่อ้อยที่ดูแลไร่เป็นผู้จ้างให้มาตัดอ้อยจัดหาน้ำท่ามาให้ดื่มและร่วมตัดไปด้วยรวมถึงผู้เขียนอยู่ท่ามกลางดงอ้อยเราทั้งสองคนแต่ตัวแทบจะเป็นไปในรูปแบบเดียวกัน หมวกฟาง หมวกโม่คลุมหัว เสื้อแขนยาวที่มีโฆษณาของร้านค้าหรือสินค้าทางการเกษตรไปจนถึงอะไหล่เครื่องจักร ทับด้วยเสื้อคลุมหรือเสื้อเชิ้ตแขนยาวอีกที ถุงมือใหม่พรม กางเกงขายาว และรองเท้าบู๊ต เครื่องแต่งกายไม่ได้แต่งกายเพื่อป้องกันแดดเพียงอย่างเดียว เพราะในวันที่ไม่มีแดดคนทำงานในไร่อ้อยก็ยังคงใส่อยู่เพื่อช่วยลดความคันคายนอกจากนี้มิตตัดอ้อยเหมือนหนึ่งอาวุธประจำตัวคนตัดอ้อยทุกคน บางคนพกมากกว่าหนึ่งเล่มและใช้เวลาในการพักกลางวันเพื่อผ่อนคลายอยู่เสมอเพราะความคมของมิตตัดอ้อยช่วยให้การทำงานง่ายขึ้นกล่าวคือประหยัดแรงและเวลาในการตัดอ้อย ในระหว่างที่พักจากการตัดพี่แมนมักจะบอกอ้อยที่ตนเองตัดมาทานเล่นไปด้วยและนำบางส่วนใส่ถุงที่เตรียมมาไว้ไปเป็นวัตถุดิบในการทำอาหารเย็นจำพวกแกง ลมหนาวช่วยให้การทำงานไม่ร้อนมากทำให้หนักถึงเพลงไร่อ้อยคอยรักในบางหัวจังหวัด

(6) การตัดอ้อยจำเป็นต้องตัดในบริเวณโคนที่ใกล้ดินที่สุดเพื่อให้ต่ออ้อยสามารถเป็นอ้อยต่อได้และทำให้ได้ค่าความหวานที่มากซึ่งมักสะสมบริเวณโคนต้น เมื่อตัดเสร็จเราก็ต้องตัดแต่งใสากาบที่อยู่ตามลำต้นออกแล้วจึงวางกองกันไว้เพื่อมีตรวมกันให้ระมัดคิบ ผู้ชำนาญกว่าย่อมยื่นมองดูการทำงานของผู้อื่นใหม่อย่างใจเป็นห่วงลางถามไถ่อยู่เรื่อยๆ

และหาเรื่องชวนคุยอยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามความซ้ำซ้อนในการตัดเป็นเรื่องของความเร็วในการตัดให้ได้หนึ่งมัดและความลึกในการตัดให้ใกล้ดินเท่าที่จะเป็นไปได้พร้อมกับกำจัดกาบอ้อยที่แห้งหลงเหลืออยู่ตามลำต้นอ้อย เพราะความเกลี้ยงเกลาของลำต้นทำให้ไม่มีสิ่งเจือปนลงไปในตอนหีบอ้อย ดังนั้นงานของพีหึงซึ่งต้องคอยถ่างหญ้าเคลียร์บริเวณรอบลำต้นอ้อยรวมถึงกาบอ้อยที่แห้งตามลำต้นทำให้ผู้เขียนนึกถึงสิ่งที่พีหึงได้เคยพูดเอาไว้เกี่ยวกับการทำให้รอบต้นอ้อยสะอาดเพราะมันง่ายกับคนตัดไม่เช่นนั้นการเผาจะเป็นหนึ่งวิธีที่จะลดเวลาในการจัดการหญ้าและวัชพืชแต่ก็ต้องแลกกับค่าความหวานและน้ำหนักที่ลดลงของอ้อยไฟไหม้ ยังไม่กล่าวถึงเชื้อราที่อาจเกิดขึ้นจากการทิ้งกาบใบที่เหลือจากการตัดอ้อยไว้กับอ้อยต่อซึ่งทำให้เกิดโรคในอ้อยได้

(7) คนทำงานในไร้อ้อยจะเป็นกลุ่มคนที่มีชีวิตไม่มั่นคงที่สุดแล้วในระบบอุตสาหกรรมการเกษตรที่มีจัดการผลประโยชน์เข้มแข็งที่สุด รูปแบบการจ้างงานแบบนับจำนวนมัดที่ได้จากการตัดมัดละ 10 ลำ จ่ายให้มัดละ 5 บาท อย่างไม่แน่นอนต้องอาศัยการเบิกเป็นงวดซึ่งผู้เขียนเห็นพีแมนกำลังเบิกค่าแรงจากลุงศักดิ์ในวันที่มีตลาดนัดในย่านที่พวกเขาอาศัยอยู่พอดี สำหรับคนตัดอ้อย ตัวอ้อยที่เขาตัดก็คือชิ้นงานที่เขาต้องส่งเพราะฉะนั้นการจะได้เงินเยอะจึงขึ้นอยู่กับการตัดอ้อยให้ได้จำนวนมัดมากๆ ความสะอาดของไร้อ้อยจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกรับงาน อย่างไรก็ตามในบางช่วงความต้องการคนมาตัดอ้อยมีสูงทำให้คนตัดอ้อยสามารถเลือกได้ว่าจะไม่ตัดอ้อยที่ไม่สะอาดหรือถ้าจะตัดก็ต้องเผา แม้ว่าชาวไร้อ้อยจะนิยมอ้อยสดมากกว่าอ้อยไฟไหม้เพราะขายได้ราคามากกว่า มันจึงเป็นความอิหลักอิเหลือของการตัดอ้อยอยู่ไม่น้อยในวันที่คนรับจ้างตัดอ้อยก็กำลังจะลดลงและไม่เข้าอาจหมดไปพร้อมกับการเข้ามาแทนที่ของรถตัดอ้อยที่ประหยัดแรงและเวลากว่าแต่ต้องแลกกับการลงทุนด้วยเงินที่สูงขึ้น

บทวิเคราะห์และอภิปรายของ “ป่าอ้อย ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดมุกดาหาร”

จากข้อเขียนเชิงชาติพันธุ์พจนานธิในส่วนที่สองของบทความได้สร้างบทสนทนากับผู้อ่านในแต่ละย่อหน้าของข้อเขียนดังกล่าวโดยสามารถสรุปออกมาได้เป็นเจ็ดประเด็นตามลำดับของแต่ละย่อหน้าที่มีหมายเลขกำกับได้แก่ (1) เราสามารถเข้าใจการเปลี่ยนแปลงตามแต่ละช่วงเวลาของไร้อ้อยผ่านความทรงจำโดยมีประสบการณ์เชิงผัสสะที่นอกเหนือไปจากการมองด้วยดวงตาได้หรือไม่ (2) ความเข้าใจสภาพอากาศของชาวไร้อ้อยกลายเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่มีความสำคัญในการบริหารจัดการไร้อ้อย (3) ความสามารถในการ

เข้าถึงเครื่องจักรกลและเงินทุนไปจนถึงการถือครองที่ดินกำลังเผยเห็นความไม่เท่าเทียมกัน ในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต (4) ความสามารถในการบริหารจัดการไร่อ้อยมีผลต่อความงามของอ้อยซึ่งผูกโยงกับรายได้ที่จะได้รับจากการขายอ้อยส่งโรงงาน (5) เราสามารถเข้าใจชาวไร่อ้อยหรือรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งกับชาวไร่อ้อยเมื่อมีรับรู้ผ่านสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ในฐานะผู้กระทำการ (6) การทำซ้ำหรือความรู้เชิงประสบการณ์เป็นความรู้ในลักษณะของผู้เชี่ยวชาญได้หรือไม่ (7) ความไม่แน่นอนของคนทำงานไร่อ้อยกับการเลือกรับงานและวิธีการตัดอ้อย จากประเด็นทั้งหมดที่กล่าวมาผู้เขียนกำลังเน้นให้เห็นว่าภายใต้กระบวนการในการเข้าไปจัดการระบบนิเวศของอ้อยของชาวไร่อ้อยและองค์ความรู้ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ของชาวไร่อ้อยเพื่อจัดการให้ระบบนิเวศในไร่อ้อยเอื้อต่อการทำให้อ้อยเจริญเติบโตไปในแนวทางที่ในบทความนี้เรียกว่า “ความงามของอ้อย” ไม่ว่าจะเป็นคัดเลือกสายพันธุ์ที่เหมาะสม การปรับปรุงพันธ์ การเกษตรกรรม รวมถึงการนำเครื่องจักรและเทคโนโลยีมาใช้ ตั้งแต่ขั้นตอนการปลูก การกำจัดศัตรูพืช การตัดเพื่อส่งขาย และการบำรุงต่อเพื่อให้เติบโตต่อไปเป็นอ้อยต่อที่สองต่อที่สาม หากทำความเข้าใจผ่านมโนทัศน์ “กระบวนการทำให้เชื่อง” (domestication) สิ่งที่กำลังกล่าวไปในข้อเขียนเรื่องข้างต้นได้เผยให้เห็นว่ามีกระบวนการทำให้อ้อยง่ายต่อความเข้าใจและการจัดการของมนุษย์ให้เป็นไปตามความต้องการของอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย (Scott, 2017 as cited in Phuaphansawat, 2018 และดูเพิ่มเติม Chonsathien, 2023) ในแง่นี้มนุษย์กำลังจัดวางสถานะของตัวเองให้เหนือกว่าธรรมชาติและจัดรูปความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติให้แยกขาดออกจากกันในนามของอุตสาหกรรมเกษตร

ในอีกแง่มุมหนึ่งเมื่อพิจารณาจากข้อเขียนเชิงชาติพันธุ์นิพนธ์เดียวกันก็จะพบว่าอ้อยไม่ใช่พืชที่ถูกกระทำหรือสยบยอมต่อชาวไร่อ้อย แต่ทว่าชาวไร่อ้อยต้องเรียนรู้และเคลื่อนไหวไปพร้อมกับอ้อยและใส่ใจในความเป็นอยู่ของอ้อยด้วยเช่นกันเพื่อให้ตนเองสามารถทำเงินได้จากการขายอ้อย อ้อยจึงไม่ได้อยู่เฉยหรือรอให้ชาวไร่อ้อยมากระทำเพียงอย่างเดียว กลับกันชาวไร่อ้อยต้องทำความเข้าใจระบบนิเวศของอ้อยเมื่ออ้อยได้เคลื่อนไหวไปตามจังหวะของมันภายใต้เงื่อนไขของดินฟ้าอากาศและสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์อื่นๆ ที่ประกอบกันเป็นระบบนิเวศของอ้อย ความเข้าใจระบบนิเวศของอ้อยของชาวไร่อ้อยจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการมีชีวิตและเคลื่อนไหวไปพร้อมกันของชาวไร่อ้อยกับระบบนิเวศของอ้อย เช่นเดียวกับคนทำงานในไร่อ้อยที่ความยากง่ายในการตัดมีความสัมพันธ์กับรายได้ที่จะได้ในแต่ละวันอย่างแยกไม่ออกจึงต้องอาศัยความเข้าใจระบบนิเวศของอ้อยเพื่อทำให้สามารถ

เลือกงานที่ทำให้เกิดประสิทธิผลสูงประกอบกับความชำนาญของคนตัดอ้อยที่ร่างกายของเขากลายเป็นส่วนหนึ่งไปพร้อมกับอ้อยในขณะที่ตัด ยังไม่รวมถึงการไหลเวียนเข้ามาของความรู้และตรรกะแบบผู้ประกอบการที่ทำให้ชาวไร่อ้อยเห็นมูลค่าที่อยู่กับอ้อยและจำเป็นต้องเข้าไปจัดการให้อ้อยเติบโตด้วยวิธีการต่างๆ และความรู้จากพื้นที่ต่างๆ เป็นปฏิบัติการที่สอดประสานกัน หากมองในแง่มุมมองกล่าวความเข้าใจระบบนิเวศอ้อยของชาวไร่อ้อยจึงเป็นเรื่องของการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งกับระบบนิเวศอ้อย เพราะฉะนั้นการปลูกอ้อยไม่ใช่ปฏิบัติการที่มนุษย์เป็นผู้กระทำลงไปกับสิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์อยู่ฝ่ายเดียวแต่สรรพสิ่งก็ล้วนกระทำกลับไปยังมนุษย์ด้วยเช่นเดียวกัน กล่าวคือมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ต่างมีศักยภาพในการกระทำการและเป็นเงื่อนไขให้กับปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในความสัมพันธ์แบบวัฒนธรรมชาติตามข้อเสนอของชยาและรัตนภรณ์ (Vaddhanaphuti & Phumnoi, 2018)

หากไปกว่านั้น ความงามของธรรมชาติตามความเข้าใจของชาวไร่อ้อยที่ไม่ได้เป็นไปในแบบของภาพจำเกี่ยวกับธรรมชาติที่แสนโรแมนซ์ของคนเมืองที่ประกอบขึ้นเป็นภาพของท้องฟ้า ก้อนเมฆ นกบิน และสีเขียวจากต้นไม้ใบหญ้าแต่กลับเป็นความใหญ่และยาวของลำต้นที่ทำให้น้ำหนักของอ้อยมากพอที่จะถูกนำไปคิดคำนวณว่าอะไรหนึ่งจะได้กีดันและต้นหนึ่งจะขายได้ก็บาทตามราคาอ้อยขั้นต้นและยังสามารถได้รับเงินเพิ่มจากค่าความหวานด้วยทำให้ชาวไร่อ้อยมองเห็นมูลค่าที่มากกับอ้อยและจินตนาการถึงเงินก้อนที่จะได้จากการขายอ้อย ความแตกต่างของสุนทรียะของคนเมืองที่มีธรรมชาติแสนบริสุทธิ์กับชาวไร่อ้อยที่สุนทรียะเกี่ยวกับอ้อยที่ผูกกับเรื่องของการผลิตในชีวิตประจำวันได้สะท้อนให้เห็นถึงการมองธรรมชาติที่แตกต่างกันของคนในเมืองที่ธรรมชาติกลายเป็นสินค้าเชิงสัญลักษณ์ของการหวงระลึกถึงอดีตและความโรแมนซ์และคนในชนบทที่มองธรรมชาติผูกโยงกับชีวิตประจำวันโดยที่โลกปัจจุบันขบขันมิตินทางเศรษฐกิจมากขึ้นกล่าวคือกระบวนการทำให้อ้อยเชื่องก็ตอกย้ำว่าภายใต้เทคนิควิทยาการแบบทุนนิยมที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของการเข้าไปจัดการอ้อยให้เป็นไปในลักษณะที่ต้องการของชาวไร่อ้อยเพื่อทำให้มีผลผลิตต่อไร่ที่สูงและขนาดลำต้นที่เหมาะสมสำหรับส่งขายโรงงาและทำให้ชาวไร่อ้อยที่มีรายได้คุ้มค่างบที่ลงทุนลงแรงอาจกล่าวได้ว่าชาวไร่อ้อยได้กลายเป็นผู้ประกอบการ

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาเพียงการมองธรรมชาติที่แตกต่างของคนเมืองที่ธรรมชาติก็คือธรรมชาติที่แสนบริสุทธิ์ (หากไม่กล่าวถึงอุดมการณ์ที่แฝงฝังอยู่ภายในด้วยแล้ว) กับชาวไร่อ้อยที่ธรรมชาติมีนัยยะทางสังคม-เศรษฐกิจ อาจทำให้ละเลยการทำความเข้าใจ

เข้าใจถึงต้นตอของวิกฤติเชิงนิเวศได้ตามที่ข้อวิพากษ์ของมัวร์ต่อฟอร์สเตอร์เกี่ยวกับกระบวนการสร้างสรรค์ชีวิตแบบไม่ลงรอย (metabolic rift) ว่ามีกลิ่นไอของแบบกระตุ้มที่และติดกับัดการคิดแบบมนุษยนิยมซึ่งทำให้มองมนุษย์ในฐานะตัวการของวิกฤตินิเวศจนละเลยการทำความเข้าใจมิติทางประวัติศาสตร์ของทุนนิยมที่อาจทำให้เราโทษคนเมืองหรือโทษชาวไร่อ้อยไปเลยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ในทางกลับกันมัวร์ที่เสนอ “กระบวนการสร้างสรรค์ชีวิตแบบหนึ่งเดียวเชิงซ้อน” (singular metabolism) ที่มนุษย์กับธรรมชาติทำงานและผลิตสร้างชีวิตอย่างไม่ได้แยกขาดกันและมีลักษณะที่เรียกได้ว่า “สถานะที่สิ่งหนึ่งอยู่ในอีกสิ่งหนึ่งแบบเชิงซ้อน” (double internality) (Moore, 2015 as cited in Kitirianglarp, 2021) เพราะฉะนั้นจำเป็นต้องทำความเข้าใจการมีชีวิตของมนุษย์และการดำรงอยู่ของธรรมชาติที่ทำงานและมีชีวิตอยู่ไปด้วยกันตามที่เก็งกิงเสนอให้สนใจไปที่จุดพลิกผันของความสัมพันธ์ (shift) บนการเปลี่ยนแปลงที่มีมิติของเวลาและพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลามากกว่าความไม่ลงรอย (rift) ที่ตัดข้ามมิติของเวลาและพื้นที่โดยปราศจากการพิจารณาถึงพัฒนาการของมันซึ่งเป็นข้อเสนอเชิงวิวิธวิทยาที่เก็งกิงได้อธิบายไว้ (Kitirianglarp, 2021)

นอกจากนี้การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติในแบบวัฒนธรรมชาติจึงไม่ใช่เพียงการมองเข้าไปในปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ด้วยสายตาเท่านั้นแต่ข้อเสนอของศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ (Aiemueayut, 2016) นักมานุษยวิทยาผู้สนใจแนวคิดผัสสะศึกษาสามารถนำมาช่วยเติมเต็มวิธีในการทำความเข้าใจได้ผ่านการศึกษเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ทางเลือกของการรับรู้ กล่าวคือการสำรวจมิติทางผัสสะชวนให้ผู้อ่านได้ย้อนกลับมาทำความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับการรับรู้ที่ไปพ้นจากแค่เรื่องของดวงตาหรือการมองเห็นและเปิดรับการรับรู้จากผัสสะอื่นๆ อันได้แก่ การได้ยิน การรับกลิ่น การรับรสชาติ และการสัมผัส การเปิดรับทางญาณวิทยาของการรับรู้เช่นนี้นำไปสู่การเปิดรับการรับรู้จากประสบการณ์ทางผัสสะในรูปแบบอื่นๆ หรือที่สโตลเลอร์ (Stoller, 1989 as cited in Aiemueayut, 2016) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของผัสสะในฐานะตัวเชื่อมต่อประสบการณ์เชิงอัตวิสัยของผู้คนที่มีความหลากหลายหรืออย่างน้อยที่สุดก็ควรจะเป็นไปในลักษณะเดียวกับที่ศรยุทธได้สรุปส่งท้ายในบทดังกล่าวเพื่อให้เห็นว่าความพยายามที่จะเข้าใจประสบการณ์เชิงผัสสะที่มีอยู่อย่างแตกต่างหลากหลายของผู้คนหรือที่สิ่งๆ หนึ่งดำรงอยู่ในภาคสนามของผู้วิจัยโดยใช้ผัสสะอย่างหลากหลายเปรียบเสมือนความพยายามที่จะมีประสบการณ์ร่วมและรู้สึกอย่างที่คนในวัฒนธรรมหนึ่งเป็นอยู่และถึงที่สุด

ความเข้าใจในลักษณะดังกล่าวก็ได้เปิดโอกาสให้มนุษย์ได้สะท้อนย้อนคิดถึงความสัมพันธ์ที่เรามีกับผู้คนและสรรพสิ่ง (Aiemueayut, 2016)

การอ่านข้อเขียนเชิงชาติพันธุ์นิพนธ์ซึ่งนำเสนอจากข้อมูลเชิงประจักษ์ในภาคสนามโดยใช้มโนทัศน์ภูมิศาสตร์แบบโลกพันทางได้เผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ที่ไม่ได้แยกขาดจากกันในไร่อ้อยและเผยให้เห็นปฏิบัติการของพื้นที่อย่าง “ไร่อ้อย” ในการจัดรูปความสัมพันธ์ดังกล่าวและจัดการเส้นแบ่งระหว่างโลกธรรมชาติกับโลกทางสังคม ทว่ามโนทัศน์ภูมิศาสตร์แบบโลกพันทางได้ทำให้เห็นว่าเส้นแบ่งดังกล่าวมีความพร่าเลือนมากขึ้น แต่ทว่าไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจวิกฤติเชิงนิเวศที่ดำรงอยู่เพราะเส้นแบ่งดังกล่าวถูกทำให้ดูเสมือนสิ่งที่ดำรงมาอยู่ก่อนหน้า ดังนั้นในส่วนถัดไปจะได้เชื้อเชิญให้ผู้อ่านเข้าไปทำความเข้าใจระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายในบางแง่มุมที่ช่วยเผยให้เห็นกระบวนการที่ทำให้เส้นแบ่งดังกล่าวดำรงอยู่อย่างสถิตเสถียร

ข้อเขียนเรื่อง “เมื่ออ้อยออกเดินทางจากไร่”

ในส่วนก่อนหน้านี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงการมีชีวิตร่วมของสรรพสิ่งบนไร่อ้อยในหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งทำให้เห็นว่าเราสามารถทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติในลักษณะของวัฒนธรรมชาติ แต่ทว่าการมองความสัมพันธ์มนุษย์และธรรมชาติในแบบทวิภาวะยังคงดำรงอยู่ ดังนั้นเนื้อหาในส่วนนี้จะได้ชวนตั้งคำถามและสร้างบทสนทนาไปพร้อมกับผู้อ่านถึงการสถาปนาพรมแดนของระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายซึ่งทำให้การมองในลักษณะทวิภาวะยังคงทำงานต่อไปได้

โรงงานน้ำตาลเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุดในเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารเนื่องจากมีบทบาทสำคัญในทุกระดับตั้งแต่ส่งเสริมการปลูก ให้บริการและความช่วยเหลือต่างๆ แก่ชาวไร่อ้อย รับผิดชอบผลิตน้ำตาลทราย ส่งขาย และจัดแบ่งรายได้ส่วนต่างกลับคืนสู่ชาวไร่อ้อย การเป็นชาวไร่อ้อยทุกคนต้องเคยมาติดต่อกับโรงงานน้ำตาล จากตรงนี้เราจะเริ่มสัมผัสถึงอ้อยที่ได้กลายเป็นสิ่งที่ล้ำค่าที่สุดมากขึ้นโดยเฉพาะสำหรับโรงงานและอ้อยที่เป็นสิ่งมีชีวิตเริ่มกลายเป็นสิ่งอื่นอย่างเด่นชัดมากขึ้น การเปลี่ยนผ่านของอ้อยเริ่มต้นขึ้นในกระบวนการที่บอ้อยซึ่งเป็นช่วงเวลาที่บริเวณโรงงานจะคึกคักเป็นพิเศษและเต็มไปด้วยผู้คนเข้าออกมากหน้าหลายตาเหมือนกับว่าบริเวณดังกล่าวไม่ได้หลับใหล ร้านกินร้านค้าเปิดขายมากกว่าช่วงเวลานอกฤดูที่บอ้อยอย่างชัดเจน การเดินทางเข้าออกของรถที่ใช้บรรทุกอ้อยอยู่ตลอดเวลา เสียงประกาศตามสายเพื่อเรียกรถเข้าคิวที่บอ้อย เหตุการณ์

เหล่านี้ดำเนินการไปตลอดช่วงเวลาสามถึงสี่เดือนของฤดูกาลที่บอ้อยจากนั้นจึงกลับมาเก็บส่งอีกครั้งจนผู้เขียนซึ่งพักอาศัยอยู่บริเวณหน้าโรงงานคิดถึงบรรยากาศดังกล่าว

รถบรรทุกอ้อยเข้าสู่โรงงานโดยเคลื่อนผ่านจุดตรวจที่ใช้สำหรับวัดความสูง 3.80 เมตรซึ่งเป็นข้อตกลงของโรงงานกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันอุบัติเหตุทางถนน จากนั้นจึงวิ่งเข้าไปยังน้ำหนักเพื่อบันทึกข้อมูลสำหรับการซื้อขายแล้วจึงนำอ้อยไปเทลงที่บอ้อยโดยมีเครื่องยกไฮดรอลิกสำหรับช่วยยกให้รถทั้งคันเทอ้อยลงไปยังเครื่องที่บอ้อย จากตรงนี้อ้อยได้เปลี่ยนผ่านจากพีชในท้องไร่กลายเป็นวัตถุดิบในการทำน้ำตาล อ้อยถูกบดด้วยลูกทึบและมีฝุ่นลอยกระจายในอากาศจากสิ่งที่มาพร้อมกับอ้อยแล้วจึงถูกส่งไปกรองให้กลายเป็นน้ำอ้อยที่ภาพของลำต้นอ้อยเหลือเพียงสีเขียวใสของน้ำอ้อยเพื่อนำไปต้มและเคี้ยว จากตรงนี้น้ำอ้อยได้เข้าสู่ระบบการผลิตน้ำตาลทรายตามขั้นตอนอย่างเต็มตัว ในระบบการผลิตน้ำตาลทรายยังได้เปลี่ยนอ้อยให้กลายเป็นสิ่งอื่นเมื่อมันทำปฏิกิริยาหรือถูกเปลี่ยนรูปในกระบวนการผลิตเช่น กากอ้อยจากการที่บอ้อย ซึ่งอ้อยจากการกรองในกระบวนการทำให้น้ำอ้อยบริสุทธิ์ กากน้ำตาลจากการเคี้ยวในกระบวนการปั่นแยกเม็दन้ำตาล (ดู Wannaphin & Surattanakawikul, 1999) อีกทั้งจากการสัมภาษณ์คุณสินตัวแทนจากโรงงานน้ำตาลทรายในพื้นที่ที่ได้ได้เล่าถึงการนำอ้อยไปใช้ในการส่งเสริมให้ชาวไร่อ้อยนำไปบำรุงดิน ส่วนกากอ้อยก็นำไปใช้ผลิตไฟฟ้าเพื่อหมุนเวียนกลับมาใช้ในโรงงานและบริเวณโดยรอบซึ่งเป็นบ้านพักสวัสดิการของพนักงานและบ้านในละแวกโรงงานที่พนักงานเกษียณลงหลักปักฐานอยู่ด้วย แต่ทว่ากากน้ำตาลโรงงานได้ส่งขายให้กับอุตสาหกรรมอื่นๆ ที่ใช้กากน้ำตาลเป็นวัตถุดิบใช้ในการผลิตอุตสาหกรรมอื่นอย่างเอทานอลและเหล้าขาวสมทบ

นอกจากนี้คำบอกเล่าของตายิ้ม (นามสมมุติ) อดีตพนักงานที่เกษียณอายุของโรงงานน้ำตาลทรายที่ย้ายตามโรงงานมาตั้งแต่ครั้งที่ย้ายจากจังหวัดอุบลราชธานีมายังอำเภอนิคมคำสร้อย จังหวัดมุกดาหารและมาลงหลักปักฐานอยู่ในสถานที่ปัจจุบันได้เผยให้เห็นว่าแต่เดิมพนักงานของโรงงานสามารถนำเอาอ้อยมาใช้เป็นส่วนผสมของปุ๋ยในการเพาะปลูกภายในครีวเรือนหรือไร่นาซึ่งเป็นอาชีพเสริมของคนในโรงงานและกากอ้อยที่สามารถนำมาใช้เป็นหัวเชื้อเพลิงในครีวเรือนกลับมาใช้ประโยชน์ที่บ้านเรือนตัวเองได้อย่างไรก็ตามสิ่งที่พี่เรือง (นามสมมุติ) อดีตเจ้าหน้าที่ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาวัตถุดิบและปัจจุบันได้ลาออกมาเป็นหัวหน้าชาวไร่อ้อย (หัวหน้าโคเวตา) ได้เล่าถึงเรื่องราวช่วงก่อนที่จะลาออกเกี่ยวกับการนำอ้อยและกากอ้อยมาใช้ของพนักงานไม่สามารถทำได้แล้วเนื่องจากในปัจจุบันโรงงานสามารถนำอ้อยไปขายได้โดยคิดราคาตามความจุรถบรรทุก ในฐานะ

ของการเป็นหัวหน้าชาวไร่อ้อยจึงเห็นความเปลี่ยนแปลงตรงนี้จากแต่เดิมที่ทุกอย่างที่เหลือทิ้งจากการผลิตน้ำตาลทรายไม่มีมูลค่ากลายเป็นสิ่งที่มีมูลค่าขึ้นมา

นอกจากนี้ในกรณีของพีเรื่องที่เคยเป็นเจ้าของหน้าที่ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาวัตถุดิบหรืออีกที่เรียกกันว่านักสำรวจซึ่งต้องออกไปลงสำรวจพื้นที่ตามไร่อ้อยต่างๆ ที่ถูกจัดแบ่งโซนเป็นเขตส่งเสริมตามหมายเลขเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาของการปลูกและบำรุงอ้อย และติดตามกระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ของชาวไร่อ้อยไปพร้อมกับ การพูดคุยทำความเข้าใจอยู่เสมออีกทั้งยังทำการสำรวจหาพื้นที่หรือผู้ปลูกรายใหม่ให้กับโรงงานเพราะนอกจากการให้หัวหน้าโควตาหรือหัวหน้ากลุ่มชาวไร่อ้อยจัดหาอ้อยจากชาวไร่อ้อยในกลุ่มจัดส่งโรงงานตามสัญญาแล้ว การชักชวนให้ชาวไร่อ้อยรายย่อยทำสัญญาส่งกับโรงงานโดยตรงก็มีความจำเป็นมากขึ้น ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาวัตถุดิบของโรงงานน้ำตาลทรายจึงเป็นฝ่ายสำคัญอยู่ไม่น้อยไปกว่าฝ่ายผลิตของโรงงานในการสร้างเครือข่ายการจัดหาวัตถุดิบอย่างอ้อยเข้าสู่โรงงานซึ่งเป็นปัญหาที่คุ้นชิน (นามสมมติ) ผู้จัดการโรงงานมีความเป็นห่วงอย่างมากในช่วงเวลาของการที่ผู้เขียนลงเก็บข้อมูลเพราะผู้คนทยอยลดการปลูกอ้อยลงไปอย่างชัดเจน

ถึงตรงนี้ข้อเขียนในสี่ย่อหน้าข้างบนนี้กำลังเผยให้เห็นการกลายเป็นสิ่งใหม่ของอ้อยทั้งในเชิงกายภาพและในเชิงนามธรรม อ้อยกำลังทยอยเปลี่ยนสถานะจากพืชที่มีชีวิตทางสังคมและปฏิสัมพันธ์กับสรรพสิ่งที่ประกอบกันเป็นระบบนิเวศของอ้อยในไร่ไปสู่อ้อยที่เป็นวัตถุที่ถูกทำให้เป็นสินค้าแต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าอ้อยในฐานะที่เป็นสินค้าในลักษณะของพืชเงินสด (cash crop) และในฐานะวัตถุดิบในการผลิตน้ำตาลทรายก็มีปฏิสัมพันธ์กับสรรพสิ่งแต่อยู่ภายใต้บริบทของโรงงานอุตสาหกรรมที่มีเครื่องจักรและระบบสายพานการผลิตไม่ว่าจะเป็นชุดลูกหีบอ้อย หม้อกรอง หม้อต้ม หม้อเคี้ยว หม้อปั่น และหม้ออบ เครื่องจักรที่กล่าวมาข้างต้นร่วมกับคนทำงานในสายการผลิตและสารเคมีต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการผลิตต่างผลิตเปลี่ยนขึ้นมาเป็นองค์ประกอบในบางช่วงเวลาและในแต่ละสถานที่ที่อ้อยได้เคลื่อนไปภายในโรงงานน้ำตาลทราย มากกว่านั้นองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตของเครื่องจักรในโรงงานที่เดินทางมาพร้อมกับผู้เชี่ยวชาญของบริษัทเครื่องจักรและเจ้าหน้าที่ที่มีความเชี่ยวชาญจากโรงงานน้ำตาลทรายอื่นๆ เพื่อทำให้เครื่องจักรทำงานได้อย่างปกติและมีประสิทธิภาพพร้อมกับถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวให้กับพนักงานของโรงงานน้ำตาลทรายที่เป็นผู้ใช้เครื่องจักรกลสามารถประยุกต์ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้จากผู้เชี่ยวชาญและความรู้ที่เกิดจากมีชีวิตร่วมอยู่กับเครื่องจักรขึ้นมาได้ นอกจากนี้ไม่ใช่เพียงความรู้ที่

เกี่ยวกับกระบวนการผลิตในโรงงานเท่านั้นแต่ระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย ต้องการความรู้ที่เกี่ยวกับกระบวนการเพาะปลูกและการผลิตในลักษณะของอุตสาหกรรม การเกษตรด้วยซึ่งข้อเขียนต่อไปนี้จะนำเสนอเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่รัฐรายหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ด้านการเกษตรเกี่ยวกับอ้อยในพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร

ผู้เขียนได้มีโอกาสได้สัมภาษณ์กับพี่นวลเจ้าหน้าที่รัฐจากศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรแห่งหนึ่งและทำให้เห็นบทบาทของหน่วยงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ผ่านกรมวิชาการเกษตรที่มีทำหน้าที่ศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับพืชและการทดสอบในพื้นที่ โดยการเข้ามามีส่วนในการศึกษาความรู้กับอ้อยไม่ว่าจะเป็นการปรับปรุงพันธุ์ โรคพืชและแมลง ไปจนถึงการเกษตรกรรม เป็นต้น ความรู้เกี่ยวกับอ้อยที่ถูกผลิตโดยกรมวิชาการเกษตรเป็นแม่ข่ายประกอบกับมีศูนย์วิจัยพืชไร่ตามภูมิภาคและศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรที่อยู่ในแต่ละจังหวัด ในแง่หนึ่งความรู้ดังกล่าวได้ถูกส่งไปสู่เกษตรกรรายย่อยได้โดยตรงซึ่งช่วยให้ชาวไร่อ้อยโดยเฉพาะรายย่อยเข้าถึงความรู้ที่ไม่ได้ต้องผูกติดกับโรงงานน้ำตาลทรายเสมอไป แตกต่างจากชาวไร่อ้อยรายใหญ่และหัวหน้าชาวไร่อ้อยที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะนำแนวทางของโรงงานมาใช้ได้ กรณีพืชไร่คือชาวไร่อ้อยที่ได้นำความรู้และได้ร่วมทดลองไปกับศูนย์วิจัยฯ ที่มุกดาหารในไร่อ้อยตนด้วย แต่ในอีกแง่หนึ่งข้อสังเกตหนึ่งที่พี่นวลได้เล่าให้ฟังได้ทำให้เห็นถึงข้อจำกัดของชาวไร่อ้อยรายย่อย ศูนย์วิจัยฯ จึงให้ได้เพียงความรู้และปัจจัยการผลิตในลักษณะของการนำไปทดลองใช้เมื่อเห็นผลแล้วจึงไปลงทุนเอามาใช้เองซึ่งแตกต่างจากโรงงานน้ำตาลทรายที่สามารถให้การสนับสนุนอย่างครบวงจรกับชาวไร่อ้อยทั้งด้านความรู้ พันธุ์อ้อย เทคโนโลยี การปลูก การบำรุง การส่งขาย และการเงิน

“อย่างเรื่องปุ๋ยถึงเราจะถึงเราจะไปถ่ายทอดให้เขาผสมใช้เองผสมตามค่าวิเคราะห์ดิน แต่เขาก็ฟังหัวหน้าโคเวตาเพราะในความเป็นจริงเกษตรกรบางรายก็ไม่มีเงินทุนมากพอที่จะไปซื้อเองเขาก็ต้องเอาปุ๋ยสำเร็จของโรงงานที่ออกให้ก่อนพอเอาอ้อยไปขายเขาก็หักค่าปุ๋ยค่ายาไปแม้แต่ค่าตัดค่าอะไรก็ผ่านโรงงานได้เหมือนกัน”

(Pi Nuan, Interview, 2022)

ข้อเขียนจากบทสนทนากับพี่นวลทำให้เห็นว่าการจัดการความรู้ด้านการเกษตรเกี่ยวกับอ้อยไม่ได้เป็นเอกเทศแต่มีการแยกส่วนกันทำการศึกษาและค้นคว้าวิจัยของภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อตอบสนองผู้ใช้องค์ความรู้ที่แตกต่างกันแม้ว่าในทางหนึ่งจะมีการ

แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างกันของสองภาคส่วนซึ่งเป็นเรื่องปกติของวงการอุตสาหกรรม การเกษตร อย่างไรก็ตามอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายมีความแตกต่างจาก อุตสาหกรรมการเกษตรชนิดอื่นจากค่าบอกเล่าของพี่น้องเมื่อผู้เขียนถามถึงเหตุผลว่าทำไม อ้อยจึงไม่ได้อยู่ในการควบคุมโดยตรงของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เหมือนพืชเศรษฐกิจ ชนิดอื่นทำให้เห็นว่ามีอำนาจอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจพระราชบัญญัติอ้อยและ น้ำตาลทราย พ.ศ. 2527 และ พ.ศ. 2565 เพราะกฎหมายทั้งสองฉบับเป็นกลไกเชิงสถาบัน ที่ควบคุมและจัดการระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายทั้งหมดโดยมีสำนักงานอ้อย และน้ำตาลทราย กระทรวงอุตสาหกรรมเป็นหน่วยงานหลัก

“คืออ้อยนิมันพืชพิเศษใช้ไหม เป็นอุตสาหกรรม มีพ.ร.บ.อ้อย ขึ้นกับกระทรวงอุตสาหกรรม” (Pi Nuan, Interview, 2022)

เมื่อพิจารณาในตัวบทของกฎหมายจะเห็นว่าการนิยามศัพท์ทางกฎหมายและ บทบัญญัติเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของผู้คนและระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาล ทรายที่สอดคล้องกับสิ่งที่พบเจอจากการอยู่ในสนามของผู้เขียน เช่นในกรณีของการกำหนด ว่าชาวไร้อ้อยต้องเป็นคนปลูกอ้อยในพื้นที่ของเขตโรงงานและมีสัญญาส่งอ้อยแก่โรงงาน หรือหัวหน้าชาวไร้อ้อยจะสามารถลงทะเบียนเป็นชาวไร้อ้อยจึงจะได้รับผลประโยชน์และ ความชอบธรรมตามกฎหมายฉบับดังกล่าวเพราะฉะนั้นจึงพบว่าผู้คนถึงแม้มีความสนใจที่จะ ปลูกอ้อยส่งโรงงานแต่ก็ไม่สามารถทำได้ทันที นอกจากนี้ผลประโยชน์ที่ได้รับจากกฎหมาย ฉบับดังกล่าวคือสิ่งที่การสนทนาของผู้เขียนกับชาวไร้อ้อยที่ยังทำอ้อยส่งโรงงานกันอยู่ สะท้อนเสียงเดียวกันว่าระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายเป็นระบบพืชเศรษฐกิจที่ เข้มแข็งที่สุดเพราะกฎหมายได้กำหนดให้มีการแบ่งผลประโยชน์ที่ได้จากการผลิตในระบบ อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายในสัดส่วนชาวไร้อ้อยต่อโรงงานน้ำตาลทรายที่ 70:30 และโรงงานน้ำตาลทรายกับชาวไร้อ้อยต้องจ่ายค่าธรรมเนียมเข้ากองทุนอ้อยและน้ำตาล ทรายซึ่งเป็นกองทุนที่ใช้บริหารระบบอุตสาหกรรม หากพูดให้เห็นภาพคือคล้ายคลึงกับ กองทุนน้ำมันเชื้อเพลิง กองทุนอ้อยและน้ำตาลจึงมีบทบาทในการบริหารจัดการความเสี่ยง ที่อาจเกิดขึ้นในระบบอุตสาหกรรมไปด้วยรวมทั้งสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาาระบบ อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการทำให้เกิดการสร้างองค์ความรู้ เกี่ยวกับอ้อยในประเทศของสำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทรายและ สถาบันการศึกษาในประเทศ

กล่าวให้ชัดเจนขึ้นระบบแบ่งปันผลประโยชน์ที่กล่าวไปข้างต้นส่งผลต่อชาวไร่อ้อย ในลักษณะของระบบการกำหนดราคาของอ้อยที่จะต้องมีการคำนวณประมาณการรายได้จากการขายน้ำตาลทรายและผลพลอยได้ในแต่ละปีการผลิตเพื่อกำหนดราคาอ้อยขั้นต้นสำหรับจ่ายให้กับชาวไร่อ้อยตอนที่ส่งอ้อยเข้าโรงงานในฤดูเก็บอ้อยและเมื่อสิ้นปีการผลิตในช่วงเดือนตุลาคมก็จะต้องประกาศราคาอ้อยขั้นสุดท้ายซึ่งส่วนต่างของราคาอ้อยขั้นต้นกับขั้นสุดท้ายหากราคาขั้นสุดท้ายสูงกว่าก็จะกลายเป็นเงินเพิ่มที่โรงงานจ่ายเพิ่มเติมให้แก่ชาวไร่อ้อยแต่ถ้าราคาขั้นสุดท้ายต่ำกว่ากองทุนจะต้องชดเชยเงินที่โรงงานจ่ายให้ชาวไร่อ้อยตามราคาอ้อยขั้นต้นไปแทน ระบบดังกล่าวเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดแรงจูงใจสำหรับชาวไร่อ้อยอีกประการหนึ่ง

นอกจากนี้จากการติดตามข่าวสารในวงการอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย พบว่านิยามศัพท์ภายในกฎหมายได้ทำให้เกิดการถกเถียงกันอย่างมากในระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายซึ่งทำให้การร่างพระราชบัญญัติฉบับที่ประกาศใช้ในปี 2565 ใช้เวลามากถึงสี่ปีกว่าจะถูกประกาศใช้เป็นกฎหมายเพราะคำว่า “น้ำตาลทราย” ที่ต้องเพิ่มคำว่า “น้ำอ้อยและน้ำตาลไม่ว่าในรูปใดๆ” และคำว่า “ผลพลอยได้” ที่ต้องเพิ่มคำว่า “กากอ้อย” เข้าไป เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนิยามด้วยการเพิ่มเติมบางข้อความเข้าไปเป็นสิ่งที่แต่เดิมโรงงานน้ำตาลนำไปสร้างมูลค่าเพิ่มและไม่ถูกนำไปคิดไว้ในกำหนดยุติกรรมส่วนแบ่งผลประโยชน์ได้จากการผลิตในระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายจึงทำให้เกิดการต่อรองเพื่อให้นิยามศัพท์ดังกล่าวเกิดขึ้นได้ของสถาบันชาวไร่อ้อยและชาวไร่อ้อยในการร่างพระราชบัญญัติฉบับปี 2565 อีกทั้งผลจากกรณีพิพาทระหว่างประเทศบราซิลกับประเทศไทยในองค์การการค้าโลกเกี่ยวกับการแทรกแซงระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายในประเทศไทยโดยรัฐผ่านการรวมหัวผูกขาดเพื่อการอุดหนุนการส่งออกและการอุดหนุนชาวไร่อ้อยเพื่อให้ได้ปริมาณอ้อยที่เพิ่มขึ้นก็เป็นเงื่อนไขหนึ่งในการออกกฎหมายฉบับใหม่ (ดู Na Ranong & et, al, 2018 เกี่ยวกับข้อพิพาทดังกล่าว)

บทวิเคราะห์และอภิปรายของ “เมื่ออ้อยออกเดินทางจากไร่”

ความซับซ้อนของการเปลี่ยนอ้อยให้เป็นน้ำตาลทรายไม่สามารถแยกขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกจากกันได้ในโลกทางธรรมชาติและในโลกทางสังคม ในทางนิเวศวิทยาการเมืองเรียกการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาแปลงเป็นวัตถุดิบในการผลิตว่าเป็นกระบวนการทำให้ธรรมชาติกลายเป็นสินค้าโภคภัณฑ์ (commodification of nature) ซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดที่ดูเหมือนขัดแย้งกันระหว่างการทำให้โลกทางธรรมชาติแยกขาดออกจากโลกทางสังคม

เพื่อให้มนุษย์สามารถนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการผลิตกับการทำให้ระบบทุนนิยมเป็นเรื่องธรรมชาติของสังคมมนุษย์ซึ่งดำรงอยู่อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (Wittayapak, 2018) เป็นไปในทิศทางเดียวกับข้อเสนอของเก็งกิจ กิติเรียงลาภ (Kitirianglarp, 2021) ที่ทำให้เห็นว่ามนุษย์ใช้กลไกของมูลค่าในระบบทุนนิยมเป็นตัวเชื่อมในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งทั้งในโลกทางธรรมชาติและโลกทางสังคม ดังนั้นอ้อยจึงมีมูลค่าแลกเปลี่ยนได้จากความเข้าใจในลักษณะดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันระบบทุนนิยมก็ต้องการทำให้บางสิ่งไม่มีมูลค่าอย่างในกรณีนี้คือการพยายามจัดการการนิยามศัพท์ในทางกฎหมายของโรงงานเพื่อให้สิ่งที่เหลือหรือสิ่งที่ได้เพิ่มเติมจากการผลิตน้ำตาลทรายเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของการผลักให้บางสิ่งไม่ใช่สินค้าหรือไม่มีมูลค่า (decommodification) เมื่อมีผลต่อการสะสมทุน อย่างไรก็ตามกฎหมายดังกล่าวไม่มีการกล่าวถึงคนทำงานในไร้อ้อยหรือรถตัดอ้อยภายในกฎหมายซึ่งเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการเก็บเกี่ยวอ้อยส่งโรงงานและมีผลต่อต้นทุนการผลิตของชาวไร้อ้อยและการตัดสินใจเลือกวิถีการเก็บเกี่ยวโดยทำให้อ้อยเกิดไฟไหม้ เพราะฉะนั้นระบบทุนนิยมจึงจำเป็นต้องทำให้บางอย่างกลายเป็นสินค้า ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้บางอย่างไม่เป็นสินค้าไปพร้อมกันซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นเรื่องทางสังคมมากกว่าเรื่องทางธรรมชาติหรือเทียบเคียงกับกระบวนการทำให้ธรรมชาติให้เข้ากับเงื่อนไขแบบเสรีนิยมใหม่ (neoliberalization of nature) ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีเป้าประสงค์ทางการเมืองในการปรับปรุงเงื่อนไขการสะสมทุนพร้อมกับสร้างเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องทางยุทธศาสตร์ (ดู Bakker, 2015) ดังนั้นการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับอ้อยและน้ำตาลทราย การอำนวยความสะดวกจากรัฐในการอุดหนุนการส่งออกและการส่งเสริมการปลูก การทำให้การเข้าถึงปัจจัยการผลิตเป็นเรื่องทางการเงิน (financialization) การมีตรรกะแบบผู้ประกอบการของผู้คนที่เกี่ยวข้อง และการแสวงหาการปรับแก้ทางนิเวศวิทยาและทางสังคม (socio-ecological fixes) ล้วนแล้วแต่เป็นกลไกทางยุทธศาสตร์ในการทำให้อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายเข้ากับเงื่อนไขของเสรีนิยมใหม่

นอกจากนี้ การนำแนวทางของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีศึกษามาใช้ในการวิเคราะห์ช่วยให้ผู้เขียนพบว่า การประกอบสร้างเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารไม่ได้แค่ประกอบสร้างขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองแต่ประกอบขึ้นจากทั้งมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ในลักษณะของการร่วมกันประกอบสร้าง (co-production) เพื่อให้เครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารสามารถทำงานได้ ชาวไร้อ้อย คนทำงาน เครื่องจักรกลทั้งในไร้อ้อยและโรงงานน้ำตาลทราย สารเคมี สารอินทรีย์ ปุ๋ย ไปจนถึงองค์ความรู้ที่ได้จาก

ห้องทดลอง ไรต์ทดลอง และการมีชีวิตอยู่ในระบบนิเวศอ้อย อีกทั้งความรู้จากศาสตร์ต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ การบริหารธุรกิจ และเกษตรศาสตร์ล้วนมีบทบาทในการทำให้อ้อยเปลี่ยนไปในเชิงกายภาพและในขณะเดียวกัน วัตถุประสงค์ในการควบคุมการจัดการและแก้ไขปัญหาอย่างเครื่องวัดความสูงรถขนอ้อย ดาวเทียมตรวจจับจุดความร้อน ป้ายเตือนเพื่อป้องกันอุบัติเหตุจากการขนส่งอ้อยเข้าโรงงาน เจ้าหน้าที่ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาวัตถุดิบ เจ้าหน้าที่และหน่วยงานของรัฐ องค์กรระหว่างประเทศ และความรู้จากศาสตร์ต่างๆ เกี่ยวกับการตลาด เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา รัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ก็ต่างล้วนเข้ามามีบทบาทเปลี่ยนแปลงอ้อยในเชิงนามธรรม ในความเป็นจริงการเปลี่ยนแปลงของอ้อยก็ไม่ได้แยกขาดทั้งในเชิงกายภาพและเชิงนามธรรมอย่างชัดเจนแต่เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปพร้อมกันในการร่วมกันประกอบสร้างเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารเพื่อให้เครือข่ายสามารถทำงานและมีประสิทธิภาพภายใต้เงื่อนไขของเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นเป้าประสงค์ร่วมกันของเครือข่าย อีกทั้งข้อเสนอของนักภูมิศาสตร์ รีเบคคา เรฟ (Lave, 2015) เกี่ยวกับมุมมองด้านกลับของการศึกษาด้วยทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำการเพื่อย้ำให้เห็นว่าไม่ควรละเลยมิติทางการเมืองหรือมิติเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง เพราะฉะนั้นการตระหนักถึงมิติทางการเมืองของการประกอบสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มนุษย์กับธรรมชาติร่วมกันประกอบสร้างกันจึงมีความจำเป็น ความตระหนักที่กล่าวไปข้างต้นเมื่อนำมาวิเคราะห์กับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติได้เผยให้เห็นเป้าประสงค์ร่วมกันของเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารคือการทำให้เครือข่ายสามารถทำงานอย่างมีประสิทธิภาพภายใต้เงื่อนไขที่ไปกันได้กับแนวทางแบบเสรีนิยมใหม่และทำให้ระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายมีความยืดหยุ่นหรือเป็นระบบของพืชเศรษฐกิจที่เข้มแข็งที่สุดซึ่งจะได้ขยายความในส่วนถัดไป

อ้อยนั้นเป็นอะไรกันแน่ หรือจริงๆ แล้วอ้อยนั้นแหละที่เป็นปัญหา?

ในส่วนที่สี่และห้าของบทความได้ทยอยคลี่คลายให้เห็นกระบวนการประกอบสร้างของเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารพร้อมกับการทำความเข้าใจกระบวนการจัดรูปของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติในปัจจุบันที่ขั้วอกเฉียงเกี่ยวกับ “มนุษย์สมัย” เป็นประเด็นที่มีความน่าสนใจมากขึ้น อย่างไรก็ตามในส่วนนี้ของบทความจะได้นำผู้อ่านไปสำรวจเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหาร (ต่อไปจะแทนด้วยคำว่าเครือข่ายอ้อย) ทั้งใน

ระดับปรากฏการณ์และในระดับภววิทยาที่เกิดขึ้นอยู่ใน-ระหว่างเครือข่ายอ้อย เพื่อสำรวจพรมแดนของเครือข่ายอ้อย ที่ถูกสถาปนาขึ้นสำหรับอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาล

การปรับใช้แนวคิดภูมิศาสตร์แบบโลกพันทางที่เสนอในเนื้อหาส่วนที่สี่และห้าของบทความได้เผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ในฐานะผู้กระทำการผ่านปฏิบัติการในการจัดรูปเครือข่ายอ้อย โดยอาศัยกระบวนการยักย้ายปรับเปลี่ยน (translation) เพื่อให้ผู้กระทำการเหล่านั้นสามารถเข้าใจอ้อยในรูปแบบและสถานะต่างๆ ที่อ้อยเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละพื้นที่และแต่ละช่วงเวลา ความเข้าใจอ้อยและปฏิบัติการของการจัดรูปเครือข่ายของผู้กระทำการที่เป็นมนุษย์มีส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจ “โลกพันทาง” ของผู้กระทำการที่เป็นมนุษย์ที่ในที่สุดแล้วได้เปิดเผยถึงภววิทยาของอ้อยที่มีในเครือข่ายอ้อย ในลักษณะของพหุภววิทยา อย่างน้อยที่สุดเราจะพบว่าภววิทยาของอ้อยที่พบในบทความนี้อย่างน้อยทำฐานะได้แก่ (1) **อ้อยในฐานะสินค้าโภคภัณฑ์และวัตถุดิบในการผลิตน้ำตาลทราย** อ้อยที่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนสามารถกลายเป็นสินค้าโภคภัณฑ์ในตรรกะแบบตลาด (2) **อ้อยในฐานะองค์ความรู้และการทดลอง** อ้อยที่จำเป็นต้องถูกศึกษาและทดลองเพื่อให้เกิดความเข้าใจและองค์ความรู้เพื่อจัดการให้อ้อยเป็นไปตามความต้องการของอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย (3) **อ้อยในฐานะพืชเศรษฐกิจในการควบคุมของรัฐ** อ้อยที่จำเป็นต้องมีการควบคุมและจัดการโดยกลไกเชิงสถาบันเพื่อให้อ้อยเป็นไปตามความเข้าใจของรัฐและตลาดและย้อนกลับไปจัดการความสัมพันธ์ในระบบอุตสาหกรรมฯ ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ (4) **อ้อยในฐานะสิ่งที่เปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจของผู้คนที่เกี่ยวข้อง** อ้อยที่เป็นสินค้าโภคภัณฑ์เมื่อมูลค่าของอ้อยแปลงเป็นเงินสดสำหรับการสร้างสรรค์ชีวิตของชาวไร่อ้อยให้มีความสามารถในการบริโภคเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกับการทำให้เกิดการจ้างงานผู้คนในพื้นที่โดยรอบโรงงานน้ำตาลทราย อ้อยทำให้ทั้งชาวไร่อ้อยและพนักงานโรงงานบางคนสามารถเปลี่ยนแปลงสถานะทางเศรษฐกิจของตนเองได้ (5) **อ้อยในฐานะสิ่งที่มีชีวิตรวมไปกับสรรพสิ่ง** อ้อยที่เป็นผู้กระทำการที่มีศักยภาพในการกระทำการและต่างเป็นเงื่อนไขให้กับการกระทำระหว่างกันของผู้คนและสรรพสิ่งในเครือข่ายฯ ซึ่งเป็นฐานคิดของการศึกษานี้

ถึงตรงนี้เครือข่ายอ้อย จึงอาจเป็นสิ่งที่เข้าใจได้หากมองด้วยตรรกะแบบเสรีนิยมใหม่ที่ทุกคนในเครือข่ายอ้อย สามารถยอมรับการดำรงอยู่ของเครือข่ายอ้อย ภายใต้ตรรกะดังกล่าวเพราะอย่างน้อยที่สุดสิ่งที่ยู่เขียนประสบในระหว่างอยู่ในภาคสนามก็เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับข้อสรุปรวบยอดของพัฒนา กิติอาษา (Kitiarsa, 2014) เกี่ยวกับ

อีสานวิถีใหม่ที่ชีวิตและชุมชนของคนอีสานลื่นไหลไม่หยุดนิ่งและพร้อมปรับตัวรับกับการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาของโลกและไม่อาจปฏิเสธจิตไร้สำนึกและแรงปรารถนาที่ผลิตสร้างพลังของการเปลี่ยนแปลงและเข้าร่วมกับโลกสมัยใหม่ของคนอีสาน ถึงกระนั้นเราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าพลังของเสรีนิยมใหม่ได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการบริหารจัดการเสรีภาพที่ถึงที่สุดก็จะเปิดทางให้ตรรกะแบบเสรีนิยมใหม่แทรกซึมเข้าไปยังปริมณฑลอื่นของชีวิต นอกเหนือปริมณฑลทางเศรษฐกิจผ่านการควบคุมพฤติกรรมด้วยความสัมพันธ์ในแบบตลาดโดยมีรัฐอำนวยความสะดวกให้เสรีภาพเกิดขึ้นภายใต้การทำงานของตลาดตามความเห็นของธเนศ วงศ์ยานนาวา (Wongyannava, 2020) เพราะฉะนั้นการมีน้ำเสียงแห่งความภูมิใจและบทสนทนาของผู้คนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายกับผู้เขียนจะเป็นไปในลักษณะเดียวกันว่าระบบอุตสาหกรรมนี้เป็นระบบของพืชเศรษฐกิจที่เข้มแข็งที่สุดจึงเป็นสิ่งที่ยังคงเข้าใจได้

อย่างไรก็ตามพรมแดนที่ถูกสถาปนาขึ้นอย่างมั่นคงราวกับว่าเป็นอาณาเขตที่มีความสทิตเสถียรและยากต่อการรื้อถอนการสถาปนาดังกล่าวก็มีเรื่องราวที่ไม่ได้เป็นไปตามแนวทางที่ควรจะเป็นของระบบอุตสาหกรรมนี้ ความสนใจต่อเรื่องราวเหล่านี้จะนำไปให้เราสำรวจพรมแดนของมันและมองหาความเป็นไปได้ใหม่หรือไม่ก็อาจนำไปสู่การตั้งคำถามที่มากขึ้นของเครือข่ายอ้อย โดยผู้เขียนจะใช้การอุปมาอ้อยกับคุณลักษณะของสองสิ่งที่เป็นเรื่องยากจะกล่าวถึงอย่างสะอดวักใจในสังคมมนุษย์อย่างผี (ghost) และอสุรกาย (monster)

หากการกล่าวถึงผีของมนุษย์มีคุณลักษณะบางอย่างสำหรับผู้เขียนจะประกอบไปด้วยการไม่มีตัวตนหรือคลุมเครือแต่สามารถรับรู้หรือรู้สึกได้ถึงการใช้มือ การเคลื่อนไหวในลักษณะที่มองไม่เห็นในที่แจ้ง และความกลัว ความหวาดระแวง หรือความอหิหลักอึเหลือที่จะกล่าวถึงมันอย่างเปิดเผย อ้อยในเครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารก็มีความเป็นผีในบางประการที่สอดคล้องกัน กรณีแรกเมื่ออ้อยเป็นเงื่อนไขในการพาคนเคลื่อนย้ายข้ามพื้นที่และพรมแดนกล่าวคือปัญหาการขาดแคลนคนที่ตัดอ้อยในฤดูที่บอ้อยทำให้ชาวไร่อ้อยมักจะแก้ปัญหาด้วยการชักชวนหรือให้นายหน้านำผู้คนในประเทศเพื่อนบ้านโดยมีทั้งการเข้าประเทศที่ถูกกฎหมายด้วยความตกลงร่วมกันของเจ้าหน้าที่และภาคเอกชนของทั้งสองประเทศและการเข้าประเทศอย่างผิดกฎหมายผ่านนั่งเรือข้ามแม่น้ำโขงในช่วงเวลากลางคืนแต่ที่มากกว่านั้นจากผู้เล่าเรื่องดังกล่าวซึ่งไม่อาจเปิดเผยได้ให้ผู้เขียนฟังคืออาจมีเจ้าหน้าที่ของรัฐรับรู้ในบางกรณี การเข้ามาอย่างผิดกฎหมายของคนทำงานจากประเทศเพื่อนบ้านทำให้วิถีชีวิตของคนทำงานเหล่านั้นต้องอยู่แต่ภายในสถานที่ที่ผู้ว่าจ้างจัดให้เท่านั้นเพื่อ

หลีกเลี่ยงการถูกจับกุมหรือเรียกรับส่วยจากเจ้าหน้าที่รัฐ กรณีที่สองคืออ้อยข้ามเขตโรงงาน เป็นปฏิบัติการลับของชาวไร่อ้อยกับอ้อยที่ลักลอบนำอ้อยที่ตนเองปลูกไปส่งขายให้กับโรงงานน้ำตาลทรายในบริเวณใกล้เคียงที่ตนเองไม่ได้ลงทะเบียนกับสมาคมชาวไร่อ้อยของเขตนั้น ในขณะที่ตนเองก็เป็นสมาชิกของสมาคมชาวไร่อ้อยในอีกเขตหนึ่งซึ่งเป็นเขตที่ชาวไร่อ้อยมีสัญญาซื้อขายอ้อยกับโรงงานในเขตที่ตนเป็นสมาชิกซึ่งผิดกฎหมายตามพระราชบัญญัติอ้อยและน้ำตาลทราย การนำอ้อยข้ามเขตโรงงานมักเกิดจากความต้องการอ้อยที่สูงของโรงงานและนำไปสู่การตั้งราคารับซื้อที่สูงเพื่อแข่งขันกัน กรณีสุดท้ายเมื่ออ้อยเป็นสิ่งทีพุดตรงๆ ไม่ได้เป็นประสบการณ์โดยตรงของผู้เขียนในระหว่างอยู่ในภาคสนามเมื่อมีคำถามเกี่ยวกับอ้อยของผู้เขียนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือคนที่มีบทบาททางธุรกิจในพื้นที่จะพบว่าความระแวงระวังของผู้ที่ถูกถามเมื่อติดต่อเข้าไปหรือสนทนาด้วยจะเริ่มตันในทันทีและมักจะถามว่าได้ไปพุดคุยกับโรงงานน้ำตาลทรายหรือยัง นอกจากนี้การเข้าไปอยู่ในพื้นที่ทำให้ผู้เขียนมีโอกาสได้ไปร่วมสังเกตการณ์ตามงานนิทรรศการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการเกษตรในพื้นที่จะพบว่ามีการนำเสนอและประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับพืชเศรษฐกิจในพื้นที่เกือบทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นข้าว มันสำปะหลัง และยางพารา ยกเว้นอ้อยที่ไม่พบว่ามีการให้ข้อมูลกับผู้เข้าร่วมงานแต่อย่างใด ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้เขียนนึกถึงภาพยนตร์ไทยเรื่อง “สมิงบ้านไร่” (2507) และเรื่อง “ผู้บ่าวไทบ้าน 3 หมาน แอนด์ เดอะ คำผาน” (2561) ที่เรื่องราวของภาพยนตร์ส่วนหนึ่งได้สะท้อนภาพจำเกี่ยวกับอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายในเชิงลบก็อปกับเรื่องราวแอบเล่าของผู้คนบางแ่งมุมเมื่อกกล่าวถึงการทำอ้อยส่งโรงงานว่าเป็น “พีชมาเฟีย” อาจกล่าวได้ว่าความเป็นผีของอ้อยได้เผยแ่งมุมอีกด้านหนึ่งของอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายที่ชวนตั้งคำถามกับการสถาปนาเครือข่ายอ้อย กับความเข้มแข็งของระบบ

ในส่วนอสุรกายสำหรับผู้เขียนมีคุณลักษณะอยู่สองประการคือหนึ่งเป็นสิ่งแปลกประหลาดหรือแปลกแยกจากความเป็นปกติและความเข้าใจที่มีอยู่โดยทั่วไปของสังคมและสองอาจจะมิตัวตนปรากฏและรับรู้ได้ถึงการมีอยู่โดยรับรู้ถึงความอันตรายและผลกระทบในทางลบที่เกิดขึ้นต่อโลกของมนุษย์ อ้อยกับความเป็นอสุรกายในกรณีแรกคือการขาดหายไปของอ้อยสายพันธุ์อื่นๆ ที่ไม่ใช่อ้อยส่งโรงงาน (industrial cane) เพราะในปัจจุบันการปลูกอ้อยประเภทอ้อยเคี้ยว (chewing cane) ที่สามารถบริโภคได้โดยตรงลดลงตามคำบอกเล่าของพี่น้องจากศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรทำให้ความหลากหลายของสายพันธุ์ในพื้นที่ลดลงและเริ่มหามาบริโภคยากมากขึ้นไปด้วย กรณีที่สองปัญหาอ้อยไฟไหม้เป็น

อสุรกายตัวใหญ่ในสังคมไทยสร้างผลกระทบเป็นวงกว้างโดยเฉพาะกับคนเมืองและการกล่าวถึงปัญหาฝุ่นควันมักแยกไม่ขาดจากปัญหาอ้อยไฟไหม้ซึ่งช่วงท้ายของฤดูหีบอ้อยที่ต้องเร่งตัดอ้อยส่งโรงงานเป็นช่วงเดียวกับฤดูแล้งของประเทศไทย อย่างไรก็ตามการย้อนกลับไปอ่านข้อเขียนในส่วนที่สี่จะพบว่าทางเลือกทำให้อ้อยไฟไหม้ไม่สามารถลดทอนให้เหลือปัจจัยเดียวหรือมองเพียงมิติใดมิติหนึ่งได้ กล่าวคือชาวไร่อ้อยที่ต้องเร่งตัดส่งโรงงานให้ทันเวลาเพื่อไม่ให้อ้อยมีน้ำหนักและความหวานลดลงเมื่อถูกตัดทิ้งไว้และไม่มีรับน้ำส่งโรงงาน คนตัดอ้อยที่มีความมั่นคงน้อยที่สุดก็ต้องการทำรายได้ให้มากที่สุด เครื่องตัดอ้อยที่ไม่ใช่สิ่งเข้าถึงได้ง่าย โรงงานน้ำตาลทรายที่ต้องรีบปิดหีบอ้อยและเร่งรับให้มีการตัดอ้อยส่งโรงงาน การชดเชยค่าตัดอ้อยสดไม่คุ้มพอที่จะเลือกให้ตัดอ้อยสด รัฐที่ขาดการมองอย่างมีมิติที่หลากหลายในออกแบบมาตรการรับมือการเกิดอ้อยไฟไหม้ เหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขของการเลือกทำให้อ้อยไฟไหม้ของชาวไร่อ้อย เพราะฉะนั้นคำสั่งห้ามเผาของรัฐจึงไม่มีประโยชน์อันใดนอกจากการโยนความผิดให้กับเกษตรกรเป็นแพะรับบาปเพียงกลุ่มเดียว การทำให้อ้อยไฟไหม้ในระบอบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายจึงมีมิติที่กว้างไปกว่าการเลือกตัดสินใจของปัจเจกแต่ยังมีเรื่องของกระบวนการสะสมทุนและการเมืองของการจัดการสิ่งแวดล้อมอยู่ด้วย การทำความเข้าใจปัญหาอ้อยไฟไหม้และปัญหาฝุ่นควันในสังคมไทยที่เกิดขึ้นอยู่ในขณะนี้จึงไม่อาจใช้กรอบคิดแบบมนุษยสมัยในการทำความเข้าใจปัญหาดังกล่าวซึ่งกล่าวโทษมนุษย์ทุกคนอย่างเหมารวมหรือไม่ก็โยนความผิดให้เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแต่ละเลยการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมเพราะฉะนั้นมโนทัศน์สมัยแห่งทุนจึงไปกันได้กับการทำความเข้าใจวิกฤติของระบบนิเวศในนิเวศโลกเช่นนี้และยังสอดคล้องกับมโนทัศน์หอยมยานเฉพาะของมนุษยสมัย (patchy anthropocene) ซึ่งจะได้อภิปรายในส่วนที่สี่สุดท้ายของบทความ

กล่าวอย่างถึงที่สุดปฏิบัติการและประสบการณ์ทางผัสสะที่มีระหว่างกันของสรรพสิ่งในเครือข่ายอ้อย ซึ่งมีส่วนในการประกอบสร้างร่วมกันหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นกระบวนการหลอมรวมของมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์เข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่ถูกสถาปนาขึ้นอย่าง “เครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหาร” มีเป้าประสงค์และการทำงานที่สอดคล้องประสานของผู้กระทำการภายในเครือข่าย อย่างไรก็ตาม ภายใต้อาณาเขตที่ดูมั่นคงของเครือข่ายอ้อยเมื่อจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของมนุษย์ในความสัมพันธ์เสียใหม่และเปิดรับเรื่องราวที่มีอยู่อย่างหลากหลายก็จะเกิดมุมมองด้านกลับของเรื่องเล่าหลักได้ (Latour, 2018 as cited in Vaddhanaphuti, 2021) อีกทั้งยังรื้อถอนและท้าทายการสถาปนาของเครือข่ายอ้อย

ภายใต้กระบวนการสะสมทุนพร้อมกับการสร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับอุตสาหกรรมอ้อย และน้ำตาลทรายเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการแสวงหาความเป็นไปได้ใหม่ๆ

เครือข่ายอ้อยจังหวัดมุกดาหารกำลังบอกอะไรกับเรา

พรมแดนที่พรา่เลือนของเครือข่ายอ้อย ได้เผยให้ความไม่ลงรอยและไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวของเรื่องราวเกี่ยวกับอ้อยหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการเผยให้เห็นพหุภววิทยาของเครือข่ายอ้อย ที่ตั้งอยู่ในและอยู่ระหว่างเครือข่ายอ้อย อย่างไรก็ตามประเด็นที่น่ามโนใจในการสำรวจพรมแดนอันพรา่เลือนของเครือข่ายอ้อย คือการศึกษาอ้อยในฐานะพืชอุตสาหกรรมการเกษตรที่มีการเพาะปลูกในแปลงขนาดใหญ่ (plantation) ซึ่งใช้พื้นที่เพาะปลูกจำนวนมาก ในกรณีของหมู่บ้านป่าหวายซึ่งเป็นสนามของผู้เขียนในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีภูมิทัศน์ทางการเกษตรที่การทำให้เป็นกิจกรรมหลักด้วยลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านป่าหวายมีลักษณะเป็นที่ดอนกับเนินเขาสลับไปมา ภูมิทัศน์ดังกล่าวสำหรับคนในหมู่บ้านจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงระหว่างการปลูกอ้อยกับมันสำปะหลังตามราคาของพืชในแต่ละปี อย่างไรก็ตามความสนใจอ้อยในฐานะการเพาะปลูกในแปลงขนาดใหญ่มิใช่เพียงความสนใจที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเกษตรเท่านั้นแต่ทว่าคือ การที่อุตสาหกรรมการเกษตรอ้อยเข้าไปแย่งยึดนิเวศระบบที่ผลิตซ้ำชีวิตของผู้คน กล่าวคือ การเข้ามาของโรงงานน้ำตาลทำให้มีการกว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างโรงงานและใช้ปลูกอ้อยพร้อมกับชักชวนให้ผู้คนในหมู่บ้านหันมาปลูกอ้อย อย่างคำบอกเล่าของน้าม่วงและน้าแดง ได้เล่าเกี่ยวกับการขายที่ดินของคนในหมู่บ้านเพื่อนำไปปลูกอ้อย

“ตอนนั้นขอยอยู่กรุงเทพฯพอเพื่อนชายสวนเพื่อนกะว่าบ่มีใบคั้นบ่ขายกะย่านบ่มีทางเช่าทางเที่ยว ขายเบ็ด บาดเถื่อนมันเป็นของเขา แล้วเขาเฮ็ดทางเป็นขอยสนุกเที่ยว” (Auntly Maung, Interview, 2022)

“แต่ก็มันที่จับจอง บ่มีกาบ่มีใบบ่มีหยัง พอเป็นของเขาเขามีเงินเขา เข้าถึงเจ้านายเข้าถึงส่วนราชการเขาจะลงว่าเป็นดินมีโฉนดมีหยัง แหล่ว” (Uncle Dang, Interview, 2022)

โดยเฉพาะพื้นที่สำหรับเลี้ยงปศุสัตว์อย่างวัวและควายที่คนในภาคอีสานนิยมเลี้ยงแบบปล่อยได้ตลอดสະทอนให้เห็นถึงการปิดล้อมส่วนรวม (enclosure the commons) ของอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายผ่านการเปลี่ยนที่ดอนที่ทั้งคนและสัตว์สามารถเข้าถึง

การใช้ประโยชน์ได้ให้กลายเป็นพื้นที่ปลูกอ้อยที่ต้องจัดระบบนิเวศให้เหมาะสมสำหรับอ้อย
ส่งโรงงานโดยเฉพาะ

“แต่ก็มันกะมีโคกมีดอนพอได้เลี้ยงจัวเลี้ยงควายเดี๋ยวนั้นมันกะเป็นป่า
อ้อยเดี๋ยวนี้นับได้แล้วไปขายให้เขาเบ็ดแล้ว” (Uncle Dang,
Interview, 2022)

การเข้ามาของอ้อยได้เปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพื้นที่โดยรอบหมู่บ้านจากแต่เดิมที่
พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าหัวไร่ปลายนานาป่าและที่หัวดอนซึ่งเป็นบริเวณที่เต็มไปด้วยป่าหัว
ไร่ปลายนานา แหล่งน้ำ ท้องน้ำในนา และป่าหัวดอนที่เป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญให้กับคน
และสัตว์ในหมู่บ้าน

“นำหมองดอนเขากะไถปลูกอ้อยแต่ก็กะว่ามันเป็นป่าพอได้หาเห็ด
หาหยังบ้อัดบ่อยากแล้ว...มันเบ็ดไปน้ำตั้งแต่เฮ็ดไร่อ้อยแทนใส่ยา
หญ้าฆ่าหญ้าแทน” (Uncle Dang, Interview, 2022)

“นับเบ็งคนได้ปุ่ได้ปลานับเบ็ดสิมีอยู่ 2-3 คนได้เดี๋ยวนี้นบ้านนึ่ง
หน่อยลงหลาย” (Aunty Maung, Interview, 2022)

“ไปหาไล่หนู ไปหาอยากหากิน แต่ก่อนมีปลาพอได้หา” (Uncle
Dee, Interview, 2022)

จากข้อความที่ยกมาข้างต้นทำให้เห็นว่าการลดลงหรือหายไปของพื้นที่ลักษณะดังกล่าวได้
เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงของวิถีการหาอาหารเลี้ยง
ชีพของคนในหมู่บ้าน มากไปกว่านั้นการเข้ามาของอ้อยได้ทำให้ที่ดินทำกินของคนใน
หมู่บ้านลดลงจนบางรายเหลือแต่ที่ดินที่ใช้ปลูกบ้านอยู่อาศัยในหมู่บ้าน คนในหมู่บ้าน
ออกไปทำงานรับจ้างมากขึ้นเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวเพราะการสูญเสียพื้นที่ผลิต
อาหารไปทำให้การเข้าถึงอาหารของคนในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปเป็นการจับจ่ายหรือหาซื้อ
จากตลาดและร้านค้าในหมู่บ้านหรือรถพุ่มพวงที่เข้ามาเร่ขาย

“มันกะไปได้ไปหากินคี่เก่า คุ่มื้อนี้กะหากินกะไปหาน้ำตลาดกับรถ
โต้งเตงเข้ามาบ้านแล้ว แต่ก็กะหากินตามฤดูกาลได้ตลอด
ความเป็นอยู่เป็นกินง่ายแต่เงินนีสบ่ค่อยมีสิหาเงินบ่ได้หลายคี่เดียว
นี้” (Uncle Dee, Interview, 2022)

นอกจากนี้ผลกระทบจากการฝุ่นควันและกลิ่นเกิดจากของเสียในระบบการผลิตน้ำตาล
ทรายต่อผู้คนโดยรอบโรงงานซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นคนที่ทำงานอยู่ในโรงงานดังกล่าว จากกรณี

ข้างต้นและกรณีการปิดล้อมส่วนรวมเผยให้เห็นการแย่งยึดปริมณฑลของการผลิตซ้ำชีวิตของผู้คนในหมู่บ้านซึ่งมีความจำเป็นในการผลิตกำลังแรงงานในปริมณฑลการผลิต ดังนั้นเมื่อกำลังการผลิตของแรงงานถูกแยกไว้เฉพาะที่เกิดขึ้นในปริมณฑลการผลิตและโยนภาระในปริมณฑลการผลิตซ้ำให้ครอบครัว ผู้หญิง ชุมชน และธรรมชาติ ซึ่งภาระดังกล่าวกลับไม่ถูกนำกลับไปคิดเป็นมูลค่าในกระบวนการผลิตและการให้ค่าตอบแทนของแรงงาน (Moore, 2015 as cited in Kitirianglarp, 2021)

กล่าวอย่างถึงที่สุดการเข้ามาของอุตสาหกรรมการเกษตรอ้อยในหมู่บ้านป่าหวายได้สะท้อนถึงสิ่งที่เรียกว่า “ยุคแห่งการเกษตรแปลงขนาดใหญ่” (plantationocene) กล่าวคือการเพิ่มขึ้นของอุตสาหกรรมการเกษตรในลักษณะของแปลงเกษตรขนาดใหญ่ได้เข้ามาปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเกษตรในพื้นที่หนึ่งๆ ซึ่งไม่อาจแยกขาดออกจากการทำ ความเข้าใจการขยายปริมณฑลของกระบวนการสะสมทุนในระดับโลกและประวัติศาสตร์ของระบบทุนนิยม (ดู Barua, Ibáñez Martin, & Achtnich, 2023) หรือกล่าวอีกนัยว่ายุคแห่งการเกษตรแปลงขนาดใหญ่ก็เป็นลีลาในการอธิบายแบบเดียวกับยุคสมัยแห่งทุนแต่มุ่งความสนใจไปในอุตสาหกรรมการเกษตรมากขึ้น

อุตสาหกรรมการเกษตรอ้อยจึงมีเรื่องราวที่มีชีวิตทางเศรษฐกิจและชีวิตทางสังคมของผู้คนในพื้นที่ในหลายแง่มุมในขณะที่อ้อยสร้างความเป็นอยู่ที่ดีในชีวิตให้กับคนบางกลุ่ม แต่ก็ได้กีดกันคนบางกลุ่มออกไปและสร้างผลกระทบต่อการมีชีวิตที่อยู่และพึ่งพาระบบนิเวศที่ผลิตซ้ำชีวิตไปในขณะเดียวกัน อีกทั้งการที่ภูมิทัศน์ซึ่งผูกติดกับปริมณฑลที่ผลิตซ้ำชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปทำให้ตระกระบอบตลาดหรือกลไกมูลค่าของระบบทุนนิยมเข้าไปแทรกซึมในมิติอื่นของชีวิตมากขึ้นเช่น การต้องซื้อของที่เคยหาได้ด้วยตนเองในพื้นที่โดยรอบหมู่บ้านหรือในกรณีของพนักงานในโรงงานน้ำตาลทรายที่ครั้งหนึ่งสิ่งของที่เหลือออกมาจากการผลิตน้ำตาลทรายอย่างอ้อยและกากน้ำตาลที่สามารถนำกลับมาใช้ในครัวเรือนได้แต่ทว่าปัจจุบันไม่สามารถนำกลับบ้านได้ เพราะฉะนั้นการทำความเข้าใจวิถีชีวิตของระบบนิเวศด้วยมิติที่คนมนุษย์สมัยโดยปราศจากการทำความเข้าใจมิติทางวิทยาศาสตร์และญาณวิทยาอาจนำมาซึ่งการลดทอนมิติที่ซับซ้อนและหลายหลายของการศึกษาประเด็นทางสิ่งแวดล้อมและอาจนำไปสู่การละเลยประเด็นของการสร้างผลกระทบและการได้รับผลกระทบจากวิถีชีวิตเชิงนิเวศนี้อย่างไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์ ดังนั้นมิติที่คนหย่อมย่านเฉพาะของมนุษย์สมัย (patchy anthropocene) จึงมีความจำเป็นในการคิดคำนึงถึงมิติเชิงพื้นที่และเวลาที่จำเพาะของปรากฏการณ์หนึ่งแต่ในขณะเดียวกันก็ตระหนักถึง

ปรากฏการณ์ในบริบทเดียวกันที่กำลังเกิดขึ้นไปพร้อมกันในบริเวณอื่นของโลก (Tsing, Mathews, & Bubandt, 2019 อ้างใน Serirak, 2021) จากตรงนี้จะจึงพบว่าในประเด็นปัญหาอ้อยไฟไหม้กับฝุ่นควันเป็นเรื่องการเมืองของภววิทยาที่ในที่สุดแล้วฝุ่นควันไม่อาจลดทอนให้เป็นเพียงเรื่องใดเรื่องหนึ่งและในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งแต่เป็นสิ่งที่เราต้องเข้าไปทำความเข้าใจอย่างซับซ้อนและแสวงหาความเป็นไปได้ที่หลากหลาย เช่นเดียวกันหากมนุษย์ยังมีความจำเป็นในการวิเคราะห์ในฐานะส่วนหนึ่งของปัญหาดังกล่าว ดังนั้นการกลับไปทบทวนความไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์ในการสร้างผลกระทบ การปรับตัว และการรับมือกับวิกฤติเชิงนิเวศอันจะนำไปสู่การกลับไปตั้งคำถามถึงกระบวนการประกอบสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งเพื่อสรรสร้างแนวทางที่หลากหลายในการรับมือและแก้ไขปัญหาที่เรากำลังเผชิญอยู่โดยตระหนักถึงความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมและทางสังคมไปพร้อมกัน

ปรากฏการณ์ที่ทั้งอยู่ใน/อยู่ระหว่าง/ข้ามพรมแดนที่ปราศเลือนของเครือข่ายอ้อยจึงเป็นเสมือนภาพสะท้อนของปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในลักษณะของหอยม่านของมนุษย์สมัยผ่านการทำความเข้าใจเครือข่ายอ้อย ในพื้นที่จำเพาะอย่างจังหวัดมุกดาหารในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ยุคแห่งการเกษตรแปลงขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกันในบริเวณอื่นของโลก มากไปกว่านั้นการทำความเข้าใจโลกในลักษณะของพหุภววิทยาได้เปิดพื้นที่เพื่อสร้างความพยายามในการเปลี่ยนแปลงการรับรู้แบบเดิมให้มีการรับรู้แบบใหม่ที่โลกทัศน์/ชุดความรู้/ความเชื่อ/ความจริงที่มองความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและมนุษย์มิได้แยกขาดจากกันพร้อมกับการทำความเข้าใจวิกฤติของระบบนิเวศด้วยมุมมองใหม่ที่มิได้ผูกติดอยู่กับการมองแบบใดแบบหนึ่งที่ถูกสถาปนาขึ้นจากความเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาใดสาขาหนึ่งเพื่อให้เราสามารถแลกเปลี่ยนและทำความเข้าใจโลกที่ซับซ้อนนี้ได้อย่างเข้าอกเข้าใจกันอย่างไรที่ พัทธภรณ์ จักรสุวรรณ์ และชยา วรธนะภุติ (Jaksuwan & Vaddhanaphuti, 2020) ได้เชื่อเชิญให้ปรับเปลี่ยนวิถีทางในการศึกษาภูมิศาสตร์มนุษย์ให้มาสนใจปฏิบัติการที่ก้าวข้ามการศึกษาแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลางกว้างออกไปสู่การศึกษาสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์และตั้งคำถามกับการประกอบสร้างความรู้เพื่อเปิดพื้นที่สำหรับพหุภววิทยาในการทำความเข้าใจโลก ท้ายที่สุดบทความนี้มีความตั้งใจในการเปิดพื้นที่สำหรับการถกเถียงและแลกเปลี่ยนแนวทางในการศึกษาทางภูมิศาสตร์เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ

References

- Aiemueayut, S. (2016). **The Sensory Turn and its Contributions to Understanding the Contemporary Culture**. [in Thai]. Chiang Mai: Faculty of Fine Arts, Chiang Mai University.
- Bakker, K. (2015). Neoiberalization of Nature. In T. Perreault, G. Bridge, & J. McCarthy (Eds.), **The Routledge Handbook of Political Ecology**. London: Routledge.
- Barua, M., Ibáñez Martín, R., & Achtnich, M. (2023, January 24). **Introduction: Plantationocene**. <https://culanth.org/fieldsights/introduction-plantationocene>
- Chonsathien, N. (5 October 2023). **Multi-Species and the Domestication process**. [in Thai]. <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/527>
- Chuengsatiansup, K. (2016). Science-Nonscience: Anthropology at the Ontological turn. In C. Charoensri (Ed.), **Science, Non-science: Come in Outside, Go out Inside**. [in Thai]. Bangkok: Paragraph.
- Ganjanapan, A. (2021). **Beyond Discourse into Knowledge Space: the Intersection of Social Science Debates**. [in Thai]. Bangkok: Sayam.
- Hall, D. (2011). Land grabs, land control, and Southeast Asian crop booms. **The Journal of Peasant Studies**, 38(4), 837-857.
- Hantrakool, P. (1999). Economics of Sugarcane and Sugar: Historical Studies Aspect. In P. Pongrapeeporn (Ed.), **Interdisciplinary of Sugarcane and Sugar**. [in Thai]. Bangkok: mitrphol sugar co. ltd.
- Hutangkura, T. (2021). Anthropocene: A time when Humans Fluctuate Around the World. In Kengkij Kitirianglarp (Ed.), **Anthropocene: Criticism of Humanity and Environmental Crisis in Capitalocene**. [in Thai]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).

- Jaksuwan, P., & Vaddhanaphuti, C. (2020). Line of life between macaques and the macaque caretakers: towards posthuman spaces of dwelling and becoming. [in Thai]. **Social Sciences Academic Journal, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, 32(2)**, 11-36.
- Kitiarsa, P. (2014). **Isan Becoming: Agrarian Change and the Sence of Mobile Community in Northeastern Thailand**. [in Thai]. Bangkok: Vibhasa.
- Kitirianglarp, K. (2021). Capitalocene: Anthropocene Debate in the World of Marxist Academics. In Kengkij Kitirianglarp (Ed.), **Anthropocene: Criticism of Humanity and Environmental Crisis in Capitalocene**. [in Thai]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).
- Kosaikanont, R. (2013). Bitter Sugar, Economics, International Politics Regarding Cross-Border Capital within the Context of Mekong Sub-Region Economic Cooperation. In Y. Santasombat, & et. al (Eds.), **Mekong Subregion Beneath the Economic Quadrangle**. [in Thai]. Chiang Mai: Center for the Study of Biodiversity and Local Knowledge for Sustainable Development, Faculty of Social Science, Chiang Mai University.
- Lave, R. (2015). Political Ecology and Actor-Network Theory. In T. Perreault, G. Bridge, & J. McCarthy (Eds.), **The Routledge Handbook of Political Ecology**. London: Routledge.
- Mintz, S. W. (1985). **Sweetness and Power: the Place of Sargar in Modern History**. New York: Penguin books.
- Na Ranong, V., & et, al. (2018, July 31). **A Consultation Study to Resolve the Dispute Settlement on the Sugar Industry between Brazil and Thailand in the World Trade Organization (WTO)**. [in Thai]. Retrieved from Thailand Development Research Institute (TDRI):

- <https://tdri.or.th/wp-content/uploads/2022/06/Consultation-Study-to-Resolve-the-Dispute-Settlement-on-the-Sugar-Industry-between-Brazil-and-Thailand-in-the-Wold-Trade-Organization.pdf>
- Phuaphansawat, K. (2018). History and Politics of the “Losers”: James C. Scott’s Perspective on Domination, Power, and Resistance. [in Thai]. **Chulalongkorn University Journal of Social Science**, 48(2), 83-110.
- Sangkhamanee, J. (2016). The (non)-Modernity of Science-Nonscience: Bruno Latour’s Non-Objectivism, Non-Humanism, and Networks-Actors. In Chantanee Charoensri (Ed.), **Science, Non-science: Come in Outside, Go out Inside**. [in Thai]. Bangkok: Paragraph.
- Sangkhamanee, J. (2021). Methodology in STS. In Yukti Mukdawijitra, & Chutchon Ajanakitti (Ed.), **Post-Humanism Anthropology**. [in Thai]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).
- Serirak, N. (2021). Nature Conservation in Capitalocene: a Brief History and Ethnography of "Protected area". In Kengkij Kitirianglarp (Ed.), **Anthropocene: Criticism of Humanity and Environmental Crisis in Capitalocene**. [in Thai]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).
- Sismondo, S. (2023). **An Introduction to Science and Technology Studies**. (P. Lertsatienchai, Trans.) [in Thai]. Bangkok: Illuminations Edition.
- UN NEWS. (2023, July 27). **Hottest July Ever Signals ‘Era of Global Boiling has Arrived’ Says UN Chief**. Retrieved from UN NEWS: <https://news.un.org/en/story/2023/07/1139162>
- Vaddhanaphuti, C. (2021). On Social life, Scientific and Technological Life, and Political Life of “Climate Change” in Anthropocene. In K. Kitirianglarp (Ed.), **Anthropocene: Criticism of Humanity and Environmental Crisis in Capitalocene**. [in Thai]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).

- Vaddhanaphuti, C., & Phumnoi, R. (2018). Hybrid Geographies of River Basin, Fish and People of Baan Kong, Kong Krailat District, Sukhothai: A Human Geography Perspective. [in Thai]. **Journal of Sociology and Anthropology**, 37(2), 129-160.
- Wannaphin, S. N., & Surattanakawikul, P. (1999). History of Sugar Production in Thailand. In P. Pongrapeeporn (Ed.), **Interdisciplinary of Sugarcane and Sugar**. [in Thai]. Bangkok: Mitrphol sugar co. ltd.
- Whatmore, S. (2002). **Hybrid Geographies : Natures, Cultures, Spaces**. London: SAGE Publications.
- Whatmore, S. (2017). Hybrid Geographies: Rethinking the 'Human' in Human Geography. In K. Anderson, (Ed.), **Environment: Critical Essays in Human Geography**. London: Taylor and Francis.
- Wittayapak, C. (2018). **Human Ecology: Environment Studies in the Dimensions of Society and Culture**. [in Thai]. Chiang Mai: Office of Research Administration, Chiang Mai University.
- Wongyannava, T. (2020). For Michel Foucault, Is a 'Hamburger' Really Delicious?. In Pipat Pasutarnchat (Ed.), **Foucault and Neoliberalism**. [in Thai]. Bangkok: Illuminations Editions.
- World Integrated Trade Solution. (2019). **Sugars; Cane Sugar, Raw, in Solid form, not Containing Added Flavouring or Colouring Matter Exports by Country in 2019**. <https://wits.worldbank.org/trade/comtrade/en/country/ALL/year/2019/tradeflow/Exports/partner/WLD/product/170111>

Interview

- Pi Khai (pseudonym). Sugarcane Farmer in Mukdahan Province. **Interview**, 6 April 2022.
- Aunty Dang (pseudonym). Former Sugarcane Farmer in Mukdahan Province. **Interview**, 4 June 2022.

- Pi Man (pseudonym). Sugarcane Plantation Worker in Mukdahan. **Interview**, 7 February 2022.
- Pi Ying (pseudonym). Sugarcane Plantation Worker in Mukdahan. **Interview**, 7 February 2022.
- Uncle Sak (pseudonym). Sugarcane Farmer in Mukdahan Province. **Interview**, 7 February 2022.
- Mr. Sin (pseudonym). Representative of Sugar Factory. **Interview**, 3 March 2022.
- Grandny Yim (pseudonym). Former Worker of Sugar Factory. **Interview**, 28 March 2022.
- Pi Ruang (pseudonym). Former Worker of Sugar Factory, Currently, Sugarcane Farmer in Mukdahan Province. **Interview**, 4 June 2022.
- Uncle Dee (pseudonym). Villager of Ban Pa Wa, Mukdahan. **Interview**, 4 June 2022.
- Uncle Dang (pseudonym). Villager of Ban Khok Sung, Mukdahan. **Interview**, 21 June 2022.
- Aunty Maung (pseudonym). Villager of Ban Khok Sung, Mukdahan. **Interview**, 21 June 2022.
- Pi Nuan (pseudonym). Government Official of Agricultural Research and Development Center. **Interview**, 6 April 2022.

เสียงร่ำไห้จากป่าดงหมู: ความจนและความทุกข์ตรมทางอารมณ์ จากการแย่งยึดที่ดิน กรณีนโยบายทวงคืนผืนป่า

ป่าดงหมู แปลง 2 จังหวัดมุกดาหาร

Cries from Pa Dong Moo Forest: Poverty and Emotional Suffering from Land Grabs- A Case Study of the Forest Reclamation Policy in Pa Dong Moo Plot 2, Mukdahan Province

กิติมา ขุนทอง¹

Kitima Khunthong

Received: July 19, 2024/ Revised: September 20, 2024/ Accepted: November 30, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบที่เกิดจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในฐานะที่เป็นกระบวนการสะสมทุนโดยการแย่งยึดที่ดินว่า เป็นปมปัญหาของความยากจนและความทุกข์ตรมทางอารมณ์อย่างไร ข้อมูลในงานศึกษามาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกตัวแทนครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจำนวน 50 ครอบครัว อายุระหว่าง 30 -75 ปี เป็นเพศชาย 15 คน เพศหญิง 35 คน ร่วมกับการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในชีวิตประจำวันจำนวน 10 ครอบครัว โดยวิเคราะห์ผ่านแนวคิดการสะสมทุนโดยการแย่งยึด แนวคิดวาทกรรมการอนุรักษ์และแนวคิดความทุกข์เชิงสังคม

ผลการศึกษาพบว่า การแย่งยึดที่ดินภายใต้นโยบายดังกล่าวเป็นปมปัญหาความยากจนเชิงโครงสร้างที่สัมพันธ์แนบแน่นกับความยากจนและความทุกข์ตรมทางอารมณ์ การสูญเสียที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตหลักของครัวเรือนได้ก่อให้เกิดภาวะ “รายได้ลดหนี้สินเพิ่ม ระบบการเงินล่มสลาย เสี่ยงส่งต่อหนี้ข้ามรุ่น” โดยพบว่า 32 ครัวเรือนจาก 50 ครัวเรือน มีรายได้ลดลงตั้งแต่ร้อยละ 0.66 – 85.4 ในกลุ่มนี้มี 5 ครัวเรือนที่ระบบการเงิน

¹ อาจารย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร (Lecture, Faculty of Social Sciences and Humanities, Sakon Nakhon Rajabhat University), Email: lovekitima112233@gmail.com

อยู่ในภาวะวิกฤต ในส่วนหนี้สินพบว่า มี 29 ครัวเรือน มีหนี้สินเพิ่มตั้งแต่ร้อยละ 400 – 800 ของหนี้สินก่อนถูกยึด ในจำนวนนี้มีถึง 26 ครัวเรือนที่ไม่มีศักยภาพในการชำระหนี้ ตามสัญญา ส่วนความทุกข์ตรมทางอารมณ์นั้นพบว่า การสูญเสียที่ดินโดยไม่เต็มใจและไม่ทันตั้งตัว ก่อให้เกิดความเครียดอย่างรุนแรง ส่งผลให้มีสมาชิกจำนวน 8 คนจาก 8 ครัวเรือน เป็นโรคซึมเศร้า 5 ครัวเรือนมีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว และยังมี 29 ครัวเรือนที่ต้องแบกรับสมาชิกในครอบครัวที่เป็นกลุ่มเปราะบางที่ล้วนมีภาวะพึ่งพิงสูง สะท้อนให้เห็นว่า นอกจากต้องเผชิญความทุกข์จนทางเศรษฐกิจแล้วยังต้องแบกรับความทุกข์ตรมทางอารมณ์ไปพร้อม ๆ กัน

คำสำคัญ: ความจน ความทุกข์ตรมทางอารมณ์ การแย่งยึดที่ดิน ป่าดงหมุ่ มุกดาหาร นโยบายทวงคืนผืนป่า

Abstract

This article aims to examine the impacts of the Forest Reclamation policy as a process of capital accumulation by dispossession, and how it contributes to poverty and emotional suffering. The study is based on in-depth interviews with representatives of 50 affected households, aged between 30 and 75 years, including 15 males and 35 females. Participatory observation of the daily lives of with 10 households was also conducted. The analysis was guided by the concepts of capital accumulation by dispossession, conservation discourse, and social suffering.

The findings revealed that land dispossession under the Forest Reclamation policy is a structural cause of poverty, which is closely linked to both poverty and emotional suffering. The loss of land, which is the primary means of production for these households, has led to a situation characterized by "reduced income, increased debt, financial system collapse, and the risk of intergenerational debt transmission." Among the 50 households, 32 experienced a reduction in income ranging from 0.66% to 85.4%. 5 households from this group faced a financial crisis. With regard to

debt, 29 households saw that their debt increase by 400% to 800% compared to pre-dispossession levels, and 26 of these households were unable to meet their debt obligations. The emotional suffering resulting from the unwilling and unexpected loss of land was profound, leading to severe stress. 8 individuals from 8 households were diagnosed with depression, 5 households experienced domestic violence, and 29 households had to bear the burden of caring for their dependent vulnerable family members. These findings reflect that, in addition to economic hardship, these households also bear significant emotional suffering.

Keywords: Poverty, Emotional Suffering, Land Graps, Pa Dong Moo Mukdahan, Forest Reclamation

บทนำ

ภายหลังการยึดอำนาจของ "คณะรักษาความสงบแห่งชาติ" (คสช.) เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 เพียง 23 วัน (วันที่ 14 มิถุนายน 2557) ได้ออกคำสั่ง คสช. ที่ 64/2557 เรื่องการปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ ภายใต้แผนแม่บทแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน หรือที่เรียกกันอย่างสั้น ๆ ว่า "นโยบายทวงคืนผืนป่า" (Repatriation of Forest Policy) นโยบายดังกล่าวถูกต่อต้านและวิพากษ์วิจารณ์ว่าได้สร้าง "ความทุกข์" มากกว่า "คืนความสุข" เพราะเพียง 5 ปี หลังคำสั่งดังกล่าวประกาศใช้ มีชาวบ้านทั่วประเทศถูกดำเนินคดีไปกว่า 46,600 คดี ที่ดินถูกยึด 853,603 ไร่ (Punch Up, 2022) จากเป้าหมายที่ตั้งไว้ 27.2 ล้านไร่ โดยปรากฏว่าคนที่ถูกดำเนินคดีเกือบทั้งหมดเป็นเกษตรกร ไม่ใช่ชนายทุนดังที่รัฐอ้างไว้แต่แรก

ดังกรณีของชาวบ้าน ตำบลคำป่าหลายและตำบลหนองแคน อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเป็นหนึ่งในหลายร้อยชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า รัฐบาลการอาศัยสถานะความไม่ชัดเจนของสถานะที่ดินเข้าทำการแย่งยึดความไม่ชัดเจนดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่รัฐประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงหมู แปลง 2 ทับพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของชุมชนในปี พ.ศ. 2529 โดยก่อนหน้าการเข้า

ยึดที่ดิน พื้นเหล่านี้อยู่ระหว่างการตรวจสอบแนวเขตและพิสูจน์สิทธิ์การครอบครองกับกรมป่าไม้ แต่กลางปีพ.ศ. 2559 เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันรักษาป่าไม้จังหวัดมุกดาหารสนธิกำลังกับหน่วยงานในจังหวัด เข้ายึดที่ดินทำกินของชุมชน และทำลายผลผลิตของชาวบ้านตามนโยบายทางคืนผืนป่าเกือบ 2,000 ไร่ โดยมีข้ออ้างว่าชาวบ้านเป็น “นายทุน” หรือ “ตัวแทนของนายทุน” ที่เข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่าของรัฐ ทั้งที่ในความเป็นจริง ชุมชนตั้งบ้านเรือนและจับจองพื้นที่ทำกินก่อนที่จะมีการประกาศเขตป่าสงวนฯ

อย่างไรก็ตาม การที่ปฏิบัติกรยึดที่ดินของเจ้าหน้าที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยที่ชาวบ้านไม่ทันตั้งตัว มีการตัดโค่นทำลายผลผลิต ปลูกป่าทับที่ดิน และปักป้ายสั่งห้ามเข้าทำกิน ทั้งที่ ในความเป็นจริงต้องมีการดำเนินการตามขั้นตอน คือ ตรวจสอบแนวเขต และพิจารณาคุณสมบัติผืนปรมตามคำสั่ง คสช. ฉบับที่ 66/2557 ที่กำหนดข้อยกเว้น ไม้ให้บังคับใช้กับคนยากไร้ ผู้ที่มีรายได้น้อย และผู้ไร้ที่ดินทำกิน ส่งผลให้ชาวบ้านต้องสูญเสียที่ดินอย่างฉับพลัน

บทความนี้ มุ่งหาคำตอบว่า ตลอดระยะเวลากว่า 8 ปี (2559 – 2566) ที่ถูกผลักไสออกจากการใช้ประโยชน์ในที่ดินของตนเอง ชาวบ้านเหล่านั้นต้องเผชิญหน้ากับความระส่ำระสายของชีวิตอย่างไร หรือต้องตกอยู่ท่ามกลางความเสี่ยงและความไม่อนในชีวิต โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ ปากท้องของคนในครอบครัวในแต่ละช่วงเวลาอย่างไร เพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการสะสมทุนโดยการแย่งยึดที่ดินและทรัพยากร เป็นปมสำคัญของปัญหาเชิงโครงสร้าง (Pain point) ของความยากจนและสร้างความทุกข์ตรมทางอารมณ์ที่ทำให้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยถ่างกว้างขึ้น

พื้นที่ศึกษา

บ้านแก้ง บ้านโนนคำ ตำบลคำป่าหลาย และบ้านก้านเหลืองดง ตำบลหนองแคน อำเภอมือมุดดาหาร จังหวัดมุกดาหาร ตั้งอยู่พื้นที่ทับซ้อนกับป่าดงหมู แปลง 2 จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกยึดที่ดินภายใต้นโยบายทางคืนผืนป่า

วิธีการดำเนินการ

บทความวิจัยนี้ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ เน้นการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเฉพาะเจาะจง และกำหนดคุณสมบัติที่ชัดเจน คือ สมาชิกจากครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายทางคืนผืนป่า จำนวน 50 คน จาก 50

ครอบครัว ประกอบด้วยเพศชาย 15 คน หญิง 35 คน อายุตั้งแต่ 30 ปี - 75 ปี นอกจากนี้ยังใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในชีวิตประจำวันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจำนวน 10 ครอบครัวที่ให้การยินยอม ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล ระหว่างเดือนกันยายน 2565 ถึง มกราคม 2566 เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเกิดสภาวะความยากจนและความทุกข์ตรมทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายทางคินป่า โดยผู้ให้ข้อมูลได้ยินยอมให้ข้อมูลและใช้นามสมมติแทนทั้งหมดในการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีที่ในการศึกษา

บทความนี้ให้ความสนใจศึกษาภาววิทยาการของการเกิดความยากจนและความทุกข์ตรมทางอารมณ์ที่เกิดจากการแย่งยึดที่ดินของรัฐภายใต้นโยบายทางคินผืนป่า โดยอาศัยแนวคิด “การสะสมทุนโดยการแย่งยึด” (Accumulation of dispossession) แนวคิดวาทกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Environmental Conservation Discourse) และแนวคิดความทุกข์เชิงสังคม (Social suffering) ในการทำความเข้าใจปมปัญหาเชิงโครงสร้างของการเกิดและดำรงอยู่ของความยากจนในกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ

David Harvey (2003) นักมานุษยวิทยาและนักภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ ผู้ซึ่งได้รับอิทธิพลจากคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx, 2007) ที่เสนอแนวคิดการสะสมทุนเบื้องต้น (Accumulation of Primitive) ว่าเป็นกระบวนการที่ใช้กลไกทางเศรษฐกิจ หรือความสัมพันธ์เชิงชนชั้นระหว่างนายทุนกับแรงงานเข้ามาเป็นเงื่อนไขในการขูดรีด ภายใต้การใช้กำลังและอำนาจของรัฐเอื้ออำนวยการสะสมทุนของชนชั้นนายทุน ในการยึดที่ดินจากชาวนาชาวไร่ ซึ่งเป็นกระบวนการปล้นปัจจัยการผลิต และผลักให้คนเหล่านั้นกลายเป็นแรงงานในระบบตลาดอย่างไร้ทางเลือก เป็นผู้ซึ่งไร้สิทธิใดๆ และปราศจากการคุ้มครองจากรัฐ ทำให้แรงงานกลายเป็นทาส ก่อนที่เปลี่ยนปัจจัยการผลิตและปัจจัยในการดำรงชีพให้เข้าสู่ระบบตลาด

ขณะที่ฮาร์วีย์ แม้จะนำแนวคิดของมาร์กมาต่อยอด แต่ก็วิพากษ์วิจารณ์ว่ามีจุดอ่อนหลายประการ โดยเฉพาะประเด็นที่มองว่าการสะสมทุนเบื้องต้นเป็นการบีบบังคับและดำเนินไปอย่างเป็นขั้นเป็นตอน แต่ฮาร์วีย์กลับมองว่า การสะสมทุนเป็นทั้งการบีบบังคับและยินยอมพร้อมใจไปในขณะเดียวกัน (Harvey, 2010, p. 304) ฮาร์วีย์มองว่า ภายใต้โลกในยุคโลกาภิวัตน์ ที่ถูกขับเคลื่อนด้วยลัทธิเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) การสะสมทุนไม่ได้อยู่ระดับเบื้องต้นและสิ้นสุดไปแล้ว แต่ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัย

การชุดรีด กีดกัน มีการใช้กำลังเพื่อแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและแย่งยึดที่ดินจากชาวนาชาวไร่ โดยเฉพาะในประเทศโลกที่สาม เช่น ในลาตินอเมริกา แอฟริกาและเอเชีย (Harvey, 2003)

นอกจากนี้ ฮาร์วียังถกเถียงกับมาร์กซ์ที่ให้มุ่งมองว่าการยึดปัจจัยการผลิตเกิดขึ้นในระดับปัจเจก แต่ฮาร์วียขยายขอบเขตการมองไปถึง “การยึดสินทรัพย์ส่วนร่วม” ซึ่งเป็นทรัพย์สินที่คนใช้ร่วมกัน ซึ่งหมายรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ ระบบสาธารณูปโภคต่างๆ โดยเรียกกระบวนการนี้ว่า “การสะสมทุนด้วยการแย่งยึด” คือ การที่รัฐมีความพยายามที่จะส่งมอบกรรมสิทธิ์ให้กับเอกชน (Privatization) โดยพยายามลดบทบาทและกฎระเบียบต่าง ๆ ให้อยู่ภายใต้กลไกการแลกเปลี่ยนของระบบตลาด หรือเรียกว่า การทำให้กลายเป็นสินค้า (Commodification)

ทั้งนี้ สิ่งที่ฮาร์วียนำเสนอไว้นั้น ผู้เขียนได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์การแย่งยึดที่ดินและพื้นที่ป่า ภายใต้นโยบายทวงคืนผืนป่าซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางบรรยายกาศของการรัฐประหาร นอกจากนี้ ยังใช้แนวคิดวิเคราะห์ความหมายและกระบวนการทำงานของวาทกรรม (Discourse) ของฟูโกต์ (Foucault, 1970) มาใช้ เนื่องจากพบว่าภายใต้นโยบายทวงคืนผืนป่า ไม่ได้อาศัยแค่อำนาจกฎหมายและการใช้ความรุนแรงเข้าพากรังเท่านั้น แต่ยังใช้กลไก “วาทกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” มาสร้างความชอบธรรมในแย่งยึด ทั้งนี้ วาทกรรมดังกล่าว เป็นเสมือนตัวแทนความคิดของชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง เด็บโตในช่วงต้นปี 2500 ที่ต้องการให้ “ป่ากลายเป็นศูนย์กลาง” (Green Forest – Centered) นำไปสู่การสร้างความหมายใหม่ให้กับป่าอย่างน้อย 3 สถานะคือ 1) ป่าที่เป็นพื้นที่สีเขียว เป็นพื้นที่บริสุทธิ์ คือ เป็นพื้นที่เฉพาะสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ไม่ใช่พื้นที่ปกติสามัญ-พื้นที่ที่อยู่อาศัย 2) เชื่อมโยง “ป่า” เข้ากับ “ความเป็นชาติ” ในมิติอนุรักษ์นิยม ป่าเป็นเหมือนพื้นที่หัวใจที่ต้องรักษาไว้ (Ganjanapan, 2021) และปัจจุบัน ป่าถูกเชื่อมโยงเข้ากับ 3) การเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศ ภายใต้วาทกรรมโลกร้อน ในฐานะ “แหล่งดูดซับคาร์บอน” ซึ่ง Foucault (1970) วิเคราะห์ความหมายและกระบวนการทำงานของวาทกรรม ว่าคือระบบและกระบวนการในการผลิตสร้างความหมาย (Significant) และเอกลักษณ์ (Identity) ให้กับสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนและยังทำหน้าที่ทำให้สิ่งที่ผลิตสร้างขึ้นมานั้น ถูกยอมรับจากคนในสังคมว่ามีจริง ในขณะที่เดียวกันยังทำหน้าที่กำหนดกฎเกณฑ์ กติกา บนความแตกต่างทางสถานะภาพและชนชั้น

การสร้างความหมายดังกล่าวได้ผลักดันให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่าหรือใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าที่มีการประกาศเขตป่าทับซ้อน ให้ตกอยู่ในสถานะ “ผู้ถูกรุกทำลายป่า” “ทำลายความมั่นคงของชาติ” รวมถึงเป็น “ตัวการทำให้เกิดสภาวะโลกร้อน” การสร้างความหมายดังกล่าว ทำให้คนที่อยู่ร่วมกับป่ามาแต่ดั้งเดิมตกเป็น “เหยื่อ” โดยไม่ได้พิจารณาเงื่อนไขอื่นประกอบ อาทิ การมีอยู่ของระบบอุตสาหกรรมที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจก นโยบายรัฐ อาทิ การประกาศพื้นที่ป่าทับซ้อน หรือ การส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์ การสัมปทานป่าไม้-เหมืองแร่ แต่รัฐกลับเพิกเฉยต่อสาเหตุดังกล่าว และหันไปควบคุมชาวบ้าน และทรัพยากรอย่างเข้มงวด โดยการออกกฎหมายป่าไม้ฉบับต่าง ๆ ตลอดจนบังคับโยกย้ายคนออกจากป่า เพื่อให้ป่ากลายเป็นพื้นที่บริสุทธิ์ รวมไปถึงการประกาศใช้นโยบายหวงคืนผืนป่า ซึ่งเป็นกลไกหนึ่งของการสะสมทุนโดยการแย่งยึด

ทั้งนี้ การแย่งยึดที่ดินไม่เพียงฉกฉวยและกีดกันชุมชนออกจากที่ดินและทรัพยากรเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดปัญหาที่ซับซ้อนตามมาโดยเฉพาะปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม ไม่ว่าจะเป็น ความไม่มั่นคงและเปราะบาง (Vulnerability) ในการดำรงชีพของครัวเรือนอาจนำไปสู่ความยากจนในท้ายที่สุด อันเป็นผลจากการที่ไม่สามารถ (Capability) ในการเข้าถึงทรัพยากรในการดำรงชีพได้ (Laung-aramsi, 2011: 14-15) ทำให้เห็นว่า ความยากจนไม่ได้มีสาเหตุมา “ตัวคนจน” ซึ่งเป็นเรื่องพฤติกรรม อุปนิสัย หรือการไร้ความสามารถของคนเหล่านั้นในการเข้าถึงอาหารหรือเงินตรา แต่กลับมีเงื่อนไขที่มีองค์ประกอบมากกว่านั้นในงานของอมาตยา เซน (Sen, 1981: 68-70) เสนอว่า ภาวะความยากจนและความอดอยาก เป็นผลมาจากสิ่งที่เรียกว่า “ภาวะการทรงสิทธิ์” (Entitlement) หมายถึง การที่บุคคลจะสามารถเข้าถึงอาหารได้ คือ แม้อาหารอยู่มากมายแต่หากไม่ขาดความสามารถเข้าถึงได้ก็จะตกอยู่ในภาวะอดอยาก

การสูญเสียที่ดินสำหรับชาวบ้าน จึงเต็มไปด้วยความทุกข์ทั้งทางเศรษฐกิจและทางอารมณ์ เนื่องจากตกอยู่ท่ามกลางสภาวะความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในชีวิต บางรายแทบกลายเป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัว บ้างกลายเป็นคนไร้ที่ดิน เพราะสำหรับชาวบ้านบางครัวเรือน การสูญเสียที่ดินมีความหมายลึกลับ เพราะเท่ากับว่าชีวิตกำลังเดินมาถึงทางตัน (Coming to a dead end) (Li, 2014: 2 อ้างใน Manorom, 2016: 12-13) เช่น กรณีของทิพย์วรรณ เคลื่อนกระโทก อายุ 59 ปี ชาวบ้านน้ำพุ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ซึ่งถูกยึดที่ดิน ตัดสินใจผูกคอตายจบชีวิต เมื่อค่ำของวันที่ 24 ธันวาคม 2562 (Prachathai, 2019)

ที่สำคัญ ความทุกข์ที่พวกเขาเผชิญนั้น ไม่ใช่ทุกข์ธรรมดา แต่เป็นความทุกข์ที่เกิดจากความไม่เป็นธรรมหรือความอยุติธรรมจากสังคม มาจากโครงสร้างความรุนแรงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม (Farmer, 2009) ทั้งนี้ ชิเกฮารุ ทานาเบ (Tanabe, 2008: 8) นิยามความทุกข์แบบนี้ว่า “ความทุกข์ทางสังคม” กล่าว คือ เป็นความทุกข์ของเหยื่อที่ได้รับความรุนแรง ผู้อ่านอาจจะเห็นว่าการสูญเสียที่ดินเป็นเรื่องของปัจเจก แต่ว่าทานาเบ กลับเสนอว่า ปัญหาส่วนบุคคล (Personal problems) มีความหมายที่ใกล้เคียงกันมากกับปัญหาทางสังคม (Social problems) กล่าวคือ เป็นความทุกข์เป็นประสบการณ์ของสังคมที่เกิดขึ้นได้ทุกที่ เป็นประสบการณ์ร่วมกันของคนในสังคมและมีความเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคม ทั้งนี้ ความทุกข์เชิงสังคมนั้นพบว่า มีกระบวนการผลิตซ้ำผ่านกลไกอำนาจทั้งรัฐ ทุน และอำนาจของวาทกรรม เพื่อให้เหยื่อต้องยอมจำนนและยอมรับความทุกข์ พวกเขาจึงไม่จำเป็นต้องเรียกร้องหาผู้กระทำผิด (Vee Das, 1999) แต่ในปัจจุบัน ผู้เขียนพบว่า ผู้คนจำนวนมากไม่ยอมจำนนต่อความทุกข์และยอมตกเป็นเหยื่อ เช่น การยื่นหยัดคัดค้านเหมืองหินอุตสาหกรรมก่อสร้างของกลุ่มอนุรักษ์เขาเหล่าใหญ่ ผาจันทร์ จังหวัดหนองบัวลำภู หรือ การต่อสู้เรียกร้องชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูลให้รัฐบาลเปิด-ปิดเขื่อนให้สอดคล้องกับวิถีของชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม ภายใต้การต่อสู้ ต่อรองนั้น มีต้นทุนที่ชาวบ้านต้องแบกรับอยู่มากมายเช่นกัน

ผลการวิจัย

1. บ้านแก้ง บ้านโนนคำ และบ้านก้านเหลือง: หลากชุมชนในพื้นที่ป่าดงหมูป่าแปลง 2

เทือกเขาสลับเนินเขาน้อยใหญ่ โอบล้อมหมู่บ้านตั้งแต่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือยาวเหยียดสุดตาไปทางด้านทิศตะวันออก คือ ส่วนหนึ่งของเทือกเขาภูพาน ผังตะวันออกมีราบหุบเขาลาดเทลงสู่แม่น้ำโขง ปรากฏหลายชุมชนตั้งอยู่หนาแน่น หนึ่งในนั้นคือ หมู่บ้านแก้งบ้านโนนคำ ตำบลคำป่าหลาย และบ้านก้านเหลือง ตำบลหนองแคน อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านเรียกว่า “ป่าดงหมู” ในอดีตเป็นพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำลำห้วยหลายสาย เช่น ห้วยปัง ห้วยตากเม่น ห้วยเสียว ฯลฯ ไหลลงห้วยบังทรายก่อนไหลลงแม่น้ำโขง จากคำบอกเล่า ของผู้สูงอายุในเอกสารประวัติบ้านแก้งและบ้านโนนคำ จัดทำโดยนายอำเภอ สมถิน โทจันทร์ (Tochan, 2019:2) บันทึกว่าราวปี พ.ศ.

2380 มี 3 นายพราน ได้แก่ พรานบุญ พรานสี และพรานดา ชาวเมืองวังอ่างคำ² ประเทศลาว เดินทางมาล่าสัตว์บริเวณนี้ เป็นที่รกร้างว่างเปล่า เห็นว่าเหมาะสมที่จะตั้งบ้านเรือน เนื่องจากป่าสมบูรณ์ มีแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ จึงอพยพครอบครัวมาปักหลัก ตั้งชื่อว่า “บ้านแก้ง” หลังจากนั้น ก็มีคนทยอยเข้ามาสมทบเพิ่มกลายเป็นชุมชนหนาแน่น และขอจัดตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ.2384³ ก่อนแยกออกเป็นหลายหมู่บ้าน ส่วน “บ้านก้านเหลือง” เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ร่วมสมัยกับบ้านแก้ง ผู้ก่อตั้งหมู่บ้านเป็นชาวภูไทที่อพยพมาจากเมืองวังและเมืองคำอ้อ ประเทศลาว เช่นกัน ได้นำผู้คนมาลงหลักปักฐานเช่นเดียวกับบ้านแก้ง

ในอดีตชาวบ้านมีวิถีการจับจองที่ดินอย่างเรียบง่าย เพียงทำเครื่องหมายแสดงสัญลักษณ์หรือแค่บอกกล่าวให้คนในชุมชน เพื่อนบ้านหรือคนที่จับจองใกล้เคียงทราบ หากไม่มีใครทักทวง เพียงเท่านั้นก็ทำให้สิทธิ์ในการใช้ประโยชน์ที่ดินก็เป็นที่ยอมรับจากในชุมชน หรือเรียกว่า “การรับรองสิทธิ์” ในเอกสารดังกล่าว (Tochan, 2019) ระบุว่า การบุกเบิกที่ดินเพื่อปลูกข้าวในช่วงแรกเป็นไปอย่างยากลำบาก เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นป่าไม้ใหญ่ ไม่มีเครื่องมือทุ่นแรง อาศัยแรงงานคนเป็นหลัก ทำให้การขยายพื้นที่ทำกินเป็นไปอย่างเชื่องช้า จนหลายครั้งเกิดวิกฤตขาดแคลนข้าวขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้คนในหมู่บ้านต้องนำของป่า สัตว์ป่าไปแลกข้าวจากต่างหมู่บ้านอยู่บ่อยครั้ง ต่อมาในช่วงสงครามเย็น ความเป็นอยู่ของชาวบ้านเริ่มดีขึ้น การที่หมู่บ้านถูกระบุว่าเป็นพื้นที่สีแดง ทำให้หน่วยความมั่นคงของรัฐเข้ามาสอดส่องควบคุมอย่างใกล้ชิด แต่ก็มาพร้อมกับการพัฒนา โดยต้นปี 2511 เริ่มมีการสร้างโรงเรียน แต่ยังไม่มียถนน ไฟฟ้า การเดินทางสัญจรไปยังตัวเมือง ใช้วิธีล่องเรือไปตามลำน้ำห้วยบังทรายก่อนเดินเท้าต่อหรือนั่งรถโดยสาร จนราวปี พ.ศ. 2514 ต่อมากลางทศวรรษ 2520 จึงปรากฏถนนลูกรัง พร้อมกันนั้นชาวบ้านก็เริ่มปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการปลูกข้าวไว้บริโภค มาเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ คือ ปอ มันสำปะหลัง และอ้อยตามที่รัฐบาลสนับสนุน

² ปัจจุบัน คือ เมืองวีละบุลี แขวงสะหวันนะเขต สาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว

³ ข้อมูลนี้อาจเป็นการระบุปีพ.ศ. ผิด เนื่องจาก พ.ศ. 2384 ยังอยู่ในรัชสมัย ร.3 ยังไม่มีการจัดตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ การจัดตั้งหมู่บ้านตามระบบการปกครองท้องที่เริ่มต้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411 – 2453 โดยตราเป็นพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ซึ่งถือเป็นกฎหมายลักษณะปกครองท้องที่ฉบับแรกของประเทศไทย (Provincial Affairs Bureau. n.d)

ช่วงเวลาดังกล่าว เกิดมีการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ด้วยในอัตราเร่งสูงทั้งในเชิงกายภาพและเชิงเศรษฐกิจ มีการเร่งบุกเบิกที่ดินที่จับจองไว้ การจ้างงานในภาคเกษตรอย่างคึกคัก ส่งผลให้เกิดเงินหมุนเวียนสะพัดในชุมชน สอดคล้องกับที่คริส เบเคอร์ และผาสุกพงษ์ไพจิตร (Baker and Phongpaichit, 1996) อธิบายสภาพเศรษฐกิจไทยในปลายทศวรรษ 2520 ถึงปลายทศวรรษ 2530 การผลิตภาคเกษตรขยายตัวในอัตราที่สูงขึ้น สร้างเม็ดเงินเพิ่มขึ้นหลายเท่า ผลผลิตภาคการเกษตรมีส่วนเกือบครึ่งของการส่งออกทั้งหมด อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับ “ความเสี่ยง” เพราะพืชเศรษฐกิจที่รัฐส่งเสริม ล้วนอยู่ภายใต้ระบบตลาดที่ควบคุมไม่ได้ ผลักให้ชาวบ้านเข้าสู่วังวนของหนี้สิน การถูกขูดรีดแรงงานและทรัพยากร เพื่อที่จะมีเงินสดในมือสำหรับการลงทุน ซื้อหาสินค้าเพื่ออุปโภคบริโภค ตลอดจนการชำระหนี้สิน แต่ถึงอย่างนั้น การได้เพาะปลูกบนที่ดินของตนเองนับเป็นความหวังและโอกาสที่จะทำให้คนในครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดี

2. นโยบายทวงคืนผืนป่า: กลไกการสะสมทุนโดยการแย่งยึด

ความมุ่งหวังที่จะใช้ที่ดินเป็นต้นทุนการเลื่อนขั้นทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน 50 ครัวเรือนของ 2 ตำบลได้มาถึงทางตัน เมื่อ คสช. ได้ออกนโยบายทวงคืนผืนป่า ภายใต้สำนวนโวหารของความจำเป็น “หยุดยั้งการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าของกลุ่มนายทุน” ได้สร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาลคสช. ในนามของการ “ทวงคืน” เข้าแย่งยึดที่ดินของชาวบ้าน โดยพบว่ามีการขบวนการของการแย่งยึดที่ดิน ดังนี้

หนึ่ง สร้างวาทกรรม “ทวงคืนผืนป่า” ทั้งนี้ มีนัยความหมายของการ “ทวงคืน” คือ “การเอาสิ่งที่เป็นของตน หรือสิ่งที่ติดค้างคืนมา” หรือ “เรียกร้องเอาสิ่งที่พึงมีพึงได้” จากการศึกษาที่ถูกรบกวนการกระทำการครอบครองโดยชอบหรือมิชอบ เป็นคำแสดงสถานะ “ความเป็นเจ้าของ” กรณีทวงคืนผืนป่า คือ การแสดงให้เห็นว่า นายทุนได้กระทำการล่วงละเมิดทรัพยากรซึ่งก็คือพื้นที่ป่าของรัฐ ดังนั้น การทวงคืนจึงเป็นความชอบธรรมแม้จะด้วยความรุนแรงก็ได้เป็นสิ่งที่กระทำเกินเหตุ เพราะนายทุนเหล่านี้เป็นผู้มีอิทธิพลที่สั่งสมอำนาจ ทั้งนี้ วาทกรรมดังกล่าวมีการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ทั้งจากสถาบันทางการเมือง สื่อมวลชน เพื่อทำให้มีความน่าเชื่อถือ และแทรกซึมให้คนยอมรับว่า โดยเฉพาะชั้นกลางมาเป็นฐานสนับสนุนให้รัฐ เช่น เนื้อหาพาดหัวข่าว “กรมป่าไม้เร่งทวงคืนผืนป่าถูกนายทุนรุกกว่าแสนไร่” (PPTV, 2017) หรือ “ทสจ.มุกดาหารทวงคืนผืนป่านายทุนบุกรุก 3,790 ไร่” (Neawna, 2018)

แต่ในความเป็นจริง พบว่า ชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรจำนวนมากคือผู้ที่ได้รับผลกระทบ จนต้องออกมาเรียกร้องความเป็นธรรม แต่ผู้บริหารระดับสูงของรัฐบาลได้ตอบโต้ว่า “นายกฯ เลยให้เอาเรื่องจัดการการบุกรุกป่าไม้ และสวนยาง เป็นความเร่งด่วนแรกก่อน และก็จัดการนายทุนก่อน ซึ่งมีนายทุนตัวจริงกับที่เอาชาวบ้านเป็นนอมินี เรารู้หมด” พล.อ.ดาว์พงษ์ รัตนสุวรรณ (Komchadluek, 2015)

ขณะเดียวกัน ก็มีเจ้าหน้าที่การเมืองระดับสูง อ้างว่า ที่ผ่านมารัฐให้ความสำคัญอนุเคราะห์ชั่วคราวแก่ชาวบ้านที่อยู่ในเขตป่ามาโดยตลอด พวกเขาล้วนแล้วแต่เป็นผู้ไม่มีสิทธิในการครอบครองที่ดินทั้งสิ้น เพราะที่ดินเป็นของรัฐ ที่จะทวงคืนเมื่อไหร่ก็ได้ แม้จะมีเอกสาร ส.ค.1 แต่ก็เป็นสิทธิชั่วคราว ดังที่ สังคิต พิริยะรังสรรค์ (Piriyarangsarn, 2022) ประธานคณะกรรมการการแก้ปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำ วุฒิสภา กล่าวกับนักข่าวว่า “ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตป่า จะไม่ได้สิทธิในการครอบครอง แต่ได้สิทธิในการใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพอย่างเป็นปกติธรรมา ...เพียงแต่สิทธิในที่ดินนี้เป็นเพียงสิทธิในที่ดินทำกิน ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ถือครองตามกฎหมาย (Property right)”

การสร้างข้ออ้างที่ไม่เป็นจริงว่า นายทุนบุกรุกป่า ได้ก่อให้เกิดบิดเบือนความจริงที่ว่า ทั้ง 3 หมู่บ้าน ตั้งถิ่นฐานก่อนที่จะมีการประกาศเขตป่าสงวนป่าดงหมู แปลง 2 ในปี พ.ศ. 2529 ฟอสอน อายุ 77 ปี (2023) อดีตกำนันตำบลคำป่าหลาย เล่าว่า เมื่อปี 2504 เคยมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาสำรวจเพื่อขึ้นทะเบียนป่าไม้แห่งชาติ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พร้อมชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งได้พาเดินสำรวจและขอพื้นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของคนในชุมชน ทั้งที่ได้จับจองและเบิกถางเป็นไร่นาแล้วออกจากเขตพื้นที่ป่า ในตอนนั้นเจ้าหน้าที่รับทราบตามที่แจ้ง “ก่อนเป็นป่าสงวน มีเจ้าหน้าที่มาสำรวจก่อน ตอนปี พ.ศ. 2504 - 2505 ตรงนี้เขาปักป้ายหมด ก็เราแหละเป็นคนพาพวกเขาเดิน และบอกว่าที่ราบหัวไร่ปลายนาจะไม่ปักป้าย ที่บ้านที่นาเขาก็กันออกให้ แต่ตอนประกาศเขตป่าสงวน เขาดันประกาศรวม ในบ้านแก้งก็ถูกประกาศเป็นป่าสงวนทั้งหมู่บ้าน ขนาดมี สค.1 สมัยคุณพ่อคุณปู่คุณย่าทำไว้ เขาก็บอกว่าเราทำอยู่ในป่าสงวนฯ แต่จริง ๆ สค.1 เกิดก่อนป่าสงวนฯ” (Pho-Son, Interview, 2023)

“ป่าสงวนป่าดงหมู แปลง 2” ครอบคลุมพื้นที่ 40,594 ไร่ ครอบคลุมท้องที่ตำบลหนองบัว ตำบลชะโนดน้อย อำเภอดงหลวง และตำบลคำป่าหลาย อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร หลังการประกาศในปี พ.ศ. 2529 ทำให้ชาวบ้านเริ่มรู้สึกวิตกกังวล เพราะหลายพื้นที่ที่มีการประกาศเขตป่าสงวนฯ ไปก่อนหน้านี้ มีการบังคับอพยพ และจับกุมชาวบ้าน และแล้วสิ่งที่ชาวบ้านกังวลเริ่มเป็นจริง เมื่อกรมป่าไม้ได้จัดตั้งหน่วยป้องกัน

รักษาป่าไม้มุกดาหารที่ 1 (มท.1) ในปีพ.ศ. 2530 ขึ้นระหว่างบ้านแก้งและบ้านนาคำน้อย เจ้าหน้าที่ป่าไม้เริ่มมีการจับกุมชาวบ้าน จนนำไปสู่ความขัดแย้งและการปะทะกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จนในที่สุด ปี 2540 ชาวบ้านตัดสินใจเข้าร่วมกับสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานและสมาชิกคนจนเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดิน

ทั้งนี้ การเรียกร้องร่วมกับสมาชิกทั้งสองแห่ง ส่งผลให้ชาวบ้านบางส่วนเท่านั้นที่ได้สิทธิ สปก. 4-01 และเอกสารแสดงสิทธิทำกินหรือ สทก.⁴ ในส่วนคนที่ได้เอกสารสิทธิ นั้นส่วนใหญ่เป็นคนมีที่ดินบริเวณที่ราบใกล้ลำห้วยซึ่งเป็นที่นา และที่อยู่อาศัย และเกือบทั้งหมดมีเอกสาร ภทบ. 5 เป็นหลักฐานการเสียภาษี ส่วนคนที่จับจองบริเวณที่เนิน ไกลออกจากหมู่บ้านไม่ได้เสียภาษีจึงไม่มีเอกสารใด ๆ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของหมู่บ้าน

สอง ปฏิบัติการทวงคืนผืนป่า เกิดขึ้นอย่างตึงเครียดระหว่างปีพ.ศ. 2559-2562 โดยการนำของหน่วย มท.1 เข้าทำการตรวจยึดพื้นที่ทำกินของประชาชนที่อยู่ระหว่างเขตรอยต่อป่าสงวนแห่งชาติดงหมูแปลง 2 พื้นที่ที่ถูกตรวจยึดทั้งหมดเป็นไร่นา สวน โดยพบว่า มีเข้ายึดที่ดิน ถึง 3 ครั้ง เริ่มครั้งแรกในเดือนตุลาคม 2559 ครั้งที่ 2 ในเดือนกันยายน 2561 และครั้งที่ 3 ในเดือนพฤษภาคม-กรกฎาคม 2562 ในการตรวจยึดทั้งหมดเป็นพื้นที่ทำกินดั้งเดิมของประชาชนที่อาศัยละแวกนี้ ทั้งสิ้น โดยมีรูปแบบปฏิบัติการถึง 6 รูปแบบ คือ 1) บังคับให้อพยพ/รื้อถอนทำลายทรัพย์สิน 2) ทำลายพืชผล/ห้ามเข้าทำกิน 3) ยึดพื้นที่ / บังคับให้ออกจากพื้นที่ 4) ปลุกป่าทำที่ 5) จับกุมดำเนินคดี 6) ชุมนุ้ด้วยวาจา/อาวุธ

ทั้งนี้ การเข้ายึดที่ดินเจ้าหน้าที่ได้กระทำการอย่างเร่งด่วน ไม่ได้ชี้แจงรายละเอียดหรือรับฟังคำร้องจากประชาชนแต่อย่างใด ชาวบ้านจึงไม่ทันตั้งตัว ทำให้ไม่สามารถวางแผนรับมือผลกระทบที่จะตามมาได้

สาม สร้างความเป็นอื่น: ใครคือผู้ยากไร้? ใครคือนายทุน? : การนิยามความจนแบบทีกทัก ในนิยามของการทวงคืนผืนป่า ตามคำสั่ง คสช. 66/2557 ไม่มีความชัดเจนและไม่เกณฑ์ที่ยอมรับร่วมกันได้ มีเพียงจดหมายเวียนภายในของ กอ.รมน.ที่ปรากฏขึ้นในเดือนตุลาคม 2558 ที่ระบุว่า ประชาชนที่จะถือเป็น "ผู้ยากไร้" คือ ผู้มีรายได้น้อย ผู้ไร้ที่ดินทำกิน ผู้ที่ครอบครองที่ดินไม่เกิน 25 ไร่ และให้ทำการพิสูจน์สิทธิตามกระบวนการ แต่ปรากฏว่า

⁴ สทก. เป็นหนังสือที่กรมป่าไม้ออกให้กับคนที่บุกรุกทำกินในพื้นที่ป่าสงวนฯ แต่เป็นเพียงการผ่อนปรนและอาศัยได้เพียงชั่วคราว

หลักเกณฑ์ดังกล่าวก็ไม่ได้ถูกบังคับใช้อย่างจริงจัง โดยอ้างว่าเป็นเพียงจดหมายเวียนเท่านั้น (BBC News Thai, 2021)

เมื่อเป็นเช่นนั้น “คนยากไร้” ภายใต้นโยบายนี้ จึงเต็มไปด้วยความล่องลอยขึ้นอยู่กับการนิยามเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน โดยที่ไม่มีตัวเลขหรือหลักเกณฑ์ใดมารองรับ เพราะหากยึดตามเกณฑ์การวัดความยากจนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2015) จะมีการวัดความยากจนอยู่ 3 แบบ คือ แบบที่ 1 การวัดความยากจนเชิงสัมบูรณ์ (Absolute poverty) โดยอาศัยเส้นความยากจน (Poverty line) เป็นเครื่องชี้วัด ซึ่งเส้นความยากจนปี 2558 ค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 2,644 บาทต่อคนต่อเดือน แบบที่ 2 การวัดความยากจนเชิงสัมพัทธ์หรือเชิงเปรียบเทียบ (Relative Poverty) พิจารณาความยากจนโดยเปรียบเทียบระดับรายได้ต่าง ๆ ของประชากรแต่ละกลุ่ม และแบบที่ 3 การวัดความยากจนโดยใช้ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) การวัดความยากจนเชิงคุณภาพ ที่กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำไว้ กรมการพัฒนาชุมชน แบ่งได้เป็น 8 หมวดได้แก่ สุขภาพอนามัยดี ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ได้รับการศึกษาและรับรู้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ครอบครัวสุขสบาย มีอาชีพและรายได้พอเพียง มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน มีการพัฒนาจิตใจ มีจิตสำนึกและร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งหลักเกณฑ์เหล่านี้ไม่ได้ปรากฏในการพิจารณาคัดกรองของการทวงคืนผืนป่า ทำให้ไม่สามารถทราบได้ว่าใช้เกณฑ์อะไร หรือ เท่าไหร่ที่เรียกว่ายากไร้ ทำให้เกิดการปฏิบัติการแบบหว่านแห และทักท้วงเอากันเองว่า “คนจน” และ “นายทุน” เป็นอย่างไร

แล้วใคร คือ ผู้ถูกแย่งยึด 750.000 ไร่ จาก 46,600 คดี เป็นตัวเลขผลการดำเนินนโยบายทวงคืนผืนป่าที่นายอรรถพล เจริญชันษา อธิบดีกรมป่าไม้แถลงข่าว เมื่อปี 2562 โดยระบุว่าจำนวนพื้นที่ป่าที่ยึดคืนได้ส่วนใหญ่มาจากนายทุน มีชาวบ้านบางส่วนเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบจากจำนวน (Green News, 2021) ได้นำไปสู่การตั้งคำถามว่า ในจำนวนคดีทั้งหมดแบ่งออกเป็นนายทุนกี่คดีและชาวบ้านกี่คดี เนื่องจากหน่วยงานรัฐไม่มีการระบุสถานะและกลุ่มประเภทการจับกุม

จากการสืบค้นข้อมูลย้อนหลัง พบว่าในปีพ.ศ. 2559 รัฐระบุ จำนวนพื้นที่ที่มีนายทุนบุกรุกป่าสงวนฯ เพียง 2,212 แห่ง ราว 8 แสนไร่ แต่ในความเป็นจริงมีคนอาศัยและทำกินในเขตป่าเฉพาะป่าอนุรักษ์กว่า 4,192 หมู่บ้าน พื้นที่ 4.3 ล้านไร่ (Seub Nakhasathien Foundation, 2020) ดังนั้น หากคำนวณแบบคาดการณ์เชิงบวกว่าเจ้าหน้าที่สามารถดำเนินการกับนายทุนได้ทั้งหมดก็จะเป็นจำนวนเพียง 2 พันกว่าคดี

เท่านั้น ดังนั้น หมายความว่าอีก 44,000 กว่าคดี ที่รัฐไม่จำแนกนั้นย่อมถูกตั้งคำถามว่าเป็นคนกลุ่มใด?

ทำให้ต้องย้อนกลับมาพิจารณาชาวบ้านทั้ง 50 ครอบครัวกรณีศึกษา ว่าพวกเขา คือใคร? จากการเก็บข้อมูลเชิงลึก พบว่า ทั้งหมดเป็นเกษตรกรรายย่อย ประกอบอาชีพในภาคเกษตรเป็นหลัก ทั้งทำงานในพื้นที่เกษตรของตนเอง และเป็นแรงงานรับจ้างให้คนในชุมชน ในจำนวน 50 ครอบครัว พบเพียง 3 ครอบครัวเท่านั้นที่มีเงินเก็บเพื่อลงทุนการผลิตในปีถัดไป จำนวน 15,000 - 30,000 บาท โดยพบว่าถูกยึดที่ดินไปรวม 507 ไร่ 26 งาน 30 ตารางวา รายที่ถูกยึดน้อยสุด 2 งานและมากที่สุด 24 ไร่ 1 งาน ทั้งนี้จากการเก็บข้อมูลพบ บางครอบครัวสูญเสียที่ดินทั้งหมดที่มี ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินใช้ ทั้งหมดเป็นพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกพืช ได้แก่ 1) มันสำปะหลัง 2) ยางพารา 3) อ้อย 4) ทำนา ตามลำดับ

สำหรับสถานะของที่ดิน พบว่า ที่ดิน 44 แปลงไม่มีเอกสารสิทธิ มี 6 แปลงมีเอกสารส.ป.ก. 4-01 และ 1 แปลง เป็นเอกสารสร.5 ก. (ในจำนวนนี้มี 1 ครอบครัวที่ถูกยึด 2 แปลง) ที่สำคัญ ที่ดินที่ถูกยึดทั้งหมด ชาวบ้านยืนยันว่าเป็นที่ดินที่มีการจับจองก่อนปี 2500 บางส่วนทำกินอยู่แล้ว บางส่วนกำลังทยอยถากถาง เนื่องจากยังขาดแคลนกำลังคน และกำลังทรัพย์ในการบุกเบิก โดยสามารถจำแนกการได้มาของที่ดินได้ ดังนี้ 1) ที่ดินที่เป็นมรดกหรือมูนจากฝั่งพ่อแม่จำนวน 43 ราย 2) ซื้อต่อทั้งจากพ่อ - แม่และจากคนในชุมชนที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ จำนวน 7 ราย

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นแม้ชาวบ้านจะยืนยันว่าได้ที่ดินมาก่อนการประกาศเขตป่าสงวนฯ แต่เกือบทั้งหมดไม่มีเอกสารสิทธิ ทำให้รัฐอาศัย “สภาวะความไม่ชัดเจน” ในเรื่องเอกสารสิทธิบีบบังคับเอาที่ดินมาจากชาวบ้าน และไม่ให้ความสำคัญกับการพิสูจน์สิทธิ์พิจารณาหลักเกณฑ์หรือตัวชี้วัดว่าใคร คือ คนจน ผู้ยากไร้ หรือนายทุน รวมทั้ง ไม่มีการชี้แจงเงื่อนไขหรือแจ้งเตือน ชาวบ้านจึงมองว่าการกระทำดังกล่าวไม่ใช่การ “การทวงคืนจากนายทุน” แต่คือ “การแย่งยึดที่ดินจากประชาชน” โดยอาศัยอำนาจของทหารและบรรยากาตทางการเมืองของภาครัฐประหาร ยื้อแย่งที่ดินโดยที่พวกเขาไม่ยินยอมพร้อมใจ

ในส่วน มิตรรายได้ของ 50 ครัวเรือน พบว่า ก่อนถูกยึดที่ดิน เดิมทีสถานะการเงินของครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นแบบ “เงินตึงมือ” คือ มีเงินพอประทังชีวิตและหมุนหนี้ แต่ไม่ได้มีมากพอจะเก็บเป็นทุนเก็บสำรองในชีวิต งานศึกษาจึงพบว่า ชาวบ้านมี “วงจร” การบริหารจัดการเงิน 2 ระบบ คือ ระบบที่ 1 “การเงินรายวัน” เป็นเงินสำหรับการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เช่น ค่าอาหาร ให้อุปไปโรงเรียน ค่าณาปนกิจศพ ซึ่งเงินส่วนนี้มาจากการ

รับจ้างรายวัน ระบบที่ 2 “การเงินรายปี” คือ เงินที่ได้จากการขายผลผลิตในแต่ละฤดูกาล เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ส่วนนี้ถูกบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ คือ 1) เก็บเอาไว้ลงทุนในรอบปีถัดไป 2) ชำระหนี้สิน ซึ่งมีทั้งแบบ 2.1) “การหมุนหนี้” คือ การชำระที่หนึ่งแล้วนำไปชำระอีกที่หนึ่ง 2.2) จ่ายดอกเบี้ยให้กับสถาบันการเงินตั้งแต่หลักหมื่นถึงหลักแสน 3) ใช้ผ่อนสินค้า เกษตรกรจะได้รับเครดิตจากร้านจำหน่ายรถยนต์ในการซื้อแบบชำระรายปี 4) ค่าใช้จ่ายยามฉุกเฉิน เช่น เจ็บป่วย เกิดอุบัติเหตุ หรือเมื่อเผชิญกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ ทั้งนี้ จรรยา นิยามสถานะของชาวบ้านที่ถูกยึดที่ดินว่า “เราไม่ใช่คนรวย ยังกง ที่มายึดที่ดินเรา ทั้ง ๆ ที่เราไม่ใช่คนรวย เราไม่มีเงินเก็บ แต่ว่าเราพอมีกิน มีใช้ ถ้ามีที่ดินให้เราทำมีงานรับจ้างบาง เราก็พออยู่ได้ หมุนหนี้ได้” (Janya, Interview, 2023)

เมื่อพิจารณาจะพบว่า ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่ถึงกับสิ้นไร้ไม้ตอก หรือรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ. แต่ก็ไม่ใช่รายชดเชยตามที่รัฐกล่าวหา พวกเขาทำการเพาะปลูกอย่างหนักบนที่ดินและหวังว่าจะหลุดพ้นจากความยากลำบากในอนาคต ขอแค่มีเงินใช้จ่ายในครอบครัว ชำระหนี้สินในแต่ละปี แต่หากพิจารณาบนความเป็นจริงคนกลุ่มนี้ เสี่ยงที่กลายเป็นคนยากจนได้เสมอ

3. ความทุกข์จนทางเชิงเศรษฐกิจและความทุกข์ตรมทางอารมณ์

ผลจากการศึกษาพบว่า ตลอด 8 ปีของการสูญเสียที่ดินอย่างกะทันหัน ได้ก่อให้เกิดผลกระทบที่รุนแรงต่อครัวเรือนศึกษาทั้ง 50 ครอบครัวย ใน 2 ประเด็นหลัก คือ ความทุกข์จนทางเศรษฐกิจและความทุกข์ตรมทางอารมณ์ ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

ความทุกข์จนทางเศรษฐกิจ

“รายได้ลด หนี้สินเพิ่ม ไร้ศักยภาพในการชำระหนี้ เสี่ยงส่งต่อหนี้ข้ามรุ่น”

ข้อความข้างต้น เป็นข้อสรุปที่ผู้วิจัยได้การศึกษาผลกระทบด้านเศรษฐกิจทั้ง 50 ครัวเรือน โดยการเก็บข้อมูลแบบเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงรายได้ครัวเรือนก่อนและหลังการถูกยึดที่ดิน ใช้การคำนวณรายได้ทั้งปีของครัวเรือนทั้งจากในและนอกภาคเกษตร ช่วงปี 2565 – 2558 เทียบกับปี 2559- 2561 ภายหลังจากยึดที่ดินไปแล้ว 5- 6 ปีพบว่า ล้วนส่งผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจของครัวเรือนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ระดับความรุนแรงมากน้อยแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ไม่ว่าจะเป็น มูลค่าการสูญเสียจากการถูกยึดที่ดิน/เอกสารสิทธิ์ สินทรัพย์หรือต้นทุนอื่น ตลอดจนความสามารถในการปรับตัว ซึ่งในความเป็นจริงพบว่ารายได้ที่ลดลงสัมพันธ์โดยตรงกับภาวะหนี้สินที่เพิ่มขึ้น ดังนี้

รายได้ลด เป็นความจริงที่ว่า การสูญเสียที่ดินทำให้รายได้ โดยเฉพาะรายได้แบบ รายปีหายไป โดยทั่วไป ใน 50 ครัวเรือน มี จำนวน 32 ครัวเรือน หรือร้อยละ 64 ของ ครัวเรือนทั้งหมด มีรายได้ลดลงตั้งแต่ร้อยละ 0.66 - 85.4 โดยมี 5 ครัวเรือนที่มีรายได้ ลดลงเกินกว่าร้อยละ 50 ซึ่งเป็นอัตราการลดลงที่น่าเป็นห่วง มีเพียง 17 ครอบครัวเท่านั้นที่มีรายได้เพิ่มขึ้นหรือเท่าเดิม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

กลุ่มรายได้ลดลงเกินกว่าร้อยละ 50 ระดับรุนแรงมาก จำนวน 5 ครัวเรือนได้ ส่งผลกระทบต่อเนื่องต่อระบบการใช้ชีวิตของครอบครัวโดยรวมอย่างรุนแรง เช่น กรณีครอบครัวแม่ใจ และพ่อบุญ ผู้เป็นสามี อายุ 50 ปี ถูกยึดที่ดินจำนวน 11 ไร่ 30 ตร.ว ส่งผลให้รายได้ลดลงถึงร้อยละ 85.4 ของรายได้ในช่วงก่อนถูกยึดที่ดิน คือ จากปีละ 868,000 บาท เหลือปีละ 126,000 บาท รายได้ที่ลดลงมาจาก 2 ส่วน คือ 1. รายได้จาก ที่ดินที่ถูกยึดราว 100,000 บาท 2. รายได้จากการหยุดขายอาหารตามสั่ง เนื่องจากการ สูญเสียที่ดิน ทั้งนี้ ที่ดินที่ถูกยึดเป็นที่ดินแปลงเดียวของครอบครัวที่ซื้อต่อจากคนในหมู่บ้าน ด้วยเงินจำนวน 270,000 บาท เงินจำนวนดังกล่าวเป็นเงินที่เก็บมาทั้งชีวิตและกู้ กส.เพิ่ม ที่ดินจำนวนนี้มี 3 ครอบครัวใช้ประโยชน์ร่วมกัน คือ ครอบครัวแม่ใจ ครอบครัวลูกสาวคน เล็กและน้องสาว ใช้ปลูกมันสำปะหลังและอ้อย พอประทังชีวิตทั้ง 3 ครอบครัวไปได้ในแต่ละปี แต่เมื่อโดยยึดที่ดิน ลูกสาวและน้องสาวตัดสินใจไปหางานทำที่กรุงเทพฯ ผাগบุตรไว้ รวม 5 คน และสัญญาว่าจะส่งเงินกลับมาให้ แต่ก็ส่งมาแค่ปีแรกเท่านั้น ปัจจุบัน มีรายได้ ทางเดียว คือ จากสามีที่รับจ้างก่อสร้าง วันละ 300 บาท สำหรับเลี้ยง 7 ชีวิต ทำให้ ครอบครัวนี้แบกรับผลกระทบที่หนักหน่วง

กลุ่มรายได้ลดลง ระดับรุนแรงปานกลาง ในจำนวน 32 ครัวเรือนพบว่า มีแนวโน้มรายได้ลดลงต่อเนื่อง โดยเฉพาะในครัวเรือนที่เป็นผู้สูงอายุ และกลุ่มเปราะบาง กลุ่มผู้ป่วยติดเตียง กลุ่มผู้ติดยา เช่น ครัวเรือนแม่ปา วัย 63 ปี และพ่อวัน วัย 64 ปี ถูกยึด ที่ดิน 1 แปลงจำนวน 3 ไร่ รายได้ปีละ 30,000 บาท จากการปลูกมันสำปะหลัง ในขณะที่ ครัวเรือนยังไม่มีเงินเก็บ แม้จะมีที่ดินอีกแปลงที่ไม่ถูกยึด แต่ก็แทบจะไม่พอกินหรือพอใช้ หนี้ได้ ทำให้ทั้งคู่ต้องขูดรีดแรงงานตนเองด้วยการตื่นแต่เช้าเพื่อกรีดยางพารา ต่อด้วยทำนา และทำสวนมัน หากมีเวลารว่างจากงานของตัวเองเมื่อใด ทั้งสองก็จะไปหารับจ้างต่อทันที

สำหรับบางครัวเรือนจะมีรายได้ที่คงที่หรือเพิ่มขึ้น ก็ได้แต่หมายความว่าพวกเขา จะไม่ได้รับผลกระทบ เนื่องจากบางครัวเรือนทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า อาทิเช่น การมีที่ดิน หลายแปลงหรือสินทรัพย์อื่น ๆ จะสามารถปรับตัวและรับมือกับการสูญเสียได้ดีกว่า

นอกจากนี้ บางครัวเรือนอาจเพียงแค่สูญเสียสิทธิ์ในการทำกิน (ส.ก.ป.4 -01) แต่ยังคงสามารถเข้าทำการเกษตรได้ และในบางกรณี บุตร ๆ ที่จบการศึกษาและมีงานทำสามารถช่วยลดภาระทางการเงินของครัวเรือนได้

หนี้สินเพิ่ม การเปลี่ยนแปลงหนี้สินหลังถูกยึดที่ดิน แบ่งออกได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มหนี้สินเพิ่ม จำนวน 29 ครอบครัว หรือร้อยละ 58 ของครัวเรือนที่ ในจำนวน 5 ครัวเรือนที่เพิ่มหนี้สิน กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่มีหนี้สินเท่าเดิมและหนี้สินลดลง จำนวน 21 ครัวเรือน เพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการถูกยึดที่ดินกับปัญหาหนี้สินเรื้อรัง ผู้วิจัยจะมุ่งเน้นที่กลุ่มที่ 1 คือกลุ่มที่มีหนี้สินเพิ่ม โดยยังสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ **กลุ่มที่ 1 กลุ่มมีหนี้สินเพิ่มแต่พอมีสักยภาพหมุนหนี้ กู้เพิ่ม ลงทุนใหม่ จำนวน 29 ครัวเรือน** พบมีหนี้เพิ่มขึ้นตั้งแต่ร้อยละ 400 ถึงร้อยละ 800 ของหนี้สินก่อนถูกยึด โดยมีที่มาของหนี้ 2 ช่องทางใหญ่ ๆ คือ 1) การเป็นหนี้จากการลงทุนเพิ่ม 2) การเป็นหนี้เพื่อการอุปโภคบริโภค กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีที่ดินแปลงอื่นนอกเหนือจากที่ดินที่ถูกยึด หรือมีสินทรัพย์อื่น นำมาเป็นหลักทรัพย์เหล่านี้ค้าประกันการกู้ใหม่ แม้จะมีศักยภาพในการหมุนหนี้ แต่พวกเขาตระหนักดีว่า การมีหนี้สินเพิ่มขึ้นนับเป็นความเสี่ยงทางการเงินของครอบครัว เพราะหากเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันจนไม่สามารถหมุนเงินได้ทัน จะก่อให้เกิดการสูญเสียที่ดินซ้ำ เพราะที่ดินที่ใช้ค้าประกันส่วนใหญ่เป็นที่ดินผืนสุดท้าย ทำให้พวกเขาอยู่ภายใต้สภาวะกดดันและต้องขูดรีดแรงงานตัวเองอย่างหนักเพื่อให้มีศักยภาพทางการเงิน

กลุ่มที่ 2 กลุ่มมีหนี้สินเพิ่ม หนี้สินเรื้อรัง ไม่มีศักยภาพในการชำระหนี้ ได้ตามสัญญา (Ability to pay) จำนวน 26 ครัวเรือน จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนเหล่านี้มีรายได้ในระดับปานกลางถึงต่ำ และมักประกอบด้วยสมาชิกที่เปราะบาง ส่งผลให้มีศักยภาพในการชำระหนี้ที่ต่ำ ตัวอย่างเช่น ครัวเรือนของพ่ออันและแม่ปา ที่อายุ 61 ปีทั้งคู่ ที่ดินทำกิน 6 ไร่ถูกยึดในปีพ.ศ. 2561 ส่งผลให้รายได้ลดลงจาก 190,000 บาทต่อปี เหลือเพียง 102,000 บาท และหนี้สินเพิ่มขึ้น ร้อยละ 75 คือ จาก 400,000 บาทก่อนถูกยึดที่ดิน เป็น 700,000 บาท พ่ออันอธิบายว่า การสูญเสียที่ดินทำให้พวกเขาสูญเสียรายได้หลักจากการปลูกมันสำปะหลังปีละ 48,000 บาท แม้ว่าจะเหลือที่ดินปลูกมันสำปะหลังอีก 12 ไร่ แต่ก็ขายผลผลิตได้เพียง 30,000-40,000 บาทเท่านั้น เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นหิน นอกจากนี้ ยังต้องดูแลลูกชายสองคนที่ติดยาเสพติด ไม่ทำงาน ทำให้ต้องตัดสินใจกู้เงินจากธกส.เพิ่ม เพื่อลงทุนปลูกมันสำปะหลัง และเป็นค่าใช้จ่ายประจำวัน แม้จะรู้ดีว่าความสามารถในการชำระหนี้ของตนเองมีน้อยมากก็ตาม

ครัวเรือนของประภา เป็นอีกครอบครัวหนึ่งที่กำลังเผชิญกับความหนักหน่วงของปัญหาหนี้สินเรื้อรัง ได้อธิบายถึงภาวะยากลำบากของครอบครัวไว้ว่า “ก่อนจะโดนทวงคืนผืนป่ามีหนี้ ธกส. 400,000 บาท ยืมเมื่อปี 2558-59 และยังเป็นหนี้กองทุนหมู่บ้าน ออมสิน ยืมเพื่อมาซื้อที่ดินเพิ่ม ลงทุนขายของ และเลี้ยงพ่อที่เป็นโรคหัวใจและแม่เป็นมะเร็งลำไส้ 20 ปี...ธกส.เพ็งแจ้งมาว่าหนี้จาก 400,000 เพิ่มเป็น 850,000 เพราะไปได้จ่ายมา 3 ปี ไม่มีเงินจ่ายดอก ดอกทบต้น ต้นทบดอก แล้วก็ไปกู้เงินด่วน 8,000 บาท ยืมญาติ 20,000 นอก ระบบ 180,000 บาท ที่หนักหนา คือ ธกส. ถ้าค้างจ่าย 1-2 ปี ดอกจะปรับจาก 9 % เป็น 12 % ปีนี้ต้องจ่ายดอก 50,000 บาท ไม่รู้จะไปเอาไหนมาจ่าย ธกส.ให้ผ่อนเดือนละ 4,000 - 5,000 บาท ผ่อนไปแค่เดือนเดียว 5,000 บาท อุกอ้ง” (Prapa, Interview, 2023)

จากเรื่องราวปัญหาหนี้สินของครัวเรือนข้างต้น เป็นเดียวกับครัวเรือนเกษตรกรไทยส่วนใหญ่ ที่ต่างใช้สินเชื่อเป็นเครื่องมือหลักในการบริหารจัดการทางการเงิน การที่สามารถเข้าถึงสินเชื่อได้จากสถาบันการเงินทั้งในและนอกระบบทำให้มีหนี้สินมากขึ้น สอดคล้องกับงานศึกษาเรื่อง “ก้นดักหนี้กับการพัฒนาเศรษฐกิจการเงินครัวเรือนฐานราก” โดย Puey Ungphakorn Institute For Economic Research (2522) อธิบายไว้ว่า ครัวเรือนเกษตรกรไทยเผชิญกับ 3 ปัญหาที่ท้าทายต่อการบริหารจัดการเงิน ได้แก่ 1) ครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้น้อย 2) ครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้ไม่แน่นอนสูง และ 3) การมีปัญหาสภาพคล่อง ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้รวมทั้งปีไม่พอรายจ่ายจำเป็น หรือมีรายได้เหลือจากการใช้จ่ายจำเป็นแต่ไม่พอชำระหนี้และลงทุนในรอบต่อไป อีกทั้ง รายได้มักเข้ามาไม่สม่ำเสมอ และอาจมีรายจ่ายก้อนโตเพื่อลงทุนทำเกษตร หรือเพื่อใช้จ่ายจำเป็นอื่น ๆ เช่น การศึกษาหรือสุขภาพ ฯลฯ ทำให้ครัวเรือนอาจมีรายได้ไม่พอจ่ายในหลายเดือนของปี รวมถึงการเกิดความเสี่ยงเชิงระบบที่บริหารจัดการได้ยาก เช่น ภัยพิบัติและราคาตลาดที่ผันผวน ฯลฯ ล้วนเป็นสาเหตุให้ขาดศักยภาพในการชำระหนี้

การติดอยู่ในกับดักหนี้สินดังกล่าว ถูกซ้ำเติมหรือถูกทำให้รุนแรงและเรื้อรังมากขึ้นจากการถูกยึดที่ดิน หากไม่ได้รับการฟื้นฟู เยียวยา และชดเชยในสิ่งที่จำเป็นจากภาครัฐ ครัวเรือนเหล่านี้คงต้องเผชิญกับปัญหานี้ซ้ำรุ่น รวมถึงความยากจนซ้ำรุ่น กระทั่งส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจระดับประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความทุกข์ตรมทางอารมณ์

การสูญเสียที่ดินไม่เพียงกระทบต่อการลดลงของรายได้ครัวเรือนและหนี้สินที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น ยังมาพร้อมกับอาการทางสังคมในรูปแบบอื่น ๆ โดยเฉพาะด้านปัญหาด้าน

สุขภาพกายและจิตใจ การสูญเสียที่ดินโดยไม่เต็มใจ ไม่ทันตั้งตัว ได้ก่อให้เกิดปัญหาทางการเงินในครอบครัว สิ่งเหล่านี้สะสมให้เกิด “ความทุกข์ตรมทางอารมณ์” คือ สภาวะที่เกิดจากความเครียด ความทุกข์ยากหรือภาวะจิตใจไม่เป็นสุข ซึ่งอาจจะทำให้บุคคลรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย สูญเสียภาวะของความสมดุลทางอารมณ์ อาจนำไปสู่ภาวะอารมณ์รุนแรงได้ ยิ่งในครัวเรือนที่มีสถานะการณืเปราะบาง ภาวะความทุกข์ตรมทางอารมณ์จะยิ่งสูง

ทั้งนี้ Samutachak, Kamonchanok & Pimolphon (2019: 18) อธิบายว่า “สถานการณ์ครัวเรือนเปราะบาง” เป็นสถานการณ์ที่บุคคลอยู่ในสภาพไม่พร้อมรับมือกับปัญหาได้ด้วยตนเอง ไม่สามารถคาดการณ์หรือวางแผนล่วงหน้าได้ เนื่องจากขาดความพร้อมรับมือกับความเสี่ยง อันเนื่องจากความรุนแรง ความยากจน อำนาจและศักดิ์ศรี โดยเฉพาะการขาดทรัพยากร/ทุนทางสังคม สุขภาพไม่แข็งแรง ซึ่งพบมากที่สุดประชาชนระดับล่าง สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้คุณภาพชีวิตแย่งลง เช่นเดียวกับ Office of the National Economic and Social Development Council (2023) ที่อธิบายความหมายของสถานการณ์เปราะบางของครัวเรือนว่าเป็นสถานการณ์ของครัวเรือนที่มีรายได้น้อยและมีบุคคลที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงที่ต้องการได้รับความช่วยเหลือ

จากผลการศึกษาพบว่าใน 50 ครัวเรือนที่มีครัวเรือนที่มีสถานการณ์ภาวะเปราะบาง ถึง 5 กลุ่ม ดังนี้

Table 1 สถานการณ์เปราะบางของ 50 ครัวเรือน

กลุ่มที่ 1 โรคเรื้อรัง/ติดเตียง/พิการ	ผู้สูงอายุและเด็กเล็กที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้	โรคทางจิตเวช*	ปัญหาติดเหล้า/เสพยา	ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว
21 ครัวเรือน คิดเป็น 42%	8 ครัวเรือน คิดเป็น 16%	8 ครัวเรือน คิดเป็น 16%	11 ครัวเรือน คิดเป็น 22%	5 ครัวเรือน คิดเป็น 10%
- 19 รายเป็นโรคป่วยเรื้อรัง เช่น มะเร็ง เส้นเลือดในสมองตีบ ฯลฯ - 2 รายเป็นผู้พิการและป่วยออทิสติก	- 3 รายเป็นเด็กเล็ก - 2 ผู้สูงอายุช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ - 3 ครัวเรือนมีทั้งเด็กเล็กและผู้สูงอายุ	- 4 รายรักษาที่โรงพยาบาลและคลินิกเอกชน - 4 รายไม่เข้ารับการรักษ แต่ซื้อยากินเอง	- 6 รายเป็นหัวหน้าครอบครัว - 5 รายเป็นลูกหรือหลาน ในนี้มีจำนวน 4 รายที่ติดอย่างหนัก ไม่ทำงาน	ส่วนใหญ่เป็นการทะเลาะเบาะแว้งและบ่อยครั้งนำไปสู่การทำร้ายร่างกาย

ความเปราะบางของครีวเรื้อรังที่กล่าวถึงนี้ บางส่วนเกิดจากสภาวะที่มีอยู่แล้ว เช่น การเป็นผู้ป่วย ผู้สูงอายุ หรือเด็กเล็กที่ต้องการการดูแล อย่างไรก็ตาม การถูกยึดที่ดินได้ทำให้สถานการณ์เลวร้ายลง ส่งผลให้เกิดปัญหาทางสุขภาพจิต เช่น โรคซึมเศร้า ความรุนแรงในครอบครัว และการติดยาหรือยาเสพติด จากการสำรวจพบว่า ความเปราะบางทั้งห้าประเภทนี้มักเกิดขึ้นกับสมาชิกครีวเรื้อรังที่มีบทบาทสำคัญ เช่น หัวหน้าครอบครัวหรือแรงงานหลัก การที่สมาชิกคนหนึ่งตกอยู่ในสภาวะเปราะบางทำให้ครีวเรื้อรังนั้น ๆ ก้าวข้ามอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ได้ยากขึ้น เช่นกรณีของนิ่ม (Nim, Interview, 2022) ที่เธอกล่าวว่าหากไม่หวังลูก เธอกับสามีคงตัดสินใจฆ่าตัวตายไปแล้ว “ตอนที่ถูกยึดที่ไป แทบจะบ้า แทบจะฆ่าตัวตาย กินไม่ได้นอนไม่หลับ ลูกกำลังเรียน สามีก็ไม่เป็นอันทำงานที่กรุงเทพฯ ก็แก่แล้ว ต้องกินยานอนหลับ ให้หลับ ๆ ไป” หรือกรณีของแม่ใจที่สูญเสียที่ดิน 11 ไร่ อย่างกะทันหัน ต้องเลี้ยงหลาน 5 คนที่ลูกสาวและน้องสาวทิ้งไว้ เหตุการณ์นี้ทำให้แม่ใจซ้อคและรู้สึกสิ้นหวัง จนทำให้ร่างกายเจ็บป่วยอยู่ตลอดเวลา และต้องเข้ารับการรักษาโรคซึมเศร้าที่โรงพยาบาล “...ไม่มีรายได้ มีแต่หนี้สิน เวลามีการมีงานในหมู่บ้าน ก็ช่วยเขาไปเฮ็ดกับข้าวช่วยแ่น เขาก็ให้ห่อเอามาสู่หลานกินได้ แม่ก็กลั้นใจบอ่ย ว่าขอกับข้าวเขามา กิน ที่นี้ปี 62 เริ่มเป็นซึมเศร้า กลางปี 63 เป็นผี นอนอยู่ รพ.มุกดาหาร 4 คืน อากาารรุนแรง ตาบเห็น หมอว่าติดเชื้อในกระแสเลือด เเทงเงาะเเทงฝ่า นอนอยู่ รพ. แล้วฝวก็เอาตีนไปเตะเอาคราด นอน รพ.ดงหลวง 4 คืน โอ้ยยย...นอนให้ นอนฮ้องอยู่หมดคืน” (Mae-Jai, Interview, 2023)

ขณะที่บางครอบครัวเกิดความเครียดจากสูญเสียที่ดิน บางครอบครัวสถานการณ์บานปลายนำไปสู่การใช้ความรุนแรงซึ่งมีถึงจำนวน 5 ครอบครัว เช่น ครอบครัวของ แม่เนา จากเดิมที่ครอบครัวเธอเป็นคนช่างพูด หลังเหตุการณ์ถูกยึดที่ทำกิน เธอกลายเป็นเก็บกดพูดน้อยลง มีความเครียดตลอดเวลา ในขณะที่สามีของเธอ ดิ่มเหล่าเพิ่มขึ้น มีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า ครีวเรื้อรังที่สูญเสียและที่ดินนอกจากต้องเผชิญความทุกข์จนทางเศรษฐกิจและยังต้องแบกรับความทุกข์ตรมทางอารมณ์ไปพร้อม ๆ กัน

อภิปรายผลการศึกษา

นับเป็นเวลากว่า 8 ปี (กลางปี พ.ศ. 2559-ต้นปี พ.ศ. 2567) ที่นโยบายทวงคืนผืนป่าของคสช. ทำหน้ากาลสำคัญในการแย่งยึดที่ดินจากประชาชนทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ โดยอาศัยการใช้กำลังและอำนาจทางกฎหมายเข้าบีบบังคับเพื่อยึดเอาที่ดินออกจากพื้นที่ที่ชาวบ้านเคยถือครองมาก่อน (Manorom, 2559: 16) นอกจากนี้ ผู้เขียนยังพบว่า มีการใช้วาทกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมาใช้การแย่งยึด ทั้งนี้ในเชิงทฤษฎี ผู้เขียนพบว่า ฮาร์วีไม่ได้อ้างถึงการใช้อำนาจเป็นหนึ่งเดียวหรือเครื่องมือของการแย่งยึดที่ดิน อย่างไรก็ตาม การใช้อำนาจดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐในการทำ การที่รุนแรง ขณะเดียวกันก็ทำให้นโยบายทวงคืนผืนป่าถูกยกระดับให้มีสถานะเป็นหนึ่งใน “ปัญหาความมั่นคงของชาติ” ไม่ต่างจากปัญหาด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม สะท้อนผ่านการที่คสช. ประกาศนโยบายทวงคืนป่าเพียง 23 วันหลังการรัฐประหาร และยกให้เป็นวาระเร่งด่วนของรัฐบาลคสช.

ทั้งนี้ งานวิจัยพบว่า เบื้องหลังของนโยบายทวงคืนผืนป่าแท้จริงแล้ว เป็นกระบวนการร่วมไม่ร่วมมืออันฉ้อฉลระหว่างรัฐและทุนในการเปลี่ยนทรัพยากรเป็นสินค้า โดย กรณีป่าดงหมูป่า 2 ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา พบว่าระหว่างที่ทำการยึดที่ดิน เอกชนได้ทำการยื่นขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าเขตเดียวกันและบางส่วนซ้อนทับกับที่ทำกินของชาวบ้าน เพื่อริเริ่มโครงการเหมืองแร่หินทรายอุตสาหกรรม และโครงการไฟฟ้าพลังงานลม มีการยื่นขอพื้นที่กว่า 200 ไร่เพื่อติดตั้งกังหันลม เหตุการณ์เช่นเดียวกันนี้เกิดขึ้นในอีกหลายพื้นที่ เช่น ป่าสงวนฯ ป่าห้วยหินและป่าคลองทีบ จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่หลังการยึดที่ดินก็เปิดให้ทุนต่างชาติเข้าทำการสำรวจพื้นที่เพื่อทำเหมืองแร่เช่นกัน การกระทำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แท้จริงแล้วการแย่งยึดที่ดินกลับมีนัยสำคัญของการเอื้อประโยชน์ให้ทุนเข้าใช้ประโยชน์ ซึ่ง ฮาร์วี (Havey, 2003) เรียกว่า “การสะสมทุนโดยการปล้นชิง” คือ ความพยายามของรัฐในการขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ด้วยการบังคับเพื่อเปลี่ยนรูปแบบกรรมสิทธิ์และการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้กลายเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน ทำให้ที่ดินกลายเป็นสินค้า กีดกันและทำลายรูปแบบการผลิตและการบริโภคอื่น ๆ ของชุมชนดั้งเดิม

ผลการศึกษาที่สำคัญพบว่า นโยบายทวงคืนผืนป่าจากกรณีป่าดงหมูป่า 2 ไม่เพียงล้มเหลวทั้งในเชิงเป้าหมายของพื้นที่และการแก้ไขปัญหาเกษตรกรไร้ที่ดิน แต่กลับก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจตามมาอย่างรุนแรง ผลการศึกษาที่เจาะลึกชาวบ้าน 50 ครัวเรือนที่ถูกแย่งยึดที่ดิน สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านต้องเผชิญกับความทุกข์

ถึง 2 ระดับ คือ **ความทุกข์ระดับแรก** คือ “ความทุกข์จนทางเศรษฐกิจ” จากการสูญเสียที่ดิน โดยพบว่า การสูญเสียที่ดินมีตั้งแต่สูญเสียบางส่วนจนถึงสูญเสียที่ดินทั้งหมดที่มีแน่นอนว่าการสูญเสียที่ดินกระทบต่อสถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนอย่างรุนแรง โดยพบว่า 32 ครัวเรือนจาก 50 ครัวเรือน มีรายได้ลดลงตั้งแต่ร้อยละ 0.66 – 85.4 ในกลุ่มนี้มี 5 ครัวเรือนที่มีฐานะยากจนและเปราะบางอยู่แล้วส่งผลให้ระบบการเงินอยู่ในภาวะวิกฤต ในส่วนหนี้สิน พบว่ามี 29 ครัวเรือน มีหนี้สินเพิ่มตั้งแต่ร้อยละ 400 – 800 ของหนี้สินก่อนถูกยึด ในจำนวนนี้มีถึง 26 ครัวเรือนที่ไม่มีศักยภาพในการชำระหนี้ตามสัญญา สถานการณ์ดังกล่าวนำไปสู่สถานะ ที่ผู้เขียนนิยามว่า “รายได้ลด หนี้สินเพิ่ม ระบบบริหารการเงินล่มสลาย เกิดวิกฤตสินเชื่อรุนแรง และเสี่ยงต่อการส่งต่อหนี้ข้ามรุ่น” เนื่องจากหลังการสูญเสียที่ดิน ผู้ที่สูญเสียต้องดิ้นรนอย่างหนักในการใช้ชีวิต ชาวบ้านต่างพยายามหาทางออกตนเอง บางครอบครัวใช้วิธีการขายทรัพย์สินที่มีอยู่ บ้างกู้เงินเพิ่มเพื่อลงทุนใหม่หรือเพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน รวมไปถึงการไปทำงานทำนอกหมู่บ้าน ในขณะที่บางครอบครัวซึ่งมีต้นทุนต่ำ เช่น มีสมาชิกเปราะบางในครอบครัวมากกว่า 2 คน ในขณะที่คนทำงานมีเพียง 1-2 คน รวมไปถึงคนที่สูญเสียที่ดินทั้งหมด หรือที่ไม่มีทุนทรัพย์อื่น ๆ ในรองรับ สอดคล้องกับงานของอภิชัย พันธเสน (Pantasen, 2535: 4) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับโครงการหมู่บ้านป่าไม้ซึ่งเกิดขึ้นในยุคสงครามเย็น ทหารได้บังคับโยกย้ายชาวบ้านเพื่อยึดเอาที่ดินปลูกป่าไม้และทำสวนป่ายุคลึบดัส โดยพบว่าชาวบ้านต้องย้ายไปอยู่ในที่ดินเสื่อมโทรมพร้อมกับหนี้สิน ไม่มีต้นทุนในการเริ่มต้นชีวิต ทำให้ชีวิตเต็มไปด้วยความยากลำบาก บางครอบครัวติดหนี้สิน

ความทุกข์ระดับที่สอง คือ “ความทุกข์ตรมทางอารมณ์” เป็นความทุกข์ที่ทับซ้อนจากความยากลำบากในชีวิตจากความทุกข์ระดับแรก ความทุกข์ตรมทางอารมณ์ คือ ความเจ็บปวดทางอารมณ์ ที่เกิดจากประสบการณ์ด้านลบของอารมณ์ เช่น ความกลัว ความเศร้า ความเครียด ความรู้สึกผิด โดยมีระดับความรุนแรงตั้งแต่ทนได้จนถึงความรุนแรงสูงสุด คือ ภาวะซึมเศร้ารุนแรงในระดับที่มีแนวโน้มการฆ่าตัวตายสูงและมีความพยายามที่เคยฆ่าตัวตายมาก่อน (Sarah Al-Sakkaf, 2023) โดยในบทความนี้ พบว่า สาเหตุของความทุกข์ตรมอารมณ์นั้นไม่มีสาเหตุที่ปรากฏทั่วไป เช่น ออกหัก หรือการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก ซึ่งเป็นเรื่องปัจเจกบุคคล และหาใช่เป็นความทุกข์ที่พวกเขาเป็นผู้ผลิตสร้างขึ้นเอง แต่เป็นความทุกข์ที่ Paul Farmer (2009) และทานาเบ (Tanabe, 2008: 8) เรียกว่า “ความทุกข์ทางสังคม” เป็นความทุกข์ที่ถูกผลิตซ้ำผ่านกลไกอำนาจรัฐ ทุนและอำนาจของวาทกรรมจากความไม่เป็นธรรมหรือความอยุติธรรมจากสังคมที่ค่อย ๆ สะสมความวิตกกังวล

ความรู้สึกไม่มั่นคงมากกว่า 38 ปี ตั้งแต่รัฐประกาศพื้นที่ป่าสงวนฯ ป่าดงหมู จนกระทั่งถูกจำ
โจมอย่างรุนแรงด้วยนโยบายทวงคืนผืนป่า ทำให้ชาวบ้านทั้ง 50 ครอบครัว ต้องสูญเสีย
ที่ดินไปอย่างไม่มีต้นตั้งตัว ทั้งนี้ การสูญเสียที่ดินคือการสูญเสียโอกาสและความหวังของชีวิต
ทำให้บางครัวเรือนแทบสิ้นเนื้อประดาตัว บ้างกลายเป็นครัวเรือนไร้ที่ดิน

ทั้งนี้ ข้อมูลวิจัยพบว่า ภายหลังจากการถูกยึดที่ดิน มีชาวบ้านถึง 8 ครัวเรือนต้อง
เผชิญกับความทุกข์ตรมทางอารมณ์ระดับสูงสุด คือ การเป็นโรคซึมเศร้า โดย 5 คน
พยายามจบชีวิตด้วยการฆ่าตัวตาย นอกจากนี้ ยังพบว่าบางครอบครัวพยายามทางออกจาก
ความทุกข์ด้วยการใช้สารเสพติดและใช้ความรุนแรงในครอบครัวในอัตราที่สูงกว่าก่อนถูก
ยึดที่ดินถึง 16 ครอบครัว ในแต่ละวัน ชาวบ้านที่ถูกยึดที่ดินต้องแบกรับความทุกข์ความทุกข์
จนทางเศรษฐกิจและความทุกข์ตรมทางอารมณ์ไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งนับเป็นความหนักหนา
สาหัสสากรรจ์จากกระบวนการแย่งยึดที่ดินดังกล่าว

จะเห็นว่าการแย่งยึดที่ดินภายใต้นโยบายทวงคืนผืนป่า ได้ก่อให้เกิดความทุกข์ที่
รุนแรงถึง 2 ระดับด้วยกันคือ ความทุกข์จนทางเศรษฐกิจและความทุกข์ตรมทางอารมณ์ซึ่ง
เป็นปมปัญหาสำคัญของความยากจนเชิงโครงสร้าง ที่การสูญเสียที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิต
ที่สำคัญของชาวบ้านโดยเฉพาะเกษตรกร มีผลทำให้สถานการณ์ความยากจนและความ
เหลื่อมล้ำของสังคมไทยถ่างกว้างมากขึ้น เนื่องจากการสูญเสียปัจจัยการผลิตของชาวบ้านที่
มีอยู่อย่างจำกัด ได้ขัดขวางศักยภาพและความสามารถของผู้คนในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งทำ
ให้ต้องติดหล่มความยากจนต่อไปอีกหลายรุ่นคน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการวิจัยการแย่งยึดที่ดินจากนโยบายป่าไม้ใน
ยุคทหาร คสช. กับการผลิตซ้ำความจนเรื้อรัง กรณี ป่าสงวนแห่งชาติดงหมู แปลง 2” ได้รับ
ทุนสนับสนุนจาก Greenpeace Thailand, Protection International (PI), EnLAW,
กลุ่มอนุรักษ์น้ำซับคำป่าหลาย โครงการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะด้านทรัพยากรแ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร โดย มีคุณธนพร ศรีสุขใส เป็นนักวิจัยร่วม

References

- Al-Sakkaf, S. (2023). **Emotional Pain: The Parable of Concealed Suffering.** <https://bjgp.org/content/emotional-pain-parable-concealed-suffering>.
- Baker, C., and Phongpaichit, P. (1996). **A History of Modern Thailand.** 2nd edition. [in Thai]. Bangkok: Matichon.
- BBC NEWS Thai. (2021,8 May). **Global Warming: New Report Indicates China Emits More Greenhouse Gases Than All Developed Countries.** [in Thai]. <https://www.bbc.com /thai/ international-57022627>.
- Chanchitpricha, C., Khunthon, k. and Sakum P. (2019). **Study Project "Creating Local Governance Processes for Access to Natural Resources and Community Development in Ban Khok Klang, Chanphen Subdistrict, Tao Ngoi District, Sakon Nakhon Province.** [in Thai]. Sakon Nakhon: Sakon Nakhon Rajabhat University.
- Das, V. (1999.) **Critical Events: An Anthropological Perspective on Contemporary India.** New York: Oxford University Press.
- Department of Provincial Administration, Local Administration Bureau. (n.d.). **History of the Local Administration Office.** [in Thai]. https://multi.dopa.go.th/pab/info_organ/about1.
- Ganianapan, A. (Editor). (2021). (Year). **The Unheard Voices: Emotions and Hopes in the Realm of Knowledge.** [in Thai]. Chiang Mai: Wanida Printing.
- Green News Agency. (2021, 3 March). **"Ethnic Crisis - State - Forest" Through the "Bang Klo" Case from Anan Kanchanapan Perspective.** [in Thai]. <https://greennews.agency/? p=22848>.
- Farmer, P. (2009). On Suffering and Structural Violence: A View from Below. **Race and the Global Politics of Health Inequity, 3(1), 11-28.**
- Foucault, M. (1970). **The Order of Thing: Archaeology of the Human Science.** New York: Vintage Book.

- Harvey, D. (2003). **New Imperialism: Accumulation by Dispossession**.
[http://socialistregister.com/index.php/srv/article/view File/5811/2707](http://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/File/5811/2707).
- Harvey, D. (2010). **A Companion to Marx's Capital**. New York: Verso.
- Komchadluek Online. (May 28, 2015). Daopong Rattanasuwan Leads the Campaign to Reclaim Forest Land. [in Thai].
<https://www.komchadluek.net/news/207042>.
- Lewis, O. (1969) **The Culture of Poverty**. In Daniel P. Moynihan ed., On Understanding Poverty, 187 – 200, Basic Books, New York.
- Luang-aramsri, P. (2011). **Concept of Livelihood**. [in Thai]. Chiang Mai: Academic Development Fund, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Manorom, K. (2016). **The Situation of Land Seizure, Transfer, Ownership, and Use in the Isan Border Areas**. [in Thai]. Ubon Ratchathani: Mekong Sub-Region Social Research Center, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University.
- Marx, K. (2007) **Capital: A critique of political economy Volume I** (Book one: The process of production of capital) (Moore, S. & Aveling, E., Trans).
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-Volume-I.pdf>
- Naewna. (2018, September 4). **Mukdahan Natural Resources and Environment Office Reclaims Forest Land! Investors Encroach on 3,790 Rai**. [in Thai]. <https://www.naewna.com/local/361976>.
- Office of the National Economic and Social Development Board. (2015). **Report on the Analysis of Poverty and Inequality in Thailand 2015**. [in Thai]. Bangkok: Office of the National Economic and Social Development Board.
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2023, June 1). **Glossary**. [in Thai]. <http://nscr.nesdc.go.th/pelcd-glossary/>.

- Phantasen, A. (1992). **Policy and Proposals for Forest Resource Conservation: A Study from the Experience of the K.J.K. Project.** Bangkok: P. Press Co., Ltd.
- Prachathai. (2019). **Forest Reclamation Causes Small-scale Farmers in Loei to lose their Farmland, Potentially Leading to Depression before Resulting in Suicide by Hanging.** [in Thai]. <https://prachatai.com/journal/2019/12/85688>.
- Piriyarangsang, S. (2022). **Expanding the Picture of Forest Land Restoration Issues. The Turning Point for Thai Forests (Part 1).** [in Thai]. https://mgronline.com/green_innovation/detail/96500000953.
- PPTVHD38. (2017, June 1). **The Royal Forest Department Urgently Reclaims Over 100,000 Rai of Forest Land Encroached by Investors.** [in Thai]. <https://www.pptvhd36.com/news/ประเด็นร้อน/56201>
- Puey Ungphakorn Institute for Economic Research. (2022, October 20). **Debt Traps and Economic Development of Grassroots Household Finance.** [in Thai]. <https://www.pier.or.th/abridged/2022/15/>.
- Punch Up. (2022,12 October). Exploring the Issue: Forest Overlaps People, People Overlap Forests - When Reclaiming Forest Land May Not Be the Answer. [in Thai]. **Workpointtoday.com.** <https://workpointtoday.com/forest-interactive/>
- Samutchak, P., Khamsuwan, K. and Nittinara, P. (2019). **Vulnerable Families: When Social Changes Harm Thai Families and Leave Many Behind.** [in Thai]. Nakhon Parnom: Institute for Population and Social Research.
- Sen, A (1981). **Poverty and Famine.** Oxford: Oxford University press.
- Seub Nakhasathien Foundation. (2020). **Annual Report on the State of Thai Forests 2019 – 2020.** [in Thai]. <https://www.seub.or.th/document>.

- Tanabe, S. (2008). **Community and Governmentality: HIV/AIDS Self-helped Groups in Northern Thailand.** [In Thai]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Tochan, S. (2019). **History of Ban Kaeng and Ban Non-Kum in the Development Plan of Village No. 13.** [in Thai] (Photocopied document). n.p.

Interview

- Janya. Villagers. **Interview.** October 26, 2023.
- Pho-Son. Former headman. **Interview.** October 22, 2023.
- Nim. Villagers. **Interview.** December 3, 2022.
- Mae-Jai. Villagers. **Interview.** December 25, 2023.
- Prapa. Villagers. **Interview.** December 3, 2023.

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการทำเกษตรอินทรีย์
ของเกษตรกรรุ่นใหม่: กรณีศึกษาเกษตรกรใน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ประเทศไทย

Key Factors Affecting the Success of Young Farmers in
Organic Farming: A Case of Farmers in the Upper
Northeastern Region of Thailand

มงคล ดวงเขียว¹ กฤติยา ทองคุ้ม² ตะวัน ฉัตรสูงเนิน³ และทศพร คิวประสพศักดิ์⁴

Mongkon Duangkhiew, Krittiya Tongkoom,

Tawan Chatsungneun, and Tossapond Kewprasopsak

Received: August 16, 2024/ Revised: October 1, 2024/ Accepted: October 16, 2024

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่งเน้นการค้นหาและวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จ รวมถึงนิยามของความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรรุ่นใหม่ในประเทศไทย โดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยเกษตรกรรุ่นใหม่จำนวน 18 คนที่มีอายุไม่เกิน 45 ปี จาก 5 จังหวัดในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทย โดยได้รับการแนะนำจากสำนักงานส่งเสริมเกษตรของแต่ละจังหวัดในการเลือกเกษตรกรรุ่นใหม่เพื่อเป็นกลุ่ม

¹ วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ.เชียงใหม่ (International College, Maejo University, Chiang Mai, Thailand), Email: chiangmai461@gmail.com

² อาจารย์, วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ.เชียงใหม่ (Lecture, International College, Maejo University, Chiang Mai), Email: krittiya_tk@mju.ac.th

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ.เชียงใหม่ (Assistant Professor, International College, Maejo University, Chiang Mai), Email: tawan@mju.ac.th

⁴ อาจารย์, คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Lecture, Faculty of Economics, Chiangmai University), Email: tossapond.kew@cmu.ac.th

ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเกษตรกรรุ่นใหม่จะต้องทำเกษตรอินทรีย์มาแล้วอย่างน้อย 3 ปี โดยมีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตและมีส่วนร่วมจากกิจกรรมประจำวันในการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรรุ่นใหม่ดังกล่าว รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมประชุมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิเคราะห์เฉพาะเรื่อง (Thematic Analysis) โดยการถอดรหัสข้อมูลจากไฟล์เสียงและการบันทึก โดยได้จัดกลุ่มตามหมวดหมู่ของคำตอบที่ได้

ผลการวิจัยอภิปรายภายใต้ 3 ประเด็น ได้แก่ 1. แรงบันดาลใจที่ทำให้คนรุ่นใหม่ตัดสินใจกลับบ้านมาทำเกษตร 2. นิยามของความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ 3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลของนิยามความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาฟาร์มของเกษตรกรรุ่นใหม่ซึ่งประกอบด้วย 7 มิติ ได้แก่ 1. ความสำเร็จด้านรายได้ 2. ความสำเร็จด้านการมีอาหารปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหาร 3. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว 4. ความสำเร็จในการพัฒนาฟาร์ม 5. ความสำเร็จในการใช้ชีวิต 6. ความสำเร็จด้านความรู้และการส่งต่อความรู้ 7. ความสำเร็จด้านกลุ่มและเครือข่าย โดยเกษตรกรกลุ่มกรณีศึกษาไม่ได้ประสบความสำเร็จครบทั้ง 7 ด้าน เกษตรกรบางคนยังต้องพบกับความท้าทายและอุปสรรคอย่างต่อเนื่องในการทำเกษตรอินทรีย์ การทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรรุ่นใหม่ยังได้แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์การเปลี่ยนผ่านเชิงแนวคิดและวิธีการภายใต้สังคมแห่งเทคโนโลยี นอกจากนี้แล้ว ความสำเร็จในบางมิติยังส่งผลต่อเกษตรกรรุ่นใหม่ให้เกิดแรงบันดาลใจในการกำหนดเป้าหมายที่สูงขึ้น โดยเฉพาะด้านการสร้างรายได้ การมีอาหารปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหาร และการได้อยู่ใกล้ชิดกับสมาชิกครอบครัว ความสำเร็จในมิติดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีในชุมชน

คำสำคัญ: เกษตรอินทรีย์ ปัจจัยความสำเร็จ นิยามความสำเร็จ

Abstract

This study aims to identify and analyse key success factors in organic farming and definitions of success for young organic farmers in Thailand. Qualitative data was gathered from 18 young farmers under 45 years of age from 5 provinces in the upper northeastern region of Thailand which were

recommended by the Provincial Agriculture Extension Office to specify young farmers who have practiced organic farming for at least 3 years through in-depth interviews at their farms and participatory observation during network meetings. Thematic analysis was applied to analyse the data by transcribing the voice recordings and field notes to decode the keywords and categorise them as themes.

The results are discussed under three themes: Goals inspiring young people to return home to farm; Definitions of success in organic farming; Factors influencing success. It was found that organic farm success was categorised into seven dimensions influencing young farmers' continued and enhanced organic farming. However, not all young organic farmers have reached all seven dimensions of success; some still face daily challenges and obstacles. The organic farming of young farmers also reflects the phenomenon of the transition of their mindset and practices in the context of technologisation. Nevertheless, achieving success in some dimensions has strongly encouraged young farmers to aim for higher ambitions, especially income generation, safe food and food security, and living with family, which leads to well-being in the community.

Keywords: Organic farming, Success factors, Success definition

Introduction

Organic farming has become an increasingly attractive occupation among young people in Thailand. According to the database on organic agriculture, Thailand has 1,403,441 Rai (224,551.56 ha.) of organic farmland, and export volume is 35,588 tons/year, mainly to UAS, China, Italy, and Switzerland, due to the consumer trend in health and environment (Office of

Agricultural Economics, 2023). In addition, many types of organic agriculture are desirable to young farmers, for instance, organic agriculture learning centres, organic farm-stay where visitors can join farm activities, new farming techniques that people can practice, and unique branding that attracts people to purchase their products. These activities are a new occupation in the digitalisation era, and the most attractive occupation for young people who work in the city is life design with income creation (Thai PBS, 2023).

On the other hand, an unstable economy is another crisis that affects young people, especially those who work in the city. They have to work under pressure, but with low wages compared to daily expenditures, so many young people are saturated with work because life is a circle: “Go to work and come back home to rest.” This phenomenon reflected life devaluation (Thai Volunteer Service, 2022). These situations occur to those who live in the city; many resign from their job and return to their homeland to start farming with a strong faith that organic agriculture is an alternative job after returning, and they can adapt knowledge and experiences from their previous jobs to the farm (Somkaun et al., 2021). Moreover, the crisis from the COVID-19 pandemic has also affected people, especially those who live in the cities. Many were laid off from their job due to the safety restrictions and infection prevention that directly affected them, and they were in a hard life. Positively, the Thai society structure, particularly the ESAN culture, is family and kinship, and it was the right time for young people to return home in order to take care of their families (Thai Volunteer Service, 2023).

However, returning home and initiating farming of young farmers is often not as smooth as expected. Many young farmers face problems of limited knowledge and experience, inadequate welfare and labour protection, inconsistent income, acceptance from people in the community, and hardships and challenges in working with nature (Rayasawath, 2018). Some

face insurmountable challenges and have been forced to abandon their farms and return to the city (Unchaisri, 2022).

To tackle these problems, the Thai government and non-government organisations have initiated different projects to support young farmers in various activities in their communities, such as Young Smart Farmer Project (Jansuwan & Zander, 2021), KhonklaKuentin Project (Khonklakuentin, 2020), Return Homeland Project (Thai Volunteer Service, 2022) and other projects. Through these projects, young people undergo training and exchange to develop their farms and transfer agricultural knowledge to others interested in farming. Different projects have been provided to support young farmers in achieving the goal of successful farming, such as training, technology and innovation support, building groups and networks, and marketing support. These supports are helpful for young farmers, and many of them can achieve the success goal. Meanwhile, some cannot achieve their dreams due to the difficulties and challenges they have to confront daily, which force them to abandon their dream and return to the cities for jobs. The occurring phenomenon has motivated the researchers to question and find out the key factors affecting the success of young farmers in organic farming.

Literature Review

1. Organic agriculture

The term "organic agriculture" was used in 1940 by Lord Northbourne, who proposed a systemic approach that forms the core of organic agriculture today. It is fundamental to understanding the decisions of the organic agriculture community, such as its opposition to transgenic crops and foods, its discomfort with mainstream commercialisation, and its recent steps toward including social and ethical issues in organic agriculture (Lotter, 2003). Later

on, the Food and Agriculture Organization (FAO) and the World Health Organization (WHO) defined the concept of organic agriculture as a holistic production management system that promotes and enhances agro-ecosystem health, biodiversity, biological cycles, and soil fertility (Sligh & Cierpka, 2007). Similarly, the International Federation of Organic Agriculture (IFOAM) has also defined organic agriculture as a production system that sustains the health of soils, ecosystems, and people. It also combines tradition, innovation, and science to benefit the shared environment and promote fair relationships and good quality of life for all involved (Luttikholt, 2007). Sources from published literature emphasise that organic production follows natural processes, using local materials and natural energy to balance biodiversity, improve animal welfare, and improve soil and water fertility (Badgley et al., 2007; Chinvarasopak, 2015). It is a holistic approach to production where "the soil is the heart of the cycle" (Kroma, 2006). In Thailand, the Ministry of Agriculture has defined organic agriculture as stopping agrochemicals by returning to the natural farming system and applying bio-fertilisers to restore soil quality (Benchasri, 2010). It is also one of the most dynamic and rapidly growing sectors of the global food industry, especially in developing countries (Cary & Wilkinson, 1997).

However, it is quite challenging for consumers to reach organic agricultural products. It is complex for new farmers to convert from conventional farming to organic farming. Organic producers have to comply with the rules and regulations of organic production. Farmers also need time for a conversion period of at least three years, which can often be more prolonged for livestock production (Cranfield et al., 2010). Despite this, the main factor influencing them to do organic production is "Motivation" (Fairweather, 1999). After converting to organic farming, they expressed satisfaction with with life (Sullivan et al., 1996).

In Thailand, numerous organisations that work on food and agriculture issues, including governmental organisations, provide programs and offer market opportunities to increase the number of organic producers and farmland. The government reported that organic farmers covered an organic agriculture area of 1,348,155 rai in 2022, which increased from the previous years (Figure 1) (Office of Agricultural Economics, 2023).

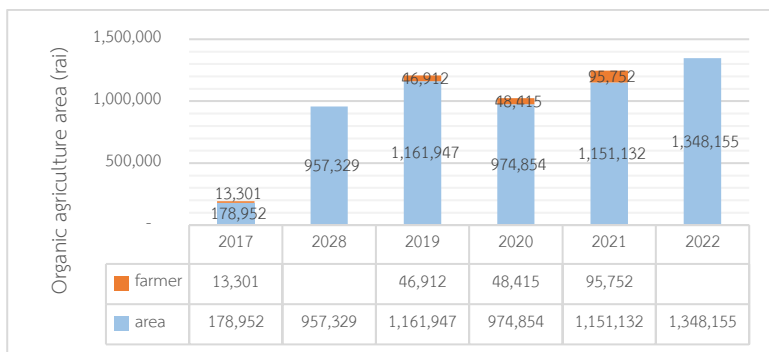

Figure 1 The increment of organic agriculture area in Thailand from 2017-2023

2. Young farmers

In the United States, a young farmer is defined as a farmer with agricultural experience lower than ten years that is younger than 35 years old. The young farmer population is assessed at 14 per cent. A young farmer in the European Union (EU) is defined as a farmer who started farming less than five years ago and is less than 40 years of age (Adamowicz & Szepeluk, 2016).

In Thailand, a recent government survey of Thai farmers shows that all farmers number is 18,204,000, and farmers under Smart Farmers are 1,099,000 and registered to Young-Smart Farmers 13,000 (Figure 2) (Office of the Permanent Secretary for Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2020).

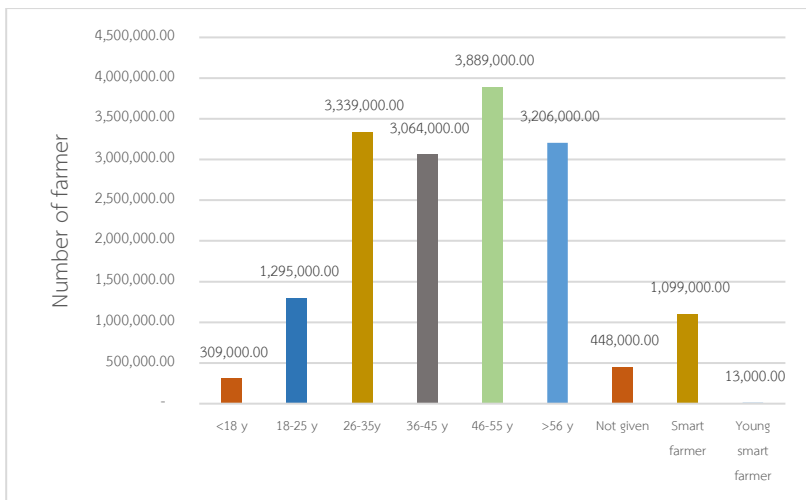

Figure 2 Ages of farmers and smart farmers in Thailand, 2020

Compared to the number of Thai citizens, it can be seen that around 27.58 per cent are farmers because young people are more interested in working in the industrial and service sectors in the cities than in agriculture. Factors that influence them to work in the city are negative attitudes toward agriculture, poverty and the high cost of production with low returns (Prachathai, 2020; Tapanapunnitikul & Prasunpangsri, 2014). Moreover, parents discourage their children from returning to farm work (Borisutdhi & Kaewkhata, 2015a, 2015b, 2015c; Phiboon & Faysse, 2019). In practice, young people often do not have the power to negotiate with the parents to run farm activities because the land does not yet belong to them, and the negative attitude of society is that working on the farm is hard, dirty, and not a great job (Rayasawath, 2018). These reasons convince young people to leave the agricultural sector to find jobs in the cities for a higher salary (Supantee & Suwanrarin, 2016). The career they most want to have is a government officer (Šimpachová Pechrová et al., 2018). Even the Thai government initiated several projects supporting young people to develop their farms, especially

the Young Smart Farmer Project (YSF), which aims to develop a new farmer generation and create incentives for new farmers by applying local knowledge from ancestors and new technology/innovation to improve production and marketing (Poungchompu & Phuttachat, 2023). However, the number of young farmers is still slightly increased compared to the number of Thai farmers. It might be because of different reasons young people decide to return home, for instance, the limitation of farmland, financial capital, lack of agricultural knowledge, social acceptance, and other reasons.

3. Farm Management and Defining Farm Success

In the past, farm management focused on business. The success of farm management was in seeking the lowest investment and obtaining the highest profit. Nowadays, farm management focuses on systematic and holistic management, which includes environmental and economic aspects. Farmers need to invest time and finances in the farm. However, they also need to set up a good management model associated with holistic management that considers the relationship among physical, biological, economic, and societal relationships (Mungmuang & Waraeaksiri, 2017; Pinthukas, 2012), and they are expected to adapt knowledge and technology to succeed in farm management (Sørensen et al., 2010).

Success in organic farming has not been clearly defined in the past. It can refer to a successful process whereby farmers obtain knowledge and skills, critical thinking, and farm management skills and are able to transfer knowledge to new farmers and others (Errington, 2002). The previous studies In Thailand have identified agricultural knowledge, positive attitude toward organic farming, and social relations as key factors in measuring organic agriculture success (Lukrak & Athinuwat, 2013; Maneeshote & Athinuwat, 2019). In addition, family

support is also considered essential for young farmers to achieve the success goal of organic farm management (Chinvarasopak, 2015).

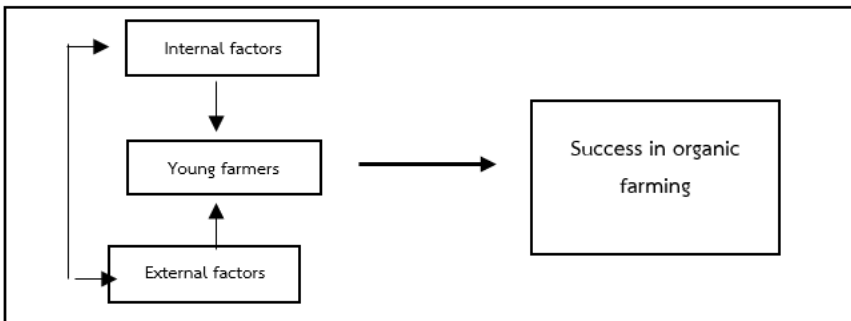

Figure 3 Conceptual Framework (Internal and external factors that influence young farmers to succeed in organic farming)

Methodology

Qualitative research was proposed in 10 provinces in upper northeastern Thailand: Loei, Mukdahan, Sakhon Nakhon, Nong Khai, Bueng Kan, Udon Thani, Khonkaen, Nakhon Phanom, Nongbua Lamphu, and Kalasin provinces. The researchers sent official letters to agricultural extension offices in the ten upper northeastern provinces to identify young organic farmers below 45 years old who hold organic agriculture knowledge and have had good organic farm management for at least 3 years. Simple random sampling techniques were performed to narrow the provinces from 10 to 5 (Loei, Nongkhai, Nongbua Lamphu, Khonkaen, and Kalasin) from which to select farmers for interviews. Finally, 20 farmers were simply randomised (4 from each province). Meanwhile, the researchers submitted human ethics for this study to the Maejo University Institutional Review Board for approval (ST003/66).

A total of 18 young farmers identified by Agriculture Extension Officers were available for interviews (12 male and 6 female) with various farm activities, for instance, vegetable farming, rice farming, livestock, and integrated farming. Semi-structured face-to-face in-depth interviews were

applied to gather information (Henn et al., 2006). The interviews covered three topics: background of the young farmers; challenges and key factors influencing organic farm success; and definitions of success in Organic farming. Moreover, participation observation (Henn et al., 2006) was also applied on farms and at young farmers' meetings. Given that the total number of young organic farmers in the selected five provinces was limited, a total of 18 interviewees is considered a reasonable sample size for collecting qualitative data.

Thematic analysis (Vaismoradi et al., 2013) was applied to identify and evaluate the key factors for success in organic farming. In this stage, the keywords transcribed from the in-depth interviews and notes of researcher observations from the field and group meetings were analysed and categorised according to three inductive themes: reason for returning home, definitions of organic farming success, and factors influencing organic farming success.

Results

The result was from 18 young farmers (Male 12, Female 6) from 5 provinces (Loei, Nongkhai, Nongbua Lamphu, Khonkaen, and Kalasin). All of them have been practicing organic farming for at least three years and hold agricultural knowledge and expertise. Considering farm type, it was found that most young farmers have integrated farming, such as livestock and plantation. The results were divided into three parts: reasons for returning home, organic success definitions, and success factors, which are explained below.

1. Reasons for Returning Home

The reasons that convince young farmers to return home are the stress from work, which caused their health issues. The other reason is that

they want to return home to take care of family members, especially during the COVID-19 pandemic. Many respondents used to work in big cities, factories, and companies for many years, spending much time on their work to earn money while facing mental and health problems.

"I finished work at 5–6 p.m., but some days, my supervisor called/texted me at night (8–9 p.m.) to assign some work. I questioned why I had to work even at night because it was my private time. I shouldn't work, and how long should I work like this? During my employment, I had high blood pressure. (Young farmer in Loei province, October 12, 2022).

Returning home is considered a primary option to recover from health issues and produce food for family consumption.

In addition, income generation was another reason to return home, especially for those who want to start a farm business. Despite a good business plan, they may face unforeseeable challenges for which they need to find solutions. Farming is a hard job; farmers have to work in the sun and may gain unstable income and confront the risk of unpredictable weather.

In summary, the reasons for young people returning home to start an organic farm can be classified into two normative groups. The first group refers to a social norm, expressing a wish to live closer to their family members, while the second refers to a market norm, expressing an aim to initiate agribusiness.

2. Organic Farming Success Definitions

Based on the definitions put forward by our respondents, we have identified seven dimensions of organic farm success as follows;

2.1 Income success: Among the young farmers surveyed, primary income comes from different sources, such as selling organic products, facilitating farm activities, and farm services (farm stay, restaurant, coffee shop). The average monthly income between the two normative groups is

different. The average income of those who aim to live with family and have health issues (Social norm) is USD954 monthly (THB33,390), while the income range is USD143–1,858 (THB5,000–65,000). Meanwhile, the other group, young farmers who aim to initiate an agribusiness (Market norm), is USD6,867 monthly (THB204,345), while the income range is USD343-5,600 (THB12,000-196,000).

"My monthly income is from selling the extracted vegetables and fruit juice. I sell the products at Loei downtown every Friday, Saturday, Sunday, and Monday. So, I can earn money from selling products for 2,000 baht per day, I can get 32,000 baht a month, and the total cost is half of the income. We grow the vegetables and fruits ourselves; it is not a high cost. I can give that money to my children for school". (Young farmer in Loei province, October 12, 2022).

2.2 Safe food and food security success: One of the young farmer's expectations is that converting to organic farming is the right way to recover health and care for the environment, even if the yield is lower than that from conventional farming. The most important thing is that organic foods are safe.

"Our life is based on food; we have a forest, which means we have food I think I walk on the right way, even though I cannot sell the product, but I have food to eat. On this farm, I have the forest to produce food for the whole year; what I want to eat, I grow them. The food covers family consumption, sharing with village members, making merit, and selling at the market." (Young organic farmer in Nongbualamphu, September 10, 2022).

Young farmers reported that many health problems and symptoms associated with chemical farming have disappeared. They also reported improved "food security". During the two years of the COVID-19 pandemic, when many people faced a food crisis, young farmers did not suffer problems in accessing food.

2.3 Family relation: Northeastern Thai (Isaan) culture gives value to strong kinship relationships. For instance, having meals, farming, caring for family members, and other family activities. These simple livelihoods are fundamental to the lives that the young farmers wish to have after working in the city for a long time. After beginning organic farming and when the farms were advanced and constant, their parents better understood organic farming practices. In some families, parents helped on the farm. These phenomena can prove to their parents that organic farming is possible and they can live close to family companions. These organic farming practices are the way they expect to live closely with their families.

“I asked my father to use a piece of his land for organic farming. I challenged him, “If I could pay your debts for you, may I use more of the land?” Eventually, I paid off his debt. After one year, he gave me more land to expand the organic farm.” (Young organic farmer in Kalasin province, December 11 2022).

2.4 Farm development success: Young organic farmers reported that it is crucial to diversify their farms, not only through various plants and animals but also by initiating farm businesses, such as coffee shops, restaurants, organic farming learning centres, etc. It is also another channel to generate income and promote farm activity. After obtaining land from their parents, they usually develop the land to be more functional by adapting new technologies to earn higher yields, creating online channels to promote their farms and market, scaling up the farm to the organic farm learning centre and sharing knowledge to people, and networking with people in the

community in order to build a way to generate income as a group. This kind of participation transition from the old generation to the new generation encourages people in the community to understand more about returning home and the new practice of organic farming.

2.5 Quality of life success: Successful young organic farmers reported being able to manage their farms systematically, having free time to fulfil new agricultural knowledge and techniques, and developing their networks, which is helpful in enhancing their farm activities. Importantly, they also gain acceptance from family and community members. In addition, their health problems have improved, which might be because they live in a good environment, consume safe foods, and live without work pressure.

"I used many chemicals in farm production, especially pesticides for lemon and lime. When I went to the toilet, I saw blood in my stool, so I stopped using it and changed my mind to organic farming as an alternative way to produce safe food for my family." (Young organic farmer in Leoi province, October 12, 2022).

Moreover, they report having free time for leisure, participating in community activities, and less pressure and stress compared to their previous jobs.

2.6 Agricultural knowledge and knowledge transfer success: Amongst the young farmers interviewed, those who had developed their organic agricultural knowledge and practice scaled up their farms to organic agriculture learning centres, which aim to transfer the organic farming concept, knowledge, and techniques to others to spread the idea of organic farming to different areas.

2.7 Network success: Young farmers highlighted the importance of supporting their community, particularly once their farms were well established and operating smoothly. They invite people in the community to begin practising organic farming, at least for family consumption, and initiate farmer groups. These can be divided into informal (unregistered) groups and formal groups (such as Community enterprises), which can more easily access financial institutions and project support from the government.

3. Factors Influencing Organic Farming Success

The success of other young organic farmers is crucial in influencing new entrants to organic farming. However, many find that operating organic farming is not always smooth, especially at the beginning, and many reported challenges they had to overcome. Nine support factors from this study are significant for them to succeed in organic farming.

3.1 Attitude toward organic farming: This is significant for young farmers. After analysing the data from 18 key informants, the result shows that 30.9 per cent of the answers indicated that a positive attitude is the most crucial compared to the other factors. They strongly believe that organic farming is an alternative way of life compared to their work experience in the city. Through organic farming, they can produce safe food for family consumption and generate income, fulfil agricultural knowledge and skills, share knowledge with people in the community, have groups and networks at different levels, and care for the environment. Therefore, the young farmers have set goals and developed methods for their success.

"We eat every day, so we do farming; we can produce food that secures our lives. Having money does not mean we can buy whatever we want. I think I am on the right way. Even though I cannot sell the product, I have food. So, on my farm, I grow what I eat. I grow everything for family consumption, making merit at the temple, sharing for

neighbourhoods, and selling at the market. This is the way I live.” (Young organic farmer in Nongbua Lamphu province).

3.2 Family support: In general, many young people are strongly discouraged from farming by their parents, possibly because of their parents' negative attitude towards being a farmer. They want their children to have a brighter future than farming. However, many parents of successful young organic farmers understand the opportunities brought by organic farming and encourage their descendants to be what they want by offering finance, labour, consulting support, etc. This support provides an essential foundation for young farmers, particularly at the beginning stage.

3.3 Farm labour: Young farmers usually initiate organic farms by themselves, sometimes with support from family members. Once the farm operation is stable, production is increased to supply the market. Notably, young farmers need to hire local labourers for organic farm learning centres and business farms because they want to create jobs for people in the community as farm assistants.

3.4 Organic production control: After shifting to organic farming, the most important thing is to continue adhering to organic agriculture principles. Though initiating organic farming may be more complicated and challenging than conventional farming, young farmers are motivated to find solutions to the challenges because they firmly believe that organic products must be safe and clean for people and nature. To control the product quality, they need to follow the principles and the rules of organic agriculture production to build trust with the consumers.

3.5 Economic capital: It is essential to invest in a start-up organic farm. The level of investment depends on the purpose and type of farm, as

well as the farmer's personal goals. However, financial capital is vital for every farmer in terms of farm setting and circulating funds.

3.6. Organic farming knowledge: It is essential for young farmers to be aware of organic agriculture before returning home. Even though some young farmers have few skills and knowledge of organic farming during the first initiation, some prior knowledge is vital. The knowledge can help young farmers deal with problems and challenges and can also help enhance their farms.

“The government officers provided agricultural knowledge to us because we wanted to do organic farming. Especially at the beginning of farming, we did not know how to farm following organic principles and how to use bio-fertilisers, bio-extract, etc. We obtained all knowledge by attending the workshops,” (Young organic farmer in Kalasin province, November 11, 2022).

3.7 Group and network: Young farmers usually do not farm in an individualistic way; they try to share their lessons with the community. Groups often originate amongst a small number of organic farms and are extended gradually. Nonetheless, group expansion is challenging, especially with organic ideology and methods. Establishing a group enables the development of group identity and acceptance at the community level; group membership also helps individual farmers overcome obstacles and gain access to markets and funding sources.

3.8 Marketing strategy: Marketing strategies help young farmers achieve their market aim and sustain their organic farms. This can help the farmers retain regular customers. In addition, having a systematic market strategy can help young farmers generate income. Some farmers can earn higher incomes than in their previous jobs, especially those with clear goals and savings that can be invested in the farm.

3.9 Social media: Social media provides influential online platforms where young organic farmers can access and share information and knowledge. Many young people use Facebook and YouTube to present their farm activities and sell products. Some Facebook pages of young farmers have more than ten thousand followers, which is helpful and tends to increase the numbers of their followers, consumers, and income. Farm stories can also influence content creators to develop stories on different dimensions of farming. Engaging in social media also helps maintain group and network connections. Social media platforms are the primary channels for group members to communicate and exchange knowledge and expertise.

During the COVID-19 pandemic, social media played a critical role in helping young farmers update each other about the pandemic, maintain group and network connections, and encourage consumers to buy the products. Facebook, Line, and YouTube were the most effective platforms. These also provided a robust market space and a major advertising platform that they were able to use to promote their products.

"Formerly, I sold my farm products at the local Long Lei market, but during the COVID-19 pandemic period, I adapted to selling the products through the online platform. Initially, the customers did not know my Facebook page. Two months later, the page became well-known to consumers. I sold the products via Facebook; I did not purchase them for any advertisement fee. I only posted through the Meung Lei delivery Facebook group, which helped increase income generation. For example, consumers usually go to the Lor Lei market; however, if I sell my products through social media, mainly Facebook. The customers will contact me by making a

call to pre-order the products, and for the other twenty per cent that is left, I bring them to sell at the Lor Lei market." Said the young organic farmer, Lei province, August 12, 2023).

Even though there is support from the government for the young farmers, it is not a significant factor compared to the 9 factors. Due to all key informants are not from the government's support project; however, those from the government project have received different forms of support, such as crop production knowledge, tools, and facilities, technology for food processing, irrigation, and network linkage through the rotated meetings that are organised quarterly. These forms of support are partially for assisting the young farmers to operate their farms.

On the other hand, some of the key informants reflected that supporting from the government, farmers could not receive the full budget as planned, which had a negative effect on their farm operations. In addition, the non-supported farmers reflected that some of the government's conditions are barriers to farm operation, particularly registration regulation, which can be a limitation instead of an opportunity for farm development.

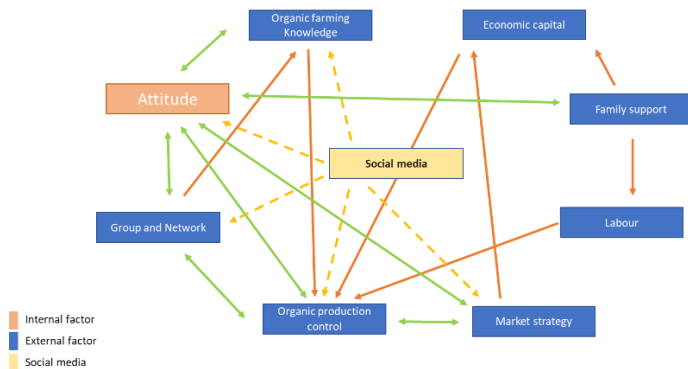

Figure 4 The relationships among key factors

Discussion

The result indicated that working under pressure, the national economic crisis, and social dilemmas affected their self-values. Moreover, the COVID-19 pandemic was another crisis, and many people were confronted with difficulties living in the cities. Due to the situation convinced young people to return home. It is consistent with the study on the young generation in Northeastern Thailand, revealing that the main reason young people return home is working under pressure (Somyanontanakul et al., 2023). In the meantime, organic agriculture is an attractive trend for young people; it is also an alternative option that is possible. Before returning home, they plan how to start farming, such as searching for organic agricultural knowledge and marketing strategy. These are significant for those who are returning home to initiate organic farming.

However, after returning home, some young farmers started conventional farming using chemical inputs to gain high yields and income because they were agribusiness-oriented. In this kind of farming, they need high investment, particularly at the initiation. However, agribusiness is not as smooth as expected due to the high farm investment and health issues, which changed their mindset to organic agriculture. At the same time, the other group of young farmers firmly intend to start with organic farming because they have collected agricultural knowledge, good practices, and trust that organic farming can be an occupation that earns sufficient income. However, they need to find the differences between conventional and organic farming, for instance, selling techniques by value-added in the product, farm stories, open farm to the organic farming learning centre and relaxing space, networking with people in the community, and adopting social media to publicise farm to broader people. It can be seen that young farmers have

changed their mindset and practice to fulfill the monthly income gap after leaving their jobs. It is associated with the previous study about the transition approach, which reveals 3 critical points of transition: perspective, strategic planning, and management (Lachman, 2013), reaffirming that young farmers initiated from a positive mindset to practice.

Meanwhile, they can manage their own income when they become organic farmers. It is consistent with the study in Khon Kaen province, which found that the mindset of farmers is always dynamic following the social context, for example, the change from chemical to organic farming due to health issues and environmental conditions (Somkaun et al., 2021). This change is not only earning higher income for themselves but also helping people in the community generate extra income. Moreover, they also adopted technology and innovation to scale up their farms, particularly the online market. This phenomenon of change among young farmers can be analysed and illustrates that people are aware of caring for nature and the environment, not only in Thailand but also in Ireland, which reveals that organic farming is a pathway to protecting the environment (Läpple & Rensburg, 2011). In China, the Chinese perspective also values organic food production from the concept of caring and sharing between people and nature; even though organic products are slightly higher than in general, they are willing to buy them (Sirieix et al., 2011). Regarding the trend of organic consumption, in which people are more aware of the environment worldwide, it is an opportunity for young farmers to add value to their products and sell them at a higher price.

In the transition from ordinary employees to self-employed, they are confronted with daily challenges and need solutions to deal with them. Many found a more precise pathway to enhance farm activity and combine physical and digital markets. As a result, 18 young farmers can be called successful farmers. However, the word “successful” might be questioned in this study.

This indicates that each young farmer's definition of organic farming success may differ. Thus, the researcher has summarised the success into seven dimensions. The highest value dimensions are sufficient income and safe food for consumption. It relates to the study in the UK, Canada, USA, and Australia, indicating that a farmer's success is associated with production, family support, and community participation. The association of these components is crucial to developing a community (Lobley et al., 2010). Likewise, It conforms to this study that young farmers' success must be part of supporting the community. From this point of view, the young farmers have formed a group in their communities and joined the network at different levels to find appropriate pathways to operate their farms and benefit all group members significantly in terms of income.

Even though the study indicates that the success of young farmers consists of 7 dimensions, it does not mean that all 18 key informants reached all the dimensions; it depends on their contexts. The study found that one significant dimension is income generation, which can be measured and accepted by people in the community. Most young farmers are in this stage, and they are developing their farms in order to achieve sufficient income. Another success dimension is organic farm knowledge and development. However, they are struggling with knowledge transfer due to the unacceptance of people in the community who are not open-minded about organic farming. It is a challenge for young farmers to deal with. The remaining 4 success dimensions, including food security, family relationships, quality of life, and network, would be powerful drivers driving young farmers to achieve all the 7 dimensions of organic farming success.

While the study in Indonesia indicated that the success of farming includes nineteen dimensions, those dimensions can be categorised into well-

being, social participation, and environmental awareness (Winaya et al., 2021), which means they are satisfied with their activities and income, are part of the community development and environmental protection, which is relevant to the Sri Sa Ket province study, that farming is not only income-earning but also includes happiness (Borisutdhi & Kaewkhata, 2015a).

Considering income, the previous study indicates that young farmers expected their monthly income from general farming to be USD882.3 (THB30,870) (Phonsukkarn & Jintanasirinurak, 2021). In comparison, the young farmers in this study can generate USD954 (THB33,390) on average, reaffirming that they can generate higher income through organic farming than general farming expectations. This is an exceptional initiation and motivation for young farmers to scale up their farming.

It can be seen that different factors found in this study are the key-driven factors that are the main objective of this study, which led young farmers to succeed and influenced them to continue organic farming. This study found that a positive attitude toward organic farming (internal factor) is significant to young farmers, particularly before returning home and initiating farming, which is relevant to the study in Lamphun province that a positive attitude toward farming occupation is highly significant, especially when farmers gain support on knowledge and farming techniques from government institutions and participation in the training so that they can apply to their farms (Jeerat et al., 2019). Surprisingly, in this study, some young farmers ignored the government's support because some support cannot address the problem, it also creates difficulties, and most support is intermittent. Thus, they believe that to develop and scale up organic farming, a precise strategic plan must be developed through co-designing among groups in the community.

Eventually, a positive attitude (internal) is fundamental to operating organic farms in the first initiation. Furthermore, other factors (external) found

in this study are essential to fulfil and enhance their farms. The first four significant factors are prioritised for discussion, including a positive attitude toward organic farming, organic farming knowledge, support from family, and financial capital, respectively. As mentioned earlier, a positive attitude is crucial for young farmers to succeed. Moreover, organic agricultural knowledge is essential to support young farmers in developing their farms and products, especially for those with limited farming knowledge at the beginning. Conforming to the farmer group in Cha Choeng Sao province, they also prioritise knowledge as a crucial component for farmers to develop their farms (Tangtung & Nurittamont, 2019). In addition, support from family is another factor that plays a crucial role in supporting young farmers in different dimensions, which conforms to the Sri Sa Ket province study revealing that family is vital in supporting young farmers, especially encouragement, finance, and labour support (Borisudhi & Kaewkhata, 2015b). These supporting factors are significant in helping young farmers achieve their organic farming goals.

Significantly, this study also found that social media is a crucial factor, mainly empowering young farmers to access agricultural knowledge, communicate with people, maintain connections among groups and networks, and sell products. It is also a proper tool to spread farm activity through various multimedia, which can reach more followers. Not only farmers in Thailand but also in other countries always use social media to promote their farms and search for knowledge and training programs (Joshi & Dhaliwal, 2019). Studies from Thailand and other countries show that farmers and consumers worldwide can easily access information through internet platforms, particularly since the COVID-19 crisis, and has impacted the present. Finally, social media is a powerful platform in the digitalization era.

It is important for young farmers to up skills, mainly in organic farming knowledge, connecting with people, and competing on the online market.

Conclusion

This study indicates that the definition of success in organic farming can be divided into 7 dimensions. Nine factors are crucial in this study to succeed in organic farming, including internal factor that mainly focuses on a positive attitude toward organic farming and external factors, including family support, farm labour, product quality control, marketing strategy, financial capital, organic farming knowledge, and networking.

Significantly, a positive attitude toward organic farming is one of the nine factors that is the first priority of young farmers. However, when they start farming, additional factors are also essential. Even though the study indicates that the 9 factors are essential to support young farmers in successful organic farming, on the other hand, these factors can also be challenges. Therefore, non-governmental and governmental organisations are key actors that work closely with young farmers, and they should revise relevant policies appropriately to meet the needs of young farmers—mainly by providing organic farming knowledge/techniques and proper channel access to financial institutions.

References

- Adamowicz, M., & Szepeluk, A. (2016). Support to Young Farmers as Part of Agricultural Policy of the European Union. **Problems of Agricultural Economics**, **3**, 106-127.
- Badgley, C., Moghtader, J., Quintero, E., Zakem, E., Chappell, M. J., Avilés-Vázquez, K., Samulon, A., & Perfecto, I. (2007). Organic Agriculture and the Global Food Supply. **Renewable Agriculture and Food Systems**, **22**(2), 86-108. <https://doi.org/10.1017/S1742170507001640>

- Benchasri, S. (2010). Organic Agriculture in Thailand. [in Thai]. **ASEAN Journal of Scientific and Technological Reports**, 13(1), 78-88.
- Borisutdhi, Y., & Kaewkhata, C. (2015a). Factors Contributing Farmers' Persistence in Farming Career: Grounded Theory Study. **Journal of Agricultural Technology**, 11(7), 1423-1438.
- Cary, J. W., & Wilkinson, R. L. (1997). Perceived Profitability and Farmers' Conservation Behaviour. **Journal of Agricultural Economics**, 48(1-3), 13-21.
- Chinvarasopak, P. (2015). Key Factors Affecting the Success of Organic Agriculture in Thai Communities: Three Case Studies in Ubon Ratchathani and Srisaket Provinces. **Thai Journal of Public Administration**, 13(2), 105-105.
- Cranfield, J., Henson, S., & Holliday, J. (2010). The Motives, Benefits, and Problems of Conversion to Organic Production. **Agriculture and Human Values**, 27(3), 291-306. <https://doi.org/10.1007/s10460-009-9222-9>
- Errington, A. (2002). **Handing Over the Reins: A Comparative Study of Intergenerational Farm Transfers in England, France and Canada**. <http://purl.umn.edu/24905>
- Fairweather, J. R. (1999). Understanding How Farmers Choose between Organic and Conventional Production: Results from New Zealand and Policy Implications. **Agriculture and Human Values**, 16(1), 51-63. <https://doi.org/10.1023/A:1007522819471>
- Henn, M., Weinstein, M., & Foard, N. (2006). **A Short Introduction to Social Research**. London: SAGE Publications.

Jansuwan, P., & Zander, K. K. (2021). Getting Young People to Farm: How Effective is Thailand's Young Smart Farmer Programme? ***Sustainability***, **13**(21), 11611. <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/21/11611>

Jeerat, P., Kruekum, P., Sakkarat, P., & Fongmul, S. (2019). Farmers' Attitude Toward Farming in Accordance with the Philosophy of Sufficiency Economy in U-mong Municipality, Meuang district, Lamphune Province. [in Thai]. ***Journal of Agricultural Production, Maejo University***, **1**(1), 29-41. <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/japmju/article/view/200888>

Joshi, D., & Dhaliwal, R. K. (2019). Utilization of Social Media by Farming Community: A Case from Punjab State. ***Indian Journal of Extension Education***, **55**(1), 47-52.

<https://acspublisher.com/journals/index.php/ijee/article/view/4616>

Khonklakuentin. (2020). ***Khonklakuentin: The Mission on Bringing Young People Return Home***. [in thai].

<https://researchcafe.tsri.or.th/konglakuentin/>

Kroma, M. M. (2006). Organic Farmer Networks: Facilitating Learning and Innovation for Sustainable Agriculture. ***Journal of Sustainable Agriculture***, **28**(4), 3. https://doi.org/10.1300/J064v28n04_03

Lachman, D. A. (2013). A survey and review of approaches to study transitions. ***Energy Policy***, **58**, 269-276.

<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.03.013>

Läpple, D., & Rensburg, T. V. (2011). Adoption of organic farming: Are there differences between early and late adoption? ***Ecological Economics***, **70**(7), 1406-1414.

<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.03.002>

- Lobley, M., Baker, J. R., & Whitehead, I. (2010). Farm Succession and Retirement: Some International Comparisons. **Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development**, 1(1), 49-64. <https://doi.org/10.5304/jafscd.2010.011.009>
- Lotter, D. W. (2003). Organic Agriculture. **Journal of Sustainable Agriculture**, 21(4), 59-128. https://doi.org/10.1300/J064v21n04_06
- Lukrak, N., & Athinuwat, D. (2013). Problems and Barriers in Changing to Organic Vegetable Production of Ratchaburi Farmers Who Qualified in the Organic Farming Development Project. [in Thai]. **Thai Journal of Science Technology**, 2(2), 125-133.
- Luttikholt, L. W. J. N.-W. (2007). Principles of Organic Agriculture as Formulated by the International Federation of Organic Agriculture Movements. **Journal of Life Sciences**, 54(4).
- Maneeshote, S., & Athinuwat, D. (2019). Success Impacts on Organic Farming in Small Farmer Community in Nakhon Sawan Province. [in Thai]. **Thai Journal of Science Technology**, 8(6), 596-608.
- Mungmuang, I., & Waraeksiri, B. (2017). The Pattern of Factors Contributing to the Success of Organic Thai Jasmine Rice Growers in Chiang Rai, Phayao, and Chiang Mai Provinces. [in Thai]. **Journal of Management Science Chaingrai Rajabhat University**, 12(1), 117-140.
- Office of Agricultural Economics. (2023). **The Report on Organic Agriculture Areas in 2023**. [in thai]. <https://bit.ly/4aV57UJ>
- Office of the Permanent Secretary for Ministry of Agriculture and Cooperatives. (2020). **Statistic Agriculture and Cooperatives**. [in thai]. <https://www.opsmoac.go.th/nakhonsithammarat-dwl-files-421191791137>

- Phiboon, K., & Faysse, N. (2019). Small-Scale Farmers' Assessment of Constraints and Benefits from Getting Involved in Various Organic Certification Schemes for the Domestic Market in Thailand. **NIDA Development Journal**, *59*, 23-50.
- Phonsukkarn, S., & Jintanasirinurak, S. (2021). Factors for Success in Promoting and Developing Young Farmers. [in Thai]. National and International Conference. **Global Goals, Local Action: Looking Back and Moving Forward 2021**, *2*(14), 588.
- Pinthukas, N. (2012). Constraints to Organic Vegetable Production in Chiang Mai, Thailand. **Journal of Natural Sciences**, *11*(3), 33-38.
- Poungchompu, S., & Phuttachat, P. (2023). Impact of Participation in Young Smart Farmer Program on Smallholder Farmers' Income: A Propensity Score Matching Analysis. **Research on World Agricultural Economy**, *4*(4), 90-103.
- Prachathai. (2020). Economic Survey in March 2020. **Prachathai**. <https://prachatai.com/journal/2020/07/88511>
- Rayasawath, C. (2018). Factors Affecting the Household Succession in Agricultural Occupation in Nakhon Ratchasima Province, Thailand. **Agriculture**, *8*(7), 109. www.mdpi.com/journal/agriculture
- Šimpachová Pechrová, M., Šimpach, O., Medonos, T., Spěšná, D., & Delín, M. (2018). What Are the Motivation and Barriers of Young Farmers to Enter the Sector? **AGRIS on-line Papers in Economics and Informatics**, *10*(4), 79-87. https://ageconsearch.umn.edu/record/281659/files/398_agris-on-line-2018-4-simpachova-pechrova-simpach-medonos-spesna-delin.pdf
- Sirieix, L., Kledal, P. R., & Sulitang, T. (2011). Organic food consumers' trade-offs between local or imported, conventional or organic products: a qualitative study in Shanghai. **International Journal of Consumer Studies**, *35*(6), 670-678.

- Sligh, M., & Cierpka, T. (2007). Organic Values. In Lockeretz, W., ed. **Organic farming: An International History**, pp. 30-39.
<https://doi.org/10.1079/9780851998336.0030>
- Somkaun, N., Chamnanmak, R., & Narongchai, W. (2021). A Political Economy Analysis of the Transformation of Ideological Values from Farmers to Farmer-Entrepreneurs. [in Thai]. **Journal of Liberal Arts, Thammasat University**, **21**(2), 216-247.
<https://doi.org/10.14456/lartstu.2021.25>
- Somyanontanakul, J., Dokkaew, P., Boonkrong, J., Boonta, Y., & Singphila, O. (2023). Challenges and Rehabilitation in the Community of the New Generation of Informal Workers in the Agricultural Sector in the Northeast. [in Thai]. **Journal of Social Science Panyapat**, **5**(3), 409-424. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JSSP/article/view/266692>
- Sørensen, C. G., Fountas, S., Nash, E., Pesonen, L., Bochtis, D., Pedersen, S. M., Basso, B., & Blackmore, S. B. (2010). Conceptual Model of a Future Farm Management Information System. **Computers and Electronics in Agriculture**, **72**(1), 37-38.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.compag.2010.02.003>
- Sullivan, S., McCann, E., De Young, R., & Erickson, D. (1996). Farmers' Attitudes about Farming and the Environment: A Survey of Conventional and Organic Farmers. **Journal of Agricultural and Environmental Ethics**, **9**(2), 123-143.
<https://doi.org/10.1007/BF03055298>

- Supantee, M., & Suwanrarin, W. (2016). **Creating and Developing a New Generation of Farmers in Organic Agriculture Systems.** [in Thai]. **Bangkok:** Thailand Science Research and Innovation.
https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:54265
- Tangtung, K., & Nurittamont, W. (2019). Information Perception and Value Creation of Organic Agriculture Influence on Organic Agriculture Success Case in Sanam Chai Khet Group, Chachoengsao Province, Thailand. [in Thai]. **Panyapiwat Journal**, **11**(3), 42-54.
- Tapanapunnitikul, O., & Prasunpangsri, S. (2014). Entry of Young Generations into Farming in Thailand. **Agricultural Policy Article. Food and Fertilizer Technology Center for the Asian and Pacific Region.**
<https://ap.ffc.org.tw/article/764>
- Thai PBS. (2023, 20 June 2023). **Young Farmer: Enhancing Life Sufficiency and Enjoy with Father's Farm.** [in Thai].
<https://www.youtube.com/watch?v=NBYekeHsac4>
- Thai Volunteer Service. (2022). **Return Homeland.** [in Thai].
<https://thaivolunteer.org/project/return-homeland/>
- Thai Volunteer Service. (2023). **Returning Home of Young Genertion in Northeastern Thailand.** [in Thai].
<https://thaivolunteer.org/newgenhome/>
- Unchaisri, U. (2022, 29 September 2022). What is the Purpose of Returning Home after University? **Thai PBS.** <https://theactive.net/read/degree-hometown-working/>
- Vaismoradi, M., Turunen, H., & Bondas, T. (2013). Content Analysis and Thematic Analysis: Implications for Conducting a Qualitative Descriptive Study. **Nursing & Health Sciences**, **15**(3), 398-405.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1111/nhs.12048>

Winaya, A., Sutanto, A., Prihartini, I., Ibrahim, J., & Tain, A. (2021). Does Agricultural Gross Domestic Product Affect Happiness? A Study in Indonesia. **Tropical Agricultural Research and Extension**.
<https://doi.org/DOI: 10.4038/tare.v24i4.5557>

ตัวละครหลายมิติในนวนิยายแปลเรื่อง “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” ของเดวิด แกรนน

Round Characters in David Grann’s Translated Novel “Killers of the Flower Moon”

เจียง ถิ หั่ง¹

Truong Thi Hang

Received: July 5, 2024/ Revised: October 22, 2024/ Accepted: November 15, 2024

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะของตัวละครหลักในนวนิยายแปลเรื่อง “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” ของเดวิด แกรนน โดยอาศัยกรอบคิดของอี เอ็ม พอร์สเตอร์ (1974) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า ตัวละครหลักในเรื่องมีทั้งหมดสามตัว ได้แก่ มอลลี เบิร์กฮार्ट เฮล เค เบิร์กฮार्ट และเออร์เนสต์ เบิร์กฮार्ट ซึ่งล้วนเป็นตัวละครหลายมิติและมีพลวัตด้านลักษณะนิสัยไปตามอายุและประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคน มอลลีเป็นชาวอินเดียนแดงเผ่าโอเซจที่สุขุมลึกซึ้ง มีความผูกพันกับชนเผ่า และรักครอบครัว เฮลเป็นชาวอเมริกันผิวขาวที่มีบุคลิกย้อนแย้ง ด้านหนึ่งเขาเป็นคนอดทนอดกลั้นและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นคนเจ้าเล่ห์และมีนิสัยเหยียดหยาม เออร์เนสต์มีสถานภาพเป็นหลานของเฮลและสามีของมอลลี แม้จะเป็นบุรุษที่อ่อนแอไม่มั่นคง แต่ความรักที่เขามีต่อภรรยาคือรักแท้

คำสำคัญ: คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง เดวิด แกรนน
นวนิยายแปล ตัวละครหลายมิติ

¹ รองศาสตราจารย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง (Associate Professor, Faculty of Humanities and Social Science, Lampang Rajabhat University), Email: truongthihang.vn@gmail.com

Abstract

The purpose of this research was to study the personality traits of the main characters in David Grann's translated novel *Killers of the Flower Moon*, using the framework of E. M. Forster (1974) as a guideline for analysis. The results of the study revealed that there were three main characters in the story: Mollie Burkhart, Hale K. Burkhart, and Ernest Burkhart, all of whom are round characters with dynamic traits based on each person's age and life experiences. Mollie is a deeply sober Osage Indian with tribal ties and a loving family. Hale is a white American with a paradoxical personality. On the one hand, he is tolerant and generous, but at the same time, he is a cunning person and has a ruthless personality. As Hale's grandson and Mollie's husband, Ernest is a frail and unstable man. Yet his love for his wife was true love.

Keywords: Killers of the Flower Moon, David Grann, Translated novel, Round character

บทนำ

สหรัฐอเมริกาเป็นดินแดนพหุวัฒนธรรมที่พลเมืองประกอบด้วยกลุ่มชนซึ่งมีความหลากหลายด้านเชื้อชาติ ศาสนา และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งนี้ สืบเนื่องจากนโยบายของรัฐบาลกลางในช่วงแรกที่พ้นจากการเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ได้อนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้ามาอาศัยและทำมาหากินในดินแดนอย่างอิสระ (Pramoj, 2002: 119) ถึงแม้ว่านโยบายดังกล่าวจะช่วยให้อเมริกามีกำลังในการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็ว แต่ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมจากแนวคิดเหยียดผิว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความไม่ลงรอยกันระหว่างชาวอเมริกันผิวขาวกับชาวพื้นเมืองอินเดียนแดงในฐานะเจ้าของดินแดนเดิม ชาวอินเดียนแดงอาศัยในทวีปอเมริกามานานก่อนที่คนผิวขาวจากทวีปยุโรปจะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 หลังประเทศสหรัฐอเมริกาได้รับการสถาปนาขึ้นอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1776 ชาวอินเดียนแดงยังต้องรับมือกับนโยบายต่าง ๆ จากรัฐบาลกลางอย่างการกว้านซื้อที่ดินเพื่อจัดตั้งรัฐใหม่ การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีทองคำและน้ำมัน การจัดสรรที่ดินให้แก่ชาวอินเดียนแดง

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตลอดจนการกำหนดวิถีชีวิตของชาวพื้นเมืองในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960-1970 ทั้งหมดนี้ทำให้ชาวอินเดียนแดงอเมริกันมีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมก็ค่อย ๆ สูญหายไปทีละน้อย (Tantiwitthayaphithak, 2015)

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในสหรัฐอเมริกาไม่เพียงเกิดขึ้นเฉพาะในกรณีของชาวอินเดียนแดงเท่านั้น แต่ยังลุกลามไปถึงกลุ่มชนต่างผิวอื่น ๆ อย่างคนผิวดำและชาวเอเชียผิวเหลือง ที่มีลักษณะเดียวกันคือ ชนต่างผิวถูกปฏิบัติอย่างไม่ยุติธรรมและถูกเอารัดเอาเปรียบ อย่างไรก็ตาม ในกรณีของคนผิวดำและชาวเอเชีย การถูกเอารัดเอาเปรียบนอกจากจะมาจากความแตกต่างด้านสีผิวแล้ว ยังเกิดจากที่กลุ่มชนทั้งสองเข้ามาอยู่ในสหรัฐอเมริกาในฐานะผู้อพยพ ไม่ใช่เจ้าของดินแดน ม.ร.ว.ศีกฤทธิ์ ปราโมช (Pramoj, 2002: 259-260) ให้ข้อมูลว่า คนผิวดำถูกจับมาขายในฐานะทาสรับใช้ตั้งแต่สมัยที่สหรัฐอเมริกายังขึ้นต่ออังกฤษแล้วตกค้างเรื่อยมาจนกระทั่งมีการประกาศเลิกทาส ทำให้ได้เป็นพลเมืองอเมริกันอย่างสมบูรณ์ตามกฎหมาย ส่วนชาวเอเชียแม้จะไม่ต้องอยู่ในฐานะทาสแต่ก็เป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาใหม่ จึงมักถูกคนผิวขาวเหยียดหยามและเอารัดเอาเปรียบ กรณีของชาวอินเดียนแดงมีความแตกต่างตรงที่เคยเป็นเจ้าของดินแดนมาก่อนที่ชาวยุโรปจะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน การถูกรุกราน ถูกกดขี่ข่มเหง และต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่ดำรงสืบต่อมาช้านานบนผืนแผ่นดินของบรรพบุรุษให้เป็นไปตามความต้องการของผู้มาใหม่ ทำให้ชาวอินเดียนแดงรู้สึกเจ็บปวด บอบช้ำ และน้อยเนื้อต่ำใจระคนกัน

อินเดียนแดงในสหรัฐอเมริกามีหลายเผ่า ชาวไทยได้รับรู้ถึงประวัติความเป็นมาของชนกลุ่มนี้โดยภาพรวมผ่านผลงานหลายเรื่องอย่างสารคดีเรื่อง “ณ ที่ดวงตะวันฉายแสง ข้าจะไม่สู้รบอีกต่อไป” รวบรวมและเรียบเรียงโดย วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ นวนิยายแปลเรื่อง “บ่กั๋บว๊าะ” (One flew over the cuckoo’s nest) ของเคน เคซีซี (Ken Kesey) นอกจากนี้ ยังได้เรียนรู้วิถีชีวิตของอินเดียนแดงบางเผ่าเช่นชนเผ่าฟ็อกซ์จากรายงานวิจัยเรื่อง “ชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน : กรณีชุมชนอินเดียนแดงในอเมริกา” (The face of the Fox) ของเฟรดเดอริก โอ เกียร์ริง (Frederick O. Gearing) ชนเผ่าฮาวาสูปายจากหนังสือ “เยือนถิ่นอินเดียนแดง” พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในครั้งเสด็จเยือนสหรัฐอเมริกาเมื่อ ค.ศ. 1992 ผู้อ่านยังรับรู้ถึงชะตากรรมที่พลิกผันของชาวอินเดียนแดงเผ่าซูผ่าน สารคดีเรื่อง “แบล็คเอลค์พูด” (Black Elk speaks) ของจอห์น จี ไนฮาร์ดต์ (John G. Neihardt)

รวมถึงโศกนาฏกรรมของชาวอินเดียนแดงเผ่าโอเซจที่ร่ำรวยจากการค้นพบแหล่งน้ำมันจนกลายเป็นกลุ่มที่มีรายได้ต่อหัวมากที่สุดในโลกจากนวนิยายแปลเรื่อง “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” (Killers of the flower Moon) ของเดวิด แกรนน์ (David Grann)

ชาวอเมริกันจำนวนมากมองว่า ฆาตกรรมต่อเนื่องที่เกิดขึ้นในดินแดนของชาวอินเดียนแดงเผ่าโอเซจช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นหนึ่งในเหตุการณ์เลวร้ายที่สุดในประวัติศาสตร์ของประเทศ เพราะสะท้อนอคติที่คนผิวขาวมีต่อชาวพื้นเมือง รวมถึงการละเลยของรัฐบาลกลางที่ปล่อยให้กลุ่มเปราะบางอย่างชาวโอเซจต้องเผชิญกับฆาตกรผิวขาวตามลำพัง ซึ่งส่วนใหญ่จะแฝงเจตนาร้ายมาในคราบของสุภาพบุรุษและกัลยาณมิตร แม้จะมีบทความและรายการโทรทัศน์ที่นำเสนอความโหดร้ายของชาวอเมริกันผิวขาวในชุมชนโอเซจอย่างต่อเนื่อง กระนั้น *Killers of the flower Moon* นวนิยายอิงประวัติศาสตร์² ที่แกรนน์เขียนเมื่อ ค.ศ. 2017 ก็ยังได้รับการยกย่องให้เป็นหนึ่งในผลงานที่โดดเด่นที่สุด สำนักข่าวมินนีแอโพลิส (Minneapolis) กล่าวถึงวรรณกรรมเรื่องนี้ว่า “ผลงานเหนือชั้น ... ค้นคว้าอย่างละเอียดลออ เขียนได้ดีเยี่ยม หนังสือที่ทรงพลัง” ขณะที่สำนักข่าวเดอะวอชิงตันโพสต์ (The Washington Post) วิเคราะห์ว่า “แกรนน์เฉลียวฉลาดอย่างยิ่งกับการไล่ล่าเรื่องราว เขาพร้อมที่จะตะลุยไปทุกแห่ง เขาคือปรมาจารย์ในการคัดเอาส่วนที่ใช้ออกมาแบ่งปัน” เช่นเดียวกับสำนักข่าวเดอะเดนเวอร์โพสต์ (The Denver Post) ที่กล่าวว่า “ต้นตอสิ่ง ... สไตลการเขียนโดยตรงไปตรงมาของแกรนน์ทำให้อ่านสนุกเหมือนนิยายฆาตกรรมซ่อนเงื่อนชั้นดี” (Grann, 2023) ความน่าสนใจด้านวรรณศิลป์ รวมถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของ *Killers of the flower Moon* เป็นแรงบันดาลใจให้มีการผลิตภาพยนตร์ที่ใช้ชื่อเดียวกันใน ค.ศ. 2023 และได้รับเสียงตอบรับอย่างดีไม่แพ้ต้นฉบับที่เป็นนวนิยาย วรรณกรรมเรื่องนี้แปลเป็นภาษาไทยใน ค.ศ. 2023 โดย นรา สุภัทโรจน์ ภายใต้ชื่อว่า “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง”

ความสำเร็จของ “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” ไม่เพียงมาจากการค้นคว้าข้อมูลที่ละเอียดลออของผู้เขียนหรือลีลาการนำเสนอเหตุการณ์ตามสไตล

² นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ หมายถึง นวนิยายที่นำเนื้อเรื่องตอนใดตอนหนึ่งของประวัติศาสตร์หรืออาจเป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่จริงในประวัติศาสตร์มาผูกเป็นเรื่องราว พร้อมทั้งอาศัยจินตนาการของผู้แต่งทำให้เรื่องมีความน่าสนใจและก่อให้เกิดความประหลาดใจมากกว่าการเสนอข้อเท็จจริงในลักษณะบันทึกทางประวัติศาสตร์

นวนิยายสืบสวนสอบสวน แต่ยังเป็นเพราะกลวิธีการนำเสนอลักษณะของตัวละคร ดังที่ นิตยสารสเลท (Slate) เขียนไว้ว่า “สิ่งที่ทำให้คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้วังโรยในคืนจันทร์เต็มดวงอ่านสนุกชนิดวางไม่ลงคือ ความสามารถของแกรนนีในการนำตัวละครจากหน้าประวัติศาสตร์ออกมาทำให้พวกเขากลายเป็นมนุษย์ที่มีชีวิตและลมหายใจ” (Grann, 2023) การเขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่ตัวละครล้วนเป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่จริง ทำให้ผู้อ่านได้สัมผัสกับความรู้สึกของตัวละครอย่างลึกซึ้งและใกล้ชิด โดยมีทั้งอาร์มเน็กซ์ โกลด์ โกรธ หลง ระคนกันตามที่มนุษย์คนหนึ่งต้องประสบในชีวิตจริง ตัวละครในเรื่องยังมีพัฒนาการไปตามวัยและประสบการณ์ชีวิตซึ่งล้วนน่าสนใจและน่าศึกษาอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาตัวละครหลักในนวนิยายแปลเรื่อง “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้วังโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” โดยใช้กรอบคิดของอี เอ็ม ฟอรัสเตอร์ (E. M. Forster, 1974) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ งานวิจัยเรื่องนี้ไม่เพียงสะท้อนความจริงของชีวิตที่มนุษย์คนหนึ่งอาจมีทั้งความดีและความชั่วผสมกันอยู่ แต่ยังทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับบริบททางการเมืองและสังคม และอาจใช้เป็นแนวทางในการศึกษาโครงสร้างของนวนิยายแปลโดยเฉพะในการพิจารณาลักษณะนิสัยของตัวละครอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะนิสัยของตัวละครหลักในวรรณกรรมแปลเรื่อง “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้วังโรยในคืนจันทร์เต็มดวง”

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ข้อมูลจากเอกสาร และดำเนินการวิจัยตาม 3 ขั้นตอน ได้แก่ **ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล** ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ตัวละคร” แนวทางในการศึกษาตัวละคร รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครหลักในนวนิยายแปลเรื่อง “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้วังโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” ทำให้ได้ชุดข้อมูลที่ใช้ประกอบการวิเคราะห์ตัวละครหลักสามตัว ได้แก่ มอลลี เบิร์กฮार्ट (Mollie Burkhart) เฮล เค เบิร์กฮार्ट (Hale K. Burkhart) และเออร์เนสต์ เบิร์กฮार्ट (Ernest Burkhart) **ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล** ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดของฟอรัสเตอร์ทำให้ทราบว่า ตัวละครหลักทั้งสามตัวเป็นตัวละครหลายมิติ มอลลีเป็นสตรีอินเดียนแดงที่สุขุม มีความผูกพันกับชนเผ่า และรักครอบครัว เฮลเป็นบุรุษที่อดทนและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แต่ขณะเดียวกันก็มีนิสัยเจ้าเล่ห์และเหี้ยมโหด เออร์เนสต์มีลักษณะเด่นคือ

เป็นคนอ่อนแอและรักภรรยา และ **ขั้นตอนการนำเสนอข้อมูล** ผู้วิจัยได้นำเสนอผล การศึกษาลักษณะนิสัยของตัวละครหลักทั้งสามตัวด้วยการพรรณานาวิเคราะห์

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. การทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับตัวละคร

“ตัวละคร” ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 คือ “*น. ผู้มีบทบาทในวรรณกรรมประเภทละคร นวนิยาย เรื่องสั้น และเรื่องแต่งประเภท ต่าง ๆ*” (The Royal Institute, 2013: 488) ขณะที่สุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์ (Phongphaibun, 1964: 198-199) ขยายความว่า ตัวละครในวรรณกรรมอาจเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ ซึ่ง นักเขียนได้สร้างลักษณะนิสัยของตัวละครจากบุคคลจริงบ้างและจากจินตนาการบ้าง กับทั้ง เลือกรรณนาลักษณะแปลก ๆ ของตัวละครทั้งทางกาย ความคิด และความประพฤติ ส่วน กุหลาบ มัลลิกะมาส (Manlikamas, 2019: 111-112) ให้รายละเอียดว่า ตัวละครคือผู้ที่มี บทบาทในการดำเนินเรื่อง อาจเป็นคนหรือมีลักษณะใกล้เคียงกับคนเพราะผู้แต่งหลายคน ชอบสร้างตัวละครที่เป็นสัตว์ ต้นไม้ ดอกไม้ และสิ่งของให้มีความคิดและพฤติกรรมเหมือน มนุษย์ ผู้แต่งยังเป็นคนกำหนดชื่อ รูปร่างหน้าตา เพศและวัย อุปนิสัย บุคลิกภาพ บทบาท และแม้แต่โชคชะตาของตัวละคร ทำให้ตัวละครมีชีวิตอย่างแท้จริง ขณะเดียวกันก็ทำให้ ผู้อ่านเกิดความรัก ความเกลียด ความสงสาร และความเห็นอกเห็นใจตัวละครเหล่านั้น ตัวละครจึงเป็นสิ่งที่ผู้เขียนใช้เสนอสารหรือแนวคิดไปยังผู้สพตลอดจนสังคม

Forster (1974: 73-74) ได้จำแนกประเภทของตัวละครออกเป็น 4 แบบ แบบที่ 1 จำแนกตามความสำคัญ ได้แก่ ตัวละครหลัก (Main character) เป็นตัวละครที่มีความสำคัญในเรื่องและมีอิทธิพลทำให้เกิดเรื่องราวขึ้น โดยเป็นได้ทั้งตัวละครฝ่ายดีและ ตัวละครฝ่ายร้าย ขณะที่ตัวละครประกอบ (Secondary character) เป็นตัวละครที่เข้ามา เติมเต็มความสมบูรณ์ให้กับเนื้อเรื่อง มีหน้าที่สนับสนุน ผลักดัน หรือให้ความช่วยเหลือ ตัวละครหลักให้บรรลุเป้าหมาย แบบที่ 2 จำแนกตามบทบาท ได้แก่ ตัวเอก (Protagonist) เป็นตัวละครที่มีความสำคัญระดับต้น ๆ ของเรื่องและมีบทบาทในการพัฒนาเหตุการณ์ ต่างๆ ตัวเอกสามารถมีได้มากกว่าหนึ่งตัวและอาจมีเป้าหมายเหมือนหรือต่างกันได้ ขณะที่ ตัวร้าย (Antagonist) หมายถึง ตัวละครที่เป็นขั้วตรงข้ามกับตัวเอกและคอยขัดขวางไม่ให้ ตัวเอกบรรลุเป้าหมาย โดยปกติตัวร้ายมักจะมีอำนาจที่ใกล้เคียงหรือมากกว่าตัวเอกเพื่อใช้ สำหรับต่อรองกับตัวเอก แบบที่ 3 จำแนกตามมิติ ได้แก่ ตัวละครมิติเดียว (Flat character) เป็นตัวละครที่มีลักษณะเรียบง่ายและไม่มีความซับซ้อนด้านบุคลิกภาพ เหตุที่มีลักษณะ

นิสัยที่ไม่เปลี่ยนแปลงตลอดทั้งเรื่อง ตัวละครมิติเดียวจึงเป็นที่รู้จักในอีกชื่อหนึ่งว่า “ตัวละครแบบเดียว” ส่วนตัวละครหลายมิติ (Round character) หมายถึงตัวละครที่มีลักษณะนิสัยหลายอย่างผสมผสานกัน มีความลึกซึ้งและซับซ้อนทางอารมณ์ บุคลิกภาพของตัวละครประเภทนี้เปลี่ยนไปตามบริบทแวดล้อม ความกดดันหรือแรงจูงใจต่าง ๆ ทำให้มีลักษณะคล้ายกับบุคคลในชีวิตจริงและจับใจคนอ่านได้ง่าย และแบบที่ 4 จำแนกตามการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ตัวละครคงที่ (Static character) เป็นตัวละครที่ไม่มีพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงใด ๆ คือ มีลักษณะคงเดิมตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง และตัวละครพลวัต (Dynamic character) ตัวละครแบบนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดทั้งด้านอารมณ์ ความคิด และรูปลักษณ์ภายนอก โดยสามารถเปลี่ยนจากดีเป็นร้ายหรือจากร้ายเป็นดีก็ได้

กุหลาบ มัลลิกะมาส (Mallikamas, 2019: 112-113) ได้นำกรอบแนวคิดของฟอร์สเตอร์มาประยุกต์ในการศึกษาวรรณกรรม โดยกล่าวถึงประเภทของตัวละครในหนังสือ “วรรณคดีวิจารณ์” ว่า ประกอบด้วยตัวละครที่มีลักษณะนิสัยอย่างเดียวหรือน้อยอย่างและตัวละครมีลักษณะนิสัยหลายอย่างหรือหลากหลาย ขณะที่สุพรรณิ โกศลวัฒน์ (Kosanwattana, 1960: 30-31) ขยายความว่า “Flat character” มักจะเป็นตัวละครที่เปลี่ยนแปลงน้อยหรืออาจไม่มีความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ตลอดทั้งเรื่อง ส่วน “Round character” มีความซับซ้อนและลึกซึ้งกว่า และที่สำคัญ มีพัฒนาการด้านอุปนิสัยใจคอไปตามเหตุการณ์ต่าง ๆ หากพูดถึงระดับความสำคัญของตัวละครแล้ว “Round character” มักจะเป็นตัวละครเอก ขณะที่ “Flat character” เป็นตัวละครประกอบ มีหน้าที่ทำให้ภาพลักษณ์ของตัวละครเอกปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้น นอกจากนี้ มีผลงานวิจัยที่ใช้แนวคิดของฟอร์สเตอร์หลายเรื่อง เช่น “กลวิธีการสร้างตัวละครในนวนิยายของ ‘กึ่งฉัตร’ ” ของวิรัชพัชร จรัสเพชร (Charatpet, 2012) เรื่อง “การวิเคราะห์ตัวละครและรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมิติความเป็นจริงกับความฝันในภาพยนตร์แฟนตาซี” ของโชติอนันต์ เกษมวงศ์หงส์ (Kasamwonghong, 2020) และเรื่อง “การประกอบสร้างความหมายมัมมี่ผ่านภาพยนตร์ในฐานะภาพตัวแทนวัฒนธรรมอียิปต์โบราณ” ของพร้อมสิทธิ์ จริยาคุณการ (Chariyakhunkan, 2021) ฯลฯ

ตัวละครเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของวรรณกรรมที่จำแนกประเภทได้หลายแบบ ในการจำแนกตามมิตินั้น มีทั้งตัวละครหลายมิติและตัวละครมิติเดียว ส่วนใหญ่ตัวละครหลายมิติมักเป็นตัวละครหลัก มีความคิด และบุคลิกภาพที่สลับซับซ้อน ขณะที่ตัวละครมิติเดียวจะเป็นตัวละครประกอบที่เข้ามาเสริมให้ตัวละครหลักมีบทบาทเด่นชัด

ยิ่งขึ้น ตัวละครทั้งสองแบบเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเชื่อมโยงเนื้อหาที่นอกจากให้ความจริงแล้วยังเป็นสีสันด้วย

2. วรรณกรรมเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำในสังคมสหรัฐอเมริกา

2.1 วรรณกรรมเกี่ยวกับอคติทางเชื้อชาติในสหรัฐอเมริกา

อคติทางเชื้อชาติอันนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชนต่างผิวในสหรัฐอเมริกาเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อมายาวนานแม้จะมีการรณรงค์เพื่อความเสมอภาคและประชาธิปไตยในรูปแบบที่หลากหลาย แต่ก็ส่งผลในระดับหนึ่ง ในวงการวรรณกรรมและภาพยนตร์ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ของวัฒนธรรมกระแสหลักนั้น นักเขียนและผู้กำกับหลายคนประสบความสำเร็จจากการใช้ผลงานมาเป็นเครื่องมือในการต่อต้านลัทธิเหยียดผิว ในนวนิยายแปลเรื่อง “ทาสสิบสองปี” (Twelve years a slave) ที่นำเสนอชีวิตอันพลิกผันของโซโลมอน นอร์ธัพ (Solomon Northup) คนผิวดำที่มีฐานะเป็นอิสระชนในรัฐนิวยอร์กช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 นอร์ธัพถูกหลอกไปกรุงวอชิงตัน ถูกขายเป็นทาส และต้องดำเนินชีวิตอย่างขมขื่นตลอดระยะเวลา 12 ปีในรัฐทางตอนใต้ของสหรัฐอเมริกา ก่อนจะได้รับความช่วยเหลือจากกัลยาณมิตรและสามารถกลับสู่ดินแดนบ้านเกิด (Northup, 2013) ขณะที่นวนิยายแปลเรื่อง “ผู้บุกรุก” (To kill a mocking bird) ผลงานที่ได้รับรางวัลพูลิตเซอร์หมวดเรื่องแต่งใน ค.ศ. 1961 และเป็นหนังสือที่บรรณารักษ์ทั่วสหราชอาณาจักรแนะนำให้อ่านก่อนตายมากที่สุด ใน ค.ศ. 2006 ผู้เขียนได้นำเสนอปัญหาการแบ่งแยกระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวดำในชุมชนเล็ก ๆ ชุมชนหนึ่งของสหรัฐอเมริกาช่วงคริสต์ทศวรรษ 1930 ที่คนผิวดำต้องอาศัยในพื้นที่นอกชุมชน มีการห้ามไม่ให้ทนายความผิวขาวว่าความให้กับผู้ต้องหาผิวดำ รวมถึงกำหนดข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่สะท้อนการแบ่งชนชั้นอย่างการห้ามไม่ให้คนผิวดำเข้าโบสถ์ของคนผิวขาว หรือเรื่องที่คนผิวขาวใช้อาคารประกอบศาสนพิธีของคนผิวดำเป็นพื้นที่สำหรับเล่นการพนัน (Lee, 2023) ด้านภาพยนตร์ “Moonlight” ซึ่งได้รับรางวัลออสการ์สาขาภาพยนตร์ยอดเยี่ยมประจำ ค.ศ. 2017 ได้บอกเล่าถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมสหรัฐอเมริกาในยุคสมัยใหม่ เนื้อเรื่องกล่าวถึงชีวิตของไชรอน (Chiron) หนุ่มชาวอเมริกันผิวดำที่ต้องเผชิญกับความยากลำบากมาตั้งแต่เด็ก มารดาของเขาเป็นคนอารมณ์ไม่คงที่และติดยาเสพติด ส่วนเพื่อน ๆ ก็มักรังแกไชรอนเพราะเขาเป็นคนผิวดำและชอบบุคคลเพศเดียวกัน กระนั้นตัวละครยังสามารถรักษาคุณลักษณะที่เป็นความอ่อนโยนและความใจกว้างซึ่งกลายมาเป็นเสน่ห์ของเขา ชื่อเรื่อง “Moonlight” สื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์และสะท้อนความขมขื่นของคนผิวดำในสังคมที่คนผิวขาวได้รับเกียรติมากกว่า แสงจันทร์มี

ความหมายพิเศษกับตัวละครเพราะเมื่ออยู่ใต้แสงจันทร์ ผิวสีดำของเขาจะเปลี่ยนมาเป็นสีน้ำเงิน “*In moonlight, black boys look blue*” (Bauer, 2024)

การแบ่งแยกทางเชื้อชาติระหว่างคนผิวขาวกับชาวเอเชียผิวเหลืองมีตัวอย่างที่เห็นได้จากภาพยนตร์ซึ่งได้รับรางวัลออสการ์ประจำปี ค.ศ. 1957 เรื่อง “12 Angry Men” (Pfeiffer, n.d.) เรื่องนี้นำเสนอเหตุการณ์คณะลูกขุนจำนวน 12 คนต้องลงคะแนนตัดสินคดีที่เด็กชายเชื้อสายเอเชียคนหนึ่งถูกกล่าวหาว่าแทงบิดาเสียชีวิต คณะลูกขุนเกือบทั้งหมดมีความเห็นตั้งแต่ก่อนจะเข้าประชุมว่า เด็กชายมีความผิดจริงและต้องรับโทษประหารชีวิต ทั้งยังมองว่าการพิจารณาความน่าเชื่อถือของหลักฐานในที่เกิดเหตุและความเป็นไปได้ในคำให้การของพยานเป็นเรื่องที่ไม่จำเป็น สิ่งเหล่านี้เกิดจากอคติของคณะลูกขุนซึ่งล้วนเป็นคนผิวขาวที่มีต่อผู้อพยพชาวเอเชียในสหรัฐอเมริกาในทำนองว่า ชาวเอเชียเป็นพลเมืองชั้นต่ำ ย่อมประกอบกรรมอันเป็นอกุศลอยู่เป็นนิจ จึงไม่จำเป็นที่จะต้องพิสูจน์หลักฐานแต่อย่างใด

สำหรับงานวิจัยโดดเด่นที่ศึกษาประเด็นความเหลื่อมล้ำทางสังคมอันเกิดจากลัทธิเหยียดผิวในสหรัฐอเมริกา ได้แก่ “ทาสสตรีผิวดำในนวนิยายอเมริกัน” ของมนนฤดี เย็นบุตร (Yenbutr, 2005) งานนี้ศึกษาตัวบทนวนิยายสี่เรื่องที่แต่งโดยสตรีผิวดำชาวอเมริกันและนำเสนอตัวละครเอกที่เป็นทาสสตรีผิวดำ ได้แก่ *The bondswoman’s Narrative* ของแฮนนา คราฟส์ (Hannah Crafts) *Our Nig* ของแฮเรียต อี อัดัมส์ วิลสัน (Harriet E. Adams Wilson) *Incidents in the life of a slave girl* ของแฮเรียต จาคอบส์ (Harriet Jacobs) และ *Beloved* ของโทนี มอริริสัน (Toni Morrison) เนื้อหาของนวนิยายทั้งสี่เรื่องสะท้อนภาพชีวิตของทาสสตรีซึ่งต้องเผชิญกับอคติด้านสีผิว อคติด้านชนชั้น และอคติทางเพศ รวมทั้งสะท้อนภาพชีวิตของสตรีผิวดำหลังได้รับอิสรภาพที่มีทั้งความสุขความสมหวังและการถูกความทรงจำในอดีตตามหลอกหลอนโดยไม่สามารถลืมความเจ็บปวดจากเหตุการณ์อันเลวร้ายไปได้ อีกทั้งการที่ต้องเผชิญกับโลกแห่งอิสรภาพท่ามกลางอคติแห่งสีผิวที่ยังคงดำเนินอยู่

2.2 วรรณกรรมเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างชาวอเมริกันผิวขาวกับชาวอินเดียนแดง

วรรณกรรมที่สะท้อนความไม่ลงรอยกันระหว่างคนผิวขาวกับชาวอินเดียนแดงมีความหลากหลาย ทั้งประเภทสารคดี บันเทิงคดี รวมถึงผลงานวิจัยทางมานุษยวิทยา ในหนังสือชีวประวัติของแบล็คเอลค์บุคคัลคัคดีส์ตีทซ์ชาวอินเดียนแดงเผ่าชูเรื่อง “แบล็คเอลค์

พูด” ผู้เขียนนำเสนอความบอบช้ำและผลกระทบจากที่รัฐบาลกลางรุกรานพื้นที่อาศัย ธิปไตยของชนพื้นเมือง ทำให้ชาวอินเดียนแดงจำนวนมากต้องละทิ้งดินแดนต้นกำเนิดและอพยพไปตั้งถิ่นฐานในประเทศแคนาดาหรือที่เรียกกันว่า “แผ่นดินยา” แบล็คเอลค์ได้สัมผัสกับบรรยากาศแห่งการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชนเผ่าตั้งแต่ช่วงกลางศตวรรษที่ 19 ขณะที่เขายังเป็นเด็ก ครั้นเติบโตเป็นหนุ่มเขาก็เข้าร่วมการสู้รบกับกองทัพของรัฐบาลกลางอย่างกล้าหาญ อย่างไรก็ตาม ด้วยอาวุธที่ทันสมัยกว่า และมีกำลังพลมากกว่า กองทัพของรัฐบาลกลางจึงเป็นฝ่ายได้เปรียบ ทำให้สมาชิกเผ่าชุกูกาตายเป็นจำนวนมาก รัฐบาลกลางยังใช้วิธีกักบริเวณชาวอินเดียนแดงที่รอดชีวิต แล้วปล่อยให้พวกเขาอดอยากและล้มตายด้วยโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ (Neihardt, 2012) ส่วนสารคดีเกี่ยวกับชาวอินเดียนแดงที่เรียบเรียงโดยนักวิชาการไทย ได้แก่ “โค-อิท-เซนโก: นักรบแห่งงูลัดดวงตะวัน” ของกอบกุล อิงคุทานนท์ (Ingkutanon, 2012) และ “ณ ที่ดวงตะวันฉายแสง ข้าจะไม่สู้รบอีกต่อไป” รวบรวมโดยวันชัย ตันติวิททยาพิทักษ์ (Tantiwitthayaphithak, 2015) สารคดีทั้ง 2 เรื่องนำเสนอความโหดร้ายของรัฐบาลกลาง ขณะดำเนินนโยบายรุกรานพื้นที่และกำจัดชาวอินเดียนแดงเผ่าต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา ขณะเดียวกันยังสะท้อนความกล้าหาญและความหนักแน่นของนักรบที่เป็นหัวหน้าเผ่า ความอดทนและการยืนหยัดต่อสู้เพื่อธำรงรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนความผูกพันที่ชาวอินเดียนแดงมีต่อธรรมชาติและแผ่นดินต้นกำเนิด

นวนิยายแปลที่สะท้อนความเหลื่อมล้ำทางสังคมอันเกิดจากความไม่ลงรอยกันระหว่างชาวอเมริกันผิวขาวกับชาวอินเดียนแดง ได้แก่ เรื่อง “บ่ากับว๊ะ” ของเคน เคซีย์ เนื้อเรื่องนำเสนอชะตากรรมของชาวพื้นเมืองในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1960-1970 เมื่อรัฐบาลกลางดำเนินนโยบายกำจัดวิถีชีวิตแบบชนเผ่าอย่างเป็นระบบ มีการใช้พื้นที่ของชุมชนในการสร้างเขื่อน ให้สมาชิกเผ่าเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม สนับสนุนให้ชาวอินเดียนแดงแต่งงานและเปลี่ยนมาใช้นามสกุลของคนผิวขาวเพื่อแลกกับสวัสดิการของรัฐ และทำให้หัวหน้าเผ่าอ่อนแอด้วยฤทธิ์ของสุราและจากการฉีดยาแปลกปลอมเข้าสู่ร่างกาย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวอินเดียนแดงประกอบด้วยเรื่อง “แดนคนดู” ซึ่งยศ สันตสมบัติ (Santasombat, 2007: 139-180) ตัดตอนแปลและเรียบเรียงจากเรื่อง “Yanomamo: The fierce people” ของนโปเลียน แซคนอน (Napoleon Chagnon) นักมานุษยวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยเพนน์สแตท (Penn State University) นำเสนอ

ประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลภาคสนามในดินแดนของชาวอินเดียนแดงเผ่าโยนาโม ซึ่งต้องใช้เวลานานถึง 19 เดือนด้วยความยากลำบาก ผลการวิจัยทำให้เห็นถึงบทบาทของผู้ชายโยนาโมในชุมชนที่เป็นสังคมปิตาธิปไตย การต้องต่อสู้กับชนเผ่าที่อยู่ใกล้เคียงเป็นนิมิตเพื่อรักษาศักดิ์ศรีและการอยู่รอดทำให้ชาวโยนาโมนิยมใช้ความรุนแรงและมองว่าการใช้กำลังเป็นการแสดงอำนาจอย่างหนึ่ง ผู้ชายชาวโยนาโมจึงทุบตีภรรยาให้คนอื่นเห็นเป็นประจำ บ้างถึงกับเป็นซู้กับพี่สะใภ้เพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ในบ้านกับพี่ชาย เป็นต้น ส่วนรายงานวิจัยเรื่อง “ชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน: กรณีชุมชนอินเดียนแดงในอเมริกา” ของเกียร์ริง (Gearing, 1988) ทำให้เห็นมุมมองที่แตกต่างกันระหว่างชาวอินเดียนแดงเผ่าฟ็อกซ์กับเพื่อนบ้านที่เป็นคนผิวขาว ในทัศนะของชาวอเมริกันผิวขาว ชาวฟ็อกซ์เป็นกลุ่มที่ไม่มี ความทะเยอทะยานและไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ อนึ่ง ความไม่มีระเบียบวินัยของชาวพื้นเมืองกลุ่มนี้ส่งผลให้พวกเขาทำได้แค่งานรับจ้างประเภทไร้ฝีมือ แต่ชาวฟ็อกซ์เองก็พอใจกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมและมองว่า โครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่รัฐบาลกลางพยายามจัดสรรมาให้ นั่น เป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น

3. การทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลสหรัฐอเมริกากับชาวอินเดียนแดงเผ่าโอเซจในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

เนื่องจาก “คติชาติกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” เป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ ผู้แต่งจึงอุทิศพื้นที่บางส่วนเพื่ออธิบายถึงบริบททางการเมืองและสังคมของสหรัฐอเมริกาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นมิตรระหว่างรัฐบาลกลางกับชาวพื้นเมือง ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจบริบทหลักของเรื่องและสามารถวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ รวมถึงบุคลิกลักษณะของตัวละครได้ถูกต้องชัดเจนขึ้น

ประวัติศาสตร์ของชาวอินเดียนแดงเผ่าโอเซจสืบย้อนกลับไปได้ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ขณะที่ชนกลุ่มนี้เป็นเจ้าของดินแดนอันกว้างใหญ่ทางตอนกลางของสหรัฐอเมริกา ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่รัฐมิสซูรี (Missouri) แคนซัส (Kansas) โอคลาโฮมา (Oklahoma) ในปัจจุบัน และเลยไปทางตะวันตกถึงเทือกเขาร็อกกี (Rocky) ใน ค.ศ. 1803 ประธานาธิบดีโทมัส เจฟเฟอร์สัน (Thomas Jefferson) ได้ขอซื้อดินแดนบางส่วนของชาวโอเซจด้วยท่าทีละมุนละม่อมเพื่อสนองนโยบายในการจัดตั้งรัฐใหม่ เขากล่าวว่า โอเซจเป็นชนชาติที่ยิ่งใหญ่และ “พวกเราต้องทำตัวให้ดีเพราะเราอ่อนแอมากในพื้นที่ของพวกเขา” (Grann, 2023: 38) ในการประชุมกับตัวแทนเผ่าโอเซจเมื่อ ค.ศ. 1804

ประธานาธิบดีเจฟเฟอร์สันยังเรียกหัวหน้าเผ่าว่า “ลูก ๆ ของฉัน” และปราศรัยเชิงประนีประนอมว่า “เป็นเวลานานโขแล้วที่บรรพบุรุษของเราเดินทางข้ามผืนน้ำที่ยิ่งใหญ่มานานจนเราสูญเสียความทรงจำเกี่ยวกับแผ่นดินของเราเสียสิ้น และเราเติบโตขึ้นในผืนดินนี้ เช่นเดียวกับพวกเขา และตอนนี้เราก็คือครอบครัวเดียวกัน ... เมื่อพวกเขาออกไป จึงบอกคนของพวกเขาว่า ฉันจะคอยจูงมือพวกเขาทุกคน ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปฉันจะเป็นพ่อของพวกเขา และพวกเขาจะรู้จักชาติของเราในฐานะเพื่อนและผู้ค้าจุนทำนนั้น” (Grann, 2023: 39) อย่างไรก็ตาม เพียง 4 ปีให้หลังประธานาธิบดีเจฟเฟอร์สันก็เปลี่ยนท่าที โดยใช้กำลังบังคับให้ชาวโอเซจสละดินแดนระหว่างแม่น้ำอาร์คันซอ (Arkansas) กับมิสซูรี หัวหน้าเผ่าโอเซจคนหนึ่งกล่าวด้วยความเข้าใจว่า “ไม่มีทางเลือก พวกเราต้องลงนามในข้อตกลง หากไม่แล้ว จะถูกประกาศว่า เป็นศัตรูของสหรัฐอเมริกา” (Grann, 2023: 39) ในอีกสองทศวรรษต่อมา ชาวโอเซจถูกบีบให้ต้องสละผืนดินของบรรพบุรุษเกือบ 100 ล้านเอเคอร์และท้ายที่สุดต้องถอยร่นมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ขนาดเล็กทางตะวันออกเฉียงใต้ของรัฐแคนซัส ในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1870 ชาวโอเซจถูกขับไล่ออกจากดินแดนของตัวเองอีกครั้งและต้องออกไปหาผืนดินใหม่จนท้ายที่สุดก็สามารถซื้อพื้นที่ขนาด 1.5 ล้านเอเคอร์มาจากเผ่าเซโรกีเพื่อใช้เป็นพื้นที่ลงหลักปักฐาน ดินแดนใหม่นี้อยู่ในเขตสงวนทางตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐโอคลาโฮมาในปัจจุบัน เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยก้อนหินและดูไร้ประโยชน์อย่างสิ้นเชิง กระนั้น ชาวโอเซจกลับพอใจและรู้สึกโล่งอกเพราะเชื่อว่า ความแร้นแค้นจะช่วยป้องกันไม่ให้คนผิวขาวเข้ามายุ่งเกี่ยวกับชนเผ่าของตนได้อีก ทว่าชะตาชีวิตของชาวโอเซจต้องพลิกผันอีกครั้งในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เมื่อพวกเขาค้นพบว่า ผืนดินอันแร้นแค้นของตนตั้งอยู่บนแหล่งน้ำมันขนาดใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของสหรัฐอเมริกา

ในห้วงแห่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญยี่งั้น ชาวโอเซจโชคดีที่มีหัวหน้าเผ่าอย่างเจมส์ บิ๊กฮาร์ท (James Bigheart) ผู้ซึ่งยอมใส่สูทแทนชุดประจำของชนเผ่า สามารถพูดภาษาได้ถึง 7 ภาษา และฉลาดรอบรู้จนได้รับฉายาว่า เป็น “โมเสส³ชาวโอเซจ” ท่ามกลางนโยบายของรัฐบาลกลางในการขจัดวิถีชีวิตแบบชนเผ่าและการจัดสรรที่ดินสำหรับตั้งรัฐใหม่ ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างมากในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1890 อินเดียนแดงเผ่าต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกาที่ค่อย ๆ อ่อนแอลง บ้างถึงขั้นล่มสลาย วิธีการของรัฐบาลกลางคือ แบ่งที่ดินที่เคยเป็นสมบัติของชนเผ่าออกเป็นผืน ผืนละ 160 เอเคอร์แล้วแจกจ่ายให้สมาชิกคนละ

³ โมเสส เป็นศาสดาในศาสนายูดาห์ของชาวยิว ตามตำนานเล่าว่า พระเจ้าได้ส่งโมเสสลงมายังมนุษย์โลกเพื่อปลดปล่อยผู้ศรัทธาในพระองค์ให้รอดพ้นจากการกดขี่ข่มเหงของอียิปต์

หนึ่งผืน ส่วนที่เหลือก็อนุญาตให้คนผิวขาวที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่จับจองกันอยู่อย่างอิสระ บิ๊กฮาร์ตรู้ว่า ชาวโอเซจไม่อาจต้านทานนโยบายจากส่วนกลางได้ จึงหลีกเลี่ยงการเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลสหรัฐอเมริกา แต่ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาประโยชน์ของชนเผ่าให้ได้มากที่สุด เขาทราบว่า การจัดสรรที่ดินในชุมชนโอเซจเป็นอุปสรรคสุดท้ายของการจัดตั้งรัฐใหม่คือ รัฐโอคลาโฮมา เพราะเป็นพื้นที่ที่ชาวโอเซจซื้อมาจากเผ่าอื่น บิ๊กฮาร์ตจึงต่อรองเงื่อนไขในการจัดสรรที่ดินจนกระทั่งได้ข้อตกลงใน ค.ศ. 1904 ว่า ชาวโอเซจยอมเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเดิมที่ดินทั้งหมดเป็นสมบัติของชนเผ่ามาเป็นการครอบครองส่วนบุคคล ในทางกลับกันรัฐบาลกลางยอมให้การแบ่งที่ดินดำเนินการได้เฉพาะกับสมาชิกเผ่าเท่านั้น ชาวโอเซจจึงได้รับที่ดินขนาด 657 เอเคอร์ต่อหนึ่งคนแทนที่จะเป็นเพียง 160 เอเคอร์เหมือนในชุมชนอื่น และยังได้เพิ่มเงื่อนไขข้อตกลงซึ่งทำให้หลายคนแปลกใจว่า “น้ำมัน แก๊ส ถ่านหิน หรือสินแร่อื่น ๆ ได้ที่ดินจะถูกสงวนไว้เป็นสมบัติของเผ่า” (Grann, 2023: 55) จากนั้นมีการจัดตั้งกองทุนผลประโยชน์จากสินแร่ของชาวโอเซจโดยผู้ที่ได้รับหุ้นส่วนจะต้องสืบเชื้อสายมาจากชาวโอเซจอย่างสมบูรณ์ เรียกว่า “สิทธิต้นกำเนิด” ใน ค.ศ. 1906 มีการขึ้นทะเบียนชาวโอเซจที่ได้รับสิทธิต้นกำเนิดอย่างเป็นระบบ ทำให้มีสมาชิกที่คุณสมบัติเป็นไปตามเงื่อนไขทั้งหมด 2,229 คน หนึ่ง เพื่อให้กองทุนอยู่ในการควบคุมของเผ่าตลอดไป จึงมีการออกกฎหมายหรือซื้อสิทธิต้นกำเนิด และกำหนดให้เป็นสิทธิที่ส่งต่อทางมรดกตกทอดเท่านั้น ไหวพริบของบิ๊กฮาร์ตทำให้ผู้ที่มียารักษาในทะเบียนเผ่าโอเซจได้รับเช็คในทุกวันสามสัปดาห์ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ข้อมูลของส่วนกลางระบุไว้ว่า เฉพาะใน ค.ศ. 1923 เผ่าโอเซจมีรายได้จากน้ำมันมากกว่า 30 ล้านดอลลาร์ ซึ่งเท่ากับเงินจำนวนกว่า 400 ล้านดอลลาร์ในปัจจุบัน (Grann, 2023: 3)

ความฉลาดและไหวพริบของบิ๊กฮาร์ตอาจช่วยให้เผ่าโอเซจไม่ต้องล่มสลายเหมือนกับอินเดียนแดงเผ่าอื่นในยุคสมัยเดียวกัน แต่เขาก็ไม่อาจคุ้มครองสมาชิกเผ่าไปได้ตลอดกาล บิ๊กฮาร์ตเสียชีวิตหลังมีการจัดสรรที่ดินไม่นานและสิ่งที่เกิดขึ้นกับชาวโอเซจที่ยังมีชีวิตอยู่จึงถือเป็นฝันร้าย ซึ่งประวัติศาสตร์ได้จารึกไว้และเป็นข้อมูลชั้นดีให้แกรนนำมารังสรรค์ผลงานเรื่อง “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” ความร่ำรวยจากรายได้น้ำมันของชาวโอเซจไม่เพียงทำให้ชาวอเมริกันผิวขาวอิจฉาแต่ร้อน แต่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาที่พลอยไม่พอใจตามไปด้วย บทความจำนวนมากได้เขียนตำหนิรัฐบาลกลางที่ปล่อยให้ชาวโอเซจรับประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรขนาดใหญ่ของประเทศตามลำพัง เช่น “เพราะความโศกเศร้าของรัฐบาลที่ดันส่งพวกเขาไปยังดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำมันที่

คนชาวอย่างเราเป็นผู้พัฒนาขึ้นมา” (Grann, 2023: 82) ชาวอเมริกันผิวขาวยังเยาะเย้ยความร่ำรวยของชาวโอเซจด้วยทุกวิถีทาง บทความเรื่องหนึ่งเขียนไว้ว่า “รถหรูหรรราคาแพงจอดเรียงรายรอบกองไฟโดยมีชาวอินเดียนแดงผิวสีทองแดง ห่มผ้าสีสนิมดูฉลาด กำลังย่างเนื้อแบบมนุษยยุคโบราณ” อีกเรื่องบรรยายเหตุการณ์ชาวโอเซจเดินทางมาร่วมพิธีเต้นรำรอบกองไฟด้วยเครื่องปั้นส่วนตัวในแบบเหยียดหยามว่า เป็นภาพที่ “แม้แต่นักเขียนนวนิยายก็ยังจินตนาการไม่ถึง” (Grann, 2023: 4)

รัฐบาลกลางพยายามผ่อนปรนความเคียดแค้นของคนผิวขาวด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ปลดปล่อยให้อบายมุขทุกรูปแบบดำเนินการได้อย่างอิสระในพื้นที่เขตสงวน ชุมชนโอเซจจึงกลายเป็นแหล่งค้ายาเสพติดและเหล้าเถื่อนขนาดใหญ่ในรัฐโอคลาโฮมา รัฐบาลกลางยังบังคับให้ชาวโอเซจต้องมีผู้ปกครองโดยอ้างว่าชาวพื้นเมืองไม่มีความสามารถที่จะจัดการทรัพย์สินของตนเองและมอบหมายให้สำนักกิจการอินเดียนแดงเป็นฝ่ายตัดสินว่า ชาวโอเซจคนไหนมีสิทธิจัดการเงินรายได้จากกองทุนของเผ่า อย่างไรก็ตาม ผลการพิจารณาเป็นสิ่งที่คาดเดาได้อยู่แล้ว ชาวอินเดียนแดงส่วนใหญ่ถูกจัดอยู่ในประเภท “ไร้ความสามารถ” ต้องมีคนช่วยดูแลผลประโยชน์จากกองทุนน้ำมัน และผู้ปกครองที่เป็นชาวอเมริกันผิวขาวก็ฉวยโอกาสยกยอกเงินของสมาชิกเผ่าเป็นจำนวนมาก

คนผิวขาวยังแสวงหาประโยชน์จากชาวโอเซจผ่านช่องทางอื่น ๆ เช่น ให้ชาวโอเซจกู้เงินไปใช้ขณะที่ยังไม่สามารถเบิกเงินจากผู้ปกครองได้ จากนั้นให้ซื้อประกันชีวิตในราคาสูงและระบุให้เจ้าหน้าที่เป็นผู้รับประโยชน์ ครั้นการทำสัญญาเสร็จสิ้นลง ชาวโอเซจก็ถูกฆ่าตายจำนวนมากโดยที่หน่วยปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการสืบสวนให้พอเป็นพิธีเท่านั้น อีกวิธีหนึ่งคือ การแต่งงานกับชาวโอเซจแล้วกำจัดสมาชิกในครอบครัวที่เหลือคนจนกระทั่งไม่เหลือใครให้สืบสิทธิดินกำเนิดอีก สมบัติทั้งหมดจึงตกเป็นของคนผิวขาวในฐานะสามีหรือภรรยาตามกฎหมาย การแต่งงานกับชาวโอเซจจึงกลายเป็นอาชีพที่ได้รับความนิยมในหมู่คนผิวขาว สตรีผิวขาววัย 30 ปีคนหนึ่งส่งจดหมายถึงเพื่อนโดยมีข้อความว่า “กรุณาบอกชาวอินเดียนแดงที่ร่ำรวยที่สุดที่คุณรู้จักด้วย เขาจะพบว่า ฉันเป็นคนดีและซื้อสตั๊ดอย่างที่มีมนุษย์คนหนึ่งจะเป็นได้” (Grann, 2023: 86) ในครั้งที่เออร์เนสต์ต้องขึ้นศาลพิจารณาคดีฆาตกรรมสมาชิกในครอบครัวของภรรยา เขาถูกถามว่า “มีอาชีพอะไร” และคำตอบก็คือ “ผมไม่ได้ทำงาน ผมแต่งงานกับชาวโอเซจ” (Grann, 2023: 229)

4. การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับนวนิยายแปลเรื่อง “คติชาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง”

4.1 เนื้อหาของนวนิยายแปลเรื่อง “คติชาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง”

ตัวละครเอกในเรื่องมีชื่อโอเซจว่า วาร์-คอน-ทาร์-เฮ-อุม-พาร์ แต่คนทั่วไปต่างเรียกเธอว่า “มอลลี่” มอลลี่เกิดเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ. 1886 และหลังแต่งงานกับเออร์เนสต์ที่เป็นชาวอเมริกันผิวขาวก็แทบจะไม่มีใครเอ่ยถึงชื่อโอเซจของเธออีก มอลลี่มีพี่น้องสาวสามคน พี่สาวคนโตมีชื่อโอเซจว่า วาร์-ฮาร์-ลุม-พาร์ และชื่อที่คนทั่วไปเรียกคือ “แอนนา” (Anna) พี่สาวอีกคนชื่อ เม-เซ-มัว หรือ “ริตา” (Rita) และน้องสาวคนเล็กชื่อ วาร์-ซา-ซี หรือ “มินนี่” (Minnie) เนื่องจากบิดามารดาเป็นชาวโอเซจโดยสมบูรณ์ สมาชิกในครอบครัวมอลลี่จึงมีชื่ออยู่ในทะเบียนรับประโยชน์จากกองทุนของชนเผ่า แม้บิดามารดาจะพยายามป้องกันไม่ให้นักผิวขาวเข้ามาเกี่ยวข้องกับสมบัติของตระกูล แต่ลูกสาวทั้งสี่ก็เลือกที่จะแต่งงานกับชาวอเมริกันผิวขาว สามีมของแอนนาชื่อโอดา บราวน์ (Oda Brown) เป็นเจ้าของกิจการรถรับจ้างในพื้นที่ มินนี่แต่งงานกับบิลล์ สมิท (Bill Smith) หนุ่มวัย 29 ปีที่เคยเป็นโจรขโมยมาก่อนจะผันตัวเองเข้ามามีส่วนร่วมในความมั่งคั่งของชาวโอเซจ หลังมินนี่เสียชีวิตอย่างลึกลับเพียงไม่กี่เดือน ใน ค.ศ. 1918 บิลล์แต่งงานใหม่กับริตา มอลลี่เคยเข้าพิธีแต่งงานกับเฮนรี โรน (Henry Roan) ซึ่งเป็นชาวโอเซจด้วยกันใน ค.ศ. 1902 ขณะอายุ 15 ปี เป็นการแต่งงานแบบคลุมถุงชนตามความประสงค์ของบิดามารดา แต่การใช้ชีวิตคู่ก็ต้องยุติลงไม่ช้า เนื่องจากเป็นการแต่งงานตามประเพณีโอเซจ ทั้งสองจึงไม่ต้องหย่าร้างกันตามกฎหมาย เพียงแยกย้ายไปตามทางของตัวเองโดยปราศจากความขมขื่นจากนั้นใน ค.ศ. 1917 มอลลี่ก็แต่งงานใหม่กับเออร์เนสต์ซึ่งขับรถรับจ้างส่งคนในชุมชนเป็นครั้งคราว

หลังการเสียชีวิตของบิดา มอลลี่และลิซซี (Lizzie) ผู้เป็นมารดาต่างตกอยู่ในสถานภาพ “ไร้ความสามารถ” ต้องมีผู้ปกครองดูแลผลประโยชน์ทางการเงินให้ ใน ค.ศ. 1921 แอนนาถูกฆาตกรรมอย่างลึกลับและเพียงสองเดือนให้หลังลิซซีก็เสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุ ต่อมาใน ค.ศ. 1923 บ้านพักของริตาถูกระเบิดทำให้เธอเสียชีวิตทันทีที่เกิดเหตุ ส่วนบิลล์ผู้เป็นสามีได้รับบาดเจ็บสาหัสและเสียชีวิตหลังจากนั้นสัปดาห์ มอลลี่จึงกลายเป็นสมาชิกคนสุดท้ายในตระกูลที่มีเลือดโอเซจอย่างสมบูรณ์

ควบคู่กับการสูญเสียสมาชิกในครอบครัว มอลลียังต้องเผชิญกับโรคร้ายไข้เจ็บ โดยเฉพาะโรคเบาหวานที่ทำให้เธอต้องพึ่งพาสามีในการดำเนินชีวิต มอลลีและเออร์เนสต์มีลูกด้วยกันสามคน ลูกสาวคนโตชื่อเอลิซาเบท ลูกชายคนกลางชื่อเจมส์ และลูกสาวคนเล็กชื่อแอนนาหรือที่คนรอบข้างชอบเรียกว่า “ลิตเติล แอนนา” ซึ่งมอลลีตั้งใจตั้งตามชื่อของพี่สาว ฐานะที่ร่ำรวยทำให้มอลลีสามารถใช้จ่ายราคาแพงและแพทย์ประจำครอบครัวยืนยันว่า มีประโยชน์ต่อผู้ป่วยเบาหวาน แต่อาการของเธอกลับทรุดลงเรื่อย ๆ จนมอลลีสงสัยว่าตัวเองกำลังถูกวางยา เธอตัดสินใจส่งลูกสาวคนเล็กไปให้ญาติคนหนึ่งช่วยดูแล แต่เด็กน้อยก็เสียชีวิตขณะอายุเพียง 4 ขวบ ทำயที่สุดด้วยแรงผลักดันจากหลายภาคส่วน คดีฆาตกรรมแอนนาและครอบครัวริตาก็ได้ดำเนินตามกฎหมาย ปรากฏว่า เฮลซึ่งประกาศมาโดยตลอดว่าเป็นกัลยาณมิตรของชาวโอเซจ เป็นคนอยู่เบื้องหลังทั้งหมดและมีหลานชายสองคนคือเออร์เนสต์และไบรอัน (Bryan) เป็นผู้สมรู้ร่วมคิดด้วย เคราะห์กรรมในครอบครัวของมอลลีเริ่มจากที่แอนนหาย่ำกับสามีโดยไม่มีทายาทและยกทรัพย์สินทั้งหมดให้แก่ลิตซีในฐานะมารดา เฮลจึงสั่งให้สังหารแอนนาเป็นรายแรกเพื่อให้มั่นใจว่า สิทธิต้นกำเนิดจะไม่ถูกแบ่งให้ผู้รับประโยชน์หลายคน เพราะลิตซีต้องยกสิทธินี้แก่ลูกสาวสองคนที่ยังมีชีวิตอยู่และเป็นชาวโอเซจเต็มตัวคือ มอลลีและริตา เป้าถัดไปคือลิตซีก่อนจะถึงคิวของริตา แผนของเฮลทำให้มรดกทั้งหมดตกเป็นของมอลลีแต่เพียงผู้เดียว ปัญหาต่อมาคือ แม้อเฮลจะเข้าถึงสมบัติของมอลลีได้ผ่านทางเออร์เนสต์ แต่หลานชายของเขาก็ไม่มีสิทธิในสมบัติของภรรยาโดยตรงนอกจากมอลลีจะเสียชีวิตและยกมรดกให้แก่สามี เฮลจึงสั่งให้เออร์เนสต์ผสมสารพิษในยารักษาเบาหวานของมอลลีเพื่อที่เธอจะอ่อนแอลงเรื่อย ๆ

หลังเฮลและเออร์เนสต์ถูกตัดสินว่า มีความผิดและต้องติดคุกตลอดชีวิต มอลลีก็ขอหย่ากับสามี เธอตกหลุมรักใหม่อีกครั้งกับจอห์น คอบบ์ ที่เป็นลูกครึ่งชาวอินเดียนแดงเผ่าครีก ทั้งสองแต่งงานกันใน ค.ศ. 1928 และใช้ชีวิตอย่างมีความสุขจนกระทั่งมอลลีเสียชีวิตใน ค.ศ. 1937 ขณะอายุ 50 ปี มอลลีและสมาชิกเผ่ายังช่วยกันต่อสู้ให้มีการยกเลิกระบบผู้ดูแลผลประโยชน์ เธอประสบความสำเร็จใน ค.ศ. 1931 เมื่อศาลตัดสินให้ไม่ต้องอยู่ใต้การปกครองของรัฐอีกต่อไป ความเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นทำให้มอลลีในวัย 44 ปีสามารถใช้เงินของตัวเองตามที่ต้องการและได้รับการยอมรับให้เป็นชาวอเมริกันอย่างเต็มตัวเป็นครั้งแรก

4.2 งานวิจัยเกี่ยวกับนวนิยายเรื่อง *Killers of the flower Moon*

นวนิยายเรื่อง *Killers of the flower Moon* ได้รับความสนใจศึกษาทั้งในฐานะนวนิยายและภาพยนตร์ โดยเน้นที่ความโหดร้ายของคนผิวขาวและปัญหาทางเชื้อชาติเป็นประเด็นหลัก เรื่อง “Animality as an excuse for murder : David Grann and *Killers of the flower Moon*” (Morska, 2022) พูดถึงความโหดร้ายของคนผิวขาวในแผนการต่อต้านเพื่อนบ้านชาวพื้นเมือง ซึ่งมีทั้งการวางยาพิษ การลอบวางเพลิง การหลอกลวง และการปลอมแปลงเอกสาร แรงจูงใจของอาชญากรรมเหล่านี้มาจากความโลภของชาวอเมริกันผิวขาวที่ต้องการกอบโกยเงินจากรายได้น้ำมันของชาวอินเดียนแดงเผ่าโอเซจ ผู้วิจัยยังมองการรุกรานดังกล่าวว่า เป็นการล่าอาณานิคมของคนผิวขาว ในอดีตชาวอินเดียนแดงเคยถูกอุปมาเสมือนสัตว์ร้ายชนิดหนึ่งก่อนจะถูกแทนที่ด้วยภาพลักษณ์ที่ดูตึ๋กว่าคือ "ผู้มีคุณธรรมในป่า" อย่างไรก็ตาม วาทกรรมเกี่ยวกับสัตว์ร้ายดังกล่าวกลับมามีอิทธิพลอีกครั้งเมื่อคนผิวขาวต้องการยึดพื้นที่ของชนเผ่าที่พยายามปกป้องวิถีชีวิตแบบเดิม โดยฝ่ายนักล่าอ้างหลักการที่ว่า การไม่เพาะปลูกและไม่สร้างชุมชนถาวรขนาดใหญ่ขึ้น ย่อมทำให้ชาวพื้นเมืองสูญเสียสิทธิต่อที่ดิน ขณะที่ผู้ต่อต้านถูกมองว่า เป็นศัตรูของรัฐเพื่อให้กระบวนการกำจัดคนกลุ่มนี้ชอบด้วยกฎหมาย ส่วนเรื่อง “We the Killers: The law of settler violence and Native persistence beyond 'Flower Moon'” (Bernick, 2023) ศึกษา *Killers of the flower Moon* ที่เป็นนวนิยายควบคู่กับภาพยนตร์ซึ่งกำกับโดยมาร์ติน สกอร์เซซี (Martin Scorsese) ผลการวิจัยทำให้ทราบว่า เผ่าโอเซจต้องเผชิญกับความรุนแรงและการรุกรานจากคนผิวขาวในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การยิง การวางระเบิด การทุบตี และการวางยาพิษ โดยคนผิวขาวมองการกระทำดังกล่าวว่า เป็นเรื่องชอบธรรมมองชาวพื้นเมืองในฐานะอุปสรรคที่ต้องกำจัด และทรัพยากรในพื้นที่จะต้องถูกสกัดออกมา กระบวนการใช้ความรุนแรงส่งผลกระทบต่อชาวพื้นเมืองมากขึ้นเมื่อถูกดำเนินผ่านกลไกการบริหารจากส่วนกลาง การที่กฎหมายของสหรัฐอเมริกาอำนวยความสะดวกให้กับคนผิวขาวในฐานะผู้ตั้งถิ่นฐานใหม่ ทำให้เกิดการขับไล่ การยึดครองทรัพย์สิน และการครอบงำผลประโยชน์ต่าง ๆ ของชาวพื้นเมือง ขณะที่เรื่อง “Racial issues reflected in David Grann’s *Killers of the flower Moon*: the Osage murders and the birth of the FBI” (Ulliya, 2024) ศึกษาปัญหาทางเชื้อชาติของเผ่าโอเซจโดยใช้ทฤษฎีวาทศาสตร์เชื้อชาติ (Critical Race Theory) ของ เอดูอาร์โด โบนิลลา-ซิลวา (Eduardo Bonilla-Silva) และทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) ของซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ผู้วิจัยได้

ตั้งปัญหาการวิจัยไว้สองประเด็น ประเด็นแรกคือ ปัญหาทางเชื้อชาติที่ถูกพูดถึงในนวนิยาย มีลักษณะอย่างไร และประเด็นที่สองคือ มอลลีสามารถเอาชนะความวิตกกังวลจากการเหยียดเชื้อชาติที่เธอประสบมาด้วยตัวเองอย่างไร ผลการวิจัยทำให้ทราบลักษณะการเหยียดเชื้อชาติสามแบบ ได้แก่ การเหยียดเชื้อชาติทางชาติพันธุ์ อุดมการณ์ และการเหยียดเชื้อชาติจากอภิสิทธิ์ของคนผิวขาว ส่วนการศึกษาตัวละครตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ทำให้ทราบวิธีการที่มอลลีใช้เอาชนะความวิตกกังวลของตัวเอง ได้แก่ การฉายภาพ (Projection) การกดทับ (Repression) และการสลาย (Sublimation)

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาตัวละครมอลลี เบิร์กฮาร์ด

ผู้แต่งได้สร้างมอลลีในฐานะตัวละครที่มีลักษณะนิสัยหลายอย่าง นอกจากความสุขุมตามแบบฉบับของชาวอินเดียนแดงแล้ว เธอยังเป็นสมาชิกที่ผูกพันกับชนเผ่าอย่างลึกซึ้ง และเป็นสตรีที่รักครอบครัวอย่างสุดหัวใจ

1.1 ความสุขุม

มอลลีแสดงออกด้านความสุขุมในรูปแบบที่หลากหลาย มีทั้งบุคลิกที่เจียบขริม ความเฉลียวฉลาด มีน้ำเสียงที่ทรงพลัง และสามารถสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษได้อย่างดี มอลลีเป็นคนพูดน้อยซึ่งเป็นลักษณะร่วมของชาวพื้นเมืองอินเดียนแดง ในครั้งที่ขึ้นศาลพิจารณาคดีฆาตกรรมแอนนาและครอบครัววิตา มอลลีตกเป็นเป้าสายตาของสาธารณชน ในฐานะคนนอกคอกของทั้งสองฝ่าย คนผิวขาวที่ภักดีต่อเฮลเกลียดเธอ ขณะที่ชาวโอเซจก็ขับไล่ใส่ส่งเพราะมองว่า มอลลีเป็นคนนำโศกนาฏกรรมมาสู่ชุมชน กระนั้นมอลลียังคงรักษาบุคลิกที่เจียบขริมไว้ เธอนั่งสงบนิ่งอยู่คนเดียวในห้องท่ามกลางกลุ่มนักข่าวที่พยายามนำเสนอเรื่องราวชีวิตของเธอในภาพของชาวพื้นเมืองผู้โง่เขลาและใช้คำพูดเชิงเหยียดหยามว่า “สคอว์เบาปัญญา” นักข่าวหลายคนไล่ประกบขอสัมภาษณ์แต่มอลลีไม่เคยปริปาก ภายหลังมีนักข่าวคนหนึ่งถ่ายรูปของมอลลีได้ เป็นรูปที่ “ดูสงบเยือกเย็นท่าทายเป็น” (Grann, 2023: 213) และรูปนั้นก็ถูกเผยแพร่ไปทั่วโลก ในระหว่างพิจารณาคดี มอลลีได้รับข่าวร้ายที่ลูกสาวคนเล็กเสียชีวิต แม้แพทย์จะไม่พบหลักฐานที่พิสูจน์ว่า เด็กน้อยถูกทำร้าย แต่เหตุการณ์ครั้งนั้นก็ซ้ำเติมความบอบช้ำของเธอขึ้นไปอีก สำหรับมอลลีและชาวโอเซจในยุคนั้น การเสียชีวิตของสมาชิกเผ่าทุกรายล้วนเป็นที่กลางแคลงใจ หลังพิธีฝังศพลูกสาว มอลลีกลับมาที่ศาลอีกครั้งและยังคงรักษาบุคลิกที่เจียบขริมตามเดิม “เธอนั่งลงบนม้านั่งด้านข้างคนเดียวโดยไม่พูดอะไร เพียงแค่ฟังเท่านั้น” (Grann, 2023: 219)

ความเฉลียวฉลาดและลึกซึ้งของมอลลี่แสดงออกจาก 2 เรื่อง ในครั้งที่ป่าของเออร์เนสต์มาอยู่ด้วยและตั้งใจพูดเสียงดังให้ทุกคนได้ยินว่า เธอ “ตกใจและไม่อยากเชื่อเลยที่หลานชายจะแต่งงานกับอินเดียนแดง” (Grann, 2023: 10) มอลลี่ก็สั่งให้สาวใช้ที่เป็นชาวอเมริกันผิวขาวออกมาบริการแขกแทนที่จะเป็นคนรับใช้ผิวดำ ถือเป็น การเอาคืนที่แบบเนียนและแสดงความสุขุมของเจ้าบ้าน เนื่องจากการเตือนให้ผู้อาศัยตระหนักถึงลำดับชั้นในชุมชนของชาวโอเซจ นอกจากนี้ ยังมีเรื่องที่มีมอลลี่ปิดบังไม่ให้เออร์เนสต์ทราบความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับเฮนรี ซึ่งไม่อาจตีความว่า เธอไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี กลับแสดงให้เห็นความรอบคอบของมอลลี่เพราะรู้ว่า สามีเป็นคนซื่อซึ้ง ทั้งยังช่วยป้องกันไม่ให้กระทบถึงเฮนรีที่แต่งงานใหม่และมีลูกแล้วสองคน

มอลลี่เป็นคนควบคุมตัวเองได้ดีจึงไม่ปรากฏเหตุการณ์ที่เธอแสดงอารมณ์ความรู้สึกออกมาอย่างโจ่งแจ้ง แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้เขียนพยายามนำเสนอเพื่อเน้นย้ำความสุขุมของตัวละครก็คือน้ำเสียง หลังแอนนาหายตัวไปเป็นเวลาสามคืนและมอลลี่เริ่มตระหนักว่าพี่สาวน่าจะประสบเคราะห์ร้ายมากกว่าการไปเที่ยวเตร่ในสถานบันเทิงต่าง ๆ ตามเคย เธอก็สั่งให้ทุกคนตามหาน้ำเสียงที่เย็นสงบและทรงอำนาจ นอกจากนี้จะส่งเออร์เนสต์ไปดูที่บ้านของแอนนาและสั่งให้คนอื่น ๆ ออกตามหาครอบครัวแล้ว มอลลี่ยังปรึกษาเรื่องการดำเนินคดีกับเฮล และเมื่อเห็นการทำงานที่ล่าช้าและเต็มไปด้วยความทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐ เธอก็ตัดสินใจจ้างนักสืบเอกชนมาช่วยตามล่าผู้ร้ายอีกแรงหนึ่ง (Grann, 2023: 11) ในการขึ้นศาลพิจารณาคดีฆาตกรรมของพี่สาว แม้จะเป็นสตรีชาวพื้นเมืองที่ความสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ในวงจำกัด แต่มอลลี่ก็ไม่มีอาการประหม่าหรือตระหนก เธอตอบคำถามศาลอย่างชัดเจน ทั้งยังพยายามไม่ให้มีข้อมูลใด ๆ ตกหล่นด้วย

ความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษของมอลลี่เกิดจากที่เธอเคยเรียนในโรงเรียนประจำของรัฐสมัยเด็ก ในครั้งแรกที่ต้องขึ้นศาล เจ้าหน้าที่ฝ่ายกิจการอินเดียนแดงของกระทรวงมหาดไทยซึ่งดูแลความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลสหรัฐอเมริกากับชาวพื้นเมืองอินเดียนแดง และต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “สำนักกิจการอินเดียนแดง” ได้เตรียมล่ามไว้ให้ แต่มอลลี่ปฏิเสธและสามารถให้การเป็นภาษาอังกฤษอย่างชัดเจน

1.2 ความผูกพันกับชนเผ่า

มอลลี่เป็นสมาชิกที่ผูกพันกับชนเผ่าอย่างลึกซึ้ง แสดงออกจากลักษณะการแต่งตัว การเข้าพิธีแต่งงานครั้งแรกขณะอายุเพียง 15 ปี รวมถึงความพยายามในการธำรงรักษาอัตลักษณ์ของชนเผ่า มอลลี่ถูกบังคับให้เรียนในโรงเรียนประจำเซนต์หลุยส์คาทอลิก

มิชชันนารีตั้งแต่อายุ 7 ขวบ ซึ่งเป็นความพยายามของรัฐบาลกลางในการจัดวิถีชีวิตแบบชนเผ่า ด้วยเหตุที่สตรีชาวโอเซจมีบทบาทอย่างมากในการอบรมลูกหลาน รัฐบาลกลางจึงให้ความสำคัญกับการบ่มเพาะวิถีชีวิตแบบใหม่แก่ผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย เจ้าหน้าที่รัฐคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า “...เป็นพวกผู้หญิงนี้แหละที่ยึดติดกับพิธีกรรมของพวกนอกรีต งดงาม และทำให้มันยืนยาวด้วยการสอนลูกหลานต่อไป” (Grann, 2023: 47) บิดามารดาจึงต้องส่งมอลลีเข้าเรียนในโรงเรียนประจำเพราะถูกขู่่ว่า หากขัดขึ้นรัฐบาลจะไม่จ่ายเบี้ยเลี้ยงประจำปีและปล่อยให้พวกเขาอดอยาก พื้นที่ที่เดินทางถึงโรงเรียน มอลลีถูกบังคับให้ปลดผ้าคลุมอินเดียนแดงออกและเปลี่ยนมาสวมชุดกระโปรงแบบเรียบ ๆ ทางโรงเรียนไม่อนุญาตให้ใช้ภาษาโอเซจ เธอจึงหัดพูดภาษาอังกฤษแทนและยังต้องศึกษาพระคัมภีร์ไบเบิลที่ทางการแจกให้ มอลลีอาศัยในโรงเรียนประจำปีละแปดเดือน จากนั้นกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัวในอีกสี่เดือนที่เหลือ แม้จะได้รับการอบรมให้มีวิถีคิดและวิถีชีวิตแบบใหม่ แต่เธอก็รักษาธรรมเนียมประเพณีของชาวโอเซจไว้อย่างเคร่งครัด มอลลีชอบใช้ผ้าทอของชาวอินเดียนแดง ต่างจากเพื่อน ๆ ที่ไม่ยอมแตะต้องผ้าพื้นเมือง เธอไม่ได้ตัดผมทรงบ็อบสั้นที่กำลังเป็นที่นิยมอยู่ในขณะนั้น แต่ปล่อยให้ยาวถึงกลางหลังและแสกกลางตามความเชื่อของชาวโอเซจที่ว่า รอยแสกกลางเป็นสัญลักษณ์แทนเส้นทางการโคจรของดวงอาทิตย์ (Grann, 2023: 5)

มอลลีแต่งงานทั้งหมด 3 ครั้ง ครั้งแรกกับเฮนรีชาวอินเดียนแดงเผ่าโอเซจ ครั้งที่ 2 กับเออร์เนสต์ที่เป็นชาวอเมริกันผิวขาว และครั้งที่ 3 กับจอห์นชาวอินเดียนแดงลูกครึ่งเผ่าครีก ความผูกพันที่เธอมีต่อชนเผ่าแสดงจากการแต่งงานครั้งแรกตามความประสงค์ของบิดามารดาที่อยากจะรักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมไว้ แม้การใช้ชีวิตคู่กับเฮนรีจะต้องยุติลงไม่ช้า แต่การแต่งงานดังกล่าวก็สะท้อนความกตัญญูของมอลลีต่อบิดามารดา ตลอดจนความผูกพันและความรับผิดชอบที่เธอมีต่อชนเผ่าในฐานะสมาชิกคนหนึ่ง

มอลลียังรักษาประเพณีโอเซจด้วยการตื่นมาสวดมนต์ในยามที่พระอาทิตย์ขึ้น และการจัดงานศพให้กับแอนนาซึ่งเป็นไปตามธรรมเนียมทุกอย่าง สิ่งที่ทำให้มอลลีไม่สบายใจคือ ศพแอนนาซึ่งพบหลังจากเสียชีวิตไปแล้วหลายวันและผ่านการชันสูตรที่ไม่ระมัดระวังของคณะแพทย์ผิวขาว อยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์ ทำให้ครอบครัวไม่อาจเขียนลวดลายที่บอกถึงชนเผ่าและตระกูลลงบนใบหน้าของผู้ตาย มอลลีจึงกังวลว่า วิญญาณของพี่สาวอาจหลงทางในระหว่างกลับสู่แหล่งต้นกำเนิด กระนั้นเธอก็ใส่อาหารในโลงศพอย่างเพียงพอสำหรับการเดินทาง 3 วันเพื่อที่แอนนาจะสามารถไปยังดินแดนที่ชาวโอเซจเรียกว่า

“*สรวงสวรรค์แห่งการล่าสัตว์*” (Grann, 2023: 23) การฝังศพมีขึ้นในเวลาที่ยังตรงเพราะตามความเชื่อของชาวโอเซจ เป็นจังหวะที่พระอาทิตย์ซึ่งเป็นความลึกลับอันยิ่งใหญ่เคลื่อนสู่จุดสูงสุดบนท้องฟ้า

1.3 ความรักครอบครัว

มอลลีเป็นคนรักครอบครัว แต่เนื่องจากผู้แต่งตั้งใจเจาะลึกชีวิตของตัวละครในช่วงที่ต้องเผชิญกับการสูญเสียมารดา พี่สาว และลูกสาวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งตั้งอยู่ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ความรักที่มอลลีมีต่อบิดาและมินนี่ผู้เป็นน้องสาวที่เสียชีวิตก่อนหน้านี้ นั้นจึงไม่ถูกพูดถึง

แอนนาและมอลลีแม้จะเป็นพี่น้องท้องเดียวกันแต่ลักษณะนิสัยกลับแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แอนนาไม่ใช่สตรีอินเดียแดงตามแบบฉบับเหมือนน้องสาว เธอนิยมชีวิตของคนผิวขาวมากกว่าวิถีแบบชนเผ่า หลังหย่ากับสามี แอนนาก็ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการเที่ยวล่ามuleเทมาตามเมืองต่าง ๆ เธอดีมีจัดและชอบ “*ปล่อยเนื้อปล่อยตัวกับชายผิวขาว*” (Grann, 2023: 10) ที่บ้านของมอลลี แอนนายังเล่นสนุกตากับไบรอันผู้เป็นน้องชายของเออร์เนสต์ และทั้งสองมักออกเที่ยวด้วยกันเป็นครั้งคราว คนขับรถรับจ้างที่พาแอนนาไปบ้านของมอลลีในวันที่เธอหายตัวไปเปิดเผยว่า แอนนากำลังตั้งครรภ์แต่ไม่มีใครรู้ข้อมูลเกี่ยวกับพ่อของเด็ก (Grann, 2023: 69) แม้มอลลีจะเป็นเศรษฐกิจที่ไม่ชอบใช้จ่ายฟุ่มเฟือย กระนั้นเมื่อการสืบคดีฆาตกรรมแอนนาดำเนินไปอย่างล่าช้า เธอก็ทุ่มเงินจำนวนมากกระตุ้นให้เจ้าหน้าที่รัฐซึ่งไม่ค่อยดีดร้อนกับปัญหาของชาวพื้นเมือง ลูกขึ้นตามล่าคนร้าย ความรักที่มอลลีมีต่อพี่สาวยังแสดงจากที่เธอตั้งชื่อลูกสาวคนเล็กว่า แอนนา หรือที่คนรอบข้างชอบเรียกเด็กน้อยว่า “*ลิตเติล แอนนา*”

หลังการเสียชีวิตของแอนนา สุขภาพของลิซซีก็ทรุดลงเรื่อย ๆ มอลลีพยายามรักษามารดาในทิวทัศน์ทางทั้งการหาแพทย์สมัยใหม่และการพึ่งหมอยาประจำเผ่าแต่ไม่ได้ผล ในวาระสุดท้ายของลิซซี มอลลีได้ดูแลเธออย่างใกล้ชิด คอยป้อนอาหารให้ และช่วยปิดมอลลีเงินยาวสลวยออกจากโบหน้าที่เต็มไปด้วยริ้วรอยแต่ยังคงความสง่างามราศีของมารดา (Grann, 2023: 35-37)

ความรักที่มอลลีมีต่อลูกสาวคนเล็กแสดงออกในตอนที่สุดสภาพของเธอทรุดโทรมและมอลลีสงสัยว่า ตัวเองกำลังถูกวางยา เธอจึงยกลิตเติล แอนนาให้อยู่ในการดูแลของญาติ แต่เด็กน้อยก็เสียชีวิตไม่นานหลังจากนั้น มอลลีต้องไปฝังศพลูกสาวในช่วงเวลาเดียวกับที่เธอทราบความจริงว่า สามีเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดในคดีฆาตกรรมแอนนาและ

ครอบครัวริตา และยังเป็นคนผสมสารพิษในยารักษาเบาหวานของเธอด้วย ทั้งหมดนี้เป็นความทุกข์ที่หนักหนาสาหัส แต่ด้วยบุคลิกอันเจียบขริม มอลลี่จึงไม่แสดงออกต่อหน้าสาธารณชน เธอเพียงนั่งอยู่คนเดียวเงียบ ๆ ตลอดช่วงที่มีการพิจารณาคดีในศาล

ความรักที่มอลลี่มีต่อเออร์เนสต์ประจักษ์ตั้งแต่ที่เธอตัดสินใจแต่งงานกับเขา และทั้งคู่ก็มีลูกด้วยกันถึงสามคนคือ เอลิซาเบท เจมส์ และลิตเติล แอนนา ไม่เพียงเท่านั้น การที่มอลลี่พึ่งพาสามีในการใช้ชีวิตประจำวันและในการตัดสินใจต่าง ๆ ก็พิสูจน์ให้เห็นว่า เธอรักและไว้วางใจเออร์เนสต์เสมอมา หลังการเสียชีวิตของแอนนา เจ้าหน้าที่ได้เข้าควบคุมตัวไบรอันซึ่งเป็นเรื่องปกติเพราะเขาเป็นคนสุดท้ายที่อยู่กับแอนนา แต่สิ่งที่ทำให้มอลลี่เดือดเนื้อร้อนใจและสะท้อนความรักที่เธอมีต่อสามีคือ เจ้าหน้าที่ที่ยังคุมตัวเออร์เนสต์เอาไว้ด้วย (Grann, 2023: 31) เมื่อสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิตอย่างต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่พี่สาวคนโต มารดา ริตา จนถึงลิตเติล แอนนาที่เป็นลูกสาวคนเล็ก และมอลลี่เริ่มตระหนักว่าตัวเองกำลังถูกลวงยา เธอก็ไม่เคยตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับสามีจนกระทั่งเออร์เนสต์ยอมสารภาพทุกอย่างในศาล

ความน่าสนใจอย่างยิ่งของตัวละครมอลลี่คือ เธอมีความนิ่มนวลและความเด็ดเดี่ยวอยู่ในตัวอย่างพร้อมเพรียงกัน แม้จะรักบิดามารดาและมีความผูกพันกับชนเผ่าอย่างลึกซึ้ง อันนำไปสู่การแต่งงานครั้งแรกกับเฮนรี แต่เมื่อการใช้ชีวิตคู่ดำเนินต่อไปไม่ได้ เธอก็กล้าที่จะแยกทางกับสามี ที่น่าชื่นชมกว่านั้นคือ ทั้งสองยังคงรักษาความรู้สึกดีต่อกันเสมอมา ความเจ็บไข้ได้ป่วยและการต้องพึ่งพาสามีในการดำเนินชีวิตดูเหมือนจะทำให้มอลลี่เป็นผู้หญิงที่ต้องพึ่งคนอื่นเป็นนิจ แต่ครั้งนทราบความจริงที่เออร์เนสต์มีส่วนในการฆาตกรรมแอนนาและครอบครัวของริตา และเป็นคนผสมสารพิษในยารักษาเบาหวาน เธอก็หย่ากับสามีและก้าวข้ามความขมขื่นจากการแต่งงานครั้งที่สองเพื่อแสวงหาความสุขแก่ตัวเองอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเข้มแข็งเพียงใด แต่ในฐานะปुरुชนคนหนึ่งมอลลี่ก็ยังมีรู้สึกหวาดหวั่นเมื่อต้องเผชิญกับมรสุมชีวิต ดังนั้น “ทุกครั้งที่มีใครเอ่ยชื่อของสามีเธอขึ้นมา เธอจะหดตัวด้วยความสยดสยอง” (Grann, 2023: 231) สิ่งหนึ่งที่ผู้อ่านสามารถนำไปใช้ประโยชน์จากบทเรียนชีวิตของมอลลี่คือ ความตระหนงในศักดิ์ศรี การมองโลกในแง่บวก และที่สำคัญ แม้ความสุขจะเป็นสิทธิที่มนุษย์พึงมี แต่บุคคลก็ต้องพยายามแสวงหามาด้วยตัวเอง ความสุขนั้นจึงมีความหมาย ทรงคุณค่า และดำรงอยู่จริง ผลการศึกษาลักษณะนิสัยของมอลลี่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจผู้หญิงชาวอินเดียนแดงเผ่าโอเซจมากขึ้น และช่วยลบภาพที่คน

ผิวขาวสร้างไว้กับชาวพื้นเมืองกลุ่มนี้ในฐานะผู้บาปบุญญา ไร้ความสามารถ และไม่อาจกำหนดเส้นทางชีวิตของตัวเองได้

2. ผลการศึกษาตัวละครเฮล เค เบิร์กฮาร์ท

ผู้แต่งบรรยายลักษณะภายนอกของเฮลว่า มีใบหน้าเหมือนนกฮูก ผมสีเข้มชี้ได้แต่ตายิบหยี และเข้าตาลึก (Grann, 2023: 25) เขามาตั้งหลักอยู่ในเขตสงวนช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในสภาพมือเปล่าคือ มีเสื้อติดหลังมาตัวหนึ่งและพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิมเก่า ๆ อีกเล่มหนึ่งเท่านั้น ด้วยความพยายามอย่างยิ่งยวด เฮลกลายเป็นเศรษฐีที่มีอิทธิพลทั้งทางการเงินและการเมืองในชุมชนโอเซจ เขาถูกสร้างให้เป็นตัวละครที่มีลักษณะนิสัยหลายอย่างเช่นเดียวกับมอลลี่ แต่ลักษณะนิสัยเหล่านั้นไม่ได้ไปในทิศทางเดียวกัน ด้านหนึ่งเฮลเป็นคนอดทนอดกลั้นและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น แต่ขณะเดียวกันเขาก็เป็นคนเจ้าเล่ห์และมีนิสัยเหยียด

2.1 ความอดทนอดกลั้น

ความอดทนอดกลั้นของเฮลแสดงออกในช่วงแรก ๆ ที่เข้ามาสร้างเนื้อสร้างตัวในเขตสงวน เฮลรับจ้างทำงานในฟาร์มเลี้ยงวัวแห่งหนึ่งโดยทำงานหามรุ่งหามค่ำทั้งที่ได้ค่าจ้างน้อย ต้องขี้อ้ำด้อนฝูงวัวท่ามกลางพายุลูกเห็บและพายุทรายทำให้เสื้อผ้ามีแต่กลิ่นเหม็นและมูลวัว และบ่อยครั้งที่เฮลกระดุกหักหรือได้รับบาดเจ็บสาหัส ทว่าท้ายที่สุดด้วยเงินเก็บและเงินยืมจำนวนหนึ่ง เขาสามารถซื้อฝูงปศุสัตว์ของตัวเองเป็นครั้งแรก เฮลเคยล้มละลายอย่างขมขื่น แต่ดูเหมือนความล้มเหลวกลับยิ่งโหมเชื้อไฟแห่งความทะเยอทะยานของเขาขึ้นไปอีก เฮลเริ่มธุรกิจปศุสัตว์ใหม่อีกครั้งและประสบความสำเร็จจนกลายเป็นเจ้าของทุ่งหญ้ากว้างขนาด 45,000 เอเคอร์ (Grann, 2023: 26) ในฐานะทางเศรษฐกิจทำให้เฮลได้เป็นรองนายอำเภอสำรองในเขตสงวน ซึ่งแม้จะเป็นเพียงตำแหน่งเกียรติยศ แต่ก็เปิดทางให้เขาได้เป็นผู้มีอิทธิพลในชุมชน

2.2 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

นอกจากความอดทนอดกลั้น เฮลยังเป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น เขารับหลานชายสองคนคือ เออร์เนสต์และไบรอันมาดูแล เออร์เนสต์เคยยอมรับว่าเฮล “เป็นเสมือนบิดาของเขา” (Grann, 2023: 8) เมื่อเฮลมีเงินทองและอำนาจมากขึ้น นักการเมืองก็เริ่มเข้ามาขอความช่วยเหลือจนเป็นที่ทราบกันว่า นักการเมืองท้องถิ่นจะชนะการเลือกตั้งไม่ได้หากไม่มีการสนับสนุนของเฮล การที่เฮลมีไหวพริบและมีธุรกิจที่เจริญรุ่งเรืองทำให้เขามีศัตรูอยู่รอบด้าน “บางคนก็เกลียดเขามาก” (Grann, 2023: 26) แต่

สำหรับครอบครัวมอลลี่และชาวโอเซจหลายคน เฮลเป็นคนทำประโยชน์มากมายแก่ชุมชน แพทย์คนหนึ่งกล่าวว่า “จำไม่ได้ว่า มีคนไข้กี่คนมาหาผมโดยที่เขาคือเป็นคนรับผิดชอบออกค่าใช้จ่ายให้ หรือก็ปากที่ได้ลิ้มรสอาหารที่เขาบริจาค” เฮลเคยเขียนจดหมายถึงผู้ช่วยหัวหน้าเผ่าโอเซจคนหนึ่งโดยมีข้อความว่า “ในชีวิตของผม ผมไม่เคยมีเพื่อนที่ดีไปกว่าชาวโอเซจและผมจะเป็นเพื่อนแท้ของชาวโอเซจตลอดไป” (Grann, 2023: 27)

การที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาบังคับให้สมาชิกเผ่าประเภท “ไร้ความสามารถ” ต้องมีผู้ปกครองดูแลผลประโยชน์ให้ได้ก่อให้เกิดกระบวนการทุจริตทั้งทางการเมืองและการเงินในเขตสงวน ถึงขั้นที่ผู้พิพากษาออมพูดกับชุมชนอย่างเปิดเผยว่า “ลงคะแนนให้ผมแล้วผมจะจัดตำแหน่งผู้ปกครองดี ๆ ให้” (Grann, 2023: 162) ส่วนบทบาทของเฮลในวงการการเมืองนั้น เนื่องจากเป็นผู้มีอิทธิพลในชุมชน การเลือกตั้งตำแหน่งราชการต่าง ๆ โดยเฉพาะอัยการประจำเทศมณฑลจึงขึ้นตรงต่อการสนับสนุนของเขา มีเรื่องเล่าว่า ชาวอเมริกันผิวขาวคนหนึ่งลงสมัครเลือกตั้งตำแหน่งอัยการ ซึ่งที่ปรึกษาได้แนะนำให้เขาเข้าหาเฮล เจ้าตัวจึงเดินทางไปที่ฟาร์มหลายครั้งกว่าทั้งสองจะได้พบกัน หลังคุยกันครู่หนึ่งเฮลก็ตระหนักว่า บิดามารดาของผู้สมัครเคยให้ที่พักเขาในระหว่างพายุหิมะ จึงสัญญาว่าจะช่วยที่ปรึกษาจึงกล่าวกับผู้สมัครอัยการว่า “ไม่ต้องกังวลอีกเพราะเฮล “ไมโกหกใคร ถ้าเขาบอกว่า จะทำอะไรบางอย่าง เขาก็จะทำ” (Grann, 2023: 162) และผลการเลือกตั้งครั้งนั้นก็ เป็นไปตามคาด โดยผู้ที่เฮลสนับสนุนเป็นคนชนะในทุกหน่วยการเลือกตั้ง

2.3 ความเจ้าเล่ห์

ความเจ้าเล่ห์ของเฮลสัมพันธ์กับความเฉลียวฉลาดและไหวพริบอันเป็นเอกลักษณ์ของเขา ประจักษ์จกท่าเหตุการณ์ด้วยกัน อันดับแรกคือ คดีฆาตกรรมแอนนา แม้เฮลจะเป็นผู้บงการทุกอย่าง แต่เขาก็สามารถเบี่ยงเบนความสงสัยของมอลลี่ด้วยการจ้างนักสืบเอกชนมาตามล่าผู้ร้าย (Grann, 2023: 61) ฝ่ายนักสืบยอมรับในภายหลังว่า เฮลสั่งให้เขาสืบคดีพอเป็นพิธีเท่านั้น ดังนั้น ไม่นานหลังการเสียชีวิตของแอนนา เขาก็ไปทำคดีอื่นแทน เฮลยังสั่งให้พรรคพวกเข้าขโมยบันทึบเกี่ยวกับการเสียชีวิตของแอนนา เจ้าหน้าที่สืบสวนคนหนึ่งให้การว่า “ได้ะทำงานของผมถูกจัด คำให้การทั้งหมดหายไป” (Grann, 2023: 125)

เมื่อเออร์เนสต์ถูกควบคุมตัวในฐานะผู้ต้องสงสัยและมีแนวโน้มจะสารภาพความจริงต่อศาล เฮลก็สั่งให้ทนายความส่วนตัวเรียกมอลลี่ขึ้นให้การระหว่างการไต่สวน โดยบังคับให้เธอยอมรับต่อหน้าสามีว่า เคยแต่งงานกับเฮนรีก่อนจะมาใช้ชีวิตคู่กับเออร์เนสต์ การกระทำดังกล่าวแสดงถึงความเจ้าเล่ห์ของเฮลเนื่องจากรู้ว่า หลานชายเป็น

คนชี้หึ่ง เขาหวังว่า คำสารภาพของมอลลี่จะทำให้เออร์เนสต์โกรธเคืองแล้วกลับมาเข้าข้างตัวเองอีกครั้ง แต่เมื่อเออร์เนสต์ยื่นกรานที่จะสารภาพทุกอย่าง เฮลก็หันมากล่าวโทษหลานชายในฐานะต้นคิดทั้งหมดและพยายามโน้มน้าวคณะลูกขุนว่า คนที่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากการเสียชีวิตของสมาชิกในครอบครัวมอลลี่คือเออร์เนสต์ ไม่ใช่เขา (Grann, 2023: 229)

เหตุการณ์ที่สองเกี่ยวกับการวางระเบิดที่บ้านของริตา เฮลตัดสินใจจ้างแบล็คกี้ ทอมป์สัน (Blackie Thompson) ชาวอเมริกันผิวขาวที่เคยติดคุกหลายครั้งเป็นคนดำเนินการและจ่ายค่าจ้างเป็นรถหนึ่งคัน โดยให้ทอมป์สันเข้าไปโมยรถในโรงรถของมอลลี่เอง ดังนั้น คืบหนึ่งขณะที่ครอบครัวมอลลี่กำลังหลับอยู่ ทอมป์สันก็เข้ามาขโมยรถ แต่เนื่องจากเขาถูกจับในข้อหาขโมยรถเสียก่อน เฮลจึงจ้างเฮนรี แกรมเมอร์ (Henry Grammer) พ่อค้าเหล้าเถื่อนที่มีลูกน้องจำนวนมากเป็นคนจัดการแทน ก่อนที่บ้านริตาจะถูกระเบิด เฮลได้ไปงานแสดงปศุสัตว์ในรัฐเท็กซัส (Texas) ทั้งยังจ้างข่าวนี้ให้คนรู้จักทราบโดยทั่วกัน ทำให้เขาไม่ตกเป็นเป้าสงสัยของเจ้าหน้าที่สืบสวน หลังการเสียชีวิตของริตาและสามี เฮลแสดงความเดือดร้อนใจอย่างเห็นได้ชัดและสัญญากับมอลลี่ว่า จะแก้แค้นแทนครอบครัวของเธอ (Grann, 2023: 103)

เฮลเป็นคนรอบคอบและประสบการณ์ชีวิตอันผาดโผนก็สอนให้เขาต้องระมัดระวังตัว หลังฆาตกรรมสมาชิกในครอบครัวมอลลี่ เฮลพยายามกำจัดพยานหลักฐานที่อาจเอาผิดเขาได้ สามเดือนหลังจากที่บ้านริตาถูกระเบิดจนพังพินาศ ในวันที่ 14 มิถุนายน ค.ศ. 1923 แกรมเมอร์ก็เสียชีวิตจากอุบัติเหตุรถเสียหลักพลิกคว่ำ เพื่อน ๆ ของแกรมเมอร์ส่งข่าวถึงกันว่า มีคนแอบทำอะไรบางอย่างกับพวกมาลีย์และเบรกในรถก่อนเกิดเหตุ ขณะที่อูชา เคอร์บี โจรพันทองที่เป็นเพื่อนสนิทของแกรมเมอร์ถูกยิงตายในห้างสรรพสินค้า เหตุเกิดหลังจากที่เฮลบอกให้เคอร์บีทราบว่ามีเพชรจำนวนหนึ่งอยู่ในห้างสรรพสินค้าและแนะนำช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการโจรกรรม เคอร์บีหลงเชื่อจึงบุกเข้าไปในห้างกลางดึกปรากฏว่า เฮลได้จ้างข่าวก่อเจ้าของห้างไว้ล่วงหน้า ดังนั้น ทันททีที่เคอร์บีปรากฏตัว เขาก็ถูกยิงและเสียชีวิตในที่เกิดเหตุ (Grann, 2023: 183-184)

เหตุการณ์ที่สามเกี่ยวกับการฆาตกรรมเฮนรีดีตสามีของมอลลี่ เขาถูกยิงใน ค.ศ. 1923 และเสียชีวิตขณะอายุเพียง 40 ปี ที่น่าสังเกตุคือ ก่อนเกิดเหตุไม่นาน เฮนรีได้ซื้อประกันชีวิตในวงเงินสูงถึงสองหมื่นห้าพันดอลลาร์และระบุให้เฮลเป็นผู้รับประโยชน์ คนขายประกันให้การว่า เฮลเป็นคนดำเนินการซื้อประกันครั้งนั้นด้วยตัวเองและยื่นกรานว่า

จะต้องเป็นผู้รับประโยชน์เพราะเฮนรีเป็นลูกหนี้ของเขา เมื่อคนขายประกันถามว่า เฮนรีติดหนี้เท่าไร เฮลก็ให้คำตอบอย่างกำกวมว่า “อืม เขาเป็นหนี้ฉันเยอะเลย ราวหนึ่งหมื่นหรือหมื่นสองพันได้” (Grann, 2023: 165) ในการทำประกันให้กับเฮนรี เฮลต้องแก้ไขอุปสรรค 2 เรื่อง เรื่องแรกคือ การหาใบรับรองแพทย์เพราะเฮนรีเป็นคนดื่มจัดและเคยเมาจนประสบอุบัติเหตุขณะขับรถ แต่แล้วเฮลก็สามารถหาแพทย์สองคนที่ยอมรับรองให้กับเฮนรีได้ ส่วนเรื่องที่สองคือ หลักฐานที่พิสูจน์ว่า เฮลเป็นเจ้าของหนี้ของเฮนรี คนขายประกันกล่าวว่า เฮลนำสัญญาประกันมาแสดงก็จริง แต่แทนที่จะเป็นวงเงิน 10,000 หรือ 12,000 ดอลลาร์ตามที่เขาเคยบอกก่อนหน้านี้จำนวนเงินที่เฮนรีกู้จากเฮลก็พุ่งสูงถึง 25,000 ดอลลาร์ เฮนรีเป็นคนลงนามในสัญญาและมีการระบุเวลาว่า “Jany 1921” (มกรา 1921) เจ้าหน้าที่สืบสวนให้ความสำคัญกับรายละเอียดข้อนี้มากเพราะชี้ให้เห็นว่า มีความพยายามระบุเวลาก่อนวันที่เฮนรีทำประกันเพื่อที่เฮลจะมีสิทธิรับประโยชน์ตามกฎหมาย เมื่อสัญญาประกันถูกส่งไปให้ผู้เชี่ยวชาญของกระทรวงการคลังวิเคราะห์ ปรากฏว่า เดือนที่พิมพ์ในเอกสารจริง ๆ คือ “June” (มิถุนายน) แต่มีคนพยายามลบอักษร “u” และ “e” ออกแล้วเขียนอักษร “a” ลงที่บออักษร “u” และอักษร “y” ลงที่บออักษร “e” ให้กลายเป็น “Jany” (มกรา) เมื่อเจ้าหน้าที่สอบถามชายที่เฮลอ้างว่า เป็นคนพิมพ์สัญญาประกัน เขาก็ปฏิเสธและบอกว่าไม่เคยเห็นเอกสารดังกล่าว

เพื่อตอบตาชาวโอเซจ เฮลจึงอาสาแบกโลงศพของเฮนรีด้วยตัวเองและพยายามทำให้รอย บันช์ ซึ่งเคยเป็นซู้กับภรรยาของเฮนรีตกเป็นเป้าสงสัย เจ้าหน้าที่ได้สอบปากคำบันช์ แต่เขาก็ยืนยันความบริสุทธิ์ทุกครั้ง บันช์เล่าถึงเฮลด้วยว่า หลังเฮนรีถูกฆาตกรรม เฮลเคยมาหาเขาแล้วแนะนำ “ถ้าฉันเป็นนาย ฉันจะไปจากเมืองนี้” กับทั้งเสนอจะให้เงินในกรณีที่บันช์หนีไปเมืองอื่น เมื่อบันช์เล่าให้เพื่อนคนหนึ่งฟังก็ได้รับคำเตือนว่า ไม่ควรหนีเพราะ “ถ้านายหนี พวกเขาต้องโทษนายแน่” (Grann, 2023: 167) ฝ่ายภรรยาของเฮนรีให้กรว่า หลังสามีถูกฆาตกรรม เฮลเคยมาหาเธอหลายครั้งเพื่อให้ลงนามในเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับทรัพย์สินของเฮนรี ครั้งหนึ่งเฮลนำเหล้าวิสกี้ขวดหนึ่งมาเป็นของขวัญ แต่เธอไม่กล้าดื่มเพราะกลัวจะถูกลงโทษ

เหตุการณ์ที่สี่คือ เรื่องที่ฟาร์มของเฮลถูกวางเพลิงไหม้เสียหายอย่างหนักทำให้ซากวัวควายเกลื่อนท้องทุ่งที่ดำเนินต่อตะโก คนส่วนใหญ่ไม่ทราบว่ามีใครเป็นคนอยู่เบื้องหลัง แต่เพื่อนบ้านคนหนึ่งให้ข้อมูลว่า เฮลเป็นคนสั่งให้คนงานเผาฟาร์มปศุสัตว์ ทั้งนี้สันนิษฐานได้ว่า เฮลอยากจะแสดงให้ชาวโอเซจเห็นว่า เขาก็ตกเป็นเป้าของคนร้าย

เหมือนกัน มอลลีเคยกล่าวอย่างสิ้นหวังหลังเหตุการณ์ฟาร์มถูกวางเพลิงว่า “ขนาดผู้ที่ได้ซื้อว่า เราซาแห่งเทือกเขาโอเซจยังถูกทำร้าย” (Grann, 2023: 104) อย่างไรก็ตาม เฮลได้จัดการซื้อประกันไว้ก่อนเกิดเหตุ ทำให้ได้รับเงินเคลมมากถึง 30,000 ดอลลาร์

เหตุการณ์สุดท้ายที่แสดงความเจ้าเล่ห์ของเฮลคือ เมื่อเจ้าหน้าที่สามารถรวบรวมพยานหลักฐานที่จะเอาผิดเฮลในคดีฆาตกรรมแอนนาและครอบครัวของริตา ในเบื้องต้นเขามีแผนจะหนี โดยสั่งตัดเสื้อผ้าใหม่และวางแผนว่า จะออกจากเมืองทันทีที่ได้ข่าวแน่ชัด แต่ไม่กี่วันให้หลัง เฮลก็เปลี่ยนใจ เขาเดินเข้าไปในห้องนายอำเภอในชุดสูทที่รีดไว้อย่างประณีต รองเท้ามันปลาบ สวมหมวกสักหลาด เสื้อโค้ดติดเข็มกลัดฝังเพชรและพูดว่า “เข้าใจว่าตำรวจกำลังต้องการตัวผมอยู่” แล้วเขาก็อธิบายต่อด้วยความมั่นใจว่า ขอมามอบตัว “ไม่จำเป็นต้องส่งคนไปตามล่า” (Grann, 2023: 192) เรื่องนี้ไม่อาจตีความว่า เฮลสำนึกผิดหรือเกรงกลัวกฎหมาย แต่น่าจะเกิดจากความมั่นใจว่า จะเอาตัวรอดได้ด้วยอิทธิพลทางการเมืองและการเงิน รายงานต่าง ๆ จากคณะสืบสวนเผยให้ทราบว่ เฮลพยายามติดสินบนเจ้าหน้าที่รัฐตั้งแต่คณะลูกขุน อัยการ ผู้พิพากษาจนถึงนักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและจากส่วนกลาง ทำให้เจ้าหน้าที่จำนวนมากถูกถอดออกจากตำแหน่งเมื่อความจริงถูกเปิดเผย คดีฆาตกรรมแอนนาและครอบครัวริตาซึ่งเป็นข่าวโด่งดังในสหรัฐอเมริกาขณะนั้นทำให้เฮลถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย เขาถูกตัดสินว่า มีความผิดและต้องติดคุกตลอดชีวิตเพื่อชดใช้กับสิ่งที่ทำลงไป

2.4 ความโหดเหี้ยม

ลักษณะนิสัยที่โหดเหี้ยมของเฮลได้สอดแทรกในเหตุการณ์ต่าง ๆ ตลอดทั้งเรื่อง นอกจากการอยู่เบื้องหลังฆาตกรรมแอนนา ครอบครัวริตา และเฮนรีแล้ว สิ่งที่เฮลทำต่อหลานชายรวมถึงลูกในท้องของแอนนาซึ่งหลายคนสงสัยว่า เขาเป็นพ่อของเด็กก็สะท้อนความโหดเหี้ยมไร้มนุษยธรรมของตัวละคร ด้วยบุคลิกที่อ่อนแอ เออร์เนสต์จึงตกอยู่ใต้อาณัติของเฮล เขาพูดถึงอาแท้ ๆ ของตัวเองว่า “แก็ไม่ใช่คนแบบที่จะขอให้คุณช่วยทำอะไรให้อย่างสุภาพแต่จะสั่งให้ทำ” (Grann, 2023: 27) ส่วนไบรอัน แม้จะไม่ได้หน้าตาดีเหมือนพี่ชายแต่มีความแข็งแกร่งดั่งและทำทางเย็นชามากกว่า เฮลรับหลานชายทั้งสองมาอุปการะก็จริงแต่ไม่เคยแสดงความรักความห่วงใย ในทางกลับกัน เฮลปฏิบัติต่อหลานเหมือนคนงานทั่วไปที่มีหน้าที่ทำงานให้เขาและจะถูกลงโทษหากมีความผิด ครั้งหนึ่งเฮลจับได้ว่าไบรอันขโมยควายและ “ไต่ยื่นฟ้องต่อศาลเป็นการสั่งสอนหลานชาย” (Grann, 2023: 30)

เมื่อเฮลและหลานชายสองคนถูกควบคุมตัวและเอร์เนสต์เริ่มทนแรงกดดันต่างๆ ไม่นาน เฮลก็หาทางกำจัดหลานคนโต เขาบอกพรรคพวกคนหนึ่งว่า เอร์เนสต์เป็นพยานคนเดียวที่เขากลัวและ “นายจะใช้วิธีไหนก็ตามพยายามเข้าถึงเอร์เนสต์ให้ได้ ไม่งั้นฉันพังแน่” (Grann, 2023: 210) ครั้นเอร์เนสต์ถูกเรียกมาให้การในฐานะพยานในคดีฆาตกรรมที่เฮลอยู่เบื้องหลัง เขาก็กดดันหลานชายด้วยการถลึงตาใส่และสั่งให้ทนายความส่วนตัว ประณามเอร์เนสต์ด้วยถ้อยคำที่รุนแรงว่า “ผู้ทรยศต่อสายเลือดตนเอง” เอร์เนสต์ สาราภาพกับอัยการก่อนจะขึ้นให้การว่า “พวกเขาเอาผมตายแน่” และเจ้าหน้าที่สืบสวนคนหนึ่งก็ตั้งข้อสังเกตว่า ขณะนั่งลงบนเก้าอี้พยาน ความกลัวอาจทำให้เอร์เนสต์มีอาการ ตระหนก “เห็นได้ชัดว่าความเข้มแข็งทั้งหมดที่เขาพยายามรวบรวมมาจนถึงจุดนี้ก็เริ่ม จางหายไป” (Grann, 2023: 214) ช่วงปลายเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1926 ซึ่งการไต่สวนคดี ฆาตกรรมแอนนาและริตาคำลังเข้าสู่โค้งสุดท้าย เฮลยังพยายามหาทางกำจัดเอร์เนสต์ ใน ระหว่างถูกควบคุมตัว เขาติดต่อกับทอมป์สันซึ่งถูกขังอยู่ในห้องแยกไปอีกชั้นหนึ่งและ โน้มน้าวให้ทอมป์สัน “ไม่ให้การกล่าวหาเขา” เพื่อแลกกับเรื่องที่เขาจะทำให้เขาออกจาก คุกได้ เฮลยังสั่งให้ทอมป์สันลักตัวเอร์เนสต์ออกจากคุกเพื่อที่หลานชายจะได้หายตัวไป ก่อนถึงกำหนดขึ้นให้การ ทอมป์สันสารภาพว่า “เขาจะใช้ผมเอาตัวเอร์เนสต์ เบิร์กฮาร์ด ไปที่โอลด์เม็กซิโก” และ “ไม่ต้องการให้ฆ่าเบิร์กฮาร์ดในประเทศนี้เพราะจะมีคนพบศพ” (Grann, 2023: 225)

ในระหว่างสืบสวนคดีฆาตกรรมแอนนา เจ้าหน้าที่ได้ให้ความสนใจกับข้อมูลที่ แอนนาตั้งครรภ์ขณะถูกฆ่าตายเป็นพิเศษ หลังสอบถามกลุ่มเพื่อนสนิทของแอนนา คณะสืบสวนก็ได้ข้อมูลที่นากระอักกระอ่วนและสะท้อนลักษณะที่ไร้มนุษยธรรมของเฮลว่า “เฮลมีอะไรกับแอนนาและเป็นพ่อของเด็กในท้อง ซึ่งหากเป็นความจริงก็หมายความว่า เขา ได้ฆ่าลูกของตัวเองด้วย” (Grann, 2023: 203)

เห็นได้ว่า เฮลเป็นตัวละครที่มีลักษณะนิสัยหลายอย่าง ทั้งความอดทนอดกลั้น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ความเจ้าเล่ห์แสนกล และนิสัยที่เหี้ยมโหด ความเปลี่ยนแปลง ของเฮลที่เห็นได้ชัดเจนนคือ แม้จะเป็นคนเข้มแข็งเด็ดขาด แต่เมื่อต้องเผชิญกับคำตัดสินให้ ตัดคุกตลอดชีวิต บุรุษที่มากประสบการณ์ชีวิตอย่างเขาก็ไม่อาจซ่อนความหวาดหวั่นไว้ได้ นักข่าวคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า “เฮลแสดงความตื่นเต้นเลือดออกมาจากทางสีหน้า” (Grann, 2023: 230) แตกต่างจากพรรคพวกอันธพาลของเขาที่ซ่อนความรู้สึกได้อย่างมิดชิด สิ่งที่ เฮลมีอย่างเสมอต้นเสมอปลายและอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เขาประสบความสำเร็จในชีวิต

คือ การยอมรับสภาพที่เป็นอยู่และความตั้งใจขณะทำงาน สมัยเริ่มเข้ามาตั้งหลักในเขตสงวนและต้องรับจ้างทำงานในฟาร์มปศุสัตว์เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ เฮลทำงานหามรุ่งหามค่ำ ทั้งที่รับค่าจ้างน้อย ต่อมาเมื่อต้องล้มละลายอย่างขมขื่น เขาก็ยอมรับความจริงแล้วลุกขึ้นมาสู้อีกครั้งจนประสบผลสำเร็จ ถึงแม้จะไม่เคยยอมรับว่า ตัวเองมีความผิด แต่ในเมื่อศาลได้ตัดสินให้ติดคุกและใช้แรงงาน เฮลก็ตั้งใจทำงานทุกอย่างที่เจ้าหน้าที่มอบหมายให้ ตั้งแต่การดูแลผู้ป่วยวิธโรคจนถึงการทำงานในฟาร์มของเรือนจำอย่างการเลี้ยงหมูและสัตว์อื่น ๆ รายงานของเรือนจำเขียนไว้ว่า “เขาได้คะแนนดีในการดูแลสัตว์ต่าง ๆ และทำงานผ่าตัด เช่น ผ่าฝีและทำหมันสัตว์ได้” (Grann, 2023: 237) หลังติดคุกเป็นเวลา 20 ปี เฮลได้รับการปล่อยตัวใน ค.ศ. 1947 โดยคณะกรรมการทัณฑ์บนให้เหตุผลว่า เขามีอายุมาก (72 ปี) และประพฤติตัวดีมาโดยตลอด เฮลถูกห้ามไม่ให้เหยียบรัฐโอคลาโฮมา แต่จากคำบอกเล่าของญาติ เขาเคยแอบเข้าไปในเขตสงวน ความสัมพันธ์ระหว่างเฮลกับเออร์เนสต์ไม่เคยดีขึ้น เขายังโกรธเคืองและเคียดแค้นหลานชายที่ทำให้ตัวเองต้องติดคุกและสูญเสียทุกอย่าง เฮลกล่าวกับญาติคนหนึ่งว่า “ถ้าไอ้เวรเออร์เนสต์มันรู้จักหุบปาก ทุกวันนี้เรอาจร่ำรวยไปแล้ว” (Grann, 2023: 260)

จากการศึกษาลักษณะของตัวละครเฮลทำให้ผู้อ่านทราบถึงบริบทของสหรัฐอเมริกาในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ที่คนผิวขาวยังคงดำเนินแผนรุกรานชาวพื้นเมืองอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังทำให้เข้าใจมิติต่าง ๆ ของคนผิวขาวที่เข้าไปกอบโกยผลประโยชน์ของชาวพื้นเมืองโดยเฉพาะการกอบโกยเงินรายได้จากน้ำมันของเผ่าโอเซจ ในแง่ที่ว่า หากปราศจากลักษณะบางอย่าง เช่น ความอดทน ความเอื้อเฟื้อ หรือแม้แต่ความโหดเหี้ยมแล้ว คนกลุ่มนี้ก็อาจไม่สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวในดินแดนใหม่นี้ได้

3. ผลการศึกษาตัวละครเออร์เนสต์ เบิร์กฮาร์ดต์

เออร์เนสต์มีสถานภาพเป็นหลานชายของเฮลและเป็นสามีของมอลลี แม้จะเป็นตัวละครสำคัญแต่พื้นที่แสดงบทบาทของเขามีไม่มาก ทั้งนี้ อาจเพราะเออร์เนสต์อยู่ในฐานะผู้อาศัยมาโดยตลอดตั้งแต่สมัยอยู่กับเฮลในฟาร์มปศุสัตว์จนกระทั่งแต่งงานและย้ายไปอาศัยกับมอลลี อนึ่ง การที่เออร์เนสต์ชอบเป็นผู้ตามมากกว่าผู้นำได้ส่งผลให้เป็นตัวละครหลักที่มีบทบาทไม่มากเมื่อเทียบกับตัวละครสำคัญอย่างมอลลีและเฮล อย่างไรก็ตาม ลักษณะที่โดดเด่นของเออร์เนสต์ที่ได้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดคือ ความอ่อนแอและความรักภรรยา

3.1 ความอ่อนแอ

ประวัติส่วนตัวของเออร์เนสต์ไม่ใช่สิ่งที่เขาจะภาคภูมิใจได้ เออร์เนสต์เป็นคนชอบดื่มเหล้าเถื่อนและมั่วสุมเล่นไพ่อยู่กับนักเลง อย่างไรก็ตาม แม้จะพยายามแสดงตนว่า เป็นนักเลงที่หยาบกระด้าง แต่คนรอบข้างก็สัมผัสได้ถึงความอ่อนโยนในตัวเขาซึ่งบางครั้งมีความไม่มั่นคงเจือปนอยู่ด้วย ความอ่อนแอของเออร์เนสต์แสดงออกตลอดทั้งเรื่อง ขณะอาศัยในฟาร์มปศุสัตว์ เขายอมอยู่ใต้อาณัติและทำตามคำสั่งของอาททุกอย่าง การแต่งงานแล้วย้ายไปอาศัยที่บ้านของมอลลีไม่อาจทำให้ความกลัวอาของเออร์เนสต์บรรเทาลง หากมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น เขาสวมรู้ร่วมคิดกับเฮลในคดีฆาตกรรมแอนนา เรื่องการวางระเบิดที่บ้านริตา และเป็นคนผสมสารพิษลงในยารักษาเบาหวานของมอลลี ในคืนที่บ้านริตาถูกระเบิด มอลลีและลูก ๆ มีแผนไปค้างคืนที่นั่นด้วย แต่เจมส์ลูกชายคนที่สองเกิดปวดหูขึ้นอย่างกะทันหัน ทำให้แผนเดิมถูกยกเลิก มาร์จีลูกสาวของเจมส์และมีฐานะเป็นหลานปู่ของเออร์เนสต์กล่าวว่า “นี่คือเหตุผลที่พวกเขารอดมาได้” และอธิบายเพิ่มเติมว่า ที่พ่อของเธอเป็นปฏิปักษ์ต่อเออร์เนสต์เสมอมาก็เพราะ “พ่อฉันต้องใช้ชีวิตอยู่กับความคิดที่ว่า พ่อตัวเองพยายามฆ่าเขา” (Grann, 2023: 269)

3.2 ความรักต่อภรรยา

ความรักที่เออร์เนสต์มีต่อภรรยาแสดงออกจากการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 แม้จะมีชาวอเมริกันผิวขาวจำนวนมากพยายามแต่งงานกับชาวอินเดียนแดงเพื่อแสวงหาประโยชน์ แต่จุดเริ่มต้นในการใช้ชีวิตคู่ของมอลลีและเออร์เนสต์กลับมาจากความรักแท้ ทั้งสองมีโอกาสนพบกันเพราะเออร์เนสต์ขับรถรับจ้างในยามที่ว่างเว้นจากงานปศุสัตว์ ความรักที่เขามีต่อมอลลียังประจักษ์จากที่เขาหัดพูดภาษาโอเซจจนสามารถสื่อสารกับเธอได้ การแต่งงานกับมอลลีทำให้เออร์เนสต์ถูกเพื่อนอันธพาลเรียกว่า “สคอว์แมน” ซึ่งเป็นคำล้อเลียนชายผิวขาวที่แต่งงานกับผู้หญิงอินเดียนแดง แต่เขาก็ไม่สนใจ เออร์เนสต์ยังเป็นที่พึ่งให้กับภรรยาซึ่งเป็นเบาหวาน คอยดูแลเมื่อมอลลีมีอาการปวดตามข้อหรือหิวอาหาร หลังการเสียชีวิตของแอนนา มอลลีต้องพึ่งสามีมากขึ้นในการใช้ชีวิตประจำวันและในการตัดสินใจต่าง ๆ จนคนรอบข้างตั้งข้อสังเกตว่า “ความทุ่มเทที่เขามีให้กับภรรยาชาวอินเดียนแดงและลูก ๆ ไม่ธรรมดาและน่าทึ่งมาก” (Grann, 2023: 20) ความซึ้งถึงถือเป็นจุดอ่อนของเออร์เนสต์ซึ่งเฮลได้ใช้เล่นงานหลานชายในศาล แต่ก็เป็น การสะท้อนความรักความห่วงหาที่เขามีต่อมอลลี “เมื่อได้ยินว่า มีชายคนหนึ่งมาชอบมอลลี เออร์เนสต์พิมพ์ปากบอกว่า เขาไม่อาจอยู่ได้โดยไม่มีเธอ” (Grann, 2023: 7)

ในช่วงเริ่มแรกที่ถูกรบกวนตัวในฐานะผู้ต้องสงสัย เออร์เนสต์ยังเข้าข้างเฮลและปฏิบัติตามที่อาต้องการทุกอย่าง แต่เมื่อเห็นสภาพของมอลลีโดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ลูกสาวคนสุดท้องเสียชีวิต เออร์เนสต์ก็สำนึกผิดและยอมสารภาพความจริงโดยไม่สนใจว่าเฮลจะจัดการกับเขาอย่างไร เริ่มแรกเออร์เนสต์ขอพบอัยการเป็นการส่วนตัวและเมื่ออัยการไปถึงห้องขังก็พบเออร์เนสต์ในสภาพที่กำลังเดินกลับไปกลับมาอย่างกระวนกระวาย ขอบตาคล้ำเหมือนไม่ได้นอนมาหลายวัน และพยายามพูดแบบเร่งรีบว่า “ผมเชื่อว่านี่จะโกหกแล้ว” และ “ผมอยากให้การไต่สวนนี้สิ้นสุดลงเสียที” (Grann, 2023: 213) เขายังสารภาพกับทนายความส่วนตัวว่า “ผมรู้สึกแ่และเหนียวกับเรื่องทั้งหมดนี้เต็มที ผมอยากสารภาพว่า ทำอะไรลงไปบ้าง” (Grann, 2023: 214) เออร์เนสต์กล่าวทิ้งท้ายหลังสารภาพทุกอย่างในศาลว่า “ที่ผมทำเพราะเฮลขอให้ทำและเขาเป็นอาของผม” และ “ผมได้เล่าความจริงว่าผมทำอะไรลงไปบ้างกับหลายคน ผมเห็นว่า การกระทำบางอย่างเพื่อให้การพิจารณาคดีจบลงและยอมรับความจริงเป็นสิ่งที่จะต้องและมีเกียรติที่ผมควรทำ” (Grann, 2023: 214) วันที่ 21 มิถุนายน ค.ศ. 1926 เออร์เนสต์ถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิตและต้องใช้แรงงานอย่างหนัก กระนั้นคนรอบข้างสังเกตเห็นว่า สีหน้าเขาแสดงถึงความโล่งอกและความสบายใจ อัยการคนหนึ่งกล่าวว่า “จิตใจของเขาสงบแล้ว เขาปลดเปลื้องความลับที่โหดร้ายออกจากจิตวิญญาณหลังจากที่ทุกข์ทรมานมานาน และตอนนี้เขาได้สำนึกผิดและต้องการการให้อภัย” (Grann, 2023: 221) เหตุการณ์สุดท้ายที่แสดงความรักความผูกพันที่เออร์เนสต์มีต่อภรรยา คือ ก่อนจะถูกนำตัวไปยังเรือนจำของรัฐ เขาพยายามหันมายิ้มเศร้า ๆ กับมอลลี “แต่สีหน้าของเธอยังคงเฉยเมย อาจถึงขั้นเย็นชาด้วยซ้ำ” (Grann, 2023: 222)

แม้เออร์เนสต์จะมีพื้นที่แสดงบทบาทไม่มากเมื่อเทียบกับมอลลีและเฮล แต่เนื่องจากเป็นคนที่มีทั้งความดีและความไม่ดีผสมกันอยู่ เขาจึงเป็นตัวละครที่มีความขัดแย้งในใจและมีความรู้สึกไม่คงที่มากที่สุด ในช่วงเริ่มแรกความสำนึกในอุปกณ์คุณรวมถึงความกลัวเฮลได้ชนะความรักที่เออร์เนสต์มีต่อภรรยา ประจักษ์จากที่เขาสมรู้ร่วมคิดกับอาในการฆาตกรรมสมาชิกในครอบครัวมอลลี และที่ร้ายแรงกว่านั้น เออร์เนสต์ไม่ได้ห้ามภรรยาและลูก ๆ ซึ่งมีแผนจะไปค้างคืนที่บ้านของริตาในคืนที่บ้านถูกระเบิด อย่างไรก็ตามในช่วงท้ายของการไต่สวนคดี เออร์เนสต์ก็สำนึกผิดและความรักที่เขามีต่อภรรยาได้ชนะความกลัวเฮล เขาจึงต้องการให้ความจริงถูกเปิดเผยและผู้กระทำผิดต้องถูกลงโทษแม้จะมิเขารวมอยู่ในนั้นด้วย

สิ่งหนึ่งที่ทำให้นวนิยายแปลเรื่องนี้ น่าสนใจคือ ตัวละครล้วนเป็นบุคคลที่มีชีวิตจริงในประวัติศาสตร์ บุคลิกภาพรวมถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของตัวละครจึงไม่ได้เป็นไปในแบบสุดโต่ง ตัวละครอาจเคยเป็นคนร้ายแล้วกลับเนื้อกลับตัวเป็นคนดี แต่เมื่อถึงช่วงจังหวะหนึ่งของชีวิตก็อาจกลายมาเป็นผู้ร้ายอีกครั้ง แม้เออร์เนสต์จะสำนึกผิดและกล้าทวงความยุติธรรมให้กับครอบครัวของภรรยา แต่เขาก็ไม่ใช่บุรุษที่ชนะใจตัวเองจนปราศจากความเป็นอันธพาล หลังได้รับการลดโทษและออกจากคุก เออร์เนสต์เข้าปล้นบ้านของชาวไอเซกคนหนึ่งทำให้ต้องติดคุกเป็นครั้งที่สองจนกระทั่งได้ออกจากคุกอีกครั้งใน ค.ศ. 1947 และถูกห้ามไม่ให้เข้ารัฐโอคลาโฮมา เออร์เนสต์ต้องรับจ้างทำงานในฟาร์มเลี้ยงแกะแห่งหนึ่งในรัฐนิวเม็กซิโกโดยได้รับค่าจ้างเพียงเดือนละ 75 ดอลลาร์ ในช่วงบั้นปลายของชีวิตและในสภาพที่ผอมบางและหลังโกง เขาไปอยู่กับน้องชายในเทศมณฑลไอเซก มาร์จี หลานปู่ของเออร์เนสต์กล่าวว่า “ตอนเจอเออร์เนสต์ ฉันกำลังเข้าสู่วัยรุ่นและแปลกใจที่แกดูเป็นคนแก่ใจดี ตัวแกเล็กมาก ผมหงอก แหวตาใจดีมาก แม้จะอยู่ในคุกมานานแต่มันไม่ได้ทำให้แกเป็นคนหยาบกระด้างเลย” (Grann, 2023: 261) ต่อมาเออร์เนสต์ย้ายไปอาศัยในรถบ้านหลังหนึ่งซึ่งซุกซุมด้วยหนูนอกเขตเทศมณฑล ในบรรดาลูกของเขา เอลิซาเบทไม่สนใจที่จะพบบิดาแต่เจมส์ยังไปเยี่ยมอยู่เนือง ๆ เออร์เนสต์เสียชีวิตใน ค.ศ. 1986 โดยอัฐิถูกใส่กล่องส่งมามอบให้เจมส์ เขาเคยสงสัยเสียไว้ว่า ขอให้เจมส์ไปรับอัฐินั้นลงบนเทือกเขาไอเซก แต่เนื่องจากเจมส์ยังฝังใจเรื่องที่บิดาเกือบจะฆ่าทั้งครอบครัวจึงไม่ยอมทำตามคำสั่ง มาร์จีเล่าว่า “ซี่งั้เฝ้ามันตั้งเฉย ๆ อยู่ในบ้านหลายวัน ในที่สุดคืนหนึ่งพ่อทอนเห็นไม่ได้อีกและเอาไปโยนทิ้งบนสะพานคือ ออย่างนั้นละ” (Grann, 2023: 264)

เออร์เนสต์เป็นตัวละครหลายมิติที่มีบุคลิกซับซ้อน เขาเป็นคนรักภรรยาแต่ขณะเดียวกันความอ่อนแอของเขาได้นำไปสู่พฤติกรรมที่ไม่อาจให้อภัยได้ สิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้คือ เออร์เนสต์มีความผูกพันกับชุมชนไอเซก เขาจึงปรารถนาให้ลูกชายไปรับอัฐิลงในดินแดนแห่งนี้ การที่เออร์เนสต์ไม่ยอมแต่งงานใหม่ก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่า แม้จะเข้ามาแสวงหาประโยชน์ในครอบครัวของมอลลี แต่ความรักที่เขามีต่อเธอคือรักแท้ ลักษณะของตัวละครเออร์เนสต์ได้ช่วยขยายภาพเกี่ยวกับคนผิวขาวที่เข้ามาอยู่ในชุมชนของชาวพื้นเมืองให้มีความหลากหลายมากขึ้น โดยนอกจากกลุ่มที่เข้ามาแสวงหาประโยชน์ด้วยความโหดเหี้ยมเริ่มมนุษยธรรมแล้ว ยังมีคนผิวขาวที่หลงรักชาวอินเดียนแดงอย่างแท้จริง การมีหลายสถานภาพ เช่น คนขาวที่สังคมมองว่า มีอารยธรรมสูงกว่าชาวพื้นเมือง ผู้ตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ปรารถนาจะกอบโกยทรัพย์สินในพื้นที่ ตลอดจนสถานภาพเป็นสามี ทำให้

คนผิวขาวที่แต่งงานกับชาวอินเดียนแดงมีบุคลิกย้อนแย้งและมีการต่อสู้ระหว่างความดีกับความชั่วในใจอยู่ตลอดเวลา

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาตัวละครหลักใน “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” ตามกรอบคิดของฟอร์สเตอร์ทำให้ทราบลักษณะนิสัยรวมถึงพัฒนาการของตัวละครที่เปลี่ยนไปตามวัยและประสบการณ์ชีวิต มอลลีมีความสุขตามแบบฉบับของชาวอินเดียนแดงและสามารถรักษาบุคลิกที่สงบเยือกเย็นไว้ในทุกสถานการณ์ เธอยังมีความผูกพันกับชนเผ่าและมีความรักต่อสมาชิกในครอบครัว เฮลเป็นคนอดทนและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แต่ขณะเดียวกันก็มีนิสัยเจ้าเล่ห์และเหยียดหยาม โดดเด่นชัดของเออร์เนสต์คือ ความอ่อนแอและความรักภรรยาซึ่งปรากฏสลับกันไปมาตลอดชีวิตของเขา บุคลิกที่ย้อนแย้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งในจิตใจของตัวละครและการต่อสู้ระหว่างความดีกับความชั่วซึ่งท้ายที่สุดก็ไม่ปรากฏผลแพ้ชนะอย่างชัดเจน

ความน่าสนใจของตัวละครหลักใน “คดีฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” ไม่เพียงอยู่ที่การเป็นตัวละครหลายมิติอย่างเดียว แต่ยังเกิดจากกลวิธีการผูกตัวละครในบริบททางสังคมประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างนวนิยายแปลเรื่องนี้กับบริบทของสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่คดีฆาตกรรมชาวไอเซจเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนถึงช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่สังคมเริ่มให้ความสนใจกับเรื่องความเสมอภาค ทำให้มีการถกเถียงเรียกร้องสิทธิแก่กลุ่มเปราะบางอย่างชาวอินเดียนแดงและกลุ่มชนต่างผิวอื่น ๆ ปฏิเสธไม่ได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชาวอเมริกันผิวขาวกับชาวอินเดียนแดงเผ่าไอเซจตั้งอยู่บนพื้นฐานของมโนทัศน์เชื้อชาตินิยม (Racism) หรือความลำเอียงทางเชื้อชาติ (Ethnocentrism) ดังนั้น ในสายตาของคนผิวขาว ชาวพื้นเมืองคือ ความเป็นอื่น (Otherness) ซึ่งเกิดจากกระบวนการสร้างตัวตนในความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน ในเมื่อชาวพื้นเมืองไม่ใช่ตัวตนเดียวกับคนผิวขาว พวกเขาจึงเป็นอื่นหรือเป็นคนนอกกลุ่มที่ถูกเหมารวมให้มีลักษณะไม่น่าพึงพอใจและไม่น่าเชื่อถือ (Crang, 1998) อนึ่ง ชาวอเมริกันผิวขาวไม่เพียงมองความเป็นอื่นของเผ่าไอเซจจากความแตกต่างอย่างเดียว แต่ยังมีแนวคิดเรื่องความด้อยกว่าทางวัฒนธรรมแฝงซ่อนอยู่ด้วย มโนทัศน์เชื้อชาตินิยมทำให้เกิดอคติระหว่างกลุ่มชนอย่างไม่ต้องสงสัย แต่ที่ร้ายแรงกว่านั้นคือ แนวคิดนี้ได้เข้ามามีผลต่อการวางนโยบายและกฎหมายของสหรัฐอเมริกาในอดีต ที่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกและการกีดกันผู้คน เช่น กรณีที่กฎหมายกำหนดให้ชาวไอเซจ

ที่ถูกตัดสินให้เป็นบุคคล “ไร้ความสามารถ” ต้องมีผู้ปกครองผิวขาวช่วยดูแลเรื่องการเงินให้ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 สังคมสหรัฐอเมริกาเริ่มให้ความสำคัญกับเรื่องความเสมอภาคระหว่างพลเมืองรวมถึงประเด็นสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวาง อันนำไปสู่ทฤษฎีวิพากษ์เชื้อชาติ (Critical Race Theory) (Saiphon, 2021: 253) ที่วิพากษ์วิจารณ์นิตินิยมและต่อต้านการเลือกปฏิบัติระหว่างกลุ่ม โดยวรรณกรรมและภาพยนตร์ซึ่งเป็นผลผลิตของกระแสวัฒนธรรมหลักได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ การเคลื่อนไหวทางสังคมดังที่กล่าวมาแม้จะไม่สามารถขัดต่อคตินิยมเชื้อชาติให้หมดไปจากสหรัฐอเมริกาอย่างสมบูรณ์ แต่ก็ช่วยให้กลุ่มเปราะบางอย่างชาวอินเดียนแดง และกลุ่มชนต่างผิวอื่น ๆ ได้รับการยอมรับมากขึ้นและมีสิทธิเท่าเทียมกับคนผิวขาวในทางกฎหมาย

ความคล้ายคลึงกันระหว่างนวนิยายแปลเรื่อง “คติฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” กับวรรณกรรมที่สะท้อนความเหลื่อมล้ำทางสังคมสหรัฐอเมริกาจากลัทธิเหยียดผิวอย่างนวนิยายแปลเรื่อง “ฤกษ์สิ้นสุดมนุษย์ภาพ” หรือภาพยนตร์เรื่อง “Moonlight” คือ ตัวละครหลักล้วนมีลักษณะนิสัยหลายอย่างและผู้แต่งพยายามชี้ให้เห็นว่า การที่คนคนหนึ่งจะบรรลุวุฒิภาวะได้จำต้องอาศัยประสบการณ์ชีวิตและมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป อนึ่ง ในสังคมมีทั้งคนดีและคนไม่ดีผสมกันอยู่หรือแม้แต่ในบุคคลคนเดียวกันก็ยังมีบุคลิกที่ขัดแย้งกันได้ นอร์ธป์ถูกคนผิวขาวลักตัวไปและต้องทำงานอย่างหนักในไร่ฝ้ายและไร่อ้อยของเจ้านายผิวขาว แต่เจ้านายบางคนก็มีเมตตาต่อเขามาก ที่สำคัญคือ นอร์ธป์สามารถกอบกู้ความเป็นอิสระของตนเองด้วยความช่วยเหลือจากเพื่อนอเมริกันผิวขาว ไชรอนมีลักษณะที่ดีหลายอย่าง แต่การที่เขาประกอบอาชีพเป็นผู้ค้ายาเสพติดรายใหญ่ก็ไม่ใช่สิ่งที่น่าชื่นชม ไชรอนเคยถูกเพื่อนในโรงเรียนรังแกและเอาเปรียบแต่เด็กหนุ่มผิวขาวที่เขาตกหลุมรักก็เป็นคนที่จริงจังและมั่นคงต่อเขาเสมอมา หรือในกรณีของมอลลี คนที่ทวงความยุติธรรมให้กับครอบครัวของเธอคือทอม ไวต์ (Tom White) ชาวอเมริกันผิวขาวที่ทำงานในหน่วยลาดตระเวนที่กซ์ส การพิจารณาผลงานชุดนี้โดยภาพรวมซึ่งนักเขียนส่วนใหญ่เป็นคนผิวขาวยังทำให้เห็นถึงกระแสการโต้กลับของชาวอเมริกันผิวขาวจากแรงต่อต้านของกลุ่มชนต่างผิว ผู้เขียนหลายคนพยายามชี้ให้เห็นว่า ลัทธิเหยียดผิวมีส่วนทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมในสหรัฐอเมริกาที่จริง แต่ไม่ใช่ทั้งหมด มุมมองในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันระหว่างคนผิวขาวกับชาวพื้นเมืองเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่ความไม่ลงรอยกัน เฮลเข้าใจมาโดยตลอดว่า เขาไม่ได้แสวงหาประโยชน์

จากชาวโอเซจ แต่สิ่งที่ทำลงไปเป็นการทำตามอุดมการณ์ในการสร้างสรรค์บ้านเมือง “เฮลเองไม่ได้มุ่งมันที่จะเปลี่ยนแค่ตัวเขาเท่านั้น แต่ยังต้องการเปลี่ยนบ้านป่าเมืองเถื่อนที่เขาเดินทางมา เขาไฟฝันจะล้อมรั้วแบ่งทุ่งหญ้าอันกว้างใหญ่ออกเป็นสวนและสร้างเครือข่ายชุมชนการค้าและเมือง” (Grann, 2013: 45) เช่นเดียวกับที่บุคลิกที่เสียบขีริมและการชอบอยู่อย่างโดดเดี่ยวของชาวอินเดียนแดงเผ่าที่พ็อกซ์ทำให้เพื่อนบ้านผิวขาวมีความรู้สึกที่ว่า ชาวพื้นเมืองเป็นกลุ่มชนที่แตกแยกและเข้าหายาก (Gearing, 1988: 9) ส่วนนักมานุษยวิทยาที่ไปเก็บข้อมูลในชุมชนของชาวอินเดียนแดงเผ่ายาโนมาโมรู้สึกท้อใจหลายครั้งเมื่อต้องเผชิญกับความสกปรกและนิสัยที่ขบถกั่นแกล้งของชาวพื้นเมือง (Santasombat, 2007: 161-162) ประเพณีบางอย่าง เช่น การแขวนศพบนกิ่งไม้เพื่อที่ผู้ตายจะได้ขึ้นสวรรค์ ก็ไม่ควรให้ดำรงอยู่ต่อไปตามความเห็นของหน่วยปกครองส่วนท้องถิ่นดังปรากฏในนวนิยายแปลเรื่อง “บ้ำก็บ้ำวะ” (Keseey, 2016: 391)

การพิจารณานวนิยายแปลเรื่อง “คติฆาตกรรมเมื่อดอกไม้ร่วงโรยในคืนจันทร์เต็มดวง” ทั้งจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ลักษณะนิสัยของตัวละครรวมถึงมุมมองของผู้เขียน ทำให้เห็นถึงความสำคัญองบริบททางการเมืองและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อวิถีคิดและวิถีชีวิตของชุมชน การทำความเข้าใจบริบทจึงไม่เพียงช่วยให้ผู้อ่านวิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่ผู้เขียนนำเสนอได้อย่างรอบด้าน แต่ยังอาจประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาที่ละเอียดอ่อนอย่างเรื่องการแบ่งแยกด้านสีผิวหรือการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวพื้นเมืองโดยที่ไม่กระทบถึงอัตลักษณ์ของชุมชน การบังคับอาจเป็นวิธีที่ทำให้เห็นผลเร็วแต่ย่อมไม่ส่งผลดีในระยะยาว การประนีประนอมระหว่างความแตกต่างต่างหากที่จะทำให้ชุมชนมีความสมานฉันท์และสามารถอยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุขต่อไป

References

- Bauer, P. (2024). *Moonlight*. <https://www.britannica.com/topic/Moonlight-2016-film>
- Bernick, E. D. (2023). *We the Killers: The Law of Settler Violence and Native Persistence beyond “Flower Moon”*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4671230
- Charatpet, W. (2012). *The Creation of Characters in Kingchat's novels*. [in Thai]. M.A. Thesis (Thai), Silpakorn University.

- Chariyakhunkan, P. (2021). **The Constructive meaning of Mummies through Films as Representation of Ancient Egypt Culture.** [in Thai]. M.A. Thesis (Management of Cultural Heritage and Creative Industries), Thammasat University.
- Crang, M. (1998). **Cultural Geography.** London: Routledge.
- Forster, E. M. (1974). **Aspects of the Novel.** New York: Penguin.
- Gearing, F. O. (1988). **The Face of the Fox** (Ganjanapan, A., trans.). [in Thai]. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects.
- Grann, D. (2023). **Killers of the Flower Moon** (Suphakkharot, N., trans.). [in Thai]. Bangkok: Words.
- Kasamwonghong, C. (2020). **An Analysis of Characters and the Relationship between Dimensions of Reality and Dream in Fantasy Films.** [in Thai]. B.Com.Arts Thesis (Film and Television Writing and Directing), Rangsit University.
- Kesey, K. (2016). **One Flew over the Cuckoo's Nest** (3rd ed). New York: Penguin Random House.
- Ingkutanon, K. (2012). **Ko-Eet-Senko: Warrior of the Sun wheel.** [in Thai]. Bangkok: Khlet Thai.
- Kosanwattana, S. (1960). **Literary Principles and Techniques.** [in Thai]. Chiang Mai: Chiang Mai University.
- Lee, H. (2023). **To Kill a Mocking Bird** (Chanthongsuk, W., trans.). [in Thai]. Bangkok: Words.
- Maha Chakri Sirindhorn. (1992). **Visiting the Native American Territory.** [in Thai]. Bangkok: Nanmee Books.
- Manlikamas, K. (2019). **Literature Criticism** (20th ed). [in Thai]. Bangkok: Ramkhamhaeng University.
- Morska, I. (2022). Animality as an excuse for murder: David Grann and Killers of the flower Moon. **Beyond Philology**, 19(4), 97-127.

- Neihardt, J. G. (2012). **Black Elk Speaks** (Chanthrasanti, P., trans.). [in Thai]. Bangkok: Samanchon.
- Northup, S. (2013). **Twelve Years a Slave** (Tiptiempong, K., trans.). [in Thai]. Bangkok: Classact.
- Pfeiffer, L. (n.d.). **12 Angry Men**. <https://www.britannica.com/biography/Cicely-Tyson>
- Phongphaibun, S. (1964). **Literature and Contemporary Literature**. [in Thai]. Bangkok: Aksorn Phatthana.
- Pramoj, K. (2002). **Battle of Complexions**. [in Thai]. Bangkok: Dokya 2000.
- Saiphan, P. (2021). Critical Race Theory and the return of Racism. [in Thai]. **Journal of Anthropology, Sirindhorn Anthropology Centre (JASAC)**, 4(2), 252-260.
- Santasombat, Y. (2007). “Yanomamo : The fierce people”. In Y. Santasombat, editor. **A Samurai's Wife** (3rd ed) (pp. 139-180). [in Thai]. Pathum Thani: OCT.
- Tantiwitthayaphithak, W. (2015). **Where the Sun Shines, I Won't Fight Anymore** (5th ed). [in Thai]. Bangkok: Gipzy.
- The Royal Institute. (2013). **Thai Dictionary by the Royal Institute 2011** (2nd ed). [in Thai]. Bangkok: Nanmee Books.
- Ulliya, M. (2024). **Racial Issues Reflected in David Grann’s Killers of the Flower Moon: the Osage Murders and the Birth of the FBI**. https://eprints.uad.ac.id/64959/7/T1_2000026120_NASKAH_PUBLIKA_SI__240624113514.pdf
- Yenbutr, M. (2005). **Black Female Slaves in American Novels**. [in Thai]. M.A. Thesis (Comparative Literature), Chulalongkorn University.

บทสำรวจการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธง โรงเรียนรัฐบาล

An Exploration of the Nationalism through Ideological Installation in Front of Public-School Flagpoles

ณัฐนิช ฉ่ำเฉื่อย¹ พัทชรินทร์ สิริสุนทร² และกมลเลิศ โฟติกนิษฐ³

Nutthanit Chamchueai, Patcharin Sirasoonthorn and Kammales Photikanit

Received: September 4, 2024/ Revised: November 30, 2024/ Accepted: December 5, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจงานศึกษาและวิเคราะห์การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลทั้งในต่างประเทศและประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2557-2567 โดยใช้วิธีชาติพันธุ์วรรณาเชิงทฤษฎีและเน็ตโนกราฟีเพื่อรวบรวมข้อมูล ทฤษฎีจากแหล่งข้อมูลดิจิทัลจำนวน 30 ชิ้นงาน โดยเกณฑ์การคัดเลือกวรรณกรรม ประกอบด้วย ข้อมูลจากงานวิจัยจากฐานข้อมูล 7 แหล่ง ได้แก่ SAGE Journals, Taylor & Francis, EBSCO, TCI, ThaiLIS พบข้อมูลจำนวน 10 ประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปินส์ ไต้หวัน สหรัฐอเมริกา อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น แอฟริกาใต้ แคนาดา เอธิโอเปีย ตุรกี และไทย และสื่อโซเชียลมีเดีย ได้แก่ YouTube, Facebook วิเคราะห์และตีความข้อมูลด้วยแนวคิดกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐของ Althusser (1971, 2014) ผลการศึกษาพบการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมมีลักษณะกิจกรรม อาทิ พิธีการเคารพธงชาติ สวดมนต์ กล่าวคำปฏิญาณตน การให้โอวาทและประกาศข่าวสารของครู มีโครงสร้างของอุดมการณ์แบบกระจกสองชั้นคือ ให้นักเรียนเข้าร่วมและปฏิบัติตามกฎระเบียบทั้งพฤติกรรมกรรมการแสดงออก การสวมใส่

¹ นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (PhD student of Social Development, Faculty of Social Sciences, Naresuan University), Email: mymintnutthanit@gmail.com

² รองศาสตราจารย์, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Associate Professor, Faculty of Social Sciences, Naresuan University) Email: patcharins76@gmail.com

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Assistant Professor, Faculty of Social Sciences, Naresuan University) Email: kammalesp@nu.ac.th

เครื่องแบบและทรงผมอย่างเชื่องช้า สงบเสงี่ยม หากไม่ปฏิบัติตามกลไกเชิงการปราบปรามของรัฐจะถูกนำมาใช้คือ การลงโทษทางวินัย ผลการศึกษานี้ได้แย้งข้อเสนอเรื่องผลลัพธ์ของอุดมการณ์ว่านักเรียนไม่ได้ยอมจำนน เมื่อกระบวนการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมสิ้นสุดลง นักเรียนไม่ให้ความสำคัญหรือรู้สึกพิเศษกับการต้องปฏิบัติพฤติกรรมตามที่โรงเรียนกำหนด เช่น ไม่ปฏิบัติอย่างตั้งใจ มีการพูดคุยหรือหัวเราะเล่นกัน และมองว่าเป็นกิจกรรมที่น่าเบื่อ ผู้เขียนเสนอว่าควรปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมเป็นพื้นที่เรียนรู้ให้นักเรียนฝึกฝนการใช้ความคิดเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับความรักชาติอย่างสร้างสรรค์ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนให้เป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย

คำสำคัญ: ชาตินิยม การจัดวางอุดมการณ์ กลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ โรงเรียนรัฐบาล พื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล

Abstract

This article aims to explore and analyze the instillation of nationalist ideology through activities conducted in front of public-school flagpoles in both foreign countries and Thailand from 2014-2024. Digital ethnography and netnography methods were used to collect secondary data from 30 digital sources. The selection criteria for literature included research data from seven databases: SAGE Journals, Taylor & Francis, EBSCO, TCI, and ThaiLIS. The study found information from 10 countries: the Philippines, Taiwan, the United States, Indonesia, Japan, South Africa, Canada, Ethiopia, Turkey, and Thailand, as well as from social media platforms such as YouTube and Facebook. The data was analyzed and interpreted using Althusser's (1971, 2014) concept of ideological state apparatuses. The results revealed that the installation of nationalist ideology involved activities such as national flag ceremonies, prayers, recitation of the pledge of allegiance, sermons delivered by teachers, and school announcements. These activities embodied a duplicate mirror-structure of ideology that required students to participate and follow rules related to behavior, expression, and appearance, including wearing uniforms

and maintaining regulated hairstyles with obedience and composure. Failure to comply resulted in the use of repressive state apparatuses, such as disciplinary punishment. This study challenges the notion that students completely submit to the imposed ideology. When the process of nationalist ideology installation concluded, students did not necessarily place importance on or feel connected to the prescribed behaviors. Instead, they often engaged with these activities half-heartedly, talked or laughed with peers, and found them mundane. The author proposes that these activities should be restructured into learning spaces that encourage students to engage in critical thinking about patriotism in a creative manner, fostering their development as active citizens in a democratic society.

Keywords: Nationalism, Ideological installation, Ideological state apparatuses, Public school, Front of public-school flagpoles

บทนำ

การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลปรากฏร่องรอยมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 จากผลพวงของการปฏิวัติฝรั่งเศส ที่นำพิธีกรรมส่งเสริมอุดมการณ์เรื่องชาติมาปฏิบัติแทนพิธีกรรมทางศาสนาในโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความรู้สึเป็นส่วนหนึ่งของชาติและปลูกฝังคติเรื่องชาตินิยม พิธีกรรมลักษณะนี้แพร่หลายไปยังประเทศอื่น ๆ ในยุโรป อาทิ เยอรมนี ให้นักเรียนเดินแถวและร้องเพลงชาติ ตลอดจนสนับสนุนให้แสดงออกด้านความเป็นศรัทธากับฝรั่งเศสเพื่อเฉลิมฉลองวันแห่งชัยชนะ (Sedan Day) อังกฤษ ให้นักเรียนชกธงชาติและร้องเพลงชาติในวันจักรวรรดิ (Empire Day) เพื่อเสริมสร้างความภูมิใจในความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิ การแพร่กระจายไปในภูมิภาคอื่น ๆ เช่น ตุรกี ให้นักเรียนชกธงชาติและกล่าวคำปฏิญาณตนเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติ และส่งเสริมค่านิยมเรื่องความสามัคคี ญี่ปุ่น การแผ่อิทธิพลของตะวันตกหลังเปิดประเทศในยุคจักรวรรดิเมจิ ให้นักเรียนชกธงชาติและร้องเพลงชาติ และอ่านพระราชดำรัสว่าด้วยการศึกษา (Imperial Rescript on Education) ภายใต้บรรยากาศแบบพิธีการเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิ ปลูกฝังความจงรักภักดีและคุณค่าทางศีลธรรม

(Giorgetti, 2020b) กรณีของไทย การรับอิทธิพลจากตะวันตกช่วงรัชกาลที่ 4 นำมาซึ่งการนิพนธ์เพลงชาติขึ้นครั้งแรกโดยใช้ต้นแบบทำนองมาจากเพลงชาติของอังกฤษ (เพลง God Save the Queen) (Hanzawa, 2023) ภายหลังจึงปรับปรุงเนื้อหาเรื่อยมา สำหรับเพลงชาติไทยปัจจุบันถูกแต่งขึ้นใหม่ช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และพบหลักฐานการบังคับให้มีกิจกรรมชักธงชาติและร้องเพลงชาติในโรงเรียน ในรูปของระเบียบการชักธงชาติสยาม ที่ตราขึ้นเป็นกฎหมายเมื่อ พ.ศ. 2478 โดยกำหนดให้ “...ชักธงขึ้นเวลาเช้าเมื่อนักเรียนประชุมแถวก่อนเข้าห้องเรียน ธงลงเวลาประชุมแถวเลิกเรียน...” (Regulations for Raising the Siamese Flag, 1935)

ในบางประเทศ ธงชาติและเพลงชาติได้กลายเป็นสัญลักษณ์เอกราชของชาติตั้งแต่มยุคอาณานิคม ขณะที่บางประเทศได้ยกเลิกพิธีการเคารพธงชาติในโรงเรียน เช่น ตุรกี เมื่อ พ.ศ. 2556 เพื่อลดองค์ประกอบทางทหารและส่งเสริมบรรยากาศประชาธิปไตยในสถานศึกษา (Giorgetti, 2019a) บางประเทศมีการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนและการเรียกร้องให้ยกเลิกการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านพิธีกรรมหน้าเสาธง เช่น ญี่ปุ่น (Moroi, 2020) และไทย (Boontinand & Petcharamesree, 2018)

ในปัจจุบัน การถกเถียงเกี่ยวกับวิธีการที่ดีที่สุดในการเตรียมเยาวชนให้พร้อมรับมือกับความท้าทายในโลกที่ยุ่งเหยิง (Disruptive World) เป็นกระแสความสนใจของนักวิชาการศึกษาทั่วโลก เพื่อสร้างความตระหนักถึงการเป็นพลเมืองโลก ซึ่งสนธิสัญญาและอนุสัญญา และกรอบการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ พยายามสนับสนุนผ่านบทบาทของโรงเรียน ในรูปของการสอนการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (Citizenship Education/ CE) เพื่อเตรียมนักเรียนให้พร้อมเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย และการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองโลก (Global Citizenship Education/ GCE) เพื่อสนับสนุนสันติภาพ สิทธิมนุษยชน และความเสมอภาค โดยมุ่งเสริมสร้างความรู้สึเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโลกและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้แก่นักเรียนและคนหนุ่มสาวทั่วโลก อาทิ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals/ SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ ข้อ 4.7 เกี่ยวข้องกับประเด็นสิทธิมนุษยชน ส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งความสงบสุขและไม่ใช้ความรุนแรง การเป็นพลเมืองของโลก และความชื่นชมในความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ลงนามรับรองวาระการพัฒนา 2030 (Agenda 2030) (Akkari & Maleq, 2020; Kennedy, 2019; Office of the National Economic and Social Development Council, 2024)

กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เป็นหมุดหมายของการจัดวางอุดมการณ์ให้แก่ผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ อุดมการณ์ด้านการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง และพลเมืองโลก เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนให้เป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย หลีกเลี่ยงการบ่มเพาะมุมมองแบบคู่ตรงข้าม (Binary) ซึ่งมักพบในระบอบเผด็จการ ที่มุ่งส่งเสริมความสามัคคีมากกว่าเคารพความหลากหลาย ส่งเสริมความเป็นชาติและความจงรักภักดี มีจิตสำนึกแบบขอบคุณอดีตและฝากอนาคตไว้กับผู้นำ Kennedy (2019) เสนอว่า การบังคับให้เคารพธงชาติ รวมถึงกิจกรรมการกล่าวคำปฏิญาณตนด้านความจงรักภักดี เป็นรูปแบบหนึ่งในพิธีกรรมหลักที่ระบอบเผด็จการนิยมนำมาใช้ กรณีไทย สอดคล้องกับงานของ Hanna (2022) ที่พบเนื้อหาการสอนการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองเน้นย้ำอัตลักษณ์ประจำชาติเดียวคือ อัตลักษณ์ไทย แม้ว่าบริบทของประเทศจะมีชนพื้นเมืองและชนกลุ่มน้อยกระจายในหลายพื้นที่ โดยนักเรียนมักถูกฝึกให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนอย่างเชื่อฟัง ไม่ตั้งคำถามและไม่วิพากษ์วิจารณ์

อุดมการณ์ชาตินิยมในโรงเรียนที่รัฐพยายามจะจัดวางเชิงบังคับ Giorgetti (2019a) เสนอว่านักเรียนจะกลายเป็นพลเมืองที่มีความคิดอนุรักษ์นิยมสุดโต่ง ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่พฤติกรรมความเป็นปรปักษ์กับอุดมการณ์ประชาธิปไตย อาทิ การแสดงความคิดเห็นคัดค้านยกเลิกพิธีกรรมหน้าเสาธงโรงเรียนของรัฐบาลตุรกีว่า “...คำปฏิญาณตนเป็นหนึ่งในคุณลักษณะที่โดดเด่นของอัตลักษณ์ประจำชาติของเรา ถ้าไม่ชอบก็เจียบไปซะ” เช่นเดียวกับไทย การที่นักเรียนออกมาเรียกร้องให้ยกเลิก เช่น การพร้อมใจกันร้องเพลงชาติหน้าเสาธงพร้อมกับยกมือขึ้นชูสามนิ้ว การติดโบว์ขาว การชูกระดาษสีขาว การไม่สวมเครื่องแบบนักเรียน เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ในการประท้วง นักเรียนเหล่านี้ถูกรุและกลุ่มคนบางส่วนในสังคมตำหนิว่าไม่รักชาติ ควรลาออกจากโรงเรียนหรือไล่ออกไปอาศัยอยู่ประเทศอื่น (Boontinand & Petcharamesree, 2018)

บทความนี้ ตั้งคำถามถึงกระบวนการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐผ่านการจัดกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล ตลอดจนผลลัพธ์ที่มีต่อนักเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจงานศึกษาและวิเคราะห์การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลทั้งในต่างประเทศและประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2557-2567 เพื่อสำรวจรูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมที่โรงเรียนใช้เพื่อจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยม โดยใช้การวิเคราะห์และตีความผ่านแนวคิดกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ (Althusser, 1971; 2014)

กรอบแนวคิดทฤษฎี

บทความนี้ มุ่งวิเคราะห์ “อุดมการณ์” (Ideology) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนอุดมการณ์ของรัฐ ที่กระทำผ่าน “กลไกของรัฐ” (State Apparatuses) ในรูปของกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ (Ideological State Apparatuses/ ISAs) ตามมุมมองของ Louis Althusser (1971, 2014) มีความโดดเด่นต่อการนำมาศึกษาประเด็นการเมืองของการจัดวางอุดมการณ์ของรัฐในโรงเรียน โดย Althusser ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสำนัก Marxist โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Antonio Gramsci เกี่ยวกับรัฐ อุดมการณ์ และกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ ในแง่มุมมองสังคมนิยมแบบองค์รวม (Holistic Approach) และมองการเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ เกี่ยวข้องกับสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการ ตลอดจนการนำมาอธิบายความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นจากรัฐและการแบ่งชนชั้นทางสังคม ในการกำหนดจิตสำนึกของมนุษย์ขึ้น (Callinicos, 2004)

สำนัก Marxist มองว่ารัฐถือกำเนิดขึ้นจากการก่อรูปทางสังคมจากโครงสร้างทางชนชั้น/ โครงสร้างเชิงเศรษฐกิจ (Economic Structure) ประกอบด้วย ชนชั้นผู้ปกครอง เป็นฝ่ายครอบครองอำนาจรัฐ เพื่อควบคุมการผลิตซ้ำโครงสร้างทางชนชั้นและความสัมพันธ์ทางชนชั้นผ่านกลไกเชิงการปราบปราม (Repressive Apparatus) ของรัฐ ได้แก่ การใช้กฎหมายและการปราบปรามกับชนชั้นผู้ถูกปกครอง ซึ่งโครงสร้างถือเป็นศูนย์กลางของประชาสังคม (Civil Society) และก่อให้เกิดจิตสำนึกของมนุษย์ขึ้น ขณะที่ Gramsci เพิ่มเติมมุมมองต่อประชาสังคม (Civil Society) ในส่วนของโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) เขาชี้ว่าชนชั้นผู้ปกครองใช้การครอบงำอำนาจนำ (Hegemony) เพื่อกำหนดจิตสำนึก (Consciousness) และอุดมการณ์ (Ideology) ให้แก่ชนชั้นผู้ถูกปกครอง ในรูปของสามัญสำนึก (Common sense) สำหรับ Althusser เพิ่มเติมมุมมอง “โรงเรียน” เป็นสถาบันที่โดดเด่นที่สุดซึ่งรัฐนำมาใช้เป็นกลไกการผลิตซ้ำกำลังแรงงานและความสัมพันธ์ทางการผลิตผ่านการจัดวางอุดมการณ์ให้แก่นักเรียน (Carnoy, 2014) โดยอุดมการณ์คือ ชุดความจริงที่ถูกบิดเบือนให้ผิดเพี้ยนไปเพื่อจำกัดจิตสำนึกของมนุษย์ ประกอบสร้างขึ้นผ่านตัวของเขาเองในลักษณะภาพลวงตาเพื่อใช้มองความจริงต่อโลกของตัวเอง (Althusser, 1971; Carnoy, 2014)

ดังนั้นอุดมการณ์ถูกนำมาใช้ในการก่อรูปทางสังคม โดยมีรัฐเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนผ่านสถาบันต่าง ๆ ซึ่งชนชั้นผู้ปกครองได้ยึดครองอำนาจรัฐและกลไกของรัฐไว้ เพื่อทำหน้าที่จัดวางอุดมการณ์ของชนชั้นผู้ปกครองผสมกับการใช้ความรุนแรง เพื่อรักษาการ

คงสถานะทางชนชั้นไว้ในความสัมพันธ์แบบการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิตในเวลาเดียวกับที่ผลิตกำลังแรงงาน ด้วยเหตุนี้ นักเรียนจึงถูกจัดวางอุดมการณ์บางประการ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้นักเรียนมองโลกในแบบที่สถาบันการศึกษาต้องการ อุดมการณ์ตามนัยนี้ทำหน้าที่ประกอบสร้างความคิดขึ้นในลักษณะภาพลวงตา (Illusion) ผ่านการเรียนรู้เกี่ยวกับความรู้-วิถีปฏิบัติ กฎของการประพุดิตัวที่ดี และความจำเป็นในการยอมรับกฎระเบียบต่าง ๆ โดยมีโครงสร้างของอุดมการณ์ ประกอบด้วย ประธาน(หลัก) (Subject) ที่อยู่ภายในประธาน(รอง) (subjects) และประธาน(หลัก) (Subject) ที่อยู่ในตัวเองของอุดมการณ์ ในความสัมพันธ์แบบประธาน(รอง)-ประธาน(หลัก) (subjects-Subject) หรือที่ Althusser (1971, 2014) เรียกว่า โครงสร้างแบบกระจกสองชั้นของอุดมการณ์ (The Duplicate Mirror-structure of Ideology) ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญดังนี้

1. การร้องเรียก (Interpellation) “ปัจเจกบุคคล” ให้กลายเป็นประธาน(รอง) (subjects)

2. การทำให้ประธาน(รอง) (subjects) ยอมจำนนต่อประธาน(หลัก) (Subject) ของอุดมการณ์

3. การทำให้ประธาน(รอง) (subjects) และประธาน(หลัก) (Subject) เกิดการตระหนักรู้ซึ่งกันและกัน, การทำให้ประธาน(รอง) (subjects) ด้วยกันเกิดการตระหนักรู้ซึ่งกันและกัน, และในที่สุดทำให้ประธาน(รอง) (subjects) เกิดการตระหนักรู้ในตนเอง

4. หลักประกันสำคัญที่จะทำให้ทุกอย่างเป็นความจริงคือ เงื่อนไขที่ประธาน(รอง) (subjects) ตระหนักว่าตนเองคือใคร และประพฤติปฏิบัติตัวตามประธาน(หลัก) (Subject) ของอุดมการณ์

(Althusser, 1971: 181)

Althusser (1971: 181) เสนอว่าเมื่อปัจเจกบุคคลถูกร้องเรียกเข้าสู่ประธาน(รอง) (subjects) ในอุดมการณ์แล้ว อุดมการณ์จะเข้าไปทำงานในความคิดของประธาน(รอง) ในเกือบทุกกรณี หรือที่เรียกว่า ประธาน(รอง)ที่ดี (Good subjects) โดย ประธาน(รอง)ที่ดีจะประพฤติปฏิบัติตัวตามพิธีกรรมของแต่ละสถาบัน และตระหนักถึงทุกอย่างที่กำลังดำเนินอยู่ว่า “มันต้องเป็นความจริงแบบนี้และไม่สามารถจะเป็นอย่างอื่นไปได้”

ในทัศนะของ Althusser (1971, 2014) หากอุดมการณ์ไม่สามารถเข้าไปทำงานในความคิดของประธาน(รอง) ได้ พวกเขาจะถูกเรียกว่า ประธาน(รอง)ที่เลว (Bad

subjects) อย่างไรก็ตาม การที่ Althusser ไม่ได้กล่าวถึงเงื่อนไขการเกิดขึ้นของประธาน (รอง)ที่เลวอย่างละเอียด เนื่องจากมองว่าเป็นไปได้เล็กน้อยมากที่การทำงานของอุดมการณ์จะผิดพลาด เพราะหากกลไกเชิงอุดมการณ์ไม่สามารถทำงานได้ รัฐก็จะนำกลไกเชิงการปราบปรามของรัฐ (Repressive State Apparatuses/ RSAs) เข้ามาจัดการ โดยผลลัพธ์ของกระบวนการนี้ประกอบด้วย

สิ่งที่ขาดหายไป: ความคิดของปัจเจกบุคคล

สิ่งที่คงอยู่: ปัจเจกบุคคลเป็นประธาน(รอง) (subjects) ที่มีจิตสำนึก ความเชื่อ และการกระทำอยู่ภายในอุดมการณ์

สิ่งที่ปรากฏขึ้น: ปัจเจกบุคคลอยู่ในภาคปฏิบัติการ ที่ถูกควบคุมโดยพิธีกรรมของกลไกเชิงอุดมการณ์

สำหรับ “ความคิด” ที่ขาดหายไปนั้น Althusser (1971) เสนอว่า เป็น “ความคิด” ในความหมายเชิงอุดมคติหรือเชิงจิตวิญญาณ ที่อยู่ในภาคปฏิบัติการซึ่งถูกควบคุมโดยพิธีกรรม และในท้ายที่สุดจะถูกกำหนดจากกลไกเชิงอุดมการณ์ ดังนั้นประธาน (รอง) (subjects) จะลงมือกระทำการได้เท่า ๆ กับที่ถูกกระทำจากระบบที่เป็นอยู่ สำหรับสัดส่วนนี้ขึ้นอยู่กับถูกกำหนดความจริงโดยอุดมการณ์ที่อยู่ในกลไกเชิงอุดมการณ์ซึ่งมีสภาวะเชิงวัตถุ (Material Ideological Apparatus) ซึ่งระบุปฏิบัติการที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material Practices) ที่ถูกควบคุมโดยพิธีกรรมที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material Ritual) และภาคปฏิบัติการณ์นั้นจะดำรงอยู่ในการกระทำที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material Actions) ของประธาน(รอง) (subjects) ผู้ซึ่งมีจิตสำนึกรู้ตัวอย่างเต็มเปี่ยมในความเชื่อของตน

(Althusser, 1971: 169-170)

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอผลลัพธ์ของอุดมการณ์ของ Althusser (1971, 2014) ว่าเมื่อปัจเจกบุคคลถูกร้องเรียกเข้าสู่ประธาน(รอง) (subjects) ในอุดมการณ์แล้ว หากกลายเป็นประธาน(รอง)ที่เลว (Bad subjects) รัฐก็จะนำกลไกเชิงการปราบปรามของรัฐ (Repressive State Apparatuses/ RSAs) เข้ามาจัดการให้กลายเป็นประธาน(รอง)ที่ดี (Good subjects) นั้น Azeez & Gaitán-Barrera (2017) เสนอว่าเป็นการสรุปที่ยังขาดแง่มุมของการกลายเป็นประธาน(รอง)ที่เลว (Bad subjects) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคืออัตวิสัยในเชิงต่อต้าน ความสงสัย และความคิดเชิงวิพากษ์ ที่ตั้งคำถามต่ออำนาจ ระบอบการปกครองที่ดำเนินอยู่ และมองความจริงอีกด้านในเชิงปฏิวัติ กล่าวคือ การมองความจริง

ในมุมมองที่ต่างออกไปจากที่สังคมหรือรัฐกำหนด เช่น การเปิดเผยความไม่เท่าเทียม หรือการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคม

ส่วนของงานศึกษาอุดมการณ์ในโรงเรียนพบว่า มุ่งเน้นแบบเรียนเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย และหนังสืออ่านเสริมนอกเวลา (Tepnarin, 2013) ขณะที่พื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนถูกกล่าวถึงว่าเป็นการส่งต่อลัทธิชาตินิยมผ่านกิจกรรมการยืนเคารพธงชาติ การเข้าแถวหน้าเสาธง และชุดเครื่องแบบต่าง ๆ ที่วางอยู่บนเหตุผลเรื่องระเบียบวินัยของนักเรียน (Potjanalawan, 2021) ทว่ายังไม่มี การอธิบายรายละเอียดการจัดวางอุดมการณ์และเปิดประเด็นถกเถียงเกี่ยวกับกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ ดังนั้นบทความนี้ นำกรอบแนวคิดทฤษฎีกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐของ Althusser (1971; 2014) ที่มองพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในฐานะประธาน(หลัก) (Subject) และนักเรียนอยู่ในฐานะของประธาน(รอง) (subjects) มาประยุกต์ใช้ศึกษาการจัดวางอุดมการณ์บางประการให้แก่ นักเรียน เพื่อให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ มุ่งให้นักเรียนเรียนรู้เกี่ยวกับความรู้-วิถีปฏิบัติ กฎของการประพฤติตัวที่ดี และความจำเป็นในการยอมรับกฎระเบียบต่าง ๆ ของโรงเรียนอย่าง ยอมจำนน เพื่อสำรวจรูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมที่โรงเรียนใช้เพื่อจัดวางอุดมการณ์ ชาตินิยม โดยรวบรวมข้อมูลจากงานศึกษาและวิเคราะห์การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่าน กิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลทั้งในต่างประเทศและประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2557-2567 ตลอดจนศึกษาผลลัพธ์ของกิจกรรมดังกล่าวที่มีต่อนักเรียน การตระหนักถึงความจริงต่าง ๆ ตามเนื้อหาที่โรงเรียนสอน ตลอดจนการปรากฏตัวของชุดความจริงอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจากข้อเสนอของ Althusser (1971; 2014)

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้ใช้วิธีชาติพันธุ์วรรณาดิจิทัลและเน็ตโนกราฟี เพื่อรวบรวมข้อมูล ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล ใช้การ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) ประกอบด้วย ประการแรก สืบค้นข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรม บนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในช่วง พ.ศ. 2557-2567 จากแหล่งข้อมูลทางวิชาการ ดิจิทัลที่เชื่อถือได้ โดยคำสำคัญที่ใช้ในการค้นหา ได้แก่ ชาตินิยม โรงเรียน และการเคารพ ธงชาติ พบงานที่เกี่ยวข้องจากฐานข้อมูล SAGE Journals, Taylor & Francis, EBSCO,

TCI, ThaiLIS เกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลจำกัดเฉพาะงานภาษาอังกฤษและภาษาไทย ผ่านการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ประการที่สอง ข้อมูลจากงานวิจัยจากฐานข้อมูลนานาชาติและระดับชาติพบจำนวน 10 ชิ้นงานจาก 10 ประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปีนส์ ได้หวัน สหรัฐอเมริกา อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น แอฟริกาใต้ แคนาดา เอธิโอเปีย ตุรกี (Table 1) และไทย (Table 2) และประการสุดท้าย ข้อมูลที่ปรากฏบนสื่อดิจิทัล ได้แก่ YouTube, Facebook ของทั้ง 10 ประเทศข้างต้น

กรณีศึกษาประเทศไทย ใช้เอกสารดิจิทัลของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หลักฐานหลักสูตรของโรงเรียนรัฐบาลและส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาสงที่เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ ตลอดจนสื่อโซเชียลมีเดียของโรงเรียน และโซเชียลมีเดียของกลุ่มนักเรียนที่สนับสนุนการเข้าแถวหน้าเสาสงในนาม “นักเรียนดี” และนักเรียนที่ต่อต้านในนาม “นักเรียนเลว” เพื่อเปิดเผยกระบวนการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐที่กระทำผ่านการจัดกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาสงโรงเรียนรัฐบาล ตลอดจนผลลัพธ์ของอุดมการณ์ชาตินิยมที่ส่งผลต่อนักเรียนช่วง พ.ศ. 2557-2567 จำนวน 20 ชิ้นงาน จำแนกเป็นหลักฐานที่อ้างอิงได้จำนวน 15 ชิ้นงาน เกี่ยวข้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ของกระทรวงศึกษาธิการ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเคารพธงชาติ การสวดมนต์ไหว้พระ เครื่องแบบ ทรงผม และการลงโทษนักเรียน การประเมินคุณภาพมาตรฐานการศึกษา (Table 2) และหลักฐานที่ไม่อ้างอิงจำนวน 5 ชิ้นงาน ได้แก่ หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนรัฐบาล 3 แห่งที่เกิดปรากฏการณ์นักเรียนเลวขึ้นช่วง พ.ศ. 2563-2567 และกลุ่มนักเรียนเลวและนักเรียนดี

ดังนั้นจำนวนข้อมูลหตุยภูมิจากแหล่งข้อมูลดิจิทัลที่สำรวจพบและใช้วิเคราะห์การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาสงโรงเรียนรัฐบาลช่วง พ.ศ. 2557-2567 จากในต่างประเทศจำนวน 9 ชิ้นงาน และประเทศไทยจำนวน 21 ชิ้นงาน รวมทั้งสิ้น 30 ชิ้นงาน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลผู้เขียนใช้เกณฑ์การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในส่วนที่ปรากฏข้อมูลเกี่ยวข้องกับการใช้กลไกเชิงการปราบปรามกลไกเชิงอุดมการณ์ พิธีกรรม การเป็นประธาน (Subject) และการกลายเป็นประธาน(รอง)ที่ดี (Good subjects) ประธาน(รอง)ที่เลว (Bad subjects)

⁴ ผู้เขียนไม่เปิดเผยแหล่งข้อมูลอ้างอิงและใช้นามสมมติแทนเพื่อไม่ให้ระบุพื้นที่สนามได้ ตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์สากลของ Belmont Report 3 ประการ ได้แก่ 1. หลักความเคารพในบุคคล (Respect for Person) 2. หลักคุณประโยชน์ไม่ก่ออันตราย (Beneficence) และ 3. หลักความยุติธรรม (Justice)

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบสาระสำคัญของประการ ได้แก่ ประการแรก การปรากฏตัวของกลไกรัฐและโครงสร้างแบบกระจกสองชั้นของอุดมการณ์ และประการที่สอง ผลลัพธ์ของอุดมการณ์ชาตินิยม ดังนี้

1. กลไกรัฐและโครงสร้างแบบกระจกสองชั้นของอุดมการณ์

Table 1 การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในต่างประเทศ พ.ศ. 2557-2567

ประเทศ	กลไกเชิงการปราบปราม	กลไกเชิงอุดมการณ์	พิธีกรรม	ผลลัพธ์	
				ประธาน(รอง) ที่ตี	ประธาน(รอง) ที่เลว
ฟิลิปปินส์ (De Vera, 2021)	- กฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2530 - พระราชบัญญัติสาธารณรัฐหมายเลข 8491 - คำสั่งกรมสามัญศึกษาฉบับที่ 50, 2558 และฉบับที่ 21, 2562 - จัดกิจกรรมทุกเช้าวันจันทร์ถึงศุกร์	- แผนพัฒนาเยาวชนฟิลิปปินส์ พ.ศ. 2560-2565 - นโยบายปลูกฝังความรู้สึกรักชาติและชาตินิยมให้กับเยาวชน - ธงชาติ ธงของโรงเรียนและอุปกรณ์ขยายเสียง	- การร้องเพลงชาติ - การสวดมนต์ - การกล่าวคำปฏิญาณตน - การให้อวาทและประกาศข่าวสาร	นักเรียนรู้สึกภาคภูมิใจและตระหนักถึงความสำคัญของการแสดงความรักชาติ	นักเรียนไม่ได้ให้ความสำคัญหรือรู้สึกพิเศษกับการแสดงพฤติกรรมที่ถูกติดตามที่โรงเรียนกำหนด
ไต้หวัน (Chun, 2023)	- คู่มือตัวอย่างมารยาทแห่งชาติของกระทรวงมหาดไทย (พ.ศ. 2514) - การประเมินผลการปฏิบัติงานของครู (พ.ศ. 2531) - จัดกิจกรรมทุกเช้าวันจันทร์ถึงศุกร์	- นโยบายการขั่นเน้นอุดมการณ์หลัก 3 ประการ ได้แก่ การฟื้นฟูศิลปวิทยาวัฒนธรรมจีน จิตวิญญาณของชาติ และการศึกษาด้านศีลธรรม - ธงชาติ ธงของโรงเรียนและอุปกรณ์ขยายเสียง	- การเคารพธงชาติ - การให้อวาทและประกาศข่าวสาร - การมอบรางวัล	-ไม่ปรากฏ-	
สหรัฐอเมริกา (Abril, 2016)	- กฎหมายการให้ระดับธงชาติในห้องเรียน (บางรัฐ) - จัดกิจกรรมในห้องเรียนทุกเช้าวันจันทร์ถึงศุกร์	- การประดับธงชาติในห้องเรียน อุปกรณ์ขยายเสียง (ลำโพง) - ธงชาติ และอุปกรณ์ขยายเสียง	- กล่าวคำปฏิญาณตน - การเคารพธงชาติ	-ไม่ปรากฏ-	
อินโดนีเซีย (Rinjani & Bestari, 2020)	จัดกิจกรรมทุกเช้าวันจันทร์	- นโยบายการป้องกันประเทศของออบีทีกรมกลาโหม - ธงชาติ ธงของโรงเรียนและอุปกรณ์ขยายเสียง	- การเคารพธงชาติ - การให้อวาทและประกาศข่าวสาร	-ไม่ปรากฏ-	นักเรียนบางส่วนจำเนื้อเพลงชาติไม่ได้
ญี่ปุ่น (Moroi, 2020)	- คำสั่งมาตรการปฏิบัติในพิธีการเคารพธงชาติและร้องเพลงชาติ (พ.ศ. 2546) - จัดกิจกรรมในพิธีเช้าและสำเร็จการศึกษา	- ธงชาติ และอุปกรณ์ขยายเสียง	การเคารพธงชาติ	-ไม่ปรากฏ-	ครูบางส่วนปฏิเสธการเคารพธงชาติ

ประเทศ	กลไกเชิงการปราบปราม	กลไกเชิงอุดมการณ์	พิธีกรรม	ผลลัพธ์	
				ประธาน(รอง) ที่ตี	ประธาน(รอง) ที่เล่า
แอฟริกาใต้ (Silbert & Jacklin, 2015)	จัดกิจกรรมพื้นที่หน้าเสาธง/ ห้องโถงทุกเช้าวันจันทร์และศุกร์	- ธงชาติ และอุปกรณ์ขยายเสียง	- การเคารพธงชาติ - การกล่าวคำปฏิญาณตน - การสวนมนต์ - การให้โอวาทและประกาศข่าวสาร - การแสดงความยินดี	-ไม่ปรากฏ-	นักเรียนไม่ได้ให้ความสำคัญกับการแสดงพฤติกรรมตามที่โรงเรียนกำหนด
แคนาดา (Birch, 2022)	กฎหมายบังคับให้เปิดเพลงชาติทุกวันในโรงเรียน (บางรัฐ)	การเปิดเพลงชาติทุกวันในโรงเรียน	-ไม่ปรากฏ-	-ไม่ปรากฏ-	นักเรียนมีทัศนคติเชิงลบต่อเพลงชาติ
เอธิโอเปีย (Kassa, 2023)	จัดกิจกรรม ณ โบสถ์ของโรงเรียนทุกเช้าวันจันทร์ถึงศุกร์	ภาพจิตรกรรมฝาผนัง	- อ่านเรื่องราวความแข็งแกร่งและความสำเร็จของนักเรียน - การสวนมนต์อธิษฐานและร้องเพลงสวดเกี่ยวกับชาติ	นักเรียนรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์และรู้สึกโชคดีที่ได้เกิดเป็นชาวเอธิโอเปีย	-ไม่ปรากฏ-
ตุรกี (Giorgetti, 2019a)	การลบรตคของการรัฐประหารออกจากระบบการศึกษา - ยกเลิกพิธีกล่าวคำปฏิญาณตน (พ.ศ. 2556) - ยกเลิกเครื่องแบบนักเรียน รวมถึงยกเลิกการสวมผ้าคลุมศีรษะของนักเรียนหญิง (พ.ศ. 2557)		-ไม่ปรากฏ-	ฝ่ายอนุรักษ์นิยมต้องการนำพิธีกล่าวคำปฏิญาณตนกลับมาใช้ในโรงเรียน	ฝ่ายก้าวหน้ามองว่าพิธีกล่าวคำปฏิญาณตนพบในระบอบฟาสซิสต์หรือคอมมิวนิสต์

Table 1 แสดงผลการวิเคราะห์การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในต่างประเทศ ภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน พบรายละเอียดกลไกของรัฐและโครงสร้างแบบกระจกสองชั้นของอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามลักษณะกลไกหลักที่รัฐนำมาใช้จัดวางอุดมการณ์มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ พบการใช้กลไกเชิงการปราบปรามที่อยู่ในรูปของกฎหมาย กฎระเบียบ คำสั่ง และคู่มือแนวทางการปฏิบัติจากรัฐส่วนกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงศึกษาธิการของแต่ละประเทศ เพื่อควบคุมสั่งการหรือกำกับดูแลให้การจัดกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงของแต่ละโรงเรียนเป็นไปโดยราบรื่น โดยมีผู้บริหารและครูเป็นผู้ออกแบบตารางเวลากิจกรรมของโรงเรียน ในภาคปฏิบัติ มีการจัดตำแหน่งแห่งที่ของครู ที่เอื้อให้สามารถจ้องมองตรวจตรา สังเกตความถูกต้องของพฤติกรรมแสดงออกของนักเรียน การสวมใส่เครื่องแบบและทรงผม และการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของนักเรียนในลักษณะการยืนเข้าแถวตรงกลางพื้นที่พิธีกรรม โดยมีนักเรียนประมาณ 3-5 คนทำหน้าที่เป็นตัวแทนนักเรียนนำปฏิบัติแต่ละกิจกรรม ผู้ไม่ปฏิบัติตามบรรทัดฐานจะได้รับการลงโทษ (Abril, 2016; Chun, 2023; De Vera, 2021; Rinjani & Bestari, 2020; Silbert & Jacklin, 2015)

นอกจากนี้ พบการขับเคลื่อนกลไกเชิงอุดมการณ์ผ่านแผนการพัฒนาประเทศและนโยบายของรัฐบาลในรูปของ “กิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง” ที่กระทำผ่านภาคปฏิบัติการสภาวะเชิงวัตถุของอุดมการณ์ที่แฝงด้วยความหมายของชาตินิยม ได้แก่ ธงชาติ เนื้อร้องและทำนองเพลงชาติ เสาธงชาติที่เสริมการวางตำแหน่งธงชาติให้โดดเด่นสูงสง่า อุปกรณ์ขยายเสียง (ไมโครโฟน/ ลำโพง) โดยกิจกรรมของพิธีกรรมมักประกอบด้วย พิธีการเคารพธงชาติ ที่มีแบบแผนปฏิบัติคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ การยืนตรงเรียงแถวหันไปทางธงชาติ วางฝ่ามือขวาไว้บนหน้าอกด้านซ้ายของตนเองหรือยืนตรงมือแนบลำตัว มองการชักธงชาติควบคู่ไปกับการร้องเพลงชาติพร้อมกับการบรรเลงดนตรี (ถ้ามี) การสวดมนต์ตามบทสวดของศาสนาหลักของแต่ละประเทศ การกล่าวคำปฏิญาณตนเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อชาติ การให้โอวาทและประกาศข่าวสารของครู และการมอบรางวัลหรือแสดงความยินดีกับนักเรียนที่มีผลงานดีเด่นทางวิชาการ วัฒนธรรม และกีฬา โดยกิจกรรมทั้งหมดนี้ใช้เวลาประมาณ 15-30 นาที (Abril, 2016; Chun, 2023; De Vera, 2021; Rinjani & Bestari, 2020; Silbert & Jacklin, 2015)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพิธีการเคารพธงชาติในบางประเทศจะไม่ได้เกิดขึ้นบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียน ได้แก่ สหรัฐอเมริกา (Abril, 2016) และญี่ปุ่น (Moroi, 2020) ไม่มีพิธีกรรมแต่ใช้การเปิดเพลงชาติในโรงเรียน ได้แก่ แคนาดา (Birch, 2022) หรือเงื่อนไขอื่น ๆ ในเอธิโอเปีย (Kassa, 2023) ที่จัดการศึกษาในโรงเรียนสอนศาสนาพบการใช้โบสถ์เพื่อทำพิธีกรรม หรือในบางประเทศได้ยกเลิกพิธีการเคารพธงชาติแล้ว เช่น ตุรกี (Giorgetti, 2019a) แต่พบว่ามีการใช้กลไกรัฐและกระบวนการทำงานของอุดมการณ์ในรูปกิจกรรมอื่นที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกัน

ผลการศึกษาที่พบใน Table 1 ยืนยันว่าการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงได้สถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ และปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครูกับนักเรียน ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงลึกของอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่พิธีกรรม เช่น ธงชาติ พบความหมายของการขบเน้นอุดมการณ์ชาตินิยมที่แตกต่างกันในรูปของภาพเชิงสัญลักษณ์และการใช้สีที่แตกต่างกันของธงชาติในแต่ละประเทศ เช่น ธงชาติของประเทศฟิลิปปินส์ ธงชาติประกอบด้วยภาพดวงอาทิตย์และดวงดาวสี่ถึงแหล่งกำเนิดเชื้อสายของชาวฟิลิปปินส์ แสงอาทิตย์ 8 ตำแหน่งสื่อถึง 8 จังหวัดที่ต่อต้านชาวสเปนเมื่อครั้งตกเป็นอาณานิคม และดาว 3 ดวงสื่อถึงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หลักของประเทศ ได้แก่ เมือง Luzon,

The Visayas, Mindanao และสามเหลี่ยมสีขาวย่อถึงความบริสุทธิ์และสันติภาพ สีน้ำเงินสื่อถึงความรักชาติ และสีแดงสื่อถึงความกล้าหาญ (Dorling Kindersley Limited, 2014)

Table 2 การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในประเทศไทย พ.ศ. 2557-2567

ประเทศ	กลไกเชิงการปราบปราม	กลไกเชิงอุดมการณ์	พิธีกรรม	ผลลัพธ์	
				ประธาน (รอง)ที่ดี	ประธาน (รอง)ที่เลว
ไทย (Boontinand & Petcharamesree, 2018)	ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ - ว่าด้วยการสวดมนต์ไหว้พระของนักเรียน พ.ศ. 2503 - ว่าด้วยการชักธงชาติในสถานศึกษา พ.ศ. 2547 - ว่าด้วยการลงโทษนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2548 - ว่าด้วยเครื่องแบบนักเรียน พ.ศ. 2551 - ว่าด้วยการยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการไว้ทรงผมของนักเรียน พ.ศ. 2563 พ.ศ. 2566 - จัดกิจกรรมทุกเช้าวันจันทร์ถึงศุกร์	- คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษา พุทธศักราช 2551 - การประเมินคุณภาพมาตรฐานการศึกษา - ธงชาติ ธงของโรงเรียน พระบรมฉายาลักษณ์ พระมหากษัตริย์ พระพุทธรูปและ อุปกรณ์ขยายเสียง	- การเคารพธงชาติ - การไหว้อาวาทและประกาศ ข่าวสาร - การยกย่องเชิดชู - การเสริมสร้าง ทักษะทางวิชาการ คุณธรรมจริยธรรม - การทำกิจกรรม วันสำคัญของรัฐ	นักเรียน สนับสนุน กิจกรรม บนพื้นที่ หน้าเสาธง เนื่องจาก ช่วยฝึก ความมีวินัย และความ อดทน	นักเรียนไม่ รู้สึกพิเศษ หรือให้ ความหมาย กับกิจกรรม บนพื้นที่ หน้า เสาธง

Table 2 แสดงรูปแบบและเนื้อหาการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมให้กับนักเรียนผ่านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในประเทศไทย และการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครูและนักเรียน ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับที่พบใน Table 1 หากแต่เน้นความสำคัญและความหมายเชิงสัญลักษณ์ของธงชาติหรือ “ธงไตรรงค์” ที่ประกอบด้วยแถบลายเส้นสีแดงสื่อถึงชาติหรือเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย สีขาวสื่อถึงความบริสุทธิ์แห่งศรัทธาทางพุทธศาสนา และสีน้ำเงินสื่อถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ (Dorling Kindersley Limited, 2014) ทั้งนี้ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” สถาปนาขึ้นช่วงรัชกาลที่ 6 เพื่อกระตุ้นความเป็นชาตินิยมของคนไทย โดยนำแบบอย่างของอังกฤษเรื่องพระเจ้าแผ่นดินพระมหากษัตริย์ และประเทศ (God, King, Country) มาใช้แก้ปัญหาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพเข้ามาของชาวจีนโพ้นทะเลที่ไม่ยอมรับวัฒนธรรมไทยและเข้ามากุมอำนาจทางการค้า (Ministry of Education Thailand, 1982)

อย่างไรก็ตาม ร่องรอยการสถาปนากิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนปรากฏช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2575 จากระเบียบการชักธงชาติสยาม พ.ศ. 2478 ระบุ “ให้ชักธงขึ้นเวลาเช้าเมื่อนักเรียนประชุมแถวก่อนเข้าห้องเรียน ธงลงเวลาประชุมแถว

เลิกเรียน” ส่วนการสวดมนต์ไหว้พระปรากฏในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการสวดมนต์ไหว้พระของนักเรียน พ.ศ. 2503 การลงโทษนักเรียนมาจากผลพวงของการรัฐประหาร ที่เพิ่มระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษา พ.ศ. 2515 และ พ.ศ. 2530 ปรากฏการเพิ่มระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการเคารพของนักเรียนและนักศึกษา พ.ศ. 2530 ซึ่งระบุการใช้คำว่า “แถวตรง” เพื่อกำหนดวิธีการเข้าแถวที่เหมาะสมของนักเรียน

ช่วงทศวรรษที่ผ่านมากิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนยังคงผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยม “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” จากผลการวิเคราะห์เอกสารของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โรงเรียน ตลอดจนสื่อโซเชียลมีเดียและข่าวจากสื่อดิจิทัล เปิดเผยกระบวนการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐที่กระทำผ่านการจัดกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในรูปแบบอื่น ได้แก่ กระทำผ่านหลักสูตรแกนกลางการศึกษาพุทธศักราช 2551 ที่ใช้แนวคิดหลักสูตรอิงมาตรฐาน (Standards-based Curriculum) โดยกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด ที่ระบุให้กิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงเป็นกิจวัตรประจำวันของสถานศึกษา (Ministry of Education Thailand, 2008) โดยพบเป้าหมายเชิงเนื้อหาของกิจกรรมที่กระทำบนพื้นที่หน้าเสาธง เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน 8 ประการ ประกอบด้วย 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย และ 8) มีจิตสาธารณะ โดยพบการนิยาม ตัวชี้วัด พฤติกรรมบ่งชี้ และเกณฑ์การให้คะแนนที่มีความเข้มข้นเพิ่มขึ้นตามระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ในลักษณะที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ชาตินิยมที่รัฐขบเน้นผ่านสัญลักษณ์ของธงชาติคือ ข้อ 1 รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ส่วนที่กล่าวถึงพิธีการเคารพธงชาติ ได้แก่ เกณฑ์การให้คะแนน อาทิ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

Table 3 ตัวชี้วัด 1.1 เป็นพลเมืองดีของชาติ

พฤติกรรมบ่งชี้	ไม่ผ่าน (0)	ผ่าน (1)	ดี (2)	ดีเยี่ยม (3)
1.1.1 ยินตรงเคารพธงชาติ ร้องเพลงชาติและอธิบายความหมายของเพลงชาติได้ถูกต้อง	ไม่ยืนตรงเคารพธงชาติ	ยืนตรงเมื่อได้ยินเพลงชาติ ร้องเพลงชาติ และอธิบายความหมายของเพลงชาติได้ถูกต้อง ปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่ของนักเรียน	ยืนตรงเมื่อได้ยินเพลงชาติ ร้องเพลงชาติ และอธิบายความหมายของเพลงชาติได้ถูกต้อง	ยืนตรงเมื่อได้ยินเพลงชาติ ร้องเพลงชาติ และอธิบายความหมายของเพลงชาติได้ถูกต้อง
1.1.2 ปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่พลเมืองของชาติ		ปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่ของนักเรียน	ปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดี ให้	ปฏิบัติตนซักชวนผู้อื่นปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดี ให้
1.1.3 มีความสามัคคีปรองดอง		ให้ความร่วมมือ ร่วมใจในการทำกิจกรรมกับสมาชิกในโรงเรียน	ความร่วมมือ ร่วมใจในการทำกิจกรรมกับสมาชิกในโรงเรียนและชุมชน	ความร่วมมือ ร่วมใจในการทำกิจกรรมกับสมาชิกในโรงเรียน ชุมชนและสังคม

ที่มา: Ministry of Education Thailand (2011: 12)

นอกจากนี้ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯ ยังกำหนดให้โรงเรียนออกแบบ “หลักสูตรสถานศึกษา” ตามแนวทางมาตรฐานที่กระทรวงศึกษาธิการชี้แนะไว้ และนโยบายของคณะผู้บริหารสถานศึกษาที่ต้องคำนึงถึงกฎหมาย นโยบายและแผนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งระบุชุดความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติของนักเรียนที่รัฐต้องการไว้อย่างสอดคล้องกันในช่วงเวลานั้น ๆ ตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ กฎระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ นโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาล นโยบายด้านการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ แผนพัฒนาการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และแผนพัฒนาการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.) ฉบับต่าง ๆ ตลอดจนพบการประเมินคุณภาพมาตรฐานการศึกษาของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (สมศ.) ที่วางกรอบแนวทางการประกันคุณภาพภายนอก (พ.ศ. 2567-2571) ของกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงไว้ชัดเจน อาทิ วิดีโอที่ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อโซเชียลมีเดีย (Facebook) กล่าวว่า

“เราก็จะเก็บข้อมูลตามตารางของสถานศึกษาเพื่อไม่ให้เป็นการรบกวน สิ่งแรกที่เราจะพบก็คือกิจกรรมหน้าเสาธง การเก็บกิจกรรมหน้าเสาธงเนี่ย ก็จะเกิดประโยชน์กับผู้ประเมินที่เก็บทั้ง 3 ด้าน เพราะ

จะเห็นพฤติกรรมที่สะท้อนคุณลักษณะ จะเห็นสรณของผู้เรียน อีกประการหนึ่งคือการเก็บกิจกรรมหน้าเสาธงจะทำให้ผู้ประเมินเห็นบรรยากาศ เห็นสภาพแวดล้อม และเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหาร ครู และผู้เรียน” (The Office for National Education Standards and Quality Assessment (Public Organization), 2024)

ในระดับปฏิบัติการ ผลการสืบค้นหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนที่เกิดปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวของนักเรียนเลวจากเว็บไซต์ของโรงเรียน 3 แห่ง มีสถานะเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ในเขตอำเภอเมืองของจังหวัดหนึ่ง ประกอบด้วย โรงเรียนแห่งที่ 1 เป็นโรงเรียนวิทยาศาสตร์ภูมิภาค โรงเรียนแห่งที่ 2 เป็นโรงเรียนหญิงประจำจังหวัด และโรงเรียนแห่งที่ 3 เป็นโรงเรียนชายประจำจังหวัด พบว่า หลักสูตรสถานศึกษาของทั้ง 3 แห่ง ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงว่าประกอบด้วยกิจกรรมอะไรบ้างเพียงแต่กล่าวว่าโรงเรียนมีกิจกรรมนี้ สำหรับคุณลักษณะอันพึงประสงค์โรงเรียนแห่งที่ 1 เพิ่มเติมเนื้อหาจากหลักสูตรแกนกลางการศึกษา และจุดเน้นของการเป็นโรงเรียนวิทยาศาสตร์ ดังนี้ 1) มีความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทยและศิลปวัฒนธรรมไทย 3) มีจิตสาธารณะและมีอุดมการณ์มุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศ 4) มีวินัยและความซื่อสัตย์สุจริต 5) มุ่งมั่นในการทำงานและดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียง 6) ใฝ่เรียน ใฝ่รู้ 7) เห็นคุณค่าของการเรียนรู้จากการปฏิบัติทดลองจริง 8) เห็นคุณค่าและความสำคัญของการวิจัยและการประดิษฐ์คิดค้น 9) มีจิตใจเปิดกว้าง เชื่อในเหตุผล เปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของตนเองได้ตามข้อมูลและหลักฐานใหม่ที่ได้รับ 10) รักและเห็นคุณค่าของการออกกำลังกาย โรงเรียนแห่งที่ 2 ยึดตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา จำนวน 8 ประการ และนำค่านิยม 12 ประการ⁵ มาอบรมนักเรียนทุกระดับชั้น

⁵ คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้กำหนดค่านิยม 12 ประการขึ้นใน พ.ศ. 2557 ประกอบด้วย 1) มีความรักชาติ/ ศาสนา/ พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติในปัจจุบัน 2) ซื่อสัตย์ เสียสละอดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม 3) กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ 4) ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษา เล่าเรียน ทางตรงและทางอ้อม 5) รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม 6) มีศีลธรรม รักษาความซื่อสัตย์ ห่วงดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน 7) เข้าใจ เรียนรู้ การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง 8) มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่ 9) มีสติ รู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติ ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 10) รู้จักดำรงตนอยู่โดย

ร่วมด้วย และโรงเรียนแห่งที่ 3 ยึดตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา จำนวน 8 ประการ โดยสอดคล้องในกิจวัตรประจำวันของโรงเรียน ทั้งนี้พบว่ามี 2 โรงเรียน เผยแพร่ผลการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ได้แก่ โรงเรียนแห่งที่ 2 เผยแพร่ในรายงานการประเมินหลักสูตรมาตรฐานสากลของโรงเรียน... ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง ปีการศึกษา 2565) ระบุว่านักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ระดับดีเยี่ยมร้อยละ 100 และโรงเรียนแห่งที่ 3 เผยแพร่ในแผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ 2567 ของโรงเรียน... ระบุว่านักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ระดับดีเยี่ยมร้อยละ 98.42

ในส่วนของภาพกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงที่เผยแพร่ผ่านพื้นที่โซเชียลมีเดีย (Facebook) ของโรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นการประชาสัมพันธ์ภาพกิจกรรมพัฒนานักเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างทักษะทางวิชาการของกลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาต่าง ๆ เช่น ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น การเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม การยกย่องเชิดชูนักเรียนดีเด่น/ ทำความดี หรือการทำกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญของรัฐ นอกจากนี้พบว่าโรงเรียนแห่งที่ 2 เผยแพร่เทปบันทึกการทำกิจกรรมเคารพธงชาติของนักเรียนในช่วงสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เพื่อให้นักเรียนที่เรียนออนไลน์ได้ทำกิจกรรมเคารพธงชาติที่บ้านร่วมกับนักเรียนที่มาเรียน ณ ที่ตั้ง (On-site)

ผลลัพธ์ของอุดมการณ์ชาตินิยม

การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลมีกระบวนการจัดวางอุดมการณ์ที่ทำให้นักเรียนยอมรับจนสอดคล้องกับแนวคิดโลกเชิงอุดมการณ์ของรัฐของ Althusser (1971, 2014) อย่างไรก็ตามผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบประเด็นได้แก่การทำงานของอุดมการณ์ว่าไม่ได้มีประสิทธิภาพมากพอ ที่จะทำให้รัฐสามารถใช้กลไกเชิงอุดมการณ์เพื่อจัดวางความคิดให้นักเรียนยอมรับจนต่ออุดมการณ์ชาตินิยมได้อย่างสมบูรณ์

ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อจำเป็น จำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่าย จ้างนาย และพร้อมที่จะขยายกิจการ เมื่อมีความพร้อม โดยมีภูมิคุ้มกันที่ดี 11) มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ หรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักศาสนา 12) คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และต่อชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง (Ministry of Education Thailand, 2017)

แม้ว่าในมุมมองของนักเรียนที่พบจากงานวิจัยในฟิลิปปินส์ De Vera (2021) เปิดเผยว่านักเรียนรู้สึกภาคภูมิใจและตระหนักถึงความสำคัญของการแสดงความรักชาติ และจากงานวิจัยในเอธิโอเปีย Kassa (2023) เปิดเผยว่านักเรียนรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ของประเทศ และรู้สึกโชคที่ได้เกิดเป็นชาวเอธิโอเปีย แต่พบว่านักเรียนจำนวนมากไม่ทราบถึงข่าวสารบ้านเมือง เช่น ไม่รู้จักนายกรัฐมนตรีของประเทศ เนื่องจากเป็นโรงเรียนสอนศาสนาและนักเรียนไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ และพบมุมมองของครูที่มีประสบการณ์วิชาชีพมากกว่า 20 ปี ที่มีต่อการยกเลิกพิธีการเคารพธงชาติ จากงานวิจัยในตุรกี Giorgetti (2019a) เปิดเผยว่า พิธีกรรมหน้าเสาธงโรงเรียนในช่วงเช้ามีคุณค่า เพราะเน้นย้ำให้นักเรียนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ผูกพันทางอารมณ์ ตระหนักถึงความสามัคคีและเอกภาพ ปลุกฝังวินัย และเป็นพื้นที่การให้รางวัลและสนับสนุนความมั่นใจของนักเรียน ในขณะที่ ประธาน(รอง)ที่เลว (Bad subjects) มีชุดความคิดและพฤติกรรมแตกต่างกันตามเงื่อนไขของเวลาและข้อมูลข่าวสารที่รับรู้ กล่าวคือ ในฟิลิปปินส์ De Vera (2021) และไทย Boontinand & Petcharamesree (2018) เปิดเผยว่า นักเรียนไม่ได้ยอมจำนนทั้งหมด ในช่วงปีแรก ๆ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาเท่านั้นที่จะแสดงความเคารพต่อโรงเรียนและอำนาจของครูเพราะความหวาดกลัว แต่เมื่อศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย พบว่าระดับวุฒิภาวะทางปัญญาที่สูงขึ้นและความคุ้นชินกับการเข้าร่วมพิธีกรรม ทำให้นักเรียนจำนวนมากไม่ให้ความสำคัญหรือรู้สึกพิเศษกับการร้องเพลงชาติเสียงดัง แต่รู้สึกว่า เป็นกิจกรรมที่น่าเบื่อและบางกิจกรรมใช้เวลาเนิ่นนานเกินไป พบนักเรียนบางคนยืนฟังดนตรีเฉย ๆ บางคนเม้มปากหรือลิปซิง บางคนก็ไม่ยืนตรงจนจบเพลง และไม่ได้วางฝ่ามือขวาบนหน้าอก และในแอฟริกาใต้ Silbert & Jacklin (2015) เปิดเผยว่า นักเรียนบางคนแสดงพฤติกรรมต่อต้าน เช่น การตบมือโดยไม่ได้รับอนุญาตในช่วงการให้โอวาทของคณะผู้บริหาร

ยิ่งไปกว่านั้นยังพบการแสดงพฤติกรรมหรือการสื่อสารในลักษณะต่อต้านเนื้อหา รายละเอียดเชิงลึกของอุดมการณ์ชาตินิยมของทั้งนักเรียนและครู ในญี่ปุ่น Moroi (2020) เปิดเผยว่า นักเรียนมีทัศนคติเชิงลบต่อการบังคับให้เคารพธงชาติและเนื้อร้องของเพลงชาติ ที่มีสัญลักษณ์ของการทำสงคราม ในสังคมที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ นักเรียนรู้สึกไม่สบายใจที่จะร้องเพลงชาติเพราะครั้งหนึ่งรัฐเคยทำลายประวัติศาสตร์ของพวกเขา เช่นเดียวกับในแคนาดา Birch (2022) พบเพิ่มเติมว่า เพลงชาติมีเนื้อร้องเกี่ยวข้องกับศาสนาซึ่งนักเรียนบางส่วนไม่ได้ศรัทธา

ในกรณีของไทย งานของ Lertchoosakul (2021), Namuangrak (2022) และ Thammaboosadee (2021) ได้เปิดเผยการเกิดปรากฏการณ์เคลื่อนไหวของนักเรียนที่รวมตัวกันเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในโรงเรียนใน พ.ศ. 2563 โดยใช้ชื่อว่า “นักเรียนเลว” แพร่กระจายไปหลายจังหวัด โดยพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนกลายเป็นพื้นที่สำคัญที่นักเรียนใช้เป็นหมุดหมายเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในระหว่างการเข้าร่วมกิจกรรมในช่วงเช้า อาทิ การชูสามนิ้ว หรือการชูโปสเตอร์ตาม “คู่มือเอาตัวรอดในโรงเรียน” ที่ “นักเรียนเลว” ทำแจกจ่ายให้กับนักเรียนที่สนใจทั่วประเทศตั้งข้อความที่ระบุว่า “ชูโปสเตอร์พร้อมกันตอนเช้าแถวหน้าเสาธง โดยอาจจะเป็นหลังเคารพธงชาติ ก่อนเคารพธงชาติ หรือตอนครูกำลังพูดหน้าเสาธงก็ได้” (Bad Students, 2021) หรือการจัดกิจกรรมรณรงค์ให้ใส่ชุดไปรเวตไปโรงเรียน ตัวอย่างพฤติกรรมเหล่านี้ บ่งชี้พฤติกรรมที่ไม่ยอมจำนนของนักเรียนบางกลุ่ม และเป็นประเด็นถกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์ในวงกว้าง และหากมีครูคนใดลงโทษทางวินัย นักเรียนจะนำหลักฐานคลิปวิดีโอ คลิปเสียง หรือภาพออกเผยแพร่บนสื่อโซเชียลมีเดีย เช่น คลิปวิดีโอครูควบคุมนักเรียนที่แสดงออกเชิงสัญลักษณ์เพื่อต่อต้านบนพื้นที่หน้าเสาธง หรือภาพนักเรียนถูกครูกลั่นแกล้ง แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะพยายามลดกฎระเบียบ เช่น ระเบียบทรงผมที่ได้ตราไว้เป็นกฎหมายในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการไว้ทรงผมของนักเรียน พ.ศ. 2563 เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการดำเนินการของสถานศึกษา รวมถึงคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของนักเรียน หรือระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการไว้ทรงผมของนักเรียน พ.ศ. 2563 พ.ศ. 2566 เนื่องจากกระแสการต่อต้านของนักเรียน และสุดท้ายไม่มีการกำหนดทรงผมโดยกระทรวงศึกษาธิการอีกต่อไป ก็ยังพบการทำป้ายประท้วงของนักเรียน “ให้โรงเรียนออกกฎทรงผมเอง ≠ เสรีทรงผม”

ตัวอย่างข้อเสนอของ “นักเรียนเลว” กรณีปัญหาของนักเรียนที่ถูกบังคับให้เข้าร่วมกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง ดังพบข้อความจากโซเชียลมีเดียของนักเรียนเลว อาทิ

“กิจกรรมเช้าแถวหน้าเสาธงตอนเช้า...บังคับให้เด็กนักเรียนต้องรีบตื่นแต่เช้าเพื่อไปยืนตากแดดเคารพธงชาติ และสวดมนต์ในสภาพอากาศร้อนจัดตอนแปดโมงเช้า ในขณะที่คุณครูและบุคลากรคนอื่นกลับได้นั่งพักอยู่ในที่ร่ม ทั้งยังมีการอ้างว่าเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อฝึกความอดทนให้กับนักเรียน หรือบอกว่าการเช้าแถวตอนเช้าคือ

วัฒนธรรมที่แสดงความรักชาติที่นักเรียนพึงปฏิบัตินั้น เป็นอีกหนึ่งปัญหาสำคัญอันเกิดจาก ‘อำนาจนิยม’ ...การแสดงออกถึงวัฒนธรรมชาตินิยม มีทั้งการบังคับให้เด็กนักเรียนตะโกนร้องเพลงชาติเสียงดัง ๆ หากเสียงดังไม่พอจะโดนลงโทษให้ยืนตากแดดอยู่อย่างนั้น ในขณะที่ครูผู้ออกคำสั่งยืนมองอยู่ในพื้นที่ร่ม เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจในโรงเรียนในทางที่ผิด และละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของนักเรียน...”

ข้อเสนอของนักเรียนเลวเกี่ยวกับกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง เช่น การหยิบยกข้อเสนอของพรรคการเมืองฝ่ายก้าวหน้าบางพรรคที่สนับสนุนการยกเลิกกิจกรรมหน้าเสาธงและเสนอให้ทำกิจกรรมอย่างอื่นแทน เช่น “ให้ครูประจำชั้นและนักเรียนได้พบปะกัน อัดเตชข่าวสาร และสารทุกข์สุกดิบของผู้เรียน” ขณะที่พื้นที่โซเชียลมีเดียของ “นักเรียนดี” มักเผยแพร่ภาพนักเรียนตั้งใจทำกิจกรรมตามที่รัฐกำหนด เข้าร่วมกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง สวมใส่เครื่องแบบและทรงผมตามกฎระเบียบ โดยสนับสนุนว่าเป็นประโยชน์กับนักเรียนทั้งการฝึกระเบียบวินัยและความอดทน

อย่างไรก็ตาม ใน พ.ศ. 2567 พบข้อความจากสื่อโซเชียลมีเดียของนักเรียนดี อาทิ “ผลสำรวจ “เด็กไทย” อยากยกเลิกกิจกรรมหน้าเสาธง + วิชาลูกเสือ แต่อยากให้เพิ่มวิชาการเงิน + การลงทุน” ตลอดจนการตั้งคำถามเช่น “จากภาวะโลกร้อนในตอนนี้ ทุกคนคิดยังไงกับ “การเข้าแถวหน้าเสาธง” เห็นด้วย? ไม่เห็นด้วย? จำเป็นอยู่ไหมหรือควรปรับในยุคนี้?” แสดงให้เห็นว่านักเรียนทุกกลุ่มแม้ว่าจะยอมจำนนต่ออุดมการณ์ชาตินิยมหรือไม่ก็ตาม แต่พบการตั้งคำถามถึงปัญหาของกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงในมุมมองที่แตกต่างหลากหลายมากขึ้น ซึ่งตรงกันข้ามกับภาครัฐที่เสนอว่าพฤติกรรมการต่อต้านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนเกิดจากนักเรียนยังขาดความรู้ในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรักชาติ (De Vera, 2021)

สรุปและอภิปรายผล

การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลของ 10 ประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปินส์ ไต้หวัน สหรัฐอเมริกา อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น แอฟริกาใต้ แคนาดา เอริโอเปีย ตุรกี และไทย พบรูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมที่โรงเรียนใช้เพื่อจัดวาง

อุดมการณ์ชาตินิยม ดังนี้ ประการแรก สิ่งที่สุดค้ำยันกันคือการปรากฏตัวของกลไกรัฐและโครงสร้างแบบกระจกสองชั้นของอุดมการณ์ อยู่ในรูปของการจัดกิจกรรมที่มีการออกแบบคล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย พิธีการเคารพธงชาติ การสวดมนต์ การกล่าวคำปฏิญาณตน การให้โอวาทและประกาศข่าวสารของครู และการมอบรางวัลหรือแสดงความยินดีกับนักเรียนที่มีผลงานดีเด่นทางวิชาการ วัฒนธรรม และกีฬา ซึ่งจัดขึ้นอย่างเคร่งครัดทั้งเรื่องระเบียบตารางเวลาและการควบคุมการปฏิบัติอย่างเข้มงวด เพื่อให้นักเรียนในฐานะประธาน(รอง) (subjects) ปฏิบัติตัวอย่างยอมจำนนในฐานะประธาน(หลัก) (Subject) ที่ถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์ ผ่านการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครูและนักเรียน โดยการจัดวาง *กลไกเชิงอุดมการณ์ที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material Ideological Apparatus)* ได้แก่ ธงชาติ เนื้อร้องและทำนองเพลงชาติ สัญลักษณ์และความหมายของเสาธงชาติที่เสริมการวางตำแหน่งธงชาติให้โดดเด่นสูงสง่า อุปกรณ์ขยายเสียง (ไมโครโฟน/ ลำโพง) ที่มีความดังกึกก้อง ในขณะที่เดียวกัน *ปฏิบัติการณ์ที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (Material practices)* ที่ถูกควบคุมโดยพิธีกรรมที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (*Material ritual*) และภาคปฏิบัติการณ์นั้นจะดำรงอยู่ในการกระทำที่มีสภาวะเชิงวัตถุ (*Material actions*) ของประธาน(รอง) (*subject*) คือ กฎระเบียบ เกณฑ์การใช้วัตถุดำเนินกิจกรรม ตลอดจนการปฏิบัติตัวของผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม แต่สิ่งที่แตกต่างกันคือ บริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และประวัติศาสตร์ที่ทำให้เนื้อหาของอุดมการณ์ชาตินิยมแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหมายในสัญลักษณ์เชิงอุดมการณ์ของธงชาติ เพลงชาติ และเนื้อหาของบทสวดมนต์ และบทกล่าวคำปฏิญาณตน

ผลการศึกษานี้ชี้ว่า แนวปฏิบัติของกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงมีลักษณะบังคับให้นักเรียนปฏิบัติตามอย่างยอมจำนนตามกลไกของรัฐ สอดคล้องกับผลการศึกษาการแสดงความรักชาติในประเภทของการบังคับให้นักเรียนแสดงความรักชาติแบบตาบอดหรือเผด็จการ (Abril, 2016) ซึ่งพบในระบบโรงเรียนที่เป็นรัฐเผด็จการมากกว่าประชาธิปไตย โดยในแต่ละวันนักเรียนต้องเผชิญกับการปฏิบัติตามกฎของโรงเรียนที่เข้มงวด และการกระทำกิจวัตรประจำวันแบบอนุรักษนิยม ด้วยมาตรฐานผ่านการทำซ้ำ ๆ โดยนักเรียนไม่ถูกฝึกให้ตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ (Harber, 2021)

ประการที่สอง ผลลัพธ์ของอุดมการณ์ชาตินิยม พบสิ่งที่สอดคล้องกันคือ นักเรียนรวมถึงครูบางส่วนไม่ได้ให้ความสำคัญกับพิธีการเคารพธงชาติแม้ว่าจะจะเป็นกิจกรรมที่เปิดพื้นที่ให้พวกเขาแสดงความรักชาติ ดังพบการปฏิเสธที่จะเข้าร่วมพิธีการเคารพธงชาติของ

นักเรียนและครูจากงานวิจัยในฟิลิปปินส์ (De Vera, 2021) และได้หวัน (Chun, 2023) ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำผิดกฎระเบียบของโรงเรียนและผิวดินย ขณะที่ยูบุน Moroi (2020) กรณีครูและเจ้าหน้าที่หลายพันคนที่เคยปฏิเสธการเคารพธงชาติและร้องเพลงชาติในโรงเรียน และได้พยายามเคลื่อนไหวเรียกร้องให้โรงเรียนยกเลิกพิธีกรรมแต่ไม่สำเร็จ นำมาสู่การเรียกร้องผ่านกระบวนการยุติธรรมเพื่อให้ศาลตัดสินว่าการบังคับเช่นนี้ เป็นการละเมิดเสรีภาพทางความคิดและมโนธรรมที่ได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญหรือไม่ ในที่สุดศาลฎีกาซึ่งเป็นสถาบันหนึ่งของกลไกเชิงการปราบปรามของรัฐ วางแนวบรรทัดฐานจากการวินิจฉัยคดี พ.ศ. 2554 และ 2555 โดยยอมรับว่าคำสั่งดังกล่าวจำกัดสิทธิทางอ้อมแต่ไม่ใช่อะไร การละเมิด เพราะเพียงขอให้ปฏิบัติพิธีกรรมตามธรรมเนียมสังคมเพื่อการรักษาความสงบเรียบร้อยอย่างเหมาะสม แสดงให้เห็นว่ารัฐจะนำกลไกเชิงการปราบปรามมาใช้หากกลไกเชิงอุดมการณ์ทำงานไม่สำเร็จ อย่างไรก็ตาม มีเพียงงานวิจัยในเอธิโอเปียที่พบว่านักเรียนชายซึ่งต่อพิธีกรรม แต่พบข้อจำกัดว่านักเรียนไม่ทราบถึงข่าวสารบ้านเมือง (Kassa, 2023) และมุมมองของครูในตฤกกีจำนวนหนึ่ง ที่ต้องการนำกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงซึ่งถูกรัฐยกเลิกไปแล้วให้กลับมาปฏิบัติอีกในโรงเรียน (Giorgetti, 2019a)

ดังนั้นผลการศึกษานี้พบว่า ผลลัพธ์ของอุดมการณ์สะท้อนการเคลื่อนไหวและแสดงออกของนักเรียน ถึงการไม่ยอมจำนนต่อพิธีกรรมการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนเพิ่มมากขึ้นในรอบทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของไทย ที่พบว่าพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนถูกใช้เป็นหมุดหมายสำคัญเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ (Thammaboosadee, 2021) ด้วยเหตุนี้ พฤติกรรมการไม่ยอมจำนนและต่อต้านกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนสนับสนุนการปรากฏตัวของชุดความจริงอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจากข้อเสนอของ Althusser (1971, 2014) เกี่ยวกับการกลายเป็นประธาน(รอง)ที่ดี (Good subjects) และประธาน(รอง)ที่เลว (Bad subjects) ตามข้อเสนอของ Azeez & Gaitán-Barrera (2017) ที่ได้แย้งแ่งมุ่มที่ขาดหายไปในการอธิบายการปรากฏขึ้นของประธาน(รอง)ที่เลว อย่างไรก็ตามความพยายามเปลี่ยนแปลงกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงของประธาน(รอง)ที่เลว โดยการต่อต้าน ตั้งคำถาม และวิพากษ์วิจารณ์นั้น จากงานวิจัยพบว่ามีเพียงตฤกกีที่ยกเลิกพิธีกรรมได้สำเร็จจากรัฐบาลนำโดย Tayyip Erdoğan นายกรัฐมนตรี มีนโยบายลดองค์ประกอบทางทหารที่จัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมไว้ในช่วงรัฐประหารและส่งเสริมบรรยากาศประชาธิปไตยในสถานศึกษา (Giorgetti, 2019a)

ตรงกันข้ามกับไทย ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาพบว่า พ.ศ. 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ดำเนินการรัฐประหารเพื่อลดความขัดแย้งทางสังคมการเมือง และการจัดการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2562 พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้รับเลือกให้เข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจนหมดวาระเมื่อ พ.ศ. 2566 ฉะนั้นความพยายามผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยมมีความเข้มข้นอย่างมากผ่านนโยบายด้านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง ตลอดจนค่านิยม 12 ประการ ที่ถูกออกแบบมาตั้งแต่ช่วงแรกของการรัฐประหารซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามผลิตซ้ำอุดมการณ์ ที่ดำเนินต่อเนื่องมาอย่างสอดคล้องกับกลุ่มสาระการเรียนรู้และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 8 ประการที่จัดวางไว้แล้วในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาฯ กระทรวงศึกษาธิการนำนโยบายมาใช้โดยอธิบายว่า เพื่อเตรียมพลเมืองของชาติไปสู่การเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพผ่านวิชาประวัติศาสตร์ของหลักสูตร และเพิ่มรายวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติม ที่เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับ “ความเป็นไทย รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความปรองดอง สมานฉันท์ และความมีวินัยในตนเอง” ในกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงพบว่า ถูกนำมายกตัวอย่างให้ใช้บูรณาการกับกลุ่มสาระฯ ระบุว่า “นักเรียนสาธิตการเข้าแถวอย่างเป็นระเบียบในกรณีต่าง ๆ เช่น การเข้าแถวเคารพธงชาติ การเข้าแถวรับบริการ” หรือการเพิ่มรายละเอียดกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงในบางโรงเรียนโดยให้นักเรียนท่องหรือร้องเพลงค่านิยม 12 ประการ (Ministry of Education Thailand, 2014, 2017)

ความพยายามผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐไทย จากการทบทวนความหมายของ “ชาติ” พบว่างานวิชาการเชิงวิพากษ์เสนอตรงกันว่าความเป็นชาตินิยมสถาปนาขึ้นผ่านการช่วงชิงอำนาจจากระหว่างชนชั้นนำจารีตที่ปรารถนาจะคงอำนาจไว้ภายใต้รัฐประชาชาติ เพื่อจัดการกับการสูญเสียอำนาจอธิปไตยจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยใช้อุดมการณ์ชาตินิยมหรืออุดมการณ์(ราชา)ชาตินิยมเป็นกลไกสำคัญ ทำหน้าที่สร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติทั้งชาติพันธุ์ไทยและมหาชนชาวไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เรื่อยมา (Luekajornchai, 2021; Tepnarin, 2013) ในกระทรวงศึกษาธิการสถาปนาผ่านเครือข่ายที่สร้างขึ้นโดย ม.ล.ปิ่น มาลากุล ประกอบด้วยนักเรียนร่วมรุ่นและลูกศิษย์ที่ช่วยกันสืบสาน รักษา และต่อยอดการจัดการศึกษาให้มีเนื้อหาสนับสนุนสถาบันกษัตริย์ ทั้งในการฝึกอบรมครู การจัดทำหนังสือแบบเรียน รวมถึงแผนและโครงการศึกษา

ของชาติ (Siddhisara, 2020) ทั้งนี้ผลกระทบโดยตรงของการฉวยใช้สถาบันกษัตริย์คือ การอ้างตนว่าจงรักภักดี และการต่อสู้ทางอุดมการณ์ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ พ.ศ. 2548 (Tepnarin, 2013) จนนำมาสู่การตัดสินใจทำรัฐประหารใน พ.ศ 2557 สอดคล้องกับข้อเสนอของ Luekajornchai (2021) ว่าการกล่าวหานักเรียนที่ตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธงว่าไม่รักชาติ ทั้ง ๆ ที่นักเรียนเหล่านั้นเคารพธงชาติพร้อมกับยืนยันว่า “พวกเรารักชาติ แต่ไม่รักเผด็จการในคราบประชาธิปไตย” เพราะการให้คุณค่าของชาติแตกต่างกันใน 2 แง่มุม ได้แก่ ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อุดมการณ์(ราชา)ชาตินิยมขับเคลื่อนด้วย “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ตามแบบชนชั้นนำจารีต ตรงกันข้ามกับชาติตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่อำนาจอธิปไตย หรืออำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน และมีกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญและอยู่เหนือการเมือง ตามแบบที่นักเรียนพยายามตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าสาเหตุที่การจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมยังคงอยู่แม้ว่าจะมีความพยายามเปลี่ยนแปลง เนื่องจากความพยายามใช้กลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐเพื่อสร้างประธาน(รอง)ที่ดี (Good subjects) และหากปรากฏการต่อต้านของประธาน(รอง)ที่เลว (bad subjects) รัฐได้ดำเนินการใช้กลไกเชิงการปราบปรามให้ยอมจำนน สอดคล้องกับข้อเสนอของ Althusser (1971, 2014) ทว่าคุณสมบัติของนักเรียนที่พึงมีในอุดมการณ์ด้านการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง และการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองโลกคือ พลเมืองที่มีความคิดเชิงวิพากษ์ ซึ่งสองคล้องกับคุณลักษณะของประธาน(รอง)ที่เลว (Azeez & Gaitán-Barrera, 2017) ที่ตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง เนื่องจากพวกเขาเห็นว่าไม่เหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ล้าสมัย น่าเบื่อและบางกิจกรรมใช้เวลาเนิ่นนานไปขณะเดียวกันในหลายประเทศที่มีความหลากหลายทางสังคม เนื้อหาของเพลงชาติ การสวดมนต์ การกล่าวคำปฏิญาณตน การให้อวาทของครู และการยกย่องเชิดชูนักเรียนส่งผลกระทบในเชิงลบต่อน ทำให้นักเรียนไม่ตั้งใจที่จะแสดงออกถึงความรักชาติตามรูปแบบที่กำหนดจากกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐ อาทิ การยืนนิ่งอย่างตั้งใจพร้อมกับใช้น้ำเสียงดัง ๆ ด้วยความภาคภูมิใจ แต่นักเรียนกลับพูดคุยหรือหัวเราะเล่นกัน ไม่ปฏิบัติอย่างตั้งใจ (Birch, 2022; Boontinand & Petcharamesree, 2018; Moroi, 2020)

ข้อเสนอแนะ

ผู้เขียนเสนอว่ารูปแบบกิจกรรมบนพื้นที่หน้าเสาธง จากเดิมที่บังคับให้นักเรียนปฏิบัติตามอย่างเชื่องๆ สงบเสงี่ยม อาจส่งผลให้นักเรียนขาดความตระหนักรู้จากภายใน เนื่องจากเป็นรูปแบบของการบังคับให้นักเรียนปฏิบัติตามอย่างยอมจำนนตามกลไกของรัฐ จึงควรมีการปรับเปลี่ยนเป็นการสร้างพื้นที่เรียนรู้ เช่น รูปแบบกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนตรวจสอบบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเชิงวิพากษ์ เกิดความตระหนักรู้ถึงสิ่งที่ตั้งถามซึ่งถูกเสนอผ่านเพลงชาติ ชาบซึ่งในอุดมคติของประเทศ และความจริงด้านอื่นซึ่งพบในสังคมในรูปของความขัดแย้ง การกดขี่ ความกล้าหาญ ความตึงเครียด และความปั่นป่วนทางการเมือง เพื่อในท้ายที่สุดนักเรียนจะเกิดความเข้าใจในความสำคัญของการดำเนินชีวิตร่วมกันบนความหลากหลายและมีส่วนร่วมในการสร้างความเปลี่ยนแปลง ในสิ่งที่พวกเขาเห็นว่าเป็นปัญหา นอกจากนี้ส่วนหนึ่งของกฎระเบียบของโรงเรียนควรมีการสร้างข้อตกลงร่วมกันโดยให้นักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม เช่น เครื่องแบบ ทรงผม และการลงโทษ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใจเกี่ยวกับหลักการมีส่วนร่วม สนับสนุนค่านิยมและแนวปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นพลเมืองของชาติและพลเมืองโลก

บทความนี้เป็นการสำรวจการจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยมบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลในต่างประเทศและประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2557-2567 ผ่านวรรณกรรมดิจิทัล ยังขาดการศึกษาผ่านพื้นที่ในระดับปฏิบัติการ ตลอดจนข้อเสนอแนะที่มาจากผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับแนวทางการนำพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาลและแพลตฟอร์มดิจิทัลมาใช้เพื่อจัดวางอุดมการณ์ชาตินิยม ที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของนักเรียนเพื่อให้มีส่วนร่วมในระบบประชาธิปไตย และสนับสนุนอุดมการณ์ด้านการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง และการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองโลก

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดวางอุดมการณ์ของรัฐไทยบนพื้นที่หน้าเสาธงโรงเรียนรัฐบาล และการกลายเป็นกลุ่มนักเรียนและเครือข่ายที่เรียกตัวเองว่านักเรียนแล้ว” ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก รุ่นที่ 20 สัญญาเลขที่ PHD/0136/2560 ซึ่งปัจจุบันอยู่ภายใต้การบริหารจัดการทุนโดยสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) รับโอนภารกิจมาจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ปฏิบัติหน้าที่เป็น สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

References

- Abril, C. R. (2016). A National Anthem: Patriotic Symbol or Democratic Action?. In Hebert, D. G., Kertz-Welzel A., editors. **Patriotism and Nationalism in Music Education**. (p. 77-94). London: Routledge.
- Akkari, A & Maleq, K. (2020). Global Citizenship Education: Recognizing Diversity in a Global World. In Akkari A. & Maleq K., editors. **Global Citizenship Education: Critical and International Perspectives**. (p. 3-16). Cham: Springer.
- Althusser, L. (1971). **Lenin and Philosophy and Other Essays**. In Brewster, B., Translated. London: Monthly Review Press.
- Althusser, L. (2014). **On the Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses**. In Goshgarian, G. M., Translated. London: Verso Trade.
- Azeez, G. K., & Gaitán-Barrera, A. (2017). Power, Ideology, Politics and the Revolutionary Subject. **Critique**, 45(4), 501-518.
- Bad Students. (2021). **Survival Guide in Schools**. [in Thai]. Bangkok: Bad Students.
- Birch, H. J. (2022). Canadian Students Should Have an Informed Personal Stance on their National Anthem “O Canada”. **The Canadian Music Educator**, 63(3), 39-46.
- Boontinand, V., & Petcharamesree, S. (2018). Civic/ Citizenship Learning and the Challenges for Democracy in Thailand. **Education, Citizenship and Social Justice**, 13(1), 36-50.
- Callinicos, A. (2004). Marxism and Politics. In Leftwich, A., editor. **What is Politics: The Activity and Its Study**. (p. 53-66). Malden, MA: Polity Press Polity Press.
- Carnoy, M. (2014). **The State and Political Theory**. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Chun, A. (2023). **From Social Visibility to Political Invisibility: The School in Nationalist Taiwan as Fulcrum for an Evolving World Ethos**. Singapore: Palgrave Macmillan.
- De Vera, C. P. (2021). Patriotism in Youth Development as Expressed in the Singing of the Philippine National Anthem and Flag Ceremony: A Case Study. **International Journal of Multidisciplinary Research and Publications**, 4(1), 91-102.
- Dorling Kindersley Limited. (2014). **Complete Flags of the World: The Ultimate Pocket Guide** (4th ed.). London: Dorling Kindersley Limited.
- Giorgetti, F. M. (2019a). An Evaluation on the Changing Educational Policies and Socio-Political Rituals in Turkey. **Journal of Social Science Education**, 18(1), 81-100.
- Giorgetti, F. M. (2019b). Nation-building in Turkey Through Ritual Pedagogy: The Late Ottoman and Early Turkish Republican Era. **History of Education**, 49(1), 77-103.
- Hanna, H. (2022). Global Citizenship Education: Searching for Global Cohesion. In Kennedy, K. J., Pavlova, M., & Chi-Kin Lee, J., editors. **Soft Skills and Hard Values**. (pp. 71-92). London: Routledge.
- Hanzawa, A. (2023). “Kimigayo”: Japan’s National Anthem from a Global Historical Perspective. In Moreno-Luzón, J. & Nagore-Ferrer, M., editors. **Music, Words, and Nationalism: National Anthems and Songs in the Modern Era**. (p. 183-205). Cham: Springer International Publishing.
- Harber, C. (2021). **Post-Covid Schooling: Future Alternatives to the Global Normal**. Cham: Palgrave Macmillan.
- Kassa, T. (2023). The Everyday Patriotism: Rituals and School Environment as Continual Reminders of National Identity. **Journal of Asian and African Studies**, <https://doi.org/10.1177/00219096231200596>.

- Kennedy, K. J. (2019). **Civic and Citizenship Education in Volatile Times: Preparing Students for Citizenship in the 21st Century.** Singapore: Springer.
- Lertchoosakul, K. (2021). The White Ribbon Movement: High School Students in the 2020 Thai Youth Protests. **Critical Asian Studies**, 53(2), 1-13.
- Luekajornchai, T. (2021). **Unshackling the Nation from Feudalism-(Royal) Nationalism.** [in Thai]. Bangkok: Matichon.
- Ministry of Culture. (2004). **Prayer Guide for Students and the General Public.** [in Thai]. Bangkok: Ministry of Culture.
- Ministry of Education Thailand. (1982). **200 Years of Thai Education.** [in Thai]. Bangkok: Ministry of Education Thailand.
- Ministry of Education Thailand. (2008). **Basic Education Core Curriculum B.E. 2551.** [in Thai]. Bangkok: Ministry of Education Thailand.
- Ministry of Education Thailand. (2011). **Guidelines for Development, Measurement, and Evaluation of Desirable Characteristics According to the Basic Education Core Curriculum, B.E. 2551.** [in Thai]. Bangkok: Ministry of Education Thailand.
- Ministry of Education Thailand. (2014). **Guidelines for Learning Management for the Additional Subject: Civic Duties.** [in Thai]. Bangkok: Ministry of Education Thailand.
- Ministry of Education Thailand. (2017). **Guidelines for Developing and Evaluating the 12 Core Values of Thais.** [in Thai]. Bangkok: Ministry of Education Thailand.
- Moroi, Y. (2020). The Flag and the Anthem in Japan. **Peace Review**, 32(2), 212-218.
- Namuangrak, G. (2022). **Let Us Be the Corrupted Youths in the Thai History”: The Coevalness and Deconstruction of Temporal Boundary in the High-School Students’ Political Movement from**

- the “Bad Student” Network’s Campaigns. [in Thai]. Master of Arts in Sociology and Anthropology, Chulalongkorn University.
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2024). **Sustainable Development Goals**. [in Thai]. <https://sdgs.nesdc.go.th/>
- Potjanalawan, P. (2021). Discipline and Punish in Thai Education History (1932-2020). [in Thai]. **Journal of Social Sciences Naresuan University**, 17(2), 283-316.
- Regulations for Raising the Siamese Flag. [in Thai]. (1935, 20 October). **Government Gazette**. No. 52 Section 62A. page 2199-2206.
- Regulations of the Ministry of Education on Punishment of Pupils and Students, B.E. 2548. [in Thai]. (2005, 26 April). **Government Gazette**. No. 122 Special Section 35D. page 18-19.
- Regulations of the Ministry of Education on the Raising of the National Flag in Educational Institutions, B.E.2547. [in Thai]. (2004, 17 November). **Government Gazette**. No. 121 Special Section 128D. page 17-19.
- Regulations of the Ministry of Education Regarding School Uniforms, B.E. 2551. [in Thai]. (2008, 26 December). **Government Gazette**. No. 125 Special Section 195D. page 2-9.
- Regulations of the Ministry of Education Regarding the Repeal of Regulations of the Ministry of Education Concerning the Hairstyle of Students of B.E. 2563 B.E. 2566. [in Thai]. (2023, 1 February). **Government Gazette**. No. 140 Special Section 23D. page 5.
- Rinjani, R., & Bestari, P. (2020). Harmony Choir: Strengthening Nationalism Through the Activity of Singing National Song. In **2nd Annual Civic Education Conference (ACEC 2019)**. (p. 267-272). Zhengzhou: Atlantis Press.
- Siddhisara, B. (2020). M.L. Pin Malakul and the Formation of the Royal Nationalism Networks in the Ministry of Education During 1947-1969. [in Thai]. **Journal of History**, 45, 71-92.

- Silbert, P., & Jacklin, H. (2015). “Assembling” the Ideal Learner: The School Assembly as Regulatory Ritual. **Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies**, 37(4), 326-344.
- Tepnarin, P. (2013). The Formation of Royal Nationalist Ideology, 1947-1967. [in Thai]. **Thammasat Journal**, 32(1). 1-34.
- Thammaboosadee, R. (2021). “Bad Student” and Story(re)Telling: The Displacement of Stories Through Language, Space and Body in a High-School-Student Movement in 2020 Thailand. [in Thai]. **Journal of Suan Sunandha Arts and Culture**, 1(1), 87-107.
- The Office for National Education Standards and Quality Assessment (Public Organization). (2024). **External Quality Assurance Framework (B.E. 2567-2571)**. [in Thai]. <https://www.facebook.com/onesqa/videos/กรอบแนวทางการประกันคุณภาพภายนอก-67-71/1600128357416048/>

การเปลี่ยนผ่านจากระบบการปกครองแบบจารีตสู่รัฐสมัยใหม่ของ
สยามในช่วงหลังการปฏิรูประบบราชการ: กรณีอำเภอพรหมพิราม
จังหวัดพิษณุโลก ในทศวรรษ 2430-2470¹

A Transition from a Traditional to a Modern State after
the Siamese Administrative Reform: A Study of the
Phrom Phiram District during the 1890s-1930s

ศุภกิตต์ หอไชย² ทวีศักดิ์ เผือกสม³ และ ณัฐพงษ์ สกุลเลียว⁴

Supphakit Hochai Davisakd Puaksom and Nattaphong Sakulleaw

Received: March 25, 2024/ Revised: July 8, 2024/ Accepted: July 15, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการตรวจสอบถึงปฏิกริยาของท้องถิ่นที่มีต่อการปฏิรูประบบราชการของสยามเมื่อช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 โดยเน้นไปที่คดีการลอบยิงนายอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เมื่อช่วงต้นพุทธศตวรรษ 2470 และใช้วิธีการศึกษาแบบจุลประวัติศาสตร์กับวิธีการอ่านย้อนเกล็ดของการศึกษาผู้มีสถานะรองในการวิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผลของการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่า แม้การปฏิรูประบบ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “โลกชีวิตของนายแจ้ง: ประวัติศาสตร์สังคมของผู้ร้ายคนหนึ่งในมณฑลพิษณุโลก พ.ศ.2430 - พ.ศ.2470” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร

² นิสิตปริญญาเอก, หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Ph.D. candidate, Southeast Asian Studies, Faculty of Social Sciences, Naresuan University), Email: Supphakit.hochai@gmail.com

³ รองศาสตราจารย์, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Associate Professor, Department of History, Faculty of Social Sciences, Naresuan University), Email: davisakd.puaksom@gmail.com

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Assistant Professor, Department of History, Faculty of Social Sciences, Naresuan University), Email: nut_leaw@hotmail.com

ราชการของรัฐสยามจะมีจุดประสงค์เพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางที่ราชสำนักกรุงเทพฯ และสถาปนาโครงสร้างการปกครองแบบสมัยใหม่ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วพระราชอาณาจักร แต่การปฏิรูปดังกล่าวกลับยังต้องเผชิญกับความท้าทาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความขัดแย้งและความไม่ลงรอยกันระหว่างข้าราชการท้องถิ่นและข้าราชการจากส่วนกลาง รวมทั้งความเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับผู้ถืออำนาจรัฐในส่วนกลาง ได้มีอิทธิพลสำคัญในการต่อรองกับข้าราชการรุ่นใหม่และในการทำทลายอำนาจรัฐ จนในท้ายที่สุด ความตึงเครียดเหล่านี้ได้ทวีความรุนแรงขึ้นจนนำไปสู่ความขัดแย้งและการลอบสังหาร

คำสำคัญ: การปฏิรูประบบราชการ การอ่านย้อนกลับ จุลประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง

Abstract

This article examines the local response to Siam's bureaucratic reforms during the late nineteenth and early twentieth centuries, focusing on the assassination of the Phrom Phiram governor in Phitsanulok, in the late 1920s. Methodologically, the study employs the Microhistory and the Subaltern Studies approaches to analyze historical evidences. The findings suggest that while the bureaucratic reforms aimed to centralize power under the Bangkok dynasty and established an absolute monarchy and a modern administrative structure across the kingdom, their implementation was fraught with challenges. Specifically, the Siamese government encountered significant discord between local and central civil servants, as well as hostility between local communities and administrators wielded considerable influence, often negotiating with emerging civil servants and challenging governmental authority. Ultimately, these tensions culminated in an escalation of conflicts and the assassination.

Keywords: Siam's bureaucratic reform, Against the grain, Microhistory, History from below

บทนำ

หากการปฏิรูประบบราชการของสยามในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 คือจุดเปลี่ยนสำคัญในการผลักดันสังคมไทยเข้าสู่การเป็นสังคมสมัยใหม่ โดยการปฏิรูประบบราชการนั้นได้เริ่มปฏิบัติการขึ้นอย่างเข้มข้นนับตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2430 หากยึดเอา พ.ศ.2435 อันเป็นปีที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเข้ารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิรูประบบราชการอย่างเต็มที่ในแทบทุกด้านของสยาม (Yanasophon, 1991: 1) การปฏิรูปที่ว่านี้ได้ปรากฏเอาชีวิตและลมหายใจของผู้คนทั้งราษฎรและข้าราชการจำนวนไม่น้อยตลอดห้วงเวลากว่า 4 ทศวรรษ ก่อนที่การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้งในพุทธศักราช 2475 จะรุดมาฉีกครกการเมืองฉากนี้ลง

ก่อนที่จะมีการปฏิรูประบบราชการนั้น สยามบริหารประเทศด้วย 3 ฝ่ายบริหารหลัก คือ สมุหนายก ที่ดูแลในเรื่องกิจการพลเรือน (Minister for Civil Affairs) สมุหพระกลาโหม ดูแลกิจการทหาร (Minister of Military Affairs) และเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ดูแลเกี่ยวกับการเงินของแผ่นดิน (Minister of Treasury) (Carter, 1904: 11) แต่เมื่อเปิดศักราชแห่งการปฏิรูปขึ้นใน พ.ศ.2435 สยามก็ได้รวบอำนาจการปกครองมารวมศูนย์ไว้ที่รัฐบาลส่วนกลางและตั้งกระทรวงขึ้นทั้งหมด 12 กระทรวง โดยกำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละกระทรวงให้มีความชัดเจนขึ้น อาทิ การยกหน้าที่ในการดูแลกิจการพลเรือนหัวเมืองที่เคยอยู่ในความดูแลของกระทรวงพระกลาโหมและกรมทำให้มารวมอยู่ในกระทรวงมหาดไทย (Announcement of the Ministry of Interior, 1893: 365) กระนั้น กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงกลาโหมนั้น ก็ยังคงมีหน้าที่ทับซ้อนกันอยู่ในเรื่องของการดูแลกิจการพลเรือนหัวเมืองอยู่ รัฐบาลจึงได้มีการประกาศให้ชัดเจนขึ้น “เพื่อ...ไม่ให้ยุ่งยากลำบากในการรักษาราชการ” กล่าวคือ “บรรดาหัวเมืองชั้นในชั้นนอกแลเมืองประเทศราช ที่แบ่งเป็นปักษ์ใต้อยู่ในกระทรวงกลาโหมก็ดี เป็นฝ่ายเหนืออยู่ในกระทรวงมหาดไทยก็ดี แลที่อยู่ในกระทรวงการต่างประเทศก็ดี ตั้งแต่นี้สืบไปให้อยู่ในบังคับบัญชาตราพระราชสิทธิ์กระทรวงมหาดไทย” (“Announcement of Responsibilities Dividend between Ministry of Interior and Ministry of Defense,” 1893: 307) ผลก็คือใน พ.ศ.2437 การดูแลกิจการพลเรือนทั้งประเทศจึงได้เข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของกระทรวงมหาดไทย ยกเว้นกรุงเทพฯและหัวเมืองปริมณฑลที่ยังคงอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงนครบาล (Carter, 1904: 11) อีกทั้ง ยังได้มีการจัดตั้งการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลให้เข้าไปแทนที่ระบบกินเมืองแบบจารีต โดยการจัดแบ่งเมือง

(provinces) ในแบบจารีตนั้นได้ถูกโอนให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในปริมนทลของมณฑลเทศาภิบาล (Monthon or Cercles under high commissioner) ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของข้าหลวงใหญ่ผู้ถูกส่งมาจากรัฐบาลส่วนกลาง (Carter, 1904: 12)

กล่าวได้ว่า การปฏิรูประบบราชการขนาดใหญ่ของสยามที่ทวีความเข้มข้นขึ้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2430 เป็นต้นมานี้ ได้เริ่มกรุยทางให้อำนาจของรัฐบาลส่วนกลางสยามค่อยๆ สามารถแทรกตัวเข้าไปยังพื้นที่ในท้องถิ่นหัวเมืองได้ โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 2440 ที่อำนาจของกระทรวงมหาดไทยได้ทวีความเข้มข้นขึ้นถึงขีดสุดและเริ่มสามารถขนไชลงไปปฏิบัติกรอย่างถึงรากในระดับท้องถิ่น ช่วงเวลาใน พ.ศ.2440 จึงถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญเมื่อรูปแบบการปกครองตาม “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116” ได้ถูกประกาศให้ใช้ “ในหัวเมืองทั่วทุกมณฑลเทศาภิบาล” (Provincial Administrative Act, 1897: 106) อันทำให้การปกครองระดับท้องถิ่นด้วยระบบและระเบียบแบบเดียวกันนี้แผ่ขยายออกไปครอบคลุมในทุกพื้นที่ของสยาม

อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปของสยามนั้นก็หาได้ปฏิบัติการได้อย่างราบรื่นไม่ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐ ดังที่ปรากฏเหตุการณ์การกบฏต่อต้านอำนาจการปกครองของสยาม ทั้งในพื้นที่ภาคอีสาน ภาคเหนือและภาคใต้ในช่วงทศวรรษ 2440 ในขณะที่รัฐเองนั้นตัดสินใจเลือกการใช้กำลังทางการทหารแบบสมัยใหม่เข้าคปรบอย่างรุนแรง โดยอาจกล่าวได้ว่าการกบฏในช่วงเวลาดังกล่าวคือปฏิกิริยาสำคัญของการต่อต้านการปฏิรูปสยามในพื้นที่ปลายพระราชอาณาเขตและในมณฑลภายนอก ทั้งกบฏผีบุญในภาคอีสาน กบฏเงี้ยวในภาคเหนือ หรือความไม่พอใจของบรรดาพระยาแขก 7 หัวเมืองที่มีต่อรัฐสยาม ด้วยสภาวะการณ์ความปั่นป่วนในพื้นที่ปลายพระราชอาณาเขตของสยามในช่วงทศวรรษ 2440 นี้เอง เดช บุนนาค จึงได้ตั้งข้อสังเกตในงานเขียนเรื่อง ขบถ ร.ศ.121 ว่าการปฏิรูปในภาคกลางของประเทศหรือในบริเวณที่เคยชินต่อการเปลี่ยนแปลงโดยรัฐนั้นดูเหมือนจะยอมรับการปฏิรูปด้วยความราบรื่นพอสมควร แต่การปฏิรูปในพื้นที่ห่างไกลอำนาจรัฐนั้น กลับยังผลให้เกิดปฏิกิริยาการต่อต้านในระดับการกบฏ (ดูคำนำของ Bunnak, 1981) ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า ภาพของปฏิกิริยาที่มีต่อการปฏิรูปของคนในบริเวณพื้นที่ภายในของสยามนั้น แม้จะไม่ปรากฏปฏิกิริยาของการต่อต้านในระดับการกบฏ

แต่รัฐสยามสามารถเข้าควบคุมบัญชาการพื้นที่ชั้นในเหล่านี้ได้อย่างเบ็ดเสร็จราบรื่นจริงหรือ?⁵

ทั้งนี้ หากพิจารณาบรรดางานศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องการปฏิรูปของรัฐสยาม จะเห็นได้ว่าโดยส่วนใหญ่แล้วมักจะเดินตามแนวทางคำอธิบายของเดช บุนนาค ที่มองการปฏิรูปในสมัยรัชการที่ 5 ว่าเป็นไปเพื่อการนำพาประเทศไปสู่ความทันสมัยทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ (Yanasophon, 1991: 1) และงานประวัติศาสตร์ที่ผลิตออกมาในช่วงทศวรรษ 2520 ก็ใช้งานของเดชเป็นกรอบโครงใหญ่ของการอธิบาย หากเพียงแต่แยกศึกษาเป็นรายมณฑลเท่านั้น อีกทั้ง งานเหล่านี้ยังมีหัวข้อหนึ่งที่ทำให้สนใจไปยังเรื่องของการจัดการกับบรรดา “โจรผู้ร้าย” ในพื้นที่ท้องถิ่น ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ทางราชการและราษฎรในทุกมณฑล โดยคำอธิบายต่อเรื่องโจรผู้ร้ายในกรอบของคำอธิบายเรื่องการปฏิรูปนั้นโดยมากมักจะขบเน้นการอธิบายไปยังบทบาทหน้าที่ของนายอำเภอ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในฐานะกลไกรัฐสมัยใหม่ในการควบคุมและปราบปรามบรรดาโจรผู้ร้ายในแต่ละมณฑล (ดู Kluatiantong, 1976; Nuimuang, 1978 และ Siribut, 1983) กล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว งานเหล่านี้ยังคงวางคำอธิบายด้วยมุมมองจากสายตาของพญาอินทรี กระทั่งละเลยปฏิภานของชาวบ้านที่มีต่อการปฏิรูปของรัฐสยามหรือจัดวางชาวบ้านให้อยู่นอกสมการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จึงทำให้คำอธิบายทางประวัติศาสตร์ที่มีต่อมณฑลตอนในกลายเป็นพื้นที่ที่ดูราวกับว่ารัฐสยามสามารถควบคุมจัดการได้อย่างราบคาบ

⁵ อนึ่ง การแบ่งมณฑลภายในและมณฑลภายนอกนั้น ผู้วิจัยพิจารณาตามประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา อันเป็นการแบ่งมณฑลตามความรู้ของรัฐสยาม ณ ห้วงเวลาในช่วงต้นการปฏิรูปนั้น โดยใน “ประกาศเปลี่ยนนามมณฑล” พ.ศ.2443 ได้แบ่งมณฑลภายนอกออกเป็น 4 มณฑล คือ มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ (มณฑลลาวเฉียง) มณฑลฝ่ายเหนือ (มณฑลลาวพวน) มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ (มณฑลลาวกาว) และ มณฑลตะวันออก (มณฑลเขมร) (Announcement of Regions' Name-Change, 1900: 140) นอกจากนี้ ใน “ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องใช้กฎเสนาบดีสำหรับอากรการพนันในมณฑลชั้นใน” พ.ศ.2445 ก็ได้กำหนดมณฑลชั้นใน คือ มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลพิษณุโลก มณฑลนครสวรรค์ มณฑลปราจีนบุรี มณฑลนครราชสีมา มณฑลเพชรบูรณ์ มณฑลนครไชยศรี มณฑลราชบุรี มณฑลชุมพร มณฑลนครศรีธรรมราช และเมืองอีก 4 เมืองคือ เมืองจันทบุรี เมืองระยอง เมืองตราด และเมืองประจันตคีรีเขตร์ (Announcement of the Ministry of Interior on a Gambling Taxation in the Inner Regions, 1902: 50).

แม้ว่าจะเริ่มปรากฏงานที่ชี้ให้เห็นถึงปฏิริยาต่อการปฏิรูปของท้องถิ่นและความไม่ราบรื่นของการปฏิรูปในท้องถิ่น แต่งานโดยทั่วไปแล้วก็ยังคงวางอยู่บนคำอธิบายเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและอำนาจของผู้นำท้องถิ่นที่ก่อให้เกิดอุปสรรคต่อการปฏิรูปของสยาม โดยมองว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนระบบการปกครองแบบใหม่ได้ทำให้ผู้นำท้องถิ่นหรือกรมการเมืองในระบอบเดิม ผันตัวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการปกครองของรัฐส่วนกลางและดำรงความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ในการแสวงหาผลประโยชน์จากระบบการปกครองใหม่ในทุกรูปแบบ กล่าวอีกแบบหนึ่งก็คืองานเหล่านี้ยังคงให้ภาพของท้องถิ่นเป็นแผ่นดินทองของโจรสลัดและความทุจริตฉ้อฉลที่กลไกรัฐยังต้องประนีประนอมกับผู้มีอำนาจท้องถิ่นเพื่อให้การปฏิรูปสามารถดำเนินต่อไปได้ (ดู Johnston, 1987; Yanasophon, 1991 และ Chaidaisuk, 2002, 2008)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษที่ 2550 ได้เริ่มปรากฏงานที่สะท้อนให้เห็นถึงปฏิริยาของชาวบ้านหรือผู้คนในระดับล่างที่มีต่อการปฏิรูปของสยาม เช่น วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตของกำพล จำปาพันธ์ เรื่อง “ข้าเจือง: กบฏผู้มีบุญในพระราชาอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2415-2436” เมื่อ พ.ศ.2552 และถูกตีพิมพ์เป็นหนังสือในเวลาต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2555 เรื่อง ข้าเจือง: กบฏไพร่, ขบวนการผู้มีบุญหลังสถาปนาพระราชาอาณาจักรสยาม-ล้านช้าง โดยสนใจศึกษาการต่อต้านและเคลื่อนไหวปลดปล่อยชนพื้นเมืองให้เป็นอิสระจากสยามและลาวของชาวข่าในช่วงต้นของการปฏิรูปสยาม (Champapan, 2009, 2012) นอกจากนี้ วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิตของภิญญาพันธุ์ พจนะลาวัลย์ (Potjanalawan, 2019) เรื่อง “สภาวะการกลายเป็นมณฑลพายัพ: ประวัติศาสตร์ของอำนาจความรู้และการผลิตพื้นที่โดยสยาม พ.ศ.2416-2475” ก็ได้อุทิศเนื้อหาบทหนึ่งให้กับการศึกษาการต่อต้านอำนาจการครอบงำของสยามโดยชาวบ้านในพื้นที่มณฑลพายัพ และอธิบายการต่อต้านและต่อรองของชาวบ้านด้วยแนวคิด “subaltern studies” หรือการศึกษาผู้ไร้เสียง แต่ก็กล่าวได้ว่า แม้ทั้งงานของกำพลและภิญญาพันธุ์นั้นจะชี้ให้เห็นปฏิริยาของชาวบ้านและคนชายขอบที่มีต่อการปฏิรูปของสยาม แต่ก็ยังคงเป็นภาพของการต่อรองและการตอบสนองของชาวบ้านในพื้นที่มณฑลพายัพหรือพื้นที่ชายขอบของสยาม ในขณะที่ภาพของปฏิริยาของชาวบ้านที่มีต่อการปฏิรูปของสยามในพื้นที่มณฑลชั้นในนั้น กลับยังคงไม่ได้รับการศึกษากันอย่างจริงจัง

ดังนั้น แง่มุมของการศึกษาปฏิริยาต่อการปฏิรูปของชาวบ้านในพื้นที่ตอนในของรัฐสยามในห้วงเวลาแห่งการปฏิรูปนี้ จึงยังดำรงอยู่ในแสงสลัวอันพร่ามัวที่จะต้องทำความเข้าใจ

เข้าใจต่อประวัติศาสตร์ในยุคสมัยการปฏิรูปของสยาม ในบทความนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการชี้ให้เห็นปฏิกริยาของชาวบ้านในพื้นที่มณฑลชั้นในที่มีต่อการปฏิรูประบบราชการ โดยเฉพาะในระดับพื้นที่คืออำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก มณฑลพิษณุโลก ทั้งนี้ เหตุที่เลือกพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากมณฑลพิษณุโลกเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญของรัฐสยาม ในฐานะเขตต่อแดนกับมณฑลพายัพที่เคยมีสถานะเป็นประเทศราชของสยามมาก่อน จึงมีสถานะเป็นเสมือนดังจุดยุทธศาสตร์ของสยามในห้วงเวลาแห่งการปฏิรูปและมีบทบาทอย่างสำคัญในการส่งกำลังคนเข้าร่วมการปราบปรามการกบฏอย่างต่อเนื่อง ในแง่หนึ่งจึงย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มข้นของอำนาจบังคับบัญชาของรัฐสยามที่มีข้าราชการในมณฑล ทั้งการระดมกำลังไปรบในคราวศึกปราบฮ่อ และการระดมคนไปปราบปรามกบฏเงี้ยวในมณฑลพายัพ โดยหนึ่งในบรรดาขุนพลผู้ที่ปรากฏบทบาทและปรากฏชื่อในโทรเลขรายงานการปราบเงี้ยวอยู่เนืองๆ คือ “พระปู่วัน” หรือ “พระปู่วันบุรินทร์” ผู้เป็นนายอำเภอพรหมพิราม เมืองพิษณุโลก (ดู Collected Chronicles Volume 75: A Suppression of the Ngiao Rebellion Part 1, 1959)

กล่าวโดยสังเขป อำเภอพรหมพิรามในช่วงการดำรงตำแหน่งของพระปู่วัน บุรินทร์ที่ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอินทภูติภักตินั้น แม้จะเป็นพื้นที่อันปรากฏรายงานการยิง การปล้น และปัญหาโจรผู้ร้ายในพื้นที่ค่อนข้างมาก แต่น่าอัศจรรย์ใจที่พระยาอินทภูติภักดีกลับสามารถดำรงอยู่ในตำแหน่งได้ยาวนานกว่า 3 ทศวรรษก่อนจะขอลาออกจากตำแหน่งนายอำเภอเป็นข้าราชการบำนาญเมื่อ พ.ศ.2470 กระทั่งถึงแก่กรรมด้วยโรคชราในวัย 68 ปี เมื่อ พ.ศ.2473 (Death News, 1930: 3969) ในขณะที่การเข้ามาของนายอำเภอคนใหม่ที่ย้ายเข้ามาทำหน้าที่ต่อจากพระยาอินทภูติภักดีได้เพียง 1 ปีกลับถูกลอบยิงสังหารอย่างอุกอาจในปี พ.ศ.2471 กระทั่งเกิดเป็นคดีที่ออกข่าวศึกโครมจนถึงพระนคร

นอกจากนี้ ไม่เพียงแต่การลอบยิงนายอำเภอพรหมพิรามเท่านั้น แต่ในระยะเวลาใกล้เคียงกันหรือกระทั่งไม่กี่เดือนในช่วงปีเดียวกันนี้ ก็ปรากฏข่าวการยิงสังหารข้าราชการท้องถิ่นในพื้นที่อื่นๆ ด้วยเช่นกัน กล่าวคือในช่วง พ.ศ.2467 ก็มีการลอบยิงขุนอริรักษ์ ปลัดอำเภอสมุทรปราการ (NA R6 Y/13) และในระยะเวลาเพียงไม่กี่เดือนภายหลังจากเกิดเหตุยิงสะเทือนขวัญที่อำเภอพรหมพิรามในช่วง พ.ศ.2471 นี้ก็ปรากฏเหตุลอบยิงขุนรักษาเขตตุสมุท กำนันตำบลแหลมฟ้าผ่า จังหวัดสมุทรปราการ และการลอบยิงพระยาพายัพพิริยกิจ ผู้ว่าราชการจังหวัดพระป่าแดง ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าการลอบยิงสังหารในเวลา

ไล่เลี่ยกันนั้น “ไม่ได้เกิดขึ้น]เฉพาะแต่จังหวัดไกลพระนคร แม้จังหวัดพระประแดงและสมุทรปราการ ซึ่งอยู่ใกล้ๆ กระจหวงเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่” ก็เกิดเหตุในทำนองเดียวกัน จนกระทั่งได้เกิดการตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวที่ยังไม่มีข้อสรุปว่า “น่าเป็นข้อวิมุตติสงสัยว่าเป็นเพราะเหตุใด ผู้ร้ายจึงกล้าฝ่าอันตราย [ลอบยิงผู้ปกครอง] เช่นนี้” (NA R7 M.26.5 K/6: 7) ด้วยเหตุนี้ จึงอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าการปรากฏคดีลอบยิงข้าราชการของรัฐในช่วงต้นพุทธศตวรรษ 2470 นั้น อาจเป็นปรากฏการณ์อันสืบเนื่องมาจากผลกระทบของการปฏิรูปในพื้นที่ตอนในของรัฐสยาม และการทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว ยังอาจคลี่คลายให้เห็นถึงปัญหาในเชิงโครงสร้างที่ผลกระทบของการปฏิรูประบบราชการนั้นได้แทรกแซงวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลและสันคลอนอำนาจของข้าราชการในระบบเก่า จนอาจนำไปสู่การเกิดความไม่ลงรอยระหว่างรัฐและท้องถิ่นในหลายระดับ จนอาจเผยให้เห็นถึงการทาบกันอย่างไม่สนิทระหว่างระบบการบริหารราชการแบบใหม่กับระบอบเก่าอันเป็นปัญหาในเชิงโครงสร้างที่ยังดำรงอยู่ในสังคมสยามกระทั่งในช่วงพุทธศตวรรษ 2470 แล้วก็ตาม ดังนั้น จึงนำมาสู่การตั้งคำถามว่า ชาวบ้านมีปฏิริยาต่อการปฏิรูประบบราชการในห้วงศตวรรษ 2430-2470 อย่างไร อีกทั้งความขัดแย้งหรือความไม่ลงรอยกันของการปฏิรูปในพื้นที่ท้องถิ่นนั้นมีรูปแบบอย่างไร กระทั่ง ความขัดแย้งและความไม่ลงรอยที่เกิดขึ้นนั้นได้แตกประทุออกมาเป็นการลอบสังหารเจ้าหน้าที่รัฐ โดยผู้วิจัยจะใช้ปรากฏการณ์การลอบยิงนายอำเภอพรหมพิรามในช่วงต้นศตวรรษ 2470 เป็นจุดเริ่มต้นของกรณีศึกษา

ทั้งนี้ ผู้วิจัยยังใช้วิธีการศึกษาแบบจุลประวัติศาสตร์ (microhistory) ในการทำความเข้าใจต่อบริบททางสังคม โดยการศึกษาแบบจุลประวัติศาสตร์นั้น เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของหน่วยการวิเคราะห์ขนาดเล็กเพื่อทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ในภาพรวมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น หรือศึกษาเกี่ยวกับบริบทชีวิตของชนธรรมดาที่จะช่วยขยายให้เห็นภาพประวัติศาสตร์สังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ โดยการศึกษาบริบทชีวิตของชนธรรมดานั้น มักจะเผชิญกับข้อจำกัดในเรื่องของหลักฐานที่มีอยู่น้อย ดังนั้น จึงต้องอาศัยการอ่านหลักฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับหน่วยวิเคราะห์นั้นอย่างละเอียด มองหาความหมายและความเป็นไปได้ในการตีความต่อหลักฐานด้วยมุมมองที่หลากหลาย เพื่อสร้างท้องเรื่องที่จะสามารถใช้ทำความเข้าใจถึงมิติทางสังคมในพื้นที่ที่หน่วยวิเคราะห์นั้นดำรงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ห้วงพุทธศตวรรษ 2430-2470 โดยใช้หลักฐานจากทั้งเอกสารคำพิพากษาศาลฎีกา เอกสารทำเนียบข้าราชการหัวเมือง เอกสาร

การตรวจราชการมณฑล เอกสารสำนักหอจดหมายเหตุเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนหนังสืองานศพและบันทึกส่วนตัว แน่นนอนว่าเอกสารที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นเอกสารของทางราชการการและบันทึกของชนชั้นนำท้องถิ่น ดังนั้น เพื่อที่จะทำความเข้าใจต่อสำนึกและปฏิกิริยาของชาวบ้านที่มีต่อการปฏิรูป ผู้วิจัยจึงใช้แนวคิดของการศึกษาผู้มีสถานะรอง (subaltern studies) ในการตรวจสอบปฏิกิริยาการต่อต้านของชาวบ้านและข้าราชการท้องถิ่นในช่วงทศวรรษ 2430-2470 โดยสกัดออกมาจากหลักฐานด้วยวิธีการอ่านย้อนเกล็ดเอกสารของรัฐ ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่ากระบวนการปฏิรูปของสยามนั้นกินระยะเวลายาวนานนับตั้งแต่ ทศวรรษ 2430 จนถึงทศวรรษ 2470 เนื่องจากในห้วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังคงปรากฏการปรับเปลี่ยนและการควบรวมอำนาจขององค์กรเชิงสถาบันอยู่ ดังนั้น ปรากฏการณ์ของการลอบสังหารนายอำเภอที่เกิดขึ้นในห้วงทศวรรษ 2470 นี้ จึงเป็นผลพวงหนึ่งของการปฏิรูปที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2430 ด้วยเช่นกัน (ดู Davis, 1983; Guha, 1992; Ruangsri, 2020; Muksong, 2012, 2020 และ Buakamsri, 2020)

ระบบการปกครองเก่าและระบบการปกครองใหม่: ความแตกร้างในหมู่ข้าราชการ

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะกล่าวถึงปรากฏการณ์การเปลี่ยนผ่านระบบการปกครองในพื้นที่อำเภอพรหมพิรามนั้น จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจระบบการปกครองเก่าในภาพรวมตามพื้นที่หัวเมืองช่วงทศวรรษ 2430 โดยระบบการปกครองเก่านั้นจะอาศัยระบบไพร่เป็นพื้นฐานและอำนาจในการควบคุมดูแลราษฎรในพื้นที่หัวเมืองจะเป็นหน้าที่ของกรมการเมืองท้องถิ่นหรือ “มูลนาย” ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพระมหากษัตริย์ และมูลนายนี้ยังแบ่งออกเป็นมูลนายระดับสูงและมูลนายระดับล่าง โดยมูลนายระดับสูงคือบรรดาเจ้าเมืองหรือกรมการเมืองระดับสูงที่มีความใกล้ชิดกับขุนนางผู้ใหญ่และพระมหากษัตริย์ ที่มักจะสืบทอดตำแหน่งกันภายในสายตระกูลโดยที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ไม่มีสิทธิอำนาจเหนือตำแหน่งเจ้าเมืองเหล่านี้อย่างเด็ดขาด เนื่องเพราะการแต่งตั้งคนอื่นที่ไม่ใช่เทือกเถาเหล่ากอของกรมการเมืองเดิมก็จะมีโอกาสเกิดเหตุขัดแย้งกับกรมการเมืองคนอื่นๆ ที่เป็นเทือกเถาเหล่ากอของกรมการเมืองเดิมได้ (Sakulleaw, 2018: 110-119)

นอกจากนี้ มูลนายอีกระดับหนึ่งคือมูลนายระดับล่าง มูลนายเหล่านี้จะมีความใกล้ชิดกับราษฎร เป็นอย่างมาก เนื่องจากมีหน้าที่ในการควบคุมดูแลราษฎร ทั้งในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การอยู่ในหมวดในกองไม่ให้ไพร่ในสังกัดหลบหนีไปต่างกอง

และดูแลการทำมาหากินของไพร่ให้พอเป็นกำลังของบ้านเมืองได้ (Sakulleaw, 2018: 108) ทั้งนี้ การปกครองของหัวเมืองในช่วงก่อนการปฏิรูปนั้นมีการแบ่งลำดับหน่วยการปกครองตั้งแต่หน่วย “บ้าน” ที่เป็นหน่วยที่เล็กที่สุด โดยมีผู้ใหญ่บ้านที่ผู้ว่าราชการเมืองเลือกตั้งเป็นหัวหน้า เมื่อหลายบ้านรวมกันก็จะเป็น “ตำบล” มีกำนันบรรดาศักดิ์พันเป็นหัวหน้า เมื่อหลายตำบลรวมกันก็เป็น “แขวง” มีหมื่นแขวงเป็นผู้ปกครอง และหลายแขวงรวมกันก็เป็นเมือง มีผู้รั้งหรือพระยามหานครเป็นผู้ปกครอง (Prince Damrong Rajanubhab Writings Club, 1986: 21) โดยราษฎรหัวเมืองภายใต้การกำกับของระบบไพร่ที่มีลำดับบังคับบัญชา นอกจากจะต้องเข้าการเกณฑ์เป็นกำลังไพร่พลในการสงครามหรือเป็นกำลังคนในกิจการของรัฐแล้ว ยังเป็นผู้ที่ต้องส่งส่วยให้กับกรมการเมืองหรือมูลนายที่จะเรียกเก็บส่วยให้กับรัฐบาลกรุงเทพฯ ซึ่งลักษณะการปกครองเช่นนี้ดำเนินมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 (Sakulleaw, 2018: 108-109)

แน่นอนว่า ในการปกครองหัวเมืองในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปนั้น ทั้งบทบาทและอำนาจของกรมการเมืองท้องถิ่นล้วนมีลักษณะเป็นตั้งไม่ใหญ่ที่ยังรากลึกลงในพื้นที่ปกครองของตนทั้งในระดับบนและระดับล่าง ด้วยเหตุเพราะสามารถสืบทอดตำแหน่งหน้าที่กันภายในสายตระกูลได้ โดยอาศัยความคุ้นเคยของตระกูลที่มีต่อเลิกไพร่ในกองส่วยนั้นๆ ซึ่งจะทำให้สะดวกต่อการเรียกเก็บส่วยส่งรัฐ หรือด้วยเหตุที่เป็นตระกูลทรงอิทธิพลและมีญาติพี่น้องในตำแหน่งกรมการเมืองอื่นๆ ที่ทำให้ยากต่อการที่คนนอกสายตระกูลจะเข้าไปต่อสายทำงานร่วมได้ อีกทั้ง การสืบทอดตำแหน่งของกรมการเมืองท้องถิ่นนี้ยังมักจะไม่ใช้การส่งต่ออำนาจจากพ่อสู่ลูก หากแต่เป็นการส่งต่ออำนาจสู่ญาติพี่น้องที่มีความสามารถในตระกูล (ดู Bunnak, 2005[1989]: 32 และ Sakulleaw, 2018: 109) ดังนั้น บทบาทหน้าที่ของกรมการเมืองท้องถิ่นจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการปกครองของรัฐก่อนการปฏิรูประบบราชการในพื้นที่หัวเมือง เพราะนอกจากจะมีความใกล้ชิดกับเลิกไพร่และเป็นผู้ที่ต้องล้าเสียดผลประโยชน์เข้าสู่รัฐแล้ว ยังหมายรวมไปถึงความพยายามในการรักษาความสงบเรียบร้อยในการปกครองพื้นที่หัวเมืองอีกด้วย

เมื่อเข้าสู่ยุคแห่งการปฏิรูประบบราชการในห้วงปลายทศวรรษ 2430 เป็นต้นมา จึงเลียงไม่ได้ที่รัฐบาลกลางของสยามจะยังคงใช้กรมการเมืองท้องถิ่นเดิมในการดำเนินการปกครองตามแบบแผนใหม่ ทั้งนี้ โดยมีการจัดสายการบังคับบัญชาและตำแหน่งหน้าที่ของข้าราชการอย่างเป็นทางการเป็นลำดับและชัดเจนขึ้นตาม “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่” พ.ศ.2440 อีกทั้ง รัฐสยามยังได้ปรับเปลี่ยนหลักเกณฑ์ที่ผู้จะเข้ารับราชการนั้น

จะต้องได้รับการศึกษาจากระบบการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งจะเป็นการใช้คนตามคุณวุฒิและความสามารถ (Mead, 2005: 68) กระนั้น การปกครองในรูปแบบใหม่ก็ยังคงมีปัญหาที่ไม่แตกต่างจากสมัยก่อนการปฏิรูป คือ การที่คนของส่วนกลางหรือคนนอกที่แม้ว่าจะเป็นคนที่มีคุณสมบัติตามแบบแผนของข้าราชการสมัยใหม่ก็ตามนั้น ไม่สามารถแทรกตัวเข้าไปทำงานได้อย่างปกติสุข เนื่องจากเครือข่ายว่านเครือของกรมการเมืองเดิมยังคงกระจายตัวทำงานในกรมกองต่างๆ ของหน่วยราชการในมณฑลนั้นๆ จนสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงบันทึกเอาไว้ในรายงานการตรวจราชการมณฑลเมื่อ พ.ศ.2441 ว่า “เป็นความจริงอย่างประหลาดที่ผู้ว่าราชการเมืองและกรมการเมืองในมณฑล...จะว่าเป็นสิ่งขะญาติเกี่ยวข้องกันไปทั้งมณฑลก็ว่าได้ ใช่แต่เท่านั้นทุกๆ เมืองได้รักษาประเพณีแบบเดียวกัน...ถ้าใครแปลกถิ่นเข้าไปก็มักไม่มีความสุข...เป็นเรื่องที่จำเป็นจะต้องแก้ไข ” (NA R.5 M.48/2; อ้างใน Sakulleaw, 2018: 120-121) กล่าวได้ว่า ปัญหาเรื่องเครือข่ายว่านเครือที่จะนำไปสู่หนทางหายหนะในการปกครองตามแบบแผนใหม่นี้จึงยังปรากฏเป็นข้อควรระวังสำคัญอยู่เสมอสำหรับข้าราชการใหม่ในช่วง พ.ศ.2445 ว่า “ถือเอาถือเรา คือ ชอบถือเป็นที่ เป็นเหล่าชอบทำการแต่กับตนซึ่งเป็นพวกของตัวเอง รังเกียจคนอื่น ๆ ความประพฤติเช่นนี้ทำการกับใครไม่ได้ยึด” (Prince Damrong Rajanubhab Writings Club, 1986: 48)

กล่าวได้ว่า การปฏิรูปรัฐสยามในช่วงทศวรรษ 2430-2470 นั้น รัฐบาลสยามยังคงเผชิญกับปัญหาเรื่องเครือข่ายว่านเครือของกรมการเมืองท้องถิ่น อันทำให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกและแตกร้าวกันในหมู่ข้าราชการ จนเป็นอุปสรรคต่อการสถาปนาระเบียบการปกครองแบบใหม่ มิพักต้องกล่าวว่า กระทั่งในหมู่ชนชั้นนำสยามช่วงทศวรรษ 2460-2470 เอง “ก็ยังมีแตกร้าวกันอย่างหนักในหมู่เจ้านายชั้นผู้ใหญ่” (Aeusrivongse, 2014: 110) และระหว่างเจ้านายชั้นสูงกับเจ้านายชั้นล่าง ที่ “การมีทัศนคติที่แตกต่างกัน...สะท้อนให้เห็นปัญหาหลายๆ อย่างในกลุ่มเจ้านายทั้งในแง่ของการจัดชั้นยศ การได้รับมอบหมายตำแหน่งราชการและการกระจายความมั่งคั่งภายในกลุ่ม...แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าจะทรงพยายามอย่างมากในการสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในราชวงศ์ให้กลับคืนมา แต่ก็ยังคงมีความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจปรากฏให้เห็นในหมู่เจ้านายด้วยกันเอง” (Mektrairat, 1992: 37-38) ตลอดทศวรรษ 2460-2470 เป็นช่วงเวลาที่กลุ่มเจ้านายก็มีความขัดแย้งสะสม หาได้มีความเข้มแข็งเป็นปึกแผ่นไม่ (Mektrairat, 1992: 43) ด้วยเหตุนี้ การปฏิรูปของสยามจึง “มิได้เป็นไปด้วยความราบรื่น แต่มีความตึงเครียดเกิดขึ้นใน

หลายระดับ ทั้งภายในและระหว่างชนชั้น, ทั้งภายในและระหว่างสถาบันต่างๆ ในสังคม ซึ่งมีทั้งสถาบันเก่า สถาบันเก่าที่แปรสภาพ และสถาบันที่สร้างใหม่” (Wantana, 1990: 39)

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของมณฑลพิษณุโลกในช่วงต้นทศวรรษ 2470 ก็ปรากฏการแบ่งพรรคแบ่งพวกขึ้นในหมู่ข้าราชการจนเกิดเป็นความแตกร้างขึ้นระหว่างข้าราชการท้องถิ่นและข้าราชการที่มาจากส่วนกลาง กล่าวคือ มณฑลพิษณุโลกในช่วงทศวรรษที่ 2470 อันเป็นสมัยที่พระยาเพ็ชรปราณีเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนั้น (ดำรงตำแหน่งในช่วง พ.ศ. 2468-2471) ได้เกิดปรากฏการณ์การโยกย้ายข้าราชการท้องถิ่นจำนวนมาก และแทนที่ตำแหน่งที่ถูกโยกย้ายและปลดออกด้วยข้าราชการจากกรุงเทพฯ จนเป็นเหตุให้เกิดการวิจารณ์ทั้งในหมู่ข้าราชการและราษฎรในมณฑล ดังปรากฏในรายงานของพระยาราชเสนาครวตรวจมณฑลพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ.2471 ความว่า

กิตติศัพท์ราชการของมณฑลพิษณุโลก ซึ่งมีข่าวกระทบกระเทือนในระหว่างข้าราชการผู้ใหญ่กับผู้น้อยทราบมาถึงกรุงเทพฯ นั้น จะเป็นความจริงเพียงไร ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับตรับฟังจากเสียงของข้าราชการทั้งฝ่ายธุรการแผนกต่างๆ แลฝ่ายตุลาการ ตลอดจนราษฎรบางคน ได้ความพอฟังได้ว่า ท่านพระยาเพ็ชรปราณี สมุหเทศาภิบาลเป็นผู้ที่ตั้งใจจากบ้านจัดราชการโดยเจตนาจะให้เป็ผลเรียบร้อยและสุจริตยุติธรรม แต่ท่านเชื่อฟังคนของท่าน (คือข้าราชการที่ท่านเคยใช้สอยเมื่อครั้งอยู่กรุงเทพฯ และได้ย้ายไปรับราชการอยู่ในมณฑลนั้น) เกินไปโดยมิได้สืบสวนหลักฐานประกอบให้ถ่องแท้ และรีบรัดดำเนินตรองสิ่งที่เชื่อว่าจะไม่ตั้นั้นโดยรุนแรงไป ใครจะทัดทาน หาฟังไม่...เป็นกรณีให้เกิดความรู้สึกแยกกันเป็นก๊กเป็นเหล่าขึ้นต่างไม่ไว้ใจกัน อันเป็นการทอนกำลังของมณฑลอย่างยิ่ง (NA R7 M.4.1/14: 17-18)

นอกจากนี้ สภาพการปกครองดังกล่าวของมณฑลพิษณุโลกก็ยังเป็นที่เลื่องลือในหมู่ราษฎร ดังปรากฏน้ำเสียงของราษฎรในคอลัมน์ข่าว “เยี่ยมพิษณุโลก” เมื่อ พ.ศ.2471 ความว่า

ตั้งแต่เจ้าคุณเพ็ชรา [พระยาเพ็ชรปราณี] ย้ายมาเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนี้ ซึ่งนับเป็นเวลาเกือบ 2 ปี ท่านยังไม่ได้ลงมือจัดการปราบปรามโจรผู้ร้าย จัดการบำรุงถนนหนทาง บำรุงการศึกษาและ

กิจการแผนกอื่นๆ ให้จริงจังอย่างไร เพราะนัยยะว่ามัวพะวงอยู่กับการโยกย้าย ถอด ถอน ลด ตำแหน่งข้าราชการ...ท่านมักจะเอาพรรคพวกของท่านมาแทนจนเวลานี้ที่อำเภอเมืองและที่ห้องมหาดไทยเกือบไม่มีคนเก่าเหลืออยู่เลย (NA R.7 M.26.4/14: 7)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความไม่ลงรอยกันระหว่างข้าราชการจากส่วนกลางและข้าราชการท้องถิ่นนั้น ยังคงปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดแม้ว่ากระบวนการปฏิรูประบบราชการนั้นได้ดำเนินการมากกว่า 40 ปี นับตั้งแต่ทศวรรษ 2430-2470 อีกทั้ง วิถีปฏิบัติของพระยาเพชรปามีสมุหเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกก็ยังสวนทางกับข้อควรระวังที่มีไว้สำหรับเตือนใจข้าราชการปกครองที่รับเรียนในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงที่กล่าวถึงเรื่อง “ทำการรุนแรงเกินไป คือ ตั้งใจจะทำให้ราชการดี แต่ไม่พิเคราะห์ถึงประโยชน์ของราชการที่จะได้เสียโดยจริง” และ “ใจเบา...เรื่องง่าย ๆ ไม่หนักแน่น ความประพฤตินี้ ตัวมักจะทำให้ตัวเองเดือดร้อนเพราะคนที่ราชการโดยเฉพาะ ที่มีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่นั้น คนพาลมักชอบประจบประแจงยอส่งเสริมให้ทำการโดยโกรธบ้างโดยชอบบ้าง” (Prince Damrong Rajanubhab Writings Club, 1986: 48) อย่างไรก็ตาม ความแตกร้าวระหว่างข้าราชการจากส่วนกลางและท้องถิ่นนั้น หาได้ส่งผลกระทบต่อเฉพาะในหมู่ข้าราชการเท่านั้นไม่ หากแต่ยังนำไปสู่การเกิดความตึงเครียดระหว่างข้าราชการจากส่วนกลางและราษฎรอีกด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะคลี่คลายให้เห็นในลำดับต่อไป

ข้าราชการจากระบบเก่าในระบบราชการแบบใหม่: อำนาจและการต่อรองของ “พระยาอินทภูติกฎี”

รอยต่อของการเปลี่ยนผ่านจากการปกครองหัวเมืองแบบจารีตมาสู่การปกครองแบบสมัยใหม่ในช่วงต้นสมัยแห่งการปฏิรูปสยามนั้น ปรากฏในลักษณะของความประนีประนอมระหว่างระเบียบการปกครองแบบใหม่กับกรมการเมืองเก่า โดยในแง่หนึ่งอาจมองได้ว่ารัฐบาลสยามยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้กรมการเมืองเก่าในการดำเนินการเพื่อผลักดันการปฏิรูปให้ดำเนินต่อไปได้โดยสงบ แต่ในขณะเดียวกันลักษณะของความประนีประนอมเช่นนี้ กลับสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจอันไม่เข้มแข็งของรัฐบาลสยามที่มีต่อข้าราชการในระดับหัวเมือง โดยในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “เจ้าพ่อในทัศนะของข้าราชการฝ่ายปกครองและตำรวจ” ของเวียงรัฐ เนติโพธิ์ (1994) พยายามชี้ให้เห็นว่าอำนาจท้องถิ่นในช่วงต้นของการสถาปนาอำนาจปกครองของรัฐบาลสยามนั้นยังคงเป็นข้อจำกัดที่รัฐบาลสยาม

จะต้องประนีประนอมด้วย กระทั่ง อำนาจรัฐเริ่มสถาปนาตัวอย่างเข้มแข็งและผู้มีอำนาจท้องถิ่นนั้นต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับระบบใหม่เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ ในความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต่อไปได้ อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่มีผู้วิจัยกำลังจะชี้ให้เห็นนี้ ไม่ได้ต้องการจะถกเถียงต่อข้อเสนอที่ว่าผู้มีอำนาจท้องถิ่นนั้นยอมปรับตัวในระบบใหม่เพื่ออำรงรักษาอำนาจ หากแต่ต้องการสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เข้มแข็งของอำนาจรัฐที่ยังไม่สามารถสถาปนาตนได้อย่างเข้มแข็ง กระทั่ง ไม่สามารถบัญชาการให้มีการโยกย้ายตำแหน่งของข้าราชการได้ อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการในการต่อรองของข้าราชการท้องถิ่นกับอำนาจรัฐนั้น โดยตัวอย่างสำคัญของการที่รัฐบาลสยามไม่สามารถขึ้นวังสั่งการได้ ดังใจนึกแต่ยังคงต้องประนีประนอมนั้น คือ กรณีของข้าราชการจากระบบเก่าในระบบราชการแบบใหม่ อำมาตย์ตรี พระยาอินทภูติภักดี นายอำเภอเมืองพรหมพิราม

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาเอกสารทำเนียบข้าราชการหัวเมืองจะพบการโยกย้ายข้าราชการปกครองในตำแหน่งต่างๆ ตั้งแต่ระดับบนจนถึงระดับล่าง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าการทำทะเบียนเหล่านี้ คือความพยายามในการจัดระเบียบข้าราชการหัวเมืองและลดทอนโอกาสในการสั่งสมอำนาจของกรมการเมืองท้องถิ่น ตัวกรมการเมืองจึงมักจะต้องโยกย้ายไปในยังตำแหน่งอื่นหรือไปประจำยังเขตพื้นที่อื่นภายในระยะเวลาเพียงไม่กี่ปี ตัวอย่างเช่นในปี พ.ศ.2442 เมืองพิษณุโลก มีผู้ว่าราชการเมือง คือ พระยาราชฤทธานนท์พหลเทพภักดี พระยาไชยบูรณ์ (ทองอยู่) (Pimsen, 2003: 114) ซึ่งต่อมาได้ย้ายมาเป็นข้าหลวงจังหวัดแพร่และถึงแก่กรรมในเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมื่อ พ.ศ. 2445 ขุนนริศรักษา (ชื่นวิจิตร เนตร) ปลัดอำเภอชาวของอำเภอพรหมพิรามตั้งแต่ปี พ.ศ.2464 (Directory of Provincial Civil Servants 1923, 1923: 282) ต่อมาในปี พ.ศ. 2469 จึงย้ายไปรั้งตำแหน่งนายอำเภอนครไทยและย้ายไปดำรงตำแหน่งนายอำเภอบางระกำในปีเดียวกัน (The Cremation Volume of Luang Narattharaksa, 1978: 8) ขุนวิเศษประศาสน์ (พลอยวิเศษวงศ์) พ.ศ.2457 สอบไล่ได้วิชาสำรองปลัดอำเภอที่มณฑลพิษณุโลก และได้รับแต่งตั้งให้เป็นปลัดอำเภอพรหมพิราม ต่อมาจึงได้ย้ายไปเป็นปลัดอำเภอป่าหมาก และต่อมาใน พ.ศ.2461 ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนวิเศษประศาสน์ และย้ายไปเป็นปลัดที่อำเภอนครไทย เมื่อ พ.ศ.2463 ต่อมาอีกหนึ่งปีจึงย้ายไปเป็นปลัดอำเภอชาวที่อำเภอแสนตอ จังหวัดอุดรดิษฐ์ เมื่อพ.ศ.2464 (Directory of Provincial Civil Servants 1923, 1923: 287) และเป็นปลัดอำเภอท่าปลา จังหวัดอุดรดิษฐ์ พ.ศ.2469 กระทั่งถูกผู้ร้ายยิงสังหารขณะไปปฏิบัติหน้าที่ พ.ศ.2471 (Death

News, 1928: 1191) หรือแม้แต่ พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ) อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกที่ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ.2471-2475 นั้นก็จะต้องผ่านกระบวนการโยกย้ายอยู่หลายตำแหน่งก่อนที่จะมาดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองพิษณุโลก เช่น เลขาธิการมณฑลอีสาน (อุบลราชธานี) เมื่อ พ.ศ.2453 ในขณะที่อายุเพียง 19 ปี และดำรงตำแหน่งต่อเนื่องมาจนกระทั่ง พ.ศ.2455 ก็ย้ายไปเป็นปลัดจังหวัดชุนซ์ (ศรีสะเกษ) สองปีต่อมาจึงย้ายมารั้งตำแหน่งปลัดมณฑลอุบลราชธานีเมื่อ พ.ศ.2457 และอีกหนึ่งปีต่อมาจึงได้ดำรงตำแหน่งปลัดมณฑลอุบลราชธานี กระทั่ง พ.ศ.2459 เป็นต้นมาจึงได้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด ทั้งตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา พ.ศ.2459 ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ.2461 ผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรี พ.ศ.2467 ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง พ.ศ.2470 และผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก พ.ศ.2471 (The Cremation Volume of Praya Sontornpiphit, 1973)

นอกจากนี้ ในเอกสารทำเนียบข้าราชการหัวเมือง พ.ศ.2449 ยังปรากฏชื่อของพี่ชายพระยาอินทภูติภักดี ในตำแหน่งกรมการที่ปรึกษาอีกสองคนด้วยกัน คือ หลวงศรีราชยศ (ลี) และหลวงสุนทรโยธี (ลบ) (Directory of Provincial Civil Servants 1906, 1906: 178) ทั้งนี้ในกรณีของลบหรือหลวงสุนทรโยธีนั้น อาจจะเป็นหรือไม่เป็นคนเดียวกันกับลบผู้เป็นพี่ชายของพระยาอินทภูติภักดีก็ได้ เนื่องจากในบันทึกความทรงจำของบุตรสาวที่เขียนถึงประวัติของพระยาอินทภูติภักดีนั้น ระบุว่าเจ้าคุณอินทมีพี่น้องอยู่ด้วยกัน 4 คน คือ คุณหลวงเมือง (ลี อินทภูติ) คุณอภัย (ลบ อินทภูติ) พระยาอินทภูติภักดี (เล็ก อินทภูติ) และนายพิน อินทภูติ (The Cremation Volume of Mrs. Sangwan Charoenkarn (Indubhuti), 1987) แต่ในข้อมูลหนังสืองานศพของ พล.ท.ชัยรัตน์ อินทภูติ ผู้เป็นบุตรชายของหลวงราชศรียศ (ลี) นั้น ระบุว่าตนเกิดเมื่อปี พ.ศ.2453 ณ ตำบลท่าอิฐ อำเภอบางโพ จังหวัดอุตรดิตถ์ ก่อนที่จะย้ายไปศึกษายังโรงเรียนวัดเทพศิรินทราวาสและจบการศึกษาชั้นมัธยมปลายเมื่อ พ.ศ.2470 จึงมีความเป็นไปได้ว่าหลวงศรีราชยศ (ลี) ซึ่งเป็นข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทยนั้นอาจจะมีการย้ายไปรับราชการยังอุตรดิตถ์ในช่วงหลัง พ.ศ. 2449 และย้ายไปประจำยังกรุงเทพฯ ในภายหลัง พ.ศ.2453 ซึ่งทำให้มีโอกาสที่บุตรชายหรือพล.ท.ชัยรัตน์ได้เข้าเรียน ณ โรงเรียนวัดเทพศิรินทราวาส (The Cremation Volume of Lt. Gen. Chairat Indubhuti, 1984) จะเห็นได้ว่า การโยกย้ายของข้าราชการนั้นไม่เพียงแต่ย้ายเฉพาะตัวบุคคลเพียงเท่านั้น หากแต่ยังต้องโยกย้ายครอบครัวของตนติดตามไปด้วย ดังนั้นจึงเป็นการยากต่อการลงหลักปักฐานและสั่งสมอิทธิพลดังเช่นกรมการเมือง

แบบจารีต อย่างไรก็ตาม ในบรรดาเอกสารทำเนียบหัวเมืองที่ชี้ให้เห็นถึงการโยกย้ายอย่าง พลวันของข้าราชการหัวเมืองนี้ กลับปรากฏรายชื่อของบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งดำรงตำแหน่งเดิมมาอย่างต่อเนื่องยาวนานแม้ว่าจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นพระยาแล้วก็ตาม คือ พระ ปู่ควันบุรินทร์ หรือพระยาอินทภูติภักดี (เล็ก อินทภูติ) นายอำเภอพรหมพิราม จังหวัด พิษณุโลก

ทั้งนี้ อำมาตย์ตรี พระยาอินทภูติภักดี (เล็ก อินทภูติ) เป็นคนที่เกิดและเติบโตขึ้น ในตัวเมืองพิษณุโลก (The Cremation Volume of Mrs. Sangwian Charoenkarn (Indubhuti), 1987) โดยเกิดเมื่อวันที่ 9 เมษายน พุทธศักราช 2406 (“Death News,” 1930: 3968) รั่ำเรียนศึกษาโดยการบวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร (Satapanawatana, 2003: 2) และเริ่มเข้ารับราชการใน พ.ศ.2423 เป็น หลวงศรีเสนา กรมการจังหวัดพิษัย โดยต่อมาเป็นตุลาการศาลจังหวัดพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. 2424 โดยในขณะนั้นอายุ 18 ปี และใน พ.ศ.2427 ก็ได้เข้าดำรงตำแหน่งเป็นนายอำเภอ เมืองพิษณุโลกและถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นข้าราชการปกครองนับแต่นั้น โดยใน ระหว่างที่ดำรงตำแหน่งนายอำเภอเมืองพิษณุโลกหลวงศรีเสนาก็ได้รับหมายเปลี่ยนนาม บรรดาศักดิ์ใน พ.ศ.2431 เป็นหลวงบุรีรองเมือง และ พ.ศ.2436 ได้รับประทวนบรรดาศักดิ์ เป็นหลวงอุดรเขตบริหาร กระทั่งใน ปี พ.ศ.2440 จึงได้เข้าดำรงตำแหน่งเป็นนายอำเภอ เมืองพรหมพิรามและได้รับพระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์เป็นพระปู่ควันบุรินทร์ใน พ.ศ.2441

การเข้าดำรงตำแหน่งนายอำเภอเมืองพรหมพิรามของพระยาอินทภูติภักดีใน ช่วงแรกนั้น ปรากฏหลักฐานที่น่าสนใจว่าได้มีประกาศให้ย้ายไปดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่า ราชการเมืองนครป่าหมาก พร้อมทั้งเลื่อนบรรดาศักดิ์จากหลวงอุดรเขตบริหารเป็นพระปู่ ควันบุรินทร์ถือศักดินา 1600 ขึ้นต่อเมืองพิษณุโลก เมื่อวันที่ 2 มีนาคม ร.ศ.117(พ.ศ. 2441) (“Appointment of Civil Officer,” 1898: 525) แต่กลับปรากฏว่าพระปู่ควัน บุรินทร์นั้นหาได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการย้งเมืองนครป่าหมากไม่ แต่กลับยังคง ประจำอยู่ในตำแหน่งนายอำเภอพรหมพิรามเช่นเดิม โดยปรากฏรายนามของพระปู่ควัน บุรินทร์ในตำแหน่งนายอำเภอพรหมพิรามนี้อยู่ในหนังสือ ทำเนียบหัวเมือง ร.ศ.118 ซึ่ง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย “มีรับสั่งให้หม่อมอนุวงศ์ วรพัฒน์...รวบรวมจากทำเนียบในกระทรวงสอบกับบัญชีในกรมพระอักษณัม และหนังสือ อื่นๆ ฉบับ” และพิมพ์ครั้งแรก เมื่อวันที่ 1 เมษายน ร.ศ.118 (พ.ศ.2442) (ดูคำนำ

พิมพ์ครั้งแรกของพระพจนวิลาส ใน Pimsen, 2003) โดยอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ระยะเวลาของประกาศและการจัดพิมพ์หนังสือทำเนียบข้าราชการหัวเมืองนั้นมีระยะเวลาห่างกันเพียง 29 วัน และคำนำของหนังสือ ทำเนียบหัวเมือง ร.ศ.118 ยังระบุต่ออีกว่า “ชื่อข้าราชการที่พึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเมื่อหนังสือเล่มนี้ได้ลงพิมพ์แล้ว จึงยังขาดอยู่ก็มีหลายตำแหน่ง” ทำให้ข้อมูลในส่วนชื่อของข้าราชการบางส่วนนั้นมีการว่างเว้น กระนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าระยะเวลาในการได้รับบรรดาศักดิ์และการตีพิมพ์หนังสือนั้น ค่อนข้างใกล้เคียงกัน อีกทั้งยังปรากฏรายชื่อของพระปुควันบุรินทร์ที่เป็นบรรดาศักดิ์ใหม่แต่กลับไม่ได้ไปประจำอยู่ที่นครป่าหมากและที่นครป่าหมากกลับปรากฏชื่อของพระชุมแสงสงคราม (พรหมเทศ) ดำรงตำแหน่งอยู่ (Pimsen, 2003: 114) จนนำมาสู่คำถามที่ว่า เหตุใดพระปุควันบุรินทร์จึงไม่ย้ายไปดำรงตำแหน่งตามบัญชาการของส่วนกลาง?

แน่นอนว่า การประนีประนอมกับกรมการเมืองท้องถิ่นของรัฐบาลส่วนกลางนั้น เป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่หัวเมือง อีกทั้ง อำนาจในการปกครองและบัญชาการข้าราชการหัวเมืองนั้นดูจะมาจากข้าหลวงเทศาภิบาลหรือสมุหเทศาภิบาลมากกว่าจะเป็นอำนาจจากส่วนกลางโดยตรง ดังที่ปรากฏการให้อำนาจแก่ข้าหลวงเทศาภิบาลใน “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่” พ.ศ.2440 ว่า

ให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแลข้าหลวงเทศาภิบาล เมื่อได้ออนุมัติของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แล้ว มีอำนาจจะตั้งกฎข้อบังคับเจ้าพนักงาน ผู้กระทำการตามพระราชบัญญัตินี้ได้ตามสมควร เพื่อให้ปฏิบัติราชการในหน้าที่ตามพระราชบัญญัติให้เรียบร้อยแลสะดวกยิ่งขึ้น เพื่อจะแก้ไขความขัดข้อง โดยเหตุที่ภูมิประเทศหรือลักษณะการในท้องที่ต่างกันั้น (“Provincial Administrative Act,” 1897: 106)

กล่าวได้ว่า อำนาจการตัดสินใจเด็ดขาดต่อการปกครองหัวเมืองในแต่ละมณฑลนั้น น่าจะขึ้นตรงต่อข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ข้าหลวงเทศาภิบาลมีอำนาจเปลี่ยนกรมการอำเภอ..มีอำนาจที่จะถอดถอนผลัดเปลี่ยน และย้ายตำแหน่งกรมการอำเภอได้ทุกตำแหน่ง” (Provincial Administration Act, 1897: 116) และมีความเป็นไปได้ว่าระหว่างตัวข้าหลวงเทศาภิบาลและพระปุควันบุรินทร์เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นนายอำเภอเมืองพิษณุโลกนั้น อาจได้มีโอกาสทำงานร่วมกันอยู่บ่อยครั้ง โดยเหตุที่กล่าวเช่นนี้เพราะตัวของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกหรือพระศรีสุริยราชวรา

นุวัตร (เขย กัลยานมิตร) นั้น มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับพระปุกวันบุรินทร์ คือเกิดในปี พ.ศ.2406 เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตรนั้นยังเคยดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองพิชัยมาก่อน กระทั่ง ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลใน พ.ศ.2437 ทั้งนี้ สมเด็จพระยาดำรงฯ ทรงมีความเห็นต่อตัวพระศรีสุริยราชวรานุวัตรว่า “มีความสามารถมั่นคงในการปกครองซึ่งราษฎรทั้งหลายในหัวเมืองมณฑลนั้น ได้เคยเห็นการปกครองเมืองพิชัยมาแต่ก่อน มีความนิยมเชื่อถืออยู่โดยมากแล้ว” อีกทั้งยัง “ได้จัดการฝึกหัดคนขึ้นรับราชการได้ในมณฑลนั้นเอง ใช้แต่ต้องการข้าราชการจากกรุงเทพฯ กรุงเทพฯ ยังต้องขอคนซึ่งพระศรีสุริยราชวรานุวัตรได้ฝึกหัดขึ้นในมณฑลพิษณุโลกส่งไปรับราชการในมณฑลอื่น” (Phitsanulok Regent’s Report, 1900: 2) จึงมีความเป็นไปได้ว่า พระปุกวันบุรินทร์เมื่อครั้งยังเป็นนายอำเภอเมืองพิษณุโลกอาจจะได้รับการฝึกหัดและผลักดันจากตัวพระศรีสุริยราชวรานุวัตรผู้เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลในขณะนั้นด้วย

นอกจากนี้ การไม่ไปดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองตามประกาศจากส่วนกลางของพระปุกวันบุรินทร์นั้น อาจมีเงื่อนไขจากเหตุผลส่วนตัวและชาวบ้านในพื้นที่อีกด้วย กล่าวคือ พระปุกวันบุรินทร์เมื่อย้ายไปดำรงตำแหน่งนายอำเภอพรหมพิรามก็ได้บุกเบิกตั้งบ้านเรือนของตนขึ้นดังปรากฏในบันทึกฉบับลายมือ ซึ่งบุตรหลานได้จดบันทึกตามคำบอกเล่าของคุณสังเวียน เจริญการผู้เป็นบุตรสาวคนเล็กของพระยาอินทภูติภักดี ความว่า

เมื่อข้าพเจ้าจำความได้ ข้าพเจ้าได้ไปเติบโตที่อำเภอพรหมพิราม เพราะเจ้าคุณพ่อได้ไปดำรงตำแหน่งนายอำเภออยู่ที่นั่น ขณะนั้นท่านยังเป็นพระปุกวันบุรินทร์ ท่านมีชื่อเสียงในการปราบปรามโจรผู้ร้าย พรหมพิรามเป็นอำเภอที่มีผู้ร้ายชุกชุม แต่ท่านไปอยู่กลับสงบเรียบร้อยดี ราษฎรก็รักแลเคารพท่านมาก ท่านจึงได้บุกเบิกที่ดินเป็นเทือกสวนไรนาปลูกบ้านใหญ่โต ตั้งหลักฐานอยู่ที่อำเภอพรหมพิราม มีช้างม้าวัวควาย ลงลูกจ้างทำนาทุกปี...บ้านใหญ่โตเป็นแบบเรือนแพสองหลังติดกัน
(A Handwritten Biography of Phraya Inthabhutpakdee, n.d.)

หากพิจารณาจะเห็นได้ว่า พระยาอินทภูติภักดีนั้นมีการลงหลักปักฐานอยู่ที่อำเภอพรหมพิรามด้วยความตั้งใจมั่น อีกทั้ง ยังมีช้าง ม้าและบริวารจำนวนมากไม่น้อย โดย “ปกครองราษฎรแบบพ่อปกครองลูก แก่เฒ่าขนาดไหนก็เรียกคุณพ่อ ทั้งรักทั้งกลัว ท่านเป็น

ผู้มีเมตตาธรรมโดยแท้ ใครเดือดร้อนอาหารการกินหรือเงินทอนก็ช่วยได้ รู้ว่าที่ไหนอดอยากก็ไปเอามาเลี้ยงเป็นสิบบๆ คริว” (A Biographical Sketch of Phraya Inthabhuttipakdee in the Handwritten Version of Mrs.Sangwian Charoenkam, n.d.) แน่ละ เมื่อพระปู่คว้นบุรีนทร์ได้ตั้งใจมั่นที่จะลงหลักปักฐานมั่นคงที่อำเภอพรหมพิรามแล้ว “ก็ยากที่จะเคลื่อนย้ายไปไหน” อันเป็นวิถีปฏิบัติโดยทั่วไปของกรมการเมืองแบบจารีต (Bunnak, 2005[1989]: 32) ดังนั้น การที่พระปู่คว้นบุรีนทร์ไม่ย้ายไปตามคำสั่งของทางราชการนั้น ในทางหนึ่งอาจด้วยเพราะเหตุดังนี้ แต่การปฏิเสธต่อคำสั่งของทางราชการนั้นจะกระทำได้ด้วยวิธีการใด?

ความเป็นไปได้ประการหนึ่งนั้นอาจจะเป็นดังที่กล่าวไปในข้างต้นว่า ข้าหลวงเทศาภิบาลมีอำนาจในการโยกย้ายสับเปลี่ยนข้าราชการในตำแหน่งกรมการเมืองได้โดยตรง และมีอำนาจในการจัดการดูแลความเรียบร้อยภายในมณฑลให้สอดคล้องกันกับสภาพการณ์ในแต่ละท้องที่ อีกทั้ง เรื่องโจรผู้ร้ายปล้นฆ่ายังคงเป็นปัญหาสำคัญที่ดำรงอยู่ในสังคมสยามจวบจนถึงทศวรรษที่ 2470 แล้วก็ตาม ดังที่ปรากฏความวิตกกังวลของผู้ปกครองในรายงานทูลเกล้าฯ ของ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรี ถึงสถิติการเกิดคดีในรายงานกรมปลัดบังคี่ในช่วงปี พ.ศ.2470 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงมีพระราชกระแสตอบกลับที่แสดงถึงความวิตกกังวลเอาไว้ในรายงานว่า

สถิติเหล่านี้ทำดีมากและจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง สำหรับราชการ. เรื่องที่มีฆ่กันตายเพิ่มมากขึ้นออกจะแปลก จะเป็นด้วยเหตุใดนาลองคิด. สังเกตดูจำนวนอาวุธปืนที่ได้อนุญาตเพิ่มมากขึ้นมากเหมือนกัน. การที่มีฆ่กันมากขึ้นนั้นคงจะไม่ใช่เพราะมีพลเมืองมากขึ้นอย่างเดียว จะเป็นเพราะตำรวจไม่พอ บกพร่องในหน้าที่เรื่องจับกุมหรืออย่างไร ขอบกลมา. นอกจากนี้ก็อาจเกิดจากการศึกษา ซึ่งทำไม่หมดความ เชื่อถือในสวรรคันรกและของศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ, ตลอดจนความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐบาล และเพื่อลบล้างความเชื่อถือเหล่านั้นแล้ว หาได้อบรมให้มี นิสสัยให้ดีขึ้นโดยทางอื่น ทำให้หมดศรัทธาที่นับถือ และหมดความเกรงกลัวต่อทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (NA R7 M.4.1/14: 2)

ด้วยเหตุนี้ จึงมีความเป็นไปได้ในกรณีที่ไม่มีการย้ายอยู่สองทางเป็นอย่างน้อย คือ กรณีแรก เจ้าคุณอินเป็นผู้ที่มีความเหมาะสมกับท้องที่ที่ดูแล โดยในกรณีของพระยาอินท

ญาติภักตินั้น ไม่เพียงแต่มีฝีมือในการปราบปรามโจรผู้ร้ายในท้องที่อำเภอพรหมพิรามที่ขึ้นชื่อว่าเป็นเมืองที่มั่นคงท้องถื่นอยู่โดยทั่วไปแล้ว (Satapanawatana, 2009: 44) ยังเป็นคนที่ราษฎร ทั้งรัก ทั้งนับถือและเกรงกลัวมาก (Satapanawatana, 2003: 2 และ A Biographical Sketch of Phraya Inthabhutipakdee in the Handwritten Version of Mrs. Sangwian Charoenkam, n.d.) ด้วยสภาวะการณ์ของอำเภอพรหมพิรามและความสามารถของเจ้าคุณอินแล้ว มิพักต้องกล่าวว่ามีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการดำรงความสงบของราษฎรในหัวตันของการปฏิรูป จึงค่อนข้างมีความเป็นไปได้ว่าด้วยความเล็งเห็นถึงความสามารถดังกล่าวนี้ พระศรีสุริยราชวรานุวัตรข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาลจึงไม่ได้โอนุมัติให้มีการย้ายตำแหน่งแต่อย่างใด

ในอีกกรณีหนึ่ง คือ ราษฎรในท้องที่เข้าชื่อร่วมกันคัดค้านเพื่อมิให้เกิดการย้ายตามคำสั่งของส่วนกลาง โดยการที่ราษฎรเข้าชื่อคัดค้านนี้ได้ปรากฏในหนังสือ อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่สังเวียน เจริญการ (อินทุภักดี) (2530) แต่เป็นกรณีที่เกิดขึ้นในช่วงหลัง พ.ศ.2445 กล่าวคือ ภายหลังจากที่ปราบปรามกบฏเงี้ยวจนราบคาบแล้ว ทางราชการจะมีการปูนบำเหน็จรางวัลให้ “โดยให้ย้ายไปเป็นเจ้าของ ให้เลือกเอาว่าจะไปอยู่จังหวัดใดก็ได้ใน 3 จังหวัด คือ สวรรคโลก พิจิตร เพชรบูรณ์ แต่ท่านมิได้ย้ายไปจังหวัดใด เนื่องจากราษฎรที่มีความเคารพในตัวท่าน ได้เข้าชื่อกันร้องต่อทางการขอให้ท่านปกครองอำเภอพรหมพิรามต่อไป เป็นอย่างนี้ถึง 2 ครั้งด้วยกัน” (The Cremation Volume of Mrs. Sangwian Charoenkam (Indubhuti), 1987) นอกจากนี้ ในฉบับลายมือเขียนต่อไปอีกด้วยว่า “เจ้าพระยาสุรสีห์เจ้านายของท่านดำหนิวาพระยาอินนี้หัวดีจริง ๆ” (A Handwritten Biography of Phraya Inthabhutipakdee, n.d.) ทั้งนี้ บันทึกดังกล่าวเป็นการจดบันทึกจากความทรงจำของคุณสังเวียน เจริญการ จึงอาจมีความคลาดเคลื่อนในเรื่องของตัวบุคคลจึงจำเป็นต้องทำการวิพากษ์อย่างละเอียด โดยจากข้อความดังกล่าวทำให้สันนิษฐานได้ 2 ทาง คือ 1) เจ้านายที่กล่าวถึงนั้นคือ พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (โพธิ์ เนติโพธิ์) หรือไม่? เพราะพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตรนั้น เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกที่เข้าดำรงตำแหน่งต่อจากพระยาภักดีณรงค์ (สิน หรือ สิน ไกรฤกษ์) ซึ่งย้ายจากตำแหน่งข้าหลวงกำกับราชการเมืองอุบลราชธานีมาประจำการเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ.2445 โดยย้ายเข้ามาภายหลังจากที่พระศรีสุริยราชวรานุวัตรย้ายขึ้นไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพายัพในปีเดียวกัน กระทั่ง ถึงแก่กรรมด้วยการ “ป่วยเป็นไข้พิษ” ใน พ.ศ.2446 (Death News, 1903: 652)

กล่าวได้ว่าเป็นการดำรงตำแหน่งในระยะเวลาอาจไม่ถึง 1 ปี และพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (โพธิ์ เนติโพธิ์) ผู้ว่าราชการเมืองพิไชย ณ ขณะนั้น จึงได้เข้าดำรงตำแหน่งต่อ อีกทั้งตัวพระยาโพธิ์ยังเป็นคนที่พระศรีสุริยราชวรานุวัตร (เชย) เห็นว่าเป็นคนที่มีแววดีและได้ตั้งตัวมารับราชการ

[โดยให้]เป็นตำแหน่งตั้งแต่ชั้นผู้น้อย เลื่อนที่ขึ้นไปตามลำดับด้วยความสามารถจนได้ที่พระสีหสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองอุตรดิตถ์ เมื่อ พ.ศ.2445 เกิดกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ เวลานั้นเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ ลงมาตั้งตำแหน่งปลัดพลเรือนกระทรวงมหาดไทย...ตัวฉัน [สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงฯ] ก็ได้เคยไปเมืองเหนือ และเคยเดินบกแต่เมืองอุตรดิตถ์ไปเมืองแพร่ รู้เบาะแสภูมิลำเนาด้วยกันทั้ง 2 คน [รวมตัวพระยาสุรสีห์] พอได้รับโทรเลข...เกิดผู้ร้ายเงี้ยวฉบับแรก...ปรึกษากัน [แล้ว]...จึงรีบมีโทรเลขไปยังเมืองอุตรดิตถ์ฉบับหนึ่ง สั่งพระยาโพธิ์ให้รวมกำลังกับเครื่องศัสตราวุธ รีบยกไปกักทางที่ช่องเขาพรัง อันเป็นที่คับขันในทางเดินมายังอุตรดิตถ์ (Damrong Rajanubhab, 2016[1944]: 264)

ทั้งนี้ พระปู่คว้นบุรินทร์นั้นถือเป็นหนึ่งในขุนศึกกองหน้าในการปราบเงี้ยวและสังกัตที่พระยาพิชัย (พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร โพธิ์ เนติโพธิ์) โดยหนึ่งในวีรกรรมของพระปู่คว้นบุรินทร์ที่ปรากฏ คือ ในเวลา 5 โมงเช้าของวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2445 กองกำลังเงี้ยวราว 50 คนได้ลักลอบข้ามเข้ามายังด่านโฮ้อ้า บนเขาพลึง และได้ตีด่านฮ้อ้าแตกตรงมายังค่ายของพระยาพิชัย (โพธิ์ เนติโพธิ์) ที่ตั้งกองกำลังอยู่ปางฮ้อหรือปางตันผึ้ง โดยในเหตุการณ์คับขันคราวนั้นกองกำลังของพระปู่คว้นบุรินทร์และนายร้อยเอกช่วงที่เป็นกองหน้าให้กับพระบริรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองพิษณุโลกคงได้รับรายงานการลอบโจมตีนี้และอยู่ในบริเวณใกล้ที่สุด โดย ณ ตอนนั้นกองกำลังของพระปู่คว้นบุรินทร์ตั้งอยู่ที่ “บางบ้านนาข้าม [ตำบลนาขาม] เขตอำเภอลับแล” จึงได้โทรศัพท์จากบางบ้านนาข้ามนั้นแจ้งไปยังส่วนกลางเพื่อรายงานสถานการณ์ก่อนที่ “พระปู่คว้นกับนายร้อยเอกช่วง[จะ]ได้รับยกทัพตามพวกเงี้ยวไป ” (Collected Chronicles Volume 75: A Suppression of the Ngiao Rebellion Part 1, 1959: 81) จนเมื่อได้ปะทะศึกกับเงี้ยวและสามารถขับไล่เงี้ยวไปได้แล้วกองกำลังของพระบริรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองพิษณุโลกก็มาถึงและได้เคลื่อนกำลังไปตั้งอยู่

บริเวณตำบลไฮ้อ้า และพระบริรักษ์เห็นว่าที่ไฮ้อ้านั้น “เป็นทางแยกทางเมืองแพร์ลงมาสู่อุตรดิตถ์แลมาลี้บแลได้หลายทางจึงทำจดหมายถึงพระยาพิชัยว่าตัวข้าพระพุทธเจ้าขอยกไปบ้านให้หา” ส่วนพระปุควันบุรินทร์และนายร้อยเอกช่วงก็คงได้ตามไปสมทบกับกองกำลังของพระบริรักษ์แล้ว แต่ก็ถูกส่งตัว “ให้นายร้อยเอกช่วง พระปุควันคุมกำลังไปฟังการที่พระยาพิชัย” เมื่อทั้งพระปุควันบุรินทร์และนายร้อยเอกช่วงมาถึงค่ายของพระยาพิชัยก็ได้ถูกพระยาพิชัยขอตัวให้มาอยู่ในสังกัดทัพ เนื่องจากคงเห็นฝีมือเป็นที่ประจักษ์ในการรบคราวที่พระยาพิชัยถูกเงี้ยวลอบโจมตี โดยพระบริรักษ์ “ได้รับจดหมายพระยาพิชัย...ขอเอาตัวพระปุควันนายร้อยเอกช่วงแลกำลังไว้ในกองพระยาพิชัย ส่วนตัวข้าพระพุทธเจ้า[พระบริรักษ์]เห็นชอบให้ไปตั้งที่ช่องแคบทางให้หาย[ไฮ้อ้า]” (Collected Chronicles Volume 75: A Suppression of the Ngiao Rebellion Part 1, 1959: 99) กล่าวได้ว่า บทบาทของพระปุควันบุรินทร์นายอำเภอพรหมพิรามนั้นโดดเด่นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการเข้าไปช่วยทัพพระยาพิชัย (โพธิ์ เนติโพธิ์) ในคราวคับขัน จนเป็นที่ได้รับความไว้วางใจจากพระยาพิชัยจนขอให้พระปุควันบุรินทร์ได้มาเข้าร่วมกองกำลังด้วยกัน ฉะนั้น ด้วยเหตุที่เผชิญสงครามมาด้วยกันและอยู่ภายใต้การบัญชาการของพระยาพิชัยที่ต่อมาได้เลื่อนขั้นไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลพิษณุโลก จึงอาจกล่าวได้ว่ามีความสนิทแนบแน่นพอที่จะตำหนิกันในทำนองว่า “หัวต้อจริงๆ” แต่ก็มีความเป็นไปได้มากกว่าในข้อสันนิษฐานที่ 2 ว่าผู้ที่กล่าวประโยคที่ว่า “หัวต้อจริงๆ” นั่นก็คือ “พระยาสุรสีห์” (เชย กัลยานมิตร) เอง เนื่องจากพระปุควันบุรินทร์นั้นได้ทำงานกับพระศรีสุริยราชวรานุวัตรตั้งแต่ครั้งยังเป็นนายอำเภอเมืองพิษณุโลก กระทั่ง ย้ายมาดำรงตำแหน่งนายอำเภอพรหมพิรามแล้วก็ตาม จึงมีความเป็นไปได้ว่า ผู้ที่พระปุควันบุรินทร์ให้ความเคารพนับถือจนกระทั่งเรียกว่าเป็น “เจ้านาย” นั้นน่าจะเป็นพระศรีสุริยราชวรานุวัตรที่ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสุรสีห์ฯ ซึ่งยังดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกอยู่ช่วงระยะเวลาสั้นๆ ภายหลังจากปราบเงี้ยวสำเร็จใน พ.ศ.2445 ก่อนที่จะย้ายขึ้นไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพายัพในปีเดียวกัน ด้วยระยะเวลาสั้นๆ นี้จึงน่าจะเพียงพอต่อการจัดแจงบำเหน็จรางวัลให้แก่พระปุควันบุรินทร์และข้าราชการตลอดจนราษฎรที่มีส่วนร่วมในการสงคราม กระทั่งได้รับการปฏิเสศจากพระปุควันบุรินทร์เป็นหนที่สองจนกระทั่งทำให้พระยาสุรสีห์ฯ ได้กล่าวประโยคที่ว่า “หัวต้อจริงๆ” (The Cremation Volume of Mrs. Sangwan Charoenkam (Indubhuti), 1987)

แน่นอนว่าทั้งการยับยั้งการโยกย้ายตำแหน่งของตัวพระปุกวันบุรินทร์ในการไปประจำยังนครป่าหมากและยังให้ดำรงตำแหน่งที่พรหมพิรามต่อไปตามประสงค์ของพระปุกวันบุรินทร์นี้ในทางหนึ่งย่อมสะท้อนให้เห็นอำนาจในการต่อรองของกรมการเมืองท้องถิ่นที่มีต่ออำนาจของส่วนกลาง อีกทั้ง การยับยั้งการโยกย้ายดังกล่าวยังมีเงื่อนไขของการเข้าชื่อโดยราษฎรที่อาจเป็นข้อสนับสนุนต่อการตัดสินใจของพระศรีสุริยราชวรานุวัตรข้าหลวงเทศาภิบาล กระทั่งนำไปสู่การยับยั้งการโยกย้ายตำแหน่งดังกล่าว ทั้งนี้ หากสังเกตจะเห็นได้ว่ามีระบุดึงกระทำเข้าชื่อยับยั้งของราษฎรถึง 2 ครั้งด้วยกัน จึงมีความเป็นไปได้ว่าการเข้าชื่อของราษฎรอาจเคยกระทำมาก่อนแล้วเมื่อครั้ง พ.ศ.2441 (The Cremation Volume of Mrs. Sangwian Charoenkarn (Indubhuti), 1987)

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าทั้ง 2 กรณีที่ผู้วิจัยได้หยิบยกมานั้น ในทางหนึ่งก็เปิดเผยให้เห็นถึงเงื่อนไขของการไม่ได้โยกย้ายออกไปจากตำแหน่งหน้าที่เดิมของพระยาอินทภูติภักดีหรือพระปุกวันบุรินทร์ แต่ในอีกทางหนึ่งก็ชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขเฉพาะของพื้นที่ที่มีต่อวิธีการจัดการปกครองท้องถิ่นในห้วงเวลาแห่งการปฏิรูป ซึ่งยังคงมีลักษณะของการประนีประนอมระหว่างระเบียบการปกครองใหม่กับกรมการเมืองท้องถิ่น ที่วางอยู่บนเงื่อนไขของการธำรงรักษา “ความสงบ” ในพื้นที่เป็นสำคัญ นอกจากนี้ ทั้ง 2 กรณีที่ยกมานั้นยังนำไปสู่การคลี่คลายให้เห็นถึงสภาพของรัฐบาลกลางสยามในห้วงต้นการปฏิรูปว่าแท้จริงแล้วอำนาจหน้าที่ในการควบคุมกลไกการปกครองในระดับท้องถิ่นไม่ได้อยู่ในกำมือของรัฐบาลส่วนกลางอย่างเบ็ดเสร็จ หากแต่อยู่ที่ข้าหลวงเทศาภิบาลที่จะต้องจัดระเบียบการปกครองใหม่และประนีประนอมกับอำนาจของกรมการเมืองท้องถิ่น

แต่ในขณะเดียวกัน การประนีประนอมกับกรมการเมืองท้องถิ่นนั้น ยังเอื้อให้เกิดช่องทางในการต่อต้านอำนาจของรัฐส่วนกลางโดยราษฎรอีกด้วย ดังที่ปรากฏรูปแบบของการต่อต้านคำสั่งของทางราชการโดยราษฎรที่ไปเข้าชื่อเรียกร้องไม่ให้มีการโยกย้ายตำแหน่งนายอำเภอ ซึ่งการเข้าชื่อคัดค้านต่อคำสั่งของส่วนกลางนี้ถือเป็นการต่อต้านที่ไม่ได้ปรากฏออกมาในรูปของการใช้ความรุนแรง แต่ผลของการต่อต้านด้วยการเข้าชื่อโดยราษฎรในพื้นที่นี้ได้นำไปสู่การปฏิเสธอำนาจของรัฐส่วนกลางอย่างตรงไปตรงมา ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า อำนาจและการต่อรองของพระยาอินทภูติภักดีนั้น ในแง่หนึ่งเกิดจากการเชื่อมโยงอำนาจและต่อรองกับอำนาจรัฐส่วนกลางภายใต้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่ใกล้ชิดกับผู้ที่มีอำนาจระดับบน และในขณะเดียวกันก็สร้างฐานอำนาจในการต่อรองของตนเองกับราษฎรจนหยั่งรากลึกในพื้นที่ปกครองของตน จนทำให้ทั้งพระยาอินทภูติภักดี

และราษฎรในพื้นที่นั้นสามารถสร้างอำนาจในการต่อรองกับรัฐส่วนกลางเพื่อเลือกที่จะปฏิเสธการโยกย้ายไปในตำแหน่งราชการที่สูงกว่าของพระยาอินทรภูติภักดีได้ถึงสองครั้ง อย่างไรก็ตาม กรณีของการต่อรองอำนาจระหว่างข้าราชการท้องถิ่นและราษฎรกับรัฐส่วนกลางนี้ จึงยังสะท้อนให้เห็นถึงการทาบกันไม่สนิทระหว่างวิถีปฏิบัติของข้าราชการท้องถิ่นจากระบบเก่ากับระบบราชการแบบใหม่ด้วยเช่นกัน

ข้าราชการใหม่เมื่อเผชิญกับระบบเก่า: การเข้ามาของ “ขุนจงใจหาญ” และความขัดแย้งในพื้นที่

พระปู่คว้นบุรินทร์ต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอกในปี พ.ศ.2454 และอำมาตย์ตรี พ.ศ.2459 กระทั่งใน พ.ศ.2463 ก็ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอินทรภูติภักดี โดยการดำรงตำแหน่งเป็นนายอำเภอพรหมพิรามของเจ้าคุณอินนี้ยาวนานกว่า 3 ทศวรรษ คือ ตั้งแต่ พ.ศ.2440 จนกระทั่งถึง พ.ศ.2470 ก็ได้ขอลาออกจากตำแหน่งรับพระราชทานบำนาญ กล่าวได้ว่า การดำรงตำแหน่งนายอำเภออินนี้ยาวนานนี้ ได้ทำให้รากฐานทางอำนาจของเจ้าคุณอินนี้หยั่งรากได้อย่างมั่นคงในพื้นที่ปกครองของตน และรัฐส่วนกลางก็ตระหนักถึงข้อนี้เป็นอย่างดี ดังที่ได้ปรากฏอยู่ในน้ำเสียงของข้าราชการส่วนกลางที่เข้ามาตรวจราชการมณฑลเมื่อ พ.ศ.2471 อันแสดงให้เห็นถึงอำนาจบารมีที่สั่งสมมาอย่างยาวนานของตัวเจ้าคุณอินนี้ ความว่า

ผู้ที่จะเป็นนายอำเภอนี้ได้เรียบริ้อย ไม่ฉะเพาะแต่จะเป็นผู้รู้ระเบียบการฝ่ายเดียว ต้องรู้ทางสมาคมและรู้เท่าทันคนเก่าๆ บางคนในท้องที่ให้นิยมและเกรงใจ ทั้งสามารถในการปราบปรามด้วย...พระยาอินทรภูติภักดี ซึ่งตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอนั้น เป็นผู้ที่มีสมรรถพรคพวกแพรร่หลายและคนยำเกรงมาก...เมื่อพระยาอินทรภูติพอใจดังนี้ ก็อาจจะพาคนในท้องที่นั้นโดยมากคล้อยตามด้วย โดยฉะเพาะพระยาอินทรภูติภักดีนั้น เป็นผู้ที่มีลักษณะอย่างล่งสมัยแล้วก็จริง แต่แสดงว่าเป็นผู้ที่ระลึกถึงพระเดชพระคุณที่ได้ทรงพระมหากรุณาชุบเกล้าฯ ให้ได้มีบรรดาศักดิ์เป็นชั้นผู้ใหญ่ และได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญเลี้ยงชีพอยู่ ทั้งตนก็มีอายุชะราภาพแล้ว ต้องการความสงบสุขและรักษาเกียรติยศให้เป็นที่เรียบริ้อยตลอดไปเท่านั้น (NA R7 M.4.1/14: 37)

จะเห็นได้ว่า ในน้ำเสียงของผู้ตรวจราชการมณฑลนั้น ได้ชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญบางประการของข้าราชการท้องถิ่นในยุคปฏิรูป คือ ต้องรู้ช่องทางสมาคมกับผู้มีอำนาจท้องถิ่นและคนในพื้นที่ หารือแต่ใช้ความรู้ความสามารถในทางระเบียบการแต่เพียงอย่างเดียว ในขณะที่เดียวกัน รายงานการตรวจราชการมณฑลนี้ก็ยังชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขของการดำรงรักษาอำนาจของเจ้าคุณอินด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เจ้าคุณอินยอมต้องรู้ช่องทางสมาคมกับผู้มีอำนาจท้องถิ่นในพื้นที่ เนื่องจากเป็นผู้ที่เกิดและเติบโตมาในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก อีกทั้งยังทำงานรับราชการในมณฑลมาตั้งแต่ก่อนการปฏิรูป ดังนั้น การเป็นคนที่มีลักษณะอย่างล่องสมัย นั้น จึงอาจหมายรวมทั้งบุคลิกภาพและวิธีการทำงานที่ไม่ได้ยึดเอาตามระเบียบและหลักการอย่างตรงไปตรงมา ดังนั้น เมื่อเกิดคดีลอบยิงสังหารนายอำเภอนคนที่ 2 หรือขุนจงใจหาญ (แมน คชหิรัญ) และปลัดขวา ขุนวิเศษประศาสน์ (พลอย วิเศษวงศ์) นั้น บุคคลที่มีรากฐานอำนาจอันมั่นคงอยู่ในพื้นที่อำเภอรพรมพิรามอย่างเจ้าคุณอิน จึงถูกส่วนกลางเฟ่งเล็งเป็นพิเศษดังที่ปรากฏข้อความในรายงานการตรวจราชการมณฑลพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ.2471 ความว่า

คงไม่กระทำความขุ่นเคืองให้แก่ราชการขึ้นก่อน วันแต่เจ้าหน้าที่จะไปรบกวนให้เดือดร้อนขึ้น บุคคลผู้นี้ ถ้าอำเภอบไว้เป็นกันเองได้ ก็จะเป็นประโยชน์ในการปราบปรามผู้ร้ายได้มาก แต่ถ้าเป็นปฏิปักษ์กันขึ้นแล้ว ก็จะกลับส่งผลตรงกันข้าม เพื่อไม่ประมาทต่อการในอนาคต ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำความเข้าใจกันไว้กับพระยาสุนทรพิพิธให้คอยสังเกตและระวังทางปฏิบัติของนายอำเภอ เพื่อให้เป็นผลดีทั้งในทางที่ชอบด้วยหลักการ และไม่เป็นการแตกร้ายกับคนสำคัญในท้องถิ่น เช่นนั้นด้วย (NA R7 M.4.1/14: 37-38)

แน่นอนว่า อิทธิพลของเจ้าคุณอินนั้นเด่นชัดทั้งในความรับรู้ของท้องถิ่นและส่วนกลาง และการลอบยิงนายอำเภอขุนจงใจหาญและขุนวิเศษประศาสน์ปลัดอำเภอเมื่อ พ.ศ.2471 นั้น เป็นที่โจษจันเชิงวิจารณ์กันในหมู่ชาวบ้านว่าคงเกิดขึ้นเพราะ “ดูหมิ่นพระภูมิเจ้าที่” (Narattharaksa, 1978: 3) ดังนั้น เมื่อมีการดำเนินการสืบสวนสอบสวนสถานที่แรกที่ทางการเฟ่งเล็งจึงยอมต้องเป็นบ้านของเจ้าคุณอิน ดังที่ปรากฏในบันทึกการทำงานของหลวงนรตถรักษา (ชื่น วิจิตรเนตร) ซึ่งถูกพระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ) มี

คำสั่งด่วนเรียกตัวให้มาร่วมสืบสวนคดีลอบยิงนายอำเภอและปลัดอำเภอ โดยในบันทึกระบุ
ว่า

ระหว่างเดินทางได้ทราบจากราษฎรหลายคนที่ยื่นรลไปพุดให้ฟัง
ทำนองวิจารณ์ว่า คงเนื่องจากการดูหมิ่นพระภูมิเจ้าที่ ที่แท้จริงไม่
ทราบได้ ข้าพเจ้านึกเฉลียวใจ แทนที่จะไปพบเจ้าเมือง[พระยาสุนทร
พิพิธ]ก่อน ข้าพเจ้าตรงไปพบพระยาอินทภูตินายอำเภอเก่าลาออกรับ
บำนาญ โดยที่ข้าพเจ้าเคยเป็นปลัดขวาอยู่กับท่านมา เพื่อเคารพ
คารวะและจุดประสงค์เพื่อให้ทราบท่าทีระแคะระคายจากท่านบ้าง
ระหว่างเป็นปลัดอำเภออยู่กับท่านข้าพเจ้าเคารพท่านๆ ก็รักใคร่
ข้าพเจ้าเป็นดังลูกหลาน ใช้คำเรียกว่าลูกชายเสมอ เมื่อไปถึงท่านๆ ก็
ถามก่อนทันทีว่าเจ้าเมืองเรียกมาช่วยเหลือหรือ ได้ตอบท่านตามตรง
ท่านว่าดีมากที่สุดทีเดียว มีคนวิจารณ์กันมาก อาจเข้าใจผิดกันได้ สำหรับ
ท่านยังได้รับพระราชทานบำนาญแผ่นดิน ทำความดีมามาก ลูกชาย
ต้องช่วยเจ้าเมืองเอาตัวผู้ร้ายที่แท้จริง เพื่อทราบข้อเท็จจริงให้จงได้
ไม่ว่าลูกหลานไม่ต้องเกรงกลัวใคร ยังได้พุดฝากเรียนท่านเจ้าเมือง
ด้วย ว่ามีอุปสรรคอย่างไรพร้อมที่จะช่วย ขออย่าได้เกรงใจ
(Narattharaksa, 1978: 3-4)

หากมองตามความเห็นของชาวบ้านประกอบกับข้อคิดเห็นที่แสดงความระแวง
ระวังของส่วนกลางในรายงานการตรวจราชการมณฑล อาจทำให้เข้าใจได้ว่าการเกิดคดี
ลอบสังหารนายอำเภอและปลัดขวาเมื่อ พ.ศ.2471 นั้น คงเกิดขึ้นจากความขัดแย้งหรือมี
เบื้องหลังโดยอดีตนายอำเภอ แต่เมื่อสามารถจับกุมคนร้ายได้ ผู้ก่อเหตุกลับเป็นนักเลง
ท้องถิ่น ชื่อ “นายแจ้” และจากบันทึกของหลวงนรัตถกรัษาก็ได้ระบุถึงสาเหตุของการ
กระทำว่า “เป็นนักเลงกว้างขวาง ราษฎรตำบลนั้นทั้งรักและเกรงกลัวและเกลียดชัง
ระหว่างเจ้าคุณอินทภูติเป็นนายอำเภอเคยเรียกใช้สอย เมื่อได้ทราบการพุดวิจารณ์เป็นการ
ดูหมิ่นผู้ที่เคยเคารพบ่อยๆ ประกอบด้วยการเสพสุราเมามายมาก ปราศจากการยั้งคิด หาก
กรรมใส่ตัวไปทำการด้วยผลการตนเองจึงต้องรับกรรมตามที่ได้กระทำไว้”
(Narattharaksa, 1978: 4)

เมื่อกล่าวถึงตรงนี้จะเห็นได้ว่า การกระทำโดย “ผลการ” ของนายแจ้ย่อมเป็น
การกระทำที่เกิดจากการคิดและตัดสินใจของผู้กระทำการเองหรือกล่าวในอีกทางหนึ่งก็

คืออาจทำให้คิดได้ว่าไม่มีผู้บงการอยู่เบื้องหลัง แต่อะไรที่ทำให้พนักงานเลขาที่บ้านคิดถึงนายอำเภอหากเขาไม่มีผู้บงการ? และเมื่อการต่อสู้คดีได้ไปถึงชั้นศาลฎีกา เงื่อนไขของการก่อเหตุกลับกลายเป็นเรื่องของการที่ขุนจงผู้ตายไม่อนุญาตให้นายแจ่มมีปิ่น เพราะ “เป็นนักเลงมีนิสัยดุร้าย” (NA R7 MR.7 Y/10: 74) ทั้งนี้ การที่จะเข้าใจถึงเงื่อนไขดังกล่าวได้อาจจำเป็นต้องทำความเข้าใจต่อภูมิหลังของนายอำเภอและปลัดที่ถูกลอบสังหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวของขุนจงใจหาญที่เข้ามาดำรงตำแหน่งได้เพียง 1 ปี และตรวจสอบสถานะ “นักเลงกว้างขวาง ราษฎรตาบั่นทั้งรักและเกรงกลัวและเกลียดชัง ระหว่างเจ้าคุณอินทภูติเป็นนายอำเภอเคยเรียกใช้สอย” ของนายแจ่ม (Narattharaksa, 1978: 4) ว่าสถานะดังกล่าวดำรงอยู่อย่างไรในสมัยของนายอำเภอคนใหม่ที่เข้ามาในช่วง พ.ศ.2470

รองอำมาตย์ตรี ขุนจงใจหาญ (แหม่น คชหิรัญ) นั้นเกิดเมื่อปี พ.ศ.2430 เริ่มเข้ารับราชการเมื่อปี พ.ศ.2447 ในตำแหน่งเสมียนอำเภอบางซื่อ และในปีต่อมาก็เลื่อนขั้นขึ้นตามลำดับจนเป็นเสมียนเอก พ.ศ.2455 เป็นปลัดอำเภอพระโขนง พ.ศ.2459 รับประทวนบรรดาศักดิ์เป็นขุนจงใจหาญ พ.ศ.2460 เป็นปลัดอำเภอบางซื่อ พ.ศ.2469 เป็นปลัดอำเภอกิ่งพระราชวัง พ.ศ.2470 รุ่งตำแหน่งนายอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก (Death News, 1928: 1191-1192) ทั้งนี้ หากสังเกตจะเห็นได้ว่า การรับราชการของขุนจงใจหาญนั้น อยู่ในเขตพื้นที่ของกรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งยังเป็นคนที่เกิดและเติบโตขึ้นมาในช่วงที่สยามได้เริ่มดำเนินการปฏิรูปประะยะหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการศึกษา ซึ่งเปิดโอกาสให้แก่ลูกหลานสามัญชนหรือกระทั่งจีนอพยพ อย่างไรก็ตาม การรับราชการในพื้นที่กรุงเทพฯ นั้น ข้าราชการย่อมต้องเผชิญต่อความเข้มข้นในเรื่องของการทำงานตามระเบียบปฏิบัติในระบบราชการมากกว่าพื้นที่ท้องถิ่น ดังที่ผู้วิจัยได้พยายามชี้ให้เห็นมาโดยตลอด นอกจากนี้ การเข้ามาดำรงตำแหน่งนายอำเภอพรหมพิราม ยังถือเป็นการก้าวออกไปทำงานในพื้นที่หัวเมืองครึ่งแรกของขุนจงใจหาญ และยังอาจกล่าวได้ว่าตัวขุนจงใจหาญนี้เป็นข้าราชการที่เติบโตขึ้นมาพร้อมกับระบบการศึกษาและระบบราชการแบบใหม่ ดังนั้นในการเข้าไปยังพรหมพิราม ขุนจงใจหาญจึงย่อมต้องนำเอาวิธีการทำงานในระบบระเบียบดังกล่าวติดตัวตามไปด้วย โดยสังเกตได้จากคำให้การของชาวบ้านหลังจากเกิดเหตุลอบยิงความว่า

คนร้ายไม่ได้เจตนายิงขุนวิเศษฯ เพราะขุนวิเศษฯ เป็นผู้ละลุ่มละล้วย
ผ่านผัน มิได้เข้มงวดจนเกินไป ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกลียดชังถึงกับ
ประหัตประหารชีวิตนั้นหามิได้เลย และทั้งขุนวิเศษฯ ก็เป็นคน

พื้นเมืองนี้ ย่อมรู้จักนิสัยใจคอราษฎรในท้องที่อำเภอนี้ได้อย่างดี แต่กระสุนปืนถูกขุนวิเศษด้วยนั้น ก็เพราะขุนวิเศษฯ นั่งตรงข้ามกับ ขุนจงฯ จึงเป็นเหตุให้กระสุนปืนถูกเอาด้วย (NA R7 M.26.5 K/6: 13)

กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความไม่เอะลุ่มอล่วยและความเข้มงวดกวดขันนี้ดูจะเป็นคู่ตรงข้ามกับวิถีปฏิบัติของข้าราชการในท้องถิ่น แต่ในทางหนึ่งก็ถือเป็นการปฏิบัติหน้าที่อย่างตรงไปตรงมาตามระเบียบ เป็นข้าราชการน้ำดี “แต่ไม่เหมาะแก่ภูมิลาเนา นั้น ด้วยราษฎรหมั่นตำบलัน เคยประพฤติ...กันอยู่แล้ว ผู้ปกครองไปเข้มงวดกวดขันเกินไป ไม่ใช่วิธีเอะลุ่มอล่วย ผ่อนหนักผ่อนเบาให้เหมาะกาละเทศะ ราษฎร...จึงเกิดเข้าใจผิด เห็นผู้ปกครองเป็นคนไม่ดีไป แล้วก็อาจทำร้ายได้เหมือนกัน” (NA R7 M.26.5 K/6: 8)

อย่างไรก็ตาม ไม่กี่เดือนก่อนที่จะมีการลอบยิงนายอำเภอนั้น ขุนจงใจหาญ “ก็ถูกผู้ร้ายยิงชู่อยู่บ่อยๆ” (NA R.7 M.26.4/14: 8) ประกอบกับบรรยากาศทางสังคมที่กำลังปั่นป่วนและราษฎรในจังหวัดพิษณุโลกเล่าลือกันอย่างหนาหูถึงการโยกย้ายข้าราชการในช่วงสมัยของพระยาเพชรปราณี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ย้ายข้าราชการเก่าๆ ได้ยุติการปฏิบัติหน้าที่หรือโยกย้ายไปยังพื้นที่อื่น และถูกแทนที่โดยข้าราชการจากกรุงเทพฯ ฉะนั้น กรณีการลาออกของพระยาอินทฤทธิภักดีและเข้ามาของขุนจงใจหาญนั้นอาจทำให้พอกกล่าวได้ว่า ช่วง พ.ศ.2470 ถือเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ข้าราชการท้องถิ่นจากยุคระบบราชการเก่าได้สิ้นสุดวาระลงอย่างเป็นทางการ ทำให้การเข้ามาของข้าราชการจากระบบราชการแบบใหม่ได้หลังไหลเข้าสู่สมณฑลพิษณุโลกมากขึ้น และในขณะเดียวกัน ราษฎรในพื้นที่โดยเฉพาะนายแจ้งผู้ที่เป็นนักเลงกว้างขวางและคนในระดับเดียวกันกับเขาก็ย่อมต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่สั่นคลอนสถานะของตน

กล่าวได้ว่า การที่นายแจ้งต้องการขอใบอนุญาตให้มีปืนในคราว พ.ศ.2470 นั้น น่าจะสัมพันธ์อย่างแยกไม่ขาดกับบรรยากาศทางสังคมของสมณฑลพิษณุโลก ที่ข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาลและข้าราชการใหม่ๆ ซึ่งถูกดึงมาจากกรุงเทพฯ นั้น กำลังใช้อำนาจรัฐในการปรับเปลี่ยน โยกย้าย ถอดถอนข้าราชการเก่าๆ ในมณฑลพิษณุโลกอย่างถอนรากถอนโคน กระทั่ง การบังคับใช้กฎหมายอันเข้มงวดและไม่เอะลุ่มอล่วยผ่อนผันนั้นเป็นไฟโหมลามมาจนถึงอำเภอพรหมพิราม จนเป็นเหตุให้นายแจ้งผู้ที่เคยมีปืนส่วนตัว หรือใช้ในการงานใดๆ ก็ตามที่อดีตนายอำเภอเรียกใช้สอย ทั้งในเรื่องของการปราบโจรหรือคุ้มครองราษฎร เมื่อเขาต้องเผชิญกับนายอำเภอใหม่ที่เข้ามากวาดขันในเรื่องของการถือครองปืนที่ต้องมีใบอนุญาต ทำให้นายแจ้งจึงต้องดำเนินการไปตามกฎหมายและคงกระทำ

การด้วยใจที่อาจมีความหวังว่าจะได้รับการพิจารณาอนุญาตให้มีปืนในครอบครอง ทว่าเขากลับไม่ได้รับอนุญาตให้มีปืน อันเป็นเหตุให้อำนาจรัฐส่วนกลางได้แทรกเข้าไปยังใจกลางของความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างนายแจ้กับเกียรติยศศักดิ์ศรีและสถานะทางสังคมตลอดจนผลประโยชน์ของเขา

บทสรุป

แม้ว่ารัฐสยามจะสามารถสถาปนาระบบระเบียบใหม่และแทรกตัวไปยังทั่วทุกภูมิภาคของประเทศหรือกระทั่งในพื้นที่ท้องถื่นห่างไกล แต่การปฏิรูปนั้นก็ยังไม่สามารถปฏิบัติการได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในพื้นที่ท้องถื่น แน่นนอนว่า กรมการเมืองท้องถื่นในระบบเดิมยังสามารถทำงานได้ในระบบราชการแบบใหม่ ดังที่ปรากฏให้เห็นในกรณีของพระยาอินทภูติภักดี แต่ในขณะที่เดียวกันรัฐส่วนกลางก็ต้องเผชิญกับอิทธิพลและการต่อต้าน แต่นั่นก็ไม่ได้ทำให้รัฐสูญเสียผลประโยชน์เสียทีเดียว เนื่องจากตัวของพระยาอินทภูติภักดียังคงอุทิศตนปฏิบัติตามหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ และในแง่หนึ่งย่อมเป็นการรักษาผลประโยชน์ให้แก่รัฐในทางหนึ่ง

กระนั้น แม้ว่ารรัฐจะยังคงเผชิญกับอิทธิพลของเครือข่ายข้าราชการท้องถื่น แต่นั่นก็อาจไม่ส่งผลสะเทือนใหญ่หลวงเมื่อเทียบกับการลอบยิงสังหารข้าราชการปกครองโดยนักเลงชาวบ้าน โดยในกรณีของพรหมพิรามนั้น ผู้วิจัยมองว่า ชาวบ้านดำรงอยู่อย่างประนีประนอมกับระบบราชการแบบใหม่มาตั้งแต่เริ่มต้นการปฏิรูป กล่าวคือ แม้กระทั่งตัวของพระยาอินทภูติภักดีเองก็ต้องประนีประนอมกับชาวบ้านในระยะแรกที่เข้ามาดำรงตำแหน่ง จนเมื่อลงหลักปักฐานและกระชับความสัมพันธ์กับชาวบ้านในพื้นที่แล้วจึงสามารถเริ่มวางรากฐานทางอำนาจของตน อันถือเป็นวิถีปฏิบัติของกรมการเมืองแบบจารีต เนื่องจากข้าราชการในระบบใหม่ข้าราชการจะต้องโยกย้ายไปตามคำสั่งของทางราชการ ทำให้ยากต่อการลงหลักปักฐานและสร้างเครือข่ายอำนาจในพื้นที่ปกครองได้อย่างมั่นคง อย่างไรก็ตาม การไม่ได้โยกย้ายไปตามคำสั่งของทางราชการของพระยาอินทภูติภักดีนี้ ไม่เพียงแต่ทำให้ชาวบ้านคุ้นชินกับตัวผู้ปกครองกว่า 3 ทศวรรษแต่เพียงเท่านั้น หากแต่ยังคุ้นชินกับวิธีการปกครองอีกด้วย

ดังนั้น การเข้ามาของนายอำเภอคนใหม่ที่ถูกผลิตขึ้นจากระบบราชการแบบใหม่เมื่อ พ.ศ.2470 จึงทำให้ชาวบ้านเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ โดยเฉพาะนายแจ้ที่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นนักเลงกว้างขวาง และเมื่อนายแจ้เผชิญหน้ากับความเถรตรงต่อการ

บังคับใช้กฎหมายและไม่อะลุ่มอล่วยของนายอำเภอคนใหม่ เขาจึงดำเนินการต่อรองกับนายอำเภอด้วยการขออนุญาตให้มีปืนในครอบครอง ทั้งนี้ การถือครองปืนของนายแจ้ในช่วงก่อนหน้านั้นย่อมสัมพันธ์กับสถานะ “นักเลงกว้างขวาง” และผลประโยชน์ที่เขาเคยแสวงหาได้ในสมัยของนายอำเภอคนก่อนที่อาจจะอะลุ่มอล่วยให้ใช้ปืนในการช่วยเหลือการทำงานและดูแลราษฎรในพื้นที่ จนทำให้ “ราษฎรตำบลนั้นทั้งรักและเกรงกลัวและเกลียดชัง” (Narattharaksa, 1978: 4) กระทั่ง เมื่อเขาไม่ได้รับอนุญาตให้มีปืนในช่วง พ.ศ.2470 ย่อมทำให้สถานะและตัวตนตลอดจนผลประโยชน์ของเขาสิ้นคลอน และนำไปสู่การเกิดปฏิบัติการต่อต้านต่อนายอำเภอที่เป็นตัวแทนของระบบราชการแบบใหม่ จนตั้งเครือข่ายดั่งกล่าวนั้นได้ประทุพอกมาในรูปแบบของการลอบยิงสังหารในที่สุด

หากพิจารณาบรรดางานที่ศึกษาเรื่องการปฏิรูปสยามเมื่อช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ที่ผ่านมามักจะมีทิศทางของคำอธิบายที่ทำให้เห็นว่ารัฐสยามสามารถเข้าไปครอบงำบัญชาการพื้นที่หัวเมืองได้อย่างราบรื่น กระทั่ง “ในระหว่าง พ.ศ.2442-2458 โครงสร้างส่วนบนของระบบเทศาภิบาลในการปกครองท้องถิ่นทั่วประเทศของกระทรวงมหาดไทยก็เสร็จสิ้นสมบูรณ์” (อ้างใน Nethipo, 1994: 46) แม้ว่าจะมีงานบางเรื่องที่ถูกขืนมาได้แย้งต่อข้อเสนอดังกล่าวโดยมองว่ารัฐยังคงเผชิญอุปสรรคในการสถาปนาอำนาจปกครองในพื้นที่หัวเมืองเนื่องเพราะอำนาจท้องถิ่นยังคงทรงอิทธิพลและยากที่ข้าราชการส่วนกลางจะเข้าไปกำกับดูแลความสงบเรียบร้อย รัฐจึงยังคงต้องพึ่งพาอำนาจท้องถิ่นที่กำลังพยายามปรับตัวอยู่ในความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการปกครอง (Yanasophon, 1991; Nethipo, 1994) อย่างไรก็ตาม หากอธิบายกรณีการลอบยิงนายอำเภอพรหมพิรามตามคำอธิบายดังกล่าว กรณีนี้ก็อาจถูกมองว่าเป็นเพียงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบคิดเรื่องระบอบอุปถัมภ์ ซึ่งยังไม่เพียงพอและจะทำให้ตัวนักเลงท้องถิ่นผู้ก่อเหตุนั้นมีสถานะเป็นเพียงเครื่องมือของผู้มีอำนาจท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น ในขณะที่ผลกระทบของการปฏิรูปนั้น แท้จริงแล้วได้แทรกแซงวิถีชีวิตของคนในหลายระดับกระทั่งคนตัวเล็กตัวน้อยในท้องถิ่น ดังปรากฏให้เห็นว่าการบังคับใช้กฎหมายและระเบียบที่เข้มงวดขึ้นโดยข้าราชการจากส่วนกลาง ยังผลให้เกิดการลดทอนอำนาจในการต่อรองของข้าราชการท้องถิ่นและชาวบ้าน จนนำไปสู่การก่อตัวขึ้นของความขัดแย้งและแตกประทุพอกมาเป็นการลอบยิงข้าราชการจากส่วนกลาง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การปฏิรูประบบราชการในมณฑลพิษณุโลกในช่วงพุทธศตวรรษ 2430-2470 ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเครือข่ายอำนาจท้องถิ่นและราษฎรในพื้นที่ ทั้งจากการ

โยกย้ายข้าราชการท้องถิ่นและนำข้าราชการแบบใหม่จากกรุงเทพฯ ยังผลให้เกิดการบังคับใช้ระเบียบและกฎหมายที่เคร่งครัดไม่อะลุ่มอล่วยและไม่สามารถต่อรองได้โดยข้าราชการแบบใหม่ จนกระทั่งทำให้เกิดความขัดแย้งและความตึงเครียดระหว่างระบบราชการแบบใหม่กับระบอบเก่าที่ยังดำรงอยู่จนกระทั่งพุทธศัวรรษ 2470 ด้วยเหตุนี้กรณีลอบยิงนายอำเภอพรหมพิรามโดยนักเลงชาวบ้านเมื่อ พ.ศ.2471 นั้น จึงเป็นเพียงกรณีหนึ่งที่ช่วยฉายให้เห็นถึงปัญหาของความปรี๊ดวุ่นในเชิงโครงสร้างระหว่างระบอบเก่ากับการบริหารราชการแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงเปลี่ยนผ่านแม้ว่าจะอยู่ในช่วงปลายรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้วก็ตาม

References

- Aeusrivongse, N. (2014). "Thai Absolutism." [in Thai]. In his **Thai Nation, Thailand, Textbooks, and Monuments: On Culture, State, and Consciousness**. [in Thai]. (pp.105-113). 3rd edition. Bangkok: Matichon.
- Buakamsri, T. (2020). "History of Mr. Niam Who Never has a History: An Experiment to Telling a History of Ordinary People in a Different Way." [in Thai]. In Prompayak, C. & Skulleaw, N., editor. **Methodology in Historical Studies**. [in Thai]. (pp.465-520). Bangkok: Siamparitut.
- Bunnak, T. (2005[1989]). **The Provincial Administration of Siam, 1892–1915: The Ministry of the Interior under Prince Damrong Rajanubhab**. [in Thai]. (2nd ed.). Bangkok: Thammasat University Press.
- Bunnak, T. (1981). **The 1902 Rebellion**. [in Thai]. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project.
- Carter, A. C. (e.d.). (1904). **The Kingdom of Siam 1904**. New York and London: The Knickerbocker Press.

- Chaidaisuk, P. (2002). **Bandits in the Central Plain during the Great Reform under King Chulalongkorn.** [in Thai]. M.A. Thesis (History). Chulalongkorn University.
- Chidaisuk, P. (2008). **A Tiger Doesn't Change Its Stripes.** Bangkok: Matichon.
- Champapan, K. (2009). **Kha Cheuang: The Holy Man's Rebellion in Siam 1972-1893.** [in Thai]. M.A. Thesis (History), Chulalongkorn University.
- Champapan, K. (2012). **Kha Cheuang: A Servant Mutiny, The Holy Man's Rebellion after an Occupation of Lan Chang.** [in Thai]. Nonthaburi: Muang Boran Press.
- Collected Chronicles Volume 75: A Suppression of the Ngiao Rebellion Part 1.** [in Thai]. (1959). Bangkok: The Fine Arts Department.
- Davis, N. Z. (1983). **The Return of Matin Guerre.** Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Directory of Provincial Civil Servants 1923.** [in Thai]. (1923). Bangkok: Sophonpipattanakorn Printing.
- Directory of Provincial Civil Servants 1906.** [in Thai]. (1906). Bangkok: Sophonpipattanakorn Printing.
- Damrong Rajanubhab, Prince. (2016[1944]). **Historical Anecdotes.** [in Thai]. 6th ed. Nonthaburi: Dokya.
- Ginzburg, C. (1989). **The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller.** New York: Dorset Press.
- Guha, R. (1992). **Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India.** New Delhi: Oxford University Press.
- Johnston, D. B. (1987). **Rural Society and the Rice Economy in Thailand, 1880-1930.** [in Thai]. Bangkok: Thammasat University Press and The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project.

- Kluatianthong, V. (1976). **The Administrative Reforms of Lanna during the Reign of King Chulalongkorn.** [in Thai] M.A. Thesis (History), Chulalongkorn University.
- Mead, K. K. (2005). **The Rise and Decline of Thai Absolutism.** New York: Routledge.
- Mektrairat, N. (1992). **The 1930 Siam's Revolution.** [in Thai]. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project.
- Muksong, C. (2012). Lost History: A Forgotten Little People and Microhistorical Approach. [in Thai]. **Journal of History**, (Special issue), pp.48-75.
- Muksong, C. (2020). "The Cheese of Carlo Ginzburg: Microhistory and a Social History of Italian School." [in Thai]. In Prompayak, C. & Skulleaw, N., editor. **Methodology in Historical Studies.** [in Thai]. (pp.417-461). Bangkok: Siamparitut.
- Narattharaksa, Luang. (1978). "Note of Life Experience: Case Investigation and Various Tips." [in Thai]. in **The Cremation Volume of Luang Narattharaksa.** [in Thai]. Wat Sa Kaeo Pathum Thong, Phitsanulok.
- Nethipo, V. (1994). **Thai Maficio in Perspective of Civil Servants and Polices.** [in Thai]. M.A. Thesis (Political Science), Thammasat University.
- Pimsen, P. (2003). **Directory of Provincial Civil Servants 1900.** [in Thai]. Khon Kaen: Khon Kaen printing.
- Potjanalawan, P. (2019). **Becoming Payap Circle: A History of Siam's Power-Knowledge and Production of Space 1873-1932.** [in Thai]. Ph.D. Dissertation (History), Chiang Mai University.
- Prince Damrong Rajanubhab Writings Club. (1986). **Prince Damrong Rajanubhab and the Ministry of Interior.** [in Thai]. Bangkok: Varadis Palace Museum Foundation.

- Sakulleaw, N. (2018). **Commoners in Northern Principalities and the Formation of Modern Thai State, 1857-1907.** [in Thai]. Ph.D. Dissertation (History), Chiang Mai University.
- Satapanawatana, J. (2001). “Mr. Jaeng Didn’t Shoot Khun Chong,” [in Thai]. In Pongsriphan, W., editor. **In the Preview of History.** (pp.147-155). Bangkok: Rungsang Karnpim.
- Satapanawatana, J. (2003). When I Met a Legendary Person. [in Thai]. **Journal of Humanities and Social Sciences, 11(1), 1-4.**
- Satapanawatana, J. (2009). **A Community History of Thungsan.** [in Thai]. Phitsanulok: Faculty of Humanities and Social Sciences, Naresuan University.
- Siribut, U. (1983). **Isan Principality and Its Historical Significance.** [in Thai]. M.A. Thesis (History), Chulalongkorn University.
- Ruangsrri, W. (2020). “A Life Drama of Martin Guerre: A Writing of Ordinary People’s History by Natalie Zemon Davis.” [in Thai]. In Prompayak, C. & Skulleaw, N., editor. **Methodology in Historical Studies.** [in Thai]. (pp.373-416). Bangkok: Siamparitut.
- The Cremation Volume of Lt. Gen. Chairat Indubhuti.** [in Thai]. (1984). Wat Phra Si Mahatthat, Bangkok.
- The Cremation Volume of Luang Narattharaksa.** [in Thai]. (1978). Wat Sa Kaeo Pathumthong, Phitsanulok.
- The Cremation Volume of Mrs. Sangwian Charoenkarn (Indubhuti).** [in Thai]. (1987). Crematorium of Wat Po, Nakhon Ratchasima.
- The Cremation Volume of Praya Suntornpiphit.** [in Thai]. (1973). Wat Phra Si Mahatthat, Bangkok.
- Yanasophon, K. (1991). **The Traditional Power and the Effect of Provincial Administrative Reform.** [in Thai]. (1991). M.A. Thesis (History), Thammasat University.

Wantana, S. (1990). The Absolute Monarchy in Siam 1892-1932. [in Thai].
Journal of Social Sciences and Humanities, 17(1), 23-44.

National Archive of Thailand (NA)

NA R6 Y/13 Court's Sentence of Imprison Penalty. [in Thai].

NA R.7 M.26.4/14 A Trip to Phitsanulok

NA R7 M.26.5 K/6 A Criminal Shot of Khun Chongjaihan, a Phrom Phiram
governor, Phitsanulok, 1928. [in Thai].

NA R7 M.4.1/14 Report of Praya Rajasena's Inspection of Phitsanulok Region
(10-18 Oct. 1928). [in Thai].

NA R7 MR.7 Y/10 Death Penalty of Mr. Jaeng in Assassinating Khun
Chongjaihan (Phrom Phiram Governor) and Khun Visetprasat
(Bailiff). [in Thai].

Thai Government Gazette (Ratchakitchanubeksa)

Death News. [in Thai]. (1903, 12 December). **Ratchakitchanubeksa**. Volume
20, p.652.

Death News. [in Thai]. (1928, 15 July). **Ratchakitchanubeksa**. Volume 45,
pp.1189-1195.

Death News. [in Thai]. (1930, 18 January). **Ratchakitchanubeksa**. Volume 47,
pp.3968-3969.

Provincial Administrative Act. [in Thai]. (1897, 30 May).

Ratchakitchanubeksa. Volume 14, pp.105-124.

Appointment of Civil Officer. [in Thai]. (1898, 2 march).

Ratchakitchanubeksa. Volume 15, p.525.

Announcement of Responsibilities Dividend between Ministry of Interior and
Ministry of Defense. [in Thai]. (1893). **Ratchakitchanubeksa**.
Volume 11, p.306.

Announcement of Regions' Name-Change. [in Thai]. (1900, 11 June).

Ratchakitchanubeksa. Volume 16, pp.140.

Announcement of the Ministry of Interior on a Gambling Taxation in the Inner Regions. [in Thai]. (1902, 17 April). **Ratchakitchanubeksa.** Volume 19, p.50.

Announcement of the Ministry of Interior. (1893). **Ratchakitchanubeksa.** Volume 11, p.365.

Phitsanulok Regent's Report. [in Thai]. (1900, 26 May).

Ratchakitchanubeksa. Volume 17, pp.1-42.

Private Documents

A Handwritten Biography of Phraya Inthabhutipakdee. [in Thai]. (n.d.).

Private Record of Ms. Wipaphan Charoenkarn.

A Biographical Sketch of Phraya Inthabhutipakdee in the Handwritten Version of Mrs. Sangwian Charoenkarn. [in Thai]. (n.d.). Private Record of Ms. Wipaphan Charoenkarn.

การศึกษาอำนาจละมุนของจีนผ่านสถาบันขงจื้อ
ต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนของสถาบันอุดมศึกษาไทย
ในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่

A Study on China's Soft Power through the Confucius
Institute on Chinese Curriculum Administration in Thai
Universities in Chiang Rai and Chiang Mai Provinces

ยุทธพงศ์ จันทรวรินทร์¹, ฉัตรฤกษ์ รื่นจิตต์², ซ่อซิง เมธาธารณ์กุล³, และวนิพพล มหาอาชา⁴

Yuthpong Chantrawarin, Chatkrit Ruenjitt, Sosing Methatarnkul, and Wanippol Mahaarcha

Received: March 5, 2024/ Revised: July 30, 2024/ Accepted: August 20, 2024

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้สำรวจรูปแบบและบทบาทของอำนาจละมุนด้านการศึกษาของจีนผ่านสถาบันขงจื้อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนในมหาวิทยาลัยในจังหวัดเชียงรายและเชียงใหม่ ประเทศไทย โดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ เช่น การสังเกตการณ์ในพื้นที่ การวิเคราะห์เอกสาร และการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า (1) ก่อนการระบาดโควิด 19 สถาบันขงจื้อในมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงดำเนินการในรูปแบบอุปสงค์-อุปทาน โดยสนับสนุนหลักสูตรระดับปริญญาตรีเป็นหลัก รวมถึงหลักสูตรเอกภาษาจีน รายวิชาภาษาจีนในฐานะวิชาศึกษาทั่วไป และหลักสูตรแพทย์แผนจีนบัณฑิต หลังการระบาดโควิด

¹ Corresponding author, อาจารย์, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (Lecturer, Faculty of Social Science and Humanities, Mahidol University),

E-mail: yuthpong.cha@mahidol.ac.th

² อาจารย์, สำนักวิชาจีนวิทยา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง (Lecturer, Faculty of Sinology, Mae Fah Luang University), E-mail: chatkrit.rue@mfu.ac.th

³ อาจารย์, สำนักวิชาจีนวิทยา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง (Lecturer, Faculty of Sinology, Mae Fah Luang University), E-mail: sosing.met@mfu.ac.th

⁴ อาจารย์, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (Lecturer, Faculty of Social Science and Humanities, Mahidol University), E-mail: wanippol.maa@mahidol.ac.th

19 สถาบันขงจื้อในมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงดำเนินการเป็นเอกเทศมากขึ้นและลดบทบาทการสนับสนุนลง ส่วนของสถาบันขงจื้อในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันขงจื้อและคณะวิชาดำเนินการเป็นเอกเทศออกจากกันก่อนการระบาดโควิด 19 โดยเน้นหลักสูตรภาษาจีนระดับปริญญาตรีเป็นหลัก แต่หลังการระบาดโควิด 19 สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้รับความสำคัญโดยเฉพาะด้านการบริหารจัดการหลักสูตรบัณฑิตศึกษาที่ใช้ภาษาจีนเป็นสื่อการสอน (2) ด้านการบริหารจัดการหลักสูตร มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงได้ปรับรูปแบบหลักสูตรเพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถภายในเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ขณะที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ร่วมมือกับสถาบันขงจื้อมุ่งพัฒนาหลักสูตรบัณฑิตศึกษาที่เกี่ยวข้องกับจีนศึกษาให้ครอบคลุมมากกว่าการสอนภาษาจีนรวมถึงองค์ความรู้เรื่องเงินที่กว้างขึ้น การศึกษายังนำเสนอข้อถกเถียงอำนาจละมุนของเงินผ่านอิทธิพลทางวัฒนธรรมของเงินและการขยายการเรียนการสอนซึ่งศึกษาพบว่าสามารถสร้างผลกระทบต่อโอกาสด้านโครงสร้างพื้นฐานการศึกษาในมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งนี้ในบริบทที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายทางภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐกิจที่กว้างขึ้นของเงินเฉกเช่นโครงการหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง

คำสำคัญ : อำนาจละมุน สถาบันขงจื้อ หลักสูตรภาษาจีน มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Abstract

This research investigated the patterns and roles of China's educational soft power through the Confucius Institute (CI) in administering Chinese language curricula at universities in Chiang Rai and Chiang Mai provinces, Thailand. Using qualitative methods, such as on-site observation, document analysis, and interviews, the study revealed that, (1) before the COVID-19 pandemic, the CI at Mae Fah Luang University (MFU) operated under a demand-supply model, primarily supporting undergraduate programs including Chinese major programs, general education Chinese courses, and the Traditional Chinese Medicine Program. Post-pandemic, the CI at MFU became more autonomous and reduced its involvement. At Chiang Mai

University (CMU), the CI and faculties generally operated independently before the pandemic, focusing mainly on the undergraduate Chinese language program. After the pandemic, the CI at CMU regained prominence, particularly in administering graduate programs that used Chinese as the medium of instruction. (2) In terms of curriculum administration, MFU adjusted its curriculum models to strengthen internal capabilities in response to changing circumstances, while CMU, in collaboration with its CI, aimed to develop graduate programs related to Chinese studies, extending beyond language teaching to include broader aspects of Chinese knowledge. The study also presents the debate surrounding China's soft power, through China's cultural influence and language expansion, examining its impact on educational infrastructure opportunities within these two universities, in the context of China's broader geopolitical and economic goals, such as those associated with the Belt and Road Initiative.

Keywords : Soft power, Confucius Institutes, Chinese language curriculum, Mae Fah Luang University, Chiang Mai University

บทนำ

ด้วยความเข้มแข็งของสาธารณรัฐประชาชนจีน (ประเทศจีน) นับตั้งแต่เข้าสู่องค์การการค้าโลก (WTO) ในปี พ.ศ. 2544 ประเทศจีนก็ได้ดำเนินนโยบายเชิงรุกหลายประการเพื่อพัฒนาประเทศจากนโยบาย “ก้าวออกไป” ซึ่งมุ่งหวังให้ประเทศจีนขยายการลงทุนสู่นานาชาติ หนึ่งในกุญแจความสำเร็จคือการเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมจีนในฐานะอำนาจละมุนของประเทศจีน เพื่อเป็นสะพานสร้างความเข้าใจระหว่างประเทศจีนกับประชาคมโลก และหน่วยงานสำคัญอย่างยิ่งที่มีส่วนผลักดันการเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมจีนคือสถาบันขงจื้อ (Confucius Institute 孔子学院) ในประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน การจัดตั้งสถาบันขงจื้อเป็นผลมาจากความต้องการอย่างเร่งด่วนในการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาจีนของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตครูสอนภาษาจีนที่ในขณะนั้นไม่เพียงพอต่อความต้องการ ปัจจุบันประเทศไทยมีสถาบันขงจื้อ 17

แห่งกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศไทย และในภาคเหนือก็คือสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สถาบันขงจื้อมีจุดเด่นสำคัญที่แตกต่างจากสถาบันภาษาตัวแทนของประเทศต่างๆ เช่น สถาบันบริติช เคานซิล (British Council) ของประเทศอังกฤษ สถาบันเกอเธ่ (Goethe-Institut) ของประเทศเยอรมัน หรือสมาคมฝรั่งเศส (Alliance Française) ของประเทศฝรั่งเศส คือ การเลือกจัดตั้งสถาบันขงจื้อในพื้นที่ของมหาวิทยาลัยและผูกความร่วมมือระหว่างสถาบันอุดมศึกษาในประเทศจีนกับสถาบันอุดมศึกษาในประเทศนั้นๆ มีงานวิจัยจำนวนมากในต่างประเทศได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันขงจื้อกับสถาบันอุดมศึกษา ทว่ามักมุ่งเข้าไปที่ปัญหาและความขัดแย้งของสถาบันขงจื้อกับสถาบันอุดมศึกษา โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ส่วนสัมพันธ์ที่ตระหว่งสถาบันขงจื้อกับสถาบันอุดมศึกษามักพบในงานวิจัยสถาบันขงจื้อในทวีปแอฟริกา กรณีประเทศไทยมีงานวิจัยส่วนหนึ่งที่ศึกษาบทบาทของสถาบันขงจื้อ แต่เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมพันธกิจหลายมิติ ทั้งยังมีงานวิจัยน้อยชิ้นที่มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ของสถาบันขงจื้อกับคณะวิชาในสถาบันอุดมศึกษา

ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยเป็นพื้นที่สำคัญต่อการวิจัยด้านการเรียนการสอนภาษาจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นจังหวัดที่ความสำคัญร่วมกันหลายประการ ได้แก่ (1) เป็นพื้นที่ซึ่งประเทศจีนสนับสนุนด้านการเรียนการสอนภาษาจีนในระดับอุดมศึกษาที่ชัดเจน โดยมีมหาวิทยาลัยท้องถิ่นที่จัดตั้งสถาบันขงจื้อทั้งสองจังหวัด ได้แก่ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2) ทั้งสองจังหวัดเป็นพื้นที่มีบทบาทต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจระหว่างไทยและจีน โดยจังหวัดเชียงรายมีเขตเศรษฐกิจพิเศษที่เชื่อมโยงประเทศในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงและเป็นเส้นทางเชื่อมต่อไปยังมณฑลยูนนาน และสำหรับจังหวัดเชียงใหม่ เป็นจังหวัดที่ชาวจีนให้ความสำคัญในแง่ของการค้าและการลงทุน ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงส่งผลอย่างยิ่งต่อการสนับสนุนการเรียนการสอนภาษาจีนเพื่อผลิตบุคลากรที่ตอบสนองต่อความต้องการของจังหวัด อานาจละมุนจากประเทศจีนจึงส่งอิทธิพลต่อการจัดการเรียนการสอนในภาคเหนือ โดยมีสถาบันขงจื้อเป็นสื่อกลางระหว่างไทยและจีน

งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งศึกษาอานาจละมุนด้านการศึกษาของจีนผ่านสถาบันขงจื้อที่มีต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนในมหาวิทยาลัยในภาคเหนือ โดยเลือกศึกษามหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ประเทศจีนให้

ความสำคัญในการขยายอำนาจละมุนทางการศึกษาจากจีนสู่ไทย โดยเน้นการศึกษาที่รูปแบบและบทบาทของสถาบันขงจื้อต่อการบริหารหลักสูตรภาษาจีน ซึ่งหมายรวมทั้งหลักสูตรที่จัดการเรียนการสอนด้านภาษาจีน และหลักสูตรที่ใช้ภาษาจีนเป็นสื่อกลางในการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งวิเคราะห์แนวโน้มการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนในสถาบันอุดมศึกษาไทยในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบ บทบาทของอำนาจละมุนด้านการศึกษาของจีนผ่านสถาบันขงจื้อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนของสถาบันอุดมศึกษาไทยในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนในสถาบันอุดมศึกษาไทยในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่กับการรับความช่วยเหลือจากจีน

บททวนวรรณกรรม

แนวคิดทฤษฎีอำนาจละมุน

การวิเคราะห์และตีความอำนาจละมุนในอดีตโดยส่วนมากจะวิเคราะห์จากมุมมองสองด้าน คือ มุมมองรัฐศาสตร์และมุมมองเศรษฐศาสตร์ Carr (1946) ได้วิเคราะห์อำนาจจากบริบทของโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยจำแนกองค์ประกอบของอำนาจในการเมืองระหว่างประเทศออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ อำนาจทางการทหาร (military power) อำนาจทางเศรษฐกิจ (economic power) และอำนาจของการควบคุมความคิดเห็น (power over opinion) ผ่านกระบวนการหลักของการใช้อำนาจของการควบคุมความคิดเห็นนั้นคือการโฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งต้องพึงระวังเพราะหากใช้การโฆษณาชวนเชื่ออยู่ภายใต้อำนาจทางการทหารและอำนาจทางเศรษฐกิจ บางครั้งก็อาจให้ผลตรงข้ามได้ การใช้อำนาจกดขี่บังคับให้เชื่อสามารถส่งผลให้ผู้คนยังต่อต้านการใช้อำนาจและทำให้ผู้คนมีปัญหาสูงขึ้นได้ ดังนั้นชนชั้นปกครองก็ไม่สามารถใช้วิธีการโฆษณาชวนเชื่อได้เสมอไป ในขณะที่ Nye (2004) ได้แบ่งประเภทอำนาจออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ อำนาจแข็ง (hard power) และอำนาจละมุน (soft power) โดยให้คำนิยามของอำนาจละมุนที่เรียกว่า “การทำให้ผู้อื่นต้องการในผลลัพธ์ที่คุณต้องการ” (Nye, 2004: 5) อำนาจแข็งจะใช้การสั่งการ เช่น การบีบบังคับ (coercion) และการหลอกล่อ (inducement) แหล่งที่มา

ของอำนาจมาจากการลงโทษและการคว่ำบาตร การจ่ายเงินและการติดสินบน เป็นต้น แต่อำนาจละมุนเป็นการใช้วิธีการร่วมมือ เช่น การสร้างวาระหรือกำหนดประเด็นให้ติดตาม (agenda setting) การโน้มน้าวใจ และการดึงดูดใจ อย่างไรก็ตาม สิ่งเดียวกันอาจเป็นได้ทั้งอำนาจแข็งและอำนาจละมุนขึ้นอยู่กับบริบทของทั้งสองฝ่าย แหล่งที่มาของอำนาจเดียวกันอาจเป็นได้ทั้งการบีบบังคับจนถึงการดึงดูดใจ เช่น “เศรษฐกิจที่เข้มแข็งไม่เพียงแต่เอื้ออำนวยต่อการลงโทษและการคว่ำบาตร แต่ยังเป็นแหล่งที่มาของความดึงดูดใจอีกด้วย” (Nye, 2004: 7-8) และสถาบันใดๆ ล้วนส่งผลต่อการส่งเสริมอำนาจละมุน ตามแนวคิดของ Nye อำนาจละมุนมีที่มาจาก 3 แหล่งด้วยกัน ได้แก่ วัฒนธรรมซึ่งดึงดูดอีกฝ่าย ค่านิยมทางการเมือง และนโยบายการต่างประเทศ อีกทั้งอธิบายข้อจำกัดของอำนาจละมุนไว้ว่า 1) อำนาจละมุนในด้านของวัฒนธรรมร่วมสมัยจะได้ผลเมื่อประเทศผู้รับอำนาจมีวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกันมากกว่าแตกต่างกัน 2) อำนาจละมุนมักจะสำคัญกว่าเมื่ออำนาจนั้นกระจายตัวไปยังประเทศอื่นมากกว่ากระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง 3) อำนาจละมุนแม้จะส่งผลต่อเป้าหมายเฉพาะของประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็มักจะส่งผลต่อเป้าหมายใหญ่ของประเทศเช่นกัน

แนวคิดอำนาจละมุนแบบจีน

ในช่วงระยะเวลากว่า 20 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าประเทศจีนจะได้พัฒนาศักยภาพทางการทหารและทางเศรษฐกิจจนเป็นที่ประจักษ์แก่ทั่วโลกแล้ว แต่การใช้อำนาจทั้งสองประการนี้อาจไม่ยั่งยืน จำเป็นต้องดำเนินการควบคุมไปกับอำนาจละมุนที่ดำเนินการในระดับประเทศด้วย โดยมุ่งหวังลดทอนความหวาดกลัวที่ทั่วโลกมีต่อการฟื้นตัวขึ้นอีกครั้งของประเทศจีน ด้วยเหตุนี้แนวคิดเรื่องอำนาจละมุนจึงได้รับความสนใจอย่างมากในการทูตของจีน นักวิชาการจำนวนมากได้พัฒนากรอบแนวคิดเรื่องอำนาจละมุนจากบริบทการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และการทูตของจีน จนเป็นที่มาของแนวคิด “อำนาจละมุนแบบจีน” (soft power with Chinese characteristics) Vyas (2011) วิเคราะห์ที่อำนาจละมุนจากบริบทของความสัมพันธ์จีน-ญี่ปุ่น โดยขยายความอำนาจละมุนจาก Nye (2004) Vyas ให้คำจำกัดความว่า อำนาจละมุนประกอบด้วย การส่งผ่านความคิดและข้อมูลซึ่งอีกฝ่ายยอมรับโดยคหุสหรือตอบรับอย่างกระตือรือร้น การจัดประเภทอำนาจละมุนประกอบด้วยเกณฑ์ดังนี้ คือ ระยะเวลาสั้น ควบคุมได้ยาก และมีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าการใช้อำนาจแข็ง (Vyas, 2011: 41-42) แหล่งที่มาของอำนาจละมุนนั้นมาจากความน่าดึงดูดใจทั้งทางวัฒนธรรม ทั้งทางอุดมการณ์ และทั้งทางเศรษฐกิจ Glaser and Murphy (2009) นำเสนอ

แนวคิดของอำนาจละมุนในแบบจีน ซึ่งเสนอว่าการเผยแพร่วัฒนธรรมคือศูนย์กลางของอำนาจละมุนของจีนภายใต้การปกครองที่เน้นการผสมผสานตามแนวคิดความแข็งแกร่งของชาติอย่างครอบคลุม (Comprehensive National Power 综合国力) กล่าวคือ การใช้เศรษฐกิจ การทูต และการทหารอย่างสมดุล และเน้นการเผยแพร่อิทธิพลอย่างพอเหมาะ การใช้อำนาจละมุนของจีนนั้นแตกต่างจากแนวคิดอำนาจละมุนของ Nye ตรงที่ Nye มองว่าการขยายอำนาจละมุนดำเนินการแยกจากอำนาจแข็ง ในขณะที่ประเทศจีนผสมผสานอำนาจละมุนในทุกส่วน เช่น การชูแนวคิดสังคมนิยมหรือโลกสันติ เป็นต้น และใช้แนวคิดนี้ในการดำเนินการต่าง ๆ โดยผสมผสานกับการใช้อำนาจแข็งในเวลาเดียวกัน

นอกจากนี้ ยังมีการนำเสนอความคิดของอำนาจละมุนในบริบทของการศึกษาระดับอุดมศึกษาของจีน Li (2018) อธิบายว่าอำนาจละมุนทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาไม่เพียงแต่มาจากวัฒนธรรม ค่านิยม และการเมืองเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางการศึกษาของนานาชาติซึ่งประกอบไปด้วยชนบ ภาวะเปียบ และสถาบันการศึกษาของนานาชาติ และสถาบันอุดมศึกษาเป็นตัวกลางที่ถ่ายทอดอำนาจละมุนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อำนาจละมุนโดยสถาบันอุดมศึกษาอาจมองได้ 2 แง่มุม คือ สถาบันอุดมศึกษาเป็นผู้ผลิตผู้นำยุคใหม่ของประเทศ และแง่มุมของวัฒนธรรมสถาบันอุดมศึกษามีส่วนสำคัญในการสร้างอำนาจละมุนของชาติ และปัจจัยเงื่อนไขสำคัญว่าเหตุใดประเทศจีนจึงเลือกมหาวิทยาลัยเป็นหน่วยงานคู่ความร่วมมือเป้าหมายหลักของสถาบันขงจื้อ

โดยส่วนใหญ่แล้วแวดวงวิชาการมีข้อคิดเห็นที่คล้ายคลึงกันว่า ลักษณะเด่นของอำนาจละมุนของประเทศจีนคือ ประเทศจีนเน้นการเผยแพร่วัฒนธรรมโบราณมากกว่าวัฒนธรรมร่วมสมัย และมีแหล่งที่มาของอำนาจละมุนที่หลากหลาย Wang and Lu (2008) ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบอำนาจละมุนของจีนแผ่นดินใหญ่และไต้หวันไว้อย่างน่าสนใจ เขาอธิบายว่าอำนาจละมุนของจีนแผ่นดินใหญ่นั้นมาจาก 5 แหล่ง ได้แก่ วัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมโบราณที่เป็นเอกลักษณ์ สถาบันและค่านิยมในประเทศซึ่งไม่มีติดกับมาตรฐานของสหรัฐอเมริกา เศรษฐกิจที่เข้มแข็ง วิธีการทูต รวมไปถึงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เขาอธิบายว่าเมื่อเทียบกับสหรัฐอเมริกาแล้ว อำนาจละมุนของประเทศจีนมีลักษณะเด่นดังนี้ (1) เน้นวัฒนธรรมโบราณ (2) เน้นความน่าดึงดูดใจของเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และ (3) เน้นลักษณะเด่นของสถาบันและการเมืองภายในประเทศที่เป็นเอกลักษณ์ ในขณะที่ไต้หวันยังคงเน้นค่านิยมประชาธิปไตยในการเผยแพร่อำนาจละมุน สิ่งสำคัญประการหนึ่ง

นักวิชาการเห็นพ้องต้องกันคือประเทศจีนให้ความสำคัญกับการเผยแพร่อำนาจละมุนผ่านการศึกษ โดยมีสถาบันขงจื้อเป็นตัวแสดงสำคัญ (Cheng, 2009; Klüber, 2017)

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับอำนาจละมุนแบบดั้งเดิมและอำนาจละมุนในบริบทของจีน ผู้วิจัยได้สรุปแนวคิดอำนาจละมุนโดยเปรียบเทียบกับอำนาจแข็ง และได้นำมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้ ดังนี้

Table 1 แนวคิดของอำนาจละมุนที่ใช้ในงานวิจัยซึ่งพัฒนาจากการทบทวนวรรณกรรม

หัวข้อ	อำนาจแข็ง	อำนาจละมุน
คำจำกัดความ	ความสามารถในการทำให้ฝ่ายตรงข้ามกระทำตามที่ตนต้องการ มีเป้าหมายหนึ่งเดียวคือสิ่งที่ผู้ขยายอำนาจต้องการ	ความสามารถในการทำให้ฝ่ายตรงข้ามกระทำตามที่ตนต้องการ หรือร่วมมือกระทำการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ทั้งสองฝ่ายต้องการ โดยเป้าหมายนั้นอาจเป็นสิ่งเดียวกันหรือมีใช้ก็ได้
ความสัมพันธ์ของผู้ขยายอำนาจและผู้รับอำนาจ	ผู้ขยายอำนาจเป็นผู้นำ ผู้รับอำนาจเป็นผู้ตาม	ผู้ขยายอำนาจเป็นผู้นำ ผู้รับอำนาจเป็นผู้ตาม หรืออาจมีสถานะเท่าเทียมกันโดยต่างฝ่ายต่างมีผลประโยชน์
ลักษณะของการใช้อำนาจ	บังคับ ชมขู่ หลอกล่อ	การตั้งประเด็น การดึงดูดใจ การโน้มน้าว
แหล่งที่มาของอำนาจ	การทหาร นโยบายเชิงบังคับทางเศรษฐกิจ นโยบายเชิงบังคับทางการเมือง	วัฒนธรรม สถาบันและค่านิยมแบบจีน เศรษฐกิจ การทูต วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
เครื่องมือ	การทหาร การบังคับและลงโทษด้วยกฎหมาย การคว่ำบาตรทางการเมือง และเศรษฐกิจ การตอบแทนด้วยเงิน การติดสินบน	การใช้สถาบัน (รวมทั้งการเมือง วัฒนธรรม การศึกษา) การโฆษณาชวนเชื่อ การสร้างค่านิยม การเผยแพร่วัฒนธรรม การใช้นโยบายทางการเมือง

แนวคิดทฤษฎีการบริหารจัดการหลักสูตร

1) นิยามของการบริหารจัดการหลักสูตร

ในการดำเนินการเรียนการสอน นอกเหนือจากการออกแบบและพัฒนาหลักสูตรแล้ว ความสำเร็จประการหนึ่งของความสำเร็จของหลักสูตรคือการบริหารจัดการหลักสูตรให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยหลายประการ โดยส่วนใหญ่

แล้วในวงการการศึกษา การบริหารหลักสูตรจะกล่าวถึงภาพรวม หมายรวมถึงตั้งแต่การวางแผน การกำหนดวิสัยทัศน์ การบังคับใช้ และกระบวนการต่างๆ ที่จะช่วยให้องค์กรบรรลุเป้าหมาย ในขณะที่การจัดการจะกล่าวถึงในภาพย่อย คือการจัดการงานและทรัพยากรให้ทำหน้าที่ได้สำเร็จจุลวงในองค์กรประกอบของตน

2) ขอบเขตของการบริหารจัดการหลักสูตร

คณะผู้วิจัยประมวลผลจากการทบทวนวรรณกรรมการบริหารจัดการหลักสูตรในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานร่วมกับการศึกษาระดับอุดมศึกษา จากนั้นเลือกปรับใช้แนวคิดด้านการบริหารจัดการหลักสูตรจากระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามประกาศ “แนวทางการบริหารจัดการหลักสูตร ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551” (Office of Academic and Educational Standards Office of the Basic Education Commission, Ministry of Education, 2010) มาเป็นแนวคิดพื้นฐานในการกำหนดกรอบการวิจัย และปรับปรุงขอบเขตให้เข้ากับบริบทของสถาบันอุดมศึกษา เพื่อให้การบริหารหลักสูตรแต่ละด้านสามารถเชื่อมโยงกับความสัมพันธระหว่างประเทศได้ ขอบเขตของการบริหารจัดการหลักสูตรที่ศึกษาดังที่นำเสนอในแผนภูมิที่ 1 ซึ่งประกอบด้วย การจัดทำหลักสูตร การดำเนินการระดับชั้นเรียน การส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตร และการกำกับดูแลคุณภาพหลักสูตร โดยคณะผู้วิจัยนำแนวคิดการบริหารจัดการหลักสูตรมาใช้ในการออกแบบเครื่องมือวิจัยสำหรับการสัมภาษณ์ รายละเอียดดังในระเบียบวิธีวิจัย

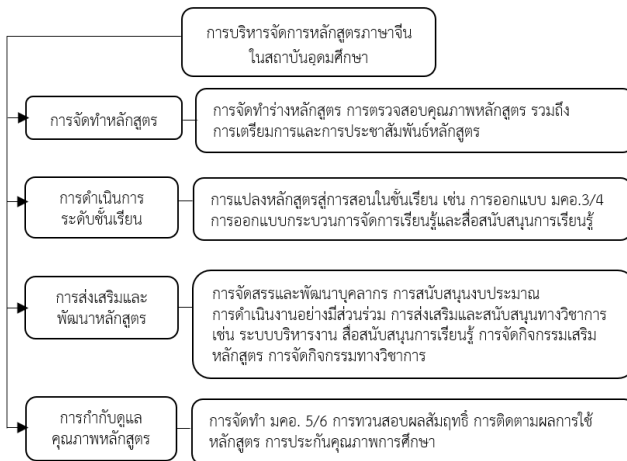

Figure 1 แนวคิดการบริหารหลักสูตรภาษาจีนในงานวิจัย

สถาบันขงจื่อในประเทศไทยและแนวคิดอำนาจละมุน

1) สถาบันขงจื่อในประเทศไทย

สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยเริ่มเปิดการสอนภาษาจีนในฐานะวิชาเลือกมาเป็นระยะเวลาานาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 เมื่อประเทศไทยต้องการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาจีนอย่างเร่งด่วนเพื่อให้ทันต่อความต้องการของประเทศ จึงดำเนินความร่วมมือด้านการศึกษากับสาธารณรัฐประชาชนจีน รัฐบาลจีนก็มีส่วนช่วยพัฒนาการเรียนการสอนภาษาจีนผ่านสำนักงานส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาจีนนานาชาติ (Office of Chinese Language Council International หรือ Hanban)⁵ อย่างต่อเนื่อง และได้จัดตั้งสถาบันขงจื่อ ซึ่งได้ระบุว่า การจัดตั้งสถาบันขงจื่อมีจุดเริ่มต้นจากการขาดแคลนอาจารย์และครูสอนภาษาจีนในประเทศไทย (Representative Office of the Hanban of the People's Republic of China in the Kingdom of Thailand, 2008) ปัจจุบันมีสถาบันขงจื่อในประเทศไทย 17 แห่ง และห้องเรียนขงจื่อ 11 แห่ง เพื่อเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมจีนในเชิงรุก โดยพันธกิจพื้นฐานที่สำนักงานส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาจีนนานาชาติได้กำหนดไว้ในกฎบัตรสถาบันขงจื่อ ข้อที่ 11 คือ การจัดการเรียนการสอนภาษาจีน อบรมครูสอนภาษาจีน สนับสนุนทรัพยากรประกอบการเรียนการสอน จัดสอบวัดระดับความรู้ภาษาจีนและสอบใบรับรองคุณสมบัติครูสอนภาษาจีน ให้คำปรึกษาด้านการศึกษาที่ประเทศจีนและวัฒนธรรมจีน และจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจีนระหว่างประเทศจีนกับนานาชาติ (Ministry of Education of the People's Republic of China, 2006) สถาบันขงจื่อในประเทศไทยมีพันธกิจโดยรวมเหมือนกันคือการส่งเสริมพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษา แต่มีจุดเน้นที่แตกต่างกันไปตามบริบทของสถาบันอุดมศึกษาและของท้องถิ่น เช่น เผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมจีน พัฒนาหลักสูตรการสอนภาษาจีนนานาชาติ 2+1 และเน้นการพัฒนาครู พัฒนาความสัมพันธ์กับชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลทางภาคใต้ ส่งเสริมการพัฒนาประเทศไทย สิงคโปร์ และมาเลเซีย พัฒนาการแพทย์แผนจีน และเป็นสถานฝึกประสบการณ์สำหรับการพัฒนาทักษะอาชีพ (Confucius Institute Headquarters in Thailand, 2019 A และ 2019 B; Representative Office of The Hanban of The People's Republic of China in The Kingdom of Thailand, 2008)

⁵ ปัจจุบันได้มีการปรับโครงสร้างการบริหารในประเทศจีน และจัดตั้งหน่วยงานใหม่ ใน พ.ศ. 2563 คือ Center for Language Education and Cooperation โดยไม่ได้กำกับสถาบันขงจื่อโดยตรงอีกต่อไป

2) สถาบันขงจื้อกับแนวคิดอำนาจละมุน

ทุกสถาบันภาษาของประเทศต่างๆ ล้วนมีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมของประเทศทั้งสิ้น ทว่าสิ่งที่สถาบันขงจื้อแตกต่างจากที่อื่นคือระบุงการ “พัฒนาโลกแห่งสันติภาพ” (building a harmonious society 构建和谐世界) ในวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสถาบันขงจื้อ วัตถุประสงค์ข้อนี้นับเป็นการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองของจีนที่ชัดเจน (Duan, 2008) หน่วยงานที่สนับสนุนสถาบันขงจื้อคือสำนักงานส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาจีนนานาชาติ ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับของกระทรวงศึกษาธิการของจีน ทำให้เกือบทุกการกระทำของสถาบันขงจื้อถูกยึดโยงกับรัฐบาลจีนเป็นส่วนใหญ่ โดยมองว่าสถาบันขงจื้อเป็นตัวแทนของรัฐบาลจีนในการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมือง Duan (2008) จากการศึกษาวรรณกรรมเกี่ยวกับสถาบันขงจื้อและอำนาจละมุน พบว่าโดยส่วนใหญ่แล้วสถาบันขงจื้อมักถูกกล่าวถึงใน 2 แง่มุม ได้แก่

1. สถาบันขงจื้อเป็นตัวแทนประเทศจีนในการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจีนกับนานาชาติผ่านการเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมจีน จากการศึกษาวรรณกรรมจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับสถาบันขงจื้อในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศไทยพบว่า สถาบันขงจื้อได้เผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมจีน โดยเลือกจุดยุทธศาสตร์ในการเผยแพร่ ได้แก่ เลือกเมืองหลวงเป็นจุดเริ่มต้น เลือกเขตเศรษฐกิจเป็นจุดเริ่มต้น แล้วจึงขยายไปอาณาบริเวณโดยรอบ เป็นต้น กิจกรรมการเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมจีนมีหลากหลาย เช่น การสอนภาษาและวัฒนธรรมจีน การอบรมครู การจัดสอบวัดระดับความรู้ภาษาจีน การจัดกิจกรรมวัฒนธรรมจีนในวาระและโอกาสต่างๆ อย่างไรก็ตาม ยังประสบปัญหาทั้งด้านคุณภาพและปริมาณของบุคลากรและการเรียนการสอนในสถาบันขงจื้อ รูปแบบการจัดกิจกรรมที่ไม่แปลกใหม่ และการนำแนวคิด “หนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง” (Belt and Road Initiative) มาปฏิบัติยังไม่เป็นรูปธรรมชัดเจน (Zeng and Yang, 2017; Jiracheewong et al., 2020; Tan, 2018; Liu, 2020; Liu and Wang, 2021; Chen et al., 2020; He, 2016B) สถาบันขงจื้อบางแห่งในประเทศอิตาลี ในสิงคโปร์ ในรัฐแคลิฟอร์เนีย และในรัฐเท็กซัส สหรัฐอเมริกาประสบความสำเร็จในการดำเนินงานอย่างมาก สถาบันขงจื้อเหล่านี้ใช้ยุทธวิธีก้าวสู่โลกด้วยการเข้าถึงท้องถิ่น (glocalized) โดยไม่นำเสนอวัฒนธรรมตามแบบต้นฉบับจากประเทศจีน แต่นำมาดัดแปลงให้เข้ากับบริบทของท้องถิ่น (Kluver, 2017) สำหรับประเทศที่อยู่ในนโยบายหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง สถาบันขงจื้อมีส่วนช่วยให้สนับสนุนการควมรวมกิจการระหว่างพรมแดน ปรากฏการณ์นี้พบใน

ประเทศไทยเช่นกันที่สถาบันขงจื้อมีส่วนส่งเสริมการเจริญเติบโตของการค้าไทย-จีน (Zhou, 2021) โดยสรุปว่าชาวจีนนั้นมองสถาบันขงจื้อว่าเป็นผู้นำเสนออำนาจละมุนของจีนเพื่อศักดิ์ศรีของชาติในระดับประเทศและนานาชาติ สร้างความภาคภูมิใจในภาษาจีน ในขณะที่ผู้นำอเมริกามองว่าสถาบันขงจื้อเป็นทั้งโอกาสของการมีส่วนร่วมกับประเทศจีน ในขณะที่เดียวกันก็หวาดกลัวต่ออำนาจละมุนและอุดมการณ์ทางการเมืองของจีนและเป็นผู้สร้างภาษาสากลภาษาใหม่ของโลก (Cheng, 2009; Wang and Adamson, 2015)

2. สถาบันขงจื้อเป็นตัวแทนประเทศจีนในการเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมจีน โดยมีจุดมุ่งหมายแอบแฝง โดยมีประเด็นสำคัญด้านการแทรกแซงอิสรภาพทางวิชาการ โดยมีก๊กตัวอย่างเรื่องการผูกขาดการสอนด้วยอักษรตัวย่อ การใช้แบบเรียนการเรียนการสอนตามแนวของจีนแผ่นดินใหญ่ และความโปร่งใสของสถาบันขงจื้อ Hubbert (2014) มองว่าสถาบันขงจื้อถ่ายทอดค่านิยมแบบจีนทั้งด้านการเมือง และค่านิยมทางสังคมในชั้นเรียนซึ่งตามความเห็นของ Hubbert สิ่งเหล่านี้ถือเป็นภัยคุกคามและการเรียนการสอนในชั้นเรียนนั้นส่งผ่านอำนาจละมุนได้ดีกว่าเนื้อหาที่เขียนในเอกสารหรือตำราจากจีน

3) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากงานวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตรภาษาจีนในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่ Xie (2017) สสำรวจและวิเคราะห์การพัฒนาหลักสูตรภาษาจีน ระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย 5 แห่งในจังหวัดเชียงใหม่ และพบปัญหาหลักคือการกำหนดหน่วยกิต เวลาเรียนที่ไม่เพียงพอ การกำหนดช่วงเวลาเรียนของวิชาภาษาจีนในฐานะวิชาเลือกไม่เหมาะสม การวางหลักสูตรที่ไม่ชัดเจน ไม่ให้ความสำคัญกับการสอบภาษาจีน การขาดรายวิชาพัฒนาทักษะภาษาจีน เป็นต้น He (2016A) และ Liu (2020) ศึกษาการจัดการเรียนการสอนของสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีจุดร่วมของผลการวิจัยที่ใกล้เคียงกันคือ การพัฒนาหลักสูตรภาษาจีนต้องมีความสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น โดยสถาบันขงจื้อร่วมมือกับหน่วยงานของจีนที่เกี่ยวข้องและหน่วยของท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งต้องอาศัยการระดมทุนจากแหล่งต่างๆ และการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเผยแพร่วัฒนธรรมให้หลากหลายยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถสะท้อนแนวทางการวางยุทธศาสตร์การเผยแพร่วัฒนธรรมจีนในภาคเหนือผ่านสถาบันขงจื้อได้เป็นอย่างดี และ Gan (2019) ได้วิเคราะห์สภาพการณ์การพัฒนาครูในสถาบันอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายและมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง พบว่ามาตรฐานของหลักสูตรภาษาจีนในสถาบันอุดมศึกษาไทยยังต้องปรับปรุงจำนวนอาจารย์ไม่เพียงพอและไม่มีความมั่นคงในสายงาน

สรุปได้ว่าการเรียนการสอนภาษาจีนในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่ยังต้องการการสนับสนุนทั้งในด้านบุคลากร ทรัพยากรประกอบการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และในช่วงระยะเวลาเกือบสองทศวรรษที่ผ่านมาสถาบันขงจื่อได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ทว่ายังไม่มียานวิจัยใดที่วิเคราะห์รูปแบบและบทบาทของสถาบันขงจื่อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนในประเทศไทยว่าเป็นเช่นไรและส่งผลอย่างไรต่อการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งเป็นที่มาของการพัฒนางานวิจัยนี้

นิยามเชิงปฏิบัติการ

1. อำนาจละมุน หมายถึง ความสามารถในการทำให้ฝ่ายตรงข้ามกระทำตามที่ต้องการ หรือร่วมมือกระทำการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ทั้งสองฝ่ายต้องการ โดยเป้าหมายนั้นอาจเป็นสิ่งเดียวกันหรือมีใช้ก็ได้

2. การบริหารจัดการหลักสูตร หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกชนิดที่สนับสนุนการดำเนินงานตลอดกระบวนการของหลักสูตร ครอบคลุมตั้งแต่การวางแผน การดำเนินการใช้หลักสูตร การประเมินหลักสูตร ให้มีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

3. หลักสูตรภาษาจีน หมายถึง การดำเนินการจัดการศึกษาที่ใช้ภาษาจีนเป็นส่วนหนึ่งในการสอน โดยครอบคลุมการดำเนินงาน 4 องค์ประกอบของหลักสูตร ได้แก่ จุดมุ่งหมาย เนื้อหา การเรียนการสอน การวัดและประเมินผล หมายถึงหลักสูตรระดับรายวิชาและหลักสูตรระดับโปรแกรม ภาษาจีนอาจเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรหรือตลอดหลักสูตรก็ได้ มิได้หมายความเฉพาะหลักสูตรที่สอนภาษาและวัฒนธรรมจีน และหลักสูตรภาษาจีนในงานวิจัยชิ้นนี้หมายรวมเฉพาะหลักสูตรที่มีหน่วยกิตในระบบการศึกษา มิได้รวมหลักสูตรระยะสั้นที่พัฒนาขึ้นเพื่องานบริการวิชาการ

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวัตถุประสงค์การวิจัยทั้งข้อที่ 1 และข้อที่ 2 ใช้วิธีการวิจัยทั้งการสังเกตการณ์ในพื้นที่ การวิจัยเอกสาร และการสัมภาษณ์ รายละเอียดดังนี้

1. การสังเกตการณ์ในพื้นที่ เข้าสังเกตสถานที่ทางกายภาพของสถาบันขงจื่อและคณะวิชาที่รับผิดชอบการสอนภาษาจีนในมหาวิทยาลัย

2. การวิจัยเอกสาร ติดตามการดำเนินงานของสถาบันขงจื้อ จากเอกสาร ข้อมูลประชาสัมพันธ์ที่เผยแพร่ต่อสาธารณชน โดยใช้ข้อมูลทั้งจากฝ่ายไทยและฝ่ายสถาบันขงจื้อ เพื่อสอบถามข้อมูลซึ่งกันและกัน โดยมีจุดเน้นที่การศึกษาการดำเนินงานของสถาบันขงจื้อ ก่อนสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 (พ.ศ. 2560-2562) และหลังจากสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 (พ.ศ. 2563-2565) เนื่องจากเป็นจุดที่สถาบันขงจื้อประสบปัญหาไม่สามารถให้การสนับสนุนหลายประการต่อคณะวิชาจากข้อจำกัดของนโยบายทั้งสองประเทศต่อการควบคุมโรคระบาด ทำให้คณะวิชาต่างๆ ที่ขาดแคลนการสนับสนุนกะทันหัน ตระหนักถึงระดับการพึ่งพาและการสนับสนุนจากสถาบันขงจื้อได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3. การสัมภาษณ์

ผู้ให้ข้อมูล งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ขององค์กร 2 ฝ่าย คือสถาบันขงจื้อและคณะวิชาที่บริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีน จึงคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลด้วยกระบวนการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของสถาบันขงจื้อและคณะวิชาที่บริหารจัดการหลักสูตรจำนวนทั้งหมด 12 คน มีเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลดังนี้

3.1 เป็นผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของสถาบันขงจื้อและคณะวิชาที่จัดการเรียนการสอนภาษาจีนในเชิงบริหารจัดการ มีความเข้าใจบทบาทของสถาบันขงจื้อด้านการจัดทำหลักสูตร การดำเนินการในชั้นเรียน การส่งเสริมและสนับสนุนหลักสูตร หรือการกำกับคุณภาพหลักสูตร

3.2 มีประสบการณ์การดำเนินงานอย่างน้อย 2 ปีนับจากปี พ.ศ. 2564 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มรวบรวมข้อมูล เพื่อให้เห็นการดำเนินงานที่ครบวงจรปีงบประมาณไทย (ตุลาคม-กันยายน) ปีงบประมาณจีน (มกราคม-ธันวาคม) และปีการศึกษา (มิถุนายน-พฤษภาคม)

ผู้วิจัยเลือกศึกษาทั้งตัวแทนฝ่ายจีนและตัวแทนฝ่ายไทย โดยได้สัมภาษณ์บุคคลดังต่อไปนี้ (1) ผู้ให้ข้อมูลฝ่ายไทยจากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จำนวน 5 คน ได้แก่ คณบดีสำนักวิชาจีนวิทยา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง หัวหน้าคณะทำงานพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ผู้ประสานงานรายวิชาภาษาจีนสำหรับการแพทย์แผนจีนบัณฑิต เจ้าหน้าที่ศูนย์ภาษาและวัฒนธรรมจีนสิรินธร ผู้ให้ข้อมูลจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน 4 คน ได้แก่ รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์ ผู้แทนจากสาขาวิชาภาษาจีน คณะมนุษยศาสตร์ ผู้บริหารจากวิทยาลัยศิลปะ สื่อ และเทคโนโลยี (ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันขงจื้อฝ่ายไทย ใน พ.ศ. 2565) (2) ผู้ให้ข้อมูลฝ่ายจีนจากสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ได้แก่ อาจารย์ข้าราชการประจำชาวจีน 3 คน ไม่มีผู้ให้ข้อมูลฝ่ายจีนจากสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเป็นข้อจำกัดของงานวิจัยชิ้นนี้⁶

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย งานวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง โดยใช้พัฒนาข้อคำถามตามองค์ประกอบของการบริหารจัดการหลักสูตร และใช้แนวคิดอำนาจละมุน โดยพิจารณาว่าอำนาจละมุนของจีนนั้นส่งผลต่อแต่ละองค์ประกอบของหลักสูตรเช่นไร โดยมีผู้เชี่ยวชาญตรวจคุณภาพเครื่องมือ 3 ท่าน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาจีนและเรื่องเกี่ยวกับประเทศจีน ด้านสังคมศาสตร์ และด้านศึกษาศาสตร์ กระบวนการวิจัยและเครื่องมือวิจัยผ่านการตรวจสอบจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ก่อนดำเนินการ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล เน้นการวิเคราะห์การดำเนินการของสถาบันขงจื้อและฝ่ายไทยจากกิจกรรมที่เผยแพร่สู่สาธารณชนเป็นหลัก ใช้การสัมภาษณ์ที่เน้นการสืบเสาะการดำเนินงานย้อนหลังถึงช่วงก่อนและหลังสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 (พ.ศ. 2560-2562 และ พ.ศ. 2563-2565) เป็นส่วนเสริม มีกระบวนการดังนี้ (1) รวบรวมข้อมูลพื้นฐานจากเอกสาร (ม.ย.-ก.ย.64) (2) สัมภาษณ์ เข้าสังเกตการณ์เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึก (ต.ค. 64 – ก.พ. 65) (3) รวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม โดยเรียงเรียงจากช่องทางประชาสัมพันธ์ของสถาบันขงจื้อก่อน คัดเลือกกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการหลักสูตร จากนั้นจัดประเภทงานแล้วสอบทานข้อมูลกับเอกสารฝ่ายไทยในส่วนที่เกี่ยวข้อง แล้วจึงวิเคราะห์การดำเนินงานของสถาบันขงจื้อในการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนแต่ละขั้นตอน (มี.ค. – ธ.ค. 65) (4) เรียบเรียงผลการวิจัย และสัมภาษณ์เฉพาะจุดเพิ่มเติมเพื่อสอบทานความถูกต้องของข้อมูล (ม.ค. - ก.ค. 66)

⁶ ด้วยข้อจำกัดด้านนโยบายของสถาบันขงจื้อในขณะนั้น คณะผู้วิจัยใช้การเข้าเยี่ยมสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ร่วมกับการศึกษาถ้อยคำของผู้บริหารและบุคลากรสถาบันในคลิป์วิดีโอประชาสัมพันธ์กิจกรรมของสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทดแทนการสัมภาษณ์

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาการขยายอำนาจละมุนของจีนผ่านสถาบันขงจื้อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนในสถาบันอุดมศึกษา มีกรอบแนวคิดดังนี้

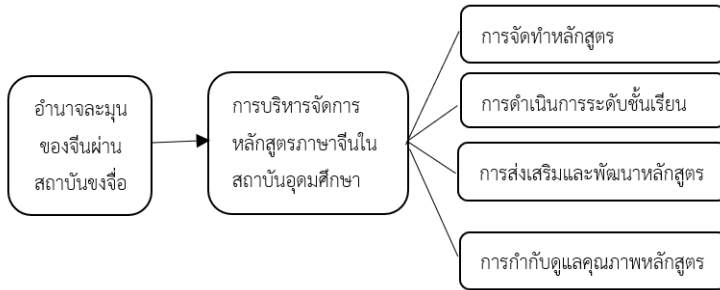

Figure 2 กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการศึกษา

1. บริบทพื้นที่

1) มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงและสถาบันขงจื้อ

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาลที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2541 ให้ความสำคัญต่อการเรียนการสอนภาษาจีนควบคู่กับภาษาอังกฤษ ด้วยการเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาทักษะภาษาจีนสามารถนำไปต่อยอดการประกอบอาชีพของบัณฑิตจึงมีการดำเนินการที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาภาษาจีนหลายประการ ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงมีหน่วยงานที่ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนการสอนภาษาจีนในมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงโดยตรงจำนวน 2 หน่วยงาน ได้แก่ ศูนย์ภาษาและวัฒนธรรมจีนสิรินธร และสำนักวิชาจีนวิทยา ต่อมามหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงก็ได้ดำเนินความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยเซี่ยเหมิน (Xiamen University) เพื่อก่อตั้งหน่วยงานสนับสนุนการเรียนการสอนภาษาจีนและเผยแพร่วัฒนธรรมจีนอีกทางหนึ่งคือ สถาบันขงจื้อแห่งมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง มีพันธกิจในการส่งเสริมและพัฒนาการเรียนการสอนภาษาจีน พัฒนาคูสอนภาษาจีน และส่งเสริมการเผยแพร่วัฒนธรรมจีน ดำเนินพิธีเปิดป้ายสถาบันในวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549

2) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และสถาบันขงจื้อ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นับเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาลที่เป็นกำลังหลักของภาคเหนือของประเทศไทยในการผลิตบุคลากรในสาขาวิชาต่างๆ ได้รับการอนุมัติให้

จัดตั้งมหาวิทยาลัยจากรัฐบาลเมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2503 ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาด้านวิจัย นวัตกรรม วิทยาศาสตร์ และเกษตรศาสตร์ และการพัฒนาความสัมพันธ์กับต่างประเทศ พร้อมสร้างเครือข่ายใหม่ๆ เพื่อเป็นคู่ความร่วมมือในการพัฒนาหลักสูตรและการพัฒนางานวิชาการต่างๆ โดยเริ่มพัฒนาความสัมพันธ์กับสถาบันการศึกษาของประเทศจีนตั้งแต่ พ.ศ. 2536 ปัจจุบันมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้มีหน่วยงาน 3 แห่งที่จัดการเรียนการสอนและให้บริการทางวิชาการด้านภาษาจีนเป็นหลัก ได้แก่ สาขาวิชาภาษาจีน คณะมนุษยศาสตร์ จัดตั้งในปี พ.ศ. 2546 พร้อมไปกับการจัดตั้งสถาบันภาษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในปีเดียวกัน และยังมีศูนย์จีนศึกษาที่ตั้งขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่เรียนรู้เรื่องจีนของนักศึกษาในคณะมนุษยศาสตร์ ต่อมา มีการจัดตั้งสถาบันขงจื้อซึ่งเป็นตัวแทนของคู่ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กับ Yunnan Normal University จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2549 มีพันธกิจด้านการเผยแพร่วรรณกรรมจีน จัดสอบวัดระดับความรู้ภาษาจีน ให้บริการอบรมที่เกี่ยวข้องกับภาษาจีน และประเทศจีน อีกทั้งยังดำเนินความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาทั่วภาคเหนือในการจัดอบรมครู การให้ทุนการศึกษา การจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ด้านภาษาและวัฒนธรรมจีน

2. รูปแบบและบทบาทของสถาบันขงจื้อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรในสถาบันอุดมศึกษามหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงและสถาบันขงจื้อ

สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงให้ความสำคัญกับพันธกิจด้านการสนับสนุนการเรียนการสอนภาษาจีนของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงเป็นอย่างมาก ด้วยการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทางวิชาการกับมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง รูปแบบของการขยายอำนาจละมุนของสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงมีทั้งการดำเนินงานแบบอุปสงค์-อุปทานในระดับบริหาร และแบบคู่ความร่วมมือในระดับปฏิบัติการ เช่น การจัดกิจกรรมวิชาการ บทบาทของสถาบันขงจื้อมีทั้งเป็นผู้สนับสนุนและเป็นคู่ความร่วมมือ สามารถจำแนกการดำเนินงานออกเป็น 2 ช่วง คือ

ระยะก่อนการแพร่กระจายของโรคระบาดโควิด 19 คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549-2562 สถาบันขงจื้อได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการทางวิชาการกับมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหลักสูตรระดับปริญญาตรี โดยจำแนกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ หลักสูตรระดับปริญญาตรีในสำนักวิชาจีนวิทยา กลุ่มวิชาภาษาจีนสำหรับวิชาชีพทั่วไป และกลุ่มวิชาภาษาจีนสำหรับหลักสูตรการแพทย์แผนจีนบัณฑิต

ตั้งแต่ปีการศึกษา 2549-2562 ดังนี้ (1) ด้านการจัดทำหลักสูตร สถาบันขงจื้อเป็นผู้ร่วมออกแบบเนื้อหาการเรียนการสอนกลุ่มวิชาภาษาจีนสำหรับวิชาศึกษาทั่วไป (2) ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน อาจารย์จากสถาบันขงจื้อร่วมประชุมออกแบบการสอนในวิชาที่รับผิดชอบ โดยมีส่วนร่วมในระดับที่แตกต่างกันในแต่ละวิชาตามบริบทการสอน (3) ด้านการส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตร เป็นผู้สนับสนุนด้านการจัดสรรอาจารย์ข้าราชการชาวจีนและอาจารย์อาสาสมัคร เฉลี่ยปีการศึกษาละ 23-24 คน แก่มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และพัฒนาอาจารย์ประจำ การจัดกิจกรรมส่งเสริมหลักสูตรแก่นักศึกษา การสนับสนุนงานวิชาการและงานวิจัย การจัดหาสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ เช่น ระบบเรียนรู้ภาษาจีนออนไลน์ การพัฒนาแบบเรียนภาษาจีน และ (4) ด้านการกำกับคุณภาพพรายวิชาที่ร่วมสอน มีบทบาทในฐานะผู้ร่วมสะท้อนผลในการทบทวนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

หลังการแพร่กระจายของโรคระบาดโควิด 19 คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2563-2565 ส่งผลต่อการดำเนินงานของสถาบันขงจื้อและมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงอย่างมากจากสภาวะชะงักงันภายในประเทศจีน ซึ่งพบว่าการทำงานหลายประการต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบจากเดิมกว้างเป็นแคบหรือเฉพาะเจาะจงมากขึ้น กล่าวคือ (1) ไม่มีส่วนสนับสนุนหรือร่วมจัดทำหลักสูตร (2) การดำเนินการระดับชั้นเรียน ยังคงร่วมสอนในหลักสูตรระดับปริญญาตรีในสำนักวิชาจีนวิทยา กลุ่มวิชาภาษาจีนสำหรับวิชาศึกษาทั่วไป แต่น้อยลงมากเนื่องจากไม่ได้จัดสรรอาจารย์อาสาสมัคร แต่ยังมีบทบาทหลักในการบริหารจัดการการเรียนการสอนรายวิชาภาษาจีนสำหรับหลักสูตรการแพทย์แผนจีนบัณฑิต โดยดำเนินการภายใต้การกำกับดูแลของสำนักวิชาจีนวิทยา (3) การส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตร ยังมีการสนับสนุนในด้านงบประมาณ กิจกรรมพัฒนานักศึกษา และการส่งเสริมและสนับสนุนทางวิชาการ (4) การกำกับดูแลคุณภาพพรายวิชายังคงบทบาทเดิม พบการประชุมภายในสถาบันขงจื้อเพื่อทบทวนผลการสอนที่เป็นกิจจลักษณะในช่วงปี พ.ศ. 2565

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และสถาบันขงจื้อ

ในระยะก่อนสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 การดำเนินงานของสถาบันขงจื้อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่นั้นมีขอบเขตที่ค่อนข้างจำกัดอยู่ภายในคณะมนุษยศาสตร์ โดยเป็นรูปแบบอุปสงค์-อุปทาน แต่ในระดับน้อยกว่ามหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง กล่าวคือ (1) ไม่พบส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร (2) ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน มีส่วนร่วมระดับน้อย โดยดำเนินการสอนในชั้นเรียนตามประมวลรายวิชาและใช้สื่อประกอบการสอนตามที่สาขาวิชาภาษาจีน คณะ

มนุษยศาสตร์กำหนด (3) ด้านการส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตร มีการสนับสนุนบุคลากรสอนภาษาจีนในรายวิชาที่ขาดแคลนตามที่สาขาวิชาภาษาจีนเสนอ เฉลี่ยปีการศึกษาละ 1-3 คน มีการส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตรภาษาจีนแก่นักศึกษาระดับปริญญาตรีโดยเป็นการจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะภาษาจีนและเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมจีนแก่นักศึกษาในคณะมนุษยศาสตร์และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (4) ไม่พบบทบาทในการร่วมกำกับดูแลคุณภาพการเรียนการสอน แต่สาขาวิชาภาษาจีน คณะมนุษยศาสตร์จะมีการรายงานผลการทบทวนผลสัมฤทธิ์แก่สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ระยะหลังสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ตั้งแต่ พ.ศ. 2563 เป็นต้นมา พบว่าสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ปรับตัวและขยายรูปแบบและกิจกรรมความร่วมมือที่หลากหลายยิ่งขึ้น นอกเหนือจากภารกิจพื้นฐานของสถาบันขงจื้อแล้ว สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ยังแสวงหาเครือข่ายใหม่ในมหาวิทยาลัยนอกเหนือไปจากคณะมนุษยศาสตร์ กล่าวคือ พัฒนาการขยายอำนาจละมุนในรูปแบบคู่ความร่วมมือกับคณะวิชาอื่นๆ ดังนี้ (1) การจัดทำหลักสูตร สถาบันขงจื้อมีบทบาทในการร่วมบริหารจัดการหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา โดยร่วมมือกับวิทยาลัยศิลปะ สื่อ และเทคโนโลยีในการบริหารจัดการหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเทคโนโลยีดิจิทัล แขนงวิชาพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ข้ามพรมแดน และร่วมมือกับวิทยาลัยศิลปะ สื่อ และเทคโนโลยี คณะศึกษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ Yunnan Normal University ในการบริหารจัดการหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา การสอนภาษาจีนร่วมสมัย (2) ด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน ยังคงเดิมสำหรับหลักสูตรภาษาจีน กล่าวคือ ดำเนินการสอนในชั้นเรียนตามประมวลรายวิชาและใช้สื่อประกอบการสอนตามที่ฝ่ายไทยกำหนด สำหรับหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ผู้สอนที่ทางสถาบันขงจื้อจัดสรรเป็นผู้ออกแบบการสอน ฝ่ายไทยบริหารจัดการเอกสารรายวิชา (3) ด้านการส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตร สำหรับหลักสูตรภาษาจีน มีการจัดสรรอาจารย์เข้าร่วมสอนเช่นเดิม สำหรับหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา มีการจัดสรรอาจารย์ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อเข้าสอนในหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา โดยสถาบันขงจื้อมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการรายวิชา ประมาณร้อยละ 30 ของรายวิชาทั้งหมดในหลักสูตร และจัดกิจกรรมพัฒนานักศึกษาแก่คณะมนุษยศาสตร์และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (4) ยังไม่พบบทบาทในการร่วมกำกับดูแลคุณภาพการเรียนการสอนเพิ่มเติมในห้วงระยะเวลาของการรวบรวมข้อมูลวิจัย รูปแบบและบทบาทการขยายอำนาจละมุนของทั้งสองสถาบันอาจสรุปได้ดังตารางที่ 2

Table 2 การเปรียบเทียบรูปแบบ บทบาทของสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงและสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ต่อการบริหารจัดการ หลักสูตรภาษาจีนในสถาบันอุดมศึกษาไทย

ประเด็น เปรียบเทียบ	ก่อนสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 พ.ศ. 2560-2562		หลังสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 พ.ศ. 2563-2565	
	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
1. รูปแบบ	<ul style="list-style-type: none"> - อุปสงค์-อุปทานทุกกลุ่มหลักสูตรโดยเฉพาะด้านการส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตร มีการพึ่งพาค่อนข้างมาก - คู่ความร่วมมือในระดับปฏิบัติการ เช่น การจัดกิจกรรมวิชาการ 	<ul style="list-style-type: none"> - ดำเนินการเป็นเอกเทศจากคณะ พบรูปแบบอุปสงค์-อุปทานด้านการดำเนินการระดับชั้นเรียน และการส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตร แต่อยู่ในระดับน้อย 	<ul style="list-style-type: none"> - ดำเนินการเป็นเอกเทศจากสำนักวิชา พบรูปแบบอุปสงค์-อุปทานด้านการส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตร แต่อยู่ในระดับน้อยลงมาก - ดำเนินงานในรูปแบบคู่ความร่วมมือในระดับปฏิบัติการ 	<ul style="list-style-type: none"> - คู่ความร่วมมือในหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา - พบการดำเนินงานแบบอุปสงค์-อุปทานด้านการจัดสรรอาจารย์ในหลักสูตรภาษาจีนระดับปริญญาตรีและการส่งเสริมและพัฒนาหลักสูตรแต่อยู่ในระดับน้อยมาก
2. บทบาท				
2.1 การจัดทำหลักสูตร	- ร่วมออกแบบเนื้อหาการเรียนการสอนกลุ่มวิชาภาษาจีนสำหรับวิชาศึกษาทั่วไป	- ไม่พบการมีบทบาทในการจัดทำหลักสูตร	- ไม่พบการมีบทบาท	- ร่วมจัดทำหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา 2 หลักสูตรในสัดส่วนฝ่ายไทย 70 ฝ่ายจีน 30
2.2 การดำเนินการระดับชั้นเรียน	- ร่วมประชุมออกแบบการสอนในวิชาที่รับผิดชอบ	- ดำเนินการสอนตามรายละเอียดที่ สาขาวิชาภาษาจีน คณะมนุษยศาสตร์	- ร่วมประชุมออกแบบการสอนในวิชาที่รับผิดชอบ แต่จำกัดที่กลุ่มวิชาภาษาจีนสำหรับวิชา	- สำหรับหลักสูตรระดับปริญญาตรี ดำเนินการสอนตามรายละเอียดที่ สาขาวิชา

226 วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีที่ 20 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567)

ประเด็น เปรียบเทียบ	ก่อนสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 พ.ศ. 2560-2562		หลังสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 พ.ศ. 2563-2565	
	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	แต่ละวิชามีส่วนร่วมที่ แตกต่างกันตามบริบท	กำหนด	ศึกษาทั่วไปและหลักสูตร การแพทย์แผนจีนบัณฑิตเป็น หลัก	ภาษาจีน คณะมนุษยศาสตร์ กำหนด สำหรับหลักสูตร ระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ พิเศษออกแบบการสอน ฝ่าย ไทยบริหารจัดการ ด้านเอกสารรายวิชา
2.3 การ ส่งเสริมและ พัฒนา หลักสูตร	<ul style="list-style-type: none"> - สนับสนุนด้านการจัดสรร อาจารย์ข้าราชการชาวจีน และอาจารย์อาสาสมัครแก่ มหาวิทยาลัย เฉลี่ยปี การศึกษาละ 23-24 คน - ร่วมพัฒนาอาจารย์ประจำ - จัดกิจกรรมและดำเนินงาน สนับสนุนการพัฒนาทักษะ ภาษาและวัฒนธรรมจีนแก่ นักศึกษาที่ศึกษาภาษาจีน สนับสนุนงานวิชาการและ งานวิจัย และร่วมจัดหาสิ่ง สนับสนุนการเรียนรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - สนับสนุนบุคลากรสอน ภาษาจีนในรายวิชาที่ขาด แคลนตามที่สาขาวิชา ภาษาจีนเสนอ เฉลี่ยปี การศึกษาละ 1-3 คน - จัดกิจกรรมและดำเนินงาน สนับสนุนการพัฒนาทักษะ ภาษาจีนและเผยแพร่ภาษา และวัฒนธรรมจีนแก่ นักศึกษาในคณะ มนุษยศาสตร์และ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 	<ul style="list-style-type: none"> - สนับสนุนด้านการจัดสรร อาจารย์ข้าราชการชาวจีนและ อาจารย์อาสาสมัครชาวจีนแต่ มีจำนวนน้อยลง - สนับสนุน ในด้านงบประมาณ กิจกรรม พัฒนานักศึกษา และการ ส่งเสริมและสนับสนุนทาง วิชาการ แต่อยู่ในระดับที่ น้อยลงมาก เน้นหลักสูตร การแพทย์แผนจีนบัณฑิตเป็น หลัก 	<ul style="list-style-type: none"> - จัดหาอาจารย์ที่มีความ เชี่ยวชาญเฉพาะเข้าสอนใน วิชาระดับบัณฑิตศึกษา - สนับสนุนบุคลากรสอน ภาษาจีนในรายวิชาที่ขาด แคลนตามที่สาขาวิชา ภาษาจีนเสนอ เฉลี่ยปี การศึกษาละ 1-3 คน - จัดกิจกรรมและดำเนินงาน สนับสนุนการพัฒนาทักษะ ภาษาจีนและเผยแพร่ภาษา และวัฒนธรรมจีนแก่นักศึกษา

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2567) 227

ประเด็น เปรียบเทียบ	ก่อนสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 พ.ศ. 2560-2562		หลังสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 พ.ศ. 2563-2565	
	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง	สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
				ในคณะมนุษยศาสตร์และ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2.4 การกำกับ ดูแลคุณภาพ หลักสูตร	- ร่วมสะท้อนผลในการ ทบทวนผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนรู้	- ไม่พบการมีส่วนร่วม ดำเนินการ แต่มีการรายงาน ผลจากฝ่ายไทยไปยังสถาบัน ขงจื้อ	- ร่วมสะท้อนผลในการทบทวน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้	- ไม่พบการมีส่วนร่วม ดำเนินการ แต่มีการรายงาน ผลจากฝ่ายไทยไปยังสถาบัน ขงจื้อ

3. แนวโน้มการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนในสถาบันอุดมศึกษาไทยกับการสนับสนุนจากสถาบันขงจื่อ

พบว่าฝ่ายไทยมองว่าสถาบันขงจื่อคือผู้ที่สนับสนุนภารกิจของมหาวิทยาลัยให้สำเร็จลุล่วง ซึ่งงานที่สนับสนุนนั้นแตกต่างออกไป ขึ้นอยู่กับบทบาทและลักษณะงานที่มหาวิทยาลัยฝ่ายไทยเป็นผู้กำหนดโดยมีสถาบันขงจื่อเป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านการพัฒนาหลักสูตร นักศึกษา การจัดสอบวัดระดับความรู้ภาษาจีน ทรัพยากรประกอบการเรียนรู้ บุคลากร และงบประมาณแก่ทางมหาวิทยาลัย กระนั้น ความสัมพันธ์ของสถาบันขงจื่อกับฝ่ายไทยจะดำเนินไปในทิศทางใดขึ้นอยู่กับท่าทีและบทบาทของผู้บริหารของสถาบันขงจื่อและมหาวิทยาลัยของทั้งสองฝ่าย เช่น การดำเนินงานของสถาบันขงจื่อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงช่วงก่อน พ.ศ. 2562 ภายใต้การกำกับดูแลของศาสตราจารย์ Huang Jianjun ผู้อำนวยการสถาบันขงจื่อในขณะนั้นซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์แผนจีนบัณฑิต ร่วมกับนโยบายสนับสนุนอย่างต่อเนื่องของมหาวิทยาลัย การสอนภาษาจีนเพื่อการแพทย์แผนจีนบัณฑิตในมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงจึงพัฒนาอย่างมาก หรือการดำเนินงานของสถาบันขงจื่อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ด้วยนโยบายเชิงรุกของผู้บริหารสถาบันขงจื่อฝ่ายจีนอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับการมีผู้อำนวยการฝ่ายไทยในขณะนั้นที่ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักบริการวิชาการด้วยนั้น⁷ การขยายอำนาจละมุนด้านการสอนภาษาจีนจึงเน้นไปในการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกและการบริการเพื่อชุมชน เป็นต้น จากการศึกษาการดำเนินงานของฝ่ายไทยของทั้งสองสถาบันพบว่าฝ่ายไทยต้องการให้สถาบันขงจื่อเข้ามาให้ความสนับสนุนเรื่องหลักสูตรซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Xie (2017) ซึ่งเคยกล่าวถึงปัญหาความไม่ชัดเจนของหลักสูตร และ Gan (2019) ซึ่งพบว่ามีปัญหาเรื่องมาตรฐานของหลักสูตร และงานวิจัยนี้ได้พบว่าสถาบันขงจื่อได้เข้ามาเสริมให้หลักสูตรมีความเฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น ยกย่อง และและมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว

การบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ต่อการร่วมมือกับสถาบันขงจื่อมีแนวโน้มที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

1. มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงมีแนวโน้มในการพัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง โดยยังมีสถาบันขงจื่อให้การสนับสนุนการเรียนการสอนในระดับกว้าง เมื่อขาดการสนับสนุนอย่างกะทันหันจากสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 ก็ย่อมส่งผลต่อการดำเนินงานของ

⁷ ผู้อำนวยการฝ่ายไทย สถาบันขงจื่อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ปัจจุบัน (พ.ศ. 2567) ดำรงตำแหน่งผู้บริหารในวิทยาลัยศิลปะ สื่อ และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยค่อนข้างมากซึ่งสำนักวิชาจีนวิทยาได้มีการปรับตัวเพื่อรับมือกับการขาดการสนับสนุนจากสถาบันขงจื่อ เช่น รับอาจารย์ชาวไทยที่สอนภาษาจีนเพิ่มเติม พัฒนาสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ออมหาวิทยาลัย ในขณะที่สถาบันขงจื่อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงก็ดำเนินการบริหารจัดการบุคลากรอย่างเป็นเอกเทศมากขึ้น โดยให้อาจารย์จากสถาบันขงจื่อมาประจำการที่สถาบันขงจื่อเป็นส่วนใหญ่ และหันไปเน้นหลักสูตรแพทย์แผนจีนบัณฑิต ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ He (2016B) ระบุว่าสถาบันขงจื่อสามารถช่วยพัฒนาหลักสูตรภาษาจีนที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น แต่มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงเลือกพัฒนาหลักสูตรแพทย์แผนจีนบัณฑิตซึ่งเป็นสาขาวิชาชีพ

2. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีแนวโน้มในการพัฒนาความร่วมมือโดยเน้นความต้องการของฝ่ายไทยเป็นหลัก ส่วนฝ่ายจีนเข้ามาช่วยเสริมอัตลักษณ์และเน้นการพัฒนาหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับจีน โดยใช้ภาษาจีนเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ เดิมสถาบันขงจื่อมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เน้นการเรียนการสอนภาษาจีนและงานบริการวิชาการให้นักศึกษาและบุคคลทั่วไป แต่ในปี พ.ศ. 2565 เป็นต้นมา จะเห็นทิศทางการดำเนินงานของสถาบันขงจื่อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่เน้นการขยายอำนาจลงมุนผ่านภาษาจีนไปสู่สาขาวิชาอื่นๆ มากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านธุรกิจ เทคโนโลยี และอาชีวศึกษาซึ่งมีทิศทางเดียวกันกับนโยบายของประเทศจีน ปัจจุบันสิ่งที่มหาวิทยาลัยต้องการให้มีการสนับสนุนจากสถาบันขงจื่อคือการพัฒนาบัณฑิตที่มีความรู้เฉพาะทางต่างๆ นอกเหนือจากภาษาจีน เช่น สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ หรือสาขาวิชาอื่นๆ ดังนั้น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีแนวโน้มที่จะให้สถาบันขงจื่อเข้ามามีบทบาทด้านการจัดการเรียนการสอนภาษาจีนเพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะทางดังกล่าวมากขึ้น รวมทั้งพัฒนางานบริการวิชาการที่สะท้อนทิศทางการพัฒนาของสถาบันขงจื่อด้วย บทบาทของสถาบันขงจื่อในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่จึงเป็นตัวอย่างของ “คู่ความร่วมมือ” (co-opt) ที่มีได้ผูกมัดด้วยพันธกิจบังคับ จึงมีความเป็นอิสระสูงด้านการดำเนินงาน ถึงแม้ว่าจะมีความร่วมมือกันเพื่อพัฒนาหลักสูตรระหว่างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กับสถาบันขงจื่อ แต่ระดับความร่วมมือที่ต้องอาศัยทรัพยากรของสถาบันขงจื่ออยู่ในระดับไม่มาก และการบริหารจัดการส่วนใหญ่อาศัยบุคลากรและทรัพยากรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นหลัก หากการร่วมมือเป็นไปเพื่อพัฒนาอัตลักษณ์ของบัณฑิตให้แตกต่างจากสาขาวิชาอื่นๆ ในประเทศไทยเท่านั้น

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาการดำเนินการของสถาบันขงจื่อในการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนในสถาบันอุดมศึกษาไทย พบประเด็นสำคัญที่สะท้อนการใช้อำนาจละมุนทางการศึกษาของจีน ดังนี้

1. ลักษณะของการใช้อำนาจละมุนและแหล่งที่มาของอำนาจละมุนของจีน

ประเทศจีนมักใช้อำนาจละมุนทางการศึกษาโดยผสมผสานกับอำนาจด้านเศรษฐกิจและการเมือง มิได้แยกจากกันโดยอิสระ อีกทั้งดำเนินการควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์ของจีนอย่างรอบคอบ จากการศึกษาคำแนะนำของสถาบันขงจื่อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรในสถาบันอุดมศึกษา สถาบันขงจื่อจะมีส่วนส่งเสริมการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ด้วยการพัฒนาการสอนภาษาจีนเพื่อตอบสนองการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามแนวคิด “หนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง” (BRI) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Zhou (2021) ที่นำเสนอว่าการจัดตั้งสถาบันขงจื่อในประเทศไทยสนับสนุนการให้บริการด้านภาษาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น กิจกรรมทางการค้าและสนับสนุนการดำเนินงานตามแนวคิดหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง รวมทั้งเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศจีนและประเทศไทย รวมทั้งประเทศอื่นๆ ในกลุ่มอาเซียน ในขณะเดียวกัน การขยายอำนาจละมุนของจีนมักมีเงื่อนไข เช่น การเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมตามแบบฉบับของจีนแผ่นดินใหญ่ การใช้อักษรรูปย่อ การยอมรับนโยบายจีนเดียวในเนื้อหาของการศึกษาเกี่ยวกับประเทศจีน

เมื่อพิจารณาการดำเนินงานของสถาบันขงจื่อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนของไทยในปัจจุบัน พบว่า ยุทธศาสตร์ชาติของจีนด้านเศรษฐกิจและการศึกษาเป็นฐานอำนาจสำคัญของสถาบันขงจื่อ และสถาบันขงจื่อแต่ละแห่งจะเลือกใช้แหล่งที่มาของอำนาจละมุนที่เข้ากับจุดเน้นของท้องถิ่นบนพื้นฐานของยุทธศาสตร์ดังกล่าว รายละเอียดดังต่อไปนี้

ยุทธศาสตร์ชาติด้านเศรษฐกิจและการศึกษาของจีนเป็นฐานอำนาจสำคัญของอำนาจละมุนของสถาบันขงจื่อ เนื่องจากบริบททางการศึกษาของจีนในระดับระดับชาติและระดับนานาชาติ เน้นให้ส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาจีนโดยคำนึงถึงความต้องการของท้องถิ่นเป็นสำคัญ อันเป็นผลมาจากการประกาศนโยบาย “ก้าวออกไป” (Going Out) เพื่อกระตุ้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจของจีน นโยบายนี้มีการดำเนินการเชิงปฏิบัติการหลากหลายแนวทาง หนึ่งในนั้นคือการเชื่อมโยงประเทศจีนกับนานาชาติโดยใช้ภาษา

และวัฒนธรรมจีนเป็นเครื่องมือ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการ “สะพานภาษาจีน” ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเผยแพร่วรรณกรรมจีน ส่งเสริมความเข้าใจและมิตรภาพระหว่างประเทศจีนกับนานาชาติ สิ่งแรกที่ต้องดำเนินการของโครงการนี้คือการจัดตั้งสถาบันขงจื่อ (Ministry of Education of the People’s Republic of China, 2005)

อย่างไรก็ตาม หลังจากการดำเนินการกว่า 8 ปี ก็พบปัญหาหลักคือความกังวลของสถาบันอุดมศึกษาต่างประเทศเรื่องการสูญเสียอิสรภาพทางวิชาการ รวมถึงการทับซ้อนของบทบาทระหว่างสถาบันขงจื่อกับคณะวิชาที่จัดสอนภาษาและวัฒนธรรมจีนดั้งเดิมของสถาบันอุดมศึกษา สำนักงานส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาจีนนานาชาติจึงได้ประกาศแผนพัฒนาสถาบันขงจื่อ ค.ศ. 2012-2020 มีจุดเน้นว่าการดำเนินการทั้งหมดนั้นเป็นไปเพื่อให้ “สอดคล้องกับความต้องการด้านนโยบายสาธารณะและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของจีน” (Ministry of Education of the People’s Republic of China, 2013) เน้นการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศจีนกับต่างประเทศโดยการจัดการเรียนการสอนภาษาจีนให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนที่หลากหลายโดยเน้นการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การเข้าถึงท้องถิ่นและบริการทางสังคมให้มากขึ้น กอปรกับการประกาศยุทธศาสตร์ 2 ประการที่ส่งผลอย่างมากต่อทิศทางการขยายอำนาจละมุนของสถาบันขงจื่อ คือ (1) ยุทธศาสตร์ด้านการสนับสนุนอาชีวศึกษาของประเทศจีนสู่สากล ในปี ค.ศ. 2020 และแผนปฏิบัติการยกระดับคุณภาพอาชีวศึกษา ค.ศ. 2020-2023 มีเป้าประสงค์ในการยกระดับอิทธิพลของอาชีวศึกษาจีนสู่สากล เปิดโอกาสให้ช่างฝีมือจีนได้แสดงศักยภาพในระดับโลก โดยปฏิบัติการผ่านโครงการ “ภาษาจีน+ทักษะวิชาชีพ” (Ministry of Education of the People’s Republic of China, 2020) สถาบันขงจื่อจึงปรับบทบาทของตนเองให้เป็นหน่วยงานที่เป็นข้อต่อเชื่อมต่อระหว่างการสอนภาษาจีนกับอาชีวศึกษาและเป็นสะพานส่งต่อช่างฝีมือจีนให้แสดงทักษะฝีมือในระดับโลก และ (2) แนวคิดด้านการจัดการเรียนการสอน “ภาษาจีนพลัส” (Chinese+) ในปี พ.ศ. 2562 มีสาระสำคัญคือการบูรณาการภาษาจีนเข้ากับสาขาวิชาเฉพาะทางหรือสาขาวิชาชีพ (Confucius Institute Headquarters/Hanban, 2020) ยุทธศาสตร์ทั้งสองประการนี้เน้นให้สถาบันขงจื่อสร้างความดึงดูดใจโดยเน้นการพัฒนาความร่วมมือให้เหมาะสมและเอื้อประโยชน์กับความต้องการทางวิชาชีพของท้องถิ่นมากขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของนโยบาย “ก้าวออกไป” นั่นเอง

สถาบันขงจื้อเลือกใช้แหล่งที่มาอำนาจละมุนที่แตกต่างกันตามความต้องการท้องถิ่น โดยพิจารณาบริบททางการศึกษาในระดับจังหวัดและระดับสถาบัน เช่น สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง พิจารณาบริบทของจังหวัดเชียงรายซึ่งให้ความสำคัญกับเมืองแห่งสุขภาพ และเปิดโอกาสให้การแพทย์ทางเลือกเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสาธารณสุขของจังหวัด โดยจังหวัดเชียงรายและจังหวัดอุดรธานี เป็นพื้นที่นำร่องพัฒนาภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น โดยเน้นการพัฒนาแพทย์แผนไทย แพทย์พื้นบ้าน และแพทย์ทางเลือก (National Health Commission Office, 2017) ซึ่งการแพทย์แผนจีนนับเป็นหนึ่งในแพทย์ทางเลือก โดยมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงเป็นหน่วยงานสำคัญในการผลิตแพทย์แผนจีน และเป็นหน่วยงานร่วมกับจังหวัดเชียงรายพัฒนาให้เชียงรายเป็นเมืองแห่งสุขภาพ ใน พ.ศ. 2566 (Ruaysaen, 2023) นอกจากนี้ จำนวนอาจารย์ชาวไทยที่สอนภาษาจีนในมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงไม่เพียงพอต่อการจัดการเรียนการสอนภาษาจีนในมหาวิทยาลัย ทำให้การขยายอำนาจละมุนของสถาบันขงจื้อในมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงจึงยังต้องมุ่งเน้นการสนับสนุนการดำเนินงานภายในมหาวิทยาลัยเป็นลำดับแรก โดยมีบทบาทอย่างมากในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรภาษาจีนสำหรับการแพทย์แผนจีนบัณฑิต ซึ่งเชื่อมโยงกับทิศทางการพัฒนาเมืองเชียงรายในมิติเมืองสุขภาพ มีหลักสูตรการแพทย์แผนจีนบัณฑิตซึ่งจัดเป็นแพทย์ทางเลือกให้กับท้องถิ่นพร้อมกับส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในเวลาเดียวกัน และสนับสนุนการกิจการสอนภาษาจีนทั้งในฐานะวิชาเอกและวิชาศึกษาทั่วไป

สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของภาคเหนือประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่มียุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยว เกษตรกรรม เมืองอัจฉริยะ และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Chiang Mai Provincial Hall, 2023) และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กำลังมีทิศทางการพัฒนาที่มุ่งสู่ความเป็นนานาชาติหรือระดับโลกโดยยังคงรักษาอัตลักษณ์ล้านนา สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จึงปรับทิศทางการพัฒนาตั้งแต่ ค.ศ. 2021 เป็นต้นมา ให้เป็น “สะพานเชื่อมทางวิชาการและสังคม (academy research & social link)” ให้แก่สถาบันอุดมศึกษาทั้งหมด หน่วยงาน สถานประกอบการทั้งหมดในประเทศไทย (Confucius Institute at Chiang Mai University, 2022) เน้นการใช้ภาษาจีนเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงไปสู่สาขาวิชาชีพอื่นๆ ผ่านการทำงานร่วมประสานกับทั้งบัณฑิตวิทยาลัย คณะศึกษาศาสตร์ วิทยาลัยศิลปะ สื่อ และเทคโนโลยี เน้นหลักสูตรสหสาขาวิชา เช่น การบูรณาการแนวคิด “ดิจิทัลพลัส” (digital+) ของวิทยาลัยศิลปะ สื่อ และเทคโนโลยีเข้ากับแนวคิด “ภาษาจีนพลัส” (Chinese+) (Danaitun

Pongpatcharatorntep, July 24, 2023) ของสถาบันขงจื้อ โดยมีผลผลิตเป็น หลักสูตร วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเทคโนโลยีดิจิทัล แขนงวิชาพาณิชย อิล็กทรอนิกส์ข้ามพรมแดน

การดำเนินการของสถาบันขงจื้อทั้งสองแห่งสอดคล้องกับแหล่งที่มาอำนาจละมุน ของจีนแผ่นดินใหญ่ที่ Wang and Lu (2008) ได้วิเคราะห์ไว้ว่ามี 5 ประการ ได้แก่ วัฒนธรรม สถาบันและค่านิยม เศรษฐกิจที่เข้มแข็ง วิธีทางการทูต วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งมีความหลากหลายกว่าแหล่งที่มาอำนาจละมุนที่ Nye (2004) เคยได้จำแนกไว้ โดยสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงนำยุทธศาสตร์ของประเทศจีนเชื่อมต่อไปยัง ท้องถิ่นโดยผ่านหลักสูตรแพทย์แผนจีนบัณฑิต ซึ่งสะท้อนพลังอำนาจละมุนด้านวัฒนธรรม และวิทยาศาสตร์การแพทย์ของจีน ในขณะที่สถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เลือกใช้อำนาจละมุนด้านเศรษฐกิจที่เข้มแข็งและการศึกษาเพื่อตอบโจทย์ทิศทางการพัฒนาเมือง เชียงใหม่ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ He (2016B) ว่าสถาบันขงจื้อสามารถช่วยพัฒนา หลักสูตรภาษาจีนที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นโดยร่วมมือกับหน่วยงานเฉพาะ ในท้องถิ่น ตัวอย่างคือ วิทยาลัยศิลปะ สื่อ และเทคโนโลยี การดำเนินการเช่นนี้ยังยืนยันผล การศึกษาของ Li (2018) ซึ่งเห็นว่าสถาบันการศึกษาเป็นผู้ผลิตนักศึกษาและผู้นำองค์ ความรู้แห่งยุคสมัย และปัจจัยเงื่อนไขเองที่ทำให้สถาบันขงจื้อเลือกคู่ความร่วมมือกับ มหาวิทยาลัย ทำให้การขยายอำนาจละมุนของจีนผ่านสถาบันขงจื้อดำเนินการได้อย่าง ต่อเนื่องและเข้มแข็ง ก้าวเข้าสู่ระดับโลกโดยการเข้าถึงท้องถิ่นผ่านเศรษฐกิจ แพทย์แผนจีน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของอำนาจละมุนของจีนที่ไม่ควรมองข้าม และมีแนวโน้มทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในอนาคต

2. ความสัมพันธ์ของสถาบันขงจื้อในฐานะผู้ขยายอำนาจละมุนกับ สถาบันอุดมศึกษาไทยในฐานะผู้รับอำนาจละมุนและแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน

อำนาจละมุนมีเป้าหมายสูงสุดคือการให้ผู้รับอำนาจดำเนินการตามที่คุณขยาย อำนาจต้องการโดยปราศจากการบีบบังคับ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ขยาย อำนาจกับผู้รับอำนาจอาจเป็นได้รูปแบบอุปสงค์-อุปทาน และแบบคู่ความร่วมมือที่สถานะ เท่าเทียมกัน แต่ความสัมพันธ์แบบคู่ความร่วมมือจะอำนวยให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแก่ทั้ง สองฝ่ายได้มากกว่า

ในอดีต ความสัมพันธ์ระหว่างสำนักวิชาจีนวิทยา กับสถาบันขงจื้อ มหาวิทยาลัย แม่ฟ้าหลวงเป็นรูปแบบของอุปสงค์-อุปทาน บทบาทที่สถาบันขงจื้อช่วยเหลือสำนักวิชาจีน

วิทยานันเป็นการสนับสนุนทรัพยากรของหลักสูตร เช่น บุคลากร ระบบสารสนเทศ แต่จากสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 นับแต่ปลายปี พ.ศ. 2562 เป็นต้นมา ทำให้ทางรัฐบาลไม่อาจจัดสรรอาจารย์อาสาสมัครชาวจีนให้แก่สถาบันอุดมศึกษาทั่วโลกได้ด้วยข้อจำกัดของการเดินทาง สถานการณ์เช่นนี้จึงมีส่วนกระตุ้นให้สำนักวิชาจีนวิทยาตระหนักถึงระดับการพึ่งพาสถาบันขงจื่อ จึงต้องดำเนินการปรับตัวอย่างเร่งด่วนโดยการรับบุคลากรเพิ่ม ส่งผลให้สำนักวิชาจีนวิทยาปรับเปลี่ยนทิศทางการบริหารจัดการหลักสูตรให้พึ่งพาตนเองมากขึ้น และทวีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นในปัจจุบัน

ในขณะที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เน้นดำเนินการเรียนการสอนภาษาจีนโดยคณาจารย์ในสาขาวิชาภาษาจีนเป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่ต้น จึงไม่ได้รับผลกระทบดังกล่าวมากเท่ามหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง แต่การดำเนินการในอดีตก็ยังคงขาดการมีส่วนร่วมในระดับลึก ต่อมาหลังสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 คณะวิชาที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนกลับเป็นวิทยาลัยศิลปะ สื่อ และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเลือกให้สถาบันขงจื่อเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนเฉพาะทางตั้งแต่การจัดทำหลักสูตร การดำเนินการระดับชั้นเรียน และการส่งเสริมและสนับสนุนหลักสูตรในอัตราส่วนประมาณร้อยละ 30 โดยมีสถานภาพที่เท่าเทียมกัน สนับสนุนซึ่งกันและกัน

ปรากฏการณ์เช่นนี้ สอดคล้องกับวรรณกรรมด้านการพัฒนาสถาบันขงจื่อ ซึ่งพบว่าการพัฒนาสถาบันขงจื่ออย่างยั่งยืนโดยจะต้องอาศัยการเข้าถึงความต้องการของท้องถิ่น เน้นความสัมพันธ์ระดับประชาชน มีใจอาศัยชื่อขององค์กรแต่เพียงฝ่ายเดียว และต้องเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานของทรัพยากรที่ท้องถิ่นมีอยู่ สร้างความเข้าใจความแตกต่างของทั้งสองประเทศ (Gao, 2019; Huang and Lu, 2020; Sun, 2018; Mao and Wang, 2020) การขยายอำนาจละมุนเพื่อความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนระหว่างสถาบันขงจื่อกับสถาบันอุดมศึกษาไม่ควรอยู่ในรูปแบบอุปสงค์-อุปทานในมุมมองแบบเศรษฐศาสตร์ เนื่องจากการให้ยอมมีขีดจำกัด แต่ควรอยู่ในฐานะที่เท่าเทียมกัน เป็นคู่ความร่วมมือที่แต่ละฝ่ายมีภาระงานที่รับผิดชอบ สามารถมีเป้าหมายร่วมกันหรือต่างกันได้ แต่ทั้งสองฝ่ายต่างสมประโยชน์จากการเติมเต็มกันและกันบนฐานคิดมิติความร่วมมือ (co-opt) ไม่ใช่บังคับขู่脅กดดัน (coerce) ใช้การโน้มน้าวด้วยการใช้พลังทางวัฒนธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ การให้ข้อเสนอ และการใช้ความน่าดึงดูดใจโดยไม่แทรกแซงกิจการภายใน ดังนั้นหากความสัมพันธ์ของผู้ขยายอำนาจละมุนและผู้รับอำนาจเป็นคู่ความร่วมมือที่มีสถานะเท่าเทียมกัน ก็จะสามารถดำเนินงานในระยะยาวได้และเอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของสองฝ่าย

3. สรุปผลการวิจัย

1. ด้านรูปแบบและบทบาทของสถาบันขงจื่อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีน สำหรับมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง พบว่าก่อนสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 สถาบันขงจื่อ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงดำเนินการขยายอำนาจละมุนในรูปแบบอุปสงค์-อุปทานในภาพรวมร่วมกับรูปแบบคู่ความร่วมมือในระดับปฏิบัติการ มีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนและผู้ร่วมดำเนินการในการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีน ทั้งหลักสูตรเอกภาษาจีน กลุ่มวิชาภาษาจีนรายวิชาศึกษาทั่วไปและรายวิชาภาษาจีนสำหรับนักศึกษาหลักสูตรการแพทย์แผนจีนบัณฑิต ส่วนหลังสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 พบว่าบทบาทของสถาบันขงจื่อลดน้อยลงในด้านกลุ่มรายวิชาศึกษาทั่วไปและกลุ่มวิชาเอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดสรรและพัฒนาอาจารย์และจัดสรรสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ ส่วนในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบว่าก่อนสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 สถาบันขงจื่อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ขยายอำนาจละมุนในรูปแบบของอุปสงค์-อุปทานกับสาขาวิชาภาษาจีน คณะมนุษยศาสตร์เช่นกันแต่มีส่วนน้อย มีเพียงการสนับสนุนหลักสูตรภาษาจีนในด้านการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนานักศึกษาเป็นหลัก ทว่าภายหลังสถานการณ์โรคระบาดโควิด 19 พบว่าสถาบันขงจื่อ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ดำเนินการขยายอำนาจละมุนในรูปแบบคู่ความร่วมมือกับคณะวิชาต่างๆ โดยมีบทบาทเป็นผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตรและการดำเนินการระดับชั้นเรียนในหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา 2 หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเทคโนโลยีดิจิทัล แขนงวิชาพาณิชยอิเล็กทรอนิกส์ ข้ามพรมแดน และหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาจีนร่วมสมัย โดยร่วมบริหารรายวิชาประมาณร้อยละ 30 ของรายวิชาทั้งหมด

2. ด้านแนวโน้มด้านการบริหารจัดการหลักสูตร ทั้งสองสถาบันแตกต่างกัน ในกรณีของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง สำนักวิชาจีนวิทยามีแนวโน้มจะปรับรูปแบบการบริหารจัดการหลักสูตรให้พัฒนาความเข้มแข็งจากภายในเพื่อให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์กะทันหันได้ โดยการพัฒนาสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ของตนเอง แต่ยังคงรับการสนับสนุนจากสถาบันขงจื่อสำหรับสาขาแพทย์แผนจีนบัณฑิต ในขณะที่ความสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กับสถาบันขงจื่อมีแนวโน้มที่จะพัฒนาหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาที่เกี่ยวข้องกับจีนศึกษา และหลักสูตรอื่นๆ ที่เชื่อมโยงกับความรู้ประเทศจีนมากกว่าการสอนภาษาจีนเพียงอย่างเดียว

กล่าวโดยสรุป ประเทศจีนใช้อำนาจละมุนผ่านสถาบันขงจื้อ โดยใช้พลังวัฒนธรรมจีน วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจและใช้เศรษฐกิจจีนเป็นแรงจูงใจ งานวิจัยนี้พบว่าอำนาจละมุนจีนเป็นรูปแบบที่ลื่นไหลไม่ตายตัวแต่ปรับรูปแบบให้เข้าถึงความต้องการในแต่ละพื้นที่หรือท้องถิ่น เวกเช่นกรณีการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับหลักสูตรของสถาบันปลายทางรวมถึงการบริการทางสังคม หลีกเลี่ยงผลกระทบเชิงลบต่อความสัมพันธ์ระหว่างกันเพื่อปูพื้นฐานไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ในระยะยาวที่ต่างฝ่ายต่างเห็นประโยชน์จากคู่ความร่วมมือ และสิ่งเหล่านี้เป็นความแยกคายด้านการดำเนินนโยบายต่างประเทศจีนรวมทั้งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของจีนต่อนานาประเทศรวมถึงประเทศไทย

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาอำนาจละมุนของจีนผ่านสถาบันขงจื้อต่อการบริหารจัดการหลักสูตรภาษาจีนของสถาบันอุดมศึกษาไทยในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งได้รับเงินอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564

References

- Carr, E. H. (1946). *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to The Study of International Relations* (2nd Edition). London: Macmillan & Co., LTD.
- Chen, X., Tan, Z., and Zhang, N. (2020). Current Situation Development Strategy of Cultural Activities Organization of Confucius Institutes in Thailand. [in Chinese]. *Journal of Beibu Gulf University*, 35(12), 28-32.
- Cheng, X. (2009). Education: The Intellectual Base of China's Soft Power. in Li, M., editor. *Soft Power: China's Emerging Strategy in International Politics*. (p. 103-123). Lexington Books.

- Chiang Mai Provincial Hall. (2023). **Chiang Mai Province's Development Plan (2018-2022)**. [in Thai]. <https://www.chiangmai.go.th/managing/public/D2/2D28Apr2021143603.pdf>.
- Chinese Studies Center, Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University. (2008). **Thai-Chinese Cooperation in Chinese Language Teaching in Thailand**. [in Thai]. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Confucius Institute at Chiang Mai University. (2023). **Master of Arts in Contemporary Chinese Teaching Program Promotion. (Facebook Live)**. [In Chinese]. <https://www.facebook.com/qmkzxy/videos/1422247238235508>.
- Confucius Institute Headquarter in Thailand. (2019A). **Confucius Institute at Mae Fah Luang University: Brief Introduction of the Institute**. [in Chinese]. <http://www.hanbanthai.org/kongzixueyuan/cimfl/>.
- Confucius Institute Headquarter in Thailand. (2019B). **Confucius Institute at Chiang Mai University: Brief Introduction of the Institute** [in Chinese]. <http://www.hanbanthai.org/kongzixueyuan/cicmu/>.
- Confucius Institute Headquarters/Hanban. (2020). Innovation Development of Confucius Institute. [in Chinese]. **Confucius Institute**, 66(1), 35-40.
- Duan, Y. (2008). Language-Culture International Promotion and Confucius Institute: under the Theoretical Framework of Hard Power-Soft Power. [in Chinese]. **Fudan Education Forum**, 6(2), 48-51.
- Jiracheewong, E, Natjumnong, T, and Yaemkhayai, C. (2020). Chinese Scholarships and Education for International Students: Targeted Tools for Greater China's Use of Soft Power. **Panyapiwat Journal**, 12(2), 238-253.
- Fan, W., Chutawiriya, K., and Punthanamahakarun, T. (2021). "China's Policy to Promote the Development of Confucius Institutes in Thailand".

- [in Thai]. **Political Science and Public Administration Journal, Khon Kaen University**, 6(1), 1-30.
- Gan, Y. (2019) **The Investigation and Analysis of the Current Situation of Local Chinese Teachers Training in Universities in Chiang Rai, Thailand**. [in Chinese]. Master Degree's Thesis, Liaoning University.
- Gao, L. (2019). Reflection on the Talents Cultivation and Sustainable Development of African Confucius Institutes. [In Chinese]. **Journal of Tianjin University of Technology and Education**, 29(1), 69-73.
- Glaser, B. S., and Murphy, M. E. (2009). Soft Power with Chinese Characteristics: The Ongoing Debate. In Carola McGiffert, editor. **Chinese Soft Power and Its Implications for The United States: Competition and Cooperation in The Developing World, A Report of The CSIS Smart Power Initiative**. (p. 10-26). Washington DC: Center for Strategic & International Studies.
- He, P. (2016A). **A Survey on the Current Situation of Chinese Language Teaching at the Confucius Institute at Chiang Mai University, Thailand**. [in Chinese]. Master Degree's Thesis. Yunnan, Yunnan Normal University.
- He, W. (2016B). Development Mode of the Confucius Institute in Thailand and Its Optimization Strategies. **Journal of Yunnan Normal University (Teaching and Studying Chinese as a Foreign Language Edition)**, 14(4), 83-92.
- Huang, C., and Lu, S. (2020). Existing layout of the Confucius Institutes in Africa and Their Sustainable Development Strategy. [In Chinese]. **Journal of Yunnan Normal University (teaching and Studying Chinese as a Foreign Language Edition)**, 18(1), 78-92.
- Hubbert, J. (2014). Ambiguous States: Confucius Institutes and Chinese Soft Power in The U.S. Classroom. **Political and Legal Anthropology Review**, 37(2), 329-349.

- Kluver, R. (2017). Chinese Culture in A Global Context: The Confucius Institute as A Geocultural Force. In Lisie, J de., and Goldstein, A., editors. **China's Global Engagement: Cooperation, Competition and Influences in the 21st Century**. (p. 389-416). Brookings Institution Press.
- Li, J. (2018). **Conceptualization Soft Power of Higher Education: Globalization and Universities in China and The World**. Springer.
- Liu, N. (2020). The Current Development Status and Promotion Strategies of Localization of Cultural Activities of the Confucius Institute in Thailand under the Background of “Belt and Road Initiative” Taking the Confucius Institute at Chiang Mai University as an example. [in Chinese]. **Think Tank Era**, 4, 132-133.
- Liu, C., and Wang, Y. (2021). Overseas Communication of Chinese Culture from Perspective of 5W Theory Taking Confucius Institute of Betong Municipality as an Example. [in Chinese]. **Journal of Beibu Gulf University**, 36(3), 52-56, 99.
- Mao, H., and Wang, L. (2020). Exploration of the Sustainable Development Model of the Confucius Institute for Traditional Chinese Medicine Taking the Confucius Institute for Traditional Chinese Medicine at University of Pécs, Hungary as an Example. [In Chinese]. **Chinese Medicine and Culture**, 15(2), 68-74.
- Ministry of Education of the People's Republic of China. (2005). **Brief Introduction of Hanyu Qiao Gongcheng**. [in Chinese]. http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/xw_zt/moe_357/s3579/moe_1017/tnull_10586.html.
- Ministry of Education of the People's Republic of China. (2006). **Confucius Institutes Charter**. [in Chinese]. http://www.moe.gov.cn/srcsite/zsdwxxgk/200610/t20061001_62461.html.

Ministry of Education of the People's Republic of China. (2013). **The Development Plan of Confucius Institutes (2012-2020)**. [In Chinese]. http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/gzdt_gzdt/s5987/201302/t20130228_148061.html.

Ministry of Education of the People's Republic of China. (2020). **Announcement of the "Quality Improvement and Training of Vocational Education" Action Plan (2020-2023)" by Nine Departments (Including the Ministry of Education)**. [In Chinese] http://www.moe.gov.cn/srcsite/A07/zcs_zhgg/202009/t20200929_492299.html.

National Health Commission Office. (2017). **Developing 2 pilot areas: 'Chiang Rai-Udon Thani', a Model for Local Wisdom for Health Development**. [in Thai]. <https://www.nationalhealth.or.th/th/node/845>.

Nye, J. S., Jr. (2004). **Soft Power: The Means to Success in World Politics**. Public Affairs.

Office of Academic and Educational Standards Office of the Basic Education Commission, Ministry of Education.(2010). **Guidelines For Curriculum Management According to The Basic Education Core Curriculum 2008**. [in Thai]. Agricultural Cooperatives Association of Thailand Printing Company Limited.

Representative Office of The Hanban of The People's Republic of China in The Kingdom of Thailand. (2008). **Confucius Institutes in Thailand**. [in Chinese, Thai and English]. Liuzhong Daxue Chubanshe.

Ruaysaen, R. (2023). **MFU.-Chiang Rai Province Developing Chiang Rai Province Development Plan: Provincial Governor promotes MFU as a Center of Chiang Rai Wellness City**. [in Thai]. <https://www.mfu.ac.th/news/news-detail/detail/News/19421.html>.

- Sun, Y. (2018). Achieving Confucius Institutes' Sustainable Development via a Chinese-foreign Cofounding and Sharing Mechanism. [In Chinese]. **Global communication**, 6, 85-89.
- Tan, S. (2018). The study of the Communication Strategies of Chinese Culture in Southeast Asia from the Perspectives of the Confucius Institutes in Thailand taking three Confucius Institutes in Thailand as examples. [in Chinese]. **Journal of News Research**, 7(12), 321-322.
- Vyas, U. (2011). **Soft Power in Japan-China Relations: State, Sub-state, And Non-State Relations**. Routledge.
- Wang, D., and Adamson, B. (2015). War and Peace: Perceptions of Confucius Institutes in China and USA. **Asia-Pacific Edu Research**, 24(1), 225-234.
- Wang, H., and Lu, Y. C. (2008). The Conception of Soft Power and its Policy Implications: A Comparative Study of China and Taiwan. **Journal of Contemporary China**, 17(56), 425-447.
- Xie, G. (2017). **The Investigation and Analysis of Undergraduate's Chinese Curriculum for Chinese Major of Chiang Mai in Thailand**. [in Chinese]. Master Degree's Thesis, Sichuan International Studies University.
- Zeng, Z., and Yang, H. (2017). Analysis of the Distribution of Confucius Institutes in Southeast Asia and the Relevant Influencing Factors. [in Chinese]. **Journal of Yunnan Normal University (Teaching and Studying Chinese as a Foreign Language Edition)**, 15(3), 63-71.
- Zhou, Y. (2021). Confucius Institute in The Sino-Thai Relations: A Display of China's Soft Power. **Asian Journal of Social Science**, 49(4), 234-243.

Interview

Arphon Thiragun. Coordinator of Chinese courses for students in the Traditional Chinese Medicine Major, Mae Fah Luang University. **Interview.** July 18, 2023.

Charoen Petcharat. Senior Instructors of Chinese Section, Department of Oriental Languages, the Faculty of Humanities, Chiang Mai University. **Interview.** October 14, 2022.

Danaitun Pongpatcharatorntep. Deputy Dean of College of Arts, Media and Technology, Chiang Mai University, and Director of the Confucius Institute at Chiang Mai University. **Interview.** July 24, 2023.

Ekkawat Jaiduang. Administrative Staff of Sirindhorn Chinese Language and Culture Centre, Mae Fah Luang University. **Interview.** January 25, 2022.

Korawan Phromyaem. Head of Chinese Section, Department of Oriental Languages, the Faculty of Humanities, Chiang Mai University. **Interview.** October 14, 2022.

Lei Chen. Chinese Teacher of the Confucius Institute at Mae Fah Luang University. **Interview.** January 22, 2022.

Nuttida Wongputtarungsee. Administrative Staff of Sirindhorn Chinese Language and Culture Centre, Mae Fah Luang University. **Interview.** January 25, 2022.

Pasoot Lasuka. Deputy Dean of the Faculty of Humanities, Chiang Mai University. **Interview.** October 14, 2022.

Peiyun Yuan. Chinese Teacher of the Confucius Institute at Mae Fah Luang University. **Interview.** July 20, 2023.

Peng Liu. Head of the International Relations Development Working Group of the School of Sinology, Mae Fah Luang University. **Interview.** July 18, 2023.

Teeraparp Predeepoch. Dean of the School of Sinology, Mae Fah Luang University. **Interview.** January 25, 2022.

Ting Huang. Chinese Teacher of the Confucius Institute at Mae Fah Luang University. **Interview.** January 20, 2022.

กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันและการใช้ภาษา
ในช่องยูทูป “Ananped”
Techniques for Creating Humor and the Language
Used on the YouTube Channel 'Ananped'

สุชานันท์ คุณ¹ และอรัทัย สุทธิ²

Suchanan Khunu and Orathai Sutthi

Received: May 27, 2024/ Revised: September 29, 2024/ Accepted: November 19, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการสร้างอารมณ์ขันและการใช้ภาษาในช่องยูทูป “Ananped” โดยคัดเลือกตอนที่มียอดผู้เข้าชมสูงสุด จำนวน 50 คลิปวิดีโอ ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2565 ถึงวันที่ 31 ธันวาคม 2565 สืบหาข้อมูลเมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2566 ผลการศึกษาวิธีการสร้างอารมณ์ขันในช่องยูทูป “Ananped” พบกลวิธีการสร้างอารมณ์ขันทั้งหมด 9 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้ดังนี้ พบกลวิธีการยั่วล้อมากที่สุด รองลงมาพบการหักมุมและพลิกความคาดหมาย การเสแสร้งและเจ้าเล่ห์เพทุบาย การเล่นเอะอะ แต่กหักทำลาย และทำให้เจ็บตัว การใช้ตรรกวิทยาแบบผิด ๆ การแต่งกายแปลกประหลาด การเข้าใจผิดและเข้าใจคนละทาง การล้อเล่นเกี่ยวกับเรื่องความตาย และพบการทำให้เป็นเรื่องเพศและเรื่องสัปดนน้อยที่สุด ผลการศึกษาการใช้ภาษาในช่องยูทูป “Ananped” พบการใช้ภาษาทั้งหมด 13 ลักษณะ โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย

¹ Corresponding author, นักศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (Bachelor of Arts Program in Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University) Email: Suchanankhunu@gmail.com

² อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University) Email: orathai@msu.ac.th

ได้ดังนี้ พบการใช้คำภาษาต่างประเทศมากที่สุด รองลงมาพบการใช้คำรุนแรง การใช้ภาษาที่แสดงน้ำเสียงต่าง ๆ การใช้ภาษาเฉพาะกลุ่ม การใช้จังหวะในการพูด การเล่นคำ การตัดคำ การตั้งสมญานามให้กับบุคคล การใช้คำภาษาถิ่น การสร้างคำและสำนวนขึ้นใหม่ การใช้ภาษาขัดแย้ง การเลี่ยงคำหยาบ และพบการใช้คำผิดแบบแผนน้อยที่สุด

คำสำคัญ: กลวิธีการสร้างอารมณ์ขัน การใช้ภาษา อารมณ์ขัน มุกตลก ช่องยูทูป “Ananped”

Abstract

This article aimed to study the techniques of creating humor and the language used on the YouTube channel "Ananped" by selecting the top 50 most-viewed video clips from January 1st, 2022 to December 31st, 2022. The data was surveyed on January 14th, 2023. The study found a total of 9 techniques for creating humor were used on the "Ananped" channel, and listed them in descending order of prevalence. The most prevalent technique found is was excessive mockery, followed by subverting expectations and twisting meanings, impersonation and mimicry,; goofing around, breaking and destroying,; using illogical reasoning,; bizarre costumes,; misinterpretation, and misunderstanding,; teasing about death,; and the least prevalent is was making jokes related to sex and minimal discomfort.

Regarding language used on the "Ananped" channel, the study identified a total of 13 characteristics, and listed them in descending order of prevalence. The most prevalent characteristic found is was the use of foreign words, followed by the use of profanity, expressing various tones, using group-specific language, employing rhythm in speech, wordplay, word cutting, assigning nicknames to individuals, using regional dialects, creating new words and phrases, using conflicting language, avoiding swear words, and the least prevalent was is the use of planned incorrect words.

Keywords: Strategies creating humor, Language used, Humor, Jokes, YouTube channel “Ananped”

บทนำ

อารมณ์ขันเป็นหนึ่งในอารมณ์ที่หลากหลายของมนุษย์ที่สื่อสารผ่านการใช้ “ภาษา” ทั้งภาษาพูด ภาษาภาพ ภาษาเขียน หรือภาษาในรูปสัญลักษณ์อื่น ๆ อารมณ์ขันต้องสื่อสาร โดยมีผู้ส่งสารและผู้รับสารมีทั้งความเป็นสากลและลักษณะเฉพาะ เพราะอารมณ์ขันเป็นผลมาจากปัจจัยทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะเวลาและพื้นที่ ดังนั้นในแต่ละสังคมจึงมีอารมณ์ขันที่มีลักษณะเฉพาะที่คนในสังคมนั้นรับรู้ร่วมกัน (Inthonsin, 2021: 333) จะเห็นได้ว่าอารมณ์ขันหรือความตลกถือเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญของมนุษย์อีกอย่างหนึ่งมีการถ่ายทอดต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งและยังมีการนำเสนอเนื้อหาในรูปแบบใหม่ ๆ ผ่านสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าอารมณ์ขันนั้น มีบทบาทในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมเป็นอย่างมาก (Siriyuwasak, 1993: 13)

ปัจจุบันยูทูป (YouTube) ปัจจุบันมีอำนาจในการเข้าถึงและมีอิทธิพลต่อผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งมีผู้ใช้งานในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก สาเหตุที่คนไทยส่วนใหญ่ชอบดูยูทูปมากกว่าทีวี เพราะเนื้อหาที่มีความหลากหลาย โดดเด่น รวบรวมคลิปวิดีโอ เพลง ภาพยนตร์ คอนเทนต์ต่าง ๆ รวมถึงวิธีการนำเสนอเนื้อหาที่น่าสนใจ ดึงดูดคนดู และยังสามารถเลือกรับชมในเวลาที่ต้องการได้ (Brown 2015 As cited in Toyaboot et al, 2020) โดยเฉพาะปัจจุบันมักสอดแทรกความบันเทิงหรืออารมณ์ขันเข้าไปในเนื้อหาเพื่อช่วยให้มนุษย์ผ่อนคลายความเครียด มนุษย์จึงนิยมบริโภคสื่อบันเทิงผ่านช่องทางยูทูปเป็นจำนวนมาก

ช่องยูทูป “Ananped” เป็นช่องยูทูปที่นำเสนอเนื้อหาต่าง ๆ โดยคุณอนันต์เปิดหรือคุณอนันต์ เอกเขง และทีมงาน โดยเนื้อหาเกี่ยวกับคอนเทนต์ที่อยู่ในกระแสสังคมหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเนื้อหาที่มีการแข่งขันเกี่ยวกับการกิน การเสี่ยงทาย การเปรียบเทียบ และการใช้ชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เนื้อหาที่นำเสนอเน้นมุ่งเน้นความขบขันให้แก่ผู้รับชม จากเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและการนำเสนอคอนเทนต์ที่หลากหลายในด้านความบันเทิง จึงทำให้ดึงดูดใจผู้คนในสังคมออนไลน์

จากความน่าสนใจของช่องยูทูป “Ananped” ที่สร้างสรรค์เนื้อหาโดยสอดแทรกอารมณ์ขัน เพื่อนำเสนอตัวตนให้ดึงดูดใจผู้คนในสังคมออนไลน์และมีผู้ติดตามเป็นจำนวน

มาก แม้ว่าคุณอนันต์เป็ดจะไม่ใช่นักแสดงตลกมืออาชีพ แต่การสร้างสรรค์เนื้อหาที่อารมณ์ขันนั้น ทำให้ได้รับความนิยมและเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ทำให้ปัจจุบันมียอดผู้ติดตาม (Subscribe) 5,920,000 คน และมีผู้ติดตามช่องยูทูปมากที่สุดเป็นอันดับที่ 44 ของประเทศไทย (Channelranking, 2023) (ข้อมูล ณ วันที่ 5 กันยายน 2023) นอกจากนี้ การใช้ภาษาของช่องยูทูป “Ananped” ยังมีความน่าสนใจและชวนให้ผู้รับชมได้ติดตาม ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาเรื่องกลวิธีการสร้างอารมณ์ขันและการใช้ภาษาในช่องยูทูป “Ananped”

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากลวิธีการสร้างอารมณ์ขันในช่องยูทูป “Ananped”
2. เพื่อศึกษาการใช้ภาษาในช่องยูทูป “Ananped”

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับกลวิธีการสร้างอารมณ์ขันในช่องยูทูป “Ananped” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

Thongprasit (2012) กล่าวว่า อารมณ์ขันที่เกิดขึ้นถูกนำเสนอผ่านทาง "สาร" ที่แสดงออกมาโดยอาศัย "ภาษา" เพื่อแสดงออกแทนความรู้ ความคิด อารมณ์ หรือความรู้สึกต่าง ๆ ถูกนำเสนอออกมาตามสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสารหรือหนังสือรูปเล่ม เป็นต้น สื่อที่ไม่ใช่สิ่งพิมพ์ เช่น โทรทัศน์ จะนำเสนอในรูปแบบรายการประเภทบันเทิงคดี ได้แก่ เกมโชว์ ทอล์กโชว์ และละครโทรทัศน์ เป็นต้น ซึ่งการนำเสนอความตลกนั้นจะออกมาในรูปแบบของการใช้น้ำเสียง ภาษาและลักษณะของตัวบุคคล ได้ชัดเจน มีทั้งเรื่องเก่าเล่าใหม่ และเรื่องใหม่ ๆ ที่ผู้เล่าคิดแต่งขึ้นจากสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบัน นำมาพูดเล่นลิ้น เล่นสำนวน เพื่อก่อให้เกิดอารมณ์ขันที่สนุกสนาน เรียกร้องหัวเราะ

Thongprasit (2012) ศึกษาการใช้ภาษาและกลวิธีการสร้างอารมณ์ขันไทยในละครตลกสถานการณ์ ผลการศึกษาพบว่า การใช้ภาษาสร้างอารมณ์ขันไทยในตลกสถานการณ์ พบทั้งหมด 4 ด้าน ได้แก่ 1. การใช้คำ พบการใช้คำแสดงนัยกลับมากที่สุด การเล่นคำ การดัดแปลงส่วนประกอบของคำ การพูดโพล่ง ๆ การบรรยายอย่างผิดปกติ การใช้คำภาษาต่างประเทศ และการใช้คำภาษาถิ่นน้อยที่สุด 2. ด้านการใช้สำนวน พบการ

ใช้จำนวนเก่าและการใช้จำนวนใหม่ 3. ด้านการใช้ภาพพจน์ พบการเปรียบเทียบวิเคราะห์มากที่สุด อุปมา สาธก อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน และการเปรียบเทียบน้อยที่สุด 4. ด้านการใช้โวหาร พบการใช้โวหารประชดประชันมากที่สุด โวหารที่กล่าวเกินจริง และโวหารขัดแย้ง พบน้อยที่สุด ด้านการศึกษาทฤษฎีการสร้างอารมณ์ชั้นไทยในตลกสถานการณ์ พบทฤษฎีสร้างอารมณ์ชั้นไทยทั้งหมด 7 ทฤษฎีได้แก่ 1. ทฤษฎีทำให้เกิดความคาดหมายพบมากที่สุด 2. ทฤษฎีการยั่วล้อ 3. ทฤษฎีการสร้างเรื่องสัปดน 4. ทฤษฎีการสร้างความขัดแย้ง 5. ทฤษฎีการสร้างเรื่องเกินจริง 6. ทฤษฎีการล้อสังคม 7. ทฤษฎีการใช้สัญลักษณ์พบน้อยที่สุด

Sanguanphong (2020: 25) ศึกษาอารมณ์ชั้นในรายการเทยเที่ยวไทยเพื่อศึกษาทฤษฎีการใช้ภาษาและทฤษฎีการสร้างเนื้อหาเพื่อสร้างอารมณ์ชั้นในรายการเทยเที่ยวไทย ผลการศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีการสร้างอารมณ์ชั้นในรายการ “เทยเที่ยวไทย” สามารถแบ่งประเด็นการศึกษาได้ 2 ประเด็น คือ ทฤษฎีการใช้ภาษาเพื่อสร้างอารมณ์ชั้น ประกอบด้วย 1) การใช้เสียง ได้แก่ การใช้เสียงสัมผัสหรือคำคล้องจอง การใช้สำเนียงภาษาต่างประเทศ การเพี้ยนเสียง 2) การใช้คำ ได้แก่ การใช้คำภาษาต่างประเทศหรือการปนภาษา การใช้คำพ้อง การใช้คำพวน การใช้คำภาษาถิ่น การใช้คำสองแง่สองง่ามและทฤษฎีการสร้างเนื้อหาเพื่อสร้างอารมณ์ชั้น ประกอบด้วย 1) การสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับเพศ ได้แก่ การสร้างเนื้อหา เกี่ยวพาราสี และการสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องสัปดน 2) การสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับหยอกเย้า สามารถแบ่งเป็นประเด็นย่อยได้ 2 ประเด็น คือ 1. การสร้างเนื้อหาเพื่อล้อเลียน ได้แก่ การสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับตัวบุคคล การสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับรูปร่างหน้าตา การสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับวัย และ 2. การสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับการประชดประชันและเหน็บแนม

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้ศึกษาดำเนินการศึกษาตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการสร้างอารมณ์ชั้นและการใช้ภาษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาทฤษฎีสร้างอารมณ์ชั้นและการใช้ภาษาในช่องยูทูป *Ananped*

2. สืบหาข้อมูลคลิปที่เผยแพร่ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2565 ถึง วันที่ 31 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2565 และรวบรวม (ประชากร) คลิปวิดีโอทั้งหมดจากช่องยูทูป *Ananped* ในระยะเวลา 1 ปี (2565)

3. สุ่มตัวอย่างโดยการคัดเลือกจากคลิปวิดีโอที่มียอดผู้เข้าชมสูงสุด จำนวน 50 คลิปวิดีโอ จากทั้งหมด 156 คลิปวิดีโอ โดยอิงตามข้อมูลยอดเข้าชมที่ปรากฏในวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2566 จากนั้นเข้าชมและถ่ายทอดข้อมูลระหว่าง วันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2566 ถึงวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2566

4. วิเคราะห์กลวิธีสร้างอารมณ์ขันและการใช้ภาษาในช่องยูทูป *Ananped* นำกรอบแนวคิดมาปรับใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

4.1 การศึกษาการวิเคราะห์การสร้างอารมณ์ขัน ผู้ศึกษาใช้กรอบแนวคิดของ Thongprasit (2012) และ Pantthakernamorn (2016: 160 - 229) มาปรับใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ 1) การยั่วล้อ 2) การเข้าใจผิดและเข้าใจคนละทาง 3) การหักมุม และพลิกความคาดหมาย 4) การทำให้เป็นเรื่องเพศและเรื่องสัปดน 5) การเสแสร้งและเจ้าเล่ห์ เพทุบาย 6) การล้อเล่นเกี่ยวกับเรื่องความตาย 7) การแต่งกายแปลกประหลาด 8) การเล่นเลอะเทอะ แดกหักทำลาย และทำให้เจ็บตัว และ 9) การใช้ตรรกวิทยาแบบผิด ๆ

4.2 การศึกษาการใช้ภาษา ผู้ศึกษาใช้กรอบแนวคิดของ Eiamutama (2008) Chanbanchee (2008) และ Thananet (2009) มาปรับใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ 1) การเล่นคำ โดยแบ่งออกเป็น 1.1) การเล่นคำซ้ำ 1.2) การเล่นคำสัมผัส 1.3) การเล่นคำพ้อง 1.4) การเล่นคำพวน 2) การสร้างคำและสำนวนขึ้นใหม่ 3) การใช้คำผิดแบบแผน 4) การใช้ภาษาเฉพาะกลุ่ม 5) การใช้ปริศนาคำทาย 6) การตัดคำ 7) การตั้งสมญานามให้แก่บุคคล 8) การใช้ภาษาขัดแย้ง 9) การใช้คำรุนแรง 10) การเลียงคำหยาบ 11) การใช้คำภาษาต่างประเทศ 12) การใช้คำภาษาถิ่น 13) การใช้สัญลักษณ์ 14) การใช้จังหวะในการพูด และ 15) การใช้ภาษาที่แสดงน้ำเสียงต่าง ๆ

5. สรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. กลวิธีสร้างอารมณ์ขัน หมายถึง วิธีการเขียนและการใช้ถ้อยคำอย่างมีศิลปะในการเสนอเรื่อง โดยใช้เทคนิคหรือวิธีการใดวิธีการหนึ่งนำมาประกอบในการเล่าเรื่อง เพื่อทำให้ผู้รับชมเกิดความขบขัน

2. การใช้ภาษา หมายถึง รูปแบบและลักษณะการใช้ภาษาในการติดต่อทั้งการรับรู้และถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดไปยังผู้รับสาร

3. ช่องยูทูบ Ananped หมายถึง ช่องทางการนำเสนอเนื้อหาความเข้มข้นของคุณอนันต์ เอกเขวงและทีมงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้รับชมเกิดความสนุกสนานในแพลตฟอร์มยูทูบ

ข้อตกลงเบื้องต้น

ข้อมูลที่ได้จากการถ่ายถอดเสียง (transcribe) คลิปวิดีโอในช่องยูทูบ Ananped จำนวน 50 อันดับที่มียอดผู้เข้าชมสูงสุด (จัดอันดับในวันที่ 14 มกราคม 2566) ผู้ศึกษาถ่ายถอดเสียงในรายการโดยยึดรูปแบบตามลักษณะการพูดและการออกเสียงของนายอนันต์ เอกเขวง และผู้ร่วมรายการในช่องยูทูบ Ananped

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพฤติกรรมการสร้างอารมณ์ขันและการใช้ภาษาในช่องยูทูบ “Ananped” ผลการศึกษามี 2 ประเด็น ดังนี้

1. ผลการศึกษากลวิธีการสร้างอารมณ์ขันในช่องยูทูบ “Ananped”

ผู้ศึกษาพบพฤติกรรมการสร้างอารมณ์ขัน 9 กลวิธี สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

Table 1 แสดงผลพฤติกรรมการสร้างอารมณ์ขันในช่องยูทูบ “Ananped”

ลำดับ	พฤติกรรมการสร้างอารมณ์ขันในช่องยูทูบ “Ananped”	จำนวน (ครั้ง)	ค่าเฉลี่ย (ร้อยละ)
1	การยั่วล้อ	143	31.78
2	การหักมุมและพลิกความคาดหมาย	116	25.78
3	การเสแสร้งและเจ้าเล่ห์เพทุบาย	66	14.67
4	การเล่นเลอะเทอะ แตกหักทำลาย และทำให้เจ็บตัว	64	14.22
5	การใช้ตรรกวิทยาแบบผิด ๆ	28	6.22
6	การแต่งกายแปลกประหลาด	13	2.89
7	การเข้าใจผิดและเข้าใจคนละทาง	11	2.44
8	การล้อเล่นเกี่ยวกับเรื่องความตาย	5	1.11
9	การทำให้เป็นเรื่องเพศและเรื่องสัปดน	4	0.89
รวม		450	100

ผลการวิจัยพบว่า กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันในช่องยูทูบ “Ananped” พบ 9 กลวิธี ได้แก่ การยั่วล้อ การเข้าใจผิดและเข้าใจคนละทาง การหักมุมและพลิกความคาดหมาย การทำให้เป็นเรื่องเพศและเรื่องสัปดน การเสแสร้งและเจ้าเล่ห์เพทุบาย การล้อเล่นเกี่ยวกับเรื่องความตาย การแต่งกายแปลกประหลาด การเล่นเลอะเทอะ แตกหัก ทำลาย และทำให้เจ็บตัว และการใช้ตรรกวิทยาแบบผิด ๆ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 การยั่วล้อ

การยั่วล้อ หมายถึง การนำเสนอเรื่องราวที่แฝงไปด้วย การล้อบุคคล การเหน็บแนม การเสียดสี การประชดประชัน และการล้อสังคม เพื่อให้เกิดอารมณ์ขัน โดยการยั่วล้อดังกล่าวจะนับตามความถี่ที่ปรากฏ จากการศึกษาการยั่วล้อของอนันต์เปิดที่ยั่วล้อทีมงาน และทีมงานยั่วล้อกันเองภายในช่องยูทูบ “Ananped” พบจำนวน 143 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 31.78 พบการยั่วล้อ 5 ลักษณะ ดังนี้ การล้อบุคคล 36 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 8 การเหน็บแนม 38 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 8.44 การเสียดสี 24 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 5.33 การประชดประชัน 43 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 9.56 และการล้อสังคม 2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.44 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สถานการณ์แอร์และเต้ยล้อเลียนอนันต์เปิด

แนน : เต้ยเจอเลยเซียงใหม่ ใช้ไม้ค้ำหรือกโรงแรมแพง อย่างมากก็นอนนอนอย่างเดียว แต่นั่งมานานแล้วเมื่อไหร่จะถึงอะ

แอร์ : พีเปิดต้องหลับทำหน้าแบบนี้แน่เลย (ทำทำนอนหลับปากเบี้ยว)

Figure 1 แอร์ยั่วล้อพฤติกรรมของอนันต์เปิด

ที่มา: Youtube ช่อง Ananped ตอน โรงแรมกลางทะเล ถูก VS แพง คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก (2022)

จากตัวอย่างข้างต้น มีการใช้กลวิธีการยั่วล้อ จากประโยคที่แอร์กล่าวว่า “พีเปิดต้องหลับทำหน้า แบบนี้แน่เลย” และแอร์ก็ทำหน้าตาล้อเลียนตอนอนันต์เปิดหลับโดยการหลับตาข้างเดียวและทำปากเบี้ยว ซึ่งเป็นการใช้กลวิธีการยั่วล้อโดยล้อเลียนท่าทางและพฤติกรรมของบุคคล เพื่อสร้างอารมณ์ขันให้แก่ผู้รับชม

1.2 การหักมุมและพลิกความคาดหมาย

กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันด้วยการหักมุมและพลิกความคาดหมาย หมายถึง เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่จบหรือสิ้นสุดอย่างไม่เป็นไปตามความคิด ความเข้าใจ คาดหมายไว้ล่วงหน้า แต่กลับจบหรือสิ้นสุดแบบพลิกความคาดหมาย (Pantthakernamorn, 2016: 197) จากการศึกษา พบจำนวน 116 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 25.78 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สถานการณ์อันนัตเปิดและทีมงานเล่นมุกตลกกับคนขายไอศกรีม

แนน : พี่เบียร์ปะว่าไอติมไผ่ทองอะมันไม่เหมือนกันนะคะ

เขาเป็นบริษัทลูกกับบริษัทพ้อไอ้ไหมคะ

อนันต์เปิด : อันนี้คือบริษัทพ้อเลยหรอ อ้ออันนี้เขาไม่ได้จ่ายนะครับ เขาเพิ่งเข้ามา หูยทุกคนครับ ไอติมไผ่ทอง ไอ้แนนร้านนี้กินแล้วต้องสั่งอีก

แนน : ทำไมอะ อร่อย

อนันต์เปิด : ให้น้อย (หัวเราะ) ล้อเล่นที่ ๆ เดียวที่เขากะที่บูกูเนเลย

Figure 2 อนันต์เปิดพูดหักมุมและพลิกความคาดหมาย

ที่มา: Youtube ช่อง Ananped ตอน กล้องสุ่มยักษ์ใหญ่มวกกก I แพงสุดในชีวิต (2022)

ตัวอย่างข้างต้นเป็นการสร้างอารมณ์ขันด้วยการหักมุมเรื่องราวที่ไม่เป็นไปตามความคิด คือ อนันต์เปิดและแนนกำลังซื้อไอศกรีมอยู่ อนันต์เปิดกล่าวว่า “ไอ้แนนร้านนี้กินแล้วต้องสั่งอีก” แนนคิดว่าเพราะร้านนี้อร่อยจึงต้องซื้ออีกและถามกลับว่า “ทำไมอะ อร่อยหรอ” แต่อันันต์เปิดพูดหักมุมและพลิกความคาดหมายบอกว่า “ให้น้อย” ซึ่งเป็นการพูดสิ่งที่ไม่เป็นไปตามที่แนนคิดและคนทั่วไปคิด โดยเป้าหมายของผู้พูดไม่ได้ทำให้แนนขบขันคนเดียว แต่ต้องเล่นกับการรับรู้ของผู้ชมรายการหรือคนส่วนใหญ่ในวันธรรมนั้น จึงทำให้เกิดอารมณ์ขันแก่ผู้รับชม

1.3 การเสแสร้งและเจ้าเล่ห์เพทุบาย

กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันด้วยการเสแสร้งและเจ้าเล่ห์เพทุบาย หมายถึง การพูดหวานล่อมทำให้ คนอื่นคล้อยไปตามกับตน เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใด

อย่างหนึ่งและทำให้เกิดอารมณ์ขัน (Pantthakernamorn, 2016: 204) จากการศึกษา พบจำนวน 66 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 14.67 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สถานการณ์อนันต์เปิดและแนนเป่ายิงฉุบ เพื่อหาคนชนะ

แนน : วัดใจไปเลยปะ หนูบอกเลยว่าหนูออกไร

อนันต์เปิด : มึงจะออกไร

แนน : หนูออกกระดาศ

เบ๊บ : เชื่อใจเปล่า

อนันต์เปิด : มึงออกกระดาศหรือ กูก็ออกกระดาศเหมือนกัน

แนน : เป่ายิงฉุบ (ออกกรรไกร) วิ้ายยยยยยยยยยย

อนันต์เปิด : โห้โห

แนน : สี่จะไม่มีในหมู่วิจารย์ชาย

Figure 3 แนนใช้ความเจ้าเล่ห์หลอกอนันต์เปิด

ที่มา: Youtube ช่อง Ananped ตอน สุ่มกินตามสี 24 ชั่วโมง | หาไม่ได้ โดนทำโทษ !! (2022)

จากตัวอย่างข้างต้นมีการสร้างอารมณ์ขันด้วยการเสแสร้งและเจ้าเล่ห์เพทุบาย คือ แนนใช้ความเจ้าเล่ห์เพทุบายวางแผนเอาชนะอนันต์เปิด โดยแนนบอกว่าจะออกกระดาศเพื่อหว่านล้อมให้อนันต์เปิดเชื่อและอนันต์เปิดก็ออกกระดาศตามที่พูด แต่สุดท้ายแนนใช้ความเจ้าเล่ห์ที่วางแผนไว้ออกกรรไกรทำให้แนนเป็นฝ่ายชนะ ซึ่งเป็นการใช้ความเจ้าเล่ห์เพทุบายทำให้เชื่อ จึงทำให้เกิดอารมณ์ขันแก่ผู้รับชม

1.4 การเล่นเกมและทေး แดกหักทำลาย และทำให้เจ็บตัว

กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันด้วยการเล่นเกมและทေး แดกหักทำลาย และทำให้เจ็บตัว หมายถึง การพูดเกี่ยวกับสิ่งสกปรกที่ออกมาจากร่างกายประเภทน้ำลาย ปัสสาวะ อุจจาระและผายลม ให้เป็นเรื่องตลก รวมทั้งการล้อเล่นหรือหยอกล้อที่ทำให้เลอะเทอะ แดกหัก ทำลายข้าวของ และทำให้เจ็บตัว (Pantthakernamorn, 2016: 196) จากการศึกษา พบจำนวน 35 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 7.78 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สถานการณ์อนันต์เปิดและแนนทำโทษเบ๊บ เนื่องจากเบ๊บแพ้เกม

อนันต์เปิด : อะ ๆ อธิฐานก่อน อธิฐานจริงเลย

เบ๊บ : ขอให้คลิปหน้าไม่ใช่กู

แนน : เสร็จแล้วเหอ

เบ๊บ : เสร็จแล้ว

แนน : เป่าเลย (เอาเค้กโปะหน้า)

อนันต์เปิด : มีความสุขมาก ๆ คุรับน้องเบ๊บ

Figure 4 การสร้างอารมณ์ขันด้วยการเล่นเลอะเทอะ

ที่มา: Youtube ช่อง Ananped ตอน กินประหยัด 24 ชั่วโมง |

ชีวิตอยู่อูฟู เพราะดูเหมือนจะอยู่ต่อ !? (2022)

จากตัวอย่างข้างต้นมีการใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันโดยการเล่นเลอะเทอะ คือ เบ๊บเป็นคนที่ใช้เงินมากที่สุด ทำให้เบ๊บแพ้การแข่งขันกินประหยัดและโดนลงโทษ อนันต์เปิดและแนนช่วยกันลงโทษเบ๊บ โดยแนนใช้เค้กโปะหน้าเบ๊บและอนันต์เปิดใช้ยาสระผมเทใส่หัวเบ๊บ ซึ่งทำให้เบ๊บเลอะเทอะจึงทำให้ผู้รับชมเกิดอารมณ์ขัน

1.5 การใช้ตรรกวิทยาแบบผิด ๆ

กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันด้วยการใช้ตรรกวิทยาแบบผิด ๆ หมายถึง การทำให้สิ่ง ๆ นั้นหรือเรื่องนั้น ๆ ไม่สมเหตุสมผล (Pantthakernamorn, 2016: 192) จากการศึกษา พบจำนวน 28 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 6.22 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สถานการณ์อนันต์เปิดและทีมงานเปิดกล่องส้มผลไม้ราคาแพง

อนันต์เปิด : กิโลละ 3,000 เลยเหอ อะเดียวลองชิมเปลือก

เต้ย : มันกินได้เหอเปลือก

อนันต์เปิด : มันแพงอะของแพงกินได้หมดแหละ

เต้ย : เป็นยังไง

อนันต์เปิด : (คายเปลือกทิ้ง) บีมกินปะ

Figure 5 การใช้ตรรกวิทยาแบบผิด ๆ

ที่มา: Youtube ช่อง Ananped ตอน กล่องส้มผลไม้ 20,000 บาท | เจอผลไม้ปีศาจ !? (2022)

จากตัวอย่างข้างต้นมีการใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขึ้นด้วยการใช้ตรรกวิทยาแบบผิด ๆ โดยอนันต์เปิดตกใจว่าส้มราคากิโลละ 3,000 จึงลองชิมเปลือก เตี้ยถามว่า “กินได้หรือเปลือก” เพราะเตี้ยไม่เคยรู้ว่าเปลือกส้มสามารถกินได้ แต่อันันต์เปิดตอบกลับว่า “ของแพงกินได้หมดแหละ” ซึ่งเป็นตรรกวิทยาแบบผิด ๆ ซึ่งไม่สมเหตุผลเพราะเปลือกส้มไม่สามารถกินได้ และเมื่ออนันต์เปิดชิมแล้วจึงคายทิ้งทำให้เกิดอารมณ์ขึ้นแก่ผู้รับชม

1.6 การแต่งกายแปลกประหลาด

กลวิธีการสร้างอารมณ์ขึ้นด้วยการแต่งกายแปลกประหลาด หมายถึง การแต่งกายของตัวละครที่ไม่เหมือนการแต่งตัวของคนทั่วไป (Pantthakernamorn, 2016: 214) จากการศึกษา พบจำนวน 13 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 2.89 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สถานการณ์อนันต์เปิดแต่งตัวเลียนแบบตัวละครในเกม

อนันต์เปิด : ซอร์ดแมน ชายผู้มีมิติไม่ตรีอยู่ตลอดเวลา

แต่สำหรับ การต่อสู้ก็มีความหนักแน่น ไม่หวั่นไหวอยู่เสมอเช่นกัน
ด้วยวิชาดาบอันแข็งแกร่ง แค่มือเขายูก็ช่วยชีวิตพวกพ้องได้มากมาย
ทีเดียวเชียว

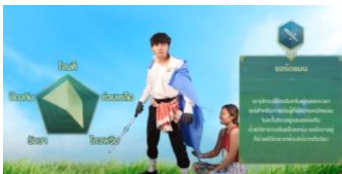

Figure 6 การแต่งกายแปลกประหลาด

ที่มา: Youtube ช่อง Ananped ตอน กินตามวงล้อ 24 ชั่วโมง | หิวทั้งวัน !! (2022)

จากตัวอย่างข้างต้นมีการใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขึ้นด้วยการแต่งกายแปลกประหลาด จะเห็นได้ว่าอนันต์เปิดปากขี้เสีงและแต่งตัวประหลาดเพื่อเลียนแบบให้เหมือนตัวละครซอร์ดแมน ในเกม Ni no Kuni: Cross Worlds จึงทำให้เกิดอารมณ์ขันแก่ผู้รับชม

1.7 การเข้าใจผิดและเข้าใจคนละทาง

การเข้าใจผิดและเข้าใจคนละทาง หมายถึง การเล่าถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ผู้ฟังเข้าใจผิดและเข้าใจความหมายไปเป็นอีกสิ่ง (Pantthakemamorn, 2016: 188) จากการศึกษา พบจำนวน 11 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 2.44 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สถานการณ์อนันต์เปิดแต่งตัวเป็นผู้หญิง

อนันต์เปิด : ก็ตอนนี้ผมก็ได้แปลงโฉม อันนี้สไตส์ไหนครับเนี่ย

แนน : สาวพัทยา หลงรักสาวพัทยา

อนันต์เปิด : สาวพัทยามีหลายประเภทนะ ประเภทไหน

แนน : สาวพัทยาแบบเรียวอร์ช

อนันต์เปิด : อ้อ ไม่ใช่แบบที่พี่คิดใช่ปะ อ้ออันนี้คือบนเรียวอร์ช

เหมือนปะ เหมือนปะ เออแง้ให้กูเท่าไร คะแนน คะแนนความสวย

เบ๊บ : 2,500

อนันต์เปิด : เฮ้ยเฮ้ย ไม่ใช่แหละไม่ใช่แหละ

Figure 7 การพูดเข้าใจผิดและเข้าใจคนละทาง

ที่มา: Youtube ช่อง Ananped ตอน แต่งหญิงเล่น Azar ฉลอง 5,000,000 ซับ
ที่ขีหาหนูขอเบอร์หน่อย (2022)

จากตัวอย่างข้างต้น มีการเข้าใจผิด คือ คำว่า “2,500” ที่เบ๊บหมายถึงราคา แต่อันันต์เปิดถามเบ๊บว่าให้คะแนนความสวยในการแต่งตัวเป็นสาวพัทยาเท่าไร ทำให้เกิดความเข้าใจผิดและเข้าใจคนละทาง เพราะเบ๊บบอกว่า 2,500 ที่ไม่ใช่คะแนนความสวย แต่หมายถึง ราคาตัว จึงทำให้เกิดอารมณ์ขันแก่ผู้รับชม

1.8 การล้อเล่นเกี่ยวกับเรื่องความตาย

กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันด้วยการล้อเล่นเกี่ยวกับเรื่องความตาย หมายถึง การล้อเลียนกับเรื่องเศร้าสลด หดหู่ใจ เรื่องสะเทือนใจ (Pantthakernamorn, 2016: 211) จากการศึกษา พบจำนวน 5 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 1.11 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สถานการณ์เบ๊บนอนหลับไม่รู้ตัว เนื่องจากแข่งขันห้ามนอน 24 ชั่วโมง

อนันต์เปิด : เบ๊เบ๊ เบ๊เบ๊ เบ๊เบ๊ เบ๊เบ๊ เบ๊เบ๊น่องรัก ไอ้เบ๊เบ๊ไม่น่าเลย กูบอกแล้วว่าเลิก
เจ้าชูเรื่องผู้หญิงอย่าให้มาหาที่สตู ขาดิหน้าเกิดมา กูขอให้มี
เลิกนิสัยนี้เถอะเบ๊เบ๊ นี่ครบทุกคนไอ้เบ๊เบ๊มันหลับจริง

Figure 8 การล้อเล่นเกี่ยวกับเรื่องความตาย

ที่มา: Youtube ช่อง Ananped ตอน ห้ามนอน 1 ชั่วโมง = 1,000 บาท | นอนน้อย แต่นอนนะ (2022)

จากตัวอย่างข้างต้นมีการใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันด้วยการล้อเล่นเกี่ยวกับเรื่องความตาย คือ หลังจากที่เบ๊เบ๊ไม่ได้นอน 21 ชั่วโมงทำให้เบ๊เบ๊หลับจนปลุกไม่ตื่น อนันต์เปิดจึงพูดรำล้าเบ๊เบ๊เหมือนคนตายว่า “เบ๊เบ๊ เบ๊เบ๊ เบ๊เบ๊ เบ๊เบ๊ เบ๊เบ๊น่องรัก ไอ้เบ๊เบ๊ไม่น่าเลย กูบอกแล้วว่าเลิกเจ้าชูเรื่องผู้หญิงอย่าให้มาหาที่สตู ขาดิหน้าเกิดมา กูขอให้มีเลิกนิสัยนี้เถอะเบ๊เบ๊” ซึ่งเป็นนำเรื่องความตายมาล้อเล่น เพื่อสร้างอารมณ์ขันแก่ผู้รับชม

1.9 การทำให้เป็นเรื่องเพศและเรื่องสัปดน

กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันด้วยการทำให้เป็นเรื่องเพศและเรื่องสัปดน หมายถึง การพูดเกี่ยวกับเรื่องเพศหรือทำให้มีความหมายในเรื่องเพศ (Thongspravit, 2012: 201) จากการศึกษา พบจำนวน 4 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.89 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สถานการณ์แนนและอนันต์เปิดเล่น Application Azar โดยให้เห็นแค่หน้าอนันต์เปิด แต่ใช้เสียงแนนพูด

แนน : สวีสวีค่า

คนใน Azar : (เขย่ามีมูรูดขึ้นรูดลง)

อนันต์เปิด : (ทำหน้าอึ้ง) มันจะให้เงินกูแล้วมันขอทำอย่างเงี้ย มันบอกไอ้ก๊ิพยู
มันนี่ ๆ อัยพี่จะเสียตัวแล้วเหอ

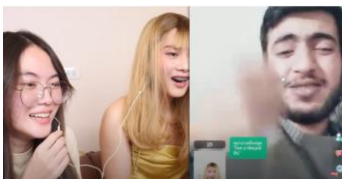

Figure 9 การพูดถึงเรื่องเพศและเรื่องสัปดน

ที่มา: Youtube ช่อง Ananped ตอน แต่งหญิงเล่น Azar ฉลอง 5,000,000 ซับ |

พีชา หนูขอเบอร์หน่อย (2022)

จากตัวอย่างข้างต้นมีการสร้างอารมณ์ขันด้วยการทำให้เป็นเรื่องเพศและเรื่องสัปดน โดยคลิปนี้นอนันต์เปิดได้แต่งตัวเป็นผู้หญิงเพื่อคุยกับผู้ชายในแอปพลิเคชัน Azar นอนันต์เปิดเห็นผู้ชาย ทำท่าทางเข่ามีอูรูตขึ้นรูตลง แสดงให้เห็นถึงการใช้มือช่วยตัวเองของผู้ชาย ซึ่งสื่อให้เห็นถึงเรื่องเพศ นอนันต์เปิดจึงทำหน้าที่แล้วพูดว่า “อู๋ยพี่จะเสียตัวแล้วเหอ” จากนั้นนอนันต์เปิดจึงรีบกดปิด จึงทำให้เกิดอารมณ์ขันแก่ผู้รับชม

2. ผลการศึกษาการใช้ภาษาในช่องยูทูป “Ananped”

ผู้ศึกษาพบการใช้ภาษาทั้งหมด 13 ลักษณะ สรุปดังตารางต่อไปนี้

Table 2 แสดงผลการศึกษาการใช้ภาษาในช่องยูทูป “Ananped”

ลำดับ	การใช้ภาษาในช่องยูทูป “Ananped”	จำนวน (ครั้ง)	ค่าเฉลี่ย (ร้อยละ)
1	การใช้คำภาษาต่างประเทศ	1,018	35.26
2	การใช้คำรุนแรง	661	22.90
3	การใช้ภาษาที่แสดงน้ำเสียงต่าง ๆ	473	16.38
4	การใช้ภาษาเฉพาะกลุ่ม	262	9.08
5	การใช้จังหวะในการพูด	172	5.96
6	การเล่นคำ	127	4.40
7	การตัดคำ	90	3.12
8	การตั้งสมมุติฐานให้กับบุคคล	31	1.07
9	การใช้คำภาษาถิ่น	28	0.97
10	การสร้างคำและสำนวนขึ้นใหม่	21	0.73
11	การใช้ภาษาขัดแย้ง	20	0.69
12	การเลียนคำหยาบ	13	0.45
13	การใช้คำผิดแบบแผน	11	0.38
	รวม	2,887	100

ผลการวิจัยพบว่า ช่องยูทูป “Ananped” มีลักษณะการใช้ภาษาทั้งหมด 13 ลักษณะ ได้แก่ การเล่นคำ การสร้างคำและสำนวนขึ้นใหม่ การใช้คำผิดแบบแผน การใช้ภาษาเฉพาะกลุ่ม การตัดคำ การตั้งสมญานามให้กับบุคคล การใช้ภาษาขัดแย้ง การใช้คำรุนแรง การเลี่ยงคำหยาบ การใช้คำภาษาต่างประเทศ การใช้คำภาษาถิ่น การใช้จังหวะในการพูด และการใช้ภาษาที่แสดงน้ำเสียงต่าง ๆ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 การเล่นคำ

การเล่นคำ หมายถึง การนำคำต่าง ๆ มาพลิกแพลงให้เกิดความหมาย โดยช่องยูทูป “Ananped” พบการเล่นคำ 127 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 4.40 พบการเล่นคำ 4 ลักษณะ ได้แก่ การเล่นคำซ้ำ พบจำนวน 25 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.87 การเล่นคำสัมผัส พบจำนวน 48 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 1.66 การเล่นคำพ้องเสียง พบจำนวน 2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.07 และการเล่นคำผวน พบจำนวน 12 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.42 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

อนันต์เปิด : อะทุกคนเต็ม ๆ ๆ โห ไอ้พวกนี้กินหมูกระทะไม่เป็น กูว่ากินจริงจังแล้วแหละ ไอ้แวนอะผมว่าน้ำซุปรองนี้ที่เด็ด ไม่มีใครฟังกูแล้ว
ทุกคนครับขอแก้ คือนี้ 1,000 ดูนีเยอะนะ

เต้ย : เยอะนี่กินได้ตั้งหลายคน

อนันต์เปิด : กินได้หลายคนทุกคน นี่ 1 2 3 4 5 คนละ 200 ไม่แพงนะราคาแบบกำลังเป็นมิตร ไม่ต้องห้าม ๆ ไม่ใช่มีจฉาซีพนะ

[ที่มา: ลองกินหมูกระทะ อร่อยที่สุดในโลก | โมจิโกบอก, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการใช้คำพ้องเสียง คือ คำว่า “มิตร” กับ “มิจ” ซึ่ง คำว่า “มิตร” หมายถึง เพื่อนรักใคร่คุ้นเคย (Royal Academy, 2011: 398) และ คำว่า “มิจ” หมายถึงการหาเสียงชีวิตในทางผิดหรืออาชีพที่ผิดกฎหมาย (Royal Academy, 2011: 387) ซึ่งทั้ง 2 คำอ่านออกเสียงเหมือนกัน แต่เขียนไม่เหมือนกันและมีความหมายต่างกัน จากประโยคที่อนันต์เปิดกล่าวว่า “ไม่แพงนะราคาแบบกำลังเป็นมิตร ไม่ต้องห้าม ๆ ไม่ใช่มีจฉาซีพนะ” ซึ่งการใช้คำพ้องเสียงนั้นทำให้เกิดความตลกขบขันแก่ผู้รับชม

2.2 การสร้างคำและสำนวนขึ้นใหม่

การสร้างคำและสำนวนขึ้นใหม่ หมายถึง การนำคำที่มีอยู่แล้วหรือใช้กันโดยทั่วไปในภาษาไทย มาประสมสร้างเป็น คำใหม่และใช้ในบริบทต่าง ๆ (Eiamutama, 2008: 112) จากการศึกษา พบจำนวน 21 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.73 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อนันต์เปิด : เดี่ยววันนี้ครับเราจะมาเอาข่าวราดแกงราคา 10 บาท เปรียบเทียบกับข่าวราดแกงในห้างที่มีราคาตั้งแต่ 100 บาทจนไปถึง 200 กว่าบาทก็มี ไอ้แม่ย่อย

[ที่มา: ข่าวแกงถูก VS แพง... | แต่รถซื้อแกง มันจะไปแรงได้ไง !?, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการสร้างคำใหม่ คือ คำว่า “ไอ้แม่ย่อย” ซึ่งเป็นคำที่ไม่ปรากฏใช้ในพจนานุกรมและไม่มีใครเคยใช้ เนื่องจากเป็นคำที่อนันต์เปิดสร้างขึ้นใหม่เพื่อหลีกเลี่ยงการพูดคำหยาบของตัวอนันต์เปิดเอง จึงพูดคำว่า ไอ้แม่ย่อยแทน และคำว่า “ไอ้แม่ย่อย” กลายเป็นเอกลักษณ์ของอนันต์เปิดที่ทำให้เป็นที่รู้จักเป็นอย่างมาก และมีคนนำคำว่าไอ้แม่ย่อยไปใช้อย่างแพร่หลาย

2.3 การใช้คำผิดแบบแผน

การใช้คำผิดแบบแผน หมายถึง การนำคำมาใช้ให้ผิดไปจากลักษณะตามมาตรฐานการใช้คำ เช่น การใช้คำผิดความหมาย การใช้คำผิดระดับ การตั้งใจออกเสียงผิด เป็นต้น (Eiamutama, 2008: 124) จากการศึกษา พบจำนวน 11 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.38 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อนันต์เปิด : วันนี้เราจะกลับมาทวงบัลลังก์การเป็นราชานักสู้มอันดับ 1 ของประเทศไทยอีกครั้ง เพราะครั้งนี้ผมได้จัดกล่องสู่มอหิมหิมามา โคตร (โค-ตะ-ระ) ยักษ์ที่มีราคาสูงถึง 800,000 บาท

[ที่มา: กล่องสู่มอหิมหิมหิม | แพงสุดในชีวิต !!, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการใช้คำผิดแบบแผน คือ คำว่า “โคตร” โดยอนันต์เปิดออกเสียงเป็น โค-ตะ-ระ ซึ่งเป็นการออกเสียงผิดและเป็นการออกเสียงเรียงพยางค์ตามแบบการออกเสียงในภาษาต้นทาง บาลี/สันสกฤต อธิบายได้ว่าการออกเสียงเรียงพยางค์แบบนี้เป็นการเน้นความหมายให้หนักแน่น จึงผิดไปจากแบบแผนการออกเสียงคำนี้ของคนทั่วไป การออกเสียงผิดอาจไม่ทำให้เข้าใจแต่การออกเสียงผิดเพื่อเน้นความหมายหรือเล่นเสียง เล่นคำ ทำให้เข้าใจ และคำว่าโคตร จะต้องอ่านออกเสียงเป็น โคต ตามอักขรวิธีไทย แต่อนันต์เปิดตั้งใจออกเสียงให้แตกต่างจากอักขรวิธีไทย เพื่อทำให้เกิดอารมณ์ขันแก่ผู้รับชม

2.4 การใช้ภาษาเฉพาะกลุ่ม

การใช้ภาษาเฉพาะกลุ่ม หมายถึง ถ้อยคำหรือสำนวนที่เข้าใจกันเฉพาะในคนบางกลุ่มหรือในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง (Eiamutama, 2008: 133) จากการศึกษา พบจำนวน 262 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 9.08 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อนันต์เปิด : วางก่อน วางเลย แต่อย่าแค้นนะ ถ้าไม่กินก็ไม่คิดตั้งค์ แล้วถ้ากินละ

แนน : เก็บเลย ทิชชูอะไรอย่างเงี้ย โทใหม่จิ้งร้านนี้ แกะเลย

อนันต์เปิด : นั่นแหละ เขาเซ็ดหย่อยคุณแล้ว

[ที่มา: 50 บาท กรุงเทพ VS ต่างจังหวัด | ที่ไหนจะคุ้มกว่ากัน !?, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการใช้ภาษาเฉพาะกลุ่ม คือคำว่า เซ็ดหย่อย หมายถึง เขาจ้องจะเล่นคุณ (Pochananukrian, 2023) ซึ่งเป็นคำแสลงที่รู้จักในกลุ่มวัยรุ่น จากสถานการณ์อนันต์เปิดพูดถึงร้านอาหารว่าถ้าหีบของที่โต๊ะโดยไม่ได้สั่งกับเจ้าของร้าน ร้านจะคิดเงินโดยทันที จึงพูดว่า “นั่นแหละ เขาเซ็ดหย่อยคุณแล้ว” หมายถึงร้านอาหารจะคิดเงินเมื่อเราหีบใช้ทิชชูที่วางอยู่บนโต๊ะอาหาร เนื่องจากเป็นทิชชูใหม่ที่ยังไม่แกะใช้และทางร้านอาหารไม่ได้ให้ใช้ฟรี

2.5 การตัดคำ

การตัดคำ หมายถึง การพูดตัดคำในประโยคหรือพยางค์ ซึ่งส่วนมากจะพบในภาษาพูด เพื่อความสะดวกในการออกเสียง (Chanbanchee, 2008: 143) จากการศึกษา พบจำนวน 90 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 3.12 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แนน : เชื้อปะความรู้สึกเหมือนตอนรถล้มอะ

ปิม : อ้อแบบเลือดออกเลยนะ

แนน : เออแล้วแบบผ้าพันแผล แบบในโรงพยาบาล (โรงพยาบาล) อะ

[ที่มา: สุ่มกินตามสี่ 24 ชั่วโมง | หาไม่ได้ โดนทำโทษ !!, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นมีการใช้การตัดคำ คือ คำว่าโรงพยาบาล โดยแนนใช้กลวิธีการตัดคำเพื่อความเป็นกันเองและลดระยะห่างระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง ถ้าสนิทกันก็กล้าซ้ำ ขำง่ายและซ้ำไววกว่ากับคนที่ไม่สนิท จากคำว่า โรงพยาบาล (โรง-พะ-ยา-บาน) เป็นคำว่า โรงพยาบาล (โรง-บาน)

2.6 การตั้งสมญานามให้กับบุคคล

การตั้งสมญานามให้กับบุคคล หมายถึง ชื่อที่ตั้งให้เพื่อใช้เรียกหรืออ้างถึงบุคคลนั้น ๆ โดยไม่ใช่ชื่อจริงในการเรียก (Chanbanchee, 2008: 146) จากการศึกษา พบจำนวน 31 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 1.07 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อนันต์เปิด : วันนี้ผมจะมาพิสูจน์ให้พี่น้องชาวไทยที่น่ารักได้รู้ว่าหากเรามีเงิน 500 บาท เราจะกินหมูกระทะแบบไหนถึงจะคุ้มที่สุด ความจริงมีเพียง 1 เดียวเท่านั้น ถึงตัวจะเป็นเด็กแต่สมองนั้นเป็นผู้ใหญ่เพราะผม คือ ยอดนักสืบโคเปิด ตื้อตื้อตื้อตื้อ ตื้อตื้อตื้อตื้อตื้อตื้อ

[ที่มา: หมูกระทะ 500 บาท ซื้อร้าน VS ทำกินเอง | แบบไหนคุ้มกว่ากัน !?!, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการใช้ภาษาตั้งสมญานามให้กับบุคคล คือ “นักสืบโคเปิด” ซึ่งนำชื่อการ์ตูนโคนันที่เป็นนักสืบ และชื่อของอนันต์เปิดมารวมกัน โดยอนันต์เปิดจะมาพิสูจน์ว่าเมื่อมีเงิน 500 บาทกิน หมูกระทะแบบไหนถึงจะคุ้ม จึงตั้งสมญานามให้กับตัวเองว่าเป็นนักสืบ

2.7 การใช้ภาษาขัดแย้ง

การใช้ภาษาขัดแย้ง หมายถึง การใช้ภาษาที่ไม่เข้ากับพฤติกรรมของตัวละครในสถานการณ์หรือเรียกว่าเป็นการพูดอย่างหนึ่ง แต่ทำอย่างหนึ่ง เป็นการกระทำตรงข้ามกัน (Chanbanchee, 2008: 151) จากการศึกษ พบจำนวน 20 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.69 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เบ๊บ : เออแถวเดียวมันมา แต่ แต่ไก่อ่อย

อนันต์เปิด : ไก่อ่อยกุกหมักกับมือ รูดกับมือ

เบ๊บ : พี่ใส่ถุงมือปะ

อนันต์เปิด : ใส่ ใส่ ไปดูในคลิปเลย (ไม่ใส่ถุงมือ)

Figure 10 อนันต์เปิดหมักไก่โดยไม่ใส่ถุงมือ

ที่มา: Youtube ช่อง Ananped ตอน ก๋วยเตี๋ยวจิว 50 สตางค์ | ลูกกว่านี้ กินฟรีเออะครับ (2022)

จากตัวอย่างข้างต้นพบการใช้ภาษาขัดแย้ง คือ อนันต์เปิดกล่าวว่า “ใส่ ๆ ไปดูในคลิปเลย” จากประโยคอนันต์เปิดตอบว่าใส่ถุงมือก่อนหมักไก่ และบอกให้เบ๊บไปดูในคลิปว่าใส่ถุงมือจริง แต่ความจริงคลิปดังกล่าวอนันต์เปิดไม่ได้ใส่ถุงมือตอนหมักไก่ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ขัดแย้งกับคำพูด คือ พูดอีกอย่างแต่กลับทำอีกอย่าง

2.8 การใช้คำรุนแรง

การใช้คำรุนแรง หมายถึง การใช้ภาษาในกลุ่มคู่สนทนาที่มีความสนิทสนมกัน ส่วนใหญ่เป็นคำไม่สุภาพ (Chanbanchee, 2008: 149) จากการศึกษา พบจำนวน 661 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 22.90 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เบ๊บ : ให้บอกทุกคนเลยปะ

อนันต์เปิด : เออบอกเลยว่าวันนี้ไม่ต้องเข้า เข้ามาทำควายไร ถ้ายไร
นี่คือครั้งแรกเลย

เบ๊บ : ทีพีโดนเทรอ

อนันต์เปิด : คนเหี้ยไรโดนโจรขึ้นบ้านบ่อย ๆ ละ

[ที่มา: ผมโดนโจรบุกปล้นบ้าน | ช่วยด้วยครับ, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการใช้คำรุนแรง คือ คำว่า “ควายไร” และคำว่า “เหี้ยไร” ซึ่งเป็นคำหยาบ อนันต์เปิดพูดเพราะโมโห เนื่องจากของในบ้านหายและกำลังเดินทางไปแจ้งความที่สถานีตำรวจ จึงบอกให้พนักงานทุกคนไม่ต้องมาทำงาน

2.9 การเลียดคำหยาบ

การเลียดคำหยาบ หมายถึง การเว้นคำที่ใช้ออกเสียง โดยการไม่พูดคำเต็มหรือใช้พยัญชนะอื่นมาแทนการออกเสียงตรง ๆ (Chanbanchee, 2008: 152) จากการศึกษา พบจำนวน 13 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.45 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แนน : นี่ไงพี่เต้ย อันนี้เท่าไรคะ

แม่ค้า : ขายเป็นกิโลคะ

แนน : ขายเป็นโลฉิบ (ฉิบหาย)

[ที่มา: หมูกระทะ 500 บาท ซื้อร้าน VS ทำกินเอง | แบบไหนคุ้มกว่ากัน !?!, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการเลียดคำหยาบ คือ คำว่า “ฉิบหาย” หมายถึง สูญหมดเสียหาย หมดเร็ว ป่นปี้ โดยปริยายใช้เป็นคำด่า คำแข่ง (Royal Academy, 2011: 67) โดยในบริบทใช้เป็นคำว่า ฉิบคำเดียว ซึ่งตัดคำว่า “หาย” เป็นการตัดคำเพื่อลดการใช้คำหยาบ

2.10 การใช้คำภาษาต่างประเทศ

การใช้คำภาษาต่างประเทศ หมายถึง การยืมคำอื่นที่ไม่ใช่ภาษาไทยมาใช้ อาจเขียนตรงตามรูปศัพท์เดิม หรือนำมาใช้โดยการทับศัพท์ เป็นการนำเอาภาษาต่างประเทศมาออกเสียงให้เปลี่ยนแปลงไปสำเนียงของภาษาเดิมหรืออาจจะเปลี่ยนแปลงความหมายของ

คำภาษาต่างประเทศนั้น (Chanbanchee, 2008: 155) จากการศึกษา พบจำนวน 1,018 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 35.26 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อนันต์เปิด : แต่ถ้าคุณไปซื้อตลาดกลางคืน พวกแบบสตรีตฟู้ด จู๊ ๆ ๆ ตัวแพง
เลยครักรู้ไหม ต่อไปตำมะม่วงมะม่วงก็ 35 บาท โอเค ต่อไป นี้
ไฮไลต์ที่พิมพ์แล้ว เป็นคำหอยดองอ่า นี้ครับ

[ที่มา: 50 บาท กรุงเทพ VS ต่างจังหวัด | ที่ไหนจะคุ้มกว่ากัน !?, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการใช้คำภาษาต่างประเทศ คือ คำว่า “สตรีตฟู้ด” มาจาก คำภาษาอังกฤษคำว่า “street food” หมายถึง อาหารริมทาง (Royal Academy, 2011: 249) และคำว่า “ไฮไลต์” มาจากคำภาษาอังกฤษคำว่า “highlight” หมายถึง เน้น, ทำให้เด่น (Royal Academy, 2011: 306)

2.11 การใช้คำภาษาถิ่น

การใช้คำภาษาถิ่น หมายถึง ภาษาที่ต่างจากภาษามาตรฐานที่ใช้กันในท้องถิ่น ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคอีสาน จากการศึกษาการใช้คำภาษาถิ่นในช่องยูทูป “Ananped” พบจำนวน 28 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.97 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เบ๊บ : โอเคพ่อแม่พี่น้องม็อนี้ อีสานพาสวบนะ อี้มมมมหรือย ๆ

[ที่มา: สุ่มกินตามคนข้างหน้า 24 ชั่วโมง | จะได้ของแปลก ๆ ไหม !?, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการใช้ภาษาถิ่น 2 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคอีสาน คือ คำว่า “ม็อนี้” หมายถึง วันนี้ (Isaan Roi Paet, 2023) และคำว่า “สวบ” หมายถึง กินอย่างตะกละตะกลาม มูมมาม (Isaan Roi Paet, 2023) และภาษาถิ่นภาคใต้ คือ คำว่า “หรือย ๆ” หมายถึง อร่อย ๆ (Southern language, 2023) จากตัวอย่างเบ๊บกำลังกินอาหารอีสานจึงพูดว่า “โอเคพ่อแม่พี่น้องม็อนี้ อีสานพาสวบนะ” เพื่อให้เข้ากับอาหารอีสาน แต่เบ๊บเป็นคนภาคกลางที่ไม่รู้จักภาษาถิ่นอีสาน จึงพูดคำว่า หรือย ๆ ที่เป็นภาษาถิ่นภาคใต้ ถึงเบ๊บจะใช้ภาษาอีสานก็ถือว่าปนภาษาอยู่ดี

2.12 การใช้จังหวะในการพูด

การใช้จังหวะในการพูด หมายถึง การใช้วัจนภาษาโดยการกำหนดช่วงระยะเวลาในการพูด ซึ่งมีการรอจังหวะ การพูดโพล่ง และการเว้นวรรค เพื่อให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ขัน (Eiamutama, 2008: 167) จากการศึกษา พบจำนวน 172 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 5.96 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เบ๊บ : เรื่องนี้ผมยืนยันได้ อยู่ยี่นั่นะที่เบ็ดเท่าเทียมกับทุกคน
ไม่ว่าจะเป็นพี่เป็นน้อง

อนันต์เบ็ด : กว่าคนจะไม่เชื่อเพราะไอนี้แหละ (พูดโพล่ง ๆ)

เบ๊บ : ไม่ทุกคนต้องเชื่อคำพูดผม

อนันต์เบ็ด : อะโอเคพูดไป ๆ

[ที่มา: กล่องสุ่มผลไม้ 20,000 บาท | เจอผลไม้ปีศาจ !?, 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการใช้จังหวะในการพูดคือ “กว่าคนจะไม่เชื่อเพราะไอนี้แหละ” จากประโยคเป็นการใช้จังหวะในการพูดขึ้นมาจากโพล่ง ๆ ซึ่งเป็นการพูดออกไปทันที โดยไม่มีการยั้งยังเกิดอารมณ์ขัน จากสถานการณ์เบ๊บกำลังอธิบายว่าอนันต์เบ็ดเป็นคนตีปฏิบัติกับทุกคนอย่างเท่าเทียม แต่เบ๊บใช้ท่าทางการพูดที่ไม่จริงจัง ทำให้ออนันต์เบ็ดพูดโพล่ง ๆ ขึ้นมาด่าเบ๊บเพราะเบ๊บทำตัวไม่น่าเชื่อถือ จึงทำให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ขัน

2.13 การใช้ภาษาที่แสดงน้ำเสียงต่าง ๆ

การใช้ภาษาที่แสดงน้ำเสียงต่าง ๆ หมายถึง การแสดงน้ำเสียง โดยการเน้นเสียง ตื่นเต้น ตกใจ ดีใจ เพื่อทำให้ดึงดูดความสนใจผู้ฟัง (Eiamutama, 2008: 175) จากการศึกษาค้นพบจำนวน 473 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 16.38 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แนน : อะมา ๆ

อนันต์เบ็ด : โกนหัว ๆ ๆ ๆ ๆ

เบ๊บ : เอาแล้วววววว

เต้ย : แนนได้อะไรเดียวกับที่ดูก่อน ฮึยยยยยยย กินของหรุ

แนน : ว้ายยยยยยยยยยย โย่ว โย่ว โย่ว ขอโทรศัพท์ด้วยคะ

[ที่มา: สุ่มใช้ชีวิต 24 ชั่วโมง (คนบาปต้องโดนลงโทษ!!), 2022]

จากตัวอย่างข้างต้นพบการใช้ภาษาในการแสดงน้ำเสียง คือ เต้ยเปิดกระดากที่แนนสุ่มได้ แล้วเต้ยจึงพูดว่า “ฮึยยยยยยย กินของหรุ” เป็นการแสดงน้ำเสียงตื่นเต้นที่เห็นว่าแนนได้กินอาหารหรุ แนนจึงโต้ตอบว่า “ว้ายยยยยยยยยยย โย่ว โย่ว โย่ว ขอโทรศัพท์ด้วยคะ” โดยแนนขอโทรศัพท์ที่อนันต์เบ็ดมาส่งกิ่งซีฟูดชุดใหญ่ ซึ่งน้ำเสียงเยาะเย้ยและอวด คนอื่นว่าตัวเองได้กินอาหารราคาแพง

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาทฤษฎีการสร้างอารมณ์ขันในช่องยูทูป *Ananped* ผู้ศึกษาพบว่า มีการใช้ทฤษฎีการสร้างอารมณ์ขันทั้งหมด 9 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ การยั่วล้อ การหักมุมและพลิกความคาดหมาย การเสแสร้งและเจ้าเล่ห์เพทุบาย การเล่นเลอะเทอะ แหกหักทำลาย และการทำให้เจ็บตัว การใช้ตรรกวิทยาแบบผิด ๆ การแต่งกายแปลกประหลาด การเข้าใจผิดและเข้าใจคนละทาง การล้อเล่นเกี่ยวกับเรื่องความตาย และการทำให้เป็นเรื่องเพศและเรื่องสัปดน

ผลการศึกษาดังนี้มีแตกต่างจากงานวิจัยของ Thongprasit (2012) ที่ศึกษาการใช้ภาษาและทฤษฎีการสร้างอารมณ์ขันไทยในตลกสถานการณ์ โดยศึกษาจากละครซิตคอมเรื่อง *เป็นต่อ* ซึ่งพบทฤษฎีการทำให้ผิดความคาดหมายมากที่สุด เนื่องจากละครซิตคอมเรื่อง *เป็นต่อ* เป็นละครตลกสถานการณ์ที่ได้รับความนิยมในสื่อวิทยุโทรทัศน์ และในปัจจุบันมีการเพิ่มช่องทางการรับชมไปยังสื่อออนไลน์ ซึ่งละครเรื่องนี้ได้จำลองสถานการณ์และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนวัยทำงาน ผ่านตัวละครหลัก 4 ตัว ได้แก่ เป็นต่อ พี่อู๊ด พี่วอก พี่ยม จึงทำให้คนวัยทำงานชื่นชอบละครเรื่องนี้ เนื่องจากเป็นวัยทำงานเหมือนกัน และมีภาวะความเครียดจากงานที่ต้องการผ่อนคลายเหมือนกัน เมื่อได้รับชมละครซิตคอมเรื่อง *เป็นต่อ* ที่มีเนื้อหาที่นำเสนอชีวิตคนทำงาน และกิจกรรมที่ทำหลังเลิกงานที่สอดแทรกมุขตลก จึงทำให้เกิดความบันเทิง

จากทฤษฎีการสร้างอารมณ์ขันที่นำเสนอผ่านตัวละคร ในเรื่องนี้นิยมใช้ทฤษฎีผิดความคาดหมายจากความคิดและความรู้สึกของผู้ชม จึงทำให้เกิดอารมณ์ขัน และทำให้ผู้รับชมเกิดความผ่อนคลาย ซึ่งแตกต่างจากการสร้างอารมณ์ขันในช่องยูทูป *Ananped* ที่พบทฤษฎีการยั่วล้อมากที่สุด เนื่องจากเป็นการนำเสนอผ่านช่องยูทูปที่เข้าถึงได้ง่ายที่มีกลุ่มเป้าหมายหลักของรายการเป็นวัยรุ่น ซึ่งช่องยูทูป *Ananped* นำเสนอเนื้อหาด้วยการยั่วล้อโดยใช้การกลั่นแกล้ง การล้อบุคคล การเสียดสี ประชดประชัน และล้อสังคม ทั้งอนันต์เปิดยั่วล้อทีมงาน และทีมงานยั่วล้อทีมงานด้วยตัวเอง เพื่อสร้างอารมณ์ขันให้แก่ผู้รับชม แม้ว่าละครตลกสถานการณ์เรื่อง *เป็นต่อ* และการสร้างอารมณ์ขันในช่องยูทูป *Ananped* จะเป็นตลกสถานการณ์เหมือนกัน แต่ทั้งสองรายการมีความแตกต่างกันที่กลุ่มเป้าหมายใน การรับชม ทั้งนี้ละครตลกสถานการณ์เรื่อง *เป็นต่อ* เผยแพร่ทางสื่อวิทยุโทรทัศน์ จึงต้องปฏิบัติตามระเบียบและบังคับและข้อกำหนดของคณะกรรมการกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ของประเทศไทย ซึ่งการเผยแพร่

เนื้อหาและภาษาที่ใช้ในสื่อวิทยุโทรทัศน์ต้องสอดคล้องกับกฎหมายและมาตรฐานจริยธรรม จึงทำให้ผลการศึกษากลวิธีการสร้างอารมณ์ชั้นในช่องยูทูบ *Ananped* และตลกสถานการณ์ เรื่องเป็นต่อแตกต่างกัน

ทั้งนี้การศึกษากลวิธีการสร้างอารมณ์ชั้นในช่องยูทูบ *Ananped* สอดคล้องกับ งานวิจัยของ Inthonsin (2021) ได้ศึกษากลวิธีการสร้างอารมณ์ชั้นในงานเขียนของ ปินดา โปสยะ พบว่ากลวิธีสร้างอารมณ์ชั้นที่ใช้มากที่สุด คือ การยั่วล้อ แม้ว่าจะเป็นงานเขียน แต่ในพ.ศ. 2525 ปินดา โปสยะเป็นนักศึกษาและนักเขียนหน้าใหม่ในยุคที่การศึกษากำลัง เพื่อฟู ทำให้งานเขียนของปินดา โปสยะได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี โดยเฉพาะในหมู่ของ นักศึกษามหาวิทยาลัย แม้ว่าจะแตกต่างกันที่รูปแบบการนำเสนอ แต่พบว่ามีกลุ่มเป้าหมาย คือ วัยรุ่น จึงทำให้พบกลวิธีการยั่วล้อเหมือนกัน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Sanguanphong (2020) ซึ่งศึกษาอารมณ์ชั้นในรายการ *เทยเทียวไทย* โดยเผยแพร่ ทางโทรทัศน์และช่องยูทูบ และรายการ *เทยเทียวไทย* เป็นรายการท่องเที่ยวที่ดำเนิน รายการ โดยพิธีกร LGBT ซึ่งดำเนินรายการด้วยนักแสดงยั่วล้อนักแสดงที่สนิทสนมกัน โดย นำเรื่องราวต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมาล้อเลียน และทำให้ผู้ชมมีความรู้สึกร่วม จากเรื่องธรรมดา รอบตัวจึงกลายเป็นเรื่องตลกได้

แม้ว่าช่องยูทูบ *Ananped* งานเขียนของ “ปินดา โปสยะ” และรายการ *เทยเทียวไทย* จะมีรูปแบบ ช่องทางการเผยแพร่ และข้อจำกัดที่แตกต่างกัน แต่งานวิจัยทั้ง 3 เรื่องต่างก็พบการใช้กลวิธีสร้างอารมณ์ชั้นด้วยการยั่วล้อมากที่สุด เนื่องจากการยั่วล้อนั้น สามารถนำสิ่งต่าง ๆ รอบตัวมาล้อเลียนเพื่อให้เกิดอารมณ์ชั้นได้ เนื่องจากผู้ชมมี ประสบการณ์ร่วมในสถานการณ์นั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีความเหนือกว่า ดังที่ Jaroenkiatboworn (2005: 14) อธิบายอารมณ์ชั้นว่าเกิดขึ้นจากการกดให้บุคคลอื่นมี สถานะที่ต่ำกว่า เพราะมนุษย์จะขำในความด้อยกว่าของผู้อื่นหรือขำต่อเมื่อตัวเองนั้นเป็น ฝ่ายเหนือกว่า ซึ่งคนในสังคมไทยส่วนใหญ่มองว่าการยั่วล้อเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างอารมณ์ ชั้น โดยการยั่วล้อนั้นไม่ได้ส่งผลกระทบต่อผู้ถูกล้อ แต่ใช้กับคนที่สนิทสนมกันและเพื่อสร้าง อารมณ์ชั้นเท่านั้น ช่องยูทูบ *Ananped* จึงใช้กลวิธีการยั่วล้อ เนื่องจากช่องยูทูบ *Ananped* มีการยั่วล้อโดยอนันต์เปิดยั่วล้อทีมงาน และผู้ร่วมรายการในช่องยั่วล้อกันเอง ซึ่งทุกคนมี ความสนิทสนมกัน และการยั่วล้อนั้นไม่ได้ส่งผลกระทบ แต่เป็นการยั่วล้อเพื่อสร้างอารมณ์ ชั้นให้แก่ผู้รับชมเท่านั้น

ด้านการศึกษาการใช้ภาษาในช่องยูทูป *Ananped* ผู้วิจัยได้ศึกษาการใช้ภาษาในการดำเนินรายการทั้งหมดที่ใช้สื่อสารในช่องยูทูป *Ananped* พบการใช้คำภาษาต่างประเทศมากที่สุด เนื่องจากในปัจจุบันการใช้คำภาษาต่างประเทศมีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตประจำวันเป็นอย่างมาก ทั้งคำศัพท์ทั่วไป ศัพท์เทคนิค และศัพท์เฉพาะ ที่นำมาใช้จนเป็นส่วนหนึ่งใน การดำรงชีวิต เสมือนเป็นส่วนหนึ่งของการใช้คำศัพท์ภาษาไทย เพื่อสื่อสารให้ผู้รับชมเข้าใจง่าย ทำให้ออนันต์เปิดและผู้ร่วมรายการใช้คำภาษาต่างประเทศมากที่สุด และผลการศึกษาพบการใช้คำผิดแบบแผนน้อยที่สุด เนื่องจากการสื่อสารให้ผู้รับชมเข้าใจนั้นเป็นสิ่งสำคัญ อนันต์เปิดและผู้ร่วมรายการจึงมีการเตรียมความพร้อมก่อนกระบวนการผลิตจนถึงการเผยแพร่คลิปวิดีโอออกมา เพื่อสื่อสารไปยังผู้รับชมอย่างชัดเจน

ทั้งนี้ เป็นที่สังเกตว่าการศึกษาการใช้ภาษาในช่องยูทูป *Ananped* ไม่พบการใช้ภาษาใน 2 ลักษณะ คือ การใช้ปริศนาคำทายและการใช้สัญลักษณ์ ทั้งนี้ อาจเนื่องจากช่องยูทูป *Ananped* เป็นช่องที่เน้นนำเสนอเนื้อหาและให้ความสนุกสนานโดยการทำท่าย การกลั่นแกล้ง และการยั่วล้อกันอย่างตรงไปตรงมาเพื่อสร้างอารมณ์ขัน และมีการใช้คำที่ชัดเจนเพื่อไม่ให้ผู้รับชมเข้าใจความหมายผิด จึงไม่พบการใช้ปริศนาคำทายและการใช้สัญลักษณ์

ผลการศึกษาการใช้ภาษาในช่องยูทูป *Ananped* สอดคล้องกับงานวิจัยของ Jampa et al. (2016) ที่ศึกษาเนื้อหาและการใช้คำสื่ออารมณ์ขันในรายการ *เทยเทียวไทย* โดยเผยแพร่ทั้งในสถานีโทรทัศน์และช่องทางยูทูป ซึ่งโดดเด่นในด้านการเล่นกับความหมายของคำเพื่อให้เกิดอารมณ์ขัน ได้แก่ การใช้คำคล้องจอง การใช้คำพ้อง การใช้คำพวน การใช้คำภาษาต่างประเทศ และการใช้คำซ้ำ ผู้ศึกษาได้ศึกษาการใช้ภาษาในช่องยูทูป *Ananped* นอกจากพบการใช้ภาษาต่างประเทศมากเป็นอันดับที่หนึ่งแล้ว ยังพบการใช้คำเพื่อสร้างอารมณ์ขันแก่ผู้ชม ได้แก่ การเล่นคำ โดยการใช้คำซ้ำ การใช้คำสัมผัสคล้องจอง การใช้คำพวน และการใช้คำพ้อง

ผลการศึกษาข้างต้น กลับมีความแตกต่างจากงานวิจัยของ Chanbanchee (2008) ที่ศึกษากลวิธีการใช้ภาษาในงานเขียนอารมณ์ขันของเกตุเสพย์สวัสดิ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งพบการใช้ภาษาเสียดสีประชดประชันมากที่สุด เนื่องจากเป็นงานเขียนในคอลัมน์ Naked จากนิตยสาร *Hamburger* เกตุเสพย์สวัสดิ์จึงต้องการชี้ให้เห็นถึงสภาพสังคมปัจจุบันว่ามีทั้งด้านดีและด้านไม่ดี จึงใช้คำที่แสดงออกถึงการเสียดสีประชดประชันเพื่อให้เกิดอารมณ์ขัน ความแตกต่างที่เด่นชัดก็คือ การใช้ภาษาในช่องยูทูป *Ananped* อนันต์เปิด

และผู้ร่วมรายการส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นและกลุ่มเป้าหมาย คือ วัยรุ่น เป็นกลุ่มที่มักใช้คำภาษาต่างประเทศ ที่ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะคำทับศัพท์ จึงทำให้พบการใช้ภาษาต่างประเทศมากที่สุด

นอกจากนี้ ผลการศึกษาจากงานนี้แตกต่างจากงานวิจัยของ Eiamutama (2008) ซึ่งศึกษากลวิธีและการใช้ภาษาเพื่อสร้างอารมณ์ขันในละครคั่นรายการวาไรตี้เกมโชว์ *ชิง รอยชิง ล้วน* ซึ่งเป็นตลกสถานการณ์ที่เป็นส่วนหนึ่งในรายการเกมโชว์ โดยมีการใช้ภาษาในการท่าย จึงนิยมนำปริศนาคำทายมาใช้เพื่อสร้างอารมณ์ขัน แต่การใช้ภาษาในช่องยูทูป *Ananped* ดำเนินรายการ โดยอนันต์เป็ดและผู้ร่วมรายการ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการใช้ชีวิตประจำวันที่สุดตลกอารมณ์ขัน จึงไม่พบการใช้ปริศนาคำทาย ทั้งนี้ยังแตกต่างจากงานวิจัยของ Thongprasit (2012) ที่ศึกษาการใช้ภาษาและกลวิธีการสร้างอารมณ์ขันไทยในตลกสถานการณ์ ซึ่งพบการใช้สัญลักษณ์เพื่อหลีกเลี่ยงความไม่สุภาพในการสร้างอารมณ์ขันแต่ช่องยูทูป *Ananped* มีการใช้ภาษาอย่างตรงไปตรงมาและเพื่อต้องการให้ผู้รับชมเข้าใจความหมายได้โดยไม่ต้องตีความ จึงไม่พบการใช้สัญลักษณ์ แต่พบผลการศึกษาที่แตกต่าง คือ พบการเลี่ยงคำหยาบ โดยมีการละเว้นคำที่ใช้ออกเสียง ไม่พูดคำเต็มและใช้พยัญชนะอื่นมาแทน การออกเสียงตรง ๆ เช่น ไอ้ฉิบ (ฉิบหาย), ไอ้ (ไอ้เหี้ย), ตาย (ตายท่า) เป็นต้น แม้ว่าผลการศึกษาการใช้ภาษาในช่องยูทูป *Ananped* จะพบการใช้คำรุนแรงมากเป็นอันดับที่ 2 แต่อันันต์เป็ดและทีมงานยังมีการใช้การเลี่ยงคำหยาบ เพื่อระมัดระวังในการใช้คำพูด เนื่องจากยูทูปสามารถเข้าถึงได้ง่าย และเข้าถึงได้ทุกเพศทุกวัย ทั้งนี้การใช้คำรุนแรงนั้นใช้เฉพาะกับคนที่มีความสนิทสนมกันและสร้างอารมณ์ขันให้แก่ผู้รับชม

References

- Chanbanchee, Y. (2008). *The Techniques of Thai Humor in The Prose of Ketsaepasawas Palakawong Na Ayudha*. [in Thai]. Master of Education Field of Study: Linguistics Studies, Srinakharinwirot University.
- Eiamutama, T. (2008). *The Strategies and the Use of Humour Language in the Series Breaks of the Variety Game Show “Ching Roy Ching Laan”*. [in Thai]. N.P.: University of the Thai Chamber of Commerce.

Ekyhaweng, A. (2024). **YouTube channel “Ananped”**.

<https://www.youtube.com/@Ananped>.

Inthonsin, S. (2021). Strategies Creating Humour in Pinda Phosaya’s Written Pieces. [in Thai]. **Journal of Modern Learning Development**, 6(2), 333-334.

Jaroenkiatboworn, K. (2005). **A Discourse Analysis of Jokes In Thai**. [in Thai]. PhD in Linguistics, Chulalongkorn University.

Jampa, Ph. et al. (2016). The Contents and the Words Expressing Humor in “Toei Tiew Thai” Program. [in Thai]. **Journal of Humanities and Social Sciences, Bansomdejchaopraya Rajabhat University**, 10(1), 18-19.

Isaan Roi Paet. (2023a). **Saep** (Tasty). [in Thai].

<https://esan108.com/dict/#gsc.tab=0>.

Isaan Roi Paet. (2023b). **Mue Ni** (Today). [in Thai].

<https://esan108.com/dict/view/%E0%B9%81%E0%B8%8B%E0%B9%88%E0%B8%9A%E0%B8%AD%E0%B8%B5%E0%B8%AB%E0%B8%A5%E0%B8%B5>.

Pantthakernamorn, T. (2016). **Humor in Nonfiction Writing: A Constructive Critical Analysis**. [in Thai]. Chulalongkorn University Press.

Pochananukrian. (2023). **Set Yaw** (Looking for taking advantage of you). [in Thai]. <https://pojnanukrian.com/%E0%B9%80%E0%B8%8B%E0%B9%87%E0%B8%94%E0%B8%AB%E0%B8%A2%E0%B9%88%E0%B8%AD>.

Royal Academy. (2011). **Royal Institute Dictionary**. [in Thai]. Bangkok: Nammee Books.

Sanguanphong, S. (2020). **The Humor in Toey-Tiew-Thai**. [in Thai]. Master of Arts (Thai Language Major), Silpakorn University.

Siriyuwasa, U. (1993). **Humor in the Mass Media**. [in Thai]. Bangkok: Research and Development Book Project Communication Arts Development.

Southern language. (2023). **Roi Raeng** (Tasty). [in Thai].

<https://shorturl.asia/1M5cn>.

Thananet, P. (2009). **Study of Language Use in the Comic Book Ramayana, Ramaavatara Edition**. [in Thai]. Master of Arts Srinakharinwirot University.

Thongprasit, P. (2012). **A Study of Language Usage and Thai Humour Techniques in Situation Comedy**. [in Thai]. Master of Arts (Thai Language), Kasetsart University.

Toyaboot, K. et al. (2020). The Strategy of Content Presentation of Youtuber. Case Study: Chompoo Sangchan's Channel. [in Thai]. **The 8th National Academic Conference on Business Administration**. 5 February 2021, Faculty of Business Administration, Maejo University.

คุณค่าของข่าวผลงานของนักศึกษานิเทศศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี บนเว็บไซต์เดอะลาวเดอร์
The Newsworthiness Produced by Ubon Ratchathani
University's Communication Arts Students
on The Louder Website

ธีระพล อ้นมัย¹ และมัธยา ธาณี²

Teerapon Anmai and Matthaya Thanee

Received: September 27, 2024/ Revised: November 22, 2024/ Accepted: December 5, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีประเด็นถกเถียงทางวิชาการที่สำคัญคือ การเขียนข่าวของนักศึกษานิเทศศาสตร์บนเว็บไซต์เดอะลาวเดอร์สะท้อนความก้ำกึ่งระหว่างคุณค่าของข่าวที่มีความสำคัญและความน่าสนใจ อย่างไรก็ตาม ข่าวบางข่าวก็ไม่สะท้อนความความสมดุลระหว่างความสำคัญและน่าสนใจเสมอไป งานนี้ศึกษาจากผลงานข่าวและสารคดีจำนวน 30 เรื่องที่เผยแพร่บนเว็บไซต์ <https://thelouder.co> ผลิตโดยนักศึกษาและศิษย์เก่าที่เข้าร่วมโครงการ Journalism that builds bridges ซึ่งจัดโดยมูลนิธิเพื่อการศึกษาและสื่อภาคประชาชนอีสาน และผลงานทั้ง 30 เรื่อง แบ่งออกเป็น 6 ประเด็น คือ 1) ศิลปวัฒนธรรม บันเทิงและกีฬา 2) สังคมและการศึกษา 3) การเมือง 4) ประวัติศาสตร์ 5) สิ่งแวดล้อม และ 6) เพศสถานะ ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าของข่าว (Newsworthiness) มีทั้งความสำคัญ และ ความน่าสนใจ โดยมีดีของความสำคัญ (significance) นั้นมีทั้งประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงการของรัฐ นโยบายของรัฐที่มีผลกระทบต่อปัจเจกบุคคล ชุมชนและสังคมในวงกว้าง ส่วนคุณค่าของข่าวในด้านความน่าสนใจ (interesting)

¹ อาจารย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University), Email: teerapon.a@ubu.ac.th

² อาจารย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University), Email: matttaya.t@ubu.ac.th

ผลการวิจัยพบว่า ผลงานทั้ง 30 เรื่องให้คุณค่าของข่าวด้านความใกล้ชิด ทั้งในเชิงกายภาพและความรู้สึก รองลงมา คือ ความใหม่สดของประเด็นหรือมุมมองต่อเรื่องที่น่าสนใจ (22 เรื่อง) ตามมาด้วยเรื่องที่มีความขัดแย้งและความกระทบกระเทือน อย่างละ 13 เรื่อง รวมทั้งมีประเด็นเรื่องเพศ จำนวน 7 เรื่อง โดยมีทั้งในมิติทางเพศสถานะ เพศวิถี ผลงานทั้ง 30 เรื่องของนักศึกษาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ไม่ได้นำเสนอคุณค่าความน่าสนใจในมิติความร่ำอารรมณ์หรือความสะเทือนใจอันเป็นปฏุชนวิสัย ไม่เสนอความแปลก และความมีเงื่อนไขหรือความลึกลับซับซ้อนของเหตุการณ์

คำสำคัญ: คุณค่าของข่าว ความสำคัญ ความน่าสนใจ นักศึกษา thelouder.co

Abstract

The article's key academic argument is that news writing by communication arts students and published on the Louder website reflects an overlap between two elements of newsworthiness: interestingness and prominence. Some articles, however, do not reflect a good balance of these two elements. This research article is based on an examination of 30 news articles and feature stories published on the website <https://thelouder.co> by former and current communication arts students at Ubon Ratchathani University who had joined the project entitled Journalism that Builds Bridges, which was hosted by the Foundation for Isan Education and People's Media. These 30 articles were divided into 6 categories: 1) arts and culture, entertainment, and sports; 2) society and education; 3) politics; 4) history; 5) environment; and 6) gender. The findings show that these articles had both prominence and interestingness. In terms of prominence, themes were concerned with government projects and policies that have a broad impact on individuals, communities, and societies.

The analysis of newsworthiness in terms of interestingness shows that all 30 articles prioritized physical and emotional proximity to the readers. This is followed by timeliness or perspectives towards issues being reported (which

was found in 22 articles), and conflicts and their consequences (each of which was found in 13 articles). Seven articles addressed gender issues including gender identity and sexuality. Six articles featured issues related to prominence. It should be noted that all the 30 articles by these communication arts students did not focus on the following newsworthy elements: sensationalism based on human interests, oddity, suspense, or mystery.

Keywords: Newsworthiness, Significance, Interesting, students, thelouder.co

บทนำ

การรายงานข่าวสถานการณ์มีความสำคัญมากขึ้นในสังคมประชาธิปไตย เพราะประชาชนต้องรับทราบข่าวสารความเคลื่อนไหวทั้งทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อเป็นข้อมูลตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลและเป็นการเตรียมตัวในฐานะสมาชิกของสังคมที่ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของประเทศร่วมกัน การรายงานข่าวประเภทสถานการณ์นอกจากจะเป็นการทำหน้าที่ในฐานะสุนัขเฝ้าบ้าน (watchdog) คอยเตือนคอยบอกกล่าวประชาชนแล้ว ยังทำหน้าที่ในส่วนของการรายงานข่าว ให้ความรู้การศึกษาครอบคลุมรอบด้านในฐานะผู้พิทักษ์สังคมด้วย (Boonsiripunth, 1994)

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย เรื่อง “คุณค่าของข่าวในโครงการ journalism that builds bridges: กรณีศึกษา การรายงานข่าวของนักศึกษาสาขานิเทศศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี” ซึ่งผู้เขียนได้รับอนุมัติงบประมาณจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีในปีงบประมาณ 2566 และดำเนินการวิจัยแล้วเสร็จในเดือนสิงหาคม 2567

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของข่าวจากงานข่าวและสารคดีซึ่งผลิตโดยนักศึกษาและศิษย์เก่าของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ (วิชาเอกวารสารศาสตร์) คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (ต่อจากนี้จะใช้คำว่า ‘นิเทศศาสตร์ มอบ.’) ที่เข้าร่วมโครงการ Journalism that builds bridges ซึ่งเป็นโครงการที่จัดขึ้นโดยมูลนิธิเพื่อการศึกษาและสื่อภาคประชาชนอีสานเพื่อจัดอบรมนักข่าวพลเมืองจากเว็บไซต์ข่าวทั่วประเทศจำนวน 5 พื้นที่ คือ 1) ภาคเหนือ เว็บไซต์ <https://www.lannernews.com/> 2)

ภาคกลาง สำนักข่าว <https://prachatai.com/> 3) ภาคใต้ สำนักข่าว wartani <https://journalismbridges.com/region/wartani> และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2 เว็บไซต์ คือ 4) เว็บไซต์ <https://theisaanrecord.co/> และ 5) <https://thelouder.co/> โดยเน้นการผลิตข่าวและสารคดีและร่วมกันสร้างเครือข่ายและผลงานข้ามภาคซึ่งดำเนินการระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2565 ถึงตุลาคม 2566 จากโครงการดังกล่าว มีนักศึกษาและศิษย์เก่านิเทศศาสตร์ ม.อุบลฯ มอบ. จำนวน 10 คนในนามของสำนักข่าว The Louder ได้เข้าร่วมการอบรมและทำข้อตกลงจะผลิตข่าวและสารคดีข่าวจำนวน 30 เรื่อง และเผยแพร่ทางเว็บไซต์ <https://thelouder.co/> ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับผลงานของนักศึกษาตามเป้าหมายของโครงการและเผยแพร่ผลงานอื่น ๆ ของนักศึกษานิเทศศาสตร์ มอบ. ที่มีคุณค่าของข่าวสำคัญและน่าสนใจในสถานการณ์ขณะนั้น

คุณค่าของข่าว (Newsworthiness)

มาลี บุญศิริพันธ์ (Boonsiripunth, 1994) ได้ให้ข้อสรุปว่า คุณลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของข่าวคือ ความน่าสนใจและความสำคัญ ทั้ง 2 ประการนี้ ผู้สื่อข่าวพิจารณาบนพื้นฐานความต้องการและความรู้สึกของผู้อ่าน คือ ข่าวนั้นต้องน่าสนใจสำหรับผู้อ่าน มีความสำคัญต่อผู้อ่าน และต้องเป็นข้อเท็จจริงที่มีความสดทันสมัยสำหรับผู้อ่าน ข่าวที่มีคุณค่าสูงมักมีทั้งความสำคัญ (significance) และความน่าสนใจ (interesting) อยู่ในตัว

ความสำคัญ (significance) หมายถึง เหตุการณ์อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ผลกระทบดังกล่าวจะมีผลในวงกว้าง โดยมากข่าวที่มีความสำคัญมักจะเป็นข่าวที่มีผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง ผลกระทบนั้นอาจไม่เกิดขึ้นที่ทันใด แต่อาจจะเกิดขึ้นในระยะยาว ต้องอาศัยเทคนิคการรายงานข่าวอย่างละเอียดรอบคอบเพื่อความเข้าใจในเรื่องราวนั้น ๆ

ความน่าสนใจ (interest) หมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วประชาชนสนใจใคร่รู้ อยากติดตาม ข่าวที่น่าสนใจคือข่าวที่ผู้อ่านมีความตั้งใจต้องการจะอ่านมากที่สุด หากพิจารณาองค์ประกอบของข่าว (news elements) ผู้อ่านจะสนใจพิเศษในประเด็นต่อไปนี้เป็นพิเศษ

1) ความสด (immediacy) หมายถึง ความรวดเร็วในการรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ให้ผู้อ่านได้ทราบอย่างทันทีทันควัน คือ นับจากระยะเวลาของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับการรายงานข่าว ความเป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่งรายงานได้เร็วเท่าไร คุณค่าของความสดของข่าวก็ยิ่งมากขึ้น

2) ความใกล้ชิด (proximity) หมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใกล้กับตัวผู้อ่าน ทั้งทางด้านระยะทาง เวลาและความคิด ถ้าใกล้มากจะมีคุณค่าทางข่าวสูงมากกว่าเหตุการณ์ที่เกิดไกลออกไป ความใกล้ชิดอาจเป็นความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางจิตใจ สถานที่หรือบุคคลซึ่งมีความผูกพันทางใดทางหนึ่งกับผู้อ่าน

3) ความเด่น (prominence) ครอบคลุมถึงความเด่นของบุคคล สถานที่หรือเวลาของเหตุการณ์หรือบุคคลในเหตุการณ์ เช่น ช่วงเวลาของการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ช่วงเวลาของการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีเดินทางไปต่างประเทศ นางสาวไทยเดินทางไปประกวดนางงามจักรวาล เป็นต้น เหตุการณ์ใดที่มีองค์ประกอบของความเด่นดังกล่าวมากก็มักได้รับความสนใจในคุณค่าเชิงข่าวสูง ได้รับการพิจารณาตัดสินใจให้ลงพิมพ์ก่อนเสมอ

4) ความผิดปกติ (unusualness) โดยธรรมชาติของมนุษย์แล้ว มักสนใจต่อสิ่งใดก็ตามที่แปลกหรือไม่เคยเห็นมาก่อน เช่น แม่คนหนึ่งให้กำเนิดลูกแฝด 8 คน หรือเด็กอายุ 5 ขวบสามารถคำนวณเลขหลักล้านได้ภายใน 5 วินาที เป็นเรื่องที่ไม่เกิดขึ้นบ่อยนัก คนจึงอยากรู้อยากเห็นละเอียดมากกว่าเหตุการณ์ปกติ เหตุการณ์ประเภทนี้จะปรากฏบนหน้าหนังสือพิมพ์เป็นครั้งคราวแล้วแต่ว่าจะเกิดขึ้นเมื่อใด

5) ความเป็นปฏิกษณวิสัย (human interest) สิ่งที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อมนุษย์ด้วยกันเองหรือเกิดกับสิ่งมีชีวิตในโลก องค์ประกอบข้อนี้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางอารมณ์ จิตใจ เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ทั่วไป เป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกร่วมทางอารมณ์กับบุคคลในข่าวด้วย เช่น ความรู้สึกสะท้อนอารมณ์ เห็นใจ เข้าใจ สงสาร อยากร่วมส่วนร่วมช่วยเหลือ ถ้าเหตุการณ์ทำนองเดียวกันอาจเกิดกับตนเองแล้วควรทำอย่างไร หรือเป็นเหตุการณ์ที่อาจมีโอกาสเกิดกับทุกคนได้ เช่น ข่าวแต่น้องผู้วิหิงหรือชาวเด็กยากจนแต่สมองดีอยากเรียนต่อให้สูง แต่ไม่มีผู้อุปการะจต้องฆ่าตัวตาย ข่าวแม่ฆ่าลูกเพราะความรัก ข่าวสัตว์เลี้ยงที่ถูกทอดทิ้ง เป็นต้น

6) ความขัดแย้ง (conflict) ข่าวจากหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่เกิดจากความขัดแย้งไม่ลงรอยกันระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย เช่น ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ ขัดแย้งทางอารมณ์ ขัดแย้งทางความคิดทางเพศ ความขัดแย้งมีคุณค่าทางข่าวสูง เพราะเป็นธรรมชาติของมนุษย์ อยากรู้ อยากราบถึงสาเหตุของความขัดแย้ง กระจายจะติดตามถึงที่สุด

7) ความลึกลับซับซ้อน (suspense) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วยังไม่สามารถคลี่คลายให้กระจ่างหรือยังไม่สามารถเสาะหาสาเหตุที่แท้จริงแล้ว มักกระตุ้นให้ผู้อ่านสงสัย

ใคร่ติดตามให้ถึงที่สุด ผู้สื่อข่าวต้องติดตามอย่างต่อเนื่องละเอียดลออและคลี่คลายเงื่อนไขจนกระจ่าง

8) ความกระทบกระเทือน (consequence) เป็นผลกระทบของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับมวลชน อาจเป็นผลกระทบทางความเป็นอยู่ การครองชีพหรือทางสังคม ผลกระทบกระเทือนนี้อาจเกิดโดยทางตรงหรือทางอ้อม

9) ความก้าวหน้า (progress) ถือเป็นองค์ประกอบข่าวที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพิจารณาคุณค่าข่าว โดยเฉพาะการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ เทคโนโลยีสมัยใหม่ ความเปลี่ยนแปลงของสังคม การศึกษา เป็นต้น ย่อมมีผลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งสิ้น มนุษย์ย่อมมีความสนใจอยากเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อนำมาปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น ในหนังสือพิมพ์หลายฉบับจึงเปิดคอลัมน์วิชาการก้าวหน้าขึ้น เพื่อรายงานความก้าวหน้าทางการแพทย์บ้าง การค้นพบ การวิจัย สิ่งประดิษฐ์ อุตสาหกรรมหรือเครื่องทุ่นแรงที่เป็นประโยชน์ต่ออาชีพสาขาต่าง ๆ เพราะความก้าวหน้าทางวิชาการย่อมมีผลต่อความหวังใหม่ในชีวิตของประชาชนด้วย

10) เพศ (sex) ความสนใจในเพศตรงข้ามเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์และสัตว์ จัดเป็นเรื่องที่ใกล้ชิดที่สุดกว่าได้ องค์ประกอบของข่าวข้อนี้ได้หมายถึงเฉพาะเรื่องระหว่างหญิงกับชายเท่านั้น แต่รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคม เช่น การต่อสู้เพื่อแก้กฎหมายที่เสียเปรียบของสตรี การเรียกร้องความเสมอภาคระหว่างหญิงกับชาย การเรียกร้องให้เป็นที่ยอมรับทางสังคม เป็นต้น

แนวคิดคุณค่าของข่าวจะเป็นเครื่องมือการวิเคราะห์คุณค่าของข่าวและสารคดีจำนวน 30 เรื่อง ที่ผลิตโดยนักศึกษาและศิษย์เก่าวิชาเอกวารสารศาสตร์ สาขานิติศาสตร์ มอช. ที่เข้าร่วมโครงการ Journalism that builds bridges ซึ่งผลการวิเคราะห์ดังกล่าวจะนำไปสู่การปรับปรุงเนื้อหาการเรียนการสอนในหลักสูตรนิติศาสตร์ทั้งวิชาการรายงานข่าวเบื้องต้น การวิเคราะห์ข่าวและสถานการณ์ปัจจุบัน และการเขียนข่าวและสารคดี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Yamthap (2021) วิจัย เรื่อง “คุณค่าข่าวในวารสารศาสตร์ดิจิทัลศตวรรษที่ 21” โดยการวิจัยเอกสาร นำข้อมูลที่ได้มาประมวลวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามสำคัญที่ว่า ความเป็นข่าว การพิจารณาคุณค่าข่าว หรือ องค์ประกอบของข่าวเปลี่ยนไปอย่างไรในยุคสื่อข่าวดิจิทัลศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้ วัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวทางการทำงานใหม่ ๆ ติดตาม

ความก้าวหน้าและสถานการณ์การทำข่าว การพิจารณาคุณค่าข่าวและองค์ประกอบของข่าวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และ 2) เพื่อแสวงหาความรู้ด้านวารสารศาสตร์ในการพัฒนาสื่อการสอนสำหรับวารสารศาสตร์ในยุคดิจิทัล ผลการศึกษาพบ 2 ประเด็นสำคัญ คือ ประการแรก เกณฑ์การพิจารณาคุณค่าข่าวในยุคสมัยใหม่ยังทับซ้อนกับเกณฑ์การพิจารณาคุณค่าข่าวแบบดั้งเดิมอยู่มาก แต่สิ่งที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวางคือ ลักษณะเฉพาะของผู้รับสารและคุณลักษณะของสื่อข่าวดิจิทัล ซึ่งส่งผลอย่างสำคัญต่อ ‘กระบวนการได้มาซึ่งข่าว’ และคุณภาพของงานข่าว - ภาพประกอบ รวมทั้งการนำลักษณะการเขียนข่าวที่เหมาะสมกับยุคสมัยใหม่มาเป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาคุณค่าข่าวด้วย ประการที่สอง ผู้ผลิตข่าวและองค์กรสื่อยังให้ความสำคัญกับ ‘เทคนิคเชิงการผลิต’ มาประกอบการพิจารณาคุณค่าข่าว เพื่อใช้จัดระบบและกำหนดว่าจะรายงานหรือสืบข่าวต่อไปอย่างไร เกณฑ์พิจารณาความเป็นข่าวและให้คุณค่าข่าวเช่นนี้ถูกมองว่าเป็นตัวขับเคลื่อนหลักในกระบวนการผลิตข่าวที่มีอิทธิพลต่อการคัดสรรข่าว ขยายเรื่องราวและกำหนดการทำงานในห้องข่าว อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีดิจิทัลที่เปลี่ยนไป ทำให้เกิดเงื่อนไขประกอบการพิจารณาใหม่ ๆ เช่น การเกิดกลุ่ม ‘เนื้อหาแบบผู้ใช้สร้างขึ้น’ (User-generated content- UGC) และการเกิดวารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วม (Participatory journalism) ประกอบกับอุปสรรคเรื่องการใช้ทรัพยากรและเวลาที่มีอย่างจำกัดมากขึ้น ตลอดจนอิทธิพลทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองที่มีต่อนักข่าวโดยตรง ได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพิจารณาว่าอะไรควรจะเป็นข่าวมากขึ้น ในภูมิภาคนี้สื่อใหม่นี้ ความมีค่าเป็นข่าวจึงกลายเป็นสิ่งที่แปรผันเคลื่อนไหวได้ไม่อยู่นิ่ง สิ่งสำคัญในปัจจุบัน คือ ผู้ที่พิจารณาคัดเลือกข่าวเพื่อนำเสนอข่าวควรให้ความสำคัญกับบริบทใหม่ดังกล่าว ใช้ประโยชน์จากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในการเพิ่มคุณค่าข่าวและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงและเผยแพร่ข่าว ให้เป็นการเพิ่มพูนศักยภาพความเป็นสื่อข่าวมืออาชีพไปด้วยพร้อม ๆ กัน

Sayprom (2020) วิจัย เรื่อง “คุณค่าข่าวที่มีผลต่อการคัดเลือกประเด็นข่าวจากสื่อสังคมออนไลน์” เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบหลักคุณค่าข่าวที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกประเด็นข่าว การตรวจสอบข้อมูลและรูปแบบการใช้ข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์ที่สมควรเสนอเป็นข่าวในทัศนะของสื่อมวลชน และนักวิชาการด้านสื่อสารมวลชน โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 6 คน จากการเลือกแบบเจาะจง ผลการวิจัยพบว่า หลักคุณค่าข่าวที่มีผลต่อการคัดเลือกประเด็นข่าวจากสื่อสังคมออนไลน์ในทัศนะของสื่อมวลชน ได้แก่ 1) ความสนใจ 2) ความใกล้ชิด 3) ผลกระทบ 4) ความ

ขัดแย้ง และ 5) ความแปลก ส่วนทัศนะของนักวิชาการเห็นว่า ควรเน้นด้านผลกระทบของ ข้อมูลที่นำเสนอ และประโยชน์ต่อส่วนรวมและบุคคลเป็นสำคัญ การตรวจสอบข้อมูล ทั้งใน ทัศนะของสื่อมวลชนและนักวิชาการเห็นตรงกันใน 2 วิธี ได้แก่ 1) หาต้นทางผู้โพสต์ และ 2) ตรวจสอบจากแหล่งอื่น โดยสื่อมวลชนตรวจสอบจากความคิดเห็นเพิ่มเติม ส่วน นักวิชาการเสนอให้มีระบบการได้มาซึ่งข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์ ด้วยวิธีการวาดข้อซึ่ง รูปแบบการใช้ข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์ ในทัศนะของสื่อมวลชน มี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) เสนอเป็นข่าวเหตุการณ์โดยไม่ต่อยอด 2) ใช้เป็นแหล่งข่าวปฐมภูมิ และ 3) ใช้ประกอบการ นำเสนอ ส่วนทัศนะของนักวิชาการพบว่า ควรใช้เป็นแหล่งข่าวปฐมภูมิและประกอบการ นำเสนอ โดยต้องสะท้อนปัญหาและนำไปสู่การแก้ปัญหา ผลการวิจัยนี้จะนำไปสู่แนว ทางการพัฒนาคุณภาพเนื้อหาข่าวของรายการข่าวโทรทัศน์ในยุคดิจิทัลต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเอกสาร โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ผลงานของนักศึกษาและศิษย์เก่าสาขานิติศาสตร์ จำนวน 30 เรื่อง ด้วย แนวคิดคุณค่าของข่าว โดยรวบรวมข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://thelouder.co/> ระหว่าง เดือนพฤศจิกายน 2565 – ตุลาคม 2566

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์คุณค่าของข่าว 30 เรื่องทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพด้วยการบรรยายเชิงพรรณนา โดยประยุกต์ใช้แนวทาง 6 ขั้นตอนของเมาสทากาส (Moustakas, 1994 อ้างถึงใน สมศักดิ์ บุญสาธิต, 2546) ได้แก่ (1) การถอดความข้อมูล (Data Transcribing) ด้วยการอ่านและทำความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาข่าวทั้ง 30 เรื่อง (2) การจัดการข้อมูล (Data Managing) โดยบันทึกข้อมูลข่าวทั้ง 30 เรื่องตามแนวการวิเคราะห์ คุณค่าของข่าว (3) การอ่านและการบันทึก (Reading and Memoing) อ่านทบทวนข้อมูล เพื่อการวิเคราะห์ และบันทึกข้อสังเกตเกี่ยวกับคุณค่าของข่าว (4) การอธิบาย (Describing) ใช้กรอบแนวคิดคุณค่าของข่าวของแต่ละข่าว (5) การจัดหมวดหมู่ข้อมูล (Classifying) จำแนกหมวดหมู่ของข่าวทั้งรูปแบบการนำเสนอ และเนื้อหาของข่าวตามแนวคิดคุณค่าของ ข่าว (6) การตีความหมายข้อมูล (Interpreting) ผู้วิจัยใช้วิธีการบรรยายถึงคุณค่าของข่าว โดยภาพรวมทั้ง 30 เรื่อง

ผลการศึกษา

1. ผลงานของนักศึกษานิเทศศาสตร์ มอบ. บนเว็บไซต์ เดอะลาวเดอร์

จากการรวบรวมข้อมูลผลงานที่เผยแพร่ทางเว็บไซต์ thelouder.co ตั้งแต่ พฤศจิกายน 2565 ถึงตุลาคม 2566 พบว่า นักศึกษาและศิษย์เก่านิเทศศาสตร์ มอบ. ได้ผลิตข่าว สารคดีและบทสัมภาษณ์ 30 เรื่อง โดยแบ่งออกเป็น 6 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ศิลปวัฒนธรรม บันเทิงและกีฬา 2) สังคมและการศึกษา 3) การเมือง 4) ประวัติศาสตร์ 5) เพศสถานะ และ 6) สิ่งแวดล้อม ดังนี้

1.1 ศิลปวัฒนธรรม บันเทิงและกีฬา

- 1) การเดินทางของ ‘ชอยจู้’: จากงานกินตองสู่เมมูออดนิยม/สารคดี (The Louder, 2023v)
- 2) ยุคสมัยเปลี่ยน ทศนคติเปลี่ยน เด็กรุ่นใหม่ไม่ายที่จะบอกว่า ‘พวกเขาฟังหมอลำ’/สารคดี (The Louder, 2023z)
- 3) สาวน้อยกลอยยาว ‘แจ่มมัก เลยเฮ็ดหื้อเข้าไปเล่น’/สารคดี (The Louder, 2023y)
- 4) น้ำตา ‘คนทำเทียน’ ในวันที่เสียงส่งไปไม่ถึงผู้จัดงาน/สารคดี (The Louder, 2023x)
- 5) พอแต่เปิดผ้ามานัก ฟังเสียงหมอลำหน้าฝน/สารคดี (The Louder, 2023p)
- 6) หนั่งอีสาน – ไทบ้าน สีไปทางใต้ (The Louder, 2023k)
- 7) 64 ปี เดชอุดมเรียเตอร์ ตำนานโรงหนังที่ยังคงอยู่/สัมภาษณ์พิเศษ (The Louder, 2023a)
- 8) ปลาร้าน้ำชี/สารคดี (The Louder, 2023f)
- 9) ปาร์ตี้หมาก/สารคดี (The Louder, 2023c)
- 10) ขึ้น! ศรีสะเกษ เมืองฟุตบอล/สารคดี (The Louder, 2023i)

1.2 สังคมและการศึกษา

- 1) สี่แยกไฟแดงมีเด็กนักเรียนขายนมเปรี้ยว/สารคดี (The Louder, 2023b)
- 2) ชาวนาโมโรแมนติก เป็นแล้วไม่รวย แต่ไม่เลิก/สารคดี (The Louder, 2023r)

- 3) คอนเทนต์ครีเอเตอร์ลู่อีสาน กับการทำความเข้าใจอีสานใหม่/สารคดี (The Louder, 2023j)
- 4) เด็กและคนชราในสถานการณ์น้ำท่วม/สารคดี (The Louder, 2023d)
- 5) ไม่ใช่พระอิฐพระปูน/สารคดี (The Louder, 2023h)
- 6) ทำไมเด็กที่กำลังจะขึ้น ป.5 ถึงยังอ่านหนังสือไม่ออก?: วิเคราะห์เหตุแห่งความทุกข์ขั้นพื้นฐานในระบบการศึกษาของโรงเรียนชายขอบจากกรณีของ ‘เด็กชายมดแดง’/สารคดี (The Louder, 2023dd)

1.3 การเมือง

- 1) ทวงคืนผืนป่าอุทยานแห่งชาติผาแต้ม นโยบายรัฐเผด็จการที่ไม่เห็นหัวคนจน/สารคดี (The Louder, 2023u)
- 2) เพื่อไทย-ก้าวไกลหนุน ‘Sex Worker’ ถูกกฎหมาย ยกระดับคุณภาพชีวิตและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์/ข่าว (The Louder, 2023s)
- 3) กว่า ‘อำนาจ’ จะถูก ก ร ะ จ า ย/สัมภาษณ์พิเศษ (The Louder, 2023bb)
- 4) ทหารเกณฑ์คนยาก: ไม่ใช่ชายไทยทุกคนที่อยากเป็นทหาร/สารคดี (The Louder, 2023t)
- 5) คุยเรื่องปลดล็อกสุราชุมชน จาก ‘เท่าพิภพ ลิ้มจิตรกร’ ถึง ‘ซอดแจ้ง’/สัมภาษณ์พิเศษ (The Louder, 2023w)

1.4 ประวัติศาสตร์

- 1) ความทรงจำผู้มีบุญกับความทรงจำบ้านสะพือ ปฏิบัติการศิลปะหลังมรณกรรมของ ‘ถนอม ชาภักดี’/สารคดี (The Louder, 2023m)
- 2) Concept ที่มาและ Step ที่จะไปบนเส้นทางขณะประกอบสร้างของ ‘ห้องสมุดผีบุญ’/สารคดี (The Louder, 2023e)
- 3) คนอุบลใน 6 ตุลา : ชุมพร ทุมไมย ปฐมบทแห่ง 6 ตุลา/สารคดี (The Louder, 2023aa)

1.5 เพศสถานะ

- 1) One Night Stand กับกะเทยเล่นไม้/สารคดี (The Louder, 2023o)
- 2) เมื่อกะเทยไปเกณฑ์ทหาร/สารคดี (The Louder, 2023cc)
- 3) ผ่าอนามัยของฉันทน์/สารคดี (The Louder, 2023n)

1.6 ประเด็นสิ่งแวดล้อม

- 1) เชื้อนไม้ได้แก้ปัญหาน้ำท่วม/สารคดี (The Louder, 2023q)
- 2) ชยะกับชุมชนน้ำท่วม/สารคดี (The Louder, 2023g)
- 3) คนกับไฟ: คูยเรื่องไฟป่ากับ ‘สมบัติ บุญงามอนงค์’/สัมภาษณ์พิเศษ (The Louder, 2023l)

จากผลงานทั้ง 30 เรื่อง พบว่า ประเด็นทางศิลปวัฒนธรรม บันเทิงและการกีฬา ถูกนำเสนอมากที่สุด 10 เรื่อง รองลงมาคือ สังคมและการศึกษา 6 เรื่อง การเมือง 5 เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพศสถานะ และสิ่งแวดล้อม ประเด็นละ 3 เรื่อง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องและข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยกเว้นกรณีสัมภาษณ์พิเศษ เรื่อง คนกับไฟ: คูยเรื่องไฟป่ากับ ‘สมบัติ บุญงามอนงค์’

2. การวิเคราะห์คุณค่าของข่าว

จากสารคดี บทสัมภาษณ์และข่าวที่รายงานบนเว็บไซต์ thelouder.co เมื่อวิเคราะห์คุณค่าของข่าวทั้งจำนวน 30 เรื่องโดยแบ่งออกเป็น 6 กลุ่มตามหลักความสำคัญ (significance) และความน่าสนใจ (interesting) แล้วพบว่า มีความก้ำกึ่งระหว่างความน่าสนใจและความสำคัญ ดังนี้

2.1 ความสำคัญ (significance)

ความสำคัญ หมายถึง เหตุการณ์อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ผลกระทบดังกล่าวจะมีผลในวงกว้าง โดยมากข่าวที่มีความสำคัญมักจะเป็นข่าวที่มีผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง ผลกระทบเหล่านั้นอาจไม่เกิดขึ้นที่ทันใด แต่อาจจะเกิดขึ้นในระยะยาว ต้องอาศัยเทคนิคการรายงานข่าวอย่างละเอียดรอบคอบเพื่อความเข้าใจในเรื่องรายนั้น ๆ (Boonsiripunth, 1994) จากการวิเคราะห์ผลงานของนักศึกษานิเทศศาสตร์ มอ.บ. ตามกลุ่มประเด็นได้ ดังนี้

1) ศิลปวัฒนธรรม บันเทิงและกีฬา

จากผลงาน 10 เรื่อง พบว่า ยังไม่มีประเด็นที่สร้างผลกระทบในเชิงนโยบายหรือส่งผลกระทบต่อสังคม แต่มีประเด็นที่สะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญ เช่น สารคดีเรื่อง “การเดินทางของชอยจู่: จากงานกินตองสู่เมียนมูนอย” เป็นการสื่อสารต่อสาธารณชนว่า วัฒนธรรมการกินดิบของคนอีสานที่เคยเป็นสิ่งต้องห้ามทางสาธารณสุขจนกลายเป็นประเด็นรณรงค์เรื่องสุขภาพ แต่กลับได้รับการยอมรับในวงกว้าง

พร้อมทั้งให้ความกระจ่างถึงที่มาของชอยจ์ู่ก่อนที่จะมาเป็นเมนูยอดนิยมในปัจจุบัน โดยคำพอง เทพาค่า ส.ส.พรรคก้าวไกล (ขณะนั้น) ให้ข้อมูลว่า สมัยก่อนการที่จะได้กินเนื้อไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องกินตามโอกาสพิเศษ เช่น มีงานกินตองหรืองานแต่งถึงจะมีการลั้มวู้...งานที่จะได้กิน ‘ชอยจ์ู่’ คือ งานกินตองหรืองานแต่งงาน”

ส่วนเรื่อง “ยุคสมัยเปลี่ยน ทักษะคนเปลี่ยน เด็กรุ่นใหม่ไม่อายุที่จะบอกว่า ‘พวกเขาฟังหมอลำ’” นำเสนอค่านิยมการฟังหมอลำ ซึ่งเดิมทีหมอลำเป็นเพียงวัฒนธรรมร่วมหรือวัฒนธรรมกระแสรอง แต่ถูกยอมรับเป็นวัฒนธรรมยอดนิยมอย่างเป็นทางการจากรณีที่หมอลำ ‘คณะระเบียบวาทะศิลป์’ ได้ขึ้นแสดงบนคอนเสิร์ตบิกเบียร์เมื่อนอเดือน ธันวาคม 2565 โดยพิธีกรของคณะระเบียบวาทะศิลป์กล่าวถึงการปรับตัวเพื่อให้ได้รับความนิยมว่า นอกจากการลำแล้ว ยังปรับให้มีเพลงอีสานอินดี้ เพลงลูกทุ่ง เพลงเกาหลีส หรือแม้แต่เพลงอิเล็กทรอนิกส์แดนซ์ (Electronic Dance Music: EDM) เพื่อให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจระเบียบวาทะศิลป์หลากหลายกลุ่มมากขึ้น ส่วนศรายุทธ ดวงตา ผู้วิจัยเรื่อง “การปรับตัวของหมอลำเรื่องต่อกลอนในยุคโควิด-19” กล่าวถึงระเบียบวาทะศิลป์ว่าโด่งดังอยู่แล้ว แต่สิ่งที่ทำให้ระเบียบวาทะศิลป์โด่งดังในสายตาคนนอกมากขึ้น คือ การร่วมงานกับกองประกวดมิสแกรนด์ไทยแลนด์เพื่อค้นหาหมอลำ Rising star (การเฟ้นหานางงามเพื่อร่วมงานกับทางระเบียบวาทะศิลป์) จนทำให้มีการจัดแสดงคอนเสิร์ตของวงระเบียบวาทะศิลป์ ทำให้หมอลำสามารถตีตลาดแฟนนางงามได้ เมื่อได้แสดงบนเวทีบิกเบียร์เมื่อนอระเบียบวาทะศิลป์จึงเป็นวงหมอลำที่เป็นที่รู้จักในทุกดวง ขณะนี้อายุขวัญ อินทร์หา ผู้สื่อข่าวเดอะอีสานเรคคอร์ด กล่าวว่า ก่อนหน้านี้ยังมีการเหยียดกันว่าเป็น ‘ลาว’ หมอลำในช่วงนั้นก็ถูกเหยียดไปด้วยว่าเป็นวัฒนธรรมชายขอบ ผิดแปลก ไม่ถูกยอมรับ จนกระทั่งปี 2563 ประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างกบฏผีบุญ ได้ถูกนำมาเล่า สร้างแรงกระเพื่อมให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจสิทธิความเท่าเทียม เพศ ชาตินิยม คุณค่าของรากเหง้าตัวเอง เกิดความภาคภูมิใจ เด็กในยุคนี้ไม่อายุที่จะบอกว่า “กูฟังหมอลำ” ขึ้นชอบศิลปินอย่างที่คุณอื่น ๆ ชอบนักร้องเกาหลีส นักร้องตะวันตก ผู้ฟังเปลี่ยนทัศนคติภาพลักษณ์ของหมอลำและเพลงอีสานเริ่มเปลี่ยนไป

ขณะที่เรื่อง “ขึ้น! ศรีสะเกษเมืองฟุตบอล?” แม้จะเป็นข่าวกีฬา แต่เนื้อในของสารคดีชิ้นนี้มีเนื้อหาเชิงนโยบายและการเมืองของการสร้างกีฬาฟุตบอล โดยสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับกีฬาฟุตบอลของจังหวัดศรีสะเกษ ตั้งแต่ต้นนายกสมาคมกีฬาจังหวัดประธานสโมสรฟุตบอลศรีสะเกษยูไนเต็ด ผู้อำนวยการสโมสรฟุตบอลขุนหาญยูไนเต็ด และ

กองเชียร์ เพื่อนำเสนอภาพการพยายามสร้างจังหวัดศรีสะเกษให้เป็นเมืองฟุตบอลเหมือน จังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งปัญหาที่เผชิญ ตลอดจนอุปสรรคที่ขวางกั้นการพัฒนาทีมฟุตบอลใน ต่างจังหวัดหรือต่างอำเภอไม่ให้เป็นไปได้ตามมาตรฐานที่การกีฬาแห่งประเทศไทยกำหนดไว้

การนำเสนอประเด็นศิลปวัฒนธรรม บันเทิงและกีฬาของ ‘เดอะลาวเด้อ’ มีความ ก้ำกึ่งระหว่างประเด็นที่เป็นข่าวเบา (Soft News) ในเชิงประเด็น แต่ครั้นอ่านรายละเอียด ของแต่ละเรื่องจะพบความเป็นข่าวหนัก (Hard News) ผ่องอยู่ เพราะแต่ละเรื่องมีประเด็น ทางสังคมและการเมืองซึ่งเป็นเรื่องสำคัญแฝงอยู่ในความน่าสนใจ ทั้งการตั้งคำถามและการ ให้คำตอบของแหล่งข่าวที่ปรากฏในรายงานข่าวด้วยเสมอ

2) สังคมและการศึกษา

จากผลงาน 6 เรื่อง มี 5 เรื่องที่เป็นประเด็นทางสังคม โดยรายงานข้อมูลจากผู้ที่มี ส่วนได้เสียกับเรื่องนั้น โดยเฉพาะเรื่อง “แยกไฟแดงมีเด็กนักเรียนขายนมเปรี้ยว” และ “ชวานาไม่โรแมนติก เป็นแล้วไม่รวย แต่ไม่เลิก” เป็นการทำให้เสียงของคนตัวเล็กตัวน้อยที่ เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นได้อธิบายประเด็นสำคัญว่า ทำไมนักเรียนต้องมาขายนมเปรี้ยวตามสี่ แยกไฟแดง? ทำไมชวานาจึงขาดทุนและทำไมจึงเลิกทำไม่ได้? อันสะท้อนประเด็นทาง เศรษฐกิจที่เป็นตัวกำหนดวิถีการทำมาหากินหรือวิถีการผลิตของผู้คน

สารคดี เรื่อง “แยกไฟแดงมีเด็กนักเรียนขายนมเปรี้ยว” สัมภาษณ์นักเรียนที่ขาย นมเปรี้ยวตามแยกไฟแดง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี 4 คน คือ พลอย เนตร พิ และเอ็ม (ทุกคนใช้นามสมมติ) พบว่า ทุกคนมาขายนมเปรี้ยวหลังเวลาเลิกเรียนเพราะต้องการหา รายได้ช่วยลดภาระของครอบครัวและเพื่อซื้อข้าวของใช้ส่วนตัว โดยทั้งหมดไม่ต้องการทำ อาชีพขายนมเปรี้ยวที่ได้ส่วนแบ่งร้อยละ 20 ไปตลอด และยืนยันว่า การใส่ชุดนักเรียนหรือ ชุดพลกัก็เหมือนทำให้ลูกค้าเชื่อมั่นว่าเป็นนักเรียนจริงๆ ทำให้คนสงสารและดูเป็นชุดสุภาพ นอกจากนี้ สิ่งที่สารคดีนำเสนอยังมีปัญหาการคุกคามทางเพศด้วยวาจาที่นักเรียน หญิงอย่างพลอย (นามสมมติ) ต้องเผชิญ “ก็เคยมีคนทีซื้อนมเปรี้ยวกับเราแล้วเค้าก็ถามว่า หนูมีค่าหมอมั้ย คือเค้าอยากเลี้ยงเราอะคะ สิ่งที่ได้มีเพียงแค่ไหว้ขอบคุณที่เขาอุดหนุน แล้วรีบเดินจากไปโดยไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะด้วยความเป็นเพียงเด็กผู้หญิงหากยังไป ต่อล้อต่อเถียงยิ่งจะทำให้เกิดปัญหา ถึงจะเหนื่อยหน่อยแต่ก็ต้องอดทน”

ส่วน เรื่อง “ชวานาไม่โรแมนติก เป็นแล้วไม่รวย แต่ไม่เลิก” สัมภาษณ์หญิง ชวานา 3 คนจาก จ.สุรินทร์ที่แจจแจให้เห็นต้นทุนการผลิตทั้งเงิน แรงงานและเวลาที่ต้อง ใช้ไปกับการทำนํ้าตั้งแต่ก่อนฤดูลงนา จนถึงเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งทุกขั้นตอนมี

ต้นทุนทั้งจากรายได้นอกภาคเกษตรและการกูดึงหนี้สินทั้งในและนอกระบบ และเมื่อสิ้นสุดการทำงานก็ยิ่งพบว่าตนยังยากจน แต่ก็ยังยืนยันจะเป็นชาวนาต่อไป “ถ้าเลิกทำนาแล้วจะได้อะไรใช้หนี้ ธ.ก.ส. จะไม่มีกินด้วย ถ้าไม่ได้ทำนาก็ต้องซื้อข้าวสารเขา มันก็ไม่ไหว มันแพง มีนาเป็นของตัวเองแล้ว จะหยุดได้อย่างไร” ขณะที่สารคดี เรื่อง “ทำไมเด็กที่กำลังจะขึ้น ป.5 ถึงยังอ่านหนังสือไม่ออก?” สะท้อนปัญหาของระบบการศึกษาภาคบังคับของไทยในปัจจุบันที่นักเรียนชั้นประถมปีที่ 5 ยังไม่สามารถอ่านหนังสือได้

3) การเมือง

เดอะลาวเด้อรายงานประเด็นการเมืองที่มีความสำคัญโดยเฉพาะ ‘นโยบายทางการเมือง’ ที่สะท้อนสภาพการเมืองในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อก่อนที่จะมีการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 14 พฤษภาคม 2566 เนื้อหาจึงเกี่ยวข้องกับนโยบายของพรรคการเมือง และยังมีประเด็นผลกระทบจากนโยบายทางการเมืองในยุครัฐประหาร (คณะรักษาความสงบแห่งชาติ หรือ คสช.) ซึ่งสร้างผลกระทบต่อประชาชนในวงกว้าง โดยสารคดี เรื่อง “ทวงคืนผืนป่าอุทยานแห่งชาติผาแต้ม นโยบายรัฐเผด็จการที่ไม่เห็นหัวคนจน” ได้ตีแผ่นโยบายทวงคืนผืนป่าของคณะรัฐประหาร คสช. ที่สร้างผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่ทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้ม จ.อุบลราชธานี ‘เดอะลาวเด้อ’ นำเสนอเสียงของชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่าในเขตอุทยานแห่งชาติผาแต้มที่ถูกฟ้องคดีทั้งที่คดีสิ้นสุดแล้วและยังสู้ในชั้นศาลฎีกา (ก่อนที่ศาลฎีกาจะพิพากษายืนตามศาลอุทธรณ์ให้มีความผิดในที่สุด) และยังมีเสียงของนายความที่ทำหน้าที่แก้ต่างให้ชาวบ้านและนักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นภาพรวมของผลกระทบจากนโยบายทวงคืนผืนป่า นอกจากนี้ ยังสัมภาษณ์ตัวแทนอุทยานแห่งชาติผาแต้มถึงแนวทางการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายดังกล่าวหลังจากคดีสิ้นสุด

ส่วนอีก 4 เรื่อง คือ “เพื่อไทย-ก้าวไกลหนุน ‘Sex Worker’ ถูกกฎหมายยกระดับคุณภาพชีวิตและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” “กว่า ‘อานาจ’ จะถูกกระจาย” “ทหารเกณฑ์คนยาก: ไม่ใช่ชายไทยทุกคนที่อยากเป็นทหาร” และ “คุยเรื่องปลดล็อกสุราชุมชน จาก ‘เท่าพิภพ ล้มจิตรกร’ ถึง ‘ซอดแจ๊จ’” ต่างก็เป็นนโยบายทางการเมืองร่วมสมัยที่สำคัญซึ่งพรรคการเมืองกำลังผลักดันและหาเสียงในช่วงเวลาก่อนการเลือกตั้ง

4) ประวัติศาสตร์

ผลงานนักศึกษานิเทศศาสตร์ มีประเด็นเชิงประวัติศาสตร์ 3 เรื่อง ซึ่งถือ ‘ประวัติศาสตร์นอกกระแส’ ที่ไม่ถูกบรรจุไว้ในตำราเรียนของไทย แต่ทั้ง 3 เรื่องมีความ

เชื่อมโยงกับผู้คนและพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยเรื่อง “ความทรงจำผู้มีบุญกับความทรงจำบ้านสะพือ ปฏิบัติการศิลปะหลังมรดกกรรมของ ‘ถนอม ชาภักดี’” รายงานปฏิบัติการทางศิลปะว่าด้วยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กรณี ‘กบฏผู้มีบุญ’ ที่ถูกทางการสยามปราบปรามระหว่าง พ.ศ. 2444 - 2445 ที่บ้านสะพือ ต.สะพือ อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี ซึ่งกิจกรรมดังกล่าว ‘ถนอม ชาภักดี’ นักวิชาการและนักปฏิบัติการทางศิลปะ ในนาม Ubon Agenda ได้จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2565 ก่อนที่เขาจะเสียชีวิตเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2565 โดยสารคดีเรื่องนี้ได้ทบทวนความทรงจำเกี่ยวกับถนอม ชาภักดีและรายงานปฏิบัติการทางศิลปะของศิลปินหลายแขนงที่ร่วมสร้างผลงานศิลปะเกี่ยวกับผู้มีบุญที่จัดขึ้นเป็นครั้งที่ 2 ในปี 2566 ขณะที่สารคดี เรื่อง “Concept ที่มาและ Step ที่จะไปบนเส้นทางขณะประกอบสร้างของ ‘ห้องสมุดผู้มีบุญ’” ก็นำเสนอภารกิจของเจ้าของร้านหนังสือพิลาเดลเฟีย ต.เมืองศรีโค อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานีที่ต้องการสร้างพื้นที่เพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้และสืบค้นข้อมูล เรื่อง กบฏผู้มีบุญ

ส่วนสารคดี เรื่อง ‘คนอุบลใน 6 ตุลา: ชุมพร ทুমไผ่ ปฐมบทแห่ง 6 ตุลา’ นำเสนอความทรงจำของครอบครัวของ ‘ชุมพร ทুমไผ่’ ช่างไฟฟ้าจากบ้านผักแว่น ต.ยางซึ้ง อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานีที่ถูกจับแขวนคอที่ประตูแดง จ.นครปฐม ในวันที่ 24 กันยายน 2519 พร้อมกับ ‘วิชัย เกษศรีพงศา’ ชาว อ.สตึก จ.บุรีรัมย์ ระหว่างติดโปสเตอร์ต่อต้านการกลับเข้าประเทศของจอมพลถนอม กิตติขจร และนักศึกษาได้นำภาพที่พวกเขาถูกแขวนคอมาจัดแสดงละครการเมืองที่บริเวณสนามฟุตบอลมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จนนำไปสู่การตกแต่งภาพโดยหนังสือพิมพ์ดาวสยาม พร้อมกับการปลุกระดมให้มวลชนลุกขึ้นมาเช่นผ่านนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเช้าตรู่วันที่ 6 ตุลาคม 2519

ความสำคัญของสารคดีทั้ง 3 เรื่อง เป็นการต่อยอดประวัติศาสตร์และความทรงจำสาธารณะต่อสิ่งที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับคนหรือพื้นที่อุบลราชธานีซึ่งไม่เคยถูกบรรจุไว้ในระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ ทั้ง 3 เรื่องเป็นการทำให้ ‘ความทรงจำท้องถิ่น’ ที่ถูกลบเลือน ถูกทำให้ลืมหรือไม่ถูกบันทึกไว้อย่างเป็นระบบได้ถูกบันทึกและรายงานให้เป็นความทรงจำร่วมหรือความทรงจำสาธารณะ

5) เพศสถานะ (gender)

ผลงานของนักศึกษานิติศาสตร์ มอบ. มี 3 เรื่องที่เป็นประเด็นเพศสถานะ (gender) ซึ่งสองในสามเรื่องนำเสนอ “ปัญหาเชิงนโยบาย” ที่ส่งผลกระทบต่อเพศสถานะและเพศวิถีของคนไทยในปัจจุบัน โดยสารคดี เรื่อง “เมื่อกะเทยไปเกณฑ์ทหาร” ถ่ายทอด

ประสบการณ์ของกะเทยที่จะต้องไปเกณฑ์ทหารว่าต้องผ่านการตรวจสุขภาพจิตสองขั้นตอนก่อนได้รับใบรับรองแพทย์เพื่อไปยื่นในวันคัดเลือกทหาร และยังมีข้อเสนอของกะเทยต่อการเกณฑ์ทหารว่า ควรเปิดให้มีการสมัครไปเป็นทหารแบบสมัครใจแทนการเกณฑ์ ส่วนเรื่อง “ผ้าอนามัยของฉัน” รายงานข้อเสนอของเยาวชนหญิงใน จ.ร้อยเอ็ดว่า ผ้าอนามัยควรเป็นรัฐสวัสดิการแทนที่จะเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยที่ผู้หญิงต้องจ่ายนับตั้งแต่วันมีประจำเดือนจนถึงหมดประจำเดือน โดยสัมภาษณ์นักเรียนหญิงคนหนึ่งกล่าวถึงความจำเป็นของผ้าอนามัยว่า หากต้องเลือกระหว่างกินข้าวกับผ้าอนามัยในวันมีประจำเดือนก็จะได้คำตอบจากนักเรียนหญิงส่วนใหญ่เลือกซื้อผ้าอนามัยก่อนเสมอ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ผ้าอนามัยไม่ใช่สิ่งฟุ่มเฟือย แต่เป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้หญิงวัยมีประจำเดือนต้องสามารถเข้าถึงได้ง่ายและไม่ต้องจ่ายแพงจนเกินไป ขณะที่เรื่อง “One night stand กับกะเทยเล่นไม้” ไม่ได้นำเสนอประเด็นสำคัญในเชิงโครงสร้างหรือนโยบาย แต่ทำให้เห็นเพศวิถีและการต่อรองทางเพศของกะเทยในยามมีงานเทศกาลรื่นเริงในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

6) สิ่งแวดล้อม

เดอะลาวเด้อรายงานประเด็นสิ่งแวดล้อม เรื่อง “เขื่อนไม่ได้แก้ปัญหาน้ำท่วม” นำเสนอผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนปากมูลต่อพื้นที่ลุ่มน้ำมูลโดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนที่เขื่อนปากมูลไม่ได้ช่วยป้องกันปัญหาน้ำท่วมแล้วยังปิดกั้นทางน้ำในฤดูน้ำหลากจนทำให้เกิดอุทกภัยในปี 2565 นานกว่า 2 เดือน (กันยายน - ตุลาคม 2565) โดยรายงานมุมมองของนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี นักเคลื่อนไหวทางสังคม และชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล ส่วนเรื่อง “ขยะกับชุมชนน้ำท่วม” นำเสนอผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่ต่อเนื่องจากอุทกภัยในปี 2565 ที่มีต่อชุมชนริมน้ำมูลในพื้นที่ ต.วาริน อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี ที่ได้รับผลกระทบจนต้องอพยพขึ้นไปอยู่ในที่พักชั่วคราวแล้วก็ยังพบว่า มีกองขยะขนาดใหญ่ที่อยู่ในบริเวณชุมชน นอกจากผลกระทบของขยะต่อชุมชนแล้ว ยังรายงานเสียงของคนในชุมชนและพบว่า กองขยะดังกล่าวเป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างตัวแทนชุมชนกับบริษัทวิศวศกก่อสร้างใกล้ชุมชนที่นำเอาเศษวัสดุก่อสร้างที่หักพังมาทิ้งในพื้นที่สาธารณะใกล้ชุมชน โดยคนในบริเวณรอบกองขยะนั้นมองว่าเป็นประโยชน์มากกว่าเป็นโทษ เพราะบางครั้งครีวก็ได้อาศัยเศษวัสดุเหล่านั้นสำหรับนำไปใช้ประโยชน์ในครัวเรือน บางครั้งครีวก็ได้เก็บเศษขยะขายสร้างรายได้

ส่วนบทสัมภาษณ์พิเศษ เรื่อง “คนกับไฟ: คุยเรื่องไฟป่ากับ ‘สมบัติ บุญงามอนงค์’” นั้นชี้ให้เห็นว่า ไฟป่าได้กลายเป็นปัญหาใหญ่ระดับประเทศและระดับภูมิภาค

อาเซียน ส่งผลกระทบต่อคุณภาพอากาศ ภาพรวมของปัญหาและสาเหตุของไฟป่าในระดับประเทศและภูมิภาคอาเซียน พร้อมสะท้อนการจัดการปัญหาไฟป่าของหน่วยงานราชการไทย โดยสมบัติ บุญงามอนงค์ ตัวแทนมูลนิธิกระจกเงาซึ่งมีอาสาสมัครไปช่วยดับไฟป่าในพื้นที่ภาคเหนือตั้งแต่ปี 2563 เป็นต้นมา กล่าวว่า ไฟป่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นทั่วโลก แต่ในภูมิภาคอาเซียนมีลักษณะร่วม มีจุดร่วม คือ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่ออุตสาหกรรมอาหารคือ ข้าวโพด เพราะอุตสาหกรรมอาหารสัตว์เติบโตมากเนื่องจากคนบริโภคเนื้อมากขึ้น จึงทำให้อาหารสัตว์มีความจำเป็นมากขึ้น ตอนนี้ข้าวโพดราคาแพง ราคาดีกว่าข้าว ผลผลิตก็ยิ่งมากกว่า บริษัทเหล่านี้จึงกระจายพื้นที่เพาะปลูกทั้งในประเทศและต่างประเทศ การปลูกข้าวโพดลูกกลมมาก การปลูกในพื้นที่สูงยากที่จะเอาเทคโนโลยีเข้าไปคุมได้ จะเอาเครื่องจักรเข้าไปคุมก็ยาก การเผาเพื่อปลูกเลยกลายเป็นวิธีการหลัก

2.2 ความน่าสนใจ (interest)

ความน่าสนใจ หมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วประชาชนสนใจใคร่รู้อยากติดตามข่าวที่น่าสนใจคือข่าวที่ผู้อ่านมีความตั้งใจต้องการจะอ่านมากที่สุด หากพิจารณาองค์ประกอบของข่าว ผู้อ่านจะสนใจพิเศษ และจากผลงานข่าว สารคดีและบทสัมภาษณ์ 30 เรื่อง สามารถแบ่งวิเคราะห์ความน่าสนใจโดยภาพรวมตามหลักความน่าสนใจได้ ดังนี้

1) ความใหม่สด (immediacy)

ความใหม่สดที่เดอะลาวเดอนำเสนอส่วนใหญ่ไม่ใช่ความใหม่สดด้านเวลา แต่เป็นความใหม่สดด้านมุมมองต่อประเด็นข่าว เช่น เรื่อง “การเดินทางของชอยจู้ฯ” นำเสนอความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของชอยจู้มากกว่าข่าวล่าสุดเกี่ยวกับชอยจู้ ส่วนเรื่อง “ยุคสมัยเปลี่ยนทัศนคติเปลี่ยน เด็กรุ่นใหม่ไม่อายุที่จะบอกว่าพวกเขาฟังลำ” ก็นำเสนอมุมมองใหม่เกี่ยวกับศิลปะหมอลำกับการยอมรับของสังคม ส่วนเรื่อง “ซัน! ศรีสะเกษ เมืองฟุตบอล?” ก็มิมุมมองใหม่เรื่อง “มาตรฐานสนาม” ที่การกีฬาแห่งประเทศไทยกำหนดไว้จนกลายเป็นอุปสรรคขวางกั้นทีมฟุตบอลขนาดเล็กในต่างจังหวัดและต่างอำเภอไม่ให้เข้าเกณฑ์ที่จะได้รับการสนับสนุนงบประมาณ จนทำให้ความมุ่งหวังที่จะเป็นเมืองฟุตบอลไกลออกไป

ขณะที่เรื่อง “สี่แยกไฟแดงมีเด็กนักเรียนขายนมเปรี้ยว” นำเสนอความสดใหม่ในมิติของเสียงจากเด็กนักเรียนขายนมเปรี้ยว ความคิด ความปรารถนาของพวกเขา รวมทั้งประสบการณ์ที่แหล่งข่าวได้ถ่ายทอด ส่วนเรื่อง “ชวานาโมโรแมนติก เป็นแล้วไม่รวย แต่ไม่เล็ก” ได้นำเสนอมุมมองของหญิงชวานาต่อปัญหาที่เผชิญในวิถีการผลิตมากกว่าปัญหาราคาผลผลิต หรือภาพจำอันโรแมนติกต่อชีวิตชวานาว่าชีวิตเรียบง่าย ขณะที่เรื่อง “ไม่ใช่

พระอิฐพระปูน” เสนอมุมมองใหม่ต่อบทบาทของพระสงฆ์ในสถานการณ์น้ำท่วม และเรื่อง “ทำไมเด็กที่กำลังจะขึ้น ป.5 ถึงยังอ่านหนังสือไม่ออก?” นำเสนอประเด็นปัญหาการอ่านออกเขียนได้ เนื่องจากระบบการศึกษาขึ้นพื้นฐานผ่านประสบการณ์ของเด็กชาย ป.5

สำหรับข่าวการเมืองนั้น เดอะลาวเด้อรายงานประเด็น ‘นโยบายใหม่ล่าสุด’ ของพรรคการเมืองก่อนการเลือกตั้ง ทั้งเรื่อง “เพื่อไทย-ก้าวไกลหนุน ‘Sex Worker’ ถูกกฎหมาย” “คุยเรื่องปลดล็อกสุราชุมชน” และ “ทหารเกณฑ์คนยาก: ไม่ใช่ชายไทยทุกคนที่อยากเป็นทหาร” ทั้งยังรายงานความคืบหน้าล่าสุดเกี่ยวกับของผลกระทบจาก “นโยบายทวงคืนผืนป่าจากยุค คสช. ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติผาแต้ม” จ.อุบลราชธานี

ส่วนประเด็นเพศสถานะที่เดอะลาวเด้อรายงานนั้น เรื่อง “เมื่อกะเทยไปเกณฑ์ทหาร” มีความสดใหม่ด้านการถ่ายทอดประสบการณ์ของกะเทยที่ต้องผ่านขั้นตอนการวิเคราะห์ทางจิตเวชและออกใบรับรองแพทย์ก่อนที่จะเข้ารับการเกณฑ์หรือยกเว้นการเกณฑ์ทหาร ส่วนเรื่อง “one night stand กับกะเทยเล่นไม่” เป็นความใหม่ด้วยมุมมองด้านเพศวิถีและการต่อรองทางเพศของกะเทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2) ความใกล้ชิด (proximity)

ผลงานส่วนใหญ่มีความใกล้ชิดทั้งในมิติของพื้นที่หรือระยะทางและความรู้สึก เพราะข่าวสารที่รายงานส่วนใหญ่เกิดในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเฉพาะ จ.อุบลราชธานี ส่วนความรู้สึกใกล้ชิดนั้น เป็นเพราะเรื่องที่น่าเสนอส่วนใหญ่ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตหรือความเป็นไปที่เกี่ยวข้องกับคนอีสานหรือภาคอีสาน อย่างข่าวสังคมและการศึกษามีความใกล้ชิดกับผู้อ่านทั้งในมิติของระยะทางและด้านความรู้สึก เช่น “สี่แยกไฟแดงมีเด็กนักเรียนขายนมเปรี้ยว” หากผู้อ่านเป็นคนใช้รถใช้ถนนก็จะเคยมีประสบการณ์พานพบเด็กใส่ชุดนักเรียนขายนมเปรี้ยวตามสี่แยกไฟแดง หรือหากเป็นผู้ปกครองก็จะคิดเชื่อมโยงกับบุตรหลานของตนเป็นความใกล้ชิดทางความรู้สึกนึกคิด เช่นเดียวกับประเด็น “ทำไมเด็กที่กำลังจะขึ้น ป.5 ถึงยังอ่านหนังสือไม่ออก?” ที่สะท้อนปัญหาการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทยในปัจจุบัน

สารคดีประวัติศาสตร์ 3 เรื่องมีมิติความใกล้ชิดหรือใกล้ตัวคนอุบลราชธานี เพราะเกี่ยวข้องกับมิติของพื้นที่และประเด็น โดยเรื่อง “ความทรงจำผู้มีบุญฯ” กับ “ห้องสมุดผีบุญฯ” เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนเรื่อง “คนอุบลใน 6 ตุลา” นำเสนอเรื่องคนอุบลราชธานี (ซุมพร ทุมมอย) ที่เป็นเหยื่อความรุนแรงทางการเมืองก่อนที่จะมีเหตุการณ์สังหารหมู่นักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519

ประเด็นเพศสถานะที่เดอะลาวเด้อรายงานล้วนมีความใกล้ชิดทั้งพื้นที่และความรู้สึก โดยเรื่อง “เมื่อกะเทยไปเกณฑ์ทหาร” ทำให้สังคมได้เห็นว่ากะเทยใกล้ตัวเรามี ประการณการเกณฑ์ทหารอย่างไรบ้าง ส่วนเรื่อง “One Night Stand กับกะเทยเล่นไม้” ก็ทำให้การมองการเที่ยวงานบุญงานของกะเทยแตกต่างออกไป ขณะที่เรื่อง “ผ้าอนามัยของฉัน” ทำให้ตระหนักว่า ผ้าอนามัยไม่ควรเป็นสินค้าฟุ่มเฟือย แต่ต้องเป็นสวัสดิการที่ผู้หญิงจะเข้าถึงได้โดยไม่ต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายแพงและยาวนานตลอดการมีประจำเดือน

ส่วนประเด็นสิ่งแวดล้อม เรื่อง “เขื่อนไม่ได้แก้ปัญหาน้ำท่วม” กับเรื่อง “ขยะกับชุมชนน้ำท่วม” มีความใกล้เคียงทางด้านระยะทางหรือพื้นที่ ส่วนประเด็นไฟป่า นั้น แม้ปัญหาไฟป่าจะเกิดขึ้นที่ภาคเหนือ แต่ผลกระทบของไฟป่าก็กลายเป็นปัญหาาร่วมของคนทั้งประเทศ โดยเฉพาะปัญหาคุณภาพอากาศในช่วงฤดูร้อนที่ไฟป่าแพร่ลาม

3) ความเด่น (prominence)

การรายงานของเดอะลาวเด้อส่วนใหญ่จะให้ความสนใจกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนั้นโดยตรง ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ใช่คนดังหรือคนมีชื่อเสียงอันเป็นที่รู้จักในวงกว้าง แต่จะมีเพียงสารคดี เรื่อง “การเดินทางของชอยจู้ชา” ที่สัมภาษณ์ ‘คำพอง เทพาคำ’ และ “คุยเรื่องปลดล็อกสุราชุมชนฯ” ที่สัมภาษณ์ ‘เท่าพิภพ ลิ้มจิตรกร’ ซึ่งทั้งสองคนเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคก้าวไกล (ขณะนั้น) นอกจากนั้นจะมีความเด่นของเหตุการณ์ เช่น “กบฏผีบุญ” และเรื่อง “คนอุบลใน 6 ตุลาคม” ที่นำเสนอความทรงจำเกี่ยวกับคนอุบลราชธานีที่ถูกสังหาร คือ ‘ชุมพร ทุมไผ่’ ในเหตุการณ์ทางการเมืองระดับประเทศ

4) ความขัดแย้ง (conflict)

สารคดี เรื่อง “น้ำตา ‘คนทำเทียน’ฯ” เสนอปะขัดแย้งด้านวิถีคิดและวิธีการทำงานของช่างทำเทียนกับหน่วยงานรัฐ ส่วนเรื่อง “ทำไมเด็กที่กำลังจะขึ้น ป. 5 ถึงยังอ่านหนังสือไม่ออก?” สะท้อนคุณภาพการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ทำให้เด็กนักเรียนไม่สามารถได้รับความรู้ขั้นพื้นฐานคือการอ่านออกเขียนได้ ขณะที่สารคดี เรื่อง “ทวงคืนผืนป่า” เป็นความขัดแย้งที่นโยบายของ คสช. ที่ผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติ และสารคดีเรื่อง “เขื่อนไม่ได้แก้ปัญหาน้ำท่วม” สะท้อนปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐที่อ้างการแก้ปัญหาหาน้ำท่วมและฝนแล้งหรือแม้แต่ผลิตไฟฟ้า แต่นับตั้งแต่มีการสร้างเขื่อนปากมูลเมื่อ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาก็จะพบว่า เขื่อนปากมูลได้

กลายเป็นสัญลักษณ์ของความขัดแย้งระหว่างฝ่ายรัฐและผู้สนับสนุนการสร้างเขื่อนกับฝ่ายประชาชนที่ได้รับผลกระทบและผู้มองเห็นผลกระทบมากกว่าประโยชน์จากเขื่อน

5) ความกระทบกระเทือน (consequence)

สารคดี เรื่อง “ทวงคืนผืนป่า” รายงานผลกระทบที่เกิดกับประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ทับซ้อนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติผาแต้มจนถึงถูกฟ้องร้องคดี ส่วนเรื่อง “เพื่อไทย – ก้าวไกล ผลักดัน sex worker ถูกกฎหมาย” “กว่าอำนาจจะถูกกระจาย” “ทหารเกณฑ์คนยากๆ” กับ “คุยเรื่องปลดล็อกสุราชุมชน” และ “ผ้าอนามัยของฉัน” ล้วนเป็นนโยบายและประเด็นทางกฎหมายสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ส่วนเรื่อง “เด็กและคนชราในสถานการณ์น้ำท่วม” “ไม่ใช่พระอิฐพระปูน” รายงานผลกระทบจากอุทกภัยครั้งใหญ่ พ.ศ.2565 ที่จ.อุบลราชธานี ที่ส่งผลกระทบต่อเด็ก คนชราและบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะสมาชิกในชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครให้ความช่วยเหลือประชาชนผู้ประสบภัย และ เรื่อง “ทำไมเด็กที่กำลังจะขึ้น ป.5 ถึงยังอ่านหนังสือไม่ออก?” เสนอผลกระทบระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ไม่มีคุณภาพที่ทำให้นักเรียนชั้นประถมปีที่ 5 อ่านหนังสือไม่ออก ขณะที่ข่าวสิ่งแวดล้อม เรื่อง “เขื่อนไม่ได้แก้ปัญหาน้ำท่วม” รายงานเรื่องเขื่อนปากมูลที่สร้างผลกระทบต่อผู้คนและชุมชนริมน้ำมูลทั้งสายและไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาน้ำท่วมได้จริง ส่วนสัมภาษณ์พิเศษ เรื่อง “คนกับไฟป่า” รายงานปัญหาไฟป่าที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพอากาศในปัจจุบัน

6) ความเป็นปฏิกชนวิสัย (human interest)

จากผลงานของนักศึกษานิเทศศาสตร์ ม.อุบลฯ บนเว็บไซต์เดอะลาวเดอมีเพียงเรื่อง “คนอุบลใน 6 ตุลาคม” ที่เน้นความสะเทือนใจซึ่งแฝงอยู่ในบทสัมภาษณ์ ‘ชุมพล ทุมโมย’ พี่ชายของ ‘ชุมพร ทุมโมย’ ช่างไฟฟ้าที่ถูกแขวนคอก่อนจะเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นำเสนออารมณ์ความรู้สึกเศร้าเมื่อพี่ชายได้ทบทวนความทรงจำถึงน้องชายที่เสียชีวิต

7) ความก้าวหน้า (progress)

เดอะลาวเดอมีนำเสนอความก้าวหน้าหรือความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเรื่อง “ยุคสมัยเปลี่ยน ทศนคติเปลี่ยน เด็กรุ่นใหม่ไม่อายุที่จะบอกว่า ‘พวกเขาฟังหมอลำ’” และ “หนังอีสาน – ไทบ้าน สิไปทางใต้” ที่แสดงให้เห็นจังหวะก้าวสำคัญของงานศิลปะหมอลำและภาพยนตร์อีสานที่จะพัฒนาไปในทิศทางที่ดีกว่า ได้รับการยอมรับมากขึ้นกว่าในอดีต นอกจากนี้ ประเด็นทางการเมืองที่มีความก้าวหน้า ได้แก่ เรื่อง “เพื่อไทย – ก้าวไกลหนุน sex worker ถูกกฎหมาย” “ทหารเกณฑ์คนยาก: ไม่ใช่ชายไทยทุกคนที่อยากเป็นทหาร”

“คุยเรื่องปลดล็อกสุราชุมชนฯ” และ “ผ้าอนามัยของฉัน” ที่ล้วนแนวคิดเชิงนโยบายที่หากบรรลุตามข้อเรียกร้องจะนำไปสู่การแก้ไขกฎหมายที่ถือเป็นความก้าวหน้าทางสังคมไทยอีกระดับหนึ่งที่กระบวนการแก้ไขหรือตรากฎหมายให้ความสำคัญกับข้อเรียกร้องสาธารณะ

8) เพศสภาพ (gender) และเพศวิถี (sexuality)

จากผลงาน 30 ชิ้นพบว่า มีประเด็นทางเพศอยู่ 2 ประเด็น คือ เพศสภาพ และเพศวิถี โดยเรื่อง “สาวน้อยกลองยาว ‘เจ๋อมัก เลย์เฮ็ดเหื้อเข้าไปเล่น’” นำเสนอความเป็นหญิงในวงกลองยาว แต่ไม่ได้ชี้บ่งให้เห็นความแตกต่างหรือการปะทะกันของความเป็นหญิงเป็นชาย เช่นเดียวกับ เรื่อง “ทหารเกณฑ์คนยาก: ไม่ใช่ชายไทยทุกคนที่อยากเป็นทหาร” ที่สะท้อนปัญหาการบังคับใช้กฎหมายเกณฑ์ทหารผ่านมุมมองของคนที่มีเพศกำเนิดเป็นชายไทย ขณะที่เรื่อง “ผ้าอนามัยของฉัน” ก็แสดงให้เห็นเพศสถานะของผู้หญิงที่ต้องแบกรับค่าใช้จ่าย (ผ้าอนามัย) เพราะมี “ประจำเดือน”

ส่วนสารคดี เรื่อง “สี่แยกไฟแดงมีเด็กนักเรียนชายนมเปรี๊ยะ” รายงานประเด็นที่นักเรียนหญิงซึ่งชายนมเปรี๊ยะตามสี่แยกไฟแดงถูกคุกคามทางเพศ (Sexual Harassment) ส่วนเรื่อง “เพื่อไทย-ก้าวไกลหนุน ‘Sex Worker’ ถูกกฎหมาย” ก็นำเสนอประเด็นเพศวิถี (sexuality) ในฐานะอาชีพที่ควรได้รับการรับรองโดยกฎหมายเพื่อนำไปสู่มาตรฐานด้านสวัสดิการเท่าเทียมกับแรงงานในวิชาชีพอื่น ส่วนเรื่อง “กะเทยเล่นไม้” เสนอประสบการณ์การต่อรองทางเพศวิถีของกะเทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การรายงานข่าวของเดอะลาวเด้อทั้ง 30 เรื่องมุ่งนำเสนอประเด็นความใกล้ชิดตัวทั้ง 30 เรื่อง รองลงมา คือ ความใหม่สด 22 เรื่อง ความขัดแย้งและผลกระทบ 13 เรื่องเท่ากัน แต่ไม่ได้นำเสนอข่าวที่เป็นความผิดปกติหรือความแปลก (Unusualness or Oddity) และความลึกลับซับซ้อนหรือมีเงื่อนงำ (Suspense) ของเหตุการณ์ รายละเอียดดังตารางที่ 1

Table 1 คุณค่าของข่าว (ความน่าสนใจ) ผลงานของนักศึกษานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีบนเว็บไซต์ ‘เดอะลาวเด้อ’ ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2565 - ตุลาคม 2566

ประเด็นข่าว	คุณค่าของข่าว : ความน่าสนใจ (interesting)									
	ใกล้ตัว	ใหม่สด	เด่น	แปลก	ขัดแย้ง	ปลุมนวิสัย	เงื่อนงำ	กระทบ	ก้าวหน้า	เพศ
ศิลปวัฒนธรรม บันเทิงและกีฬา										
1. การเดินทางของ ‘ซอยจู้’: จากงานกินตองสู่เมียนมยอนนิม	/	/	/							

ประเด็นข่าว	คุณค่าของข่าว : ความน่าสนใจ (interesting)									
	ใกล้ตัว	ใหม่สด	เด่น	แปลก	ขัดแย้ง	ปลุมนวิสัย	เจื่อนงำ	กระทบ	ก้าวหน้า	เพศ
2. ยุคสมัยเปลี่ยน ทักษะคติเปลี่ยน เด็กรุ่นใหม่ไม่อายุที่จะบอกว่า ‘พวกเขาฟังหมอลำ’	/	/	/						/	
3. สาวน้อยกลองยาว ‘เจ๋อแม็ก เลยเฮ็ดเหอเข้าไปเล่น’	/									/
4. น้ำตา ‘คนทำ’ เทียน ในวันที่เสียงส่งไปไม่ถึงผู้จัดงาน	/				/					
5. พอแต่เปิดผ้าฆ่ามันกั้ง ฟังเสียงหมอลำหน้าฝน	/									
6. หนังสือสาน-ไต่บ้านลิไปทางใต้	/	/							/	
7. 64 ปี เดชอุดมเรียเตอร์ ตำนานโรงหนังที่ยังคงอยู่	/					/				
8. ปลาร้าน้ำชี	/									
9. ปาร์ตี้น้ำหมาก	/									
10. ขึ้น! ศรีสะเกษ เมืองฟุตบอล?	/	/								
สังคม/การศึกษา										
1. สีแยกไฟแดงมีเด็กนักเรียน ขายนมเปรี้ยว	/	/								/
2. ชาวนาโมโรแมนติก เป็นแล้วไม่รวย แต่ไม่เลิก	/	/								
3. คอนเทนต์ครีเอเตอร์ลูกอีสานกับการทำความเข้าใจอีสานใหม่	/	/								
4. เด็กและคนชราในสถานการณ์น้ำท่วม	/	/						/		
5. ไม่ใช่พระอิฐพระปูน	/	/						/		
6. ทำไมเด็กที่กำลังจะขึ้น ป.5 ถึงยังอ่านหนังสือไม่ออก?: วิเคราะห์เหตุแห่งความทุกข์ขั้นพื้นฐานในระบบการศึกษาของโรงเรียนชายขอบจากกรณีของ ‘เด็กขามดแดง’	/	/			/			/		

ประเด็นข่าว	คุณค่าของข่าว : ความน่าสนใจ (interesting)									
	ใกล้ตัว	ใหม่สด	เด่น	แปลก	ขัดแย้ง	ปลุมนวิสัย	เงื่อนงำ	กระทบ	ก้าวหน้า	พิเศษ
การเมือง										
1. ทวงคืนผืนป่าอุทยานแห่งชาติผาแต้ม นโยบายรัฐเผด็จการที่ไม่เห็นหัวคนจน	/	/			/	/		/		
2. เพื่อไทย-ก้าวไกลหนุน 'Sex Worker' ถูกกฎหมาย ยกระดับคุณภาพชีวิตและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์	/	/			/			/		/
3. ก้าว'อำนาจ'จะถูกกระจาย	/	/			/			/		
4. ทหารเกณฑ์คนยาก: ไม่ใช่ชายไทยทุกคนที่อยากเป็นทหาร	/	/			/			/		/
5. คุยเรื่องปลดล็อกสุราชุมชนจาก 'เท่าพิภพ ลิ้มจิตรกร' ถึง 'ซอดแจ้'	/	/	/		/			/	/	
ประวัติศาสตร์										
1. ความทรงจำผู้มีบุญกับความทรงจำบ้านสะพือ ปฏิบัติการศิลปะหลังมรณกรรมของ 'ถนอมชาภักดี'	/	/								
2. Concept ที่มาและStep ที่จะไปบนเส้นทางขณะประกอบสร้างของ 'ห้องสมุดผีบุญ'	/	/	/							
3. คนอุบลใน 6 ตุลา: ชุมพร ทুমไผ่ ปฐมบทแห่ง 6 ตุลา	/		/				/			
เพศสภาพ										
1. One Night Stand กับกะเทยเล่นไม้	/	/			/					/
2. เมื่อกะเทยไปเกณฑ์ทหาร	/	/			/			/	/	/
3. ผ้าอนามัยของฉัน	/				/			/	/	/
สิ่งแวดล้อม										
1. เชื้อนไม้ได้แก้ปัญหาหน้าท่วม	/	/			/			/		

ประเด็นข่าว	คุณค่าของข่าว : ความน่าสนใจ (interesting)									
	ใกล้ตัว	ใหม่สด	เด่น	แปลก	ขัดแย้ง	ปลุขณวิสัย	เงื่อนงำ	กระทบ	ก้าวหน้า	เพศ
2. ชะงักชุมนุมน้ำท่วม	/	/			/			/		
3. คนกับไฟ: คุยเรื่องไฟป่ากับ 'สมบัติ บุญงามอนงค์'	/	/	/		/			/		
รวม	30	22	6	-	13	3	-	13	5	7

สรุปและอภิปรายผล

คุณค่าของข่าว (newsworthiness) จากการรายงานข่าวของนักศึกษาศาสนา นิเทศศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีในโครงการ Journalism that builds bridges project ทั้ง 30 เรื่องนั้นมีลักษณะก้ำกึ่งระหว่างความสำคัญ (significance) และความน่าสนใจ (interesting) เพราะหลายเรื่องเป็นประเด็นสำคัญ แต่กลับไม่ส่งผลสะท้อนในเชิงนโยบาย ทั้งเรื่องการเกณฑ์ทหาร การกระจายอำนาจ การศึกษาขั้นพื้นฐาน และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม แต่ด้วยขาดความน่าสนใจของข่าวและแรงดึงดูดจากแหล่งข่าวที่ไม่ค่อยมีคนที่มีความเด่นดัง หรือคนที่มีส่วนได้เสียต่อเรื่องนั้นในระดับนโยบายหรือมีอำนาจตัดสินใจในเรื่องนั้นๆ แหล่งข่าวส่วนใหญ่เป็นผู้มีส่วนได้เสียที่เป็นคนตัวเล็กตัวน้อย (subaltern) จึงทำให้เสียงหรือพลังจากข่าวไม่ส่งผลสะท้อนในเชิงนโยบาย

คุณค่าของข่าวผลงานของนักศึกษานิเทศศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ยังคงยึดหลักความสำคัญและน่าสนใจแบบผสมผสาน และพบว่าแตกต่างจากผลวิจัยเรื่อง 'คุณค่าข่าวในวารสารศาสตร์ดิจิทัลศตวรรษที่ 21' ของสุนันทา แยมัทพ์ (2021) ตรงที่ประเด็นข่าวใน thelouder.co นั้น ผู้สื่อข่าวที่เป็นนักศึกษาจะเป็นผู้กำหนดวาระข่าวสาร (agenda setter) เอง ไม่ได้มีเงื่อนไข 'เนื้อหาแบบผู้ใช้สร้างขึ้น' (User-generated content- UGC) หรือการเกิดวารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วม (Participatory journalism) เป็นหลัก

ผลการวิจัยพบความแตกต่างบางประการจากงานวิจัย เรื่อง 'คุณค่าข่าวที่มีผลต่อการคัดเลือกประเด็นข่าวจากสื่อสังคมออนไลน์' ของกุลธิดา สายพรหม (2020) ที่พบว่า ในทัศนะของสื่อมวลชน ได้แก่ 1) ความสนใจ 2) ความใกล้ชิด 3) ผลกระทบ 4) ความขัดแย้ง และ 5) ความแปลก ตรงที่ thelouder.co ไม่มีความแปลก (oddity) ในคุณค่าของข่าว แต่

สอดคล้องกับผลการศึกษาของกุลธิดาที่ว่า “ทัศนะของนักวิชาการเห็นว่า ควรเน้นด้านผลกระทบของข้อมูลที่น่าเสนอ และประโยชน์ต่อส่วนรวมและบุคคลเป็นสำคัญ”

จากผลงานของนักศึกษาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ มอบ ทั้ง 30 เรื่องที่มีทั้งประเด็น 1) ศิลปวัฒนธรรม บันเทิงและกีฬา 2) สังคมและการศึกษา 3) การเมือง 4) ประวัติศาสตร์ 5) สิ่งแวดล้อม และ 6) เพศสภาพทางวัฒนธรรมนั้นมีคุณค่าของข่าว ทั้งความสำคัญและความน่าสนใจ โดยมีติของความสำคัญ (significance) นั้นมีทั้งประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงการของรัฐ นโยบายของรัฐที่มีผลกระทบทั้งต่อปัจเจกบุคคล ชุมชนและสังคมในวงกว้าง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านักศึกษานำเสนอผลงานส่วนใหญ่ด้วยมุมมองด้านผลกระทบทั้งทางวัฒนธรรม สังคม สิ่งแวดล้อมหรือแม้แต่ประเด็นเพศสภาพ โดยทุกเรื่องอิงอยู่กับนโยบายทางการเมืองที่จะมีส่วนกำหนดทางเลือกหรือทางออกจากผลกระทบดังกล่าว

ส่วนคุณค่าของข่าวในมิติความน่าสนใจ (interesting) ผลการวิจัยพบว่า ผลงานทั้ง 30 เรื่องที่น่าเสนอในเว็บไซต์ thelouder.co ทั้ง 30 เรื่องคุณค่าความใกล้ชิด (proximity) ทั้งในเชิงกายภาพและความรู้สึกใกล้ชิด รองลงมาคือความใหม่สด (immediacy) ของประเด็นหรือมุมมองต่อเรื่องที่น่าเสนอจำนวน 22 เรื่อง แต่ไม่ใช่ความใหม่สดของเหตุการณ์ ตามมาด้วยเรื่องที่มีความขัดแย้ง (conflict) และความกระทบกระเทือน (consequence) อย่างละ 13 เรื่อง รวมทั้งมีประเด็นเรื่องเพศ จำนวน 7 เรื่อง โดยทั้งในมิติทางเพศสถานะ (gender) เพศวิถี (sexuality) เรื่องที่มีความเด่น (prominence) จำนวน 6 เรื่อง และเรื่องที่มีความก้าวหน้า (progress) จำนวน 5 เรื่อง

ผลงานทั้ง 30 เรื่องของนักศึกษาหลักสูตรนิเทศศาสตร์ มอบ. ไม่ได้นำเสนอคุณค่าความน่าสนใจในมิติเร้าอารมณ์หรือความสะเทือนใจ อันเป็นปฏุนิยม (human interest) และไม่เสนอความแปลก และความมีเงื่อนงำหรือความลึกลับซับซ้อนของเหตุการณ์แต่อย่างใด การเขียนข่าวของนักศึกษาสาขาวิชานิเทศศาสตร์บนเว็บไซต์เดอะลาเดอร์สะท้อนความก้ำกึ่งระหว่างคุณค่าของข่าวที่มีความสำคัญและความน่าสนใจ อย่างไรก็ตาม ข่าวบางข่าวก็ไม่ได้สะท้อนความความสมดุลระหว่างความสำคัญและน่าสนใจเสมอไป อีกทั้งบทความนี้ได้นำเสนอให้เห็นภาพรวมของคุณค่าของข่าวจากผลงานของนักศึกษาทั้ง 30 เรื่อง โดยสะท้อนให้เห็นการมองคุณค่าของข่าวในด้านความสำคัญทั้งการพยายามสอดแทรกประเด็นคำถามเรื่องผลกระทบทั้งเชิงนโยบาย มิติทางการเมือง ทางกฎหมายหรือมิติทางสังคมในประเด็นทางศิลปวัฒนธรรม ขณะที่ประเด็นข่าวการเมืองและข่าวสิ่งแวดล้อมนั้นก็พบว่า

การนำเสนอข่าวของนักศึกษานิเทศศาสตร์ ม.อุบลฯ มีคุณค่าของข่าวอย่างเข้มข้นทั้งเรื่อง ความขัดแย้ง ผลกระทบ รวมทั้งความสดใหม่ในด้านมุมมองต่อประเด็นข่าวอย่างมีนัยสำคัญ

References

- Boonsiripunth, M. (1994). **Introduction to Journalism**. 4th ed. [in Thai]. Bangkok: Prakaipruk Publishing Ltd.
- Sayprom, K. (2020). The Effect of News Value on Issue Selection in Social Media. [in Thai]. **Academic Journal of Humanities and Social Sciences Burapha University**, 28 (2), 29 – 54.
- The Louder. (2023a). **64 years, Det Udom Theater, The legend of the Cinema that Still Exists**. [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/02/28/64-year-det-udom-theater/>.
- The Louder. (2023b). **At the Intersection, There are Students selling Sour Milk**. [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/02/19/sales-students-in-traffic-lights/>.
- The Louder. (2023c). **Betels-theelderly Party**. [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/03/06/betels-theelderly/>.
- The Louder. (2023d). **Children and the Elderly in Flood Situations**. [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/03/07/ubon-flood2022/>.
- The Louder. (2023e). **Concept that comes from and the Steps that will be taken on the Path while Assembling Things. “Phi Boon Library”**. [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/08/28/library-of-sapue/>.
- The Louder. (2023f). **Fermented Fish of the Chi River**. [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/03/18/fermentedfish-chiriver/>.
- The Louder. (2023g). **Garbage Piles and Flooding Communities**. [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/03/18/village-garbage-flood/>.
- The Louder. (2023h). **I’m not a Cement Buddha**. [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/03/31/temple-floodubon22/>.

- The Louder. (2023i). **Intense! Sisaket, the Football City?**. [in Thai].
<https://thelouder.co/2023/04/26/sisaket-fc/>.
- The Louder. (2023j). **Isaan Content Creators with Understanding of Isaan.**
[in Thai]. <https://thelouder.co/2023/05/23/content-creator-esan/>.
- The Louder. (2023k). **Isaan Movie - Thai Ban, Which Way is it going?**. [in
Thai]. <https://thelouder.co/2023/04/02/in-your-life/>.
- The Louder. (2023l). **Man and Fire: Talk about Wildfires with Sombat
Bungamonong.** [in Thai].
<https://thelouder.co/2023/05/12/wildfire/>.
- The Louder. (2023m). **Memories of Phu Mee Boon and Memories of Ban
Sapue Art Performance after the Death of Thanom Chapakdee.**
[in Thai]. <https://thelouder.co/2023/06/27/122-year-memory-of-sapue/>.
- The Louder. (2023n). **My Sanitary-pad.** [in Thai].
<https://thelouder.co/2023/03/06/sanitary-pad/>.
- The Louder. (2023o). **One Night Stand with a Ladyboy.** [in Thai].
<https://thelouder.co/2023/05/02/one-night-stand-lgbtq/>.
- The Louder. (2023p). **Open the Scene, Listen to the Sound of Mor Lam in
the Rainy Season.** [in Thai].
<https://thelouder.co/2023/09/08/morlum-in-the-rain/>.
- The Louder. (2023q). **Pakmoon Dam cannot solve the Flooding Problems.**
[in Thai]. <https://thelouder.co/2023/02/19/pakmoondamisuseless/>.
- The Louder. (2023r). **Peasants are not Romantic. If you are, You won't be
Rich, But you won't Quit.** [in Thai].
<https://thelouder.co/2023/02/22/farmer-unromantic/>.
- The Louder. (2023s). **Pheu Thai Party and Moving Forward Party Support
'Sex Worker' Legalization, Improving the Quality of Life and
Human Dignity.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/06/03/sex-worker/>.

- The Louder. (2023t). **Poor Soldier: Not all Thai Men want to be a Soldier.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/09/05/conscription/>.
- The Louder. (2023u). **Reclaiming the Forest in Pha Taem National Park, Totalitarian State Policy that Ignores the Poor.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/04/26/reclaim-the-forest/>.
- The Louder. (2023v). **Soi Ju's Journey: from Nuptials Party to Popular menu.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/04/26/journey-of-soi-ju/>.
- The Louder. (2023w). **Talk About Unlocking Community Liquor from 'Tao Phiphob Lim Chitrakorn' to 'Sod Chaeng'.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/07/18/alcohol/>.
- The Louder. (2023x). **Tears of 'the Candle Makers' on the Day, the Voice did not reach the Organizers.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/08/29/uboncandlefestival-2023/>.
- The Louder. (2023y). **The Little Girl Who plays the Klong Yaa 'Loves It, So She has to play It'.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/08/21/little-girl-isaan-drum/>.
- The Louder. (2023z). **Times Change, Attitude Change, The New Generation is not ashamed to say that 'They listen to Mor Lam.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/04/24/culture-in-your-life/>.
- The Louder. (2023aa). **Ubon People on 6 October: Chumphon Thummai, the Beginning of 6 October 1976.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/09/23/ubonoctober6/>.
- The Louder. (2023bb). **Until 'the Power' is Decentralized.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/07/29/decentralize/>.
- The Louder. (2023cc). **When Transwomen go to Military Conscription.** [in Thai]. <https://thelouder.co/2023/03/05/transwomen-conscription/>.

- The Louder. (2023dd). **Why are Children set to enter Grade 5 Still Unable to Read?: Analyzing the Causes of Basic Suffering in the Education System of Marginalized Schools using the Case of 'Moddaeng'**. [In Thai]. <https://thelouder.co/2023/05/22/education/>.
- Yamthap, S. (2021). News Values in the 21st Century Digital Journalism. [in Thai]. **Journal of Mass Communication Chiang Mai University**, 9(2), 1-27.

“ชีวิตผู้ข้า” ตัวตนกับบริบททางประวัติศาสตร์
ในอัตชีวประวัติของมหาสิลา วีระวงส์¹
“Sivid Phukha” Self and Historical Context
in the Autobiography of Maha Sila Viravong

ธีรพล บัวกระโทก²

Theerapol Buokratok

Received: March 5, 2024/ Revised: May 31, 2024/ Accepted: July 15, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษางานเขียนประเภทอัตชีวประวัติเรื่อง *ชีวิตผู้ข้า อัตชีวประวัติ My Life Autobiography* พุทธทำนาย 16 ข้อ และกลอนลำ แต่งในช่วงปี พ.ศ. 2487 ของมหาสิลา วีระวงส์ นักเขียน นักค้นคว้า และกวีคนสำคัญของลาว ซึ่งพิมพ์ในปี 2004 โดยใช้แนวคิดเรื่องการนำเสนอตัวตนหลายรูปแบบของผู้เขียนในงานเขียนประเภทอัตชีวประวัติของซิโดนี สมิธและจูเลีย วัตสันมาเป็นแนวทางในการศึกษา การศึกษานี้พบว่า มหาสิลาเลือกกล่าวถึงเรื่องราวความทรงจำและประสบการณ์ในอดีต เพื่อนำเสนอตัวตนที่สอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับกระแสความคิดทางการเมืองในบริบทของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอุดมการณ์ทางการเมืองหลายฝ่ายที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตและการทำงานของมหาสิลา *ชีวิตผู้ข้า* เสนอภาพตัวตนของมหาสิลาในสี่รูปแบบ ได้แก่ ตัวตนทางประวัติศาสตร์ ตัวตนในฐานะผู้เล่าเรื่อง ตัวตนที่ถูกบอกเล่า และตัวตนในอุดมคติ ตัวตนที่สำคัญและเป็นสิ่งที่มหาสิลามุ่งนำเสนอคือตัวตนในอุดมคติ ซึ่งได้แก่มหาสิลาในฐานะชายที่เติบโตขึ้นมาในชุมชนวัฒนธรรมลาวในภาคอีสานของสยาม มหาสิลาที่มีสำนึกเกี่ยวกับสถานะของตนเองอัน

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต เรื่อง “การก่อรูปทางความคิดชาตินิยมลาวของ มหาสิลา วีระวงส์ ในบริบทสังคมไทย” ได้รับการอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (ทุนวิจัยมหาบัณฑิต วช. ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2566)

² นิสิตบัณฑิตศึกษา, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Graduate Student, Department of History, Faculty of Arts, Chulalongkorn University),
Email: Theerapol.bn@gmail.com

นำไปสู่ความเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจนำของไทย และท้ายที่สุดคือมหาสิลาที่อุทิศตนทำงานเพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมลาว ซึ่งทั้งหมดนี้ได้กลายเป็นคำอธิบายต่อบทบาทและสถานะของมหาสิลาในช่วงเวลาที่เขียนอัตชีวประวัติชิ้นนี้ขึ้นในทศวรรษที่ 1960 และ 1970

คำสำคัญ: มหาสิลา วีระวงส์ ชีวีตผู้ข้า อัตชีวประวัติลาว ตัวตนของผู้เขียนอัตชีวประวัติ

Abstract

This article examines the autobiographical writings of Maha Sila Viravong, a renowned writer, researcher, and poet from Laos, specifically focusing on his work titled *Sivid Phukha My Life Autobiography, Buddhist Prediction and Poems from the '40s*, published in 2004. The study applies Sidonie Smith and Julia Watson's concept of multiple representations of the writer's self in autobiographical writing as a framework. It reveals that Maha Sila chooses to recount memories and experiences to portray a consistent self-image amidst the political conflicts that shaped his life and work. *Sivid Phukha* portrays Maha Sila's self in four distinct forms: historical self, narrating self, narrated self, and ideological self. Of particular significance is Maha Sila's ideological self, which presents him as a product of the Lao cultural community in northeastern Siam. This self-awareness informed his resistance against Thai hegemony and his dedication to the revitalization of Lao culture. These portrayals encapsulate Maha Sila's roles and status during the writing of his autobiography in the 1960s and 1970s.

Keywords: Maha Sila Viravong, Sivid Phukha, Autobiography of Laos, Self of writer's autobiography

บทนำ

ช่วงปลายทศวรรษ 1960 – ต้นทศวรรษ 1970 งานเขียนประเภทชีวประวัติ (Biography) ซึ่งเป็นงานเขียนที่ผู้เขียนแต่งขึ้นเพื่อบอกเล่าถึงเรื่องราวประวัติชีวิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเริ่มปรากฏให้เห็นในลาว รวมถึงงานเขียนประเภทอัตชีวประวัติ (Autobiography) ที่ผู้เขียนบอกเล่าเรื่องราวของตนเองก็เริ่มมีขึ้นลาวด้วยเช่นกัน แม้ส่วนมากจะยังคงเป็นเรื่องราวของกษัตริย์และชนชั้นสูง แต่งานเขียนชีวประวัติก็เริ่มกลายเป็นพื้นที่สำหรับการบอกเล่าเรื่องราวชีวิตของสามัญชนคนธรรมดาของลาวมากขึ้น (Mattariganond, 2014: 31-32) กระทั่งภายหลังการสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปี 1975 งานเขียนชีวประวัติในลาวยิ่งกลายเป็นพื้นที่สำหรับการนำเสนอเรื่องราวของผู้นำทางการเมืองและบุคคลทั่วไปต่อสาธารณะ โดยเฉพาะผู้ที่มีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องกับขบวนการปฏิวัติ และมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากหลังการดำเนินนโยบายเปิดกว้างทางเศรษฐกิจและการเมืองหรือที่เรียกว่านโยบาย “จินตนาการใหม่” ของรัฐบาลลาวนับจากกลางทศวรรษ 1980-2010 (Mattariganond, 2014: 184-186) ซึ่งในช่วงเวลานี้ปรากฏให้เห็นงานเขียนชีวประวัติของลาวที่น่าสนใจหลายชิ้น หนึ่งในนั้นคืออัตชีวประวัติของมหาสิลา วีระวงส์ (1905-1987) นักเขียน นักค้นคว้า และกวีคนสำคัญ ผู้สร้างผลงานทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันมีคุณูปการอย่างยิ่งต่อสังคมลาว

ในปี 2004 เนื่องในวาระครบรอบ 100 ปีชาตกาลของมหาสิลา ได้มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นเพื่อแสดงการรำลึก กิจกรรมที่สำคัญคือการจัดตั้งหอสมุดมหาสิลา วีระวงส์ ณ สวนไผ่พันกอ นครหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อเก็บรวบรวมรักษาผลงานของมหาสิลา ทั้งต้นฉบับลายมือและพิมพ์ดีด รวมถึงผลงานที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว ในวาระเดียวกันนี้ยังมีการจัดพิมพ์อัตชีวประวัติของมหาสิลาขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนธันวาคม 2004 โดยใช้ชื่อหนังสือว่า *ชีวิตผู้ซำ อัตชีวประวัติ My Life Autobiography พุทธทำนาย 16 ข้อ และกลอนลำแต่งในช่วงปี พ.ศ. 2487* (Viravong, 2004) หนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็นสองส่วนหลักคือ ส่วนที่เป็นอัตชีวประวัติพิมพ์เป็นสองภาษาคือภาษาลาวตามต้นฉบับเดิมและภาษาอังกฤษที่แปลจากภาษาลาวเรียงสลับหน้ากันไป อีกส่วนหนึ่งเป็นผลงานการประพันธ์บางชิ้นของมหาสิลา ได้แก่ กลอนลำทางสั้นเรื่อง พระพุทธเจ้าแก่ความฝันของพระยาปัทมเสน (พระเจ้าปเสนทิโกศล) 16 ข้อ และกลอนลำเรื่องต่าง ๆ เช่น กลอนเกี้ยว กลอนถามข่าว กลอนแก่เขากถามข่าว กลอนเดินดง และกลอน

เที่ยวป่าป็นผา นอกจากนี้ ยังมีการนำความเรียงแสดงการรำลึกถึงมหาสิลาของบรรดาญาติมิตรมาจัดพิมพ์ไว้ด้วย

อัตชีวประวัติของมหาสิลาบอกเล่าเรื่องราวชีวิตของมหาสิลานับตั้งแต่เกิดที่ภาคอีสานของสยามในปี 1905 ไปจนถึงสิ้นสุดลงที่การเข้ารับตำแหน่งที่ปรึกษาวิชาการในคณะกรรมการค้นคว้าวิทยาศาสตร์และการศึกษา กระทรวงศึกษา ภายหลังการสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปี 1975 อัตชีวประวัตินี้สามารถแบ่งได้เป็นสองตอน โดยตอนแรกคือเรื่องตั้งแต่เกิดไปจนถึงปี 1949 เรื่องราวในตอนนี้มีรายละเอียดค่อนข้างมาก มีการบรรยายถึงสภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และธรรมเนียมท้องถิ่น ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของมหาสิลาอย่างละเอียด ส่วนตอนที่สองคือหลังปี 1949 ไปจนถึงปี 1975 ตอนนี้นำข้อมูลเพียงปีและตำแหน่งงาน โดยไม่ได้มีรายละเอียดมากนัก

ความแตกต่างนี้เป็นผลมาจากต้นฉบับอัตชีวประวัติของมหาสิลาที่มีที่มาจากต้นฉบับสองชิ้น ซึ่งดวงเดือน บุนยาวง บุตรสาวของมหาสิลาและหนึ่งในบรรณาธิการหนังสือเรื่อง *ชีวิตผู้ซำ* เป็นผู้รวมเนื้อหาจากต้นฉบับทั้งสองชิ้นนี้เข้าไว้ด้วยกัน โดยรักษาสำนวนและวิธีการเขียนของมหาสิลาเอาไว้ตามต้นฉบับเดิม ดวงเดือนสันนิษฐานว่ามหาสิลาเขียนต้นฉบับชิ้นแรกขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 1960 พร้อมกับการเขียนพระประวัติของเจ้าเพชรราช รัตนวงศา ผู้นำทางการเมืองคนสำคัญของลาว ซึ่งต่อมาได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อปี 1996 ในชื่อเรื่อง *เจ้ามหาอุปราชเพชรราช* ส่วนต้นฉบับอัตชีวประวัติของมหาสิลาอีกชิ้นหนึ่งสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในช่วงกลางทศวรรษ 1960 โดยมีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับฉบับแรกแต่มีรายละเอียดน้อยกว่า (Viravong, 2004: 9-10)

อย่างไรก็ตาม ข้อสันนิษฐานของดวงเดือนดูจะไม่สอดคล้องกับช่วงเวลาของเรื่องราวทั้งหมดที่ปรากฏอยู่ใน *ชีวิตผู้ซำ* ซึ่งมีเนื้อหาสิ้นสุดลงในปี 1975 จึงเป็นไปได้ว่ามหาสิลาเขียนเรื่องชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนถึงปี 1949 ในช่วงทศวรรษ 1960 ส่วนเรื่องระหว่างปี 1950-1975 เป็นส่วนที่เขียนเพิ่มเติมเรื่อยมาจนกระทั่งถึงแก่กรรม โดยที่ยังไม่ได้มีการลงรายละเอียดของเรื่องราว หรืออาจเป็นความตั้งใจของมหาสิลาเองที่จะไม่กล่าวถึงเรื่องราวในช่วงเวลานี้โดยละเอียด

ชีวิตผู้ซำ เป็นหนึ่งในอัตชีวประวัติของลาวซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก และยังไม่มีการศึกษาในทางวิชาการอย่างจริงจัง ควรกล่าวด้วยว่า การศึกษางานเขียนอัตชีวประวัติของลาวก็ยังมีอยู่ไม่มากนัก ผลงานสำคัญชิ้นหนึ่งคือ *งานเขียนทางประวัติศาสตร์ประเภทชีวประวัติในลาว ค.ศ. 1975-2010: สถานภาพความรู้* ของดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์ ซึ่งรวบรวมและ

ศึกษางานเขียนประเภทชีวประวัติของลาว รวมถึงงานเขียนอัตชีวประวัติไว้ด้วย ดารารัตน์ ได้จัดให้อัตชีวประวัติของมหาสิลาเรื่อง *ชีวิตผู้ขี้* อยู่ในกลุ่มงานเขียนประเภทชีวประวัติของปัญญาชนลาวที่ปรากฏขึ้นมาในยุคจินตนาการใหม่ โดยอิงจากปีที่ *ชีวิตผู้ขี้* ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกคือปี 2004 (Mattariganond, 2014: 174-178) อย่างไรก็ตาม ผลงานชิ้นนี้มุ่งสำรวจสถานภาพความรู้เกี่ยวกับงานเขียนประเภทชีวประวัติของลาว จึงเป็นแต่เพียงการแนะนำงานเขียนอัตชีวประวัติเรื่อง *ชีวิตผู้ขี้* โดยกล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการเขียนและเนื้อหาโดยสังเขป แต่ยังไม่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์ในรายละเอียด โดยเฉพาะบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาที่มหาสิลาเขียน *ชีวิตผู้ขี้* ขึ้นคือช่วงทศวรรษ 1960 และ 1970 ซึ่งมีผลต่อการนำเสนอตัวตนของมหาสิลาในอัตชีวประวัติชิ้นนี้

การศึกษาวเคราะห์งานเขียนประเภทอัตชีวประวัติของลาวที่เฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้นเห็นได้จากบทความของชัยรัตน์ พลมุข เรื่อง *Life in a Time of Turmoil: Re-reading Colonialism and Nationalism in Autobiographies of Postwar Lao Intellectuals* ที่ศึกษาอัตชีวประวัติของปัญญาชนลาวสามรายคือ เจ้าเพชรราช รัตนวงศา กระต่าย โคนสโสฤทธิ์ และสมจิน จิน ซึ่งเป็นบุคคลที่เคยทำงานใกล้ชิดกับระบอบอาณานิคมฝรั่งเศส ก่อนที่จะมีส่วนร่วมในความเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมลาว (Polmuk, 2014: 2) ชัยรัตน์ใช้แนวทางของซิโดนี สมิธ (Sidonie Smith) และจูเลีย วัตสัน (Julia Watson) ในหนังสือเรื่อง *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives* เป็นแนวทางในการศึกษางานเขียนประเภทอัตชีวประวัติ ในฐานะที่เป็นกระบวนการนำเสนอภาพตัวตน (representation of the self) ของผู้เขียนที่ถูกจัดวางลงในห้วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งตัวตนดังกล่าวอาจมีได้หลายรูปแบบ โดยที่ผู้เขียนจะคัดเลือกประสบการณ์ชีวิตและการระบุอัตลักษณ์ทางสังคมของตนเองผ่านการบอกเล่าเรื่องราวส่วนตัว (Smith & Watson, 2010: 18)

นอกจากนี้ การบอกเล่าเรื่องราวในอัตชีวประวัติยังมักจะทับซ้อนกันระหว่างการกระทำเชิงจินตนาการต่อความทรงจำและการกระทำเชิงวาทศิลป์ของผู้เขียน ไม่ว่าจะเป็นการวินิจฉัย การให้เหตุผล การพิจารณา การตัดสิน และการชักใช้โลเลียง ซึ่งทั้งหมดนี้คือความพยายามของผู้เขียนอัตชีวประวัติที่โน้มน้าวให้ผู้อ่านคล้อยตามเรื่องราวประสบการณ์ในแบบฉบับของตนเอง (Smith & Watson, 2010: 7) กล่าวได้ว่า งานเขียนอัตชีวประวัติเป็นพื้นที่ที่ผู้เขียนประกอบสร้างตัวตนของตนเองขึ้นใหม่ผ่านการกระทำต่อความทรงจำของผู้เขียน

ด้วยแนวทางการศึกษาดังกล่าว ชัยรัตน์ชี้ให้เห็นว่า งานเขียนอัตชีวประวัติของปัญญาชนลาวสามารถวางต้นนัยมีการเลือกจดจำเหตุการณ์และการตีความประสบการณ์ต่าง ๆ ในอดีต เพื่อนำเสนอภาพตัวตนแบบใหม่ของปัญญาชนลาวเหล่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับสถานะของพวกเขาในช่วงเวลาที่เขียนอัตชีวประวัติของตนเองขึ้น (Polmuk, 2014: 36) ทั้งนี้ เป็นผลมาจากกระแสความคิดชาตินิยมต่อต้านอาณานิคมและความคิดคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีพลังอย่างสูงในสังคมลาวช่วงปลายทศวรรษ 1950 ไปจนถึงต้นทศวรรษ 1970 และส่งอิทธิพลต่อการเขียนอัตชีวประวัติของปัญญาชนลาวเหล่านั้น การบอกเล่าเรื่องราวชีวิตและการอธิบายการกระทำในอดีตจึงเป็นไปในทางที่สอดคล้องกับกระแสความคิดดังกล่าว (Polmuk, 2014: 3)

ซึ่งกระแสความคิดชาตินิยมต่อต้านอาณานิคมและความคิดคอมมิวนิสต์ก็ส่งอิทธิพลต่อการอธิบายตัวตนในอัตชีวประวัติของมหาสิลาด้วยเช่นกัน แต่ต่างกันตรงที่มหาสิลาเลือกใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ในอัตชีวประวัติสำหรับการบอกเล่าเรื่องราวในอดีตของตนเองที่มีประสบการณ์กับสังคมไทย โดยผ่านการตีความใหม่และการให้คำอธิบายตัวตนที่สอดคล้องไปกับกระแสความคิดในสังคมลาวดังกล่าว ทั้งนี้ เนื่องจากมหาสิลามีภูมิหลังอันใกล้ชิดกับสังคมไทยก่อนที่จะตัดสินใจย้ายมาใช้ชีวิตและทำงานอยู่ในลาวเป็นการถาวร การให้คำอธิบายตัวตนผ่านงานเขียนอัตชีวประวัติจึงเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับสถานะของมหาสิลาในช่วงเวลาที่เขียนอัตชีวประวัติของตนเองขึ้น ด้วยเหตุนี้ อัตชีวประวัติของมหาสิลาเรื่อง *ชีวิตผู้ข้า* จึงมีความน่าสนใจที่จะหยิบยกมาศึกษาวิเคราะห์ในฐานะปัญญาชนลาวผู้หนึ่งที่มีประสบการณ์ต่างออกไป

“ผู้ข้า” อันหลากหลายในอัตชีวประวัติ

ใน *ชีวิตผู้ข้า* มหาสิลาเลือกใช้สรรพนามแทนตนเองว่า **ผู้ข้า** หากสืบค้นใน *พจนานุกรมภาษาลาวของคณะกรรมกรรรมการวรรณคดี* (1960) ซึ่งรวบรวมและเรียบเรียงโดยมหาสิลาในเวลาที่ดำรงตำแหน่งเลขานุการกรมการวรรณคดี อันเป็นหน่วยงานที่กำกับดูแลทางด้านภาษาและวัฒนธรรมในยุคพระราชาอาณาจักรลาว จะไม่พบการนิยามหรือการให้ความหมายของคำว่า **ผู้ข้า** โดยตรง แต่ให้ความหมายของคำว่า **ผู้** ไว้ว่า “น. คน (ผู้ใด = คนใด)” (Viravong, 1960: 192) ซึ่งการสะกดคำว่า **ผู้** เช่นนี้ไม่ปรากฏการใช้งานในภาษาลาวปัจจุบันแล้ว แต่จะใช้คำว่า **ผู้** ในความหมายเดียวกันแทน (Lao Academy of Social Sciences, 2012: 660) ดังปรากฏใน *พจนานุกรมภาษาลาว* ของสถาบันวิทยาศาสตร์สังคม

แห่งชาติ ซึ่งนับเป็นพจนานุกรมฉบับทางการของลาวภายหลังการสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ส่วนคำว่า *ຂ້າ* มีหลายความหมาย หนึ่งในนั้นคือ “ส. เป็นคำแทนชื่อของผู้พูด ดัง: ข้า, ข้าพเจ้า, ข้าพระบาท.” (Viravong, 1960: 33) รวมความแล้วอาจแปลคำว่า *ຜູ້ຂ້າ* เป็นภาษาไทยได้ว่า ตัวข้าพเจ้า แต่ในบทความนี้จะใช้การถอดอักษรคำว่า *ຜູ້ຂ້າ* ในภาษาลาวเป็น *ผู้ข้า* ในภาษาไทย เพื่อรักษาสำนวนการเขียนของมหาสิลา

ซิโดนี สมิธและจูเลีย วัตสันชี้ให้เห็นว่า สรรพนามบุรุษที่หนึ่งในงานเขียนประเภทอัตชีวประวัตินั้นสื่อถึงตัวตนของผู้เขียนได้ในหลายลักษณะ ลักษณะแรกคือ ตัวตนที่แท้จริงหรือตัวตนทางประวัติศาสตร์ (The “Real” or Historical “I”) หมายถึง ตัวตนที่แท้จริงของผู้เขียนในฐานะบุคคลทางประวัติศาสตร์ เป็นผู้เขียนที่มีตัวตนอยู่จริง ณ เวลาและสถานที่หนึ่ง ๆ ซึ่งมีความสลับซับซ้อนของเหตุการณ์มากกว่าเรื่องราวที่ผ่านการบอกเล่า ดังนั้น ผู้อ่านจึงไม่อาจเข้าถึงตัวตนนี้ผ่านการอ่านอัตชีวประวัติของผู้เขียนได้ ลักษณะที่สอง ตัวตนในฐานะผู้เล่าเรื่อง (The Narrating “I”) เป็นตัวตนของผู้เขียนที่กำลังมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อ่านโดยตรง ในฐานะผู้เล่าเรื่องราวของตนเองย้อนกลับไปในอดีต ลักษณะที่สาม ตัวตนที่ถูกบอกเล่า (The Narrated “I”) เป็นตัวตนของผู้เขียนในฐานะตัวเอกหรือศูนย์กลางของเรื่องราวในอดีต เป็นตัวตนที่ถูกเลือกนำมาบอกเล่าและสร้างเรื่องราวขึ้นจากความทรงจำของผู้เขียน ซึ่งบางครั้งอาจมีการเสริมแต่งด้วยถ้อยคำหรือทัศนคติของผู้เขียนในช่วงเวลาที่เขียนอัตชีวประวัติขึ้น และลักษณะสุดท้ายคือ ตัวตนในอุดมคติ (The Ideological “I”) เป็นตัวตนของผู้เขียนในอดีตที่ได้รับการบอกเล่าภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่แวดล้อมตัวผู้เขียนในขณะที่เขียน ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นตัวตนที่ผู้เขียนมุ่งนำเสนอต่อผู้อ่านผ่านงานเขียนอัตชีวประวัติ (Smith & Watson, 2010: 71-78)

ด้วยตัวตนที่หลากหลายของผู้เขียนเช่นนี้ ทำให้ผู้อ่านต้องใช้วิจารณญาณในการอ่านอัตชีวประวัติ เนื่องจากงานเขียนประเภทอัตชีวประวัติไม่ใช่ผลงานที่ปรากฏแต่เพียงข้อเท็จจริง แต่ยังเต็มไปด้วยการเลือกสรรความทรงจำที่จะนำมาบอกเล่า การตีความประสบการณ์ในอดีตใหม่อีกครั้ง และการสร้างคำอธิบายให้กับตัวตนในอดีตจากมุมมองของผู้เขียนในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ อัตชีวประวัติจึงเต็มไปด้วยตัวตนอันหลากหลายของผู้เขียน ซึ่ง *ชีวิตผู้ข้า* ก็เป็นอัตชีวประวัติที่มุ่งนำเสนอตัวตนอันหลากหลายของมหาสิลาด้วยเช่นกัน เห็นได้ตั้งแต่การใช้สรรพนาม *ผู้ข้า* แทนตนเองของมหาสิลาตั้งแต่ชื่อหนังสือไปจนถึงเนื้อหาตลอดทั้งเรื่อง ด้วยเหตุนี้ แนวทางการศึกษาวิเคราะห์ตัวตนรูปแบบต่าง ๆ ของ

ผู้เขียนในอดีตชีวิตประวัติจึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจตัวตนของมหาสิลา ที่ต้องการนำเสนอต่อผู้อ่านผ่านงานเขียนอดีตชีวิตประวัติเรื่อง *ชีวิตผู้ซำ*

ตัวตนทางประวัติศาสตร์: ตำแหน่งแห่งที่ของ “ผู้ซำ” ในหน้าประวัติศาสตร์

มหาสิลาเกิดที่บ้านหนองหมื่นถ่าน ซึ่งปัจจุบันอยู่ในอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ประเทศไทย เมื่อปี 1905 และใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในวัยเยาว์ที่บ้านเกิด เมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นก็บวชเรียนในคณะสงฆ์สยาม ทำให้มหาสิลาได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาตามหัวเมืองใหญ่หลายเมืองในภาคอีสาน ก่อนที่จะมาจำพรรษาเพื่อศึกษาปริยัติธรรมที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ กระทั่งสอบได้เปรียญธรรมห้าประโยคและมีคำนำหน้าชื่อว่า “มหา” ต่อมาในปี 1929 มหาสิลาเดินทางไปยังเวียงจันทน์ ก่อนที่จะตัดสินใจลาสิกขาบทเพื่อใช้ชีวิตและเริ่มต้นทำงานทางด้านวัฒนธรรมในลาว จนกระทั่งเกิดกรณีพิพาทอินโดจีนขึ้นในปี 1941 มหาสิลาจึงกลับเข้ามาในประเทศไทยอีกครั้งในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง ในช่วงเวลานั้นมหาสิลา ยังคงทำงานทางด้านวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับการเคลื่อนไหวเรียกร้องเอกราชของลาวในขบวนการลาวอิสระ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากนักการเมืองอีสานโดยเฉพาะกลุ่มเสรีไทย

กระทั่งสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงในปี 1945 ลาวอิสระก็ตั้งรัฐบาลขึ้นที่เวียงจันทน์พร้อมทั้งยืนยันเอกราชของลาว ซึ่งเป็นแนวทางที่ขัดแย้งกับกษัตริย์ลาวหลวงพระบางที่ยังคงต้องการประนีประนอมอำนาจกับฝรั่งเศส รัฐบาลลาวอิสระมีอำนาจอยู่ในช่วงเวลาสั้น ๆ ก่อนที่ฝรั่งเศสจะกลับมาปกครองลาวอีกครั้งในปี 1946 เป็นเหตุให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรัฐบาลลาวอิสระรวมถึงมหาสิลาต้องลี้ภัยกลับเข้ามาในประเทศไทยอีกครั้ง หลังจากนั้นไม่นานฝรั่งเศสก็ได้สถาปนาพระราชอาณาจักรลาวภายใต้ร่มธงสหภาพฝรั่งเศส (Union française) ขึ้น มหาสิลา ยังคงพำนักอยู่ในประเทศไทย กระทั่งเกิดรัฐประหารขึ้นในเดือนพฤศจิกายน 1947 ซึ่งทำให้รัฐบาลพลเรือนที่สนับสนุนลาวอิสระหมดอำนาจลง การจับตามองความเคลื่อนไหวและปราบปรามนักการเมืองอีสานที่เกิดขึ้นหลังจากนั้นทำให้มหาสิลาที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนักการเมืองอีสานต้องลี้ภัยอีกครั้งในปลายปี 1948 แต่ทว่าครั้งนี้ต่างออกไปเพราะเป็นการลี้ภัยจากไทยสู่ลาว จากนั้นมามหาสิลา ก็เข้าทำงานในหน่วยงานราชการหลายแห่งของลาวและผลิตผลงานทางด้านวัฒนธรรมลาวออกมาเป็นจำนวนมาก กระทั่งถึงแก่กรรมในปี 1987

แม้ว่าจะมีเรื่องราวเกิดขึ้นกับชีวิตของมหาสิลามากมายหลังจากที่ตัดสินใจใช้ชีวิตอยู่ในลาวเป็นการถาวร แต่ *ชีวิตผู้ซำ* ไม่กล่าวถึงหรือไม่ลงรายละเอียดของเหตุการณ์ใน

ช่วงเวลาดังกล่าว แต่กลับอัดแน่นไปด้วยรายละเอียดของเหตุการณ์ชีวิตตั้งแต่เกิดมาถึงปี 1949 ดวงเดือนมองว่าการที่มหาสิลาไม่ได้ให้รายละเอียดของเหตุการณ์ในชีวิตมากนักในช่วงเวลาหลังจากปี 1949 นั้น “อาจเป็นเพราะท่านเห็นว่า พวกลูก ๆ เติบโตใหญ่ ได้รู้ได้เห็น และเข้าใจในสิ่งที่ท่านทำแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องเขียนละเอียด อย่างนี้ก็เป็นได้” (Viravong, 2004: 14)

แต่กระนั้นหากพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์ลาวในช่วงทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สันนิษฐานว่ามหาสิลาเขียนอัตชีวประวัติส่วนแรกคือตั้งแต่เกิดมาจนถึงปี 1949 ก็จะต้องพบว่า ช่วงเวลาดังกล่าวเต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองต่างกัน สิ่งนี้อาจเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้มหาสิลาหลีกเลี่ยงที่ให้รายละเอียดในอัตชีวประวัติของตนเองหลังจากปี 1949 เป็นต้นมา แม้ว่ามหาสิลาจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองโดยตรงและหันไปทุ่มเทให้กับการทำงานทางด้านวัฒนธรรมลาวก็ตาม แต่ก็ไม้อาจหลีกเลี่ยงความขัดแย้งทางความคิดที่มีเหตุมาจากอุดมการณ์ทางการเมืองไปได้

ดารา กันละยา บุตรสาวอีกคนหนึ่งของมหาสิลาได้ให้ภาพความขัดแย้งทางความคิดระหว่างมหาสิลา กับหน่วยงานทางด้านวัฒนธรรมลาวในยุคพระราชอาณาจักรไว้ อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับปรุงอักษรวิธีในภาษาลาวที่แตกต่างกัน ในปี 1949 รัฐบาลพระราชอาณาจักรลาวได้ออกพระราชโองการเลขที่ 10 เพื่อกำหนดอักษรวิธีภาษาลาวขึ้นใหม่ โดยไม่ยอมรับแนวทางการเพิ่มตัวอักษรลาวให้ครบตามพยัญชนะวรรณในภาษาบาลีตามข้อเสนอของพุทธบัณฑิตสภาจันทบุรีที่มหาสิลามีส่วนร่วมสำคัญในการผลักดันในช่วงทศวรรษ 1930 แม้ว่ามหาสิลาที่กลับมาทำงานทางด้านวัฒนธรรมลาวอีกครั้งจะยอมโอนอ่อนต่อหลักการใหม่นี้ แต่มหาสิลาก็ยังคงยึดมั่นในแนวคิดเดิมของตนเอง กระทั่งถูกกดดันให้ลาออกเป็นข้าราชการบำนาญก่อนถึงเกณฑ์เกษียณอายุราชการ หลังจากนั้น มหาสิลาก็ยังคงมุ่งมั่นเสนอหลักการของตนเองผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการพัฒนาภาษาลาวให้สามารถใช้งานได้อย่างสะดวกสบายและเข้าใจง่าย แต่มีหลักเกณฑ์และมาตรฐานที่สามารถเทียบเคียงกับภาษาอื่นได้ (Viravong, 2004: 77-79) จนเป็นที่ไม่พอใจของหน่วยงานทางด้านวัฒนธรรมของลาวในช่วงเวลานั้น

เออิจิ มูราชิม่า (Eiji Murashima) ชี้ให้เห็นความกังวลของชนชั้นนำลาวที่มีต่อบุคคลที่มีพื้นเพจากภาคอีสานของไทยที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองในลาว โดยบุคคลเหล่านั้นถูกมองด้วยสายตาหวาดระแวงว่าอาจเข้ามาเป็นตัวแทนของรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่มี

เป้าหมายแฝงในการผนวกรวมลาวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของไทย แม้กระทั่งผู้นำลาวในกลุ่มลาวอิสระที่มหาสิลาเข้าไปมีส่วนร่วมก็อาจมีมุมมองดังกล่าว ซึ่งสะท้อนให้เห็นในการจัดตั้งรัฐบาลลาวอิสระเมื่อปี 1945 ที่มหาสิลาและบุคคลจากภาคอีสานของไทยหลายคนซึ่งเข้าไปมีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ครั้งนั้น กลับไม่ได้รับตำแหน่งทางการเมืองระดับสูงใด ๆ มากไปกว่าการทำงานเบื้องหลังในตำแหน่งที่ปรึกษาเท่านั้น (Murashima, 2015: 144)

ยิ่งไปกว่านั้น การไม่ยอมรับหรือความไม่ไว้วางใจบุคคลจากภาคอีสานยังมีประเด็นในทางวัฒนธรรมเป็นเหตุผลที่สำคัญด้วย การไม่ยอมรับอักษรวิธียาภาษาลาวที่มหาสิลาเสนอนั้นไม่ได้เป็นเพียงความคิดเห็นที่แตกต่างกันในทางหลักวิชาการ แต่ยังคงมาจากปัจจัยทางการเมือง เนื่องจากข้อเสนอของมหาสิลาได้รับการตีความว่าเป็นความพยายามในการนำรูปแบบอักษรวิธียาภาษาไทยมาใช้โดยตรงตัว ซึ่งขัดกับแนวทางของรัฐบาลพระราชอาณาจักรลาวที่ต้องการสร้างวัฒนธรรมลาวที่ไม่เชื่อมโยงกับไทย อันเป็นแนวทางที่ฝรั่งเศสริเริ่มไว้และลงมือปฏิบัติในสมัยอาณานิคม (Ivarsson, 2008: 134-136)

ในภาพที่กว้างไปกว่านั้น การที่มหาสิลาไม่ได้รับการยอมรับมากนักจากทางการลาวในยุคพระราชอาณาจักรอาจมาจาก “ความเป็นไทย” ของเขา ความเป็นได้ว่าการไม่รับความยอมรับนั้นมาจากภูมิหลังที่ใกล้ชิดกับสังคมไทย ทั้งการเกิดในดินแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจปกครองของราชสำนักสยาม และทางความคิดจากการที่มหาสิลาผ่านการศึกศึกษาในคณะสงฆ์สยามมาเป็นเวลานาน และหลังจากนั้นมาในยุคพระราชอาณาจักรลาว ถึงแม้ว่าผลงานของมหาสิลาจะมีคุณูปการต่อสังคมลาวอย่างยิ่ง แต่มหาสิลากลับไม่เคยได้รับตำแหน่งทางการเมืองหรือตำแหน่งทางราชการระดับสูงแต่อย่างใด ความเป็นคนลาวที่เกิดฝั่งขวาแม่น้ำโขงหรืออีกนัยหนึ่งคือคนไทยอีสาน เป็นเหตุให้มหาสิลาต้องนำเสนอการตีความประสบการณ์ในอดีตใหม่อีกครั้งในอัตชีวประวัติของตนเอง โดยเฉพาะประสบการณ์ที่มีอย่างใกล้ชิดกับสังคมไทย เพื่อสร้างคำอธิบายตัวตนใหม่ต่อสายตาผู้อ่านชาวลาว

ชีวิตผู้ช้ำ ในฐานะงานเขียนอัตชีวประวัติของมหาสิลา จึงเป็นพื้นที่ที่มหาสิลาใช้ในการบอกเล่าเรื่องราวจากความทรงจำในอดีต โดยเฉพาะประสบการณ์กับสังคมไทยที่ดูเหมือนว่ามหาสิลาจะให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ซึ่งเรื่องราวเหล่านั้นได้ผ่านการคัดเลือกและการตีความใหม่ เพื่อสร้างคำอธิบายตัวตนที่สอดคล้องต่อบริบทในช่วงเวลาที่มาสิลาเขียนอัตชีวประวัติชิ้นนี้ขึ้น

ตัวตนในฐานะผู้เล่าเรื่องและตัวตนที่ถูกบอกเล่า: “ผู้ข้า” สองมิติที่ซ้อนทับในเนื้อความอัตชีวประวัติ

เรื่องราวในชีวิตที่มหาสิลาเลือกมาเพื่ออธิบายตัวตนของเขาใน *ชีวิตผู้ข้า* สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 เรื่องคือ การเติบโตใหญ่ในชุมชนวัฒนธรรมลาวที่มีการส่งผ่านความรับรู้และความทรงจำที่สัมพันธ์กับ “ความเป็นลาว” จากรุ่นสู่รุ่น การมีสำนึกเกี่ยวกับสถานะของตนเองอันนำมาสู่การต่อต้านอำนาจนำของสยามก่อนขบวนการชาตินิยม และการอุทิศตนเพื่อการทำงานฟื้นฟูวัฒนธรรมลาว

1. การเติบโตใหญ่ในชุมชนวัฒนธรรมลาว

การบรรยายถึงบ้านหนองหมื่นถ่านอันเป็นบ้านเกิดของมหาสิลาใน *ชีวิตผู้ข้า* มหาสิลาเริ่มด้วยการให้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ก่อนที่จะบอกเล่าถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ขนบธรรมเนียมประเพณี และการศึกษาของผู้คนในพื้นที่ แม้ว่ามหาสิลาจะไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่าสภาพแวดล้อมเหล่านี้คือองค์ประกอบของชุมชนวัฒนธรรมลาว แต่คำบรรยายเหล่านี้ก็ทำให้ผู้อ่านคาดเดาได้ไม่ยากว่ามหาสิลากำลังสื่อถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับ “ความเป็นลาว” ที่ตนเองได้รับรู้มาตั้งแต่วัยเด็ก และนอกเหนือไปจากสภาพแวดล้อมดังกล่าว มหาสิลายังบรรยายให้เห็นถึงการส่งผ่านการรับรู้ทางประวัติศาสตร์จากรุ่นสู่รุ่นในชุมชนวัฒนธรรมลาว ดังความตอนหนึ่งว่า

... ในเวลาเรียนหนังสือกับพ่อตู้ [คุณตา] นี้เอง พ่อตู้ได้พูดนิทานต่าง ๆ ให้ฟัง จนตลอดเรื่องเจ้าอนุและเจ้าราชวงศ์ พ่อตู้พูดว่า “พวกเราแต่ก่อนขึ้นส่วยเจ้าอนุเวียงจันทน์ สยามไปตีเอาเวียงจันทน์ได้ จึงขึ้นส่วยสยาม” แล้วพ่อตู้ก็เล่าเรื่องตอนเจ้าราชวงศ์รบกับสยามแล้วหนีเข้าป่าไปเรียนมนตร์กับฤๅษี (ตามเรื่องที่กล่าวในหนังสือพื้นท้าวเหล่าคำ) และคำขวัญที่ว่า “บ้างเจ้าบ้าง บ้างราชวงศ์ ขงเวียงจันทน์ ราชวงศ์เป็นเจ้า เวียงจันทน์เศร้า สาวเออยอย่าฟ้าวว่า มันซิไปบอดหล้า แต่งช่างหน่วยบาย” นี้ผู้ข้าก็ได้มาจากพ่อตู้แต่เวลานั้น ... (Viravong, 2004: 30)

จะเห็นได้ว่า “ผู้ข้า” ในข้อความที่ยกมานี้ ไม่ได้หมายถึงมหาสิลาในวัยเยาว์ แต่หมายถึงมหาสิลาในเวลาที่เขาเขียนอัตชีวประวัติขึ้นหรือตัวตนในฐานะผู้เล่าเรื่อง ซึ่งกำลังบรรยายให้ผู้อ่านเห็นถึงการรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าอนุวงศ์จากคุณตาของมหาสิลาในวัย

เด็ก ซึ่งไม่ว่าการรับรู้เรื่องราวเหล่านี้จะส่งผลอย่างไรหรือไม่ต่อชีวิตและความคิดของมหาสิลาในขณะนั้น แต่การเลือกที่จะบอกเล่าเรื่องราวการถ่ายทอดสำนักทางประวัติศาสตร์จากรุ่นสู่รุ่นเช่นนี้ในอดีตชีวิตประวัติของตนเอง สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างคำอธิบายตัวตนของมหาสิลาที่ได้รับการถ่ายทอดสำนักทางประวัติศาสตร์ในชุมชนวัฒนธรรมลาวมาตั้งแต่วัยเยาว์ ภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ผู้คนยังคงเชื่อมโยงตนเองเข้ากับเวียงจันทน์ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมของลาวในอดีต แม้จะอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของราชสำนักกรุงเทพฯ ในขณะนั้น

การได้รับการถ่ายทอดสำนักทางประวัติศาสตร์ของมหาสิลาในวัยเยาว์ดังกล่าว ยังมาพร้อมกับการเรียนรู้แง่มุมทางวัฒนธรรมในชุมชนวัฒนธรรมลาวผ่านตำนานท้องถิ่น ดังที่ความตอนหนึ่งใน *ชีวิตผู้ข้า* ระบุว่า

... นับแต่เวลานั้นมา ผู้ข้าก็รู้สึกชอบภาพยกลอนและจดจำเอา คำผญาในหนังสือต่าง ๆ ได้มาก แล้วก็หัดแต่งกลอนลำให้พวกเด็ก น้อยตั้งแต่นั้นมา ทั้งมีใจคิดเห็นภาพเวียงจันทน์ สนใจเรื่องเจ้าราชวงศ์อยู่ตลอดมา นอกจากนี้ ก็ได้ฟังนิทาน ๆ เช่น พระลักพระราม สิลาไซ เสียวสวาด เป็นต้น นิทานเหล่านี้ได้ฟังจากแม่ แม่เป็นผู้เล่าให้ฟัง เพราะแม่ท่านไปฟังเทศน์ทุก ๆ วัน ในเวลาเช้าพรรษา เมื่อถึงเวลากลางคืนท่านก็เล่าเรื่องที่ท่านได้ฟังมานั้นให้ลูก ๆ ฟังอีก ผู้ข้าจึงจดจำนิทานต่าง ๆ ได้มาก และก็ชอบเล่าให้คนอื่นฟังอยู่เสมอ (Viravong, 2004: 30-32)

จะเห็นได้ว่า ข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็น “ผู้ข้า” ในฐานะตัวตนของมหาสิลา ถึงสองรูปแบบ ได้แก่ ตัวตนที่ถูกบอกเล่าผ่านการเรื่องราวในอดีตของมหาสิลา ที่มีการรับรู้ถึงแง่มุมทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมลาวในวัยเด็กผ่านการถ่ายทอดภายในครอบครัว และชุมชน ซึ่งการรับรู้เรื่องราวตำนานท้องถิ่นยังมาพร้อมกับการเรียนรู้รูปแบบทางวรรณกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ ที่สำคัญคือคำผญาหรือสุภาษิตสอนใจที่แพร่หลายในชุมชนวัฒนธรรมลาวที่มหาสิลาได้เรียนรู้และนำมาสู่ความสนใจในงานวรรณกรรมลาวในเวลาต่อมา

ขณะที่ตัวตนของมหาสิลาในฐานะผู้เล่าเรื่องก็ได้รับการนำเสนอผ่านข้อความข้างต้น ซึ่งกำลังแสดงให้เห็นถึงที่มาของความรู้และความสนใจในงานวัฒนธรรมลาว

ของมหาสิลาที่สืบเนื่องมาตั้งแต่วัยเด็ก และยังเป็นคำอธิบายว่าเหตุใดมหาสิลาจึงมุ่งมั่นในการทำงานทางวัฒนธรรมลาวในเวลาต่อมา โดยเฉพาะเรื่องศิลปะและเสียวสวาด ที่ต่อมามหาสิลาได้ชำระและจัดพิมพ์ออกเผยแพร่ระหว่างการทำงานในยุคพระราชอาณาจักรลาว

อย่างไรก็ตาม การขยายอำนาจของรัฐส่วนกลางอย่างราชสำนักกรุงเทพฯ ก็ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความคิดของคนในท้องถิ่น รวมถึงมหาสิลาด้วย อันเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายปฏิรูปประเทศนับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ที่มีการเร่งกระชับอำนาจทางการเมืองทั่วพระราชอาณาเขต เพื่อปฏิรูปประเทศไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ภายใต้ภาวะกดดันจากลัทธิอาณานิคมของชาติตะวันตก นโยบายการปฏิรูปประเทศดังกล่าวมาพร้อมกับการขยายตัวของระบบราชการแบบใหม่ที่ต้องการบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถเข้าสู่ระบบราชการมากยิ่งขึ้น นำมาซึ่งการจัดการการศึกษาแบบใหม่ที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว เพื่อผลิตบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเข้าสู่ระบบราชการ (Kummungkul, 1988: 49-50) แต่การศึกษารูปแบบใหม่ก็ไม่ใช่ว่าเพียงช่องทางเดียวในการเข้าสู่ระบบราชการสยาม เนื่องจากการศึกษาตามจารีตดั้งเดิมในคณะสงฆ์ก็ยังคงมีความสำคัญในช่วงเวลานั้นและเป็นอีกช่องทางในการเข้าสู่ระบบราชการได้เช่นกัน เป็นเหตุให้มหาสิลาเลือกที่จะบวชเรียนในคณะสงฆ์สยามด้วยเป้าหมายในการสอบเข้าเรียนในโรงเรียนกฎหมายเพื่อที่จะเป็นผู้พิพากษาของสยามต่อไป (Viravong, 2004: 34-36)

แต่กระนั้น การเข้าบวชเรียนในคณะสงฆ์สยามก็ไม่ได้ทำให้มหาสิลาแยกขาดจากชุมชนวัฒนธรรมลาว ด้วยการขยายตัวของคณะสงฆ์สยามในพื้นที่ภาคอีสาน ทำให้มีประชากรจากชุมชนวัฒนธรรมลาวเข้าบวชเรียนในคณะสงฆ์สยามเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และส่วนหนึ่งก็ได้รับแต่งตั้งให้มีสมณศักดิ์ระดับสูงและมีอำนาจปกครองในคณะสงฆ์สยามทั้งในพื้นที่ภาคอีสานและที่ศูนย์กลางอำนาจอย่างกรุงเทพฯ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือวัดปทุมวนาราม ซึ่งเป็นวัดที่มหาสิลาเลือกมาจำพรรษาระหว่างการบวชเรียน วัดแห่งนี้นอกจากจะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ ซึ่งอัญเชิญมาจากอาณาจักรล้านช้างแล้ว เจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามในระยะแรกยังเป็นพระภิกษุจากภาคอีสานแทบทั้งสิ้น (Department of Religious Affairs, 1982: 185-189) ส่งผลให้วัดแห่งนี้เป็นที่จำพรรษาของพระภิกษุสามเณรจากภาคอีสานที่เดินทางมาศึกษาพระปริยัติธรรมในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ มหาสิลายังรู้จักคุ้นเคยกับพระภิกษุที่มีชาติภูมิจากภาคอีสานและมีบทบาทสำคัญในกิจการคณะสงฆ์สยามหลายรูป อย่างพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์

สิริจินโท) สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสโส) และพระศาสนดิลก (เสน ชิตเสโน) (Viravong, 2004: 36-42) ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นเครือข่ายพระสงฆ์จากภาคอีสานที่อยู่รายล้อมมหาสิลา ซึ่งมีการรวมกลุ่มกันด้วยสำนึกความเป็นคนจากชุมชนวัฒนธรรมลาว เช่นเดียวกัน ส่งผลให้มหาสิลาไม่ได้ตัดขาดจาก “ความเป็นลาว” แม้ในช่วงเวลาที่บวชเรียนอยู่ในกรุงเทพฯ

นอกจากนี้ยังน่าสังเกตอีกด้วยว่า มหาสิลาได้นับย้ำถึงความต้องการเดินทางไปยังเวียงจันทน์ที่มีมาตั้งแต่วัยเยาว์หลายต่อหลายครั้งในอดีตชีวิตประวัติของตนเอง ซึ่งในการบอกเล่าเรื่องราวในช่วงที่จำพรรษาอยู่ที่วัดปทุมวนารามนี้ มหาสิลาก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้อีกครั้งดังที่ระบุว่า “. . . ประกอบกับเวลานั้น ได้อ่านหนังสือพิมพ์ลาวที่ออกในเวียงจันทน์สมัยนั้น ซึ่งพวกพระเมืองโขงเอาไปให้อ่าน จึงมีความคิดอยากมาเห็นเวียงจันทน์เป็นที่สุด . . .” (Viravong, 2004: 40) จะเห็นได้ว่า อดีตชีวิตประวัติของมหาสิลาพยายามจะชี้ให้ผู้อ่านเห็นว่า แม้มหาสิลาจะเข้ามาบวชเรียนที่ศูนย์กลางอำนาจของสยามอย่างกรุงเทพฯ แต่ก็อยู่ในเครือข่ายคณะสงฆ์ภาคอีสานก็ยังคงมีการรวมกลุ่มกันด้วยความรู้สึกเป็นคนจากชุมชนวัฒนธรรมลาวเช่นเดียวกัน และสิ่งนี้สะท้อนให้ผู้อ่านเห็นตัวตนในฐานะผู้เล่าเรื่องของมหาสิลาที่มีความผูกพันกับศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมของลาวอันรุ่งเรืองในอดีตผ่านผู้คนและเรื่องเล่าที่ไหลเวียนอยู่รอบตัวของมหาสิลามาดังแต่วัยเด็ก และเป็นส่วนหนึ่งที่ผลักดันให้มหาสิลาเดินทางมายังเวียงจันทน์ในเวลาต่อมา

2. การต่อต้านอำนาจของไทย

ระหว่างที่มหาสิลาบวชเรียนอยู่ที่วัดปทุมวนารามนั้น ได้มีโอกาสอ่านเรื่องราวของเจ้าอนุวงศ์จากมุมมองของฝ่ายไทย ซึ่งมหาสิลาได้บรรยายเหตุการณ์และบอกเล่าความรู้สึกของตนเองหลังจากที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้ไว้ใน *ชีวิตผู้ข้า* ความว่า

. . . ได้อ่านหนังสือเล่มหนึ่งที่ได้รับแจกในงานบุญทอดกฐินหลวงชื่อ “ปราบกบฏไ้อ่อนเวียงจันทน์” จัดพิมพ์โดยเจ้าฟ้าพระนครสวรรค์วรพินิต องค์อภิรัฐมนตรีของพระเจ้าแผ่นดินสยามรัชกาลที่ 7 ในหนังสือเล่มนี้เรียกเจ้าอนุว่า “ไ้อ่อน” และเรียกชื่อเจ้าหญิงคำป่อง มเหสีเจ้าอนุว่า “อ้อคำป่อง” เมื่ออ่านตลอดเรื่องแล้วรู้สึกเจ็บแสบเป็นที่สุด ความคิดเรื่องการก่อกบฏเลยเกิดมีขึ้นและแรงกล้าแบบเคียดแค้นมาก . . . (Viravong, 2004: 40)

เนื้อความข้างต้นบรรยายให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของความสนใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชาตินิยมลาวของมหาสิลา อันเป็นผลมาจากการได้อ่านหนังสือเล่มนี้ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการตีกระหว่างราชสำนักกรุงเทพฯ กับเจ้าอนุวงศ์ กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ซึ่งท้ายที่สุดแล้วพระองค์พ่ายแพ้แก่กองทัพสยาม ทรงตกเป็นเชลยและถูกคุมตัวมารับโทษที่กรุงเทพฯ ซึ่งตามเนื้อความในอัตชีวประวัติข้างต้น มหาสิลาระบุว่าหนังสือดังกล่าวมีชื่อเรื่องว่า “ปราบกบฏไอ้อูเวียงจันทน์” และยังคงกล่าวถึงเจ้าอนุวงศ์กับพระมเหสีอย่างเหยียดหยาม สร้างความขุ่นเคืองใจให้กับมหาสิลาในเวลานั้นเป็นอย่างมาก

แต่เป็นไปได้ว่าอัตชีวประวัติที่เขียนขึ้นจากความทรงจำของมหาสิลา ซึ่งห่างจากเหตุการณ์เมื่อครั้งมหาสิลาได้อ่านหนังสือเล่มดังกล่าวมานานกว่า 30 ปี ทำให้รายละเอียดบางประการอาจคลาดเคลื่อนไปจากข้อเท็จจริง เนื่องจากหนังสือที่มหาสิลาได้อ่านในครั้งนั้นมีชื่อว่า *จดหมายเหตุเรื่องปราบขบถเวียงจันทน์* (Records Regarding the Suppression of the Wiang Chan Insurrection, 1926) พิมพ์แจกในการพระกฐินพระราชทานของสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ณ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดเทพศิรินทราวาส และวัดมกุฏกษัตริยารามในปี 1926

ซึ่งเห็นได้ชัดว่าชื่อเรื่องของหนังสือเล่มนี้ไม่ปรากฏคำว่า “ไอ้อู” และเนื้อหาภายในก็ไม่ปรากฏการกล่าวถึงพระมเหสีคำปล้องในเจ้าอนุวงศ์ว่า “อ้อคำปล้อง” ตามที่มหาสิลาระบุ แต่ก็ปรากฏการออกพระนามของเจ้าอนุวงศ์ว่า “อ้ายอนุ” “อ้ายอนุเวียงจันทน์” หรือ “อ้ายเวียงจันทน์” อยู่หลายจุดดังคำบรรยายของมหาสิลา และอาจเป็นไปได้ว่ามหาสิลารับรู้ถึงการออกพระนามของพระมเหสีคำปล้องอย่างเหยียดหยามจากเอกสารไทยชิ้นอื่น อาทิ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค)* ที่เรียกพระมเหสีคำปล้องว่า “อ้อคำปล้อง” หลายแห่ง (Thiphakorawong (Kham Bunnag), 1934: 82, 85-87)

ประเด็นสำคัญไม่ได้อยู่ที่ความคลาดเคลื่อนของรายละเอียดเพียงเล็กน้อยเหล่านี้ เพราะหากอ่านลงไปทีเนื้อหาของ *จดหมายเหตุเรื่องปราบขบถเวียงจันทน์* จะพบว่าหนังสือรวบรวมหลักฐานชั้นต้นที่เป็นเอกสารทางราชการเมื่อคราวศึกเจ้าอนุวงศ์ ไม่ว่าจะ เป็นใบบอกของผู้นำทัพฝ่ายสยาม คำให้การของข้าราชการและเชลยศึก ศกัอักษรจากราชสำนักหลวงพระบาง และบันทึกรายละเอียดการเดินทาง มีเพียงส่วนต้นของหนังสือนี้เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเรียบเรียงขึ้นใหม่ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจหลักฐานชั้นต้นที่รวบรวมจัดพิมพ์ในการนี้มากยิ่งขึ้น

ข้อน่าสังเกตคือการออกพระนามของเจ้าอนุวงศ์อย่างรุนแรงไม่ปรากฏในส่วนที่เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตาดำรงราชานุภาพ หากแต่ปรากฏอยู่ในหลักฐานชั้นต้นคือใบบอกและคำให้การ ซึ่งการกล่าวถึงเจ้าอนุวงศ์อย่างเหยียดหยามเหล่านั้นอาจมีเหตุมาจากอารมณ์ความรู้สึกของผู้ที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ตรง แม้กระทั่งคำให้การของเชลยศึกชาวลาวที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ครั้งนี้ก็กล่าวถึงเจ้าอนุวงศ์อย่างเคียดแค้นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม คำให้การของเชลยศึกไม่ปรากฏนามผู้หนึ่ง ซึ่งนี่เนื้อหาระบุว่า ตนเองเป็น “ลาวเมืองแสนเมืองชนบท” (“เมืองแสน” เป็นตำแหน่งทางการปกครองตามจารีตลาวโบราณ หมายถึงสังกัดมูลนายของเชลยศึกผู้นี้ ส่วน “เมืองชนบท” ปัจจุบันคืออำเภอชนบทจังหวัดขอนแก่น หมายถึงภูมิลำเนาของเชลยศึกผู้นี้) ที่ถูกบังคับให้เข้าร่วมกับกองทัพของเจ้าอนุวงศ์ และท้ายที่สุดได้ถูกจับกุมตัวโดยกองทัพสยาม คำให้การนี้ออกพระนามของเจ้าอนุวงศ์ว่า “อ้ายอนุเวียงจันทน์” และเรียกผู้นำทัพฝ่ายเวียงจันทน์อย่างเหยียดหยาม (Records Regarding the Suppression of the Wiang Chan Insurrection, 1926: 33-35) อาจเป็นไปได้ว่าเชลยศึกผู้นี้มีความโกรธแค้นต่อการกระทำของฝ่ายเวียงจันทน์ที่สร้างความยากลำบากให้กับตนเอง หรือการใช้ถ้อยคำที่รุนแรงต่อผู้นำเวียงจันทน์เหล่านี้ อาจเป็นการกระทำของผู้สอບสวนหรือผู้บันทึกคำให้การ ซึ่งก็คือฝ่ายสยามนั่นเอง

ยิ่งไปกว่านั้น เนื้อหาในใบบอกและคำให้การที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ยังจบลงที่เหตุการณ์กองทัพสยามสามารถทำลายค่ายทหารฝ่ายเวียงจันทน์ลงได้ทั้งหมดและเตรียมเคลื่อนทัพเข้าสู่เวียงจันทน์ ส่วนเจ้าอนุวงศ์พร้อมด้วยเชื้อพระวงศ์บางส่วนได้เดินทางหลบหนีไปยังเขตแดนญวน (Records Regarding the Suppression of the Wiang Chan Insurrection, 1926: 49-51) ขณะที่เนื้อหาในส่วนที่เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตาดำรงราชานุภาพ แม้จะให้ภาพรวมครอบคลุมมาถึงเหตุการณ์หลังจากนั้น แต่ก็สิ้นสุดลงที่เหตุการณ์กองทัพสยามสามารถติดตามจับกุมเจ้าอนุวงศ์ได้สำเร็จ (Records Regarding the Suppression of the Wiang Chan Insurrection, 1926: 23)

เหตุใดเนื้อหาที่สิ้นสุดลงเท่านั้นจึงสามารถสร้างความขุนเคืองใจให้กับมหาสิลาได้ตามที่ปรากฏใน *ชีวิตผู้ซำ* ทั้งที่เรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าอนุวงศ์ที่น่าจะสร้างความสะเทือนใจได้มากกว่า อย่างการคุมตัวเจ้าอนุวงศ์พร้อมกับเชื้อพระวงศ์เวียงจันทน์มารับโทษกระทั่งสิ้นพระชนม์ที่กรุงเทพฯ กลับไม่ปรากฏใน *จดหมายเหตุเรื่องปราบขบถเวียงจันทน์* อีกทั้งหนังสือเล่มนี้ยังไม่ใช่งานเขียนที่เป็นการเรียบเรียงขึ้นใหม่ แม้จะมีส่วนที่เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตาดำรงราชานุภาพ แต่ก็ก็เป็นเพียงการให้ภาพรวมของเหตุการณ์ ส่วน

เนื้อหาหลักก็เป็นหลักฐานขั้นต้นที่เต็มไปด้วยอารมณ์ความรู้สึกของผู้ที่ร่วมในเหตุการณ์จริง

การที่มหาสิลาเลือกระบุถึงหนังสือเล่มนี้ใน *ชีวิตผู้ซำ* และยังพยายามชี้ให้เห็นว่าเป็นหนึ่งในจุดเริ่มต้นที่ทำให้มหาสิลาหันมาสนใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชาตินิยมลาว จึงเป็นลักษณะสำคัญของอัตชีวประวัติที่ต่างออกไปจากผลงานทางประวัติศาสตร์ที่ต้องการนำเสนอแต่เพียงข้อเท็จจริง แต่สำหรับผลงานอัตชีวประวัติแล้ว ผู้เขียนวางตนเองอยู่ตรงใจกลางของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ (Smith & Watson, 2010: 13-14) โดยเลือกให้ความสำคัญกับเฉพาะบางเหตุการณ์ พร้อมกับการตีความใหม่หรือการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับตนเองจากสายตาของผู้เขียนที่มองย้อนกลับไปยังตนเองในอดีต ซึ่งคำอธิบายจาก *ชีวิตผู้ซำ* ข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงตัวตนของมหาสิลา ทั้งในฐานะตัวตนที่ถูกบอกเล่าและในฐานะผู้เล่าเรื่อง ในช่วงเวลาเขียนอัตชีวประวัติของตนเองขึ้น ที่แสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของความสนใจในประเด็นทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับความคิดชาตินิยม ที่กลายเป็นแรงผลักดันให้มหาสิลาเข้าไปมีส่วนร่วมในขบวนการชาตินิยมลาวในเวลาต่อมา อัตชีวประวัติของมหาสิลายังได้ให้รายละเอียดที่สืบเนื่องจากเหตุการณ์ครั้งนี้ ความเป็น

... ตั้งแต่เวลานั้นเป็นต้นมา จึงได้ชักชวนเพื่อนนักบวชที่สอบมหาได้ เข้าเป็นพรรคพวกเพื่อหาทางกู้ชาติ โดยที่ไม่มีกำลังและความรู้ในด้าน การเมืองแต่อย่างใด มีแต่ความเคียดแค้นอย่างเดียว ดังนั้น ในระหว่างนี้ ผู้ซำจึงมีแต่เที่ยวไต่วาทิ (เทศน์โจทย์) ไปทั่วทุกแห่ง เป็นการแสวงหาพรรคพวก และสอนหนังสือบาติตามแต่โอกาสอันควร แต่ความคิดที่วุ่นก็ค่อย ๆ จืดจางไป เมื่อได้รับคำอธิบายจากเจ้าคุณอุ บาลี [พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนโท)] ผู้เป็นอาจารย์ใหญ่ ของพระสงฆ์ลาวภาคอีสาน โดยท่านบอกว่า ท่านเองก็เคียดคิด เหมือนกัน แต่ไม่มีทางจะทำได้ (Viravong, 2004: 40-42)

ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าการ “กู้ชาติ” ในที่นี้ของมหาสิลาหมายความว่าอย่างไร จะเป็นการแยกตัวของภาคอีสานออกเป็นรัฐอิสระอีกแห่งหนึ่งที่ไม่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของราชสำนักกรุงเทพฯ หรือจะครอบคลุมไปถึงการเรียกร้องของเอกราชของลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงจากการปกครองของฝรั่งเศส เพื่อมารวมตัวกันสถาปนาอาณาจักรล้านช้างกลับขึ้นมาใหม่อีกครั้ง แต่คำบรรยายเหล่านี้กำลังนำเสนอภาพตัวตนที่ถูกบอกเล่าของมหาสิลา

ต่อผู้อ่านชาวลาว ให้เห็นว่ามหาสิลาในอดีตได้ต่อต้านอำนาจนำของไทยทั้งทางความคิดและการกระทำเท่าที่มหาสิลาจะทำได้ในขณะที่ยังอยู่ในสมณเพศ และการต่อต้านเหล่านี้ยังมีขึ้นก่อนที่ขบวนการชาตินิยมทางการเมืองของลาวจะเคลื่อนไหวเรียกร้องเอกราชเสียอีก

คำอธิบายเช่นนี้ทำให้ตัวตนของมหาสิลามีสถานะเป็นนักชาตินิยมลาวที่มีความรักชาติไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชาวลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ขณะเดียวกันก็ทำให้ผู้อ่านเห็นว่า แม้มหาสิลาจะผ่านการศึกษาระดับสูงในคณะสงฆ์สยาม ทั้งยังเคยพำนักอยู่ในศูนย์กลางทางอำนาจอย่างกรุงเทพฯ เป็นเวลาหลายปี แต่ก็ไม่ได้ทำให้มหาสิลาตัดขาด “ความเป็นลาว” ไปแต่อย่างใด และความตั้งใจที่จะ “กู้ชาติ” ที่มีมาแต่เดิมก็ยังไม่ได้สูญสลายไป แม้จะถูกห้ามปรามในช่วงที่ยังบวชเรียนอยู่ แต่ต่อมามหาสิลาก็ได้เข้าร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องเอกราชของลาวตามความตั้งใจเดิม

3. การอุทิศตนเพื่องานวัฒนธรรมลาว

แม้ว่ามหาสิลาจะมุ่งมั่นศึกษาทางธรรมด้วยเป้าหมายในการเข้าสู่ระบอบราชการสยาม แต่สุดท้ายก็ต้องพลาดหวังจากการเปลี่ยนกฎเกณฑ์การเข้าเรียนในโรงเรียนกฎหมายที่ทำให้มหาสิลามีคุณสมบัติไม่เพียงพอและไม่อาจเดินทางตามเป้าหมายดังกล่าวได้อีกต่อไป มหาสิลาจึงละทิ้งความมุ่งหวังในการเข้าสู่ระบอบราชการสยาม และออกเดินทางสู่เวียงจันทน์ในปี 1929 ภายใต้บรรยากาศของการตื่นตัวทางด้านวัฒนธรรมในกลุ่มชนชั้นนำและปัญญาชนลาว อันเป็นผลมาจากการนโยบายของฝรั่งเศสที่ต้องการสร้าง “พรมแดนทางด้านวัฒนธรรม” เพื่อตัดขาดความใกล้ชิดระหว่างลาวกับไทย (Ivarsson, 2008: 93-94) แต่เมื่อมหาสิลาได้ลาสิกขาบทและเข้าทำงานในหน่วยงานทางด้านวัฒนธรรมลาว กลับใช้องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาในไทยเข้าไปมีส่วนในการทำงานทางด้านวัฒนธรรมลาว ด้วยวิธีการสร้างความโดดเด่นให้กับวัฒนธรรมลาวบนพื้นฐานขององค์ความรู้แบบไทย ไม่ใช่การตัดขาดทางวัฒนธรรมระหว่างลาวกับไทยตามจุดมุ่งหมายของฝรั่งเศส

ชีวิตผู้ช้ำ บอกเล่าเรื่องราวที่แสดงให้ผู้อ่านเห็นถึงความทุ่มเทในการทำงานทางด้านวัฒนธรรมลาวของมหาสิลานับตั้งแต่การเดินทางมาถึงเวียงจันทน์ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งบทกลอนจากนิทานชาดกเป็นภาษาลาวเพื่อฟื้นฟูงานวรรณกรรมลาว การวางหลักสูตรการเรียนการสอนภาษาบาลีเพื่อพัฒนาการศึกษาทางพุทธศาสนาในลาว การมีส่วนร่วมในการปรับปรุงอักขรวิธีในภาษาลาวเพื่อสร้างมาตรฐานทางด้านภาษาประจำชาติ รวมถึงการเขียนหนังสือและตำราต่าง ๆ ดังความตอนหนึ่ง ระบุว่า

โรงเรียนบาลีในสมัยนั้นแบ่งออกเป็นสามชั้น มีนักเรียนประมาณ 50 คน แต่มีครูสอนคนเดียว เวลากลางคืนก็แต่งหนังสือ บางคืนก็สอนพวก พระสงฆ์ ผู้สมัครเพิ่มก็มี โดยไม่ได้คิดเอาค่าสอนเลย ผู้เข้าสอนอยู่คนเดียวจนถึงปีที่ 3 (ค.ศ. 1933) จึงมีมหาน้อยมาจากอุบลมาช่วย . . . (Viravong, 2004: 48-50)

ข้อความข้างต้นเป็นตัวตนที่ถูกบอกเล่าในอัตชีวประวัติของมหาสิลา ที่สะท้อนให้ผู้อ่านเห็นถึงความทุ่มเทในการทำงานทางด้านวัฒนธรรม ตั้งแต่เมื่อครั้งมาถึงเวียงจันทน์ได้ไม่นาน

แต่ต่อมา การเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการเมืองในเหตุการณ์กรณีพิพาทอินโดจีน ทำให้มหาสิลาตกอยู่ในการเพ่งเล็งของฝรั่งเศสและต้องลี้ภัยพร้อมกับชาวลาวบางส่วนเข้ามาในประเทศไทยในปี 1941 ท่ามกลางการบรรยายภาศของความคิดชาตินิยมไทยที่ขยายตัวอย่างกว้างขวางในช่วงปลายทศวรรษ 1930 - ต้นทศวรรษ 1940 ผ่านนโยบายทางวัฒนธรรมในสมัยรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ที่มีลักษณะเป็น “ชาตินิยมมวลชน” ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความคิดของคนไทยในวงกว้าง (Wyatt, 2013: 455-471) ที่สำคัญคือการปลุกระดมการเรียกร้องสิทธิในการปกครองดินแดนลาวและกัมพูชาคืนจากฝรั่งเศส (Bumrungwongsa, 2003: 17-28)

มหาสิลาลี้ภัยเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ และได้เข้าทำงานในหอสมุดแห่งชาติของไทย ส่งผลให้มหาสิลาได้สัมผัสกับผลงานทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของปัญญาชนและชนชั้นนำไทยที่มีลักษณะชาตินิยม และกลายเป็นต้นแบบให้กับการผลิตผลงานทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมลาวในเวลาต่อมา (Soontravanich, 2006: 21-26)

ในช่วงเวลาที่มหาสิลาทำงานอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติของไทย ได้ปรากฏเป็นผลงานคือการปริวรรตมหากาพย์ชิ้นสำคัญของลาวจากเอกสารโบราณที่เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติของไทย อย่าง ท้าวฮุ่งหรือเจือง พร้อมกันนั้นมหาสิลายังได้ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะคำประพันธ์ในมหากาพย์ชิ้นนี้และตีพิมพ์เผยแพร่ ดังคำบรรยายความว่า

. . . เมื่อเห็นดังนี้ ผู้ข้าจึงได้แต่งแบบแต่งกลอนลาวขึ้น ใส่ชื่อว่าแบบแต่งกลอนไทยเวียงจันทน์ เพื่อไม่ให้ขัดหูไทย และใส่ชื่อกลอนแบบท้าวฮุ่งหรือสิลปี่ชื่อว่า กลอนวิษุมาลี แล้วพิมพ์ออกจำหน่ายจำนวน 1,000 ฉบับเป็นครั้งแรกและเป็นคนแรก แบบแต่งกลอนนั้นจึงได้เป็นแบบแต่งกลอนลาวมาจนถึงทุกวันนี้ (Viravong, 2004: 58)

ข้อความข้างต้นเป็นเพียงหนึ่งในคำบรรยายเกี่ยวกับบทบาทด้านการทำงานของมหาสิลาที่มีสัดส่วนค่อนข้างมากในเนื้อหาของ *ชีวิตผู้ช้ำ* แต่สิ่งที่น่าสนใจในคำบรรยายนี้คือการบอกเล่าถึงการทำงานทางด้านวัฒนธรรมลาวในช่วงเวลาที่มหาสิลา กำลังลี้ภัยอยู่ในประเทศไทย หรือสามารถระบุเจาะจงลงไปได้ว่าเป็นกรุงเทพฯ ที่มหาสิลาเคยพำนักอยู่เป็นเวลหลายปี

การระบุถึงสาเหตุของการตั้งชื่อหนังสือเรื่องว่า *แบบแต่งกลอนไทยเวียงจันทน์ และแบบแต่งกาพย์สารวิลาสินี* ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกเป็นภาษาไทยในปี 1942 เพื่อ “ไม่ให้ชัตุหุไทย” นั้น แม้ว่าอาจจะมีสาเหตุอื่นที่ทำให้มหาสิลาเลือกใช้ชื่อหนังสือเช่นนั้น อย่างการได้รับอิทธิพลจากกระแสชาตินิยมไทยที่กำลังขยายตัวอย่างกว้างขวางในช่วงเวลาดังกล่าว ที่มีการสนับสนุนการขยายดินแดนเพื่อผนวกรวม “ชนชาติไทย” ในพื้นที่ต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน การเลือกใช้คำว่า “ไทยเวียงจันทน์” อาจเป็นหนึ่งในผลพวงที่มาจากกระแสชาตินิยมไทยดังกล่าวก็เป็นได้

แต่การเลือกที่จะให้คำอธิบายดังที่ปรากฏใน *ชีวิตผู้ช้ำ* กลับสะท้อนให้เห็นตัวตนที่ถูกบอกเล่าที่มหาสิลานำเสนอต่อผู้อ่านชาวลาว เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการทำงานทางด้านวัฒนธรรมลาว แม้กระทั่งในช่วงเวลาอันยากลำบากของชีวิตอย่างการลี้ภัยทางการเมือง ทำให้เห็นว่าแม้ว่ามหาสิลาจะต้องกลับไปใช้ชีวิตอยู่ในสถานที่ที่คุ้นเคยอย่างกรุงเทพฯ แต่ก็ไม่ได้ละทิ้งความมุ่งมั่นในการทำงานและผลงานเหล่านั้นก็ยังคงมีคุณค่าต่อสังคมลาวมาจนถึงปัจจุบัน

สรุป: ตัวตนในอุดมคติของ “ผู้ช้ำ”

อัตชีวประวัติจึงไม่ใช่ผลงานที่มุ่งนำเสนอข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แต่ยังคงประกอบไปด้วยมุมมองและอารมณ์ความรู้สึกของผู้เขียนเมื่อมองย้อนกลับไปยังตนเองในช่วงเวลาที่ผ่านมา ด้วยเหตุนี้ *ชีวิตผู้ช้ำ* หรืออัตชีวประวัติของมหาสิลา จึงเต็มไปด้วยการนำเสนอความทรงจำและประสบการณ์ในอดีตของมหาสิลาที่มีความใกล้ชิดกับสังคมไทยผ่านการตีความและการสร้างคำอธิบายตัวตนของมหาสิลาแบบใหม่ต่อสายตาผู้อ่านชาวลาว ที่คาดว่าจะเป็กลุ่มผู้อ่านหลักของอัตชีวประวัติฉบับนี้ ซึ่งตัวตนของมหาสิลาที่ได้รับการนำเสนอใน *ชีวิตผู้ช้ำ* มีทั้งตัวตนที่ถูกบอกเล่าและตัวตนในฐานะผู้เล่าเรื่อง และท้ายที่สุดแล้วนำมาสู่ภาพตัวตนในอุดมคติที่มหาสิลาต้องการนำเสนอ อันประกอบด้วยตัวตนของชายผู้หนึ่งที่เกิดและเติบโตขึ้นมาในชุมชนวัฒนธรรมลาว และมีสำนึกที่เกี่ยวกับสถานะของ

ตนเองอันนำไปสู่ความเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจของไทย และการอุทิศตนทำงานเพื่อฟื้นฟูความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมในอดีตของลาวให้กลับคืนมา หรือกล่าวได้ว่า *ชีวิตผู้ซำ* มุ่งนำเสนอตัวตนในอุดมคติของมหาสิลา ในฐานะคนลาวที่แม้จะเกิดฝั่งขวาแม่น้ำโขงแต่ก็มี “ความเป็นลาว” ไม่น้อยกว่าคนลาวฝั่งซ้าย ซึ่งตัวตนในอุดมคตินี้ไม่ได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดแจ้งผ่านเนื้อความใน *ชีวิตผู้ซำ* เหมือนดังเช่นตัวตนที่ถูกบอกเล่าและตัวตนในฐานะผู้เล่าเรื่อง แต่ตัวตนในอุดมคติเป็นสิ่งที่ผู้อ่านสามารถเห็นได้ผ่านการอ่านชีวประวัติชิ้นนี้ตลอดทั้งเรื่องอย่างพิถีพิถัน โดยคำนึงถึงบริบททางประวัติศาสตร์และปัจจัยที่มีผลต่อมหาสิลา ในช่วงเวลาที่เขียนอัตชีวประวัติชิ้นนี้ จึงจะสามารถเห็นตัวตนในอุดมคติของมหาสิลาที่ต้องการส่งผ่านมายังผู้อ่านได้

ชีวิตผู้ซำ จึงมีลักษณะเดียวกันกับงานเขียนประเภทอัตชีวประวัติชิ้นอื่น ที่ผู้เขียนบอกเล่าเรื่องราวของตนเองด้วยความทรงจำหรือประสบการณ์ที่ผ่านการตีความใหม่หรือการสร้างคำอธิบายให้กับตัวตนในอดีต ภายใต้บริบทแวดล้อมในช่วงเวลาที่เขียนอัตชีวประวัติชิ้นนี้ ซึ่ง *ชีวิตผู้ซำ* ได้รับการเขียนขึ้นภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ลาวในช่วงทศวรรษ 1960 และ 1970 ที่กระแสดวงความคิดชาตินิยมต่อต้านอาณานิคมและความคิดคอมมิวนิสต์มีพลังอย่างสูงในสังคมลาว และเต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองหลายฝ่ายที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแตกต่างกัน เป็นเหตุให้มหาสิลาต้องสร้างคำอธิบายต่อสถานะของตนเองให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมเหล่านั้น ผ่านงานเขียนอัตชีวประวัติของตนเอง เช่นเดียวกันกับอัตชีวประวัติของลาวอีกหลายชิ้นที่ได้รับการเขียนขึ้น เพื่อนำเสนอตัวตนและสร้างคำอธิบายต่อสถานะของผู้เขียน ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ลาวดังกล่าว

ทั้งนี้ ตัวตนในอุดมคติของมหาสิลาได้รับการนำเสนอผ่านเรื่องราวใน *ชีวิตผู้ซำ* ซึ่งให้พื้นที่ส่วนใหญ่ในการบอกเล่าถึงประสบการณ์ชีวิตในช่วงเวลาที่มหาสิลายังมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมไทยอย่างใกล้ชิดระหว่างปี 1905-1949 เพื่อแสดงให้เห็นผู้อ่านอัตชีวประวัติชิ้นนี้เห็นถึงมุมมองและทัศนคติของมหาสิลาที่มีต่อเหตุการณ์ในอดีตอันเชื่อมโยงกับบริบททางประวัติศาสตร์ของไทยและลาว และนำไปสู่การนำเสนอคำอธิบายตัวตนที่สอดคล้องกับบทบาทและสถานะของมหาสิลาหลังจากที่ได้ตัดสินใจใช้ชีวิตและทำงานอยู่ในประเทศลาวเป็นการถาวรแล้วหลังจากปี 1948 เป็นต้นมา ท่ามกลางบริบททางการเมืองและความเคลื่อนไหวทางความคิดในสังคมลาวในช่วงเวลาที่มหาสิลาเขียนอัตชีวประวัติชิ้นนี้ขึ้น แม้ว่า *ชีวิตผู้ซำ* จะไม่เคยได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วงชีวิตของมหาสิลาเลยก็ตาม

References

- Bumrungwongsa, S. (2003). **Demands for the Retrocession of Territories from the French and Their Subsequent Administration, 1940-1948.** [in Thai]. Master's thesis (History), Chulalongkorn University.
- Department of Religious Affairs, Ministry of Education. (1982). **History of Temples Throughout the Kingdom, Volume 1.** [in Thai] Bangkok. Printing House of Religious Affairs Department.
- Ivarsson, S. (2008). **Creating Laos: The Making of a Lao Space between Siam and Indochina, 1860-1945.** Copenhagen: NIAS Press.
- Kummungkul, S. (1988). **Education in Monthon Isan in the Reign of His Majesty King Chulalongkorn.** [in Thai]. Master's thesis (Education), Chulalongkorn University.
- Lao Academy of Social Sciences. (2012). **Dictionary of Lao Language.** [in Lao] Vientiane: State Printing House.
- Mattariganond, D. (2014). **Historical Biographies in Laos During 1975-2010: The State of Knowledge.** [in Thai]. Khon Kaen: Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP), Khon Kaen University.
- Murashima, E. (2015). Thailand and Indochina 1945-1950. **Journal of Asia-Pacific Studies (Waseda University), 25,** 137-176.
- Polmuk, C. (2014). Life in a Time of Turmoil: Re-reading Colonialism and Nationalism in Autobiographies of Postwar Lao Intellectuals. **Journal of Thai Language & Literature, 31** (2), 1-40.
- Records Regarding the Suppression of the Wiang Chan Insurrection.** (1926). [in Thai]. Bangkok: Sophon Pipathanakara Printing House.
- Smith, S. & Watson, J. (2010). **Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives.** Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

- Soontravanich, C. (2006). “Maha Sila Viravong’s Phongsavadan Lao.” In Wongyannava, T., editor. **Chakkrawan Witthaya: The Articles in Honor of Nidhi Eoseewong**. [in Thai]. (p. 2-37). Bangkok: Matichon.
- Thiphakorawong (Kham Bunnag), Chaophraya. (1934). **Royal Chronicle of the Kingdom of Rattanakosin: Third Reign**. [in Thai]. n.p.: Sri Hongsa Printing House.
- Viravong, S. (1960). **Dictionary of Lao Language of the Literature Committee Buddhist Era 2503**. [in Lao] Vientiane: Printing House of Textbook Division of the Ministry of Education.
- Viravong, S. (2004). **Sivid Phukha My Life Autobiography, Buddhist Prediction and Poems from the ‘40s**. [in Lao]. Vientiane: Manthaturad.
- Wyatt, D. K. (2013). **Thailand: A Short History**. [in Thai]. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects.